

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ
ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ
ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ

ΤΟΜΟΣ Α'
(ΒΙΒΛΙΑ Α'-Δ')

Μετάφρασις-Σημειώσεις:
Νικόλαος Κυργιόπουλος

Ἐπιμέλεια:
Ἀνδριάννα Χαχλᾶ

Τίτλος: Ἀριστοτέλους, *Τὰ μετὰ τὰ φυσικά, Τόμος Α'*
Μετάφρασις-Σημειώσεις: Νικόλαος Κυργιόπουλος
Ἐκδόσεις: ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ - «ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ»
Ὑπεύθυνος Ἐκδόσεως: Ἀδωνίς Ἀθ. Γεωργιάδης
Ἐπιμέλεια: Ἀνδριάννα Χαχλᾶ
Σελιδοποιήσις: Ἀλέξιος Δ. Μάστορης
Ἐξώφυλλο: Μαρία Φρονιμίδου
copyright © ἐκδόσεις Λ. Γεωργιάδης 2006
ISBN: 960-316-275-2
SET: 960-316-274-4

Κεντρικὴ διάθεσις:
Μεσολογίου 5, Ἀθήναι, Τ.Κ. 106 81, τηλ. 210 38 36 231
Βιβλιοπωλεῖα:
Σόλωνος 114, Ἀθήναι Τ.Κ. 106 81, τηλ. 210 38 47 347
Κηφισίας 236, Κηφισιά Τ.Κ. 145 62, Τηλ. 210 80 15 113
Τ.Θ. 36 81 – Ἀθήναι 102 10
www.georgiadesbooks.gr - e-mail: info@georgiadesbooks.gr

Ἀπαγορεύεται ἡ ἀναδημοσίευσις ὁλόκληρης ἢ μέρους τῆς παρούσης μελέτης, μὲ ὅποιοδήποτε μέσο, χωρὶς τὴν γραπτὴ ἄδεια τοῦ ἐκδότης ἢ τῶν νομίμων κληρονόμων του.
Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναφορὰ στὸ παρὸν βιβλίον ἢ στὸ περιεχόμενό του μόνον σὲ περιπτώσει πού παρουσιάζονται ρητῶς τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο J. TRICOT, ὁ σοφὸς μεταφραστὴς ὅλων σχεδὸν των ἔργων του Ἀριστοτέλη, προλογίζοντας τὴν τελευταία (1970) μετάφρασή του τῶν *Μεταφυσικῶν* τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, γράφει τὰ ἀκόλουθα:

«Ὅπως καὶ στὶς προηγούμενες ἐκδόσεις μας, θεωροῦμε χρήσιμο νὰ δώσουμε μιὰ συστηματικὴ ἔκθεση τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἡ φιλοδοξία μας περιορίσθηκε νὰ προσφέρει στὸ μορφωμένο κοινό, μιὰ νέα μετάφραση, ἀναθεωρημένη καὶ βελτιωμένη, τοῦ κεφαλαιώδους ἔργου τῆς πλέον διεισδυτικῆς μεγαλοφυΐας (*génie*) τῆς Ἀρχαιότητος, ἔργου τόσο ὀνομαστοῦ ὅσο καὶ κακογνωρισμένου, δυσπροσίτου ἐξ ἄλλου, καὶ τὸ ὁποῖο ἐπὶ δυὸ χιλιετηρίδες ἤσκησε ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος τῆς Εὐρώπης, μία ἀπόλυτη σχεδὸν κυριαρχία» (Aristote, *La Métaphysique*, τόμος 1, σελ. XXXIX).

Ὁ Ἀριστοτέλης (384-322 π.Χ.) κατήγετο ἀπὸ τὰ Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἦταν γιὸς τοῦ Νικομάχου, τοῦ διάσημου γιатροῦ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα, πατρὸς τοῦ Φιλίππου. Ἐπὶ 20 χρόνια (367-347) διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος στὴν Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ δασκάλου του, μετέβη μαζὶ μὲ τὸν Ξενοκράτη στὴν Ἄσσο τῆς Τρωάδος, στὸν συμμαθητὴ τους Ἑρμεῖαν, ἡγεμόνα τοῦ Ἀρτανέως. Ἐκεῖ ἵδρυσε σχολή, θυγατέρα τῆς Ἀκαδημίας, στὴν ὁποία δίδαξε ἐπὶ τρία χρόνια, καὶ κατόπι τὴν μετέφερε στὴν Μυτιλήνη, τὸ 343.

Τὸν ἐπόμενο κιόλας χρόνο, τὸ 342, προσεκλήθη στὴν Αὐλὴ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας ὡς παιδαγωγὸς τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου. Μετὰ τὴν ἀνάρρηση στὸν θρόνο τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐπέστρεψε στὰς Ἀθήνας ὅπου ἵδρυσε τὸ Λύκειο δική

του φιλοσοφική σχολή, την Περιπατητική, την οποία διηύθυνε επί 12 χρόνια, ως το τέλος της ζωής του. Μετά τον θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου διώχθηκε ως φίλος τῶν Μακεδόνων, κατηγορηθείς ἐπὶ ἀθεΐα, ὁπότε καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Ἀθήνας. Κατέφυγε στὴν Χαλκίδα, ὅπου καὶ πέθανε λίγους μῆνες ἀργότερα ἀπὸ ἀρρώστεια τοῦ στομάχου, σὲ ἓνα κτῆμα τῆς μητέρας του.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποτελοῦνται ἀπὸ δυὸ μεγάλες ὁμάδες: ἀπὸ τὰ διδακτικὰ συγγράμματα (ὑπομνήματα, πραγματεΐαι, ἀκροαματικοὶ λόγοι, ἐσωτερικά) ποὺ παρουσίαζαν μεγάλη τελειότητα καὶ προωρίζονταν γιὰ τὸν κύκλο τῶν φίλων καὶ μαθητῶν τοῦ Λυκείου, καὶ ἀπὸ τὰ παλαιότερα, τὰ γραμμένα περισσότερο σὲ διαλογικὴ μορφή, καὶ προορισμένα γιὰ εὐρύτερους κύκλους (ἐξωτερικοὶ, ἐκδεδομένοι λόγοι). Τὰ *Μεταφυσικά* ἀνήκουν στὴν πρώτη ὁμάδα, στὰ ἀκροαματικὰ συγγράμματα. Ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει *ἀκροάσεις*, τὰ μαθήματα ποὺ προορίζονταν γιὰ τοὺς μαθητὰς του, καὶ τὰ ὅποια, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὰ ἐξωτερικά, ξεκινοῦν ἀπὸ τίς ἴδιες τίς ἀρχές τοῦ πράγματος (*ἐκ τῶν οἰκείων ἀρχῶν*), καὶ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο μιᾶς ἀποδεικτικῆς διδασκαλίας.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸ περιεχόμενο, εἶναι φανερὸ ὅτι μιὰ ἔρευνα χαρακτηριζομένη ὡς ἀκροαματικὴ, ἀναφέρεται σὲ θέματα τὰ ὅποια ἀπὸ θεωρητικῆς ἢ πρακτικῆς ἀπόψεως παρουσιάζουν ἓνα πραγματικὰ ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον, ὅπως εἶναι τὰ προβλήματα τῆς Φυσικῆς ἢ τῆς πρώτης Φιλοσοφίας¹. Χωρὶς νὰ σταθοῦμε στὴν γνώμη τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξαν-

1. Ὁ Ἀριστοτέλης τιτλοφοροῦσε τὸ φερόμενο σήμερον ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Μετὰ τὰ φυσικά* ἢ *Μεταφυσικά* ἔργον τοῦ Πρώτου φιλοσοφίας. Ὁ τίτλος *Μεταφυσικά* εἶναι μεταγενέστερος. Βλέπε κατωτέρω διεξοδικὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐν λόγῳ θέματος.

δρέως, τοῦ Πλουτάρχου, καί, πράγμα περισσότερο περίεργο, τοῦ Σιμπλικίου, ποὺ ἔχουν τὴν γνώμη ὅτι τὰ ἀκροαματικὰ συγγράμματα ἐμπερικλείουν μία μυστικὴ καὶ ἐπιφυλαγμένη γιὰ τοὺς μνημένους διδασκαλία, πρέπει νὰ δεχθῶμε ὅτι ἡ διάκριση ἀνάμεσα σὲ ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ θεμελιώδη διαφορὰ στὴν φύση καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν πραγματευομένων θεμάτων. Αὐτὴ ἡ οὐσιώδης ἀντίθεση ἢ ὅποια καταφαίνεται στὸν τρόπο ἐκθέσεως καὶ στὴν μέθοδο, ἔχει ἐπισημανθῇ ἀπὸ ἀρχαίους σχολιαστὰς. Ἐνῶ τὰ ἐξωτερικά, συνάγοντας ἀπὸ τὸ πιθανὸ τὸ πιθανὸ (*διὰ πιθανῶν εἰκότως*), χρησιμοποιοῦν τίς μεθόδους τῆς διαλεκτικῆς καὶ προσλαμβάνουν τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ διαλόγου (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα διαλογικά), τὰ ἀκροαματικὰ ἔχουν ἀνοιχτοὺς τοὺς δρόμους τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἀποδείξεως καὶ διδάσκονται ὡς συγκροτημέναι θέσεις.

Τέλος, διαφορὰ ὅλως ἐξωτερικὴ ἀλλὰ τῆς ὁποίας οἱ συνέπειες ὑπῆρξαν σημαντικαί, τὰ καθ'αυτὸ φιλοσοφικά ἔργα, μικρῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, λογοτεχνικῆς ἀξίας, δὲν ἐδρασκέλισαν τὴν ζώνη τῆς Σχολῆς, καὶ μόνον ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν μποροῦν νὰ λέγονται ἐσωτερικά. Οἱ ἐξωτερικοὶ διάλογοι ἀντιθέτως, πιὸ προσιτοὶ καὶ πιὸ λαϊκοί, ἐτέθησαν στὴν κυκλοφορία (*ἐν κοινῷ, ἐν ἐγκυκλίῳ*) ἐκδοθέντες ὡς λογοτεχνικά ἔργα, στολισμένα γιὰ νὰ φθάσουν τὸ εὐρὺ κοινὸ μὲ ὅλες τίς χάρες ποῦ, ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ δῶθε, τὸ εἶδος αὐτὸ περιλαμβάνει. Ἐξ αὐτοῦ καὶ ὁ γνωστὸς λόγος τοῦ Κικέρωνος ποὺ χαρακτηρίζει *flumen aureum* τοὺς διαλόγους τοῦ Ἀριστοτέλους.

Θὰ ἦταν πλάνη ὅμως νὰ νομισθῇ ὅτι τὰ ἀκροαματικὰ ἔργα δὲν ὑπῆρξαν ἀντικείμενον καμμιᾶς δημοσιεύσεως, καὶ ὅτι ἀποτελοῦσαν συλλογὲς προσωπικῶν σημειώσεων πρὸς ἀπο-

κλειστικήν χρῆσιν τοῦ καθηγητοῦ. Στὴν πραγματικότητα, πρόκειται, γενικά, περὶ σειρᾶς μαθημάτων (μέθοδοι) ἐξ ὁλοκλήρου συντεταγμένων ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ τῶν ὁποίων ἡ σύνταξι μᾶλλον προηγήθη παρὰ ἀκολουθήσε τὰ προφορικά μαθήματα. Τὸ παραμελημένο ὕψος τους ποὺ τὸσο δικαίως ἐπεσημάνθη, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ συντελέσῃ ὥστε νὰ παραγνωρισθῇ ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ ὀρθότης τῆς ἐκφράσεως, ἡ αὐστηρότης καὶ ἡ στερεότης τῶν ὁρισμῶν, οὔτε προπάντων ἡ φροντίδα μὲ τὴν ὁποία, παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴν συντομία τους, ἡ σκέψις εἶναι διαρθρωμένη. Πρόκειται γιὰ ἀρετὲς ποὺ δὲν συναντῶνται σὲ ἀπλὲς συλλογὲς σημειώσεων, καὶ οἱ ὁποῖες ἀρετὲς μᾶς καλοῦν νὰ σκεφθοῦμε ὅτι συνθέσεις τόσο πλήρεις ἦταν προορισμένες νὰ τεθοῦν ὑπὸ μορφήν ἀντιγράφων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς, ἀναμφιβόλως, ἦταν ἀρκετὰ μεγάλος, στὰ χέρια τῶν ἀκροατῶν. Τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ θὰ ἔπρεπε νὰ κυκλοφοροῦσαν ἀρκετὰ ἐλεύθερα καὶ ἔξω, ἂν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ποὺ οἱ μεταρριστοτελικοὶ Περιπατητικοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ διεξαγάγουν ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων φιλοσοφικῶν Σχολῶν, οἱ ὁποῖες, φυσικά, εὐκόλα εἶχαν προμηθευτῇ τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὶς συζητήσεις κείμενα.

Ἐν συμπεράσματι μποροῦμε νὰ ποῦμε μαζὶ μὲ τὴν πλειονότητα τῶν ἐρευνητῶν ὅτι οἱ ἀκροαματικὲς συγγραφές εἶναι ἐργασίες (πραγματείες) πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν, ὅτι μέσα στὴν Σχολὴ καὶ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας ἔγιναν ἀντικείμενο μιᾶς ἡμιδημοσιεύσεως, ἀλλὰ ὅτι, ζῶντος τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας, λόγῳ τῆς λογοτεχνικῆς τῶν ἀτελείας ἢ τοῦ τεχνικοῦ των χαρακτήρος, δὲν ἔτυχον εὐρείας δημοσιότητος καὶ παρέμειναν ἄγνωστες σχεδὸν στὸ κοινόν.

Ἡ γνησιότης τῶν Μεταφυσικῶν

Ἡ ἀρχαιότης μᾶς ἄφησε τρεῖς καταλόγους τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους. Οἱ κατάλογοι ὁμῶς αὐτοί, πολὺ μεταγενέστεροι καὶ ἐπὶ τὸ πλεόν ἐλλιπεῖς καὶ κακοσυνταγμένοι, μικρὴ βοήθεια μᾶς προσφέρουν γιὰ τὴν λύση τοῦ προβλήματος τῆς γνησιότητος.

Ὁ πρῶτος κατάλογος (ποὺ περιλαμβάνει 146 τίτλους) εἶναι τοῦ Διογέנוῦς τοῦ Λαερτίου² (3ος αἰὼν μ.Χ.).

Ἐλάχιστα ἀπὸ τὰ ἔργα ποὺ περιλαμβάνονται στὸ ἀριστοτελικὸ Corpus (τὰ Ἀπαντα τοῦ Ἀριστοτέλους) ἀναφέρονται ἐκεῖ. Ἀντιθέτως περιλαμβάνονται τίτλοι ἔργων ποὺ μᾶς εἶναι ἄγνωστα. Τὰ *Μεταφυσικά* δὲν ἀναφέρονται ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίον Δ³ ποὺ τὸ τιτλοφορεῖ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλους «*Περὶ τῶν ποσαχῶς λεγομένων*» (Περὶ τῶν ἐκφράσεων ποὺ τὶς λέμε μὲ πολλὰς σημασίες). Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν σιωπὴν τοῦ Διογένοῦς, ὀφειλομένην ἴσως στοὺς πολλοὺς τίτλους ὑπὸ τοὺς ὁποίους δηλώνονται τὰ *Μεταφυσικά*, ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ κάθε βιβλίου (ποὺ εἶναι 14), δὲν θὰ πρέπει νὰ συναγάγωμε κανένα δυσμενὲς συμπέρασμα γιὰ τὴν γνησιότητα τῆς πραγματείας.

Ὁ δεῦτερος κατάλογος εἶναι τοῦ Anonymus Menagii ποὺ λέγεται ὅτι εἶναι τοῦ Ἡσύχιου ἀπὸ τὴν Μίλητον (6ος αἰὼν μ.Χ.). Ὁ κατάλογος αὐτὸς ἀντιγράφει κατὰ μέγα μέρος τὸν κατάλογο τοῦ Διογένοῦς (132 τίτλοι). Τὰ *Μεταφυσικά* ἀναφέρονται ἐκεῖ δυὸ φορές, ὡς *Μεταφυσικά* σὲ 10 βιβλία, καὶ ὡς *Τῆς μετὰ τὰ φυσικά*, σὲ 9 βιβλία.

2. Βλ. Διογένοῦς Λαερτίου, *Βίοι φιλοσόφων*, ἐκδ. «Βιβλιοθήκη τῶν Ἑλλήνων», ἀριθ. 29, 1971, μετάφρ. Ν. Κυργιόπουλου.

3. Βιβλία οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον μεγάλα τμήματα ἐνὸς συγγράμματος, τὶς ἐνότητες.

Ὁ τρίτος κατάλογος τοῦ Πτολεμαίου ἀπὸ τὴν Ρώμῃ (Περιπατητικοῦ ποὺ φέρεται ἀκμάσας μεταξὺ 70 καὶ 300 μ.Χ.) μνημονεύει μιὰ Μεταφυσικὴ σὲ 13 βιβλία (de eo quod post physicam tridecim XIII).

Ἄς μὴ σταματήσουμε περισσότερο σὲ αὐτὲς τὶς μαρτυρίες κι' ἄς ποῦμε δυὸ λόγια γιὰ τὴν ἱστορία τῆς διατηρήσεως τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραφῶν, ἡ ὁποία, ἀναμφισβητήτως, εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸ ζήτημα τῆς γνησιότητός των.

Αὐτὴν τὴν ἀρκετὰ συγκεχυμένη καὶ ἀνακατωμένη μὲ μυθικὰ στοιχεῖα ἱστορία, μᾶς τὴν ἀφηγοῦνται ὁ Στράβων κι' ὁ Πλούταρχος. Κατ' αὐτούς, ὁ Θεόφραστος, μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ διάδοχός του στὸ Λύκειο, παρέδωσε τὰ δικά του τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ χειρόγραφα τοῦ δασκάλου του σὲ κάποιον Νηλέα ποὺ τὰ μετέφερε στὴν Σκίψη τῆς Τρωάδος καὶ τὰ ἔδωσε στοὺς κληρονόμους του. Οἱ κληρονόμοι αὐτοί, ἄνθρωποι ἀγράμματοι καὶ ἄξεστοι, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀπληστία τῶν βασιλιάδων τῆς Περγάμου ποὺ ἀναζητοῦσαν ὅλα τὰ κατάλληλα γιὰ νὰ ἐμπλουτίσουν τὴν βιβλιοθήκη τους βιβλία, ὡς ἀντίπαλο τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας, ἔκρυψαν φύρδην μίγδην τὰ χειρόγραφα μέσα σὲ ἓνα ὑπόγειο, ὅπου ἡ ὑγρασία καὶ τὰ σκουλήκια προξένησαν μεγάλες καταστροφές. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Σύλλα, ὁ Ἀπελλικὼν ὁ Τήσιος, μεγάλος συλλέκτης βιβλίων καὶ τοποτηρητὴς τοῦ κυβερνήτου τῶν Ἀθηνῶν Ἀριστίωνος, τὰ ἀνεκάλυψε καὶ τὰ ἀγόρασε.

Τὸ ἀντίγραφο ποὺ ἔβγαλε, χωρὶς νὰ ἔχη ἐπαρκῆ φιλοσοφικὴ ἀρμοδιότητα, καὶ τὸ ὁποῖο κατέθεσε στὰς Ἀθήνας, ἦταν πολὺ ἐλαττωματικό: περιεῖχε λαθεμένα κείμενα καὶ ἀτυχεῖς προσθήκες, προορισμένες νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ τῶν χειρογράφων. Μετὰ τὴν κατάληψη τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸν Σύλλα, τὸ 86 π.Χ., ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀπελλικῶνος μεταφέρθηκε στὴν

Ρώμῃ, ὅπου ὁ γραμματικὸς Τυραννίων, φίλος τοῦ Κικέρωνος καὶ παιδαγωγὸς τῶν παιδιῶν του, κατῳρῶσε νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν χειρογράφων κρυφά, χάρις στὴν βοήθεια ἑνὸς βιβλιοθηκαρίου. Τὰ πολὺτιμα χειρόγραφα, ἀναθεωρημένα, καταταγμένα καὶ ἀντιγραμμένα, δόθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιον στὸν Περιπατητικὸ Ἀνδρόνικο τὸν Ρόδιο, ὁ ὁποῖος ἔκαμε μιὰ πλήρη ἐκδόσή τους, περὶ τὸ 60 π.Χ. Ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ αὐτὴν, μὲ πολλὰ λάθη κατὰ τὸν Στράβωνα, προέρχονται ὅλες οἱ κατοπινὲς ἐκδόσεις.

Βέβαια, ὅπως εἶπαμε καὶ προηγουμένως, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο εἶχαν κυκλοφορήσει ἐκδόσεις τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ σὲ περιορισμένην ἔκτασιν. Τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ποὺ ἔκαμναν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Περιπατητισμοῦ – οἱ Μεγαρικοί, οἱ Ἐπικούρειοι καὶ οἱ Στωικοί, οἱ ὁποῖοι φυσικά, γνώριζαν στὸ σύνολο καὶ στίς λεπτομέρειες τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀλλὰ ἡ ἐκδοσὴ τοῦ Ἀνδρόνικου, πρώτη φορὰ ἴσως, παρουσίαζε μιὰ πλήρη συλλογὴ τῶν φιλοσοφικῶν συγγραφῶν, καὶ ἔτσι συνετέλεσε, ὕστερα ἀπὸ τὴν παρακμὴ τῆς περιπατητικῆς Σχολῆς, νὰ προκληθῇ μιὰ περιέργεια καὶ μιὰ ἀναγέννησις τῶν ἀριστοτελικῶν μελετῶν. Αὐτὸ εἶναι ἀληθινόν, καὶ τὸ ἐπίτευγμα τοῦ Ἀνδρόνικου ὑπῆρξε ἀναμφίβολα μεγάλο. Μόνον ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ σὲ αὐτὸν καὶ μόνον ἡ τιμὴ ὅτι ἔσωσε τὰ ἔργα τοῦ Σταγειρίτη ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καὶ τὴν λήθη.

Δὲν χρειάζεται νὰ ἐπεκταθοῦμε περισσότερο γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γνησιότητος τῶν *Μεταφυσικῶν*. Ἡ γνησιότης δὲν ἀμφισβητήθηκε τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγεννήσεως παρὰ μὲ τὸν δεδηλωμένον σκοπὸ νὰ συντριβῇ ἡ αὐθεντία τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας ὅπου κυριαρχοῦσε ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀλλὰ οἱ ἐργασίες ποὺ ἐπακολούθησαν ἀπὸ ἑνὸς καὶ πλέον αἰῶνος, στὴν Γερμανίαν κατ' ἀρχάς, στὴν Γαλλίαν μετὰ, ἀνέτρεψαν τοὺς ἀνωτέρω ἰσχυ-

ρισμούς. Ἡ κριτική εἶναι σήμερα ὁμόφωνος στό νά ἀναγνωρίσῃ τήν γνησιότητα ὅλων τῶν μεγάλων συγγραφῶν πού ἀποτελοῦν παραδοσιακῶς μέρος τοῦ Corpus. Ἡ ἀμφιβολία δέν ἀφορᾷ παρὰ δευτερευούσης σπουδαιότητος ἔργα.

Τὰ *Μεταφυσικά* εἶναι τὰ πλέον κατοχυρωμένα ἀπό αὐτὴ τήν ἀποψη. Οἱ λεπτομερειακὲς δυσκολίες πού παρουσιάζονται σὲ ὀρισμένα μέρη ἢ χωρία, οὐδόλως κλονίζουν τὴν ἀποψη ὅτι εἰς τὸ σύνολόν τους εἶναι ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους. Ξέρουμε ὅτι δέν δημοσιεύθηκαν ζῶντος τοῦ συγγραφέως. Ὁ Ἀριστοτέλης τὰ ἐμπιστεύθηκε στὸν Εὐδήμον, τὸν πλέον πιστὸν μαθητὴν του, ὁ ὁποῖος κατὰ τινὰ μαρτυρίαν, τὰ ἐξέδωσε γιὰ πρώτη φορά. Ἀλλὰ δέν βγῆκαν ἀπὸ τὸν μικρὸ κῆκλο τῶν μαθητῶν κι' ἔμειναν σχεδὸν ἄγνωστα ὥς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀνδρόνικου. Οἱ ἴδιοι οἱ Περιπατητικοὶ φαίνεται νὰ τὰ εἶχαν παραμελήσει, γιὰ νὰ στραφοῦν, ὑπὸ τὴν παρόρμησιν τοῦ Στράτωνος, πρὸς ἔρευνες φυσικῆς καὶ πειραματικῆς τάξεως. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ γιατί μετὰ τὸν Θεόφραστο (πού ὑπῆρξε ὁ πρῶτος διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους στὸ Λύκειο) ἀπὸ κανέναν συγγραφέα δέν γίνεται μνεία τῶν *Μεταφυσικῶν*. Οὔτε ἡ σιωπὴ τοῦ Κικέρωνος παρουσιάζει τίποτε τὸ ἐκπληκτικόν: κατὰ τὴν ἐποχὴν του, ὅποτε ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Στωικῆς Σχολῆς, κάθε θεωρία ἀναφερόταν ἀποκλειστικὰ στὰ ἠθικὰ ζητήματα, οἱ ὑψηλὲς φιλοσοφικὲς μελέτες ἦταν σχεδὸν ἐγκαταλελειμμένες, καὶ ἐνῶ ὁ Πλάτων ἐδιαβάζετο καὶ ἐθαυμάζετο ὡς συγγραφεὺς μᾶλλον παρὰ ὡς στοχαστής, ὁ Ἀριστοτέλης ἦταν ἄγνωστος praeler admodum paucos (Cic., Top., 1), καὶ τὰ *Τοπικά* του, παραδείγματος χάριν, πού σήμερα θεωροῦνται ἀπὸ τὰ πλέον προσιτά, εἶχαν τότε τὴν φήμην ἑνὸς ἐξαιρετικὰ σκοτεινοῦ ἔργου. Τὸ θετικὸ πνεῦμα τῶν Ρωμαίων δὲ μποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι μέτρια γοητευμένο ἀπὸ ἓνα ἔργο σὰν τὰ *Μεταφυσικά*, τοῦ ὁποῖου οἱ λογοτεχνικὲς

χάρες πόρρω ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντισταθμίσουν τίς δυσκολίες τῆς κατανόησεως.

Σὲ ὅλους τοὺς λόγους ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῶν *Μεταφυσικῶν* πού παρέχονται ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ κριτικὴ ἔρχονται νὰ προστεθοῦν καὶ ἐκεῖνοι πού προκύπτουν ἀπὸ παρατηρήσεις ἐσωτερικῆς τάξεως. Γιὰ τὴν ὁλότητα τοῦ ἔργου (μὲ ἐξαιρέσειν ἴσως τοῦ βιβλίου *α* μικρόν καὶ τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ *Κ*), τὸ ἴδιο τὸ βάθος τῆς σκέψεως καὶ ὁ τρόπος ἐκφράσεώς του, οἱ ὑφολογικὲς ιδιοτυπίες (les particularités stylistiques) πού τόσο εὐκόλα ἀναγνωρίζονται, ἢ ἀκριβῆς προσαρμογὴ μορφῆς καὶ περιεχομένου, ἢ αὐστηρότης καὶ ἡ τεχνικότης τοῦ λεξιλογίου, ἢ ὅλως σχολαστικὴ ἀκρίβεια τῶν ὀρισμῶν, ἢ μέχρ' ἄμελείας ἀδιαφορία γιὰ κάθε ρητορικὴ ἀναζήτησις, ἢ ξηρότης καὶ ἡ πυκνότης ἑνὸς ἐκφραστικοῦ τρόπου πού δέν ὑπακούει παρὰ στίς ἀπαιτήσεις τῆς καθαρῆς λογικῆς, οἱ λεπτολόγοι ἀναλύσεις, καὶ προπάντων ἐκεῖνη ἡ ἀκαμψία τῶν θέσεων, ἐκεῖνος ὁ σίγουρος καὶ κοφτὸς τόνος, πιθανῶς μοναδικὸς στὴν ἱστορίαν τῆς σκέψεως – δέν ἐπιτρέπουν καμμιά ἀμφιβολία γιὰ νὰ ἀποδοθῇ στὸν Ἀριστοτέλη τὸ παραδοσιακὸ κείμενον τῶν *Μεταφυσικῶν*. Ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἡ κριτικὴ ἔχει προσκολληθῇ στὴν κατεύθυνση τῆς γνησιότητος.

Ὁ τίτλος τῶν *Μεταφυσικῶν*

Ὁ ὄρος *Μεταφυσικά* (*Μετὰ τὰ φυσικά*) δέν συναντᾶται στὸν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴν ἐπιστήμην τοῦ εἶναι (τοῦ ὄντος), χρησιμοποιοῖ ἀδιαφόρως τίς λέξεις Σοφία, Φιλοσοφία, Πρώτη φιλοσοφία καὶ Θεολογία – πλῆθος ὀνομασιῶν πού ἐξηγεῖ καὶ τὴν σιωπὴν τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ τῆς φιλοσοφίας Διογένηος Λαερτίου.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἔδινε στὸ σύγγραμμά του τὸ ὄνομα *Πρώτη φιλοσοφία: Περί τῆς πρώτης φιλοσοφίας*, δηλαδή ἡ «περί τὰ πρῶτα, θεῖα, ἀκίνητα, ἀχώριστα» φιλοσοφία. Ὁ τίτλος *Μετά τὰ φυσικά* πού βρίσκεται γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Νικόλαο ἀπὸ τὴν Δαμασκὸ (αἰώνας τοῦ Αὐγουστου) δὲν ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο, τὸν πρῶτο γνωστὸν ἐκδότῃ τοῦ Ἀριστοτέλους (1ος αἰὼν π.Χ.).

Ὁ Γαῖγκερ ὥστόσο (πού δικαίως τιμᾶται ὡς ἀρχηγέτης τῶν συγχρόνων ἀριστοτελικῶν ἐρευνῶν) πιστεύει ὅτι ὁ τίτλος ἐξέλεγχῃ ἀπὸ ἑναν παλαιότερον ἐκδότῃ. Ὅπως δὴποτε, σήμερα ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἔκφραση *Μετά τὰ φυσικά* προέρχεται ἀπὸ τὴν κατάταξη τῶν συγγραφῶν στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἀνδρόνικου, ὅπου τὰ *Μεταφυσικά* τοποθετήθηκαν μετὰ τὰ *Φυσικά*. Ἡ γνώμη αὐτὴ πού ἦταν ἤδη καὶ γνώμη τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως (γνωστοῦ «ἐξηγητοῦ» τοῦ Ἀριστοτέλους) καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καταπολεμήθηκε ἀπὸ τὸν Συμπλίκιο (ἀξιόλογος καὶ αὐτὸς σχολιαστής τοῦ Ἀριστοτέλη) πού ἰσχυρίστηκε, ὅτι λόγοι ἐσωτερικῆς τάξεως δὲν ὑπῆρξαν ἄσχετοι μὲ τὴν ὀνομασία *Μεταφυσικά* (δηλαδή τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου καθόρισε καὶ τὴν ὀνομασία, καὶ ὄχι ἡ ἀπλὴ κατάταξίς του). Ἐν πάσῃ περιπτώσει, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν παρατήρηση τοῦ Ravaisson (Essai, 1, 40) φαίνεται ὅτι ὁ τίτλος αὐτός, ἐξ αἰτίας καὶ τῆς ἀπλότητός του, ἀνεβαίνει ὡς τὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ ἐνότης τοῦ ἔργου, διαίρεση καὶ σχέδιο

Τὰ *Μεταφυσικά* διαιροῦνται σὲ 14 βιβλία πού δηλώνονται μὲ τὰ γράμματα Α, α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ, Η, Θ, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν.

Ὅπως προαναφέραμε, ἡ γνησιότης τῶν *Μεταφυσικῶν* στὸ σύνολό τους εἶναι βεβαία. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ θέσωμε τὸ ἴδιο

ἐρώτημα καὶ γιὰ καθένα ἀπὸ τὰ βιβλία πού τὰ ἀποτελοῦν, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ ἀναρωτηθοῦμε ἂν ἡ υἱοθετηθεῖσα κατάταξις εἶναι ἐκείνη τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὰ προβλήματα τῆς χρονολογίας προσλαμβάνουν ἐδῶ μιὰ ἰδιαίτερη σπουδαιότητα καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἐπιλυθοῦν οὔτε καθεαυτὰ οὔτε ἐν σχέσει μὲ τὰ ἄλλα, παρὰ μὲ τὴν ἔστω σύντομον ἐξέταση καὶ τὴν ἀνάλυση τοῦ χαρακτήρα καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ κάθε βιβλίου. Προτοῦ νὰ ἐκθέσωμε τὸ γενικὸ σχέδιο τοῦ ἔργου καὶ τοῦ δεσμοῦ πού συνδέει μετὰξὺ τους τὰ διάφορα μέρη του, προτοῦ νὰ ἀποφανθοῦμε ἂν αὐτὰ τὰ μέρη παρατίθενται ἀπλῶς τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο ἢ εἶναι χυμένα σὲ ἓνα ὀργανικὸ σύνολο, θὰ ἔπρεπε νὰ κάνωμε μιὰ γρήγορη ἐπισκόπηση, μεμονωμένως ἢ καθ' ὁμάδας μικρᾶς, τῶν δεκατεσσάρων βιβλίων ἀπὸ τὰ ὁποῖα σύγκειται τὸ ἔργο. Ἡ ἐρευνα αὐτὴ πραγματοποιεῖται στὸ τέλος τῆς παρούσης εἰσαγωγῆς. Τώρα βάσει τῶν ἀξιολόγων παρατηρήσεων τοῦ W. Jäger καὶ τῶν ἄλλων εἰδικῶν μελετητῶν, μποροῦμε μὲ βεβαιότητα νὰ ὑποστηρίξωμε τὰ ἑξῆς γιὰ τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ἐνότητα τῶν *Μεταφυσικῶν*:

1ον Τὰ *Μεταφυσικά* δὲν εἶναι ἀπλὴ συλλογὴ σημειώσεων.

2ον Δὲν εἶναι περισσότερο ἓνα ἄθροισμα χωριστῶν πραγματειῶν πού τεχνητὰ ἐνώθηκαν εἴτε ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἀριστοτέλη εἴτε ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του ἢ ἀπὸ τοὺς ἐκδότες, καὶ εἶναι λάθος νὰ χρησιμοποιεῖται, μαζὶ μὲ μερικοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἢ νεωτέρους, ἡ ἔκφραση οἱ *Μεταφυσικὲς* τοῦ Ἀριστοτέλους – στὸν πληθυντικόν. Ἡ ἐνότης πού κυριαρχεῖ σὲ ὁλόκληρο τὸ ἔργο εἶναι ἐξ ἄλλου ἡ ἐλεύθερη καὶ ζωντανὴ ἐνότης μιᾶς σειρᾶς μαθημάτων πού διὰ ζώσης διδάχθηκαν καὶ τῶν ὁποίων ἀντίγραφα ἀρθθηκαν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀναθεωρήθηκαν ἀπὸ τὸν συγγραφέα. Ὅπως πολὺ καλὰ τὸ ἀπέδειξε ὁ Α. Μανσιόν (Α. Mansion, Βέλγος ἀριστοτελιστὴς καὶ ἀκαδημαϊκός)

μέ την διεισδυτική του κριτική τῶν ἐργασιῶν τοῦ Jäger τὰ *Μεταφυσικά* εἶναι μιὰ πραγματεία, μιὰ μέθοδος (ἐλληνικά στο κείμενο, μέθοδος στον Ἀριστοτέλη σημαίνει ἔρευνα), ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὁρισμένα ζητήματα με κάπως χαλαρὸν δεσμόν, καὶ ἡ ὁποία δὲν ἀποκλείει οὔτε διορθώσεις, οὔτε ἐπαναλήψεις, οὔτε λέξεις με τὴν ἴδια ἐτυμολογικὴ προέλευση οὔτε ἀνακολουθίες. Γιατί εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔμεινε στὰ σκαριά σὲ ὅλη τὴν ζωὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὄχι ἀποκλειστικά, ὅπως πολὺν καιρὸ ἐπιστεύετο, κατὰ τὴν τελευταία διαμονή του στὰς Ἀθήνας, πρὶν ἀπὸ τὴν φυγὴ του στὴν Χαλκίδα καὶ τὸν θάνατό του. Ὁ συγγραφεὺς μπόρεσε ἔτσι νὰ ξανασκεφθῇ τὰ ἴδια προβλήματα καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ ὁρισμένες λύσεις τροποποιώντας τις. Ὅπως ἀκριβῶς κάνει ὁ καθηγητὴς τοῦ ὁποίου ἡ διδασκαλία ἐκτείνεται σὲ πολλὰ χρόνια καὶ δὲν διστάζει, πρὸς τὸ συμφέρον ἢ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ ἀκροατηρίου του, νὰ ξαναγυρίσῃ στὰ ἴδια θέματα, γιὰ νὰ διασαφηνίσῃ με ἀπόψεις ἀπὸ ἄλλες ἐργασίες του (στὰ *Μεταφυσικά* γίνεται πολλὲς φορὲς ἀναφορὰ στὴν *Λογική* καὶ τὴν *Φυσική* του), καὶ γιὰ νὰ ἐπιφέρῃ στὰ μαθήματά του τὶς ἐμβαθύνσεις καὶ τὶς τελειοποιήσεις πού ἀπαιτεῖ μιὰ σκέψη πού βρῖσκεται σὲ διαρκὴ προχώρηση.

Ἡ ἄποψη τοῦ Jäger, ὅτι ἡ σύνταξη τῶν ΒΓΕΖΗΘΙΜ εἶναι προγενεστέρᾳ τοῦ Λυκείου καὶ τῆς μελέτης τῶν ἀσωμάτων οὐσιῶν πού μόλις ἀρχίζει στὸ Μ καὶ στὸ Ε, ἀποδεδειγμένη ἔτσι

4. Τὰ λογικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) *Κατηγορίαι*, 2) *Περὶ ἑρμηνείας*, 3) *Ἀναλυτικά πρότερα καὶ ὕστερα*, 4) *Τοπικά*, πού ἔχουν γιὰ θέμα τους τὴν διαλεκτικὴ τέχνη, δηλαδὴ τὶς πιθανὲς ἀποδείξεις. Με αὐτὰ ἔχουν συνάφεια, 5) *Οἱ Σοφιστικοὶ ἔλεγχοι*. Τὰ ἀνωτέρω ἔργα τὰ περιέλαβαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁργανον». Ἡ ὀνομασία στηρίχθη στὸν περιπατητικὸ χαρακτήρισμό τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν ὡς «ὀργανικῶν», δηλαδὴ μεθοδολογικῶν.

πολὺ εὐθραυστη. Οὔτε εἶναι ἀκριβὲς νὰ μιλοῦμε ἐν προκειμένῳ γιὰ μιὰ ριζικὴ ἀλλαγὴ προσανατολισμοῦ στὸ πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλους, πού ἐφεξῆς θάχε ἀφιερῶσθαι τὴν προσωπικὴ του δραστηριότητα ὡς καὶ ἐκείνη τῆς Σχολῆς του σὲ ἀναζητήσεις τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴν κοσμολογικὴ ἔκθεση τοῦ κεφαλαίου 8 τοῦ Λ, πού θὰ ἐξέφραζε τὸ τελευταῖο στάδιο τῆς ἐξελίξεώς του γιὰ τὴν πολλότητα σχετικὰ με τὰ «*πρῶτα κινουῦντα ἀκίνητα*».

Ὁ Mansion δικαιολογημένα ἀμφισβήτησε αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη: γιατί εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐνδιαφέρθηκε σὲ ὅλη τὴν ζωὴ, καὶ ὄχι μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα του χρόνια, γιὰ τὰ προβλήματα πού θέτει ἡ ἐπιστήμη τῆς φύσεως. – Με αὐτὲς τὶς ἐπιφυλάξεις, ὀφειλόμενες σὲ ἐξωτερικὲς περιστάσεις, εἶναι θεμιτὸ νὰ μιλοῦμε γιὰ ἐνότητά τῶν *Μεταφυσικῶν*. Τὸ νὰ γλίστησαν ἐδῶ κι' ἐκεῖ παρεμβολὲς ἢ ἀμφίβολα μαθήματα, εἶναι πιθανό. Ὅμως τὸ σύνολο τοῦ ἔργου δὲν ἀλλοιώθηκε καὶ ἡ σκέψη τοῦ Σταγειριτῆ βρῖσκεται ἐκεῖ ἐπακριβῶς ἐκφρασμένη.

Τώρα μποροῦμε νὰ συνοψίσουμε ὡς ἑξῆς τὰ ἀνωτέρω:

Τὸ κύριο μέρος τῆς πραγματείας τὸ ἀποτελοῦν τὰ βιβλία ΑΒΓΕΖΗΘ.

Τὰ βιβλία ΑΒΓ ἀποτελοῦν ἓνα σύνολο, με τὸ ὁποῖο συνδέεται καὶ τὸ Ε, καὶ εἶναι μία εἰσαγωγὴ στὴν ἐπιστήμη τοῦ ὄντος ὡς ὄντος. Τὰ Ζ καὶ Η εἶναι μία διατριβὴ γιὰ τὴν οὐσία καὶ τὸ Θ μία διατριβὴ γιὰ τὴν Δύναμη καὶ τὴν ἐνέργεια.

Τὸ Δ εἶναι ἀπλῶς ἓνα λεξικὸ πού θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ τοποθετηθῇ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου σὰν εἰσαγωγὴ⁵.

5. Εἶναι ἓνα λεξικὸ πού ἐξηγεῖ 30 ὄρους πού χρησιμοποιοῦνται στὸ σύγγραμμα, ὅπως: ἀρχή, αἰτία, φύσις, ἀναγκαῖον, ἐν ὄν, δύναμις, τέλειον, πέρας, διάθεσις, ἕξις, πάθος, στέρησις, ὄλον, κολοβόν, γένος, ψεῦδος, συμβεβηκός, κλπ.

Τὸ Ι εἶναι μιὰ πραγματεία γιὰ τὸ Ἕνα καὶ τὸ Πολλαπλό. Τὸ Κ ἐπαναλαμβάνει στὸ πρῶτο μέρος του τὸ ΒΓΕ, τὸ δὲ δεῦτερο μέρος εἶναι ἓνα συμπῆλημα τῶν *Φυσικῶν*.

Τὸ Λ εἶναι τὸ κεντρικὸ βιβλίο. Εἶναι βασικὰ δογματικὸ καὶ τὸ μόνον ποὺ *ex professo* (μετὰ βεβαιότητος) πραγματεύεται τὸ Εἶναι (τὸ Ὄν).

Τὸ Μ καὶ Ν ἔχουν σχέση μετὰ τὸ Α καὶ Β, καὶ ἐπαναλαμβάνουν, ἐμβαθύνοντάς την, τὴν κριτικὴ τοῦ πλατωνικοῦ συστήματος τῆς τελευταίας περιόδου.

Ὅσο γιὰ τὸ α, ἂν εἶναι τοῦ Ἀριστοτέλους, θὰ προσετέθη ἀργότερα στὸ Α.

Ἔτσι τὰ ΑΒΓΕΖΗΘΙΜΝ ἀποτελοῦν μιὰ ἐργασία, συνεχῇ σχεδόν, καὶ ἐξαρθῶνται στενὰ ἀπὸ τὸ Β, στὸ ὁποῖο τίθενται τὰ ἐν συνεχείᾳ πραγματευόμενα προβλήματα, καὶ προετοιμάζουν τὸ Λ. Μὲ τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα συμπιπτουν καὶ οἱ ἀναλύσεις τῶν γνωστῶν μελετητῶν Brandis, Bonitz, Christ καὶ Rolfes οἱ ὁποῖες ἀντιτίθενται, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, στίς παρακινδυνευμένες κάποτε ὑποθέσεις τοῦ Jäger. Οἱ ἀνωτέρω ἀναπτύξεις εἶναι ἀρκετὲς γιὰ νὰ ἀποδείξουν ἅψ' ἐνὸς ὅτι ἡ ἀκαταστασία τοῦ ἔργου εἶναι μᾶλλον φαινομενικὴ παρὰ πραγματικὴ καὶ ἅψ' ἐτέρου νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν ἐνότητά του, ἐνότητα ποὺ μέσα σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ συγγένεια, μετὰ τὴν βοήθεια πολλαπλῶν παραπομπῶν, ἐμπερικλείει ὅχι χωριστὲς πραγματεῖες ἀλλὰ ἀλληλοδιαδεχόμενες καὶ ἀλληλοσυμπληρούμενες, ὅπως ταιριάζει σὲ μιὰ ἀδιάκοπα ἀνανεούμενη διδασκαλία. Τέλος, δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο ἀτέλειωτο, στὸ ὁποῖο ὁ Ἀριστοτέλης δὲν μπόρεσε νὰ δώσῃ, ἐλλείπει χρόνου ἢ γιὰ ἄλλον λόγο ποὺ ἐμεῖς ἀγνοοῦμε, τὴν ἐπιθυμητὴ τελειότητα, καὶ τὸ μετεβίβασε ὅπως ἦταν στοὺς διαδόχους του.

Ὁ σύγχρονος διεθνoὺς κύρους Ἀγγλος ἀριστοτελιστῆς καὶ καθηγητῆς Ντόναλντ Ἀλλαν (Donald Allan) στὸν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου του *Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος* (βλέπε κατωτέρω βιβλιογραφία), καὶ ὑπὸ τὸν τίτλο «Μιὰ αἰώνια ἀκτινοβολία», γράφει καὶ τὰ ἑξῆς:

«Τὸ καθαυτὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξακολούθησε νὰ προκαλεῖ τὸν σεβασμὸ ἐκείνων ποὺ ἔλαβαν τὸν κόπο νὰ τὸ μελετήσουν. Οἱ εἰρωνεῖς τοῦ Χόμπς (Hobbes) δὲν τὸν ἐμπόδισαν νὰ τὸ μελετήσῃ ἐπιμελῶς καὶ δύσκολα κρύβονται τὰ πολυάριθμα στοιχεῖα ποὺ πῆρε ἀπὸ αὐτό. Τὸ ἴδιο κι' ὁ Καρτέσιος (Descartes), ἔχει ἄδικο νὰ πιστεύει ὅτι ἀπεινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας (στὴν ὁποία κυριαρχοῦσε ὁ Ἀριστοτέλης). Οἱ φιλόσοφοι τοῦ 18ου αἰῶνος ἀντιτίθενται ἐν χορῷ στὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ ὁ Berkeley διαμαρτύρεται ὅτι «πολλοὶ ἄμυαλοι περιφρονοῦν τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Πλάτωνα καὶ θέτουν τίς συγγραφὰς τῶν ἐπιφανῶν αὐτῶν ἀρχαίων στὴν ἴδια μοῖρα μετὰ τὰ ξερὰ καὶ βάρβαρα δυσκολογραφήματα (élucubrations) τῶν σχολαστικῶν». Ἀλλὰ ποιὸς δὲν ἐδιάβασε τὸ ἐγκώμιο τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπὸ τὸν Ἑγέλο;

»Ἡ ἐποχὴ μας μᾶς ὑπενθύμισε, δυστυχῶς, ὅτι οἱ ἀρετὲς τοῦ πολιτισμένου ἔχουν μέσα μας ρίζες λιγώτερο βαθιεῖς ἀπὸ ὅσο νομίζουμε καὶ τὸ ἐπίχρυσμα γρήγορα πέφτει (le vernis s'écaille vite...). Δὲ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἔχουμε μπροστὰ μας πολλὰ παραδείγματα λεπτολόγου καὶ συνεποῦς ἀναλύσεως στίς ιδέες, πολλὰς ὑγιεῖς καὶ ἰσορροπημένες ἀπόψεις ἐπάνω σὲ κάθε τι ποὺ εἶναι ἀνθρώπινο. Ἐπάνω στὰ σημεῖα αὐτά, ὁ φιλόσοφός μας εἶναι πιὸ προικισμένος ἀπὸ κάθε ἄλλον καὶ ἡ συντροφιά του εἶναι ἀναντικατάστατη».

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΤΩΝ ΜΕΤΑ ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ Α

Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει. σημεῖον δ' 980^a
ἢ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις· καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας
ἀγαπῶνται δι' αὐτάς, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἢ διὰ τῶν
ὀμμάτων. οὐ γὰρ μόνον ἵνα πράττωμεν ἀλλὰ καὶ μηθὲν
μέλλοντες πράττειν τὸ ὁρᾶν αἰρούμεθα ἀντὶ πάντων ὡς εἰπεῖν 25
τῶν ἄλλων. αἷτιον δ' ὅτι μάλιστα ποιεῖ γνωρίζειν ἡμᾶς
αὕτη τῶν αἰσθήσεων καὶ πολλὰς δηλοῖ διαφοράς. φύσει
μὲν οὖν αἴσθησιν ἔχοντα γίγνεται τὰ ζῶα, ἐκ δὲ ταύτης
τοῖς μὲν αὐτῶν οὐκ ἐγγίγνεται μνήμη, τοῖς δ' ἐγγίγνεται.
καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα φρονιμώτερα καὶ μαθητικώτερα τῶν 980^b

* Τὸ κείμενον δίδεται κατὰ τὴν Ἑκδοσιν W. Jaeger τῆς Ὁξφόρδης 1957.

1. Ἐπιθυμία γιὰ μάθηση, δὲν εἶναι ἐδῶ μιὰ ὀρεκτικότης πρὸς ὅ,τι ἐμεῖς λέμε γνώσεις, ἀλλὰ μιὰ ὀρεκτικότης πρὸς τὸ «εἰδέναι», πρὸς τὴν θέα τοῦ εἶδους τῶν πραγμάτων. Χρειάζεται ριζικὴ ἐγκατάλειψη τῆς ἐγωλογικῆς προσκολλησέως καὶ ἐξόρμηση πρὸς τὸ ἔξω ὄν. Ἡ ἐγωλογικὴ τοποθέτηση, ἐμπλέκοντας τὸν ἄνθρωπο στὰ συμπλέγματα τῶν φανταστικῶν ἐγωλογικῶν πλάσμάτων, δημιουργεῖ ἕναν κόσμον σκιῶν καὶ φαντασμάτων, περιοχὴν θριαμβικὴν γιὰ τὴν δρᾶ-

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α΄

1

Αἴσθησις, ἐμπειρία, τέχνη, ἐπιστήμη, σοφία.

980^a Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐκ φύσεως ἔχουν τὴν ἐπιθυμία πρὸς τὴν μάθησις¹. Πρᾶγμα ποὺ τὸ ἀποδεικνύει ἡ εὐχαρίστησις ποὺ μᾶς δίδουν οἱ αἰσθήσεις, γιατί βέβαια μᾶς εἶναι ἀγαπητές, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὠφελιμότητα καὶ καθεαυτές, καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλες οἱ ὀπτικῆς αἰσθήσεις. Καὶ πραγματικά, ὅχι μόνον ὅταν πρόκειται νὰ κάνουμε κάτι, ἀλλὰ καὶ ὅταν τίποτε δὲν ἔχουμε σκοπὸ νὰ κάνουμε, τὴν ὄραση προτιμοῦμε ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες.

Ἡ αἰτία εἶναι ὅτι ἀπὸ ὅλες τὶς αἰσθήσεις, ἡ ὄρασις εἶναι ἐκείνη ποὺ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἀποκτῶμεν τὶς περισσότερες γνώσεις, καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει ἕνα σωρὸ διαφορῶν². Ἐκ φύσεως τὰ ζῶα εἶναι προικισμένα μὲ αἴσθησιν, ἀλλὰ αὐτὴ εἰς ὀρισμένα ζῶα γεννᾷ μνήμην, εἰς ἄλλα ὅμως δὲν γεννᾷ.

980^b Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ τὰ τελευταῖα εἶναι συγ-

ση τοῦ ψυχιάτρου καὶ τοῦ ψυχαναλυτῆ. Γι' αὐτὸ ἡ ἐξόρμηση πρὸς τὴν θεώρησι τοῦ εἶδους σημαίνει τὴν ἀνθρώπινη ἀπελευθέρωση.

Ὁ Πλάτων εἶδε τὴν φιλοσοφία σὰν ἕνα σπάσιμον δεσμῶν. Σὲ αὐτὸ ἦταν σύμφωνος κι' ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ τὴν χαρακτήριζε ὡς τὴν καθ'αυτὸ ἐλευθέρη μάθησις. Ἐχει ἕναν βαθύτατο λόγο τὸ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συζητεῖ τὴν δυνατότητα τῆς συγκροτήσεως τῆς πρώτης φιλοσοφίας, ἀντιμετωπίζοντας τὴν σκέψιν «πολλαχῇ ἢ φύσις δούλη τῶν ἀνθρώπων ἐστίν» (ἀπὸ πολλὰς πλευρῆς εἶναι δούλη, ἢ φύσις τῶν ἀνθρώπων). Ἡ δυνατότης τῆς συγκροτήσεως τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν δυνατότητα τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, καὶ γίνεται ἔτσι κατανοητὸ πῶς οἱ πρῶτες καὶ ἀκατάλυτες ρίζες τοῦ φιλοσοφικοῦ δέντρου φύτρωσαν μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων.

2. Π.χ. τὶς διαφορῆς ποὺ ὑπάρχουν στὰ ποικίλα χρώματα ἄσπρου καὶ μαύρου, ποὺ εἶναι πολὺν περισσότερες ἀπὸ ἐκείνες μεταξὺ κρῶν καὶ ξεστοῦ.

μὴ δυναμένων μνημονεύειν ἐστί, φρόνιμα μὲν ἄνευ τοῦ
 μαθάνειν ὅσα μὴ δυνατὰ τῶν ψόφων ἀκούειν (οἷον μέ-
 λιττα κἄν εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο γένος ζῶων ἔστι), μαθάνει
 δ' ὅσα πρὸς τῇ μνήμῃ καὶ ταύτην ἔχει τὴν αἴσθησιν. τὰ 25
 μὲν οὖν ἄλλα ταῖς φαντασίαις ζῇ καὶ ταῖς μνήμαις, ἐμ-
 πειρίας δὲ μετέχει μικρόν· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ
 τέχνη καὶ λογισμοῖς. γίνεταί δ' ἐκ τῆς μνήμης ἐμπειρία
 τοῖς ἀνθρώποις· αἱ γὰρ πολλαὶ μνήμαι τοῦ αὐτοῦ πράγμα-
 τος μιᾶς ἐμπειρίας δύνανται ἀποτελοῦσιν. καὶ δοκεῖ σχεδὸν 981^α
 ἐπιστήμη καὶ τέχνη ὅμοιον εἶναι ἢ ἐμπειρία, ἀποβαίνει δ'
 ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ τῆς ἐμπειρίας τοῖς ἀνθρώποις· ἢ
 μὲν γὰρ ἐμπειρία τέχνην ἐποίησεν, ὥς φησι Πῶλος, ὀρθῶς
 λέγων, ἢ δ' ἀπειρία τύχην. γίνεταί δὲ τέχνη ὅταν ἐκ πολ- 5
 λῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοημάτων μία καθόλου γένηται περὶ
 τῶν ὁμοίων ὑπόληψις. τὸ μὲν γὰρ ἔχειν ὑπόληψιν ὅτι
 Καλλία κάμνοντι τὴνδὲ τὴν νόσον τοδὶ συνήνεγκε καὶ
 Σωκράτει καὶ καθ' ἕκαστον οὕτω πολλοῖς, ἐμπειρίας ἐστίν·
 τὸ δ' ὅτι πᾶσι τοῖς τοιοῖσδε κατ' εἶδος ἐν ἀφορισθεῖσι, 10
 κάμνουσι τὴνδὲ τὴν νόσον, συνήνεγκεν, [[οἷον τοῖς φλεγματώ-
 δεσιν ἢ χολώδεσι (ἢ) πυρέττουσι καύσῳ,]] τέχνης.—πρὸς μὲν

χρόνως καὶ πιὸ ἐξυπνα καὶ μαθητικώτερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ
 εἶναι ἀνίκανα νὰ θυμῶνται. Ἐξυπνα μόνον, χωρὶς τὴν ἱκανό-
 τητα νὰ μαθαίνουν, εἶναι ἐκεῖνα ποῦ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀκού-
 σουν τοὺς ἤχους, ὅπως οἱ μέλισσες καὶ τὰ παντὸς εἶδους ζῶα
 τῆς ἰδίας περιπτώσεως. Ἀντιθέτως, ἡ ἱκανότης τῆς μαθήσεως
 ἀνήκει εἰς ἐκεῖνα ποῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν μνήμην ἔχουν καὶ τὴν
 αἴσθησιν τῆς ἀκοῆς.

Ὅποσδήποτε, τὰ ζῶα ζοῦν μὲ τις αἰσθητικὴς παραστάσεις
 καὶ τις ἀναμνήσεις, καὶ δὲν συμμετέχουν παρὰ ἐλάχιστα εἰς
 τὴν ἐμπειρικὴν γνώσιν, ἐνῶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑψώνεται
 ἔως τὴν τέχνην καὶ τοὺς λογισμοὺς.

Καὶ τοῦτο διότι, ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τὴν μνήμην
 προέρχεται ἡ ἐμπειρία. Καὶ πραγματικὰ πολλὰς ἀναμνήσεις
 τοῦ αὐτοῦ πράγματος καταλήγουν τελικὰ νὰ ἀποτελέσουν
 μίαν μόνην ἐμπειρίαν. Καὶ φαίνεται ὅμοιο σχεδὸν πρᾶγμα μὲ
 τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τέχνη νὰ εἶναι ἡ ἐμπειρία.

981α Μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη πραγμα-
 τοποιεῖται διὰ τῆς ἐμπειρίας, καθόσον ἡ ἐμπειρία δημιουργη-
 σε τὴν τέχνην, ὅπως σωστὰ λέει ὁ Πῶλος³, ἢ δ' ἀπειρία τὴν τύ-
 χην – τὸ τυχαῖο.

Γεννᾶται δὲ ἡ τέχνη ὅταν ἐκ πολλῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοη-
 μάτων (=ἐννοιῶν) προκύψῃ μία μόνη, καθολικὴ, κρίσις,
 ἐφαρμοσίμη σὲ ὅλες τις παρόμοιες περιπτώσεις. Καθόσον τὸ
 νὰ φέρνῃ κανεὶς τὴν σκέψιν ὅτι, εἰς τὸν Καλλίαν ποῦ ἦταν
 ἄρρωστος ἀπὸ αὐτὴν ἐδῶ τὴν ἄρρωστητα, αὐτὸ ἐδῶ τοῦ ἔκανε
 καλὸ, καὶ στὸν Σωκράτη, καὶ τὸ ἴδιο σὲ καθέναν ξεχωριστὰ
 ἀπὸ πολλοὺς – ἐμπίπτει εἰς τὴν ἐμπειρίαν. Ἡ σκέψις ὅμως
 ὅτι σὲ ὅλους τοὺς παρόμοιους, παρμένους μαζί σὲ ἓνα ξεχω-
 ριστὸ εἶδος, ὅταν εἶχαν αὐτὴν ἐδῶ τὴν νόσον ἔκανε καλὸ,
 στοὺς φλεγματικούς π.χ. τοὺς χολερικούς ἢ τοὺς πυρέσσο-
 ντας – αὐτὸ ἀνήκει στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης.

3. Ὁ Πῶλος ἀπὸ τὸν Ἀρχάγαντα, μαθητὴς τοῦ Γοργία, εἶχε γράψῃ μιὰ Ρητορι-
 κή. Πρβλ. Πλάτων, *Γοργίας*, 448c, καὶ Ἀριστοτέλης, *Ἀναλυτικὰ ὕστερα*, A,
 18, 81, a, 39.

οὐν τὸ πράττειν ἐμπειρία τέχνης οὐδὲν δοκεῖ διαφέρειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπιτυχάνοντας ὁρῶμεν τοὺς ἐμπείρους τῶν ἄνεν
 15 τῆς ἐμπειρίας λόγον ἔχόντων (αἷτιον δ' ὅτι ἡ μὲν ἐμπειρία τῶν καθ' ἕκαστόν ἐστι γνῶσις ἡ δὲ τέχνη τῶν καθόλου, αἱ δὲ πράξεις καὶ αἱ γενέσεις πᾶσαι περὶ τὸ καθ' ἕκαστόν εἰσιν· οὐ γὰρ ἄνθρωπον ὑγιαίνει ὁ ἰατρούων ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ Καλλίαν ἢ Σωκράτην ἢ τῶν ἄλλων τινὰ
 20 τῶν οὕτω λεγομένων ᾧ συμβέβηκεν ἀνθρώπῳ εἶναι· ἐὰν οὐν ἄνεν τῆς ἐμπειρίας ἔχη τις τὸν λόγον, καὶ τὸ καθόλου μὲν γνωρίζῃ τὸ δ' ἐν τούτῳ καθ' ἕκαστον ἀγνοῇ, πολλάκις διαμαρτῆσεται τῆς θεραπείας· θεραπευτὸν γὰρ τὸ καθ' ἕκαστον· ἀλλ' ὅμως τό γε εἰδέναι καὶ τὸ ἐπαίνειν τῇ
 25 τέχνῃ τῆς ἐμπειρίας ὑπάρχειν οἰόμεθα μᾶλλον, καὶ σοφωτέρους τοὺς τεχνίτας τῶν ἐμπεύρων ὑπολαμβάνομεν, ὥς κατὰ τὸ εἰδέναι μᾶλλον ἀκολουθοῦσαν τὴν σοφίαν πᾶσι· τοῦτο δ' ὅτι οἱ μὲν τὴν αἰτίαν ἴσασιν οἱ δ' οὐ. οἱ μὲν γὰρ ἐμπειροὶ τὸ ὅτι μὲν ἴσασιν, διότι δ' οὐκ ἴσασιν· οἱ δὲ τὸ διότι
 30 καὶ τὴν αἰτίαν γνωρίζουσιν. διὸ καὶ τοὺς ἀρχιτέκτονας περὶ ἕκαστον τιμιωτέρους καὶ μᾶλλον εἰδέναι νομίζομεν τῶν χειρο-
 981^b τεχνῶν καὶ σοφωτέρους, ὅτι τὰς αἰτίας τῶν ποιουμένων ἴσασιν [τοὺς δ', ὥσπερ καὶ τῶν ἀψύχων ἔνια ποιεῖ μὲν, οὐκ εἰδότα δὲ ποιεῖ ἃ ποιεῖ, οἷον καίει τὸ πῦρ—τὰ μὲν οὐν ἄψυχα φύσει τινὲ ποιεῖν τούτων ἕκαστον τοὺς δὲ χειροτέχνας

Ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, ὄχι μονάχα φαίνεται ἡ ἐμπειρία νὰ μὴν ἔχει καμμιὰ διαφορὰ ἀπὸ τὴν τέχνην ἀλλὰ περισσότερο σημειώνουν ἐπιτυχίες οἱ ἐμπειροὶ παρὰ οἱ θεωρητικοὶ ἀλλὰ ἄνεν ἐμπειρίας. (Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἐμπειρία εἶναι γνῶσις τῶν ἀτομικῶν, ἀλλὰ ἡ τέχνη τῶν καθόλου, τῶν γενικῶν, τῶν συνόλων. Ὅμως οἱ πράξεις καὶ ὅλες οἱ γενέσεις μὲ τὸ ἀτομικὸ ἔχουν σχέσιν. Καθόσον ὁ γιατρός δὲν θεραπεύει ἄνθρωπον, ἐκτὸς κατὰ σύμπτωσιν, ἀλλὰ τὸν Καλλία ἢ τὸν Σωκράτην ἢ κάποιον ἄλλον ἔτσι λεγόμενον ποὺ κατὰ σύμπτωσιν ἔτυχε νᾶναι ἄνθρωπος. Ἐάν, ἐπομένως, ἔχει κανεὶς τὴν ἐννοίαν χωρὶς τὴν ἐμπειρίαν, καὶ γνωρίζει μὲν τὸ καθόλου, ἀγνοεῖ ὅμως τὸ εἰς αὐτὸ ἐμπεριεχόμενον καθ' ἕκαστον, θὰ ἀποτύχει πολλὰς φορὰς στὴν θεραπεία, γιατί ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ θεραπευθῇ εἶναι τὸ ἄτομο.)

Ὡστόσο, πιστεύουμε ὅτι ἡ κατοχὴ τοῦ εἶδους τῶν πραγμάτων καὶ ἡ βαθειὰ τους κατανόησις ὑπάρχει στὴν τέχνη μᾶλλον παρὰ στὴν ἐμπειρία, καὶ κρίνουμε σοφωτέρους τοὺς ἀνθρώπους τῆς τέχνης ἀπὸ τοὺς ἐμπειρικούς, βάσει τῆς σκέψεως ὅτι ἡ σοφία σὲ κάθε ἄνθρωπο παρακολουθεῖ τὴν καθαρὴ γνῶση.

Κι αὐτὸ γιατί, οἱ μὲν ξέρουν τὴν αἰτία, οἱ ἄλλοι ὄχι.

Οἱ ἐμπειρικοὶ βέβαια, κατέχουν τὸ ὅτι (ἓνα πρᾶγμα ὑπάρχει), ἀλλὰ τὸ διότι δὲν τὸ κατέχουν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι τὸ διότι καὶ τὴν αἰτίαν γνωρίζουσιν.

981β Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς ἐπικεφαλῆς εἰς κάθε ἐπιχειρήσιν τοὺς τιμοῦμε περισσότερο καὶ τοὺς θεωροῦμε πλέον εἰδήμονας καὶ σοφωτέρους ἀπὸ τοὺς χειροτέχνες, γιατί καὶ τὶς αἰτίες τῶν ὧσων γίνονται γνωρίζουν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι εἶναι ὥσάν ἐκεῖνα τὰ ἄψυχα ποὺ κάνουν μὲν ἐνέργειες, χωρὶς συνείδησιν ὅμως τῶν ὧσων κάνουν, ὅπως π.χ. τὸ πῦρ καίει. Τὰ ἄψυχα λοιπὸν ἐπιτελοῦν καθένα ἀπὸ τὰ ἔργα τοὺς ἀπὸ μίαν φυσικὴν τάσιν,

5 δι' ἔθος ὥς οὐ κατὰ τὸ πρακτικούς εἶναι σοφωτέρους ὄντας
 ἀλλὰ κατὰ τὸ λόγον ἔχειν αὐτοὺς καὶ τὰς αἰτίας γνωρίζειν.
 ὅλως τε σημείον τοῦ εἰδότος καὶ μὴ εἰδότος τὸ δύνασθαι διδά-
 σκειν ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τέχνην τῆς ἐμπειρίας ἡγούμεθα
 10 μάλλον ἐπιστήμην εἶναι· δύνανται γάρ, οἱ δὲ οὐ δύνανται διδά-
 σκειν. ἔτι δὲ τῶν αἰσθήσεων οὐδεμίαν ἡγούμεθα εἶναι σοφίαν·
 καίτοι κυριώταταί γ' εἰσὶν αὗται τῶν καθ' ἕκαστα γνώσεις· ἀλλ'
 οὐ λέγουσι τὸ διὰ τί περὶ οὐδενός, οἷον διὰ τί θερμὸν τὸ πῦρ,
 ἀλλὰ μόνον ὅτι θερμόν. τὸ μὲν οὖν πρῶτον εἰκὸς τὸν
 15 μάζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων μὴ μόνον διὰ τὸ χρήσιμον
 εἶναι τι τῶν εὐρεθέντων ἀλλ' ὥς σοφὸν καὶ διαφέροντα τῶν
 ἄλλων· πλειόνων δ' εὕρισκομένων τεχνῶν καὶ τῶν μὲν
 πρὸς τὰναγκαῖα τῶν δὲ πρὸς διαγωγὴν οὐσῶν, αἰεὶ σοφωτέ-
 ρους τοὺς τοιοῦτους ἐκείνων ὑπολαμβάνεσθαι διὰ τὸ μὴ πρὸς
 χρήσιν εἶναι τὰς ἐπιστήμας αὐτῶν. ὅθεν ἤδη πάντων τῶν 20
 τοιούτων κατεσκευασμένων αἱ μὴ πρὸς ἡδονὴν μηδὲ πρὸς
 τὰναγκαῖα τῶν ἐπιστημῶν εὐρέθησαν, καὶ πρῶτον ἐν τούτοις
 τοῖς τόποις οὐπερ ἐσχόλασαν· διὸ περὶ Αἴγυπτον αἱ μαθη-
 ματικαὶ πρῶτον τέχναι συνέστησαν, ἐκεῖ γὰρ ἀφείθη σχο-

ἐνῶ οἱ χειροτέχνες τὰ κάνουν ἀπὸ συνήθεια (δι' ἔθος⁴). Ἐπο-
 μένως δὲν εἶναι ἡ πρακτικὴ ἰκανότης γιὰ τὴν ὁποία θεωροῦμε
 τοὺς ἐπικεφαλῆς σοφωτέρους, ἀλλὰ ὁ λόγος εἶναι ὅτι αὐτοὶ
 κατέχουν τὴν θεωρίαν καὶ γνωρίζουν τὶς αἰτίες. Καὶ γενικὰ
 εἶναι γνώρισμα ἐκείνου ποὺ κατέχει ἐνσυνείδητη γνῶσιν τὸ
 ὅτι ἡμπορεῖ νὰ διδάσκει, καὶ γι' αὐτὸ πιστεύουμε ὅτι ἡ τέχνη
 εἶναι σὲ μεγαλύτερον βαθμὸ ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν. Κα-
 θόσον οἱ ἄνθρωποι τῆς τέχνης ἡμποροῦν νὰ διδάσκουν, οἱ
 ἐμπειρικοὶ ὄχι. Πρὸς τοῦτοις, καμμιὰ αἴσθησις δὲν θεωροῦμε
 σοφία, μολονότι βεβαίως οἱ αἰσθήσεις εἶναι τὰ ἐγκυρότατα
 μέσα γιὰ τὴν γνώση τῶν ἀτομικῶν πραγμάτων (τῶν καθ' ἕκα-
 στα). Δὲν λέγουν ὅμως τὸ διὰ τί γιὰ τίποτε, γιατί π.χ. τὸ πῦρ
 εἶναι θερμὸ, ἀλλὰ μόνον ὅτι (εἶναι) θερμόν.

Εἶναι λοιπὸν εὐλόγο, ἐκεῖνον ποὺ πρῶτος βρῆκε κάποια τέ-
 χνη, ξεπερνώντας τὶς κοινὲς αἰσθήσεις, νὰ τὸν θαυμάζουν οἱ
 ἄνθρωποι, ὄχι μονάχα γιατί κάτι ἀπὸ τὴν ἐφεύρεσή του ἦταν
 χρήσιμο, ἀλλὰ καὶ γιατί τὸν ἐθεώρησαν σοφὸν καὶ ξεχωριστὸν
 ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μὲ τὴν ἀνακάλυψιν ὅμως περισσοτέρων τε-
 χνῶν καὶ γιὰ τὶς ἀνάγκες καὶ γιὰ τὴν ἐξύψωσιν τῆς ζωῆς,⁵ ἄρχι-
 σαν οἱ ἐφευρέτες αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῶν τεχνῶν, σοφώτεροι
 ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ θεωροῦνται, καθόσον οἱ ἐπιστήμες τοὺς
 δὲν ἀπέβλεπαν σὲ ὠφέλεια. Ἀπὸ αὐτὰ ἐξάγεται τὸ συμπέρα-
 σμα ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ διάφορες τέχνες εἶχαν ἤδη δημιουργηθῇ,
 ὅταν ἀνεκαλύφθησαν ἐκεῖνες οἱ ἐπιστήμες ποὺ δὲν ἀπέβλεπαν
 οὔτε σὲ ἡδονὴ οὔτε σὲ ἀνάγκες τῆς ζωῆς, αὐτὸ δὲ ἔγινε στὴν
 ἀρχὴ σὲ τόπους ποὺ ὑπῆρχε διαθέσιμος καιρὸς. Γι' αὐτὸ εἰς τὴν
 Αἴγυπτον κατὰ⁶ πρῶτον συνεστήθησαν οἱ μαθηματικὲς τέχνες,
 καθόσον ἐκεῖ ἀφείθηκε διαθέσιμος χρόνος στὸ ἱερατικὸ γένος.

γιγνομένων, ἐμπειρίαν πρῶτον ἔσχον, εἴτε τέχνην συνεστήσαντο, οὕτως δὲ
 καὶ ἡ γεωμετρία, κατὰ τὴν ἀρχήν, εὐρέθη ἀπὸ τῆς γεωδαισίας».

4. Πρβλ. Ἀσκληπιός, 10, 12 καὶ 15: δι' ἔθος (δηλαδή) μετὰ λόγον τινός... καὶ τὰς
 αἰτίας γνωρίζειν, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως τοῖς ἐπιστήμοσιν.
 5. Πρὸς διαγωγὴν: ὁ J. Tricot μεταφράζει: πρὸς τέρεψιν, agrément, ἔνθ' ἄνωτέρω
 σελ. 8.
 6. Πρβλ. Σχόλια ἐπὶ τῶν Μεταφυσικῶν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Ἀφροδιεῖαν, 7, 5
 – 7: Οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς «οἱ τῷ σχολάζειν διὰ τῶν τηρήσεων τῶν κατ' οὐρανὸν

λάζειν τὸ τῶν ἱερέων ἔθνος. [εἴρηται μὲν οὖν ἐν τοῖς ἠθικοῖς 25
 τίς διαφορὰ τέχνης καὶ ἐπιστήμης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁμο-
 γενῶν· οὗ δ' ἕνεκα νῦν ποιούμεθα τὸν λόγον τοῦτ' ἐστίν, ὅτι
 τὴν ὀνομαζομένην σοφίαν περὶ τὰ πρῶτα αἷτια καὶ τὰς ἀρ-
 χὰς ὑπολαμβάνουσι πάντες·] ὥστε, καθάπερ εἴρηται πρότερον,
 ὁ μὲν ἔμπειρος τῶν ὁποιοῦν ἐχόντων αἰσθησιν εἶναι δοκεῖ 30
 σοφώτερος, ὁ δὲ τεχνίτης τῶν ἐμπείρων, χειροτέχνου δὲ ἀρ-
 χιτέκτων, αἱ δὲ θεωρητικαὶ τῶν ποιητικῶν μᾶλλον. ὅτι μὲν **982^α**
 οὖν ἡ σοφία περὶ τινὰς ἀρχὰς καὶ αἰτίας ἐστὶν ἐπιστήμη,
 δηλόν.

2 Ἐπεὶ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστήμην ζητοῦμεν, τοῦτ' ἂν εἴη
 σκεπτέον, ἢ περὶ ποίας αἰτίας καὶ περὶ ποίας ἀρχὰς ἐπι- 5
 στήμη σοφία ἐστίν. εἰ δὴ λάβοι τις τὰς ὑπολήψεις ὥς ἔχο-
 μεν περὶ τοῦ σοφοῦ, τάχ' ἂν ἐκ τούτου φανερόν γένοιτο μᾶλ-
 λον. ὑπολαμβάνομεν δὴ πρῶτον μὲν ἐπίστασθαι πάντα τὸν
 σοφὸν ὥς ἐνδέχεται, μὴ καθ' ἕκαστον ἔχοντα ἐπιστήμην
 αὐτῶν· εἴτα τὸν τὰ χαλεπὰ γινῶναι δυνάμενον καὶ μὴ 10
 ῥάδια ἀνθρώπῳ γινώσκειν, τοῦτον σοφόν· τὸ γὰρ αἰσθάνε-
 σθαι πάντων κοινόν, διὸ ῥάδιον καὶ οὐδὲν σοφόν· ἔτι τὸν
 ἀκριβέστερον καὶ τὸν διδασκαλικώτερον τῶν αἰτιῶν σοφώτε-
 ρον εἶναι περὶ πᾶσαν ἐπιστήμην· καὶ τῶν ἐπιστημῶν δὲ τὴν

Στὰ Ἡθικά⁷ ἔχομε πῇ τί διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ τέχνης,
 ἐπιστήμης καὶ τῶν ἄλλων τοῦ αὐτοῦ γένους μαθήσεων.
 Σκοπὸς ὅμως τῆς παρούσης συζητήσεώς μας εἶναι νὰ ἀποδεί-
 ξομε ὅτι ὅλοι φρονοῦν πὼς ἡ ἐπιστήμη ποὺ ὀνομάζουμε σοφία
 ἐξετάζει τὰ πρῶτα αἷτια καὶ τὶς ἀρχές. Γι' αὐτό, ὅπως εἴπαμε
 καὶ πρωτύτερα, συνήθως θεωροῦν τὸν ἔμπειρον ἀνώτερον
 ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἀπλῶς ἔχει μιὰ ὁποιαδήποτε αἰσθησιν, τὸν τε-
 χνίτη ἀνώτερον ἀπὸ τὸν ἐμπειρικόν, τὸν ἀρχιτέκτονα ἀπὸ τὸν
 χειροτέχνην, καὶ τὶς θεωρητικὲς ἐπιστήμες ἀνώτερες ἀπὸ τὶς
 πρακτικὰς. 982α Ὅτι λοιπὸν ἡ σοφία εἶναι ἐπιστήμη ποὺ ἐξετά-
 ζει κάποιες ἀρχές καὶ αἷτια, αὐτὸ ἔγινε φανερό.

2

Φύσις τῆς φιλοσοφίας.

Ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀναζητή-
 σεώς μας, νὰ ἐξετάσουμε τὸ ἀκόλουθο ζήτημα: ποιῶν αἰτιῶν
 καὶ ποιῶν ἀρχῶν ἐπιστήμη εἶναι ἡ σοφία. Ἄν δὲ πάρουμε τὶς
 δοξασίες ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸν σοφόν, μπορεῖ ἔτσι νὰ φωτισθῇ
 περισσότερο τὸ ζήτημα. Εἶναι πασίγνωστο ὅτι πρῶτα-
 πρῶτα, ἔχομε τὴν ἰδέα ὅτι ὁ σοφὸς ὅλα – ὅσα εἶναι δυνατό – τὰ
 ξέρεи, χωρὶς νὰ ἔχει μιὰ μερικὴ γνώση γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ
 ξεχωριστά. Ἐπειτα, ὅποιος μπορεῖ τὰ δύσκολα νὰ καταλάβῃ
 καὶ ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ γνώσις ἀπὸ τὸν κοινὸν ἄνθρωπο δὲν
 εἶναι εὐκόλη, αὐτὸν σοφὸν τὸν θεωροῦμε, καθόσον ἡ αἰσθη-
 τηριακὴ ἀντίληψις εἶναι γενικὸ κτῆμα ὅλων, γι' αὐτὸ καὶ
 εἶναι εὐκόλη – καὶ δὲν εἶναι καμμιά σοφία.

Ἐπειτα φρονοῦμε ὅτι ὅποιος ἔχει ἀκριβέστερες γνώσεις
 γιὰ τὶς αἰτίες καὶ ὅποιος εἶναι πιὸ ἱκανὸς νὰ τὶς διδάξῃ, σὲ
 κάθε εἶδος ἐπιστήμης αὐτὸς εἶναι σοφώτερος. Ἀπὸ τὶς ἐπι-
 στήμες πάλι, ὅποια προτιμοῦμε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν ἑαυτό

7. Βλ. Ἡθικά Νικομάχεια, Ζ, 3-7.

αὐτῆς ἔνεκεν καὶ τοῦ εἰδέναι χάριν αἰρετὴν οὖσαν μᾶλλον ¹⁵
 εἶναι σοφίαν ἢ τὴν τῶν ἀποβαινόντων ἔνεκεν, καὶ τὴν ἀρχι-
 κωτέραν τῆς ὑπηρετούσης μᾶλλον σοφίαν· οὐ γὰρ δεῖν
 ἐπιτάττεσθαι τὸν σοφὸν ἀλλ' ἐπιτάττειν, καὶ οὐ τοῦτον
 ἐτέρῳ πείθεσθαι, ἀλλὰ τούτῳ τὸν ἡττον σοφόν.—τὰς μὲν οὖν
 ὑπολήψεις τοιαύτας καὶ τοσαύτας ἔχομεν περὶ τῆς σοφίας ²⁰
 καὶ τῶν σοφῶν· τούτων δὲ τὸ μὲν πάντα ἐπίστασθαι τῷ μά-
 λιστα ἔχοντι τὴν καθόλου ἐπιστήμην ἀναγκαῖον ὑπάρχειν·
 οὗτος γὰρ οἶδέ πως πάντα τὰ ὑποκείμενα, σχεδὸν δὲ καὶ
 χαλεπώτατα ταῦτα γνωρίζειν τοῖς ἀνθρώποις, τὰ μάλιστα
²⁵ καθόλου· πορρωτάτω γὰρ τῶν αἰσθήσεών ἐστιν· ἀκριβέσταται
 δὲ τῶν ἐπιστημῶν αἱ μάλιστα τῶν πρώτων εἰσίν· αἱ γὰρ ἐξ
 ἐλαττόνων ἀκριβέστεραι τῶν ἐκ προσθέσεως λεγομένων,
 οἷον ἀριθμητικὴ γεωμετρίας· ἀλλὰ μὴν καὶ διδασκαλικὴ γε
 ἢ τῶν αἰτιῶν θεωρητικὴ μᾶλλον· οὗτοι γὰρ διδάσκουσιν, οἱ τὰς
³⁰ αἰτίας λέγοντες περὶ ἐκάστου, τὸ δ' εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι
 αὐτῶν ἔνεκα μάλισθ' ὑπάρχει τῇ τοῦ μάλιστα ἐπιστητοῦ ἐπι-
 στήμῃ· ὁ γὰρ τὸ ἐπίστασθαι δι' αὐτὸ αἰρούμενος τὴν μάλιστα
982^b ἐπιστήμην μάλιστα αἰρήσεται, τοιαύτη δ' ἐστὶν ἡ τοῦ μάλιστα

της καὶ γιὰ τὴν ἀπόκτησιν καθαρῆς γνώσεως, φρονοῦμε ὅτι
 εἶναι σὲ μεγαλύτερον βαθμὸ σοφία, ἀπὸ μιᾶ ἐπιστήμης ποὺ θὰ
 τὴν προτιμοῦσαμε γιὰ τὴν πρακτικὴ της χρησιμοποίηση. Τέ-
 λος θεωροῦμε ὅτι εἶναι περισσότερο σοφία μιὰ δεσπόζουσα
 σοφία παρ' ὅσο ἡ ὑποταγμένη σὲ αὐτή. Γιατί ὁ σοφὸς δὲν πρέ-
 πει νὰ διατάσσεται ἀλλὰ νὰ διατάσσει, καὶ δὲν πρέπει νὰ
 ὑπακούει σὲ ἄλλον ἀλλὰ σὲ αὐτὸν πρέπει νὰ ὑπακούει ὁ λι-
 γότερο σοφός.

Τέτοιες καὶ τόσες εἶναι οἱ κοινὲς ἀντιλήψεις ποὺ ἔχουμε
 γιὰ τὴν σοφία καὶ τοὺς σοφοὺς. Ἀπὸ τὰ προσόντα αὐτὰ τοῦ
 σοφοῦ, τὸ νὰ εἶναι ἐπιστήμων ὅλων, ἀναγκαστικὰ θὰ εἶναι
 κτῆμα ἐκείνου ποὺ κατέχει στὸν ὑψιστο βαθμὸ τὴν καθ' ὅλου
 ἐπιστήμην, γιατί αὐτὸς ἔχει κατὰ κάποιον τρόπον⁸ καθαρὴ
 γνώση γιὰ ὅλα ποὺ ἐμπίπτουν σὲ αὐτήν. Κοντεύουν δὲ νὰ
 εἶναι καὶ δυσκολώτατα νὰ τὰ διακρίνει ὁ ἄνθρωπος, αὐτὰ
 ποὺ εἶναι σὲ ὑψιστον βαθμὸ καθολικά, γιατί πορρωτάτω τῶν
 αἰσθήσεών ἐστιν.

Ἀκριβέστατες ὅμως ἐπιστήμες εἶναι ἐκεῖνες ποὺ στὸν ὑψι-
 στο βαθμὸ ἀσχολοῦνται μὲ τὶς ἀρχές, καθόσον, ἐκεῖνες ποὺ οἱ
 ἀρχές τους εἶναι ἀπλομερέστερες, εἶναι ἐπιστήμες ἀκριβέστε-
 ρες ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ὀνομάζονται συνθετικές, ὅπως ἡ ἀριθμη-
 τικὴ π.χ. ἀπὸ τὴν γεωμετρία. Ἀπλᾶ, σὲ μεγαλύτερον βεβαιώ-
 τατα βαθμὸ μπορεῖ καὶ διδάσκει ἐκείνη ἡ ἐπιστήμη ποὺ θεω-
 ρητικώτερα ἐξετάζει τὶς αἰτίες, γιατί διδαχὴ μποροῦν νὰ κά-
 νουν ὅσοι μποροῦν νὰ ποῦν τὶς αἰτίες γιὰ τὸ κάθε τι.

Ἡ καθαρὴ ὅμως γνώση καὶ ἡ ἐπιστήμη στὸν ὑψιστον βαθ-
 μὸ τῆς αὐτοτελείας τῶν ὑπάρχουν στὴν ἐπιστήμη ποὺ ἔχει γιὰ
 ἀντικείμενό της τὴν καθαρῶτα μορφὴ τῆς γνώσεως. Γιατί
 ἐκεῖνος ποὺ προτιμᾷ τὴν ἐπιστήμη ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν
 ἑαυτό της, 982β θὰ προτιμᾷ σὲ ὑψιστον βαθμὸ τὴν σὲ ὑψι-
 στον βαθμὸ ἐπιστήμη, τέτοια δὲ εἶναι ἐκείνη ποὺ ἔχει ὡς ἀντι-

8. Δηλαδή «δυνάμει».

ἐπιστητοῦ· μάλιστα δ' ἐπιστητὰ τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἷτια· διὰ γὰρ ταῦτα καὶ ἐκ τούτων τὰλλα γνωρίζεται ἀλλ' οὐ ταῦτα διὰ τῶν ὑποκειμένων, ἀρχικωτάτη δὲ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ
 5 μᾶλλον ἀρχικὴ τῆς ὑπηρετούσης, ἢ γνωρίζουσα τίνος ἕνεκὲν ἐστὶ πρακτέον ἕκαστον· τοῦτο δ' ἐστὶ τὰγαθὸν ἑκάστου, ὅπως δὲ τὸ ἄριστον ἐν τῇ φύσει πάση. ἐξ ἀπάντων οὖν τῶν εἰρη-
 μένων ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην πίπτει τὸ ζητούμενον ὄνομα·
 10 κήν· καὶ γὰρ τὰγαθὸν καὶ τὸ οὐ ἕνεκα ἐν τῶν αἰτίων ἐστίν.

“Ὅτι δ' οὐ ποιητική, δηλὸν καὶ ἐκ τῶν πρῶτων φιλοσοφη-
 σάντων· διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ
 τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα
 τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες
 15 καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς
 σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ <τὰ> ἄστρα
 καὶ περὶ τῆς τοῦ παντός γενέσεως. ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμά-

κείμενό της ὅ,τι εἶναι καθαρώτατη ἐπιστήμη. Ὅμως, στὸν ὑψιστον βαθμὸ ἀντικείμενα τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἷτια. Γιατί χάρις εἰς αὐτὰ καὶ ξεκινώντας ἀπὸ αὐτά, γνωρίζονται καὶ τὰλλα καὶ ὅχι ταῦτα διὰ τῶν ὑποκειμένων εἰς αὐτά. Τέλος, ὁδηγητικώτερη ἀπὸ τὶς ἐπιστήμες καὶ κυριαρχικώτερη ἀπὸ τὴν ὑπηρετοῦσαν, εἶναι ἢ γνωρίζουσα γιὰ ποιὸν σκοπὸ τὸ κάθε τι πρέπει νὰ πραχτῇ. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς εἶναι τὸ ἀγαθὸ σὲ κάθε τι ξεχωριστά, καὶ γενικά τὸ ἄρι- στο μέσα σὲ ὅλη τὴν φύση.

Ἀπὸ ὅλα λοιπὸν ποὺ εἶπαμε, συνάγεται ὅτι στὴν ἴδια ἐπι- στήμη, στὴν σοφία, πρέπει νὰ ἀνήκει τὸ ζητούμενον ὄνομα. Γιατί πρέπει αὐτὴ τῶν πρῶτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν νὰ ἐπιζητεῖ τὴν ἐνόρραση. Γιατί βέβαια τὸ ἀγαθὸ καὶ ὁ σκοπὸς ἓνα ἀπὸ τὰ αἷτια εἶναι. Τὸ ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ δὲν εἶναι ποιητικῇ⁹, δὲν ἐπιδιώκει πρακτικὸν σκοπὸ, ἀποδεικνύεται ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πρῶτοι-πρῶτοι ἐφιλοσόφησαν. Γιατί ἐξ αἰτίας τοῦ θαυμασμοῦ οἱ ἄνθρωποι, καὶ τώρα καὶ πρώτη φορά, ἄρχισαν νὰ φιλοσοφοῦν¹⁰.

Στὴν ἀρχὴ θαύμασαν τὰ παράδοξα φαινόμενα ποὺ ἄμεσα εἶχαν μπροστὰ τους. Ἐπειτα, σιγὰ σιγὰ ἔτσι προοδεύοντας, ἐπεξετέιναν τὴν ἐξερεύνησίν τους σὲ σπουδαιότερα προβλή- ματα, ὅπως τὰ φαινόμενα τῆς σελήνης, τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄστρων καί, τελικά, τῆς τοῦ παντός γενέσεως.

ὅτι πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε τὰ φυσικὰ φαινόμενα γιὰ νὰ μὴ φοβόμαστε. Θέλησε μάλιστα νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ κι' ἀπὸ τὸν φόβο τοῦ θανάτου, ἀλλὰ δὲν τὸ μπόρε- σε. Γιατὶ αὐτὸς «εἶναι τόσο βαθιὰ ριζωμένος στὸ ἐνστικτο, ὥστε τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἐπικούρου δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἔχει εὐρύτερη ἀπήχηση» (Μπέρτραντ Ράσελ). Κι ὁ καλλιτέχνης κι' ὁ λογοτέχνης, σὲ λύτρωση, σὲ ἐκτόνωση, ἀπο- βλέπουν καὶ θὰ βάλουν τοὺς ἥρωές τους νὰ ποῦν καὶ νὰ κάνουν, ἐκεῖνα ποὺ αὐτοὶ θέλουν. Καὶ αὐτό, ἀπὸ πίεση, ἀπὸ βάρος, ὅπως ἔλεγε ὁ ἐξερευνητὴς Ἀμουνδσέν, ποὺ βέβαια, δὲν τὸ αἰσθάνεται ὁ μέσος ἄνθρωπος.

9. Ὁ J. Tricot ἀποδίδει: la science de la production. Δὲν τὴν ὀνομάζει «πρακτική», γιατί μὲ τὸν ὅρον αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης χαρακτηρίζει τὶς ἡθικὰς πράξεις.
 10. Δὲν εἶναι ἀπλῶς ὁ θαυμασμὸς τοῦ ὑπεκίνησε τὶς ἐξερευνήσεις αὐτές. Στὸ βά-θος εἶναι ἡ ὠφελιμότης, ἡ ἀνάγκη. Ὁ φιλόσοφος, ὁ ἐπιστήμων, αἰσθάνεται τὴν ἀκαταμάχητη ἀνάγκη νὰ βάλῃ τάξη στὸ χάος τοῦ σύμπαντος, στὴν κοινωνία. Μὲ τελικὸ σκοπὸ (ποὺ πολλὰς φορὲς δὲν συνειδητοποιεῖται), νὰ ἐξασφαλίσῃ ὕλικά πλεονεκτήματα, καὶ προπάντων τὴν ἀσφάλειά του. Ὁ Ἐπικούρος ἔλεγε

ζων οἶται ἀγνοεῖν (διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς
 ἐστὶν ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων)· ὥστ' εἴπερ διὰ
 20 τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ
 εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.
 μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρ-
 χόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ <τῶν> πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγω-
 γὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι. δηλον οὖν ὡς δι'
 25 οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἐτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρω-
 πος, φάμεν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὧν, οὕτω
 καὶ αὐτὴν ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη
 γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκέν ἐστιν. διὸ καὶ δικαίως ἂν οὐκ ἄνθρω-
 πίνη νομίζοιτο αὐτῆς ἢ κτῆσις· πολλαχῇ γὰρ ἡ φύσις δούλη τῶν
 ἀνθρώπων ἐστίν, ὥστε κατὰ Σιμωνίδην

30

“θεὸς ἂν μόνος τοῦτ' ἔχοι γέρας”,

ἄνδρα δ' οὐκ ἄξιον μὴ οὐ ζητεῖν τὴν καθ' αὐτὸν 983^a
 ἐπιστήμην. εἰ δὴ λέγουσιν τι οἱ ποιηταὶ καὶ πέφυκε φθονεῖν
 τὸ θεῖον, ἐπὶ τούτου συμβῆναι μάλιστα εἰκὸς καὶ δυστυχεῖς
 εἶναι πάντας τοὺς περιττούς. ἀλλ' οὔτε τὸ θεῖον φθονερόν ἐν-
 δέχεται εἶναι, ἀλλὰ κατὰ τὴν παροιμίαν

πολλὰ ψεύδονται ἁοιδοί,
 οὔτε τῆς τοιαύτης ἄλλην χρὴ νομίζειν τιμω-

Ὅποιος ὁμως ἀπορεῖ καὶ θαυμάζει, ἔχει τὴν ἰδέα ὅτι βρι-
 σκεται σὲ ἄγνοια. (Γι' αὐτὸ καὶ ὁ φιλόμυθος, φιλόσοφος κατὰ
 κάποια ἄποψη εἶναι. Γιατί τὸ περιεχόμενο τοῦ μύθου, εἶναι
 θαυμαστά συμβεβηκτότα.)

Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσό-
 φησαν, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἐπεδίωκαν τὴν γνῶσιν γιὰ νὰ
 ἰδοῦν τὸ εἶδος τῶν πραγμάτων, κι' ὄχι γιὰ κάποια πρακτικὴ
 χρησιμοποίηση. Μαρτυρεῖ δὲ περὶ αὐτοῦ¹¹ αὐτὸ ποῦ ἔχει συμ-
 βῆ: Ὅλες σχεδὸν οἱ ὑλικὲς προϋποθέσεις γιὰ καλοζωία (ρα-
 στῶνη) καὶ οἱ τέρψεις εἶχαν τακτοποιηθῇ, ὅταν ἄρχισε ἡ ἀνα-
 ζήτηση γιὰ μιὰ τέτοια βαθυτέρη ἐνατένιση. Ὅλοφάνερο
 λοιπὸν εἶναι ὅτι γιὰ καμμιὰ ἄλλη χρησιμοποίηση δὲν τὴν ἐπι-
 ζητοῦμε. Ἀλλὰ ὅπως λέμε ἐλευθερόν ἐκείνον ποῦ ὑπάρχει
 γιὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ ὄχι γιὰ ἕναν ἄλλον¹², ἔτσι καὶ αὐτὴ ἡ
 ἐπιστήμη, εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ ὅλες ποῦ εἶναι ἐλεύθερη μάθησις,
 ἐφ' ὅσον μόνη αὐτὴ εἶναι στὸν ἑαυτό της ὁ δικὸς της σκοπὸς
 [seule, elle est à elle-même sa propre fin].

Διὸ καὶ δικαίως, ἡ ἀπόκτησίς της ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς
 κάτι ὑπεράνθρωπον. Γιατί, ἀπὸ τόσες πλευρὲς ἡ φύσις τῶν
 ἀνθρώπων εἶναι δούλη, ποῦ ὅπως εἶπε ὁ [λυρικὸς ποιητής]
 Σιμωνίδης, «μονάχα ὁ Θεὸς μπορεῖ νᾶχει αὐτὸ τὸ προνό-
 μιο», στὸν ἄνθρωπο ὁμως δὲν ταιριάζει νὰ μὴν περιορίζεται
 νὰ ἀναζητεῖ τὴν ἐπιστήμη ποῦ βρίσκεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς
 δυναμικότητός του. Ἐὰν ἐπομένως 983α ὑπάρχει κάποια
 ἀλήθεια σὲ αὐτὰ ποῦ λένε οἱ ποιηταὶ καὶ ἂν εἶναι ἔμφυτος ὁ
 φθόνος εἰς τὸ θεῖον¹³, σὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίπτωση
 θάπρεπε κυρίως νὰ ἀσκηθῇ, καὶ οἱ διαπρέποντες σὲ αὐτὴ τὴν
 μάθηση θὰ ἦταν δυστυχεῖς. Ἀλλ' οὔτε τὸ θεῖον φθονερόν
 ἐνδέχεται εἶναι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν, «πολλὰς ψευ-
 τιὰς λένε οἱ ἁοιδοί», οὔτε τῆς τοιαύτης (ἐπιστήμης), ἄλλην
 χρὴ νομίζειν τιμιωτέραν [=περισσότερο τιμημένην]. Καθό-

11. Περὶ τοῦ θεωρητικοῦ χαρακτήρος τῆς φιλοσοφίας.

12. Πρβλ. Πολιτικά, Α, 4, 1254a.

13. Πρβλ. τὸ τῶν ἀρχαίων: «Φθονερόν τὸ θεῖον».

τέραν. ἡ γὰρ θειοτάτη καὶ τιμιωτάτη· τοιαύτη δὲ διχῶς 5
 ἂν εἴη μόνη· ἣν τε γὰρ μάλιστ' ἂν θεὸς ἔχοι, θεία τῶν
 ἐπιστημῶν ἐστί, κἂν εἴ τις τῶν θείων εἴη. μόνη δ' αὕτη τού-
 των ἀμφοτέρων τετύχηκεν· ὃ τε γὰρ θεὸς δοκεῖ τῶν αἰτίων
 πᾶσιν εἶναι καὶ ἀρχή τις, καὶ τὴν τοιαύτην ἢ μόνος ἢ μάλ-
 λιστ' ἂν ἔχοι θεός. ἀναγκαιότεραι μὲν οὖν πᾶσαι ταύτης, 10
 ἀμείνων δ' οὐδεμία.—δεῖ μέντοι πως καταστήναι τὴν κτῆσιν
 αὐτῆς εἰς τοῦναντίον ἡμῖν τῶν ἐξ ἀρχῆς ζητήσεων. ἄρχονται
 μὲν γάρ, ὥσπερ εἵπομεν, ἀπὸ τοῦ θαυμάζειν πάντες εἰ οὕτως
 ἔχει, καθάπερ <περὶ> τῶν θαυμάτων ταυτόματα [τοῖς μήπω τε-
 θεωρηκόσι τὴν αἰτίαν] ἢ περὶ τὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς ἢ τὴν τῆς 15
 διαμέτρου ἀσυμμετρίαν (θαυμαστὸν γὰρ εἶναι δοκεῖ πᾶσι <τοῖς
 μήπω τεθεωρηκόσι τὴν αἰτίαν> εἴ τι τῷ ἐλαχίστῳ μὴ μετρεῖται).
 δεῖ δὲ εἰς τοῦναντίον καὶ τὸ ἄμεινον κατὰ τὴν παροιμίαν ἀπο-
 τελευτῆσαι, καθάπερ καὶ ἐν τούτοις ὅταν μάθωσιν· οὐθὲν γὰρ
 ἂν οὕτως θαυμάσειεν ἀνὴρ γεωμετρικὸς ὥς εἰ γένοιτο ἢ διάμετρος 20
 μετρητή. τίς μὲν οὖν ἡ φύσις τῆς ἐπιστήμης τῆς ζητουμένης,
 εἴρηται, καὶ τίς ὁ σκοπὸς οὗ δεῖ τυγχάνειν τὴν ζήτησιν καὶ
 τὴν ὅλην μέθοδον.

σον ἢ θειωτάτη ἐπιστήμη εἶναι καὶ ἡ πλέον πολυτιμημένη. Τέ-
 τοια δὲ ἡμπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὴ μονάχα, ἀπὸ δυὸ ἀπόψεις: διό-
 τι θεία ἐπιστήμη εἶναι καὶ ἐκείνη ποὺ κατὰ προτίμησιν θὰ κα-
 τεῖχε ὁ Θεός, καὶ ἐκείνη ποὺ, ὅσο εἶναι δυνατό, θὰ πραγμα-
 τεύονταν θεῖα πράγματα. Ὅμως μόνον ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὴν
 ὁποία μιλοῦμε, παρουσιάζει αὐτὸν τὸν διπλὸν χαρακτήρα:
 ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ πιστεύεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἓνα αἷτιον
 ὅλων τῶν πραγμάτων καὶ κάποια ἀρχή, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη,
 μιὰ τέτοια ἐπιστήμη, μόνον ὁ Θεὸς ἢ τοῦλάχιστον κυρίως ὁ
 Θεός, μπορεῖ νὰ τὴν κατέχει. Ὅλες οἱ ἐπιστήμες εἶναι ἀνα-
 γκαίστερες, ἀνώτερες ὅμως καμμιὰ.

Πρέπει ὅμως ἡ ἀπόκτησίς της νὰ φτάσῃ γιὰ μᾶς κατὰ κά-
 ποιον τρόπο, στὸ ἀντίθετο σημεῖο τῶν ἐξ ἀρχῆς ζητήσεων.
 Γιατί ὅλοι ἀρχίζουν ὅπως εἶπαμε ἀπὸ τὸ νὰ θαυμάζουν πῶς
 εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα. Αὐτὸ ποὺ ἀκριβῶς γίνεται μὲ τὰ
 αὐτόματα¹⁴ παιχνίδια τῶν θαυματοποιῶν, τίς μαριονέτες,
 ποὺ γιὰ τοὺς μὴ γνωρίζοντας ἀκόμη τὴν αἰτία, κινοῦνται ἄφ'
 ἑαυτῶν, ἔτσι γίνεται καὶ σχετικὰ μὲ τὸ ἡλιοστάσιο (περὶ τὰς
 τοῦ ἡλίου τροπὰς) ἢ μὲ τὴν τῆς διαμέτρου¹⁵ ἀσυμμετρίαν, για-
 τί σὲ ὅλους φαίνεται θαυμαστὸ τὸ ὅτι κάτι δὲν μετριέται ἀπὸ
 τὸ ἐλάχιστο – ἀπὸ τὴν ἐλάχιστην μονάδα. Πρέπει ὅμως νὰ
 φτάσῃ κανεῖς, τελικά, στὸ ἀντίθετο καὶ στὸ καλύτερο, ὅπως
 λέει κι' ἡ παροιμία, πρᾶγμα ποὺ γίνεται καὶ ἐδῶ ὅταν μάθω-
 σιν τὴν αἰτίαν. Γιατί τίποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐκπλήξῃ τό-
 σο ἓναν γεωμέτρη, ὅσο ἐὰν ἡ διαγώνιος γινόταν μετρητή. Κα-
 τεδείχθη λοιπὸν ποιά εἶναι ἡ φύσις τῆς ἐπιστήμης τῆς ζητου-
 μένης [τῆς μεταφυσικῆς] καὶ ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς ποὺ πρέπει
 νὰ ἐπιτύχει ἡ ἀναζητήσή μας καὶ ἡ ὅλη διερευνήσή μας.

14. Πρβλ. Ἀλεξ., 18, 17, καὶ τὴν ἐνδιαφέρουσαν σημειώσιν τοῦ G. Collet (Metaphysique, βιβλ. Α- Α. Lourain, 1931), ὁ ὁποῖος δικαιολογημένα παραπέ-
 μπει στὸν περίφημο μῦθο τοῦ Πλατωνικοῦ σπηλαίου, Πολιτεία, VII, 514b.

15. Ἐδῶ ἡ λέξις διάμετρος, δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει παρὰ τὴν διαγώνιον τοῦ τε-
 τραγώνου κι' ὄχι τὴν διάμετρον τοῦ κύκλου. Γιατί τότε τὰ ἀγνοοῦσαν ἀκόμη
 αὐτὰ, ἀφοῦ ὁ Ἀρχιμήδης, κάμποσους αἰῶνες ἀργότερα, ἀναζητοῦσε νὰ προσ-
 διορίσῃ τίς σχέσεις τους (τῆς ἀσυμμετρίας διαμέτρου καὶ κύκλου).

3 Ἐπεὶ δὲ φανερόν ὅτι τῶν ἐξ ἀρχῆς αἰτίων δεῖ λαβεῖν ἐπιστήμην (τότε γὰρ εἰδέναι φαμέν ἕκαστον, ὅταν τὴν πρῶ- 25 τὴν αἰτίαν οἰώμεθα γνωρίζειν), τὰ δ' αἰτία λέγεται τετραχῶς, ὧν μίαν μὲν αἰτίαν φαμέν εἶναι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι (ἀνάγεται γὰρ τὸ διὰ τί εἰς τὸν λόγον ἔσχατον, αἷτιον δὲ καὶ ἀρχὴ τὸ διὰ τί πρῶτον), ἐτέραν δὲ τὴν ὕλην καὶ τὸ ὑποκείμενον, τρίτην δὲ ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, 30 τετάρτην δὲ τὴν ἀντικειμένην αἰτίαν ταύτη, τὸ οὐ ἔνεκα καὶ πᾶγαθόν (τέλος γὰρ γενέσεως καὶ κινήσεως πάσης τοῦτ' ἐστίν), θεθεώρηται μὲν οὖν ἱκανῶς περὶ αὐτῶν ἡμῖν ἐν τοῖς περὶ φύ- 983^b σεως, ὅμως δὲ παραλάβωμεν καὶ τοὺς πρότερον ἡμῶν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ὄντων ἐλθόντας καὶ φιλοσοφήσαντας περὶ τῆς ἀληθείας. δῆλον γὰρ ὅτι κάκεῖνοι λέγουσιν ἀρχὰς τινὰς καὶ αἰτίας. ἐπελθοῦσιν οὖν ἔσται τι προὔργου τῇ μεθόδῳ τῇ νῦν 5 ἢ γὰρ ἑτερόν τι γένος εὐρήσομεν αἰτίας ἢ ταῖς νῦν λεγο- μέναις μᾶλλον πιστεύσομεν.—τῶν δὲ πρῶτων φιλοσοφησάν-

Ἐρευνα τῶν πρῶτων φιλοσοφικῶν θεωριῶν γιὰ τὶς πρῶτες αἰτίες: οὐσία καὶ *τί ἦν εἶναι*—ὕλη καὶ ὑποκείμενον—ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως—τὸ οὐ ἔνεκα καὶ τᾶγαθόν (ὁ τελικὸς σκοπός).

Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι πρέπει νὰ ἀποκτήσουμε ἐπιστήμην τῶν ἀρχικῶν αἰτιῶν, γιατί τότε μόνον λέμε ὅτι ἔχουμε καθαρὴ γνώση γιὰ κάτι, ὅταν ἔχουμε τὴν πεποίθηση ὅτι ξέρουμε τὴν πρώτη του αἰτία. Τὰ αἰτία ὅμως ἔχουν τετραπλὴ σημασία: κατὰ μίαν ἔννοιαν, αἰτία λέμε τὴν οὐσία καὶ τὸ πραγματικὸ εἶναι [*τί ἦν εἶναι*, quidditas Wesentlishes Sein-E. Rolfes], γιατί πραγματικὰ ὁ λόγος ὑπάρξεως ἑνὸς πράγματος ἐπανάγεται τελικὰ στὴν ἔννοια αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ὁ πρωταρχικὸς ὅμως λόγος ὑπάρξεως αἷτιο καὶ ἀρχὴ εἶναι. Κατὰ μίαν ἄλλην ἔννοιαν, αἰτία λέμε τὴν ὕλη καὶ τὸ ὑπόστρωμα. Κατὰ μιὰ τρίτη ἔννοιαν, αἰτία εἶναι ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκινάει ἡ κίνησις [*ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως*, cause efficiente, ἡ δρῶσα δύναμις].

Τέταρτη τέλος αἰτία ποὺ εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴν τρίτη, εἶναι τὸ τελικὸ αἷτιο [cause finale, ὁ τελικὸς σκοπός] καὶ τὸ ἀγαθόν, γιατί τὸ ἀγαθὸ εἶναι ὁ σκοπὸς κάθε γενέσεως καὶ κινήσεως.

983β Μολονότι ἀρκετὰ εἶπαμε γι' αὐτὰ στὰ *Φυσικά* (B, 3 καὶ 7), δὲν εἶναι ὥστόσο ἀσχημὸ νὰ περιλάβουμε στὴν θεώρησή μας καὶ κείνους ποὺ πρὶν ἀπὸ μᾶς προέβησαν εἰς ἐξέτασιν τῶν ὄντων καὶ μὲ φιλοσοφικὴν ἄποψιν ἐρεῦνησαν περὶ τῆς ἀληθείας. Γιατί εἶναι φανερό ὅτι καὶ ἐκεῖνοι παραδέχονται κάποιες ἀρχὲς καὶ αἰτίες. Ἡ ἐπισκόπησις αὐτῇ θὰ εἶναι ἐπωφελεὴς γιὰ τὴν παροῦσα πραγματεία μας. Γιατί ἡ θὰ βροῦμε ἓνα ἄλλο εἶδος αἰτίας, ἢ ταῖς νῦν λεγομέναις μᾶλλον πιστεύ-σωμεν.

των οἱ πλείστοι τὰς ἐν ὕλης εἶδει μόνας ᾤθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων· ἐξ οὗ γὰρ ἐστὶν ἅπαντα τὰ ὄντα καὶ ἐξ οὗ γίνεταί· πρῶτον καὶ εἰς ὃ φθείρεται τελευταῖον, τῆς μὲν
 10 οὐσίας ὑπομενούσης τοῖς δὲ πάθεσι μεταβαλλούσης, τοῦτο στοι-
 χεῖον καὶ ταύτην ἀρχὴν φασὶν εἶναι· τῶν ὄντων, καὶ διὰ
 τοῦτο οὔτε γίνεσθαι οὐθὲν οἴονται οὔτε ἀπόλλυσθαι, ὥς τῆς
 τοιαύτης φύσεως αἰεὶ σωζομένης, ὥσπερ οὐδὲ τὸν Σωκράτην
 φαμέν οὔτε γίνεσθαι ἀπλῶς ὅταν γίγηται καλὸς ἢ μουσι-
 15 κὸς οὔτε ἀπόλλυσθαι ὅταν ἀποβάλλῃ ταύτας τὰς ἑξεις,
 διὰ τὸ ὑπομένειν τὸ ὑποκείμενον, τὸν Σωκράτην αὐτόν, οὕτως
 οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδέν· δεῖ γὰρ εἶναί τινα φύσιν ἢ μίαν ἢ
 πλείους μιᾶς ἐξ ὧν γίνεταί· τὰλλα σωζομένης ἐκείνης. τὸ
 μέντοι πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης ἀρχῆς οὐ τὸ αὐτὸ
 20 πάντες λέγουσιν, ἀλλὰ Θαλῆς μὲν ὁ τῆς τοιαύτης ἀρχηγὸς
 φιλοσοφίας ὕδωρ φησὶν εἶναι (διὸ καὶ τὴν γῆν ἐφ' ὕδατος
 ἀπεφύνατο εἶναι), λαβὼν ἴσως τὴν ὑπόληψιν ταύτην ἐκ τοῦ πάν-
 των ὁρᾶν τὴν τροφήν ὑγρὰν οὔσαν καὶ αὐτὸ τὸ θερμὸν ἐκ τούτου
 γιγνόμενον καὶ τούτῳ ζῶν (τὸ δ' ἐξ οὗ γίνεταί, τοῦτ' ἐστὶν
 25 ἀρχὴ πάντων)—διὰ τε δὴ τοῦτο τὴν ὑπόληψιν λαβὼν ταύτην
 καὶ διὰ τὸ πάντων τὰ σπέρματα τὴν φύσιν ὑγρὰν ἔχειν·
 τὸ δ' ὕδωρ ἀρχὴ τῆς φύσεώς ἐστι τοῖς ὑγροῖς. εἰσὶ δὲ
 τινὲς οἱ καὶ τοὺς παμπαλαίους καὶ πολὺν πρὸ τῆς νῦν γενέ-
 σεως καὶ πρῶτους θεολογήσαντας οὕτως οἴονται περὶ τῆς φύ-

Τῶν δὴ πρώτων φιλοσοφούντων οἱ πλείστοι τὴν ὕλην εἶδους ἀρχὴς θεωρήσαντες ὡς ἀρχὴς τοῦ σύμπαντος. Αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ὅτι ἅπαντα τὰ ὄντα εἶναι φτιαγμένα. Τὸ ἀρχικὸ σημεῖο τῆς γενέσεώς των καὶ τὸ τελικὸ τέρας τῆς φθορᾶς των, ἐνῶ ἡ οὐσία παραμένει κάτω ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν καθορισμῶν τῆς: τέτοιο εἶναι γι' αὐτοὺς τὸ στοιχεῖο, τέτοια εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων. Καὶ γι' αὐτὸ φρονοῦν πῶς οὔτε γενέσεις οὔτε καταστροφὴ ὑπάρχει, δοθέντος ὅτι αὐτὴ ἡ πρώτη φύσις πάντοτε σώζεται¹⁶. Ὅπως οὔτε γὰρ τὸν Σωκράτη λέμε ὅτι γεννιέται μετὰ τὴν ἀπόλυτην σημασίαν (ἀπλῶς) ὅταν γίνεται ὠραῖος ἢ μουσικός, οὔτε ὅτι χάνεται ὅταν ἀποβάλλῃ ταύτας τὰς ἑξεις [τρόπους ὑπάρξεως], γιατί τὸ ὑπόστρωμα παραμένει, δηλαδή ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, λένε οἱ ἐν λόγῳ φιλόσοφοι, καὶ κανένα ἄλλο πρᾶγμα οὔτε γεννιέται οὔτε ἐξολοθρεύεται, γιατί ἀναγκαίως ὑπάρχει κάποια πραγματικότης (φύσις), μία ἢ περισσότερες, ἀπὸ τῶν ὁποῖες γίνονται τὰ ἄλλα, ἀλλὰ ἡ ἴδια διατηρεῖται.

Πλὴν ὅμως γιὰ τὸ πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης ἀρχῆς, οὐ τὸ αὐτὸ πάντες λέγουσιν οἱ πρῶτοι φιλοσοφῆσαντες, ἀλλὰ ὁ μὲν Θαλῆς, ὁ τῆς τοιαύτης ἀρχηγὸς φιλοσοφίας, τὸ νερὸ θεωρεῖ ἀρχὴν, γι' αὐτὸ καὶ εἶπε ὅτι ἡ γῆ ἐπιπλέει ἐπάνω στὸ νερό. Στὴν δοξασία αὐτή, ἀναμφιβόλως ὁδηγήθηκε βλέποντας ὅτι ἡ τροφή ὄλων εἶναι ὑγρὴ, καὶ ὅτι ἡ θερμότητα ἡ ἴδια ἔχει τὴν γέννησίν της καὶ τὴν συντήρησίν της ἀπὸ τὸ ὑγρὸ – αὐτὸ ὅμως τοῦ δίνει γένεση, ἀρχὴ ὄλων εἶναι. Ἀπὸ αὐτοῦ τὸ φαινόμενο σχημάτισε αὐτὴ τὴν ἰδέαν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὅτι τὰ σπέρματα ὄλων ὑγρὰ εἶναι φτιαγμένα ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τὸ νερὸ εἶναι ἀρχὴ τῆς φυσικῆς συστάσεως τῶν ὑγρῶν.

Ὑπάρχουν ἀκόμη μερικοὶ ποὺ ἔχουν τὴν γνώμην πῶς καὶ οἱ παλαιοὶ κοσμολόγοι, πολὺ προγενέστεροι τῆς παρούσης γενεᾶς, καὶ οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ποὺ ὑπὸ τὴν μορφὴν

16. Δηλαδή γίνεται μόνον «ἀλλοίωσις» – μεταβολὴ τῶν ιδιοτήτων.

30 σεως ὑπολαβεῖν· Ὡκεανόν τε γὰρ καὶ Τηθύν ἐποίησαν τῆς γενέσεως πατέρας, καὶ τὸν ὄρκον τῶν θεῶν ὕδωρ, τὴν καλουμένην ὑπ' αὐτῶν Στύγα [τῶν ποιητῶν]· τιμιώτατον μὲν γὰρ τὸ πρεσβύτατον, ὄρκος δὲ τὸ τιμιώτατόν ἐστιν. εἰ μὲν οὖν ἀρχαία τις αὕτη καὶ παλαιὰ τετύχηκεν οὔσα περὶ τῆς φύ- 984^α σεως ἢ δόξα, τάχ' ἂν ἄδηλον εἴη, Θαλῆς μὲντοι λέγεται οὕτως ἀποφῆνασθαι περὶ τῆς πρώτης αἰτίας (Ἰππωνα γὰρ οὐκ ἂν τις ἀξιῶσειε θεῖναι μετὰ τούτων διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτοῦ τῆς διανοίας)· Ἀναξιμένης δὲ ἀέρα καὶ Διογένης πρό- 5 τερον ὕδατος καὶ μάλιστ' ἀρχὴν τιθέασι τῶν ἀπλῶν σωμάτων, Ἰππασος δὲ πῦρ ὁ Μεταποντίνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, Ἐμπεδοκλῆς δὲ τὰ τέτταρα, πρὸς τοῖς εἰρημένοις γῆν προστιθεῖς τέταρτον (ταῦτα γὰρ αἰεὶ διαμένειν καὶ οὐ γίγνεσθαι ἀλλ' ἢ πλήθει καὶ ὀλιγότῃ, συγκρινόμενα καὶ 10 διακρινόμενα εἰς ἓν τε καὶ ἐξ ἑνός)· Ἀναξαγόρας δὲ ὁ Κλαζομένιος τῇ μὲν ἡλικίᾳ πρότερος ὢν τούτου τοῖς δ' ἔργοις

τοῦ μύθου, ἐπραγματεύθησαν γὰρ τοὺς θεοὺς (θεολογήσαντες¹⁷), μιὰ τέτοια ἰδέα εἶχαν σχηματίζει γὰρ τὴν φύση. Γιατί τὸν θεὸ Ὡκεανὸ καὶ τὴν σύζυγό του Τηθύν, ἔβαλαν στὰ ποιήματά τους ὡς τῆς γενέσεως [τοῦ κόσμου] πατέρας, καὶ γὰρ ὄρκο τῶν θεῶν τὸ νερὸ ποὺ αὐτοὶ τὸ λένε Στύγα¹⁸. Γιατί τὸ μὲν πρεσβύτατον εἶναι τὸ πιὸ ἀξιολογώμενο (τιμιώτατον), ὁ ὄρκος ὁμῶς εἶναι τὸ τιμιώτατον.

984α Ἄν λοιπὸν κάπως πρωταρχικὴ καὶ παλαιὰ τυγχάνει νὰ εἶναι ἡ δοξασία αὕτη γὰρ τὴν φύση, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ξεκαθαρισμένο. Πάντως ἡ παράδοσις λέει ὅτι ὁ Θαλῆς ἔτσι ἀπεφάνθη περὶ τῆς πρώτης αἰτίας. Γιατί τὸν Ἰππωνα¹⁹ δὲν μπορεῖ νὰ κρίνει κανεὶς σωστὸ νὰ τὸν λογαριάζει μαζί μὲ αὐτοὺς λόγῳ τῆς κατωτερότητος τοῦ μυαλοῦ του. Ὁ Ἀναξιμένης κι' ὁ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης βάζουν τὸν ἀέρα ὡς προγενέστερον ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ ὡς πρώτην-πρώτην ἀρχὴν τῶν ἀπλῶν σωμάτων, ἐνῶ ὁ Ἰππασος ὁ Μεταποντίνος κι' ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος βάζουν τὸ πῦρ, ὁ δὲ Ἐμπεδοκλῆς τὰ τέσσερα ἀπλᾶ σώματα²⁰ θεωρεῖ στοιχεῖα, προσθέτοντας στὰ παραπάνω καὶ τὴν γῆ [δηλ. τὰ στερεὰ σώματα]. Διετύπωσε δὲ αὐτὴν τὴν ἀποψη ἐπεὶδὴ αὐτὰ παραμένουν πάντοτε σταθερὰ καὶ δὲν ὑπόκεινται εἰς γίγνεσθαι παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὸ πλῆθος καὶ τὴν ὀλιγότητα, ποσοτικῶς δηλαδή, ἐφ' ὅσον ἐνώνονται γὰρ νὰ σχηματίσουν ἐνότητα ἢ νὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ ἐνότητα. Τέλος ὁ Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος ποὺ ἦταν μὲν πρότερος στὴν ἡλικία ἀπ' αὐτὸν [τὸν Ἐμπεδοκλῆ] ἀλλὰ νεώτερος στὴν σκέψη²¹, λέει ὅτι

17. Ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς «φυσιολόγους» – τοὺς φυσικοὺς. Τέτοιοι «θεολογήσαντες» ἦταν ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ μυθικὸς Ὀρφεύς.

18. Στύξ: πηγὴ στὰ Ἀρράνια ὄρη, ποὺ ἀνέβλυζε καὶ στὸν Ἄδην. Στὴ Στύγα ὀρκίζονταν οἱ θεοὶ τὸν μεγαλύτερο ὄρκο τους, τοῦ ὁποῖου ἡ παράβασις εἶχε σάν συνέπεια 10ετὴ βαρύτατον ὕπνον. Βλ. Ἡσίοδος, *Θεογονία*, V 782-806.

19. Ὁ Ἰππων ὁ Σάμιος, σύγχρονος τοῦ Περικλέους, ἦταν ἄθεος ἐκλεκτικὸς φιλόσοφος.

20. Δηλαδή θεωροῦσε στοιχεῖα, βασικὲς ὕλες, τὰ τρία ἀπλᾶ σώματα: ἀέρα, νερὸ καὶ πῦρ, στὰ ὁποῖα πρόσθεσε καὶ τὴν γῆ (τὸ χῶμα, τὰ στερεὰ σώματα).

21. Ὑστερος: ὁ Ἀλεξ. μεταφράζει: κατώτερος σὲ ἀξία – καὶ εἶναι σωστό. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ μελετηταὶ (Bonitz, Ravaisson) κ.ἄ., φρονοῦν ὅτι μπορεῖ νὰ νοηθῇ καὶ ὡς «πλέον πρόσφατος διὰ τῶν ἔργων του», ποὺ πλησιάζουν δηλαδή περισσότερο ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἐμπεδοκλῆ τὶς διδασκαλίες ποὺ ἐπακολούθησαν.

ὑστερος ἀπείρους εἶναι φησι τὰς ἀρχάς· σχεδὸν γὰρ ἅπαντα τὰ ὁμοιομερῆ καθάπερ ὕδωρ ἢ πῦρ οὕτω γίνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι φησι, συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον, ἄλλως δ' 15 οὔτε γίνεσθαι οὔτ' ἀπόλλυσθαι ἀλλὰ διαμένειν αἰδία.—ἐκ μὲν οὖν τούτων μόνην τις αἰτίαν νομίσειεν ἂν τὴν ἐν ὕλης εἶδει λεγομένην· προϊόντων δ' οὕτως αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὥδοποίησεν αὐτοῖς καὶ συνηγάκασε ζητεῖν· εἰ γὰρ ὅτι μάλιστα πᾶσα γένεσις καὶ φθορὰ ἐκ τινος ἐνός ἢ καὶ πλειόνων ἐστί, 20 διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἷτιον; οὐ γὰρ δὴ τό γε ὑποκείμενον αὐτὸ ποιεῖ μεταβάλλειν ἑαυτό· λέγω δ' οἶον οὔτε τὸ ξύλον οὔτε ὁ χαλκὸς αἷτιος τοῦ μεταβάλλειν ἐκάτερον αὐτῶν, οὐδὲ ποιεῖ τὸ μὲν ξύλον κλίνην ὁ δὲ χαλκὸς ἀνδριάντα, ἀλλ' ἕτερόν τι τῆς μεταβολῆς αἷτιον. τὸ δὲ τοῦτο 25 ζητεῖν ἐστὶ τὸ τὴν ἐτέραν ἀρχὴν ζητεῖν, ὥς ἂν ἡμεῖς φαίημεν, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. οἱ μὲν οὖν πάνπαν ἐξ ἀρχῆς ἀψάμενοι τῆς μεθόδου τῆς τοιαύτης καὶ ἐν φάσκοντες εἶναι τὸ ὑποκείμενον οὐθὲν ἐδυσχέραναν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐνιοί γε τῶν ἐν λεγόντων, ὥσπερ ἡττηθέντες ὑπὸ ταύτης τῆς ζη- 30 τήσεως, τὸ ἐν ἀκίνητόν φασιν εἶναι καὶ τὴν φύσιν ὅλην οὐ μόνον κατὰ γένεσιν καὶ φθοράν (τοῦτο μὲν γὰρ ἀρχαῖον τε καὶ πάντες ὁμολόγησαν) ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἄλλην μεταβολὴν πᾶσαν· καὶ τοῦτο αὐτῶν ἰδιὸν ἐστίν. τῶν μὲν οὖν ἐν 984^b

εἶναι ἄπειρες οἱ ἀρχές. Γιατί ὅλα σχεδὸν ἐκεῖνα τὰ πράγματα, ποὺ εἶναι σχηματισμένα ἀπὸ ὅμοια μέρη κατὰ τὸν τρόπο ποὺ εἶναι σχηματισμένα τὸ νερὸ καὶ τὸ πῦρ, δὲν ὑπόκεινται σὲ γένεση καὶ ἀφανισμό παρὰ κατὰ ἓναν μόνον τρόπο: διὰ τῆς ἐνώσεως ἢ τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν μερῶν. Δὲν ἔχουν ἄλλο εἶδος γένεσεως ἢ φθορᾶς, ἀλλὰ παραμένουν αἰωνίως.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι θέλουν φαίνεται νὰ μᾶς πείσουν ὅτι μία μόνον αἰτία ὑπάρχει, ἐκεῖνη ποὺ εἶναι ὑλικῆς φύσεως. Σὲ αὐτὸ ὅμως τὸ σημεῖο τῆς πορείας των, ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα τοὺς χάραξε τὸ δρόμο καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ προβοῦν σὲ βαθύτερη ἀναζήτηση. Γιατί, ἂν ἀληθέστατο εἶναι ὅτι πᾶσα γένεσις καὶ φθορὰ ἀπὸ μιᾶ μοναδικῆς ἀρχῆς προέρχεται ἢ ἀπὸ περισσότερες διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἷτιον; Γιατί δὲν εἶναι δὲ τὸ ἴδιο τὸ ὑπόστρωμα ἡ αἰτία νὰ μεταβάλλεται ὁ ἑαυτός του. Δὲν εἶναι π.χ. οὔτε τὸ ξύλον οὔτε ὁ χαλκός, αἷτιος τοῦ μεταβάλλειν ἐκάτερον αὐτῶν, οὐδὲ ποιεῖ [φτιάχνει] τὸ μὲν ξύλον κλίνην ὁ δὲ χαλκός ἀνδριάντα, ἀλλ' ἕτερόν τι [εἶναι] τῆς μεταβολῆς αἷτιον.

Ἀναζητήσις ὅμως αὐτοῦ τοῦ ἄλλου πράγματος εἶναι ἀναζητήσις τῆς ἄλλης ἀρχῆς, ἢ ὅπως θὰ τὴν λέγαμε ἐμεῖς, τοῦ πόθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως [la cause efficiente]. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ποὺ ἄρχισαν νὰ ἀσχολοῦνται μὲ αὐτὴ τὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ὁποία κάναμε λόγο²² καὶ οἱ ὅποιοι εἶπαν ὅτι ἓνα εἶναι τὸ ὑποκείμενον – μία καὶ μόνη εἶναι ἡ βάσις τῶν πραγμάτων, δὲ βρῆκαν στὸ σημεῖο αὐτὸ καμμιά δυσχέρεια.

Μερικοὶ ὅμως, τοὐλάχιστον ἀπὸ κείνους ποὺ παραδέχονται τὸ Ἔνα²³, σὰ νὰ νικήθηκαν ἀπὸ τὸ ζήτημα ποὺ ἀνεκίνησαν, ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ Ἔνα εἶναι ἀκίνητο, καὶ κατὰ συνέπειαν ὅλη ἡ φύσις καὶ αὐτὸ ὄχι μόνον ἀναφορικά μὲ τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν –γιατί αὐτὸ ἦταν παλαιὰ ιδέα καὶ ὅλοι τὴν παραδέχτηκαν– ἀλλὰ καὶ ἀναφορικά μὲ κάθε ἄλλη μεταβολή. Καὶ ἡ διδασκαλία αὐτὴ εἶναι δική τους.

22. Εἶναι ἡ ἔρευνα γιὰ τὰ πρῶτα αἷτια. Τὴν ἔκανε ὁ Θαλῆς, ὁ Ἀναξιμένης κι' ὁ Ἡράκλειτος.

23. Οἱ Ἑλεᾶται. Πρβλ. σχετικὸ σχόλιο τοῦ Ἀλέξ., 30, 2 – 6.

φασκόντων εἶναι τὸ πᾶν οὐθενὶ συνέβη τὴν τοιαύτην συνιδεῖν αἰτίαν πλὴν εἰ ἄρα Παρμενίδη, καὶ τούτῳ κατὰ τοσοῦτον ὅσον οὐ μόνον ἐν ἀλλὰ καὶ δύο πως τίθησιν αἰτίας εἶναι· τοῖς δὲ δὴ πλείω ποιοῦσι μᾶλλον ἐνδέχεται λέγειν, οἷον τοῖς θερμὸν καὶ ψυχρὸν ἢ πῦρ καὶ γῆν· χρῶνται γὰρ ὡς κινητικὴν ἔχοντι τῷ πυρὶ τὴν φύσιν, ὕδατι δὲ καὶ γῇ καὶ τοῖς τοιούτοις τούναντίον.—μετὰ δὲ τούτους καὶ τὰς τοιαύτας ἀρχάς, ὡς οὐχ ἱκανῶν οὐσῶν γεννῆσαι τὴν τῶν ὄντων φύσιν, πάλιν
 10 ὑπ’ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ὥσπερ εἵπομεν, ἀναγκαζόμενοι τὴν ἐχομένην ἐζήτησαν ἀρχήν. τοῦ γὰρ εὖ καὶ καλῶς τὰ μὲν ἔχειν τὰ δὲ γίνεσθαι τῶν ὄντων ἴσως οὔτε πῦρ οὔτε γῆν οὔτ’ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐθὲν οὔτ’ εἰκὸς αἰτίων εἶναι οὔτ’ ἐκείνους οἰηθῆναι· οὐδ’ αὖ τῷ αὐτομάτῳ καὶ τῇ τύχῃ τοσοῦτον ἐπι-
 15 τρέψαι πρᾶγμα καλῶς εἶχεν. νοῦν δὴ τις εἰπὼν ἐνεῖναι, καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις, καὶ ἐν τῇ φύσει τὸν αἴτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης οἷον νήφων ἐφάνη παρ’ εἰκῇ λέγοντας τοὺς πρότερον. φανερώς μὲν οὖν Ἀναξαγόραν ἴσμεν ἀψάμενον τούτων τῶν λόγων, αἰτίαν δ’ ἔχει πρότερον Ἑρμό-
 20 τιμος ὁ Κλαζομένιος εἰπεῖν. οἱ μὲν οὖν οὕτως ὑπολαμβάν-

Ἀνάμεσα λοιπὸν σὲ ἐκείνους ποὺ εἶπαν ὅτι ἓνα εἶναι τὸ Πᾶν, κανένας δὲν κατάφερε νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν λόγῳ αἰτία, δηλαδή τὸ πόθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸν Παρμενίδη, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἡ κατανόησις ἐφθασε μόνον στὸ νὰ βάλῃ ὄχι μόνον μιὰ αἰτία ἀλλὰ ἀπὸ κάποια ἀποψη δυό²⁴. Γιὰ τοὺς φιλοσόφους ὅμως ποὺ παραδέχονται πολλὰ στοιχεῖα ὅπως τὸ θερμὸ καὶ τὸ ψυχρὸ ἢ τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆ, εἶναι πολὺ βολικώτερο νὰ ὑποδείξουν τὸ πόθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Γιατί αὐτοὶ ἀποδίδουν στὸ πῦρ κινητικὴν φύσιν, ἐνῶ στὸ νερὸ καὶ στὴν γῆ καὶ στὰ τέτοια, ἀποδίδουν τὴν ἀντίθετη παθητικὴ φύση.

Μετὰ δὲ τούτους καὶ τὰς τοιαύτας [ὑλικὰς] ἀρχάς, ὡς οὐχ ἱκανῶν οὐσῶν γεννῆσαι τὴν τῶν ὄντων φύσιν, πάλιν ὑπ’ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενοι, ὥσπερ εἵπομεν, μιὰ ἄλλη αἰτιατικὴ ἀρχὴ ἀνεζητήθη. Γιατί ἡ ὑπαρξίς ἢ γένεσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὠραίου στὰ ὄντα, δὲν ἔχει πιθανῶς ὡς αἰτίαν οὔτε τὸ πῦρ οὔτε τὴν γῆ, οὔτε κανένα ἄλλο τέτοιο – ἀλλὰ ἀποκλείεται πιθανῶς καὶ νᾶχουν σκεφθῇ κάτι τέτοιο οἱ ἐν λόγῳ φιλόσοφοι.

Οὔτε ἐξ ἄλλου ἦταν λογικὸ, ἓνα τόσο μεγαλειώδες ἔργο νὰ ἀποδοθῇ σὲ κάποια αὐτόματη ἐνέργεια ἢ στὴν τύχη²⁵. Γι’ αὐτὸ ὅταν πιά κάποιος εἶπε ὅτι ὅπως στὰ ζῶα [στὰ ἔμβια ὄντα], ἔτσι καὶ στὴν φύση μέσα ὑπάρχει νοῦς ποὺ εἶναι αἴτιος τοῦ κόσμου²⁶ καὶ τῆς τάξεως πάσης, φάνηκε ὅτι γνωστικὰ μιλοῦσε, ἀντίθετα μὲ τὶς ἀπερισκεψίες τῶν προηγουμένων. Ξέρουμε βέβαια ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας²⁷ συνειδητὰ καταπιείστηκε μὲ αὐτὲς τὶς ἀπόψεις, λέγεται ὅμως ὅτι προηγήθη ὁ Ἑρμότιμος ὁ Κλαζομένιος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, αὐτοὶ ποὺ ἐπρέ-

24. Τὸ ψυχρὸ ἢ τὴν γῆ, καὶ τὸ πῦρ.

25. «Οὐδ’ αὖ τῷ αὐτομάτῳ καὶ τῇ τύχῃ». Αὐτόματο εἶναι τὸ αὐθόρμητο, τὸ τυχαῖο γενικά, ἐνῶ ἡ τύχη εἶναι ἡ πιθανότης. Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ξεχωρίζει πάντοτε τὶς δυὸ αὐτὲς ἐννοιες. Ὁ Ἀλεξ. φέρνει γιὰ τὴν διάκριση αὐτὴ τὸ ἐξῆς παράδειγμα: Ἐνα ἄλογο ποὺ ξέφυγε, συναντᾷ τυχαίως τὸν κύριό του. Ὑπάρχει ἐδῶ «αὐτόματο» γιὰ τὸ ἄλογο καὶ «τύχη» γιὰ τὸν κύριό του.

26. «Κόσμος» γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι τὸ σύμπαν καὶ μαζί ἡ ἐννοία τῆς ἁρμονικῆς συντάξεως καὶ διατάξεως. Πρβλ. Ross, I, 136.

27. Ὁ Ἀναξαγόρας εἶπε: «Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ (ὅλα τὰ πράγματα ἦσαν ἀνακατωμένα)· εἶτα νοῦς ἔλθων, αὐτὰ διεκόσμησεν». Βλ. τὴν βιογραφία του στὸν Διογένη Λαέρτιο, ἐκδ. Βιβλιοθήκης τῶν Ἑλλήνων, μετάφρ. Ν. Κυργιόπουλου.

νοντες ἄμα τοῦ καλῶς τὴν αἰτίαν ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων
ἔθεσαν, καὶ τὴν τοιαύτην ὅθεν ἡ κίνησις ὑπάρχει τοῖς οὖσιν·
ὑποπτεύσειε δ' ἂν τις Ἡσίοδον πρῶτον ζητῆσαι τὸ τοι- 4
οὔτον, κἂν εἴ τις ἄλλος ἔρωτα ἢ ἐπιθυμίαν ἐν τοῖς οὖσιν ἔθη-
25 κεν ὡς ἀρχὴν, οἷον καὶ Παρμενίδης· καὶ γὰρ οὗτος κατα-
σκευάζων τὴν τοῦ παντός γένεσιν πρῶτον μὲν φησιν

“ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων”,

Ἡσίοδος δὲ

“πάντων μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα

γαί' εὐρύστερνος . . .

ἡδ' ἔρος, ὃς πάντεσσι μεταπρέπει ἀθανάτοισιν”,

ὡς δέον ἐν τοῖς

30 οὖσιν ὑπάρχειν τιν' αἰτίαν ἣτις κινήσει καὶ συνάξει τὰ πρά-
γματα. τούτοις μὲν οὖν πῶς χρὴ διανεῖμαι περὶ τοῦ τίς πρῶ-
τος, ἐξέστω κρίνειν ὕστερον· ἐπεὶ δὲ καὶ τὰναντία τοῖς ἀγα-
θοῖς ἐνόντα ἐφαίνετο ἐν τῇ φύσει, καὶ οὐ μόνον τάξεις καὶ
985^a τὸ καλὸν ἀλλὰ καὶ ἀταξία καὶ τὸ αἰσχρόν, καὶ πλείω τὰ
κακὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ τὰ φαῦλα τῶν καλῶν, οὕτως ἄλλος
τις φιλίαν εἰσήνεγκε καὶ νεῖκος, ἐκάτερον ἐκατέρων αἴτιον
τούτων. εἰ γάρ τις ἀκολουθοίη καὶ λαμβάνοι πρὸς τὴν διά-
νοιαν καὶ μὴ πρὸς ἃ ψελλίζεται λέγων Ἐμπεδοκλῆς, εὐρή- 5
σει τὴν μὲν φιλίαν αἰτίαν οὖσαν τῶν ἀγαθῶν τὸ δὲ νεῖκος

28. Δηλαδή γι' αὐτοὺς ὁ νοῦς εἶναι συγχρόνως καὶ τοῦ καλοῦ αἰτία καὶ τῆς κινήσε-
ως.

29. Ἐπίσης προτάθηκαν καὶ οἱ ἐξῆς ἀρχές: Ἀνάγκη, Δίκη, Γένεσις, Φύσις.

30. Οἱ ἀνωτέρω παραθέσεις δὲν εἶναι τὸ ἀκριβὲς κείμενο, γιατί ὅπως καὶ σὲ πολ-
λές ἄλλες περιπτώσεις, ὁ Ἀριστοτέλης τίς λέει ἀπὸ μνήμης.

31. Ὑπόσχεση ποὺ δὲν τηρήθηκε.

σβευαν αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἔθεσαν τὴν αἰτίαν τοῦ ὠραίου ὡς
ἀρχὴν τῶν ὄντων, καὶ συγχρόνως τὴν ἔκαναν καὶ ἀρχὴν ποὺ
δίνει τὴν κίνησιν στὰ ὄντα²⁸.

4

Ἐξέτασις τῶν ἀντιπλατωνικῶν Φιλοσοφιῶν

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποψιασθῇ ὅτι ὁ Ἡσίοδος πρῶτος
ἀνεζήτησε μιὰ τέτοια λύση, καὶ μαζί μὲ αὐτὸν ὅλοι ἐκείνοι
ποὺ ἔβαλαν τὸν Ἐρωτα ἢ τὴν Ἐπιθυμία ὡς ἀρχὴ τῶν ὄντων
ὅπως ὁ Παρμενίδης παραδείγματος χάριν. Γιατί αὐτός, κα-
τασκευάζων τὴν τοῦ παντός γένεσιν, λέει ὅτι:

[Ἡ Ἀφροδίτη] πρῶτον-πρῶτον ἀπ' ὅλους τοὺς θεοὺς τὸν
Ἐρωτα ἐδημιούργησε.²⁹

Ὁ δὲ Ἡσίοδος λέει:

Τὸ πρῶτο ἀπ' ὅλα τὰ ὄντα ὑπῆρξε τὸ χάος, ἔπειτα ἡ Γῆ μὲ
τὸ φαρδὺ στέρνο (εὐρύστερνος), καὶ ὁ Ἔρος ποὺ ξεχωριστὰ
φεγγβολαεὶ ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς ἀθανάτους.³⁰

Τόσο ἦταν ἀνάγκη νὰ βρεθῇ μέσα στὰ ὄντα μιὰ αἰτία,
ἱκανὴ νὰ δώσῃ κίνηση καὶ τάξη στὰ ὄντα!

985^a Για τὸ ποιὸς πρῶτος διετύπωσε τὴν γνώμη αὐτή, ἃς
μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ τὸ ποῦμε ἀργότερα³¹. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν φα-
νερὸ ὅτι μέσα στὴν φύση ἐνυπάρχουν καὶ τὰ ἐναντία πρὸς τὰ
ἀγαθὰ, καὶ ὄχι μονάχα τάξεις καὶ τὸ ὠραῖο, ἀλλὰ καὶ ἀταξία
καὶ τὸ αἰσχρόν [τὸ ἄσχημο], γι' αὐτὸ κάποιος ἄλλος ἔμπασε
τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος [τὴν ἔριδα, τὸ μίσος] γιὰ αἷτια, τὸ κα-
θένα καθεμιάς τάξεως ἀπὸ τίς δυὸ ποὺ ἀναφέραμε. Γιατί ἂν
ἀκολουθῆσιν κανεὶς τὸν συλλογισμό τοῦ Ἐμπεδοκλῆ καὶ τὸν
ἀντιληφθῇ κατὰ τὸ πραγματικόν του πνεῦμα καὶ ὄχι σύμφω-
να μὲ ὅσα ἀσαφῶς λέει θὰ βρῇ ὅτι ἡ φιλία ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά
εἶναι αἰτία τῶν ἀγαθῶν, τὸ νεῖκος ἀπὸ τὴν ἄλλη, τῶν κακῶν.

τῶν κακῶν· ὥστ' εἴ τις φαίη τρόπον τινὰ καὶ λέγειν καὶ πρῶτον λέγειν τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀρχὰς Ἑμπεδοκλέα, τάχ' ἂν λέγοι καλῶς, εἴπερ τὸ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων αἴτιον αὐτὸ τὰγαθὸν ἐστὶ [καὶ τῶν κακῶν τὸ κακόν].—οὗτοι μὲν οὖν, 10 ὥσπερ λέγομεν, καὶ μέχρι τούτου δυοῖν αἰτίαι ὧν ἡμεῖς διωρίσαμεν ἐν τοῖς περὶ φύσεως ἡμμένοι φαίνονται, τῆς τε ὕλης καὶ τοῦ ὄθεν ἢ κίνησις, ἀμυδρῶς μέντοι καὶ οὐθὲν σαφῶς ἀλλ' οἶον ἐν ταῖς μάχαις οἱ ἀγύμναστοι ποιοῦσιν· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι περιφερόμενοι τύπτουσι πολλάκις καλὰς πληγὰς, ἀλλ' οὔτε 15 ἐκεῖνοι ἀπὸ ἐπιστήμης, οὔτε οὗτοι εἰκόσιν εἰδόσιν ὃ τι λέγουσιν· σχεδὸν γὰρ οὐθὲν χρώμενοι φαίνονται τούτοις ἀλλ' ἢ κατὰ μικρόν. Ἀναξαγόρας τε γὰρ μηχανῇ χρηταὶ τῷ νῶ πρὸς τὴν κοσμοποιίαν, καὶ ὅταν ἀπορήσῃ διὰ τίν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἐστί, τότε παρέλκει αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις 20 πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ νοῦν, καὶ Ἑμπεδοκλῆς ἐπὶ πλέον μὲν τούτου χρηταὶ τοῖς αἰτίοις, οὐ μὴν οὐθ' ἰκανῶς, οὐτ' ἐν τούτοις εὐρίσκει τὸ ὁμολογούμενον. πολυλαχοῦ γοῦν αὐτῷ ἢ μὲν φιλία διακρίνει τὸ δὲ νεῖκος συγ-

Ἐπομένως, ἂν κανεῖς ὑποστήριξε ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο ὁ Ἑμπεδοκλῆς, ὅχι μόνον λέει, ἀλλὰ πρῶτος αὐτὸς λέει τὸ κακὸ καὶ τὸ ἀγαθὸ σὰν ἀρχές, θὰ εἶχε ἴσως δίκιο, ἂν βέβαια τὸ αἴτιο ὅλων μαζί τῶν ἀγαθῶν εἶναι τὸ καθαυτὸ ἀγαθό, καὶ ὅλων μαζί τῶν κακῶν, τὸ καθαυτὸ κακό³².

Εἶναι φανερό ὅτι οἱ φιλόσοφοι αὐτοὶ ἔχουν καταπιαστῇ μὲ δυὸ ἀπὸ τῆς αἰτίας πού ἐμεῖς καθορίσαμε στὰ *Φυσικά*,³³ δηλαδή μὲ τὴν ὕλη καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς κινήσεως, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἀόριστον καὶ σκοτεινόν, ὅπως κάνουν οἱ ἀγύμναστοι στὶς μάχες, οἱ ὅποιοι ἐξορμοῦν ἀπὸ ὅλες τῆς μεριές καὶ δίνουν πολλές φορὲς γερά χτυπήματα, ὅχι χωρὶς νὰ ξέρουν σωστά τὴν δουλειά τους. Ἔτσι κι' αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι, δὲ φαίνονται νὰ ξέρουν τί λένε. Γιατί εἶναι πάνω-κάτω φανερό ὅτι δὲ χρησιμοποιοῦν καθόλου αὐτὰ πού λένε παρὰ μονάχα σὲ ἀσημαντὴ ἔκταση.

Ὁ Ἀναξαγόρας χρησιμοποιεῖ τὸν νοῦ σὰν ἀπὸ μηχανῆς θεὸ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ κόσμου, κι' ὅταν δὲ μπορεῖ νὰ βρῇ γιὰ ποιὸν λόγο ἓνα πρᾶγμα εἶναι ἀναγκαῖο, τὸν τραβάει στὴν σκηνὴ καὶ τὸν παρουσιάζει. Στὶς ἄλλες ὁμως περιπτώσεις, κάθε ἄλλο πρᾶγμα παρὰ τὸ νοῦ θεωρεῖ σὰν αἴτιο τῆς παραγωγῆς τῶν γιγνομένων³⁴.

Ὁ Ἑμπεδοκλῆς, χρησιμοποιεῖ μὲν τῆς αἰτίας αὐτὲς σὲ μεγαλύτερη ἔκταση, ἀλλὰ κι' αὐτὸς ὅχι ἀρκετά, καὶ στὴν χρησιμοποίησή τους δὲν κατορθώνει νᾶναι σύμφωνος μὲ τὸν ἑαυτό του. Γιατί πολλές φορὲς λέει ὅτι ἡ φιλία χωρίζει καὶ τὸ νεῖκος συνδέει³⁵.

32. Οἱ τελευταῖες λέξεις: «καὶ τῶν κακῶν τὸ κακόν», εἶναι ἀμφίβολες, καὶ ὁ Ἀλέξ. λαθῶς καὶ τὰ καλότερα χειρόγραφα, δὲν τῆς ἔχουν.

33. Βλ. *Φυσικά*, B, 3, 7, ἐκδ. Βιβλιοθήκης τῶν Ἑλλήνων, 1970, μετάφρ. Ν. Κυργιόπουλου.

34. Πρβλ. Πλάτων, *Φαίδων*, 97c 99, ὅπου ὁ Σωκράτης ἐκφράζει τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴν μὴ τηρηθεῖσα ἀπὸ τὸν Ἀναξαγόρα ὑπόσχεση ὅτι ὑπάρχει «νοῦς

διακοσμῶν». Ἐκεῖ σκιαγραφεῖται καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ θεωρία γιὰ τὴν τελικὴ καὶ τὴν τυπικὴ αἰτία (οὐσία, τί ἦν εἶναι, εἶδος). Κατὰ τὸν Ἀναξαγόρα, ὁ νοῦς δὲν ἐνεργεῖ παρὰ σὰν μηχανικὴ καὶ ὕλικὴ αἰτία.

35. Ἐνὼ πρέπει νὰ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, σύμφωνα μὲ τῆς θεωρίες του.

κρίνει. ὅταν μὲν γὰρ εἰς τὰ στοιχεῖα διίστηται τὸ πᾶν ὑπὸ 25
τοῦ νείκου, τό τε πῦρ εἰς ἓν συγκρίνεται καὶ τῶν ἄλλων
στοιχείων ἕκαστον· ὅταν δὲ πάλιν ὑπὸ τῆς φιλίας συνίωσιν
εἰς τὸ ἓν, ἀναγκαῖον ἐξ ἐκάστου τὰ μόρια διακρίνεσθαι
πάλιν.—Ἐμπεδοκλῆς μὲν οὖν παρὰ τοὺς πρότερον πρῶ-
τος ταύτην τὴν αἰτίαν διελὼν εἰσήνεγκεν, οὐ μίαν ποιήσας 30
τὴν τῆς κινήσεως ἀρχὴν ἀλλ' ἐτέρας τε καὶ ἐναντίας, ἔτι
δὲ τὰ ὡς ἐν ὕλης εἶδει λεγόμενα στοιχεῖα τέτταρα πρῶτος
εἶπεν (οὐ μὴν χρῆται γε τέτταρσιν ἀλλ' ὡς δυσὶν οὖσι μό-
νοισι, πυρὶ μὲν καθ' αὐτὸ τοῖς δ' ἀντικειμένοις ὡς μιᾷ 985^b
φύσει, γῇ τε καὶ ἀέρι καὶ ὕδατι· λάβοι δ' ἂν τις αὐτὸ
θεωρῶν ἐκ τῶν ἐπῶν) —οὗτος μὲν οὖν, ὥσπερ λέγομεν, οὕτω τε
καὶ τοσαύτας εἶρηκε τὰς ἀρχάς· Λεύκιππος δὲ καὶ ὁ ἐταῖρος
αὐτοῦ Δημόκριτος στοιχεῖα μὲν τὸ πλήρες καὶ τὸ κενὸν εἶναι 5
φασι, [λέγοντες τὸ μὲν ὄν τὸ δὲ μὴ ὄν,] τούτων δὲ τὸ μὲν
πλήρες καὶ στερεὸν τὸ ὄν, τὸ δὲ κενὸν τὸ μὴ ὄν· (διὸ
καὶ οὐθὲν μᾶλλον τὸ ὄν τοῦ μὴ ὄντος εἶναι φασιν, ὅτι
οὐδὲ τὸ κενὸν τοῦ σώματος), αἷτια δὲ τῶν ὄντων ταῦτα ὡς
10 ὕλην. καὶ καθάπερ οἱ ἐν ποιοῦντες τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν
τάλλα τοῖς πάθεσιν αὐτῆς γεννῶσι, τὸ μανὸν καὶ τὸ πυ-

Γιατί ὅταν³⁶ τὸ Πᾶν, μὲ τὴν ἐπενέργεια τοῦ νείκου, ξεχω-
ρίζεται σὰ στοιχεῖα του, τότε τὸ πῦρ συγκεντρώνεται σὲ μιὰ
μόνον μᾶζα, καθὼς καὶ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα. Ἀντι-
στρόφως, ὅταν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς φιλίας, τὰ στοιχεῖα
ἀνταμώνονται, εἶναι ἀναγκαῖον ἀπὸ κάθε στοιχείου, πάλιν τὰ
μόρια νὰ ξεχωρίζονται.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὅπωςδήποτε, ξεπερνώντας τοὺς προη-
γουμένους του, πρῶτος εἰσηγήθηκε τὴν διαίρεση τῆς ἐν λόγῳ
αἰτίας μὲ τὸ νὰ μὴ κάνει μία τὴν ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Ἀντίθε-
τα, ἔβαλε διπλές, καὶ μάλιστα ἐναντίες ἀρχές – τὴν φιλίαν δη-
λαδὴ καὶ τὴν ἐριδία. Ἀκόμα πρῶτος αὐτὸς μίλησε γιὰ τέσσερα
στοιχεῖα, ὕλικῆς φύσεως.

Ἐν τούτοις δὲν τὰ χρησιμοποιεῖ σὰν νᾶταν τέσσερα, ἀλλὰ
σὰν νᾶταν μόνον δύο, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ τὸ πῦρ καθ' αὐτό, κι'
ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ ἐναντία του, μαζεμένα σὲ μιὰ μόνον φύση, δη-
λαδὴ τὴν γῇ, τὸν ἀέρα καὶ τὸ νερό.³⁷ Μπορεῖ κανεὶς νὰ βγάλῃ
αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν ποιημάτων του.
Ἔτσι λοιπὸν μίλησε αὐτὸς γιὰ τὶς ἀρχές καὶ τὸν ἀριθμὸ τους.

985^b Ὁ Λεύκιππος κι' ὁ φίλος του ὁ Δημόκριτος λένε ὅτι
στοιχεῖα εἶναι τὸ πλήρες καὶ τὸ κενό, τὰ ὁποῖα ὀνομάζουν
ἀντιστοίχως, ὄν καὶ μὴ-ὄν. Καὶ γι' αὐτὸ λένε ὅτι καθόλου
περισσότερη ὑπαρξὴ δὲν ἔχει τὸ ὄν ἀπὸ τὸ μὴ-ὄν, γιατί
οὔτε τὸ κενὸ ἔχει περισσότερη ὑπαρξὴ ἀπὸ τὸ σῶμα³⁸. Τὰ θεω-
ροῦν αὐτὰ αἷτια τῶν ὄντων, παρμένα ὡς ὕλη.

Καὶ ἀπαράλλακτα, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ παραδεχόμενοι ἐνι-
αία τὴν οὐσίαν παρμένη ὡς ὑποκείμενο γεννοῦν ὅλα τὰ ἄλλα
ὄντα μέσῳ τῶν τροποποιήσεων (τῶν παθημάτων) αὐτῆς τῆς

36. Ὁ Ross (Aristotel's *Metaphysics*, 1, 137), παρατηρεῖ: implies an infinite repetition of the cycle of διάκρισις and σύγκρισις δηλ. ἐξυπακούεται μιὰ ἀτέρ-
μονη ἐπανάληψη τοῦ κύκλου διάκρισις-σύγκρισις.

37. Τὸ πῦρ (ἡ φωτιά), σὰν ἐνεργητικὴ ἀρχή, ἀντιπαρατίθεται σὰ τρία ἄλλα στοι-
χεῖα, παρμένα σὰν παθητικὴ ἀρχή.

38. Ἡ διόρθωσις τοῦ Schwegler καὶ τοῦ Ross: «οὐδὲ τοῦ κενοῦ τὸ σῶμα», δὲν
εἶναι ἐπιβεβλημένη, κατὰ τὸν J. Tricot. Πάντως, κάπως μπερδεμένα φαίνο-
νται ἐδῶ τὰ πράγματα.

κνὸν ἀρχὰς τιθέμενοι τῶν παθημάτων, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰς διαφορὰς αἰτίας τῶν ἄλλων εἶναι φασιν. ταύ-
 15 τας μέντοι τρεῖς εἶναι λέγουσι, σχῆμά τε καὶ τάξιν καὶ
 τροπὴν μόνον· τούτων δὲ ὁ μὲν ῥυσμὸς σχῆμά ἐστιν ἢ δὲ
 διαθιγὴ τάξις ἢ δὲ τροπὴ θέσις· διαφέρει γὰρ τὸ μὲν *A*
 τοῦ *N* σχήματι τὸ δὲ *AN* τοῦ *NA* τάξει τὸ δὲ *Z* τοῦ *N*
 θέσει. περὶ δὲ κινήσεως, ὅθεν ἢ πῶς ὑπάρξει τοῖς οὐσι, καὶ
 20 οὗτοι παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ῥαθύμως ἀφείσαν. περὶ μὲν
 οὖν τῶν δύο αἰτιῶν, ὥσπερ λέγομεν, ἐπὶ τοσοῦτον ἔοικεν ἐξη-
 γῆσθαι παρὰ τῶν πρότερον.

Ἐν δὲ τούτοις καὶ πρὸ τούτων οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι 5
 τῶν μαθημάτων ἀψάμενοι πρῶτοι ταῦτά τε προήγαγον, καὶ
 25 ἐντραφέντες ἐν αὐτοῖς τὰς τούτων ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς
 ᾤκησαν εἶναι πάντων. ἐπεὶ δὲ τούτων οἱ ἀριθμοὶ φύσει
 πρῶτοι, ἐν δὲ τούτοις ἐδόκουν θεωρεῖν ὁμοιώματα πολλὰ
 τοῖς οὐσι καὶ γιγνομένοις, μᾶλλον ἢ ἐν πυρὶ καὶ γῇ καὶ

οὐσίας βάζοντας τὸ ἀραιὸ καὶ τὸ πυκνὸ σὰν ἀρχές τῶν τρο-
 ποποιήσεων, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι λέ-
 νε ὅτι οἱ διαφορετικὲς ιδιότητες μέσα στὰ στοιχεῖα, εἶναι
 αἰτίες τῶν ὑπολοίπων φαινομένων.

Αὐτὲς οἱ διαφορετικὲς ιδιότητες, λένε, πῶς εἶναι τρεῖς: τὸ
 σχῆμα, ἡ τάξις καὶ ἡ θέσις. Γιατί λένε ὅτι τὸ Ὦν διαφέρει κατὰ
 τὸν ρυσμὸν, τὴν διαθιγὴν καὶ τὴν τροπὴν³⁹. Ἀπ' αὐτὰ ὁ ρυ-
 σμὸς σημαίνει σχῆμα, ἡ διαθιγὴ τάξις, καὶ ἡ τροπὴ θέσις. Δια-
 φέρει δηλαδή τὸ *A* ἀπὸ τὸ *N* κατὰ τὸ σχῆμα, τὸ *AN* ἀπὸ τὸ *NA*
 κατὰ τὴν τάξις, τὴν διάταξις, καὶ τὸ *I* ἀπὸ τὸ *H* κατὰ τὴν τοπο-
 θέτησις. Ἀναφορικὰ ὅμως μὲ τὴν κίνησιν, ἀπὸ ποῦ προέρχε-
 ται ἢ πῶς τὴν κατέχουν τὰ ὄντα, καὶ αὐτοί, πάνω κάτω σὰν
 τοὺς ἄλλους, παρέλειψαν κάθε συζήτηση μὴ ἔχοντας τὴν θε-
 ληματικότητα νὰ ἀντικρούσουν τίς δυσκολίες.

Σχετικὰ λοιπὸν μὲ τίς ἀνωτέρω δυὸ αἰτίες, ὡς αὐτὸ φαίνε-
 ται τὸ σημεῖο ἔχουν προχωρήσει οἱ προηγούμενοι ἐρευνηταί.

5

Συνέχεια τῆς διερευνήσεως. –Οἱ Πυθαγόρειοι, οἱ Ἐλεάτες–
 τὸ τυπικὸ αἷτιο [οὐσία, τί ἦν εἶναι, εἶδος, παράδειγμα,
 (causa formalis)]

Στὸν καιρὸ αὐτῶν τῶν φιλοσόφων (τῶν ἀτομιστῶν), καὶ
 πρωτύτερα ἀπὸ αὐτοῦς, οἱ καλούμενοι⁴⁰ Πυθαγόρειοι κατα-
 πιάστηκαν πρῶτοι μὲ τὰ μαθηματικά, καὶ τὰ προήγαγον. Καὶ
 ἀφοῦ ἔζησαν καὶ μεγάλωσαν μέσα σὲ αὐτά, ἔφτασαν στὴν
 ἀντίληψη ὅτι οἱ ἀρχές τῶν μαθηματικῶν εἶναι ἀρχές ὄλων
 τῶν ὄντων. Ἐπειδὴ ὅμως στὰ μαθηματικά οἱ ἀριθμοὶ εἶναι ἐκ
 φύσεως πρῶτοι, καὶ ἐπειδὴ μέσα στοὺς ἀριθμοὺς νόμιζαν ὅτι
 διέκριναν πολλὰ ἀπεικονίσματα ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν περισ-
 σότερο μὲ τὰ ὄντα καὶ τὰ γινόμενα, παρ' ὅσον τὸ πῦρ, ἡ γῆ καὶ

39. Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι ἀπὸ τὸ τεχνικὸ λεξιλόγιό τοῦ Δημοκρίτου.

40. Ἡ ἔκφρασις «οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι» ποὺ ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὸ κε-
 φάλαιο 8, 989b, καθὼς καὶ στὰ *Μετεωρολογικά*, ὀφείλεται στὴν ἀβεβαιότητα
 τοῦ Ἀριστοτέλους γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Πυθαγόρα, γιὰ τὴν διδασκαλία του,
 καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔζησε. Ἀπεῖχε ἀπ' αὐτόν, χρονικά, δυὸ αἰῶνες.

ὑδατι, ὅτι τὸ μὲν τοιονδὶ τῶν ἀριθμῶν πάθος δικαιοσύνη, 30 τὸ δὲ τοιονδὶ ψυχὴ καὶ νοῦς ἕτερον δὲ καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων ὡς εἰπεῖν ἕκαστον ὁμοίως, ἔτι δὲ τῶν ἀρμονιῶν ἐν ἀριθμοῖς ὀρῶντες τὰ πάθη καὶ τοὺς λόγους· ἐπεὶ δὴ τὰ μὲν ἄλλα τοῖς ἀριθμοῖς ἐφαίνετο τὴν φύσιν ἀφωμοιωσθαι πᾶσαν, οἱ 986^α δ' ἀριθμοὶ πάσης τῆς φύσεως πρῶτοι, τὰ τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων στοιχεῖα πάντων ὑπέλαβον εἶναι, καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀρμονίαν εἶναι καὶ ἀριθμόν· καὶ ὅσα εἶχον ὁμολογούμενα ἐν τε τοῖς ἀριθμοῖς καὶ ταῖς ἀρμονίαις πρὸς 5 τὰ τοῦ οὐρανοῦ πάθη καὶ μέρη καὶ πρὸς τὴν ὅλην διακόσμησιν, ταῦτα συνάγοντες ἐφήρμοττον. καὶ εἴ τί πού διέλειπε προσεγλίσχοντο, τοῦ συνειρομένην πᾶσαν αὐτοῖς εἶναι τὴν πραγματείαν· λέγω δ' οἶον, ἐπειδὴ τέλειον ἢ δεκάς εἶναι δοκεῖ καὶ πᾶσαν περιειληφέναι τὴν τῶν ἀριθμῶν φύσιν, καὶ τὰ φερόμενα κατὰ τὸν οὐρανὸν δέκα μὲν εἶναί φασιν, 10 ὄντων δὲ ἐννέα μόνον τῶν φανερῶν διὰ τοῦτο δεκάτην τὴν ἀντίχθονα ποιοῦσιν. διώρισται δὲ περὶ τούτων ἐν ἑτέροις ἡμῖν ἀκριβέστερον. ἀλλ' οὐδὲ χάριν ἐπερχόμεθα, τοῦτο ἐστὶν ὅπως λάβωμεν καὶ παρὰ τούτων τίνας εἶναι τιθέασιν τὰς ἀρχὰς καὶ πῶς εἰς τὰς εἰρημένας ἐμπίπτουσιν αἰτίας. φαί- 15 νονται δὴ καὶ οὗτοι τὸν ἀριθμὸν νομίζοντες ἀρχὴν εἶναι καὶ

τὸ νερό, ὅτι δηλαδή τὸ τέτοιο δὲ πάθημα τῶν ἀριθμῶν εἶναι δικαιοσύνη, τὸ τέτοιο δὲ ψυχὴ καὶ νοῦς, ἓνα ἄλλο εἶναι ὁ κρῖσιμος χρόνος (καιρὸς), καὶ γενικὰ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἐπειδὴ ἐπὶ πλέον ἐβλεπαν ὅτι τὰ πάθη καὶ οἱ ἀναλογίες τῶν [μουσικῶν] ἀρμονιῶν, βρίσκονται σὲ ἀριθμητικές σχέσεις – μιὰ λοιπὸν καὶ τοὺς ἐφαίνοντο ὅτι ἐξ ὁλοκλήρου ἢ φυσικὴ κατασκευὴ ὄλων τῶν ἄλλων πραγμάτων εἶναι φτιαγμένη καθ' ὁμοίωσιν μὲ τοὺς ἀριθμούς, καὶ μιὰ καί, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἐφαίνοντο οἱ ἀριθμοὶ πρῶτοι ἀπὸ ὅλη τὴν φύσιν, ὅτι δηλαδή εἶναι οἱ πρωταρχικὲς πραγματικότητες τοῦ Σύμπαντος, ἔφτασαν στὴν ἀντίληψη ὅτι οἱ ἀρχές τῶν ἀριθμῶν εἶναι τὰ στοιχεῖα ὄλων τῶν ὄντων, καὶ ὁλόκληρος ὁ οὐρανὸς εἶναι ἀρμονία καὶ ἀριθμὸς.

986α Καὶ ὅσες ἀντιστοιχίες εἶχαν βρῆ μέσα στοὺς ἀριθμούς καὶ στὶς ἀρμονίες τῆς μουσικῆς ποὺ ταίριαζαν μὲ τὰ φαινόμενα καὶ τὰ μέρη τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὴν ὅλη κοσμικὴ τάξη τίς συνένωναν καὶ τίς ἔμπαζαν στὸ σύστημά τους. Καὶ ἂν κάπου ἀποκαλύπτονταν κάποιο κενό, προέβαιναν γρήγορα στὶς ἀναγκαῖες προσθήκες γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν πλήρη ἀλληλουχία τῆς θεωρίας των. Ἐπὶ παραδείγματι, ἐπειδὴ ἡ δεκάδα φαίνεται νὰ εἶναι ἓνας τέλειος ἀριθμὸς καὶ νὰ περιλαμβάνει ὅλη τὴν φύσιν τῶν ἀριθμῶν, λένε ὅτι καὶ τὰ φερόμενα κατὰ τὸν οὐρανὸν δέκα εἶναι. Ἐπειδὴ, ὅμως τὰ ὁρατὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι μόνον ἐννέα, φικιάνουν γιὰ δέκατο τὴν Ἀντιγῆ (τὴν ἀντίχθονα⁴¹).

Περὶ τούτων πραγματευτήκαμε ἀκριβέστερον σὲ ἄλλο σύγγραμά μας⁴².

Ἀλλὰ ἂν ξαναγυρίσουμε, εἶναι γιὰ νὰ μάθουμε τί θέτουν καὶ αὐτοὶ σὰν ἀρχές, καὶ πῶς οἱ ἀρχές τους ἐμπίπτουσιν στὶς αἰτίες ποὺ ἡμεῖς εἴπαμε. Εἶναι ὁλοφάνερο δὲ ὅτι καὶ αὐτοὶ πιστεύουν ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἀρχὴ καὶ σὰν ὕλη τῶν ὄντων καὶ

41. Γιὰ τὴν Ἀντίχθονα βλέπε *Περὶ οὐρανοῦ*, Β, 13, 293a. Τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα τοῦ Ἀριστοτέλους φέρεται στὴν διεθνή βιβλιογραφία μὲ τὸν λατινικὸ τίτλο *De Caelo*.

42. Στὸ ἀνωτέρω ἔργο, στὸ ἴδιο ἀκριβῶς σημεῖο.

ὥς ὕλην τοῖς οὐσι καὶ ὥς πάθη τε καὶ ἔξεις, του δὲ ἀριθμοῦ
στοιχεῖα τό τε ἄρτιον καὶ τὸ περιττόν, τούτων δὲ τὸ μὲν πε-
περασμένον τὸ δὲ ἄπειρον, τὸ δ' ἐν ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι τού-
των (καὶ γὰρ ἄρτιον εἶναι καὶ περιττόν), τὸν δ' ἀριθμόν ἐκ τοῦ
ἐνός, ἀριθμούς δέ, καθάπερ εἴρηται, τὸν ὅλον οὐρανόν.—
ἕτεροι δὲ τῶν αὐτῶν τούτων τὰς ἀρχὰς δέκα λέγουσιν εἶναι
τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγόμενας,

πέρας ἄπειρον
περιττόν ἄρτιον
ἐν πλῆθος
δεξιὸν ἀριστερόν
ἄρρεν θῆλυ
ἡρεμοῦν κινούμενον
εὐθὺ καμπύλον
φῶς σκότος
ἀγαθὸν κακὸν
τετράγωνον ἑτερόμηκες·

ὄνπερ τρόπον ἔοικε καὶ Ἀλκμαίων ὁ Κροτωνιάτης ὑπο-
λαβεῖν, καὶ ἦτοι οὗτος παρ' ἐκείνων ἢ ἐκείνοι παρὰ τούτου παρ-
έλαβον τὸν λόγον τούτου· καὶ γὰρ [ἐγένετο τὴν ἡλικίαν] Ἀλ-
κμαίων [ἐπὶ γέροντι Πυθαγόρᾳ,] ἀπεφύνατο [δὲ] παραπλησίως
τούτοις· φησὶ γὰρ εἶναι δύο τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων, λέ-
γων τὰς ἐναντιότητας οὐχ ὥσπερ οὗτοι διωρισμένας ἀλλὰ
τὰς τυχούσας, οἶον λευκὸν μέλαν, γλυκὺ πικρὸν, ἀγαθὸν
κακόν, μέγα μικρόν. οὗτος μὲν οὖν ἀδιορίστως ἀπέρριψε περὶ

σὰν συστατικὸ τῶν τροποποιήσεων καὶ τῶν καταστάσεων
των⁴³. Στοιχεῖα τῶν ἀριθμῶν εἶναι τὸ ἄρτιον καὶ τὸ περιττόν.
Ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα εἶναι ἄπειρο, τὸ ἄλλο πεπερασμένο. Ἀκόμη
πιστεύουν ὅτι τὸ Ἔνα – ἡ μονάδα, προέρχεται ἀπὸ αὐτὰ τὰ
δυσὶ, γιατί εἶναι συγχρόνως καὶ ἄρτιο καὶ περιττό,⁴⁴ καὶ ὅτι ὁ
ἀριθμὸς βγαίνει ἀπὸ τὸ Ἔνα, καὶ ὁλόκληρος ὁ οὐρανὸς εἶναι,
ὅπως εἶπαμε, ἀριθμοί.

Ἄλλοι πάλι ἀπὸ αὐτοῦ τοὺς ἴδιους⁴⁵ λένε ὅτι οἱ ἀρχὲς
εἶναι δέκα, αὐτὲς ποὺ ἐκφωνοῦνται κατὰ συστοιχίαν, [δη-
λαδή σὲ δύο παράλληλες σειρές]:

«Πέρασ καὶ ἄπειρον,
περιττόν καὶ ἄρτιον,
Ἔν καὶ πλῆθος,
Δεξιὸν καὶ ἀριστερόν
Ἄρρεν καὶ θῆλυ,
Ἡρεμοῦν καὶ κινούμενον,
Εὐθὺ καὶ καμπύλον,
Φῶς καὶ σκότος,
Ἀγαθὸν καὶ κακὸν
Τετράγωνον καὶ ἑτερόμηκες».

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο φαίνεται νὰ σκέφτηκε καὶ ὁ Ἀλκμαί-
ων ὁ Κροτωνιάτης, καὶ φυσικὰ ἢ αὐτὸς τὰ πῆρε ἀπὸ ἐκείνους
– τοὺς Πυθαγορείους, ἢ ἐκείνοι ἀπὸ αὐτόν, γιατί βέβαια στήν
ὥριμη ἡλικία ἦταν ὁ Ἀλκμαίων τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Πυθαγόρας
ἦταν γέρος, καὶ εἶπε ἀποφάνσεις παρόμοιες μὲ τὶς ἀποφάν-
σεις αὐτῶν. Γιατί λένε ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα πάνε ζευ-
γαρωτὰ – ἀνὰ δυσὶ,⁴⁶ δηλώνοντας μὲ αὐτὸ ὅχι ἐναντιότητες κα-
θορισμένες, ὅπως ἐκείνες τῶν Πυθαγορείων, ἀλλὰ ἐναντιότη-
τες παρμένες στήν τύχη: λευκὸ καὶ μαῦρο π.χ., γλυκὸ καὶ πι-
κρὸ, ἀγαθὸ καὶ κακὸ, μεγάλο καὶ μικρό. Ὁ φιλόσοφος λοιπὸν
αὐτὸς ἄμορφες ἰδέες ἐξέπεμψε γιὰ τὰ ὑπόλοιπα (γιὰ τὸν ἀριθ-

43. Δηλαδή εἶναι ὁ ἀριθμὸς συγχρόνως καὶ ὕλικὸ καὶ ποιητικὸ αἶτιο.

44. Γιατί εἶναι «δυνάμει» καὶ τὰ δυσὶ. Εἶναι «ἀρτιοπεριττός», ὅπως τὸν ἔλεγαν οἱ
ἀρχαῖοι σχολιασταί.

45. Ὁ Φιλόλαος ἴσως.

46. Ὁ Ἀλκμαίων (γιατρός τοῦ βου αἰῶνος) φρονοῦσε ὅτι ἡ «ἰσονομία» (=ἡ ἰσορ-
ροπία τῶν ἀντιθέτων) ἦταν ἡ αἰτία τῆς υγείας, ἡ δὲ «μοναρχία» (=ἡ ὑπεροχὴ
τοῦ ἐνός ἀπὸ τὰ ἀντίθετα), ἦταν ἡ αἰτία τῆς ἀρρώστειας.

τῶν λοιπῶν, οἱ δὲ Πυθαγόρειοι καὶ πόσαι καὶ τίνες αἱ ἑναν- 986^b
 τιώσεις ἀπεφάναντο. παρὰ μὲν οὖν τούτων ἀμφοῖν τοσοῦτον
 ἔστι λαβεῖν, ὅτι τὰναντία ἀρχαὶ τῶν ὄντων· τὸ δ' ὅσαι
 παρὰ τῶν ἐτέρων, καὶ τίνες αὐταὶ εἰσιν. πῶς μέντοι πρὸς
 5 τὰς εἰρημένας, αἰτίας ἐνδέχεται συνάγειν, σαφῶς μὲν οὐ
 διήρθρωται παρ' ἐκείνων, εἰκόσιν δ' ὥς ἐν ὕλης εἶδει τὰ
 στοιχεῖα τάττειν· ἐκ τούτων γὰρ ὥς ἐνυπαρχόντων συνεστά-
 ναι καὶ πεπλάσθαι φασὶ τὴν οὐσίαν.—τῶν μὲν οὖν παλαιῶν
 καὶ πλείω λεγόντων τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἐκ τούτων ἰκα-
 10 νόν ἐστι θεωρῆσαι τὴν διάνοιαν· εἰσὶ δέ τινες οἱ περὶ τοῦ
 παντὸς ὥς μιᾶς οὐσης φύσεως ἀπεφάναντο, τρόπον δὲ οὐ τὸν
 αὐτὸν πάντες οὔτε τοῦ καλῶς οὔτε τοῦ κατὰ [τὴν] φύσιν. εἰς
 μὲν οὖν τὴν νῦν σκέψιν τῶν αἰτίων οὐδαμῶς συναρμόττει περὶ
 αὐτῶν ὁ λόγος (οὐ γὰρ ὥσπερ ἔνιοι τῶν φυσιολόγων ἐν ὑπο-
 15 θέμενοι τὸ ὄν ὁμῶς γεννῶσιν ὥς ἐξ ὕλης τοῦ ἐνός, ἀλλ' ἕτε-
 ρον τρόπον οὗτοι λέγουσιν· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ προστιθέασιν κίνησιν,
 γεννῶντές γε τὸ πᾶν, οὗτοι δὲ ἀκίνητον εἶναι φασιν)· οὐ μὴν
 ἀλλὰ τοσοῦτόν γε οἰκεῖόν ἐστι τῇ νῦν σκέψει. Παρμενίδης
 μὲν γὰρ εἰκε τοῦ κατὰ τὸν λόγον ἐνός ἀπτεσθαι, Μέλισσος
 20 δὲ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην (διὸ καὶ ὁ μὲν πεπερασμένον ὁ δ'

μὸ δηλαδὴ καὶ τὴν φύσιν τῶν ἀντιθέτων). Οἱ Πυθαγόρειοι
 ὁμῶς εἶπαν καθαρὰ πόσες καὶ ποιῆς ἦταν οἱ ἑναντιώσεις.

986β Ἀπὸ αὐτῆς λοιπὸν τίς δυὸ κατευθύνσεις μαζί, αὐτὸ
 ποὺ βγαίνει μόνο εἶναι ὅτι τὰ ἐναντία εἶναι ἀρχὲς τῶν ὄντων.
 Ὅσον ἀφορᾷ ὁμῶς πόσες καὶ ποιῆς εἶναι αὐτῆς, βγαίνει ἀπὸ
 τοὺς Πυθαγορείους. Μὲ ποιὸν τρόπο ὁμῶς εἶναι δυνατό,
 αὐτῆς τίς ἐναντιες ἀρχὲς νὰ τίς προσαρμόσουμε συστηματικὰ
 στὶς αἰτίες ποὺ ἀναφέραμε – γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό, τὸ σύστημα
 τοὺς δὲν παρουσιάζει κάποια ξεκάθαρη διάρθρωση, φαίνε-
 ται ὁμῶς ὅτι ἐκλαμβάνουν τὰ στοιχεῖα σὰν ἔνυλο εἶδος. Γιατί
 ἀπὸ αὐτὰ ὡσὰν ἐνυπάρχοντα μέρη [immanentes] ὅλων τῶν
 πραγμάτων, λένε ὅτι ἔχει συσταθῇ καὶ πλαστῇ ἡ οὐσία.

Ἡ σκέψις τῶν παλαιῶν φιλοσόφων ποὺ παραδέχτηκαν
 τὴν πολλότητα τῶν στοιχείων τῆς φύσεως ἐπαρκῶς γίνεται
 γνωστὴ ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν. Ἀντιθέτως ὑπάρχουν ἄλλοι ποὺ
 ἀπεφάνθησαν γιὰ τὸ Πᾶν ὡσὰν νὰ εἶναι μιὰ μόνη πραγματι-
 κότης, χωρὶς ὁμῶς νὰ συμφωνοῦν ὅλοι τους, οὔτε σχετικὰ μὲ
 τὴν ἀποψη τῆς τάξεως, οὔτε ὡς πρὸς τὴν συμφωνίαν μὲ τὴν
 φύσιν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου – μὲ τὰ γεγονότα [avec les faits].
 Πάντως, ἡ συζήτησις τῶν ἀπόψεων τῶν κατὰ κανένα τρόπο
 δὲ μπορεῖ νὰ περιληφθῇ στὸ πλαίσιο τῆς παρουσίας ἐρεῦνης
 μας τῶν αἰτίων⁴⁷. Γιατί αὐτοὶ δὲν κάνουν ὅπως μερικοὶ φυ-
 σιολόγοι, πού, ἂν καὶ παίρνουν γιὰ βασικὴ προϋπόθεση τὸ
 ὅν σὰν ἓνα, γεννοῦν ὥστόσο ὅλα τὰ πράγματα ἀπὸ τὸ ὅνα,
 ὡς ὕλην θεωρούμενον. Αὐτοὶ ἐννοοῦν κάτι ἄλλο, γιατί
 ἐκεῖνοι (οἱ φυσιολόγοι) προσθέτουν τὴν κίνησιν ἀφοῦ βέβαια
 γεννοῦν τὸ Πᾶν, ἐνῶ ἀντίθετα τοῦτοι τὸ λένε ἀκίνητο.

Ἴδου ὁμῶς ἓνα σημεῖο ποὺ δὲν εἶναι ξένο πρὸς τὴν τωρινὴ
 ἐξέτασή μας. Ὁ Παρμενίδης φαίνεται νὰ ἐγγίζει τὸ κατὰ τὸν
 λόγον⁴⁸ ὅνα [attaché à l'unité formelle], ἀλλὰ ὁ Μέλισσος τὸ
 κατὰ τὴν ὕλην. Γι' αὐτὸ ὁ πρῶτος τὸ λέει πεπερασμένο, ὁ

47. Γιατί πραγματικὰ οἱ Ἑλεάτες –γιατί περὶ αὐτῶν πρόκειται– ἀρνοῦνται τὴν
 πολλότητα καὶ τὴν κίνησι καὶ δὲν παραδέχονται τὸ ὅνα οὔτε ὡς ἀρχὴν οὔτε
 ὡς αἶτιον.

48. Κατὰ τὸ οὐσιαστικὸν τοῦ περιεχομένου.

ἄπειρόν φησιν εἶναι αὐτό). Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἐνίσ-
 σας (ὁ γὰρ Παρμενίδης τούτου λέγεται γενέσθαι μαθητής) οὐθὲν
 διεσαφήνισεν, οὐδὲ τῆς φύσεως τούτων οὐδετέρας ἔοικε θιγεῖν,
 ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἐν εἶναι φησι τὸν
 25 θεόν. οὗτοι μὲν οὖν, καθάπερ εἶπομεν, ἀφετέοι πρὸς τὴν
 νῦν ζήτησιν, οἱ μὲν δύο καὶ πάμπαν ὥς ὄντες μικρο-
 ἀγροικότεροι, Ξενοφάνης καὶ Μέλισσος. Παρμενίδης δὲ
 μᾶλλον βλέπων ἔοικε που λέγειν· παρὰ γὰρ τὸ ὄν τὸ μὴ
 ὄν οὐθὲν ἀξιῶν εἶναι, ἐξ ἀνάγκης ἐν οἴεται εἶναι τὸ ὄν καὶ
 30 ἄλλο οὐθὲν (περὶ οὗ σαφέστερον ἐν τοῖς περὶ φύσεως εἰρήκα-
 μεν), ἀναγκαζόμενος δ' ἀκολουθεῖν τοῖς φαινομένοις, καὶ τὸ
 ἐν μὲν κατὰ τὸν λόγον πλείω δὲ κατὰ τὴν αἴσθησιν ὑπο-
 λαμβάνων εἶναι, δύο τὰς αἰτίας καὶ δύο τὰς ἀρχὰς πάλιν
 τίθησι, θερμὸν καὶ ψυχρόν, οἷον πῦρ καὶ γῆν λέγων· τού-
 987^α των δὲ κατὰ μὲν τὸ ὄν τὸ θερμὸν τάττει θάτερον δὲ κατὰ
 τὸ μὴ ὄν.—ἐκ μὲν οὖν τῶν εἰρημένων καὶ παρὰ τῶν συν-
 ηδρευκότων ἤδη τῷ λόγῳ σοφῶν ταῦτα παρειλήφαμεν, παρὰ
 μὲν τῶν πρώτων σωματικὴν τε τὴν ἀρχὴν (ὕδωρ γὰρ καὶ
 5 πῦρ καὶ τὰ τοιαῦτα σώματά ἐστιν), καὶ τῶν μὲν μίαν τῶν
 δὲ πλείους τὰς ἀρχὰς τὰς σωματικάς, ἀμφοτέρων μέντοι
 ταύτας ὥς ἐν ὕλης εἶδει τιθέντων, παρὰ δὲ τινων ταύτην τε

ἄλλος ἄπειρο. Ὁ Ξενοφάνης ὁμως πρῶτος ἀπὸ αὐτοῦ φάνη-
 κε ὁπαδὸς τοῦ ἐνισμοῦ, γιατί λέγεται ὅτι ὁ Παρμενίδης ἦταν
 μαθητὴς του, ἀλλὰ οὐδὲν διεσαφήνισεν, οὔτε φαίνεται νὰ
 ἄγγιξε τὴν φύση καμμιᾶς ἀπὸ τῆς δυο αὐτὲς ἀρχές,⁴⁹ ἀλλὰ εἰς
 τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας [εἰς τὸ σύνολον τοῦ ὕλικου Σύ-
 μπαντος] βεβαιώνει ὅτι τὸ Ἕνα εἶναι ὁ Θεός.

Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ φιλόσοφοι πρέπει ὅπως εἶπαμε νὰ ἀπο-
 κλειστοῦν ἀπὸ τὴν παροῦσαν διερεῦνήσῃ μας, ὁλοκληρωτικὰ
 δὲ οἱ δυο ἀπ' αὐτοῦς, ὁ Ξενοφάνης καὶ ὁ Μέλισσος, γιατί,
 πραγματικά, οἱ ἀντιλήψεις τους εἶναι ὑπερβολικὰ χοντρο-
 κομμένες.

Ὁ Παρμενίδης ὁμως μπορεῖ κανεῖς νὰ πῇ ὅτι μὲ ἀνοιχτό-
 τερα κάπως μάτια μιλάει. Γιατί, μὲ τὸ νὰ ὑποστηρίζει πῶς,
 ἔξω ἀπὸ τὸ ὄν, τὸ μὴ ὄν δὲν ἔχει ὕπαρξη, εἶναι ἀναγκασμένος
 νὰ παραδέχεται ὅτι τὸ ὄν εἶναι ἓνα, καὶ ὅτι ἔξω ἀπὸ αὐτό, τί-
 ποτε δὲν ὑπάρχει— λεπτομερέστερα γι' αὐτό, ἔχομε μιλήσει
 στὰ Φυσικά.⁵⁰ Ἐπειδὴ ὁμως βρισκόταν ἀναγκασμένος νὰ πη-
 γαίνει σύμφωνα μὲ τὰ φαινόμενα, —κι' ἔπειδὴ εἶχε τὴν ιδέα
 ὅτι κατὰ τὸν λόγον ὑπῆρχε τὸ Ἕνα, στὴν ἀποψη ὁμως τῆς
 αἰσθήσεως τὰ πολλὰ— βάζει πάλι δυο τῆς αἰτίες καὶ δυο τῆς
 ἀρχές, τὸ θερμὸ καὶ τὸ ψυχρό, μὲ ἄλλα λόγια τὸ πῦρ καὶ τὴν
 γῆ. Καὶ ἀπὸ τῆς δυο αὐτὲς ἀρχές, τὸ θερμὸ τὸ βάζει μὲ τὸ ὄν,
 τὸ ἄλλο μὲ τὸ μὴ ὄν.

987^α Ἀπὸ ὅσα λοιπὸν εἶπαμε, κι' ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν
 σοφῶν ποὺ τοὺς καλέσαμε σὲ συνέδριο, ἰδοὺ τί συγκεντρώ-
 σαμε: ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά οἱ πιὸ παλιοὶ βλέπουν τὴν ἀρχὴν σὰν
 σωματικὴν — γιατί ὕδωρ καὶ πῦρ καὶ τὰ τοιαῦτα, σώματά
 ἐστίν. Καὶ γιὰ τοὺς μὲν, ἡ σωματικὴ αὐτὴ ἀρχὴ εἶναι μία, γιὰ
 τοὺς ἄλλους περισσότερες. Ἀλλὰ καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ τῆς θεω-
 ροῦν ὕλικῆς φύσεως. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁρισμένοι φιλό-
 σοφοι παραδέχονται αὐτὴ τὴν αἰτία — τὴν ὕλικήν— καὶ μίαν

49. Δηλαδή τὴν ὕλη καὶ τὴν μορφή — τὸ «εἶδος».

50. Βλ. Φυσικά, Α, 3.

τὴν αἰτίαν [τιθέντων] καὶ πρὸς ταύτη τὴν ὁθεν ἡ κίνησις, καὶ ταύτην παρὰ τῶν μὲν μίαν παρὰ τῶν δὲ δύο. μέχρι μὲν οὖν τῶν Ἰταλικῶν καὶ χωρὶς ἐκείνων μορυχώτερον εἰρήκασιν 10 οἱ ἄλλοι περὶ αὐτῶν, πλὴν ὥσπερ εἶπομεν δυοῖν τε αἰτίαι τυγχάνουσι κεκρημένοι, καὶ τούτων τὴν ἑτέραν οἱ μὲν μίαν οἱ δὲ δύο ποιοῦσι, τὴν ὁθεν ἡ κίνησις· οἱ δὲ Πυθαγόρειοι δύο μὲν τὰς ἀρχὰς κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρήκασιν τρόπον, τοσοῦτον δὲ προσεπέθεσαν ὃ καὶ ἰδιὸν ἐστὶν αὐτῶν, ὅτι τὸ πεπερα- 15 σμένον καὶ τὸ ἄπειρον [καὶ τὸ ἐν] οὐχ ἑτέρας τινὰς ᾤθησαν εἶναι φύσεις, οἷον πῦρ ἢ γῆν ἢ τι τοιοῦτον ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἄπειρον καὶ αὐτὸ τὸ ἐν οὐσίαν εἶναι τούτων ὧν κατηγοροῦνται, διὸ καὶ ἀριθμὸν εἶναι τὴν οὐσίαν πάντων. περὶ τε τούτων οὖν τοῦτον ἀπεφάνησαν τὸν τρόπον, καὶ περὶ τοῦ τί ἐστὶν 20 ἤρξαντο μὲν λέγειν καὶ ὀρίζεσθαι, λίαν δ' ἀπλῶς ἐπραγματεύθησαν. ὠρίζοντό τε γὰρ ἐπιπολαίως, καὶ ᾧ πρώτῳ ὑπάρξειεν ὁ λεχθεὶς ὁρος, τοῦτ' εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἐνόμιζον, ὥσπερ εἴ τις οἶοιτο ταῦτόν εἶναι διπλάσιον καὶ τὴν 25 δυάδα διότι πρῶτον ὑπάρχει τοῖς δυσὶ τὸ διπλάσιον. ἀλλ' οὐ ταῦτόν ἴσως ἐστὶ τὸ εἶναι διπλασίῳ καὶ δυάδι· εἰ δὲ μή, πολλὰ τὸ ἐν ἔσται, ὃ κακείνοις συνέβαιεν. παρὰ μὲν οὖν

ἄλλη ἐπὶ πλέον· ἐκείνην ἀπὸ τὴν ὁποῖαν προέρχεται ἡ κίνησις, αἰτία πού γιὰ τοὺς μὲν εἶναι ἐνιαῖα (μία), γιὰ τοὺς ἄλλους διπλῇ (δύο). Ὡς τὴν ἐποχὴ λοιπὸν τῶν Ἰταλικῶν φιλοσόφων⁵¹ καὶ τούτων ἐξαιρουμένων οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι πολὺ συνοπτικὰ μίλησαν γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, μόνο πού, καθὼς εἶπαμε, τυχαίνει νὰ ἔχουν χρησιμοποιήσει δυὸ αἰτίες, καὶ τὴν δευτέρη ἀπὸ αὐτές, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ κίνησις, ἄλλοι τὴν θέλουν μία κι' ἄλλοι δύο.

Οἱ Πυθαγόρειοι ἔχουν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο παραδεχτὴ δυὸ ἀρχές, ἀλλὰ ἔκαναν τὴν ἐξῆς προσθήκη πού εἶναι δική τους ἀνακάλυψη: ὅτι τὸ Πεπερασμένο ἢ τὸ Ἐνα⁵² καὶ τὸ Ἄπειρο, δὲν τὰ θεώρησαν ὅτι ἦταν ιδιαίτερες φύσεις ὅπως π.χ. τὸ πῦρ, ἡ γῆ ἢ κάτι ἄλλο τέτοιο, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ Ἄπειρο καὶ τὸ ἴδιο τὸ Ἐνα θεώρησαν ὅτι ἦταν ἡ οὐσία αὐτῶν, ἐπάνω σὲ ὅσα αὐτὸ τὸ Ἄπειρο ἢ τὸ Ἐνα (δηλ. τὸ Πεπερασμένο) λέγονται σὰν κατηγορηματικὲς ιδιότητες⁵³. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγαν ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἡ οὐσία ὅλων τῶν πραγμάτων.

Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον ἀπεφάνθησαν ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ. Ἀκόμη ἄρχισαν νὰ μιλοῦν γιὰ τὸ τί ἐστὶ⁵⁴ [τὴν οὐσία, (essence)] καὶ νὰ διατυπώνουν ὁρισμούς, ἀλλὰ μὴ μεγάλη ἀπλοϊκότητα χαρακτηρίζε τὴν προσπάθειά τους αὐτή.

Γιατί ἔφτιαχναν ἐπιπόλαιους ὁρισμούς καί, ἐπὶ πλέον, τὸν πρῶτον ἀριθμὸ στὸν ὁποῖον ἦταν ἐφαρμόσιμος ὁ δεδομένος ὁρισμὸς τὸν θεωροῦσαν σὰν τὴν οὐσία τοῦ ὀριζομένου πράγματος: ἀπαράλλακτα σὰν νὰ ἔφτανε κανένας στὴν ιδέα ὅτι ἡ δυάδα καὶ τὸ διπλάσιο εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα, διότι πρῶτον ὑπάρχει τοῖς δυσὶ [=στὴν δυάδα] τὸ διπλάσιον! Ἀσφαλῶς, ὅμως, ἡ καθαρὴ οὐσία [τὸ εἶναι, l'essence] τοῦ διπλάσιου καὶ τῆς δυάδας, δὲν εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό, ἀλλοιῶς τὸ Ἐνα θάταν πολλαπλοῦν – πράγμα πού συνέβαινε στὴν θεωρία τους.

51. Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τῆς Κάτω Ἰταλίας – τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.

52. «Καὶ τὸ ἐν». Ὁ σύνδεσμος καὶ ἔχει συχνὰ καὶ τὴν ἔννοια τοῦ δηλαδὴ.

53. Τὸ πεπερασμένο καὶ τὸ ἄπειρο δὲν εἶναι γιὰ τοὺς Πυθαγορείους ὅ,τι ἦταν γιὰ τοὺς ἄλλους φιλοσόφους: ἀπλᾶ κατηγορήματα – ιδιότητες τῆς φωτιᾶς καὶ τῆς γῆς, πού παραμένουν ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων.

54. Τί ἐστὶ: ὁρος συνώνυμος τῆς οὐσίας. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ξεχωρίζει κάποτε ἀπὸ τὸ «τί ἦν εἶναι» – πού ἔχει χαρακτηριστὴ περισσότερο ἐξωχρονικὸ καὶ ἀφηρημένο ἀπὸ τὸ τί ἐστὶ.

τῶν πρότερον [καὶ τῶν ἄλλων] τοσαῦτα ἔστι λαβεῖν.

6 Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ ³⁰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἱταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν. ἐκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλείτειοις δόξαις, ὡς ἀπάντων τῶν αἰσθητῶν αἰεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ὥστε-
ρον οὕτως ὑπέλαβεν· Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικά 987^b πραγματευομένου περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐθέν, ἐν μέντοι τούτοις τὸ καθόλου ζητοῦντος καὶ περὶ ὁρισμῶν ἐπιστήσαντος πρῶτον τὴν διάνοιαν, ἐκείνῳ ἀποδεξάμενος διὰ τὸ τοιοῦτον ὑπέλαβεν ὡς περὶ ἐτέρων τοῦτο γιγνόμενον καὶ οὐ τῶν αἰσθη- ⁵ τῶν ἀδύνατον γὰρ εἶναι τὸν κοινὸν ὅρον τῶν αἰσθητῶν τινός, αἰεὶ γε μεταβαλλόντων. οὗτος οὖν τὰ μὲν τοιαῦτα τῶν

Ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς λοιπὸν φιλοσόφους καὶ τοὺς διαδόχους των, τόσα πράγματα μπορεῖ κανεῖς νὰ πάρῃ.

6

Ἡ περὶ Ἰδεῶν πλατωνικὴ θεωρία.

Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας, ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία [=ἔρευνα, θεωρία], τὰ μὲν πολλὰ τούτοις⁵⁵ ἀκολουθοῦσα, ἀλλὰ ἔχει καὶ δικῆς τῆς ἀνακαλύψεως ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴν Ἱταλικὴ φιλοσοφία. Ἐπειδὴ ἀπὸ παιδὶ αὐτὸς εἶχε ἐπαφὴν μὲ τὸν Κρατύλο καὶ μὲ τὶς Ἡρακλείτειες δοξασίεις, ὅτι τάχα ὅλα τὰ αἰσθητὰ βρίσκονται σὲ ἀδιάκοπη ροὴ καὶ ὅτι ἡ ἐπιστήμη γι' αὐτὰ δὲν ὑπάρχει, αὐτὴ τὴν γνώμην διετήρησε σταθερὰ καὶ ἀργότερα.

987^b Ὡστόσο, ὁ Σωκράτης εἶχε ἀρχίσει ἐξέταση γιὰ τὰ ἠθικά ζητήματα, χωρὶς νὰ ἐξετάζει καθόλου τὴν φύσιν τὸ σύνολό της. Στὰ ἠθικά ὁμοῦς ζητοῦσε τὸ καθολικὸ καὶ πρῶτος ἔστρεψε τὴν προσοχήν του στοὺς ὁρισμούς.

Ὁ Πλάτων ἀπεδέχθη τὴν διδασκαλία του, ἡ πρώτη ὁμοῦς μόρφωσή του – ἀπὸ τὸν Κρατύλο δηλαδὴ καὶ τὶς Ἡρακλείτειες δοξασίεις – τὸν ἔκαναν σκεφθῆναι ὅτι οἱ ὁρισμοὶ ἔχουν ὡς ἀντικείμενό τους κάτι ἄλλο καὶ ὅχι τὰ αἰσθητὰ. Γιατί εἶναι ἀδύνατον, σκέφτηκε, ὁ κοινὸς ὅρος [μὴ γενικὴ ἔννοια] νὰ ἀνήκει σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ποὺ διαρκῶς μεταβάλλονται.

Ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς κινούμενος, ἔδωσε στίς τέτοιες

55. Ἡ λέξις «τούτοις» ἀναφέρεται στοὺς Πυθαγορείους, τῶν ὁποίων ἄλλωστε ἦταν ὁπαδὸς καὶ συνεχιστής.

ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα· κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ [πολλὰ τῶν συνωνύμων] ὁμώνυμα τοῖς εἶδεσιν. τὴν δὲ μέθεξιν τούνομα 10

56. Ὁ Πλάτων τὴν ἰδέα τὴν λέει καὶ εἶδος καὶ προπάντων εἶδη – στὸν πληθυντικό. Ἀλλὰ τί εἶναι οἱ πλατωνικὲς ἰδέες καὶ πῶς κατέληξε σὲ αὐτὲς ὁ Πλάτων; Ὁ κόσμος τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς, μὲ τὴν αἰώνια μεταβλητότητά του, δὲ μπορεῖ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς νὰ γίνῃ ἀντικείμενο γνώσεως. Πρέπει νὰ ὑπάρχει ἕνας ἄλλος κόσμος πού νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀξιώσεις τῆς σταθερότητας, νὰ μένει ἴδιος μὲ τὸν ἑαυτό του – ἀλλοιῶς ἐπιστήμη δὲν ὑπάρχει. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ κόσμος τῆς αἰσθήσεως, ὁρατὸς κόσμος, ὁ ἄλλος τῆς νοήσεως (νοητός). Ἡ νόησις προσέχει ὅχι τὸ ἰδιαίτερο στὰ ὄντα ἀλλὰ τὸ καθολικό, ὅ,τι εἶναι κοινὸ σὲ ὅλα τὰ πράγματα πού ἀνήκουν σὲ ἕνα γένος. Τὸ κοινὸ αὐτό, πού ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ δῶθε τὸ λέμε ἔννοια, ὁ Πλάτων, τὸ ὀνομάζει *ἰδέα* καὶ *εἶδος*. Μιλάμε γιὰ ἰδέα, γράφει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, ἐκεῖ πού πολλὰ μερικὰ ὄντα τὰ δηλώνουμε μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα (*Πολιτεία*, X, 596 A). Ἀλλὰ οἱ ἰδέες δὲν εἶναι γιὰ τὸν Πλάτωνα ἀπλᾶ νοήματα, ἀλλὰ πραγματικότητες, αὐθύπαρκτες ὀντότητες. Μάλιστα ὑπάρχουν ἰδέες ὧν ὅσα βάζει ὁ νοῦς: ὅχι μόνον τῶν ὄντων ἀλλὰ καὶ τῶν ιδιοτήτων, σχέσεων καὶ ἐνεργειῶν, ὅχι μόνον τῶν φυσικῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ τῶν ἔργων τέχνης, ὅχι μόνον τοῦ πολυτίμου ἀλλὰ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ παρακατιανοῦ.

Οἱ ἰδέες ἀποτελοῦν ἕναν αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον κόσμον, πού ὑπάρχει γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ πού μόνον μὲ τὴν νόησιν γίνεται καταληπτὸς: «*Τὰς ἰδέας, νοεῖσθαι μὲν, ὁρᾶσθαι δ' οὐκ*» (*Πολιτεία*, VI, 507 B).

Σὲ ὅλη τους τὴν καθαρή αὐτοῦπαρξιν βρίσκονται σὲ ἕναν «*ὑπερουράνιον τόπον*», ὅπου οἱ ψυχὲς τίς ἀντίκρισαν κατὰ τὴν προῦπαρξή τους. Κάθε μάθησις καὶ γνώσις, εἶναι ξαναθύμησις (*ἀνάμνησις*). Ἡ ψυχὴ, δηλαδή, βλέποντας τὰ αἰσθητὰ, θυμᾶται μὲ τὴν νόησιν τίς ἰδέες. Γιατὶ τὰ γήινα, τὰ ἀντιληπτά μὲ τίς αἰσθησεῖς ὄντα, εἶναι μονάχα θολὰ εἶδωλα (ὁμοιώματα, *μιμήματα*, *εἶδωλα*), τοῦ φωτεινοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, πού εἶναι τὸ πρότυπο (*παράδειγμα*).

πραγματικότητες τὸ ὄνομα ἰδέες⁵⁶ λέγοντας ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅτι τὰ αἰσθητὰ πράγματα εἶναι χωρισμένα ἀπὸ τίς ἰδέες καὶ ὅτι ὅλα κατονομάζονται σύμφωνα μὲ αὐτές. Γιατί, πραγματικά, ἀπὸ τὴν συμμετοχὴ τοὺς στίς ἰδέες ἔχουν τὸ εἶναι τοὺς τὰ πολλὰ ξεχωριστὰ πράγματα πού εἶναι συνώνυμα μὲ

Οἱ ἰδέες ἔχουν τριπλῇ σημασία: ὄντολογική, τελεολογική καὶ λογική. Ἡ ὄντολογική τους σημασία συνίσταται στὸ ὅτι παριστάνουν τὸ πραγματικὸ εἶναι, τὸ καθαντὸ τῶν ὄντων (*τὴν οὐσίαν, τὸ ὄντως ὄν*). Κάθε ὄν εἶναι αὐτὸ πού εἶναι, γιατί σὲ αὐτὸ παρουσιάζεται μιὰ ἰδέα (*παρουσία*), ἡ γιατί παίρνει μέρος σ' αὐτὴ (*μέθεξις, κοινωνία*). Ἡ ἰδέα τοῦ τετραγώνου λ.χ. εἶναι ὀρισμένη μιὰ γιὰ πάντα, ὅσο κι' ἂν ὑπάρχουν ἀπὸ αὐτὸ ἀναρίθμητα διάφορα καθέκαστον σχήματα. Ὅλα αὐτὰ εἶναι τετράγωνα, ἀκριβῶς γιατί βρίσκεται σὲ αὐτὰ ἡ τετράγωνη ἰδέα ἡ γιατί μετέχουν σὲ αὐτή. Ἡ δευτέρη σημασία τῶν ἰδεῶν εἶναι ἡ τελεολογική ἢ παραδειγματική. Κάθε τι πού γίνεται, ἔχει τὸ σκοπὸ του σὲ ἕνα ὄν, ἀκόμα καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια. Οἱ σκοποὶ ὅμως αὐτοί, μποροῦν νὰ βρίσκονται μόνον στὴν πραγματοποίησιν ἐκείνων πού ἡ νόησις τὰ ἀναγνωρίζει ὡς ἀμετάβλητα πρότυπα. Σὰν τέτοιες, οἱ ἰδέες μοιάζουν μὲ τὴν ἰδανικὴ εἰκόνα μέσα στὸ κεφάλι τοῦ καλλιτέχνη πού αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ τὴν διαμορφώσει στὴν ὕλη. Ἡ τρίτη σημασία τους εἶναι ἡ λογική, πού μᾶς κάνει ἱκανοὺς νὰ βάλουμε τάξιν στὸ χάος τῶν καθέκαστα, νὰ καταλάβουμε τὸ ὅμοιο, νὰ ξεχωρίσουμε τὸ ἀνόμοιο, νὰ νοιώσουμε τὴν ἐνότητα μέσα στὴν πολλότητα. Στὰ τελευταῖα συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος, ἡ λογικὴ σημασία παίρνει ὁλοένα τὴν πρώτη θέση, χωρὶς ὅμως νὰ παραμεριστοῦν οἱ δυὸ ἄλλες, ἰδιαίτερα ἡ ὄντολογική.

Ἀφοῦ οἱ ἰδέες δὲν εἶναι μέσα στὴν σκέψιν μας ἀλλὰ ἔχουν «αὐτοῦπαρξιν», εἶναι δηλ. πραγματικὲς ὀντότητες, ὅπως π.χ. ἕνας ἄνθρωπος ἢ ἕνα σπίτι, πού τέλος πάντων βρίσκονται; «Ὅταν ὁ Πλάτων μιλάει κατὰ ἕναν ἐντελῶς μυθικὸν τρόπο ὅπως στὸν *Φαῖδρο*, τίς τοποθετεῖ σὲ ἕναν ἐπουράνιον τόπον, στὴν περιοχὴ τῶν ἀμεταβλήτων καὶ αἰωνίων πραγμάτων. Ὅταν ὅμως μιλάει κατὰ περισσότερον καθαντὸ φιλοσοφικὸν τρόπο, ἡ ἀπάντησί του εἶναι ἕνα εἰρωνικὸ χαμόγελο (...). Σὲ κάθε στιγμή, μέσα στὸ τόσο κομπὸ ἔργο του, αἰσθάνεται κανεὶς τὸν ἀστεϊσμό (*plaisanterie*), τὴν εἰρωνεία, τὸ ἀνώτερο χαμόγελο τοῦ καλλιτέχνη, τοῦ ἐρασιτέχνη (*dilettante*, τοῦ ἐλευθέρου σκοπευτῆ) καὶ τοῦ ποιητῆ. (André Gresson, *Platon*, 1953, σελ. 24 καὶ 48).

Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ ἰδέα – τὸ εἶδος, εἶναι βιολογικῆς καταγωγῆς. Μᾶλλον συμπίπτει μὲ τὸ εἶδος (*espèce*) ὅπως τὸ ἐννοοῦμε σήμερα. Ὅ,τι δηλαδή ἐννοοῦμε μὲ τίς λέξεις: ἄνθρωπος, σκυλί, ἀμυγδαλιά.

μόνον μετέβαλεν· οἱ μὲν γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει, τοῦνομα μεταβαλὼν. τὴν μέντοι γε μέθεξιν ἢ τὴν μίμησιν ἥτις ἂν εἴη τῶν εἰδῶν ἀφείσαν ἐν κοινῷ ζητεῖν. ἔτι δὲ παρὰ τὰ αἰσθητὰ
 15 καὶ τὰ εἶδη τὰ μαθηματικὰ τῶν πραγμάτων εἶναί φησι μεταξύ, διαφέροντα τῶν μὲν αἰσθητῶν τῷ αἰδία καὶ ἀκίνητα εἶναι, τῶν δ' εἰδῶν τῷ τὰ μὲν πόλλ' ἅττα ὅμοια εἶναι τὸ δὲ εἶδος αὐτὸ ἐν ἑκάστων μόνον. ἐπεὶ δ' αἷτια τὰ εἶδη τοῖς ἄλλοις, τὰ κείνων στοιχεῖα πάντων ᾧ ἦθ' ἡ τῶν ὄντων εἶναι
 20 στοιχεῖα. ὥς μὲν οὖν ὕλην τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν εἶναι ἀρχάς, ὥς δ' οὐσίαν τὸ ἐν· ἐξ ἐκείνων γὰρ κατὰ μέθεξιν τοῦ ἐνὸς τὰ εἶδη εἶναι [τοὺς ἀριθμούς], τὸ μέντοι γε ἐν οὐσίαν εἶναι, καὶ μὴ ἕτερόν τι ὄν λέγεσθαι ἐν, παραπλησίως τοῖς Πυθαγορείοις ἔλεγε, καὶ τὸ τοὺς ἀριθμούς αἰτίους εἶναι τοῖς ἄλλοις
 25 τῆς οὐσίας ὡσαύτως ἐκείνοις· τὸ δὲ ἀντὶ τοῦ ἀπείρου ὥς ἐνὸς δυάδα ποιῆσαι, τὸ δ' ἄπειρον ἐκ μεγάλου καὶ μικροῦ, τοῦτ' ἴδιον· καὶ ἔτι ὁ μὲν τοὺς ἀριθμούς παρὰ τὰ αἰσθητά, οἱ δ' ἀριθμούς εἶναί φασιν αὐτὰ τὰ πράγματα, καὶ τὰ μαθηματικὰ μεταξύ τούτων οὐ τιθέασιν. τὸ μὲν οὖν τὸ ἐν καὶ τοὺς
 30 ἀριθμούς παρὰ τὰ πράγματα ποιῆσαι, καὶ μὴ ὥσπερ οἱ

τις Ἰδέες (κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων τοῖς εἶδεσιν)*.

Ὅσο γὰρ τὸν ὄρο μέθεξις, ὁ Πλάτων μονάχα τὸ ὄνομα ἄλλαξε. Γιατί οἱ Πυθαγόρειοι λένε ὅτι τὰ ὄντα ὑπάρχουν ἀπὸ μίμησιν τῶν ἀριθμῶν, ὁ δὲ Πλάτων ἀπὸ μέθεξις, ἀλλάζοντας μόνον τὴν λέξιν. Τί μπορεῖ ὁμως νᾶναι αὐτὴ ἡ μέθεξις ἢ ἡ μίμησις τῶν Ἰδεῶν, αὐτὸ τὸ ζήτημα τᾶφηναν ἀνοιχτό.

Ἐπὶ πλέον, ὁ Πλάτων παραδέχεται ὅτι ὑπάρχουν τὰ μαθηματικὰ πράγματα, ποὺ εἶναι ἐνδιάμεσα, διαφορετικά ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἀφ' ἐνὸς καθόσον εἶναι αἰώνια ἀκίνητα, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τις Ἰδέες, καθόσον πλῆθος ἀπὸ ὅμοια μαθηματικὰ ὄντα ὑπάρχει – ἐνῶ οἱ Ἰδέες εἶναι μία καθ' ἑαυτὴν ἐνιαία πραγματικότης, ξεχωριστὴ καὶ μοναδική. Ἐπειδὴ ἀκόμη οἱ Ἰδέες εἶναι αἷτια στὰ ἄλλα πράγματα, ἔφτασε στὴν δοξασία ὅτι τὰ στοιχεῖα τῶν Ἰδεῶν ἦταν στοιχεῖα ὅλων τῶν ὄντων. Τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸ, τὰ θεώρησε ἀρχές ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ὕλης. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς οὐσίας, ἀρχὴ θεώρησε τὸ Ἔνα. Γιατί ἀπὸ ἐκεῖνα, ὕστερα ἀπὸ μέθεξις πρὸς τὸ Ἔνα, γίνονται οἱ ἰδεῶ-
 57 δεις, οἱ ἰδεατοὶ ἀριθμοί⁵⁷.

Τὸ ὅτι ὁμως τὸ Ἔνα εἶναι ἡ ἴδια ἢ οὐσία, καὶ ὄχι κατηγορημα [prédicat] ἐνὸς ἄλλου πράγματος γιὰ τὸ ὅποιον λέγεται ὅτι εἶναι ἔνα – αὐτὸ παραπλησίως τοῖς Πυθαγορείοις τὸ ἔλεγε. Ἐπίσης καὶ στὸ ὅτι οἱ ἀριθμοὶ εἶναι στὰ ἄλλα ὄντα αἷτια τῆς οὐσίας, συμφωνοῦσε, μὲ κείνους. Τὸ ὅτι ὁμως αὐτός, στὴν θέση τοῦ ἀπείρου, θεωρουμένου ὡς ἐνόητος, ἔβαλε τὴν δυάδα καὶ ἔφκιαξε τὸ ἄπειρο ἀπὸ τὸ μεγάλο καὶ τὸ μικρὸ – αὐτὰ εἶναι δικά του. Ἐπίσης αὐτός, τοὺς ἀριθμούς ξεχωριστοὺς ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ἐθεώρησε, ἐνῶ ἐκεῖνοι αὐτοὶ λένε ὅτι οἱ ἀριθμοὶ εἶναι αὐτὰ τὰ πράγματα, καὶ δὲν βάζουν τὰ μαθηματικὰ μεταξύ τούτων [μεταξὺ τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν Ἰδεῶν].

Ἐάν, ἀντίθετα μὲ τοὺς Πυθαγόρειους, χώρισε ἀπὸ τὸν

(*) Γιὰ τὸ δύσκολο αὐτὸ κείμενο ἐπροτάθηκαν πολλὲς διορθώσεις. Ἀκολουθήσαμε τὴν γραφὴν: ἡ συνώνυμα ἐστὶ τοῖς εἶδεσιν.

57. Δύσκολες εἶναι καὶ ἐδῶ οἱ λέξεις «τὰ εἶδη εἶναι τοὺς ἀριθμούς». Οἱ μελετηταί, ἄλλοι προτείνουν νὰ καταργηθῇ ἡ λέξις «τὰ εἶδη», καὶ ἄλλοι «τοὺς ἀριθμούς». Πάντως πρόκειται γιὰ ἀριθμούς – Ἰδέες, Idées – nombres, Nombres idéaux.

Πυθαγόρειοι, καὶ ἡ τῶν εἰδῶν εἰσαγωγή διὰ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἐγένετο σκέψιν (οἱ γὰρ πρότεροι διαλεκτικῆς οὐ μετεῖχον), τὸ δὲ δυνάδα ποιῆσαι τὴν ἑτέραν φύσιν διὰ τὸ τοὺς ἀριθμοὺς ἔξω τῶν πρώτων εὐφυῶς ἐξ αὐτῆς γεννᾶσθαι ὥσ-
988^a περ ἓκ τινος ἐκμαγείου. καίτοι συμβαίνει γ' ἐναντίως· οὐ γὰρ εὐλογον οὕτως. οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῆς ὕλης πολλὰ ποιοῦσιν, τὸ δ' εἶδος ἅπαξ γεννᾷ μόνον, φαίνεται δ' ἐκ μιᾶς ὕλης μία τράπεζα, ὁ δὲ τὸ εἶδος ἐπιφέρων εἰς ὧν πολλὰς ποιεῖ.
5 ὁμοίως δ' ἔχει καὶ τὸ ἄρρεν πρὸς τὸ θῆλυ· τὸ μὲν γὰρ ὑπὸ μιᾶς πληροῦται ὀχείας, τὸ δ' ἄρρεν πολλὰ πληροῖ· καίτοι ταῦτα μιμήματα τῶν ἀρχῶν ἐκείνων ἐστίν. Πλάτων μὲν οὖν περὶ τῶν ζητουμένων οὕτω διώρισεν· φανερόν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι δυοῖν αἰτίαι μόνον κέχρηται, τῇ τε
10 τοῦ τί ἐστὶ καὶ τῇ κατὰ τὴν ὕλην (τὰ γὰρ εἶδη τοῦ τί ἐστὶν αἰτία τοῖς ἄλλοις, τοῖς δ' εἶδεσι τὸ ἐν), καὶ τίς ἡ ὕλη ἢ ὑποκειμένη καθ' ἧς τὰ εἶδη μὲν ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν τὸ δ' ἐν ἐν τοῖς εἶδεσι λέγεται, ὅτι αὕτη δυνάς ἐστι, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, ἔτι δὲ τὴν τοῦ εὖ καὶ τοῦ κακῶς αἰτίαν τοῖς στοι-

αἰσθητὸν κόσμον τὸ Ἔνα καὶ τοὺς Ἀριθμοὺς, καὶ ἐὰν εἰσῆγαγε τίς Ἰδέες, αὐτὸ ἔγινε λόγῳ τῆς λογικῆς τάξεως ἀναζητήσε-
 ὦν του [γιατὶ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν διακριβωσιν τῶν ἐννοιῶν, πρβλ. *Φαίδων*, 99e κ.έ.] – γιατί οἱ παλαιότεροι δὲν ἦταν ἔμπειροι στὴν διαλεκτική. Ἐὰν ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θεώρησε τὴν δυνάδα γιὰ δεύτερη φύση, αὐτὸ ἔγινε γιατί οἱ ἀριθμοί, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους,⁵⁸ μὲ εὐκολία γεννιοῦνται ἀπὸ αὐτή, σὰν ἀπὸ κάποια πλαστικὴ ὕλη.

988a Ἐν τούτοις, τὸ ἀντίθετο συμβαίνει στὴν πραγματικότητα καὶ ἡ γνώμη αὐτῶν τῶν φιλοσόφων δὲν εἶναι λογική. Γιατὶ ἀπὸ τὴν ὕλη παράγουν πολλὰ, ἐνῶ, κατ' αὐτοὺς, τὸ εἶδος μόνον μιὰ φορὰ γεννάει. Ἀντιθέτως ὅμως εἶναι προφανὲς ὅτι ἀπὸ μιὰ μόνον ὕλη, ἓνα μόνον τραπέξι βγαίνει. Ἐκεῖνος ὅμως – ὁ τεχνίτης, ποὺ βάζει ἀπάνω στὴν ὕλη τὸ εἶδος – τὴν μορφὴ, ἂν καὶ ἓνας, πολλὰ τραπέξια φτιάχνει. Ὅμοίως δ' ἔχει καὶ τὸ ἄρρεν πρὸς τὸ θῆλυ. Γιατὶ τὸ θῆλυ γονιμοποιεῖται ἀπὸ μιὰ μόνον συνουσία, τὸ ἄρρεν ὅμως γονιμοποιεῖ πολλὰ θήλα. Καὶ ὅμως, αὐτὰ εἶναι ἀπομιμήματα ἐκείνων τῶν ἀρχῶν [τοῦ ρόλου ποὺ παίζουν οἱ μνημονευθεῖσες ἀρχές].

Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον ἀπεφάνθη ὁ Πλάτων γιὰ τὰ ἐν λόγῳ ζητήματα. Εἶναι φανερό, ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, ὅτι δυὸ μόνον αἰτίες ἔχει χρησιμοποιήσει: τὴν αἰτία τοῦ τί ἐστὶ (τὴν τυπικὴ αἰτία) καὶ τὴν ὕλική αἰτία,⁵⁹ γιατί οἱ Ἰδέες εἶναι αἰτία (τῆς οὐσίας) σὲ ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα, τὸ δὲ Ἔνα μὲ τὴν σειρὰ του εἶναι αἴτιο στίς Ἰδέες. Καὶ σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα *τίς ἡ ὕλη ἢ ὑποκειμένη* ποὺ ἐπάνω της ἐκφωνοῦνται οἱ Ἰδέες ὅταν πρόκειται γιὰ τὰ αἰσθητά, καὶ τὸ Ἔνα ὅταν πρόκειται γιὰ τίς Ἰδέες – ἡ ἀπάντησή του εἶναι ὅτι αὕτη ἡ ὕλη εἶναι ἡ δυνάδα, τὸ μεγάλο καὶ τὸ μικρό. Προσέτι μοίρασε σὲ αὐτὰ τὰ δυὸ στοιχεῖα, στὸ Ἔνα καὶ στὴν δυνάδα, τὴν αἰτία τοῦ εὖ καὶ τοῦ

58. Κατὰ τοὺς μελετητάς, «πρῶτοι» ἀριθμοὶ ἐδῶ εἶναι οἱ περιττοὶ ἀριθμοί.

59. Ὁ Ἀριστοτέλης ξεχνάει πολλὰς φορὰς ὅτι στὸν *Τίμαιο* καὶ σὲ ἄλλους διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τὸ κλητικὸ καὶ τὸ τελικὸ αἶτιο διαδραματίζουν βαρύνοντα ρόλο.

χείοις ἀπέδωκεν ἑκατέροις ἑκατέραν, ὥσπερ φάμεν καὶ τῶν ¹⁵
 προτέρων ἐπιζητῆσαί τινας φιλοσόφων, οἷον Ἐμπεδοκλέα
 καὶ Ἀναξαγόραν.

7 Συντόμως μὲν οὖν καὶ κεφαλαιωδῶς ἐπεληλύθαμεν τίνες
 τε καὶ πῶς τυγχάνουσιν εἰρηκότες περὶ τε τῶν ἀρχῶν
 καὶ τῆς ἀληθείας· ὁμῶς δὲ τοσοῦτόν γ' ἔχομεν ἐξ αὐτῶν, ²⁰
 ὅτι τῶν λεγόντων περὶ ἀρχῆς καὶ αἰτίας οὐθεὶς ἔξω τῶν ἐν
 τοῖς περὶ φύσεως ἡμῖν διωρισμένων εἴρηκεν, ἀλλὰ πάντες
 ἀμυδρῶς μὲν ἐκείνων δὲ πῶς φαίνονται θιγγάνοντες. οἱ μὲν
 γὰρ ὡς ὕλην τὴν ἀρχὴν λέγουσιν, ἂν τε μίαν ἂν τε πλείους
 ὑποθῶσι, καὶ ἐάν τε σῶμα ἐάν τε ἀσώματον τοῦτο τιθῶσιν (οἷον ²⁵
 Πλάτων μὲν τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν λέγων, οἱ δ' Ἱταλικοὶ
 τὸ ἄπειρον, Ἐμπεδοκλῆς δὲ πῦρ καὶ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ
 ἀέρα, Ἀναξαγόρας δὲ τὴν τῶν ὁμοιομερῶν ἀπειρίαν· οὗτοί
 τε δὴ πάντες τῆς τοιαύτης αἰτίας ἡμμένοι εἰσί, καὶ ἔτι ὅσοι
 ἀέρα ἢ πῦρ ἢ ὕδωρ ἢ πυρὸς μὲν πυκνότερον ἀέρος δὲ λεπτό- ³⁰
 τερον· καὶ γὰρ τοιοῦτόν τινες εἰρήκασιν εἶναι τὸ πρῶτον
 στοιχεῖον)·—οὗτοι μὲν οὖν ταύτης τῆς αἰτίας ἤψαντο μόνον,
 ἕτεροι δὲ τινες ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως (οἷον ὅσοι φιλίαν

κακῶς, τοῦ ἀγαθοῦ [τῆς τάξεως] στὸ ἓνα, καὶ τὴν αἰτία τοῦ
 κακοῦ στὸ ἄλλο – μιὰ θεωρία ποὺ προσπάθησαν ὅπως εἴπαμε
 νὰ ὑποστηρίξουν καὶ μερικοὶ προηγούμενοι φιλόσοφοι,
 ὅπως ὁ Ἐμπεδοκλῆς κι' ὁ Ἀναξαγόρας.

7

Σχέσεις τῶν ἐξετασθέντων συστημάτων μετὰ τὰ τέσσερα
 ἀριστοτελικά αἴτια.

Σύντομα λοιπὸν καὶ περιληπτικὰ ἔχουμε κάνει μιὰ ἐπισκόπη-
 ση τῶν φιλοσόφων ποὺ πραγματεύθηκαν γιὰ τίς ἀρχές καὶ τὴν
 ἀλήθεια, καὶ ἐξετάσαμε τὸν τρόπο ποὺ μίλησαν γι' αὐτά.
 Ὅμως ἀπὸ αὐτοῦς, ἓνα τόσο δὲ βέβαια ἔχομε βγάλει: ὅτι κανέ-
 νας ἀπὸ κείνους ποὺ μίλησαν γιὰ τὴν ἀρχὴ καὶ τὴν αἰτία, δὲν
 εἶπε κάτι ποὺ νὰ ξεπερνᾷ τὴν διαίρεση τῶν αἰτίων ποὺ ἔχομε
 κάνει στὰ Φυσικά⁶⁰. Ὅλοι ὁμῶς, μὲ σκοτισμένα μὲν μάτια,
 φαίνονται ὥστόσο νὰ ἔχουν προαισθανθῇ κάποια ἀπὸ αὐτές.

Γιατί οἱ μὲν θεωροῦν τὴν ἀρχὴν ὡς ὕλη – εἴτε μιὰ τὴν παραδέ-
 χονται εἴτε περισσότερες, εἴτε τὴν θεωροῦν ὡς σῶμα ἢ ἀσώμα-
 τη, ὅπως κάνει ὁ Πλάτων π.χ. ποὺ θέτει ὡς ὕλην τὸ μέγα καὶ τὸ
 μικρὸ – δηλαδὴ μιὰ ὕλη ἀσώματη. Γιὰ τὴν Ἱταλικὴ Σχολὴ ἀρχὴ
 εἶναι τὸ ἄπειρο, γιὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ τὸ πῦρ, ἢ γῆ, τὸ νερὸ καὶ ὁ
 ἀέρας. Γιὰ τὸν Ἀναξαγόρα, ἡ ἀπειρία τῶν ὁμοιομερῶν. Ὅλοι
 αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι ἔτσι διείδαν αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς αἰτίας [δη-
 λαδὴ τὴν ὕλικήν αἰτία], ἐπίσης καὶ ὅλοι ἐκείνοι γιὰ τοὺς ὁποίους
 ἡ αἰτία εἶναι τὸ πῦρ ἢ τὸ νερὸ, ἢ ἓνα στοιχεῖο πυκνότερο ἀπὸ
 τὴν φωτιά ἀλλὰ λεπτότερο ἀπὸ τὸν ἀέρα, ἐφ' ὅσον τέτοια εἶναι,
 ὅπως εἶπαν μερικοί,⁶¹ ἢ φύσις τοῦ πρώτου στοιχείου.

988β Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ φιλόσοφοι καταπιάστηκαν μοναχὰ
 μὲ αὐτὴ τὴν αἰτία [– τὴν ὕλικήν]. Κάποιοι ἄλλοι ὁμῶς, κατα-
 πιάστηκαν μὲ τὴν ἀρχή: ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ κίνησις.

60. Βλ. Β, 3 καὶ 7.

61. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ μαθητὲς τοῦ Ἀναξιμένη –κι' ὄχι τοῦ Ἀναξίμανδρου,
 ὅπως πιστεῖται ὁ Ἀλέξ.

καὶ νεῖκος ἢ νοῦν ἢ ἔρωτα ποιοῦσιν ἀρχήν· τὸ δὲ τί ἦν εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν σαφῶς μὲν οὐθεὶς ἀποδέδωκε, μάλιστα δ' οἱ τὰ 35 εἶδη τιθέντες λέγουσιν (οὔτε γὰρ ὡς ὕλην τοῖς αἰσθητοῖς τὰ 988^b εἶδη καὶ τὸ ἐν τοῖς εἶδεσιν οὐθ' ὡς ἐντεῦθεν τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως γιγνομένην ὑπολαμβάνουσιν—ἀκινήσιας γὰρ αἷτια μᾶλλον καὶ τοῦ ἐν ἡρεμίᾳ εἶναι φασιν—ἀλλὰ τὸ τί ἦν εἶναι ἐκάστῳ τῶν ἄλλων τὰ εἶδη παρέχονται, τοῖς δ' εἶδεσι τὸ 5 ἐν)· τὸ δ' οὐ ἔνεκα αἱ πράξεις καὶ αἱ μεταβολαὶ καὶ αἱ κινήσεις τρόπον μὲν τινα λέγουσιν αἷτιον, οὕτω δὲ οὐ λέγουσιν οὐδ' ὅνπερ πέφυκεν. οἱ μὲν γὰρ νοῦν λέγοντες ἢ φιλίαν ὡς ἀγαθὸν μὲν ταύτας τὰς αἰτίας τιθέασιν, οὐ μὴν ὡς ἔνεκα γε τούτων ἢ ὄν ἢ γιγνόμενόν τι τῶν ὄντων ἀλλ' ὡς 10 ἀπὸ τούτων τὰς κινήσεις οὔσας λέγουσιν· ὡς δ' αὕτως καὶ οἱ τὸ ἐν ἢ τὸ ὄν φάσκοντες εἶναι τὴν τοιαύτην φύσιν τῆς μὲν οὐσίας αἷτιόν φασιν εἶναι, οὐ μὴν τούτου γε ἔνεκα ἢ εἶναι ἢ γίγνεσθαι, ὥστε λέγειν τε καὶ μὴ λέγειν πως συμβαίνει αὐτοῖς τὰγαθὸν αἷτιον· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς 15 λέγουσιν.—ὅτι μὲν οὖν ὀρθῶς διώριστα περὶ τῶν αἰτίων καὶ πόσα καὶ ποῖα, μαρτυρεῖν εἰκόασιν ἡμῖν καὶ οὗτοι πάντες, οὐ δυνάμενοι θιγεῖν ἀλλῆς αἰτίας, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι ζητη-

(Ὅσοι π.χ. τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος ἢ τὸ νοῦ ἢ τὸν ἔρωτα, βά-
ζουν γιὰ ἀρχή). Ὅσον ἀφορᾷ ὁμως τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὴν
οὐσίαν [la quiddité et la substance formelle] σαφῶς μὲν οὐδεὶς
ἀποδέδωκε [– κανένας δὲν τὸ ξεκαθάρισε], πλησιάζουν ὁμως
περισσότερο πάλι οἱ ὁπαδοὶ τῶν Ἰδεῶν.

Γιατί δὲν θεωροῦν τὶς Ἰδέες ὡς ὕλην τῶν αἰσθητῶν, οὔτε
τὸ Ἐνα τὸ παίρνουν γιὰ ὕλη τῶν Ἰδεῶν, οὔτε εἶναι γι' αὐτοὺς
οἱ Ἰδέες ἢ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἢ κινήσεις – αὐτὲς
λένε, ἀκινήσιας μᾶλλον αἷτια εἶναι καὶ ἡρεμίας, ἀλλὰ παρου-
σιάζουν τὶς Ἰδέες σὰν τὸ τί ἦν εἶναι τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα
πράγματα, καὶ τὸ Ἐνα σὰν τὸ τί ἦν εἶναι τῶν Ἰδεῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸ τελικὸ αἷτιο, τὸν σκοπὸ τῶν πράξεων,
τῶν μεταβολῶν καὶ τῶν κινήσεων, οἱ προγενέστεροί μας πα-
ραδέχονται βέβαια τὴν αἰτιότητά του κατὰ κάποια ἔννοια,
δὲν μίλησαν ὁμως⁶² γι' αὐτὸ κατὰ τὴν ἔννοια σύμφωνα μὲ τὴν
ὁποία τὸ τελικὸ αἷτιο εἶναι σὰν τέτοιο, ἐκ φύσεως αἷτιο. Γιατί
ὅσοι παραδέχονται τὸ νοῦ ἢ τὴν φιλίαν, ὡς ἀγαθὸν μὲν λογα-
ριάζουν αὐτὲς τὶς αἰτίες, ὅχι ὁμως ὅτι ἔνεκα τούτων ἢ ὄν ἢ γι-
νόμενον τί τῶν ὄντων⁶³.

Τὸ ἴδιο καὶ κεῖνοι ποὺ βεβαιώνουν ὅτι τὸ Ἐνα ἢ τὸ Ὄν
εἶναι ἓνα ἀγαθό: λένε μὲν ὅτι εἶναι αἷτιο τῆς οὐσίας, ὅχι ὁμως
καὶ ὅτι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ὑπάρχουν ἢ γίνονται τὰ ὄντα [ἢ
οὐσία]. Κι ἔτσι συμβαίνει αὐτοῖ, κατὰ κάποιον τρόπο νὰ λένε
καὶ νὰ μὴ λένε τὸ ἀγαθὸ αἷτιο. Γιατί τὸ χαρακτηρίζουν αἷτιο,
ὅχι σὲ μιὰ πρωτεύουσα σημασία, ἀλλὰ σὲ δευτερεύουσα – ὅχι
σὰν αἷτιο καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ σὰν κατὰ σύμπτωσιν αἷτιο.

Ἡ ἀκρίβεια λοιπὸν τῆς δικῆς μας ἀναλύσεως τῶν αἰτίων,
τόσον σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸν ἀριθμὸ τους ὅσον καὶ ἀναφορικὰ
μὲ τὴν φύση τους, φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν μαρ-
τυρία ὅλων αὐτῶν τῶν φιλοσόφων, ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ
ἀγγίξουν μιὰ ἄλλη αἰτία.

62. Οὕτω δὲν λέγουσιν: ἄλλοι μεταφράζουν: ὅχι ὁμως ὅπως εἴπαμε –ἢ: ἀλλ' ὅχι
ὅπως ἐμεῖς.

63. Ὁ J. Tricot μεταφράζει ὡς ἔξῃς: ἀλλὰ ὅχι ὡς σκοπὸν τῶν ὄντων, παρμένον
στὴν ὑπαρξὴ ἢ τὴν γένεσή τους.

τέαι αἱ ἀρχαὶ ἢ οὕτως ἅπασαι ἢ τινὰ τρόπον τούτων, δῆλον·
 20 πῶς δὲ τούτων ἕκαστος εἴρηκε καὶ πῶς ἔχει περὶ τῶν ἀρχῶν,
 τὰς ἐνδεχομένας ἀπορίας μετὰ τοῦτο διέλθωμεν περὶ αὐτῶν.
 Ὅσοι μὲν οὖν ἐν τε τὸ πᾶν καὶ μίαν τινὰ φύσιν ὡς 8
 ὕλην τιθέασιν, καὶ ταύτην σωματικὴν καὶ μέγεθος ἔχουσιν,
 δῆλον ὅτι πολλαχῶς ἀμαρτάνουσιν. τῶν γὰρ σωμάτων τὰ
 25 στοιχεῖα τιθέασιν μόνον, τῶν δ' ἀσωμάτων οὐ [ὄντων καὶ ἀσω-
 μάτων]. καὶ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς ἐπιχειροῦντες τὰς
 αἰτίας λέγειν, καὶ περὶ πάντων φυσιολογοῦντες, τὸ τῆς κινή-
 σεως αἴτιον ἀναιροῦσιν. ἔτι δὲ τῷ τὴν οὐσίαν μνηθεὶς αἰτίαν
 30 ἀπλῶ νσωμάτων λέγειν ἀρχὴν ὅτιοῦν πλὴν γῆς, οὐκ ἐπι-
 σκεψάμενοι τὴν ἐξ ἀλλήλων γένεσιν πῶς ποιοῦνται, λέγω δὲ
 πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα. τὰ μὲν γὰρ συγκρίσει
 τὰ δὲ διακρίσει ἐξ ἀλλήλων γίνεσθαι, τοῦτο δὲ πρὸς τὸ πρό-
 35 τερον εἶναι καὶ ὕστερον διαφέρει πλείστον. τῇ μὲν γὰρ ἂν
 989^α σει πρώτου, τοιοῦτον δὲ τὸ μικρομερέστατον καὶ λεπτότατον ἂν

Ἐπὶ πλέον εἶναι πρόδηλον ὅτι πρέπει νὰ ζητηθοῦν οἱ
 ἀρχὲς ἢ ἔτσι ὅλες μαζί⁶⁴ ἢ κατὰ ἓναν τέτοιον τρόπο.

Ὑστερα ἀπ' αὐτά, ἃς συζητήσουμε τίς δυνατὲς ἀπορίες
 πού σχετίζονται μὲ τὸ πῶς ἔχει μιλήσει ὁ καθένας ἀπ' αὐτούς,
 καὶ ποιά ἡ στάση του ἀπέναντι στὶς ἀρχές.

8

Κριτικὴ τῶν προγενεστέρων συστημάτων.

Οἱ φιλόσοφοι λοιπὸν γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ Σύμπαν εἶναι ἓνα
 καὶ οἱ ὅποιοι παραδέχονται μιὰ μόνον φύση σὰν ὕλη του, καὶ
 ταύτην σωματικὴν καὶ μέγεθος ἔχουσιν, προφανῶς ἀπὸ πολ-
 λὲς ἀπόψεις σφάλλουν. Γιατί παραδέχονται μόνον τὰ στοι-
 χεῖα τῶν αἰσθητῶν σωμάτων, ὅχι ὅμως καὶ τῶν ἀσωμάτων,
 παρ' ὅλο πὺν ὑπάρχουν καὶ ἀσώματα ὄντα. Καὶ ὅταν προ-
 σπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν τίς αἰτίες τῆς γενέσεως καὶ τῆς
 φθορᾶς καὶ παρ' ὅλο πὺν κατασκευάζουν ἓνα ὑλικὸ σύστημα
 τοῦ Σύμπαντος τὸ τῆς κινήσεως αἴτιον ἀναιροῦσιν⁶⁵.

Ἐπίσης σὲ καμμιά περὶπτωση δὲν θέτουν ὡς αἰτίαν τὴν
 οὐσία ἢ τὸ τί ἐστὶ⁶⁶. Ἐπὶ πλέον χωρὶς νὰ ἐξετάσουν, υἱοθε-
 τοῦν ὡς ἀρχὴ τῶν ὄντων ὁποιοδήποτε ἀπλὸ σῶμα ἐκτὸς ἀπὸ
 τὴν γῆ, χωρὶς νὰ σκεφθοῦν ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀμοιβαίας πα-
 ραγωγῆς τῶν ἀπλῶν ἀσωμάτων, ἐννοῶ τὸ πῦρ, τὸ νερό, τὴν
 γῆ καὶ τὸν ἀέρα. Τὰ στοιχεῖα ὅμως αὐτὰ γίνονται τὰ μὲν ἀπὸ
 τὰ δέ, μὲ ἔνωση ἢ μὲ χωρισμό, αὐτὴ δὲ ἡ διαφορὰ, εἶναι ὑψί-
 στης σπουδαιότητος, γιὰ νὰ καθορισθῇ ἡ προτεραιότης καὶ ἡ
 ὕστερότης τῶν. Γιατί πραγματικά, ἀπὸ κάποια ἄποψη, τὸ
 κατ' ἐξοχὴν στοιχεῖον θὰ φαινόταν νᾶναι ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ
 ὅποιο σὰν πρωταρχικόν, γίνονται μὲ ἔνωση, ὅλα τὰ ἄλλα σώ-
 ματα, ἓνα δὲ τέτοιο στοιχεῖο θᾶπρεπε νᾶναι *μικρομερέστα-
 τον καὶ λεπτότατον*.

64. Τετραχῶς διελόμενοι τὴν αἰτίαν – Ἀλέξ., 64, 6.

65. Ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἐξηγηθῇ ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορά.

66. Ὁ Tricot μεταφράζει: l'essence ou la forme (τὴν μορφή – τὸ εἶδος).

εἴη τῶν σωμάτων (διόπερ ὅσοι πῦρ ἀρχὴν τιθέασιν, μάλιστα ὁμολογουμένως ἂν τῷ λόγῳ τούτῳ λέγοιεν τοιοῦτον δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος ὁμολογεῖ τὸ στοιχεῖον εἶναι τὸ τῶν σωμάτων· οὐθεὶς γοῦν ἠξίωσε τῶν ἐν λεγόντων γῆν εἶναι στοιχεῖον, δηλονότι διὰ τὴν μεγαλομέρειαν, τῶν δὲ τριῶν ἕκαστον στοιχείων εἵληφέ τινα κριτὴν, οἱ μὲν γὰρ πῦρ οἱ δ' ὕδωρ οἱ δ' ἀέρα τοῦτ' εἶναι φασιν· καίτοι διὰ τί ποτ' οὐ καὶ τὴν γῆν λέγουσιν, ὥσπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων; πάντα γὰρ εἶναι φασιν γῆν, φησὶ δὲ καὶ Ἡσίοδος τὴν γῆν πρώτην γενέσθαι τῶν σωμάτων· οὕτως ἀρχαίαν καὶ δημοτικὴν συμβέβηκεν εἶναι τὴν ὑπόληψιν).—κατὰ μὲν οὖν τοῦτον τὸν λόγον οὗτ' εἴ τις τούτων τι λέγει πλὴν πυρός, οὗτ' εἴ τις ἀέρος μὲν πυκνότερον τοῦτο τίθησιν ὕδατος δὲ λεπτότερον, οὐκ ὀρθῶς ἂν λέγοι· εἰ δ' ἔστι τὸ τῇ γενέσει ὕστερον τῇ φύσει πρότερον, τὸ δὲ πεπεμμένον καὶ συγκεκριμένον ὕστερον τῇ γενέσει, τούναντίον ἂν εἴη τούτων, ὕδωρ μὲν ἀέρος πρότερον γῆ δὲ ὕδατος.—περὶ μὲν οὖν τῶν μίαν τιθεμένων αἰτίαν οἷαν εἵπομεν, ἔστω ταῦτ' εἰρημένα· τὸ δ' αὐτὸ κἂν εἴ τις ταῦτα πλείω τίθησιν, οἷον Ἐμπεδοκλῆς τέτ- 20

989α (Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὅσοι θέλουν τὸ πῦρ ὡς ἀρχὴν, μποροῦν οἱ σκέψεις τους, σὲ ὑψιστον βαθμὸ νᾶναι ταιριαστὲς μὲ ὅσα λέμε.

Ὅλοι ἐξ ἄλλου οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι ὁμολογοῦν ὅτι τέτοιος πρέπει νᾶναι ὁ χαρακτήρας τοῦ στοιχείου τῶν σωμάτων. Τουλάχιστον κανένας ἀπὸ τοὺς κατοπινοὺς φιλοσόφους ποὺ παραδέχονται ἓνα μοναδικὸ στοιχεῖο, δὲ θεώρησε τὴν γῆ γιὰ στοιχεῖο, αὐτὸ δὲ προφανῶς διὰ τὴν μεγαλομέρειαν. Τὸ καθενα ὁμως ἀπὸ τὰ ἄλλα τρία στοιχεῖα βρῆκε, τὸ ἓνα ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο, κάποιον ὑπέρμαχον, κάποιον εὐμενῆ κριτὴν. Γιατί οἱ μὲν πῦρ, οἱ δ' ὕδωρ, οἱ δ' ἀέρα, τοῦτ' εἶναι φασιν. Ὡστόσο, γιατί τέλος πάντων, δὲν εἶπαν καὶ τὴν γῆ στοιχεῖο, ὥσπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων; Γιατί τὰ πάντα γῆ εἶναι, λέει ὁ πολὺς κόσμος. Ἀκόμα κι' ὁ Ἡσίοδος βεβαιώνει ὅτι ἡ γῆ ἔγινε πρώτη-πρώτη ἀπὸ τὰ σώματα⁶⁷. Τόσο παλιὰ καὶ δημοφιλὴς εἶναι αὐτὴ ἡ ἀντίληψη).

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, οὔτε ἐκεῖνοι ποὺ παραδέχονται μιὰ ἄλλη ἀρχὴ πλὴν πυρός, οὔτε ἐκεῖνοι ποὺ θεωροῦν τὸ ἀρχικὸ στοιχεῖο πυκνότερο ἀπὸ τὸν ἀέρα, καὶ λεπτότερο ἀπὸ τὸ νερό, δὲ θὰ μπορούσαν σωστὰ πράγματα νὰ λένε. Ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρὰ ὁμως, ἂν τὸ κατὰ τὴν γένεσιν ὕστερον εἶναι πρότερον κατὰ τὴν φύσιν, καὶ ἂν τὸ γινώμενο καὶ πηγμένο, τὸ ὠριμασμένο καὶ συμπυκνωμένο, εἶναι ὕστερον κατὰ τὴν γένεσιν, τότε τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ὅσα προηγουμένως εἶπαμε θᾶναι ἀληθινό: τὸ νερὸ θᾶναι προγενέστερο ἀπὸ τὸν ἀέρα, καὶ ἡ γῆ προγενέστερη ἀπὸ τὸ νερό.

Ἴδου λοιπὸν ὅ,τι εἴχαμε νὰ ποῦμε γιὰ τοὺς φιλοσόφους ποὺ παραδέχονται μιὰ μόνον αἰτία – τὴν ὑλικὴ αἰτία.

Οἱ ἴδιες παρατηρήσεις ἔχουν ἐφαρμογὴν καὶ γιὰ κείνον ποὺ θὰ παραδέχονταν περισσότερα στοιχεῖα. Εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ἐμπεδοκλῆ ὁ ὅποιος λέει ὅτι ἡ ὕλη συνίσταται

67. Βλ. Θεογονία, 116 κ.κ.

παρά φησιν εἶναι σώματα τὴν ὕλην. καὶ γὰρ τούτῳ τὰ μὲν ταυτὰ τὰ δ' ἴδια συμβαίνειν ἀνάγκη. γιγνόμενά τε γὰρ ἐξ ἀλλήλων ὁρῶμεν ὥς οὐκ ἀεὶ διαμένοντος πυρὸς καὶ γῆς τοῦ αὐτοῦ σώματος (εἴρηται δὲ ἐν τοῖς περὶ φύσεως περὶ αὐτῶν), καὶ περὶ τῆς τῶν κινουμένων αἰτίας, πότερον ἐν ἡ δύο θετέον, 25 οὐτ' ὀρθῶς οὔτε εὐλόγως οἰητέον εἰρησθαι παντελῶς. ὅλως τε ἀλλοίωσιν ἀναιρεῖσθαι ἀνάγκη τοῖς οὕτω λέγουσιν· οὐ γὰρ ἐκ θερμοῦ ψυχρὸν οὐδὲ ἐκ ψυχροῦ θερμὸν ἔσται. τί γὰρ αὐτὰ ἂν πάσχοι τἀναντία, καὶ τίς εἴη ἂν μία φύσις ἢ γιγνομένη πῦρ καὶ ὕδωρ, ὃ ἐκείνος οὐ φησιν. Ἀναξαγόραν δ' εἴ τις 30 ὑπολάβοι δύο λέγειν στοιχεῖα, μάλιστ' ἂν ὑπολάβοι κατὰ λόγον, ὃν ἐκείνος αὐτὸς μὲν οὐ διήρθρωσεν, ἡκολούθησε μὲντ' ἂν ἐξ ἀνάγκης τοῖς ἐπάγουσιν αὐτόν. ἀτόπου γὰρ ὄντος καὶ ἄλλως τοῦ φάσκειν μεμῖχθαι τὴν ἀρχὴν πάντα, καὶ διὰ τὸ συμβαίνειν ἄμικτα δεῖν προϋπάρχειν καὶ διὰ τὸ μὴ 989^b πεφυκέναι τῷ τυχόντι μίγνυσθαι τὸ τυχόν, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τὰ πάθη καὶ τὰ συμβεβηκότα χωρίζοιτ' ἂν τῶν οὐσιῶν (τῶν γὰρ αὐτῶν μίξις ἐστὶ καὶ χωρισμός), ὅμως εἴ τις ἀκολουθήσειε συνδιαρθρῶν ἃ βούλεται λέγειν, ἴσως ἂν φανείη 5

68. Ἐφ' ὅσον μετατρέπονται τὸ ἓνα στοῦ ἄλλο, δὲ μποροῦν νῆναι ἀρχές. Ὁ Ἀλέξ. γράφει: «Ἡ οὐκ ἔσται ἐξ ἀλλήλων, εἰ αἰδία κατὰ ἀριθμόν, φαίνεται δὲ γιγνόμενα, ἢ ἔσται ἅμα τὰ ἐναντία περὶ τὸ αὐτό».

69. Βλ. Περί οὐρανοῦ, Γ, 7 – Περί γενέσεως καὶ φθορᾶς, Β, 6, 333a.

70. Εἶναι ἡ ἀοριστία τοῦ ῥόλου τῆς φιλίας καὶ τοῦ νείκους.

71. Εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρα.

72. Κι ἔτσι αὐτὰ θὰ εἶχαν μιὰ ὑπαρξὴ καὶ μιὰ καθ' ἑαυτὰ πραγματικότητα.

ἀπὸ τέσσερα σώματα – στοιχεῖα, καὶ ἔτσι, κατ' ἀνάγκην, παρουσιάζονται καὶ σὲ αὐτὸν οἱ ἴδιες δυσκολίες ποὺ ἤδη ἔχομε συναντήσει. Ὑπάρχουν ὅμως κι' ἄλλες ποὺ παρουσιάζονται ἀποκλειστικά σὲ αὐτόν. Ἐν πρώτοις βλέπουμε αὐτὰ τὰ σώματα νὰ γίνονται ἐξ ἀλλήλων, πρᾶγμα ποὺ προϋποθέτει ὅτι τὸ ἴδιο σῶμα δὲν παραμένει πάντοτε φωτιά ἢ γῆ⁶⁸ – τὸ ζήτημα αὐτὸ τὸ ἐξετάσαμε στὴν περὶ φύσεως πραγματεία μας⁶⁹. Δεύτερον ἀναφορικά μὲ τὴν αἰτία τῆς κινήσεως τῶν ὄντων, τὸ ζήτημα ἂν πρέπει νὰ θέσωμε μιὰ ἢ δύο, δὲν λύθηκε νομίζομε, ἀπὸ τὸν Ἐμπεδοκλῆ οὔτε σωστά, οὔτε κἂν κατὰ τρόπον πλήρως σύμφωνον μὲ τὸ δικό του σύστημα⁷⁰. Τέλος θὰ πρέπει ἀναγκαστικά νὰ θυσιάζεται ὁλοκληρωτικά ἢ ἀλλοίωσις ἀπὸ ἐκείνους ποὺ συντάσσονται μὲ τὴν γνώμη του, γιατί, σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, τὸ ὑγρὸ δὲν μπορεῖ νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ θερμὸ, καὶ τὸ θερμὸ ἀπὸ τὸ ὑγρὸ. Γιατί, σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση, θάπρεπε νὰ ὑπάρχει κάτι ποὺ νὰ δέχεται τὰ ἴδια τὰ ἐναντία, μία φύσις ποὺ θὰ γινόταν φωτιά καὶ νερὸ – πρᾶγμα ποὺ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀρνεῖται νὰ παραδεχτῇ.

989^b Ἄς πᾶμε τώρα στὸν Ἀναξαγόρα. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἀναγνωρίζει δυὸ στοιχεῖα, καὶ ἡ ὑπόθεση αὐτὴ θὰ συμφωνοῦσε ἀπόλυτα μὲ τὴν ἄποψη, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος μὲν, δὲν τὴν ἐξέφρασε καθαρὰ καὶ συστηματικά, ἀλλὰ ἀναγκαστικά θὰ τὴν θεωροῦσε δική του σκέψη, ἂν τοῦ τὴν προβάλλανε ἄλλοι. Γιατί ὅσο κι' ἂν εἶναι παράλογο νὰ υποστηριχθῇ ὅτι, στὴν ἀρχή, ὅλα τὰ πράγματα ἦταν ἀνακατωμένα⁷¹, ἀφοῦ θὰ πρέπει νὰ προϋπῆρξαν ἄμικτα, ὅτι δὲν εἶναι φυσικὸ νὰ κάνει μίγμα ὃ,τι τύχει μὲ ὃ,τι τύχει, καὶ ὅτι, τέλος, τὰ πάθη [οἱ ποιότητες] καὶ τὰ συμβεβηκότα,⁷² θὰ ἦταν ἔτσι χωρισμένα ἀπὸ τίς οὐσίες, ἀφοῦ ὅσα ὑπόκεινται εἰς μεῖξιν ὑπόκεινται καὶ σὲ χωρισμὸ – ὥστόσο, ἐὰν κανεὶς ἀκολουθήσῃ τὸν συλλογισμό τοῦ Ἀναξαγόρα, διατυπώνοντας καθαρὰ ἐκεῖνα

καινοπρεπεστέρως λέγων. ὅτε γὰρ οὐθέν ἦν ἀποκεκριμένον, δῆλον ὡς οὐθέν ἦν ἀληθές εἰπεῖν κατὰ τῆς οὐσίας ἐκείνης, λέγω δ' οἶον ὅτι οὔτε λευκὸν οὔτε μέλαν ἢ φαιὸν ἢ ἄλλο χρῶμα, ἀλλ' ἄχρων ἦν ἐξ ἀνάγκης· εἶχε γὰρ ἂν τι τούτων τῶν χρωμάτων· ὁμοίως δὲ καὶ ἄχυμον τῷ αὐτῷ 10 λόγῳ τούτῳ, οὐδὲ ἄλλο τῶν ὁμοίων οὐθέν· οὔτε γὰρ ποιόν τι οἶόν τε αὐτὸ εἶναι οὔτε ποσὸν οὔτε τί. τῶν γὰρ ἐν μέρει τι λεγομένων εἰδῶν ὑπῆρχεν ἂν αὐτῷ, τοῦτο δὲ ἀδύνατον μεμιγμένων γε πάντων· ἤδη γὰρ ἂν ἀπεκέκριτο, φησὶ δ' εἶναι μεμιγμένα πάντα πλὴν τοῦ νοῦ, τοῦτον δὲ ἀμιγῆ μόνον 15 καὶ καθαρὸν. ἐκ δὴ τούτων συμβαίνει λέγειν αὐτῷ τὰς ἀρχὰς τό τε ἓν (τοῦτο γὰρ ἀπλοῦν καὶ ἀμιγές) καὶ θάτερον, οἶον τίθεμεν τὸ ἀόριστον πρὶν ὀρισθῆναι καὶ μετασχεῖν εἶδους τινός, ὥστε λέγει μὲν οὐτ' ὀρθῶς οὔτε σαφῶς, βούλεται μέντοι τι παραπλήσιον τοῖς τε ὕστερον λέγουσι καὶ τοῖς [νῦν] φαινομέ- 20 νοις μᾶλλον <ἀκολουθεῖ>. ἀλλὰ γὰρ οὗτοι μὲν τοῖς περὶ γένεσιν λόγοις καὶ φθορὰν καὶ κίνησιν οἰκεῖοι τυγχάνουσι μόνον· σχεδὸν γὰρ περὶ τῆς τοιαύτης οὐσίας καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ζητοῦσι μόνως· ὅσοι δὲ περὶ μὲν ἀπάντων τῶν ὄντων ποιοῦνται 25 τὴν θεωρίαν, τῶν δ' ὄντων τὰ μὲν αἰσθητὰ τὰ δ' οὐκ αἰσθητὰ

ποῦ ἔχει τὴν πρόθεσιν νὰ πῇ, ἀσφαλῶς ἢ σκέψη του θὰ φαινόταν προοδευτικώτερη⁷³ (*κοινοπρεπεστέρως λέγειν*).⁷⁴

Γιατί πραγματικά, ὅταν τίποτε δὲν ἦταν ξεχωρισμένο, εἶναι φανερό ὅτι κανένας χαρακτηρισμὸς ἐκείνης τῆς οὐσίας –τῆς ὕλης– δὲν ἦταν ἀληθινός. Θέλω νὰ πῶ ὅτι αὐτή, δὲν θὰ ἦταν οὔτε λευκή, οὔτε μαύρη οὔτε γκριζα, οὔτε ἄλλου χρώματος, ἀλλὰ ἐξ ἀνάγκης ἀχρωμάτιστη θὰ ἦταν – ἁλλοιῶς θὰ εἶχε κάποιο ἀπὸ αὐτὰ τὰ χρώματα. Ὅμοιως δὲ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, δὲν θὰ εἶχε καμμιὰ γεύση οὔτε καμμιὰ παρόμοια ιδιότητα. Γιατί οὔτε ποιόν, οὔτε ποσόν, οὔτε ἄλλον ὅποιονδήποτε καθορισμὸν θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει, γιατί τότε θὰ εἶχε ἓνα ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους εἶδη – πρᾶγμα ἀδύνατο, ἀφοῦ τὰ πάντα εἶναι μεμιγμένα. Γιατί ἓνα ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους εἶδη, θὰ ἀπαιτοῦσε νὰ προηγηθῇ ἓνας χωρισμός, ἐνῶ κατὰ τὸν Ἀναξαγόρα, ὅλα βρίσκονται σὲ μίξη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Νοῦ, ποῦ μόνος εἶναι ἀμιγῆς καὶ καθαρός. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ οἱ ἀρχές ποῦ παραδέχεται εἶναι τὸ Ἔνα, γιατί αὐτὸ εἶναι ἀπλοῦν καὶ ἀμιγές, καὶ τὸ Ἄλλο⁷⁵, τὸ ὁποῖον παίζει τὸν ρόλον ποῦ ἐμεῖς ἀποδίδομε στὸ ἀόριστον πρὶν ὀρισθῆναι καὶ μετασχεῖν εἶδους τινός. Κατὰ ταῦτα οὐτ' ὀρθῶς οὔτε σαφῶς ἐκφράζεται· ἐν τούτοις θέλει νὰ πῇ κάτι παρόμοιο μὲ τὶς μεταγενέστερες διδασκαλίες καὶ νὰ πλησιάσῃ περισσότερο τὶς σύγχρονες λύσεις (βούλεται μέντοι τι παραπλήσιον τοῖς τε ὕστερον λέγουσι⁷⁶, καὶ τοῖς φαινομένοις⁷⁷ μᾶλλον).

Ἀλλὰ οἱ θεωρήσεις τῶν ἐν λόγῳ φιλοσόφων ἀναφέρονται μόνον στὴν γένεση καὶ τὴν φθορά, καὶ στὴν κίνηση, καθόσον οἱ διερευνήσεις τους περιορίζονται σχεδὸν στὶς ἀρχές καὶ τὶς αἰτίες τῆς αἰσθητῆς οὐσίας. Ὅσοι περὶ ἀπάντων τῶν ὄντων ποιοῦνται τὴν θεωρίαν, τῶν δ' ὄντων, τὰ μὲν αἰσθητὰ τὰ δ'

73. Καὶ θὰ πλησίαζε ἐκείνην τοῦ Πλάτωνος.

74. Ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἀμέσως κατωτέρω: *παραπλήσιον τοῖς ὕστερον λέγουσι*.

75. Τὸ πλατωνικὸ Ἄλλο (ἕτερον, ἄλλο) ὡς «μὴ ἓν», εἶναι κατὰ τὸν Ἀλέξ. ἢ ἀόριστη δυάδα τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ, καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τὸν Ἀριστοτέλη, ἢ πρωταρχικὴ ὕλη, *materia prima*.

76. «Τοῖς περὶ Πλάτωνα» (Ἀλέξ. 70, 6).

77. Ἀκολουθήσαμε τὴν γραφή: *τοῖς νῦν φαινομένοις*.

τιθέασι, δῆλον ὡς περὶ ἀμφοτέρων τῶν γενῶν ποιοῦνται τὴν ἐπίσκεψιν· διὸ μᾶλλον ἂν τις ἐνδιατρίψειε περὶ αὐτῶν, τί καλῶς ἢ μὴ καλῶς λέγουσιν εἰς τὴν τῶν νῦν ἡμῖν προκειμένων σκέψιν. οἱ μὲν οὖν καλούμενοι Πυθαγόρειοι ταῖς μὲν
 30 ἀρχαῖς καὶ τοῖς στοιχείοις ἐκτοπωτέροις χρῶνται τῶν φυσιολόγων (τὸ δ' αἴτιον ὅτι παρέλαβον αὐτὰς οὐκ ἐξ αἰσθητῶν· τὰ γὰρ μαθηματικὰ τῶν ὄντων ἄνευ κινήσεως ἐστὶν ἔξω τῶν περὶ τὴν ἀστρολογίαν), διαλέγονται μέντοι καὶ πραγματεύονται περὶ φύσεως πάντα· γεννῶσί τε γὰρ τὸν οὐρανὸν
 990^a καὶ περὶ τὰ τούτου μέρη καὶ τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα διατηροῦσι τὸ συμβαῖνον, καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ αἷτια εἰς ταῦτα καταναλίσκουσιν, ὡς ὁμολογοῦντες τοῖς ἄλλοις φυσιολόγοις ὅτι τό γε ὄν τοῦτ' ἐστὶν ὅσον αἰσθητόν ἐστι καὶ περιείλφεν ὁ
 5 καλούμενος οὐρανός. τὰς δ' αἰτίας καὶ τὰς ἀρχὰς, ὥσπερ εἵπομεν, ἱκανὰς λέγουσιν ἐπαναβῆναι καὶ ἐπὶ τὰ ἀνωτέρω τῶν ὄντων, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς περὶ φύσεως λόγοις ἀρμοστούσας. ἐκ τίνος μέντοι τρόπου κίνησις ἔσται πέρατος καὶ ἀπείρου μόνων ὑποκειμένων καὶ περιττοῦ καὶ ἀρτίου, οὐθέν
 10 λέγουσιν, ἢ πῶς δυνατόν ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς γένεσιν εἶναι καὶ φθορὰν ἢ τὰ τῶν φερομένων ἔργα κατὰ τὸν

οὐκ αἰσθητὰ τιθέασι – δῆλον[ὅτι] περὶ ἀμφοτέρων τῶν γενῶν [καὶ γὰρ τὰ δυὸ αὐτὰ εἶδη ὄντων] ποιοῦνται τὴν ἐπίσκεψιν (τὴν ἐξέταση). Γι' αὐτό, κατὰ προτίμησιν, πρέπει νὰ σταθοῦμε στὶς διδασκαλίες τους, γιὰ νὰ διευκρινήσουμε τί καλῶς ἢ μὴ καλῶς λέγουσιν, ἀναφορικά μὲ τὸ μέρος τοῦ θέματος ποὺ μᾶς ἀπομένει νὰ πραγματευτοῦμε.

Λοιπόν, οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι, χρησιμοποιοῦν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἀρχές καὶ στοιχεῖα ὑπερβατικώτερα, [πιὸ ἀφηρημένα],⁷⁸ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν φυσιολόγων – καὶ ὁ λόγος εἶναι ὅτι τὰ πῆραν ἀπὸ μὴ αἰσθητὰ, καθόσον τὰ μαθηματικὰ ὄντα εἶναι χωρὶς κίνηση, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ πραγματεύεται ἡ Ἀστρονομία.⁷⁹

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁμως, ἡ ἔρευνά τους καὶ ἡ προσπάθεια τους ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὴν φύση⁸⁰.

Γιατὶ περιγράφουν τὴν καταγωγή τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ παρατηροῦν τὸ τί συμβαίνει στὰ διάφορα μέρη του, στὶς τροποποιήσεις του καὶ τὶς ἐνέργειές του⁸¹. Καὶ στὴν μελέτη τους αὐτὴ καταναλίσκουσιν ἐξ ὁλοκλήρου τὶς ἀρχές τους καὶ τὶς αἰτίες τους, σύμφωνα φαινομενικὰ μὲ τοὺς ἄλλους φυσιολόγους φιλοσόφους στὸ ὅτι ἡ πραγματικότης – τὸ ὄν, εἶναι ὅσο ἀκριβῶς τὸ δείχνει ἡ αἴσθησι καὶ ὅσο ἔχει περιλάβει ὁ καλούμενος οὐρανός.

990a Οἱ αἰτίες ὁμως καὶ οἱ ἀρχές ποὺ λένε, ὅπως εἶπαμε, δίνουν τὴν δυνατότητα γιὰ τὴν ἀντίληψη μιᾶς ἀνωτέρας τάξεως πραγματικοτήτων, καὶ εἶναι πιὸ ταιριαστὲς σὲ αὐτὰ, παρ' ὅσο στὶς φυσικὲς τους θεωρίες. Ὅμως, μὲ ποιὸν τρόπο θὰ ὑπάρξῃ κίνησις, ὅταν ὡς μόνες προϋποθέσεις τίθενται τὸ πέρας καὶ τὸ ἄπειρο, μαζί μὲ τὸ περιττὸ καὶ τὸ ἄρτιο,⁸² ἢ πῶς δυνατόν ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς, γένεσιν εἶναι καὶ φθορὰν, ἢ οἱ ἐνέργειες τῶν σωμάτων ποὺ μετατοπίζονται στὸν οὐρανὸ – γι' αὐτὰ οὐδὲν λέγουσιν.

78. Περισσότερο ἀπομακρυσμένα ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις (plus éloignés des sens – Tricot), ἔπομένως πιὸ κοντὰ στὶς πρῶτες αἰτίες τῶν πραγμάτων. Οἱ Πυθαγόρειοι παρουσιάζουν ἔτσι μιὰ πρόοδο ἀπέναντι στοὺς προηγούμενους.

79. «Τὰ γὰρ ἄστρο... φυσικὰ τε καὶ ἐν κινήσει» – Ἀλέξ. 72, 11.

80. Ἄν καὶ οἱ ἀρχές τους εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ, supra sensibles.

81. Ὅπως εἶναι π.χ. οἱ ἀνατολές καὶ οἱ δύσεις τῶν ἄστρον, κλπ.

82. Γιατὶ οἱ ἀριθμοὶ εἶναι ἀκίνητοι καὶ δὲν εἶναι ἀρχές καμμιᾶς κινήσεως.

οὐρανόν. ἔτι δὲ εἴτε δοίη τις αὐτοῖς ἐκ τούτων εἶναι μέγεθος
 εἴτε δειχθεῖν τοῦτο, ὅμως τίνα τρόπον ἔσται τὰ μὲν κοῦφα
 τὰ δὲ βάρος ἔχοντα τῶν σωμάτων; ἐξ ὧν γὰρ ὑποτίθενται
 15 καὶ λέγουσιν, οὐθὲν μᾶλλον περὶ τῶν μαθηματικῶν λέγουσι
 σωμάτων ἢ τῶν αἰσθητῶν· διὸ περὶ πυρὸς ἢ γῆς ἢ τῶν
 ἄλλων τῶν τοιούτων σωμάτων οὐδ' ὅτιοις εἰρήκασιν, ἅτε οὐθὲν
 περὶ τῶν αἰσθητῶν οἶμαι λέγοντες ἴδιον. ἔτι δὲ πῶς δεῖ
 λαβεῖν αἷτια μὲν εἶναι τὰ τοῦ ἀριθμοῦ πάθη καὶ τὸν ἀριθμὸν
 20 τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν ὄντων καὶ γιγνομένων καὶ ἐξ ἀρχῆς
 καὶ νῦν, ἀριθμὸν δ' ἄλλον μηθένα εἶναι παρὰ τὸν ἀριθμὸν
 τοῦτον ἐξ οὗ συνέστηκεν ὁ κόσμος; ὅταν γὰρ ἐν τῷ μὲν τῷ
 μέρει δόξα καὶ καιρὸς αὐτοῖς ᾗ, μικρὸν δὲ ἄνωθεν ἢ κάτω-
 25 θεν ἀδικία καὶ κρίσις ἢ μίξις, ἀπόδειξιν δὲ λέγωσιν ὅτι
 τούτων μὲν ἕκαστον ἀριθμὸς ἐστὶ, συμβαίνει δὲ κατὰ τὸν 25

83. Δὲν ἔχουν τίποτε τὸ εἰδικὸ νὰ ποῦν, γιατί οἱ μαθηματικές τους ἀρχές ἐπαρκοῦν
 γιὰ νὰ τὰ ἐξηγήσουν.

84. Ὅλο αὐτὸ τὸ τμήμα, ὡς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου, εἶναι δύσκολο νὰ ἐρμηνευτῇ.
 Ὁ Bonitz ὁμολογεῖ ὅτι δὲν μπόρεσε νὰ συλλάβῃ τὴν ἐπιχειρηματολογία του
 στὸ σύνολό της. Δὲν ἐξηγεῖται προπάντων τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ σημεῖο «συμβαί-
 νει δέ» – ἕως τὸ «ἐκάστοις». Φρονεῖ ὅτι τὸ κείμενο εἶναι παραμορφωμένο, καὶ
 παρ' ὅλες τίς διορθώσεις πού προτείνει, καὶ οἱ ὁποῖες ἄλλωστε προκαλοῦν
 ἀντιρροήσεις, καταλήγει λέγοντας: ipsius sententiae explicationem feliciori
 interpreti relinquo.

Μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἐξήγηση δίνουν οἱ ἀναλύσεις τοῦ Ross καὶ προπάντων
 τοῦ Colle, καθὼς καὶ τοῦ Burnet, *Ἡ αὐτὴ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας*, σελ. 336.

Ὅλη ἡ κριτικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη ἀφορᾷ τὴν σύγχυση τῶν Πυθαγορείων ἀνά-
 μεσα στοὺς ἀριθμοὺς – αἰτίες τῶν πραγμάτων, καὶ στοὺς ἀριθμοὺς – στοιχεῖα

Ἐπίσης, ἂν παραδεχτῇ κανεῖς ὅτι τὸ μέγεθος προέρχεται
 ἀπὸ τίς ἀρχές τους, δηλαδή ἀπὸ τοὺς ἀριθμούς, καὶ ἂν τυχὸν
 ἀποδεικνύονταν αὐτό, ὅμως τίνα τρόπον ἔσται, τὰ μὲν κοῦφα
 [ἐλαφριά] τὰ δὲ βάρος ἔχοντα τῶν σωμάτων;. Γιατί σύμφωνα
 μὲ τὸ σύστημά τους καὶ τὰ ἐπιχειρήματά τους, δὲν λένε τίποτε
 περισσότερο γιὰ τὰ μαθηματικὰ σώματα ἀπὸ ὅτι λένε γιὰ τὰ
 αἰσθητά. Γι' αὐτό, ἂν ποτὲ δὲν ἔχουν μιλήσει γιὰ τὸ πῦρ, τὴν γῆ,
 ἢ γιὰ τὰ ἄλλα αὐτοῦ τοῦ εἶδους σώματα, αὐτὸ ὀφείλεται κατὰ
 τὴν γνώμη μου στὸ ὅτι δὲν ἔχουν τίποτε τὸ εἰδικὸ νὰ ποῦν γιὰ
 τὰ αἰσθητά ὄντα⁸³. Ἀκόμη⁸⁴, πῶς μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεῖς,
 ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ὅτι οἱ καθορισμοὶ τοῦ ἀριθμοῦ (τὰ πάθη) κι'
 ὁ ἀριθμὸς ὁ ἴδιος εἶναι αἰτίες αὐτῶν πού εἶναι καὶ γίνονται
 στὸν οὐρανὸ ἐξ ἀρχῆς καὶ νῦν κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὅτι δὲν ὑπάρχει
 κανένας ἄλλος ἀριθμὸς, ἐκτὸς ἀπὸ κείνον τὸν ἀριθμὸ πού ἔχει
 ἀποτελέσει τὸ ὕλικὸ περιεχόμενο τοῦ κόσμου.

Γιατὶ πραγματικὰ οἱ Πυθαγόρειοι ἔχουν βάλει στὸ τάδε
 ὀρισμένο μέρος τοῦ Σύμπαντος τὴν γνώμη (δόξα) καὶ τὸν
 κρίσιμον καιρόν, καὶ λίγο παραπάνω ἢ παρακάτω, τὴν ἀδι-
 κία καὶ τὴν ἀπόφαση ἢ τὴν μίξη. Καὶ ὡς ἀπόδειξιν αὐτῶν
 προβάλλουν τὸ ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀριθμὸς, καὶ ὅτι
 ἤδη βρίσκεται πραγματικὰ συνενωμένο μέσα στὸν ἴδιον

ἐνύπαρκτα καὶ συστατικὰ τῶν πραγμάτων. Πῶς εἶναι δυνατόν ὁ ἀριθμὸς μὲ
 τοὺς καθορισμοὺς του νὰ μορῇ ταυτοχρόνως ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά νὰ εἶναι τὰ
 ἴδια πράγματα – νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτά, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη νᾶναι ἡ αἰτία τῆς
 υπάρξεώς τους; Καταλήγουν νὰ ταυτίζουν δυὸ ἔννοιες βασικὰ διάφορες, πα-
 ρατηρεῖ ὁ Ἀλέξ. (73, 15): τὸ αἷτιον καὶ τὸ αἰτιατόν. Αὐτὴ ἡ σύγχυση, συνεχίζει
 ὁ Ἀριστοτέλης, φανερῶνεται ἰδιαίτερα στὴν τοποθέτηση στοὺς κόλπους τοῦ
 ὕλικου σύμπαντος ἀφαιρέσεων ὅπως ἡ δόξα, ὁ καιρὸς, ἡ ἀδικία, ἡ κρίσις καὶ
 ἡ μίξις. Οἱ ἀρχαῖοι σχολιασταὶ μᾶς πληροφοροῦν ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἐβαζαν
 στὸ κέντρο τοῦ Κόσμου τὸ ἓνα, καὶ «μικρὸν ἄνωθεν ἢ κάτωθεν» τὴν Δυάδα ἢ
 γνώμη πού ταυτιζόταν μὲ τὸ 3, τὸν καιρὸ μὲ τὸ 7, τὴν ἀδικία μὲ τὸ 5, κλπ.

τόπον τούτον ἤδη πλῆθος εἶναι τῶν συνισταμένων μεγεθῶν διὰ τὸ τὰ πάθη ταῦτα ἀκολουθεῖν τοῖς τόποις ἐκάστοις, πότερον οὗτος ὁ αὐτός ἐστὶν ἀριθμός, ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ, ὃν δεῖ λαβεῖν ὅτι τούτων ἕκαστόν ἐστιν, ἢ παρὰ τούτον ἄλλος; ὁ μὲν γὰρ Πλάτων ἕτερον εἶναι φησιν· καίτοι κάκεῖνος ἀριθμοὺς οἷεται καὶ ταῦτα εἶναι καὶ τὰς τούτων αἰτίας, ἀλλὰ τοὺς μὲν νοητοὺς αἰτίους τούτους δὲ αἰσθητούς.

9 Περὶ μὲν οὖν τῶν Πυθαγορείων ἀφείσθω τὰ νῦν (ικανὸν γὰρ αὐτῶν ἀψασθαι τοσοῦτον)· οἱ δὲ τὰς ιδέας

* Τοῦτο τὸ κεφάλαιο, ἓνα μέρος τοῦ βιβλίου Ζ, ὁλόκληρα τὰ βιβλία Μ καὶ Ν καὶ πολλὰ ἄλλα χωρία τῶν *Μεταφυσικῶν*, ἀποτελοῦν μιὰ ὀξὺτατη καὶ ἐνδελεχῇ κριτικὴ τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν, ὅπως στὴν προφορικὴ του διδασκαλία τὴν ἔχει ἐκθέσει ὁ Πλάτων, καὶ ὅπως τὴν διεκήρυξαν οἱ μαθηταὶ του, προπάντων ὁ Σπεῦσιππος καὶ ὁ Ξενοκράτης, καὶ ἡ ὁποία ἀπέβη μιὰ μεταμαθηματικὴ. Πῶς νὰ ἐξηγήσουμε τὸ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔχει δώσει μιὰ τέτοια ἔκταση στὴν πολεμικὴ του κατὰ τοῦ Πλάτωνος; Τί ὄφελος προσπορίζεται ἀπὸ αὐτὴ τὸ ἐποικοδομικὸ μέρος τοῦ συστήματός του;

Τὸ ἀντικείμενο τῶν *Μεταφυσικῶν* εἶναι νὰ ἀναζητήσουν καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν, ἂν ὑπάρχουν μὴ αἰσθητὲς οὐσίαι, ἐξ ὁλοκλήρου χωρισμένες, καὶ οἱ ὁποῖες νὰ εἶναι ἡ αἰτία καὶ ὁ λόγος ὑπάρξεως τῶν ὄντων καὶ τοῦ γίνεσθαι τοῦ ἐδῶ κάτω κόσμου μας. Ὅμως, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς διερευνήσεώς του, ὁ Ἀριστοτέλης βρισκόταν ἀντιμέτωπος μὲ τὴν λύση ποὺ πρότεινε ὁ Πλάτων, ὁ ὁποῖος στοὺς διαλόγους του ἡ στὰ ἄγραφα δόγματά του, ἰσχυρίζονταν ὅτι οἱ μὴ αἰσθητὲς οὐσίαι, προορισμένες νὰ αἰτιολογήσουν τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸ γίνεσθαι τῶν ἐδῶ κάτω πραγμάτων, δὲν εἶναι ἄλλες ἀπὸ τὰ Καθολικά. Μιὰ παρόμοια ἀπάντηση, ὑπαγορευομένη ἐν μέρει ἀπὸ ἀπόψεις μαθηματικῆς τάξεως πυθαγορικῆς προελεύσεως, καὶ στίς ὁποῖες τὸ θετικὸ καὶ ρεαλιστικὸ πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλη ἔμεινε πάντοτε κλειστό, δὲν μποροῦσε νὰ ἱκανοποιήσῃ μιὰ φιλοσοφία κατὰ βάθος βιολογική, ἡ ὁποία θεωροῦσε τὸ ἄτομο σὰν τὴν πρώτη καὶ ἀληθινὴ οὐσία. Μακρὰν τοῦ νὰ ἀναγνωρίζῃ στίς Ἰδέες μιὰ ὑπερβατικὴ ὑπαρξὴ σὲ βάρος τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἦσαν παρὰ ὠχρὲς ἀντανάκλασεις τους, ὁ Ἀριστοτέλης δὲν βλέπει σὲ αὐτὲς παρὰ γενικὰ γνωρίσματα (attributs), ἀπλᾶ ἐπίθετα θὰ

αὐτὸν ἀριθμὸς, ἓνα πλῆθος μεγεθῶν συνισταμένων ἀπὸ ἀριθμῶν, καθόσον οἱ καθορισμοὶ τοῦ ἀριθμοῦ ποὺ τὰ ἀποτελοῦν εἶναι ἐντοπισμένοι στίς διάφορες περιοχὲς τῆς ἐκτάσεως.

Ἀλλὰ τότε γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: ὁ ἀριθμὸς ποὺ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὡς ἀντιπροσωπεύοντα καθεμιὰ ἀπὸ αὐτὲς τίς ἀφαιρέσεις [δόξα, καιρὸς] εἶναι ὁ ἴδιος μὲ κείνον ποὺ βρίσκεται στὸν οὐρανὸ [στὸ Σύμπαν] ἢ κάποιος ἄλλος ἔξω ἀπὸ αὐτόν; Ὁ Πλάτων βεβαιώνει ὅτι εἶναι ἓνας ἄλλος. Ὡστόσο, κι' αὐτὸς φρονεῖ ὅτι ὅλα τὰ ὄντα, καθὼς καὶ οἱ αἰτίαι τους, ἀριθμοὶ εἶναι.

Μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι γι' αὐτόν, μόνον οἱ νοητοὶ ἀριθμοὶ εἶναι αἰτίαι – οἱ ἄλλοι εἶναι αἰσθητοί.

9

Κριτικὴ τῶν προτύπων, τῶν «παραδειγμάτων»
τοῦ Πλάτωνος.*

990β. Ἄς ἀφήσουμε τώρα τοὺς Πυθαγόρειους: ἀρκετὸ εἶναι ὅτι τόσην ὥρα ἀσχοληθήκαμε μὲ αὐτούς. Ἄς ἔρθουμε σὲ κεί-

λέγαμε (adjectifs), ἀνίκανα νὰ ἐξηγήσουν τὸν μεταβαλλόμενον κόσμον ποὺ μᾶς περιβάλλει. Ὅποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι ἡ ἀποτελεσματικότης τῆς πολεμικῆς του ἐναντίον τῆς αἰτιότητος τῶν Ἰδεῶν, ἔστω καὶ ἂν παραδεχτοῦμε τὴν ἄποψη ποὺ ὑποστηρίζουν πολλοὶ ἱστορικοὶ τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως ὅτι ὁ ἀριστοτελισμὸς διατηρεῖ τίς βασικὰς θέσεις τοῦ πλατωνισμοῦ, δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀρνηθῇ ὅτι οἱ μὴ αἰσθητὲς οὐσίαι, στίς ὁποῖες οἱ ἀναλύσεις τῶν *Μεταφυσικῶν* καταλήγουν, διαφέρουν πολὺ περισσότερο παρ' ὅσο ἡ ἴδια ἡ ὁρολογία φαίνεται νὰ τὸ δείχνει, ἀπὸ τίς ιδεώδεις πραγματικότητες τοῦ Πλάτωνος: ὁ Θεός, οἱ κινητήριοι «νόες», καὶ ὁ «ποιητικὸς νοῦς» (intellectus agens, ὁ μόνος ἀφθαρτος καὶ αἰώνιος) δὲν εἶναι πλέον ἀπλὲς ἔννοιες ἀλλὰ ἄτομα, τῶν ὁποίων ἡ κυριαρχικὴ καὶ ἀνεξάρτητη δρᾶσις, εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ὄντων καὶ ὅλων τῶν γεγονότων. Πρβλ. E. Brehier, *Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας* (ὑπάρχει καὶ ἐλληνικὴ μετάφρασις) – E. Vacherot, *Κριτικὴ ἱστορία τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς*.

Ἐνα ὁλόκληρο τμήμα τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ἐπαναλαμβάνεται σχεδὸν αὐτολεξεῖ στὸ Μ, κεφ. 4 καὶ 5. Ἐκεῖ θὰ ἐξηγήσουμε γιὰ τὴν ἐπανάληψη αὐτῇ.

τιθέμενοι πρῶτον μὲν ζητῶντες τωνδὲ τῶν ὄντων λαβεῖν τὰς 990
αἰτίας ἕτερα τούτοις ἴσα τὸν ἀριθμὸν ἐκόμισαν, ὥσπερ εἴ τις
ἀριθμῆσαι βουλόμενος ἐλαττόνων μὲν ὄντων οἷοιτο μὴ δυνή-
σεσθαι, πλείω δὲ ποιήσας ἀριθμοίη· σχεδὸν γὰρ ἴσα ἢ οὐκ
ἐλάττω ἐστὶ τὰ εἶδη τούτοις περὶ ὧν ζητοῦντες τὰς αἰτίας ἐκ 5
τούτων ἐπ' ἐκεῖνα προῆλθον· καθ' ἕκαστον γὰρ ὁμώνυμόν τι
ἔστι [καὶ παρὰ τὰς οὐσίας] τῶν τε ἄλλων ὧν ἔστιν ἓν ἐπὶ πολ-
λῶν, <καὶ παρὰ τὰς οὐσίας,> καὶ ἐπὶ τοῖσδε καὶ ἐπὶ τοῖς αἰδίοις.

ἔτι δὲ καθ' οὓς τρό-
πους δείκνυμεν ὅτι ἔστι τὰ εἶδη, κατ' οὐθένα φαίνεται τούτων·
ἐξ ἐνίων μὲν γὰρ οὐκ ἀνάγκη γίνεσθαι συλλογισμόν, ἐξ ἐνίων 10
δὲ καὶ οὐχ ὧν οἰόμεθα τούτων εἶδη γίνεσθαι. κατὰ τε γὰρ
τοὺς λόγους τοὺς ἐκ τῶν ἐπιστημῶν εἶδη ἔσται πάντων ὅσων

νους ποὺ θέτουν τὶς ιδέες σὰν αἰτίες. Ἐν πρώτοις, ἀναζητῶ-
ντας νὰ κατανοήσουν τὶς αἰτίες τῶν ὄντων ποὺ μᾶς περιβάλλ-
ουν, εἰσήγαγαν ἄλλες πραγματικότητες ἰσάριθμες μὲ αὐτὰ
τὰ ὄντα: σὰν ἐκείνον ποὺ θέλοντας νὰ μετρήσῃ κάποια πράγ-
ματα, θὰ τοῦ ἔλεγε τὸ μυαλό του πῶς, ἂν εἶναι λιγώτερα, δὲ
θὰ μπορέσῃ νὰ τὰ μετρήσῃ – γι' αὐτὸ τὰ κάνει περισσότερα,
καὶ ἀθέτῃ καὶ τὰ μετράει. Γιατί πάνω-κάτω ἴσα ἢ ὅχι λιγώ-
τερα εἶναι τὰ εἶδη [οἱ Ἰδέες] ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ὄντα, τῶν ὁποί-
ων ἀναζητῶντας τὶς αἰτίες, ξεμάκρυναν ἀπὸ αὐτὰ σὲ κείνα
[στὰ εἶδη].

Γιατί σὲ κάθε πρᾶγμα ἀντιστοιχεῖ καὶ μιὰ ὄντοτης ὁμώνυ-
μη καὶ ποὺ ξέχωρα ὑπάρχει, τόσο ἀπὸ τὶς καθ'αυτὸ οὐσίες
ὅσον καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα πράγματα⁸⁵ ποὺ περιλαμβάνουν τὴν
ἐνότητα μιᾶς πολλότητος, εἴτε γιὰ μιὰ αἰσθητὴ πολλότητα
πρόκειται, εἴτε γιὰ μιὰ αἰώνια πολλότητα. Ἐπειτα, ἀπὸ ὅλα
τὰ διαλεκτικὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἐμεῖς⁸⁶ [οἱ Πλατωνικοὶ] χρη-
σιμοποιοῦμε γιὰ νὰ ἀποδείξουμε ὅτι ὑπάρχουν οἱ Ἰδέες, κα-
νένα δὲ μπορεῖ νὰ τὶς διασαφηνίσῃ. Γιατί ἀπὸ μερικὰ ἀπὸ τὰ
ἐπιχειρήματα αὐτὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ καταρτίσουμε συλλογι-
σμό μὲ λογικὴ ἀναγκαιότητα. Ἀπὸ μερικὰ πάλι ἐπιχειρήματα
βγαίνουν Ἰδέες γιὰ πράγματα ποὺ, κατὰ τὴν γνώμη τὴν δική
μας⁸⁷, δὲ μποροῦν νάχουν Ἰδέες. Γιατί σύμφωνα μὲ τὰ ἐπιχει-
ρήματα ποὺ μπορεῖ νὰ βγάλῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἐπι-

χρησιμοποιεῖ τὸ τρίτο πρόσωπο. Ἀπ' αὐτὸ συνάγεται ὅτι τὸ Α εἶναι προγενέ-
στερο ἀπὸ τὸ Μ καὶ ἀναμφίβολα ἀνάγεται στὴν περίοδο τῆς διαμονῆς του
στὴν Ἄσσο, ὅπου, μαζί μὲ τὸν Ξενοκράτη, ἱδρύσῃ μιὰ σχολή, στὴν αὐτὴ τοῦ
ἡγεμόνα Ἐρμίου. Βλ. τὴν βιογραφία τοῦ Ἀριστοτέλη στὸ ἔργο *Βίοι φιλοσό-
φων* τοῦ Διογένητος Λαέρτιου, ἔκδοσις Βιβλιοθήκης τῶν Ἑλλήνων, 1970, με-
τάφρ. Ν. Κυργιοπούλου.

87. Τῶν Πλατωνικῶν. Ἡ διδασκαλία τῆς Πλατωνικῆς σχολῆς ποὺ νωρὶς ἐγκατέ-
λειψε τὴν ἀπόλυτὴ θέσιν τῆς *Πολιτείας*, X, 596 a, ἐπισημαίνεται ἐπαρκῶς ἀπὸ
τὸν Σουριανό, 107, 8 κ.κ.

85. Ὁ Tricot μεταφράζει: des essences des autres choses. Πάντως πρόκειται νὰ
ἀποδειχθῇ, γιατί οἱ Ἰδέες εἶναι τόσο πολυάριθμες. Γιατί ὑπάρχουν Ἰδέες ὅχι
μόνον τῶν οὐσιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ποιότητων, τῶν σχετικῶν, τῶν ἀρνήσεων
κλπ.

86. Ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ ὅταν ἔγραφε τὸ βιβλίον Α θεωροῦσε ἀκόμη τὸν ἑαυτὸ του
Πλατωνικόν, μιλάει στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ. Στὸ βιβλίον Μ,

ἐπιστήμαί εἰσι, καὶ κατὰ τὸ ἐν ἐπὶ πολλῶν καὶ τῶν ἀπο-
φάσεων, κατὰ δὲ τὸ νοεῖν τι φθαρέντος τῶν φθαρτῶν· φάν-
τασμα γάρ τι τούτων ἔστιν. ἔτι δὲ οἱ ἀκριβέστεροι τῶν λόγων¹⁵
οἱ μὲν τῶν πρὸς τι ποιοῦσιν ἰδέας, ὧν οὐ φαμεν εἶναι καθ’

στημῶν, θὰ ὑπάρξουν Ἰδέες γιὰ ὅλα τὰ πράγματα τῶν ὁποί-
ων ὑπάρχει ἐπιστήμη⁸⁸. Καὶ σύμφωνα μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι
ὑπάρχει ἓνα γενικὸ ἐπάνω σὲ μιὰ ομάδα ἀπὸ ἐπὶ μέρους
πράγματα, θὰ ὑπάρξουν Ἰδέες καὶ γιὰ τὶς ἀρνήσεις⁸⁹.

Σύμφωνα ἀκόμη μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι μπορεῖ νὰ ἀποτελέ-
σῃ ἀντικείμενο σκέψεως καὶ κάτι ποὺ ἔχει ἐξαφανισθῇ, θὰ
ὑπάρξῃ Ἰδέα καὶ τῶν φθαρτῶν, γιατί παραμένει στὸ νοῦ μας
ἓνα ἀπεικόνισμα ἀπὸ αὐτά. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀκριβέστεροι τῶν
λόγων (τῶν συλλογισμῶν),⁹⁰ ὁδηγοῦν οἱ μὲν στὸ νὰ παραδε-
χτοῦμε Ἰδέες τῶν σχετικῶν πραγμάτων⁹¹ (τῶν πρὸς τί) τὰ
ὁποῖα κατὰ τὴν γνώμη μας δὲν ἔχουν γένος μὲ ἀνεξάρτητη

διετήρησε ὁ Ἀλέξ. (82, 11 un), βάσει τῆς ἀπωλεσθείσης πραγματείας τοῦ Ἀρι-
στοτέλους *Περὶ Ἰδεῶν*. Μιὰ ὑπέροχη ἀναπαραγωγή του βρίσκεται στὸν L.
Robin. *Ἡ πλατωνικὴ θεωρία*, σελ. 15 κ.κ.

Γιατὶ αὐτοὶ οἱ λόγοι, ποὺ περιλαμβάνουν κυρίως τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὰ
σχετικὰ πράγματα καὶ γιὰ τὸν *Τρίτον Ἄνθρωπο*, χαρακτηρίζονται ἀκριβέ-
στεροι; Μᾶς τὸ ἐξηγεῖ ὁ Ἀλέξ. (83, 19-22): ἐνῶ τὰ προηγούμενα ἐπιχειρήματα
ἀπεδείκνυαν ἀπλῶς τὴν ὑπάρξε μῆς κοινῆς ἔννοιας ἔξω ἀπὸ τὰ ἀτομικὰ
ὄντα, τοῦτα δείχνουν ὅτι ὑπάρχει *παράδειγμα τί... κυρίως ὄν*, καὶ ἐδῶ ἔγκει-
ται αὐτὸ ποὺ φαίνεται νὰ χαρακτηρίζε κυρίως τὶς Ἰδέες. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει
καὶ ὁ Bonitz (111) κι’ ὁ Robin, ἐνθ’ ἄνωτέρω. 19. Ἀντίθετος ὁ Ross, 1, 194.

91. Τὸ ἐπιχείρημα τῶν σχετικῶν εἶναι κατ’ οὐσίαν τὸ ἀκόλουθο: Παίρνοντας γιὰ
παράδειγμα τὸ ἴσον, βεβαιωμένο ἀπὸ πολλὰ αἰσθητὰ ὑποκείμενα, μποροῦμε
νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ ἰσότης εἶναι τὸ πρότυπο τῶν ὑποκειμένων τῶν χαρακτη-
ριζομένων ὡς ἴσων, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀντίγραφα τῆς ἀπόλυτης καὶ ἀληθινῆς
ἰσότητος, ἔξ’ ὁλοκλήρου χωρισμένης ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ, τὰ ὁποῖα, στὴν ἀέναη
ροή τους, δὲ μποροῦν νὰ λάβουν αὐτὴ τὴν οὐσιαστικὴ ἰσότητα. Τὸ ἐπιχείρημα
αὐτό, ποὺ ἔχει τὴν πηγὴ του στὸν *Φαῖδωνα* 74, ὁδηγεῖ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη
στὸ νὰ παραδεχτοῦμε τὴν ὑπάρξε χωριστῶν ἀπὸ τὶς σχέσεις τους πραγμά-
των. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἴσον θὰ ἀποτελοῦσε ἓνα ἀνεξάρτητο γένος ποὺ θὰ
περιλάβαινε ὅλα τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα, παραβλεπομένης τῆς οὐσιαστικότη-
τός των, θὰ ἦταν ἴσα ἀναμεταξύ τους ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε ἀποψη. Αὐτὸ
ὅμως εἶναι μιὰ συνέπεια μπροστὰ στὴν ὁποῖα ὑποχωροῦν κι’ οἱ ἴδιοι οἱ πλα-
τωνικοί.

88. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιστήμη, ἀσχολεῖται μὲ τὰ καθόλου—μὲ τὶς γενικὲς ἀπόψεις— καὶ
ὄχι μὲ τὰ συγκεκριμένα ποὺ εἶναι ἄπειρα καὶ ἀόριστα καὶ ξεφεύγουν ἀπὸ κάθε
ἐπιστημονικὸν προσδιορισμὸ—θᾶρχομε ἔτσι Ἰδέες τῆς ὑγείας, τοῦ πολέμου
κλπ.: αὐτοῦγεία, αὐτοπόλεμος κλπ.
89. Τότε θὰ πρέπει νὰ ἀναγάγουμε σὲ χωριστὲς πραγματικότητες δηλ. σὲ Ἰδέες,
καὶ τὶς ἔννοιες *οὐκ ἄνθρωπος*, *οὐ ζῶν*—πρᾶγμα ποὺ οἱ ἴδιοι οἱ Πλατωνικοὶ
ἀρνοῦνται νὰ τὸ παραδεχτοῦν. Ἀναμφίβολα, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης συμφωνεῖ μὲ
τὸν Πλάτωνα ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη, παρὰ μόνον τοῦ καθολικοῦ, ἀλλὰ
αὐτὸ τὸ καθολικὸ ὑπάρχει στὸ ἴδιο τὸ αἰσθητό, εἶναι ἀπλῶς ἡ δυνατότης νὰ
ἐπαναληφθῇ τὸ ἴδιο γνῶρισμα σὲ πολλὰ ὑποκείμενα.
90. Ὡς τώρα ὁ Ἀριστοτέλης ἀνάφερνε τὰ διάφορα ἐπιχειρήματα τῶν Πλατω-
νικῶν: ἀπαίτησις τῆς ἐπιστήμης, ἐνότης πολλότητος, παραμονὴ στὴν σκέψη
κάτινος ποὺ ἐξαφανίστηκε. Προσθέτει τὴν μνεία «συλλογισμοὶ πρὸ ἀκριβεῖς»,
χωρὶς νὰ παρέχει καμμιά ἐνδειξη. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς συλλογισμούς μας τοὺς

αυτό γένος, οἱ δὲ τὸν τρίτον ἄνθρωπον λέγουσιν. ὅλως τε ἀναιροῦσιν οἱ περὶ τῶν εἰδῶν λόγοι ἃ μᾶλλον εἶναι βουλόμεθα [οἱ λέγοντες εἶδη] τοῦ τὰς ιδέας εἶναι συμβαίνει γὰρ μὴ εἶναι τὴν δυάδα πρώτην ἀλλὰ τὸν ἀριθμόν, καὶ τὸ πρὸς τι 20 τοῦ καθ' αὐτό, καὶ πάνθ' ὅσα τινὲς ἀκολουθήσαντες ταῖς περὶ τῶν ιδεῶν δόξαις ἠγναντώθησαν ταῖς ἀρχαῖς.—ἔτι κατὰ μὲν τὴν ὑπόληψιν καθ' ἣν εἶναι φαμεν τὰς ιδέας οὐ μόνον τῶν οὐσιῶν ἔσται εἶδη ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἐτέρων (καὶ γὰρ τὸ νόημα ἐν οὐ μόνον περὶ τὰς οὐσίας ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἄλ- 25 λων ἐστί, καὶ ἐπιστῆμαι οὐ μόνον τῆς οὐσίας εἰσὶν ἀλλὰ καὶ ἐτέρων, καὶ ἄλλα δὲ μυρία συμβαίνει τοιαῦτα)· κατὰ δὲ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὰς δόξας τὰς περὶ αὐτῶν, εἰ ἔστι μεθ-

ὑπαρξῆς, οἱ δὲ στὸ ἐπιχείρημα τοῦ Τρίτου Ἀνθρώπου⁹². Γενικά, ἡ διαλεκτικὴ ἀποδείξεις τῆς ὑπάρξεως τῶν Ἰδεῶν, καταστρέφει τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἐμεῖς [οἱ Πλατωνικοί] φέρνουμε γιὰ τὶς Ἰδέες⁹³, ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξὴ μᾶς εἶναι περισσότερο πολύτιμη ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῶν Ἰδεῶν. Γιατί προκύπτει νὰ μὴν εἶναι ἀρχικὸ στοιχεῖο τοῦ συστήματος ἡ δυάδα ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ σχετικὸ τὸ πρὸς τι, καὶ ὅχι αὐτὸ ποὺ ἔξω ἀπὸ κάθε σχέσιν ἔχει ὑπαρξῆς, καὶ ὅλες οἱ ἀντιφάσεις πρὸς τὶς ἴδιες τοὺς τὶς ἀρχές, ποὺ παρουσιάστηκαν σὲ κείνους ποὺ ἀκολούθησαν τὴν θεωρίαν τῶν Ἰδεῶν.

Ἐπὶ πλέον, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη στὴν ὁποία βασίζεται ἡ ὑπαρξὴς τῶν Ἰδεῶν⁹⁴, θὰ ἀναγκαστοῦμε νὰ παραδεχτοῦμε Ἰδέες ὅχι μόνον γιὰ τὶς οὐσίες, ἀλλὰ καὶ γιὰ πολλὰ ἄλλα πράγματα, γιατί βέβαια ἐνιαῖα εἶναι ἡ σκέψις ὅχι μόνον γιὰ τὶς οὐσίες, ἀλλὰ γιὰ τὰ ἄλλα πράγματα, ἐπιστῆμες δὲ ὑπάρχουν ὅχι μόνον γιὰ τὶς οὐσίες, ἀλλὰ γιὰ τὰ ἄλλα ποὺ δὲν εἶναι οὐσίες – καὶ ἀναρίθμητες ἄλλες τέτοιες συνέπειες προκύπτουν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, σύμφωνα μὲ τὴν λογικὴ ἀναγκαιότητα καὶ τὶς δοξασίες ποὺ ἔγιναν παραδεχτὲς σχετικὰ μὲ αὐτές, ἂν οἱ Ἰδέες μποροῦν νὰ συμμετέχονται (εἰ ἔστι μεθεκτὰ τὰ εἶδη), τότε ἀναπόφευκτα μόνον τῶν οὐσιῶν μποροῦν νὰ

92. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Τρίτου Ἀνθρώπου, ποὺ λέγεται ἔτσι ἐξ αἰτίας τῶν συνεπειῶν ποὺ συνεπάγεται, παρουσιάζεται ἤδη στὸν *Παρμενίδη* 132a. Τὸ ἀπέδιδαν στὸν σοφιστὴ Πολυξένη, μαθητὴ τοῦ Μεγαρίκου Βρυῶνα. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸ χρησιμοποιεῖ πολλές φορές, γιὰ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν θεωρίαν τῶν Ἰδεῶν. Θὰ τὸ συναντήσουμε στοὺς *Σοφιστικὸς Ἐλέγχους*, 22, 187b, ὅπου τὸ παρουσιάζει σὰν σοφιστικὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὸ ὁποῖο εἶναι ὑπεύθυνοι οἱ Πλατωνικοί, ποὺ ἀνήγαγαν κοινὰ γνωρίσματα σὲ ἀτομικὲς οὐσίες. Ἐπειδὴ σχετικῶς ἔχουν ἐμφιλοχῶσῃ πολλές ἀνακρίβειες, θὰ πρέπει νὰ διευκρινήσουμε τὴν σημασίαν καὶ τὴν σπουδαιότητά του. Πρέπει νὰ τὸ καταλάβουμε ὡς ἑξῆς:

Ἄν κάθε κοινὸ σὲ πολλὰ πράγματα στοιχεῖο ὑψωθῇ στὴν σειρά χωριστῆς οὐσίας, αὐτὸ ποὺ εἶναι κοινὸ στὸν αἰσθητὸν ἄνθρωπο καὶ στὸν *Ἀυτοάνθρωπο* θὰ παραγάγῃ μὲ τὴν σειρά του ἕναν τρίτον ἄνθρωπο. Αὐτὸ ποὺ εἶναι κοινὸ στὸν τρίτον ἄνθρωπο, στὸν *Ἀυτοάνθρωπο* καὶ στὸν αἰσθητὸν ἄνθρωπο θὰ παραγάγῃ ἕναν τέταρτον ἄνθρωπο, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, ἐπ' ἄπειρον.

93. Αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα – ἀρχές, εἶναι οἱ ἴδιες οἱ ἀρχές τῶν Ἰδεῶν, δηλαδὴ τὸ Ἔνα καὶ ἡ ἀόριστη Δυάδα.

94. Δηλ. ἡ κοινότης γνωρισμάτων, ἡ ἐνότης τοῦ πολλαπλοῦ.

30 γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς μετέχονται ἀλλὰ δεῖ ταύτη ἐκάσ-
του μετέχειν ἢ μὴ καθ' ὑποκειμένου λέγεται (λέγω δ'
οἶον, εἴ τι αὐτοδιπλασίον μετέχει, τοῦτο καὶ αἰδίου μετέχει,
ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· συμβέβηκε γὰρ τῷ διπλασίῳ
αἰδίῳ εἶναι), ὥστ' ἔσται οὐσία τὰ εἶδη· ταῦτα δὲ ἐνταῦθα
991^α οὐσίαν σημαίνει κάκεῖ· ἢ τί ἔσται τὸ εἶναι φάναι τι παρὰ
ταῦτα, τὸ ἐν ἐπὶ πολλῶν; καὶ εἰ μὲν ταὐτὸ εἶδος τῶν ἰδεῶν
καὶ τῶν μετεχόντων, ἔσται τι κοινόν (τί γὰρ μᾶλλον ἐπὶ

95. Ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ σημείου ὡς τὸ 991a ἡ ἐπιχειρηματολογία εἶναι πολὺ δύσκολη. Βλ. Robin, *Ἡ Πλατωνικὴ θεωρία*, σελ. 630. Ὁ Ἀριστοτέλης φέρνει τοὺς Πλατωνικοὺς σὲ ἀντίφαση μὲ τὸν ἑαυτὸν τους. Ἀφ' ἐνός, ἡ ἐνότης τῆς πολλαπλότητος γίνεται ἔξω ἀπὸ τῆς οὐσίας, κι' ἔτσι θὰ μπορούν νὰ ὑπάρξουν Ἰδέες τῆς Ποιότητος, τῆς Ποσότητος, κλπ., ποὺ βέβαια δὲν εἶναι οὐσίες, ἔχουν ὅμως ἐπιστήμη – πρῶγμα ἀπαραίτητο γιὰ τοὺς πλατωνικοὺς γιὰ νὰ ὑπάρξῃ Ἰδέα, ἀλλὰ ποὺ τὸ ἀρνοῦνται οἱ Πλατωνικοὶ γιὰ τῆς μὴ οὐσίας. Ἀφ' ἐτέρου, εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ συμμετοχὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ οὐσιακὴ, ὑποστασιακὴ. Δὲν ὑπάρχει συμμετοχὴ κατὰ συμβεβηκός, καὶ δὲν ὑπάρχουν Ἰδέες παρὰ μόνον τῆς οὐσίας, γιατί ἓνα πρῶγμα δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι, παρὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ στὴν ἴδια τὴν οὐσιαστικότητα (essence) τοῦ συμμετεχομένου πράγματος. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ συμμετοχὴ στὴν Ἰδέα πρέπει πάντοτε νὰ γίνεται ἐφ' ὅσον αὐτὴ δὲν εἶναι γνώρισμα ἀλλὰ ὑποκείμενο – ἄλλοιως, μιὰ τέτοια συμμετοχὴ δὲν θὰ παρῆχε τὴν ὑπάρξιν στὰ παράγωγα πράγματα. Ὁ Ἀρ. φέρνει ἓνα παράδειγμα γιὰ νὰ ἀπο-

ὑπάρχουν Ἰδέες. Γιατί⁹⁵ πραγματικά, δὲν ὑπάρχει συμμετοχὴ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ πρέπει ἡ συμμετοχὴ ποὺ γίνεται ἐπ' αὐτὴν σὲ κάθε Ἰδέα, νὰ γίνεται ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδίδεται ἡ ἴδια ἢ Ἰδέα συμπτωματικῶς σὲ ἓνα ὑποκείμενο [μὲ τὴν προϋπόθεση δηλαδή, πὼς αὐτὲς θεωροῦνται ξεχωριστὲς ἀπὸ κάθε ὑποκείμενο ποὺ αὐτὲς θὰ μπορούσαν σὰν κατηγορούμενα νὰ προσδιορίσουν]. Ἐννοῶ τὸ ἑξῆς: ἂν κάτι συμμετέχει στὸ Αὐτοδιπλάσιο, τοῦτο καὶ αἰδίου [καὶ τοῦ Αἰωνίου] μετέχει, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Γιατί ἡ ιδιότητα τοῦ αἰώνιου δὲν εἶναι οὐσιαστικὴ γιὰ τὸ διπλάσιο, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Ἐπομένως, δὲν θὰ ὑπάρξουν Ἰδέες, παρὰ μόνον τῆς οὐσίας [οὐσίες θᾶναι οἱ Ἰδέες, ὥστ' ἔσται οὐσία τὰ εἶδη].

991a Ὡστόσο τὰ ἴδια λόγια σημαίνουν οὐσία, καὶ στὸν ἐδῶ κόσμον καὶ στὸν νοητὸ [τὸν ὑπερβατικόν]. Ἀλλοιῶς, τί νόημα θὰ εἶχε ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ ἐνότης μιᾶς πολλαπλότητος εἶναι κάτι ξεχωριστὸ ἀπὸ αὐτὴ τὴν πολλαπλότητα; Καὶ ἐὰν μὲν ὑπάρχει ταυτότης εἶδους ἀνάμεσα στὶς Ἰδέες καὶ στὰ μετέχοντα ὄντα, θὰ ὑπάρξῃ ἀναμεταξύ τους κάτι κοινό. Γιατί ποιὸς

δείξει τί ἐννοεῖ μὲ μιὰ κατὰ συμβεβηκός συμμετοχὴ, καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ μὴ παραδεχθῇ σὰν πραγματικὴ συμμετοχὴ παρὰ τὴν οὐσιακὴ συμμετοχὴ. Ἐνα διπλάσιο πρῶγμα εἶναι διπλάσιο, γιατί συμμετέχει στὸ Αὐτοδιπλάσιο (στὴν Ἰδέα τοῦ διπλασίου) κι' ὄχι στὸ Αἰώνιο – συμμετέχει καὶ σὲ αὐτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, μὲ τὴν ἐννοία ὅτι κάθε Ἰδέα, ἄρα καὶ ἡ Ἰδέα τοῦ διπλασίου, εἶναι αἰώνια. Γιατί εἶναι φανερό, ὅτι μιὰ συμμετοχὴ στὴν Αἰωνιότητα ποὺ εἶναι ἀπλὸ συμβεβηκός τοῦ διπλασίου, δὲ θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ στὸ συμμετέχον τὸ ἴδιο τὸ εἶναι τοῦ μετεχομένου, δηλαδή τὴν φύσιν τοῦ διπλασίου. Ἐπομένως, τὰ πράγματα ποὺ συμμετέχουν στὶς Ἰδέες ὡς οὐσίες εἶναι καὶ αὐτὰ οὐσίες. Τὸ νὰ μὴ παραδεχθῇ κανεὶς ὅτι οἱ Ἰδέες καὶ τὰ αἰσθητὰ πράγματα ἀνήκουν στὸ ἴδιο γένος, θὰ καθιστοῦσε ἀδύνατη κάθε συμμετοχὴ, ἀχρηστὴ καὶ ἀκατανόητη. Αὐτὸ ποὺ εἶναι οὐσία στὴν ὑπερβατικὴ σφαῖρα, δὲν μπορεῖ παρὰ οὐσίες νὰ προκαλέσῃ ἐδῶ κάτω, καί, γιὰ τὸν ἴδιο λόγον, αὐτὸ ποὺ εἶναι ποιότης ἐδῶ κάτω, εἶναι ἀνεξήγητο ἂν συνιστᾷ οὐσία στὸ ὑπεραισθητὸ πεδίο.

τῶν φθαρτῶν δυνάδων, καὶ τῶν πολλῶν μὲν αἰδίων δέ, τὸ
 5 δυνὰς ἐν καὶ ταυτόν, ἢ ἐπὶ τ' αὐτῆς καὶ τῆς τινός;)· εἰ δὲ
 μὴ τὸ αὐτὸ εἶδος, ὁμώνυμα ἂν εἴη, καὶ ὁμοιον ὥσπερ
 ἂν εἴ τις καλοῖ ἄνθρωπον τὸν τε Καλλίαν καὶ τὸ ξύλον,
 μηδεμίαν κοινωνίαν ἐπιβλέψας αὐτῶν.—πάντων δὲ μάλιστα
 διαπορήσειεν ἂν τις τί ποτε συμβάλλεται τὰ εἶδη τοῖς
 10 αἰδίοις τῶν αἰσθητῶν ἢ τοῖς γιγνομένοις καὶ φθειρομένοις·
 οὔτε γὰρ κινήσεως οὔτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς ἐστὶν αἷτια αὐτοῖς.
 ἀλλὰ μὴν οὔτε πρὸς τὴν ἐπιστήμην οὐθὲν βοηθεῖ τὴν τῶν ἄλ-
 λων (οὐδὲ γὰρ οὐσία ἐκεῖνα τούτων· ἐν τούτοις γὰρ ἂν ἦν), οὔτε
 εἰς τὸ εἶναι, μὴ ἐνυπάρχοντά γε τοῖς μετέχουσιν· οὕτω μὲν
 15 γὰρ ἂν ἴσως αἷτια δόξειεν εἶναι ὡς τὸ λευκὸν μεμιγμένον
 τῷ λευκῷ, ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος λίαν εὐκίνητος, ὃν Ἀνα-
 ξαγόρας μὲν πρῶτος Εὐδοξος δ' ὕστερον καὶ ἄλλοι τινὲς
 ἔλεγον (ῥᾶδιον γὰρ συναγαγεῖν πολλὰ καὶ ἀδύνατα πρὸς
 τὴν τοιαύτην δόξαν)· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκ τῶν εἰδῶν ἐστὶ τᾶλλα
 20 κατ' οὐθένα τρόπον τῶν εἰωθότων λέγεσθαι. τὸ δὲ λέγειν
 παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τᾶλλα κeno-
 λογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς. τί γάρ ἐστι

λόγος ὑπάρχει νὰ εἶναι σὲ μεγαλύτερον βαθμὸς ἢ δυνάδα ἐπὶ
 τῶν φθαρτῶν δυνάδων καὶ τῶν [μαθηματικῶν], πολλῶν μὲν,
 αἰδίων δὲ – ἐν καὶ ταυτόν, παρ' ὅσον ἀνάμεσα στὴν ιδεώδη
 δυνάδα καὶ σὲ κάποια φθαρτὴ δυνάδα; Ἐν ὅμως δὲν ὑπάρχει
 ταυτότης εἰδους μεταξὺ τῶν ιδεῶν καὶ τῶν μετεχόντων, τότε
 μόνον ὁμωνυμία θὰ ὑπάρξῃ, καὶ θὰ ἦταν τὸ ἴδιο σὰν κάποιος
 νὰ ὀνόμαζε ἄνθρωπο τὸν Καλλία κι' ἓνα κομμάτι ξύλο,
 χωρὶς νάχει ὑπ' ὄψη του καμμιά κοινὴ σχέση ἀναμεταξύ τους.

Ἡ μεγίστη ἀπορία ἀπὸ ὅλες εἶναι, τί τέλος πάντων ὠφε-
 λοῦν οἱ Ἰδέες τὰ αἰσθητά, εἴτε γιὰ αἰώνια αἰσθητά⁹⁶ πρόκειται
 εἴτε γιὰ ὅσα γίνονται καὶ φθείρονται [ἀφανίζονται]. Γιατί
 δὲν αἰτιολογοῦν καμμιά, οὔτε κίνηση οὔτε μεταβολὴ τους.
 Ἀλλὰ ἀκόμα δὲν βοηθοῦν σὲ τίποτε, οὔτε γιὰ τὴν ἐπιστήμη
 τῶν ὑπολοίπων πραγμάτων –γιατί δὲν εἶναι οὐσία τους,
 ἀλλοιῶς θὰ ἦταν μέσα σὲ αὐτά– οὔτε γιὰ τὸ εἶναι τους, γιὰ τὴν
 ἐξήγηση δηλαδή τῆς ὑπάρξεώς τους, ἀφοῦ βέβαια δὲν ὑπάρ-
 χουν μέσα στὰ συμμετέχοντα. Γιατί βέβαια μὲ ἓναν τέτοιο
 τρόπο, ἂν δηλαδή ἐνυπῆρχαν, θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ φανοῦν
 αἷτια τῶν ὄντων, μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὸ λευκὸ εἶναι αἷτιο τῆς
 λευκότητος στὸ λευκὸ ὃν μπαίνοντας στὴν σύνθεσή του.
 Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα αὐτό, ποὺ πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας καὶ
 ἔπειτα ὁ Εὐδοξος καὶ κάποιοι ἄλλοι προβάλλανε, δὲν εἶναι
 καθόλου σταθερό. Γιατί μὲ εὐκολία μπορεῖ κανεὶς χτυπώ-
 ντας αὐτὴ τὴν δοξασία νὰ βγάλῃ ἀκολουθίες ποὺ θάφερναν
 σὲ ἀδύνατα ἀποτελέσματα τὴν βάση.

Οὔτε ἐξ ἄλλου μποροῦν τὰ ἄλλα πράγματα νὰ προέρχο-
 νται ἀπὸ τίς Ἰδέες, κατ' οὐθένα τρόπον ποὺ συνήθως ἐννοῦμε
 αὐτὴ τὴν ἔκφραση⁹⁷. Ὅσον ἀφορᾷ στὸ νὰ λέμε ὅτι οἱ Ἰδέες
 εἶναι πρότυπα (παραδείγματα), καὶ ὅτι τὰ ἄλλα πράγματα
 συμμετέχουν σὲ αὐτές, αὐτὰ εἶναι κενολογίες καὶ ποιητικὲς
 μεταφορές. Ποῦ ἄραγε ἐργάζονται, ἔχοντας τὰ μάτια καρφω-

96. Ὅπως εἶναι ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, τὰ ἄστρα καὶ ὁλόκληρος ὁ οὐρανός (Ἀλέξ.
 96,4).

97. Ἐκ τῆς ὕλης, ἢ ἐκ τοῦ εἶδους, ἢ ἐξ ἀμφοῖν (Ἀλέξ. – μὲ τὸν ὅποιον συμφωνοῦν ὁ
 Bonitz καὶ ὁ Ross). Ἐπίσης ὁ Robin γράφει ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ συνήθως χρησι-
 μοποιούμενα μέσα γιὰ τὴν ἐξήγηση τῆς γενέσεως ἐνὸς πράγματος, δὲν ἱκανο-
 ποιεῖ.

τὸ ἐργαζόμενον πρὸς τὰς ἰδέας ἀποβλέπον; ἐνδέχεται τε καὶ εἶναι καὶ γίγνεσθαι ὅμοιον ὅτιοῦν καὶ μὴ εἰκαζόμενον
 25 πρὸς ἐκεῖνο, ὥστε καὶ ὄντος Σωκράτους καὶ μὴ ὄντος γένοιτ' ἂν οἷος Σωκράτης· ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι καὶ εἴ ἦν ὁ Σωκράτης αἰδῖος. ἔσται τε πλείω παραδείγματα τοῦ αὐτοῦ, ὥστε καὶ εἶδη, οἷον τοῦ ἀνθρώπου τὸ ζῶον καὶ τὸ δίπουν.
 ἅμα δὲ καὶ τὸ αὐτοάνθρωπος. ἔτι οὐ μόνον τῶν αἰσθητῶν παραδείγματα τὰ εἶδη ἀλλὰ καὶ αὐτῶν, οἷον τὸ γένος,⁹⁸ ὥς γένος εἰδῶν· ὥστε τὸ αὐτὸ ἔσται παράδειγμα καὶ εἰκῶν. ἔτι δόξειεν ἂν ἀδύνατον εἶναι χωρὶς τὴν οὐσίαν καὶ οὐ^{991b} ἢ οὐσία· ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι οὐσίαι τῶν πραγμάτων οὔσαι χωρὶς εἶεν; ἐν δὲ τῷ Φαῖδωνι οὕτω λέγεται, ὥς καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι αἷτια τὰ εἶδη ἐστὶν· καίτοι τῶν εἰδῶν ὄντων ὁμως οὐ γίγνεται τὰ μετέχοντα ἂν μὴ ἢ τὸ κινήσον,⁵ καὶ πολλὰ γίγνεται ἕτερα, οἷον οἰκία καὶ δακτύλιος, ὧν οὐ

98. Οἱ Ἰδέες· αὐτοζῶον, αὐτοδίπουν.

99. Δηλαδή ὅχι ὥς γένος ὑλικῶν πραγμάτων ἀλλὰ καθαρό.

100. Θὰ ὑπάρξῃ καὶ Ἰδέα τῆς Ἰδέας καὶ τὸ ἴδιο πρῶγμα θᾶναι καὶ «παράδειγμα» καὶ εἰκόνα. Τὸ αὐτοζῶο θᾶναι πρότυπο τοῦ αὐτοανθρώπου, ποὺ μὲ τὴν σειρὰ του θᾶναι πρότυπο τοῦ αἰσθητοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ταυτοχρόνως θᾶναι ἢ εἰκόνα τοῦ αὐτοζῶου.

101. Ἐμεῖς οἱ Πλατωνικοί. Ἀλλὰ γεννᾶται τὸ ζήτημα ἂν πραγματικὰ ὁ Πλάτων ἀρνιόταν τὴν ὑπαρξὴ Ἰδεῶν γιὰ τὰ «τεχνητά». Οἱ γνώμες τῶν μελετητῶν εἶναι διχασμένες ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Στὸν Κρατύλο καὶ στὴν Πολιτεία, ὁ Πλάτων

μένα στὶς Ἰδέες σὰν πρότυπα; Γιατί μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ νὰ γίνε-
 νεται κάποιος ὄν ὅμοιος μὲ ἓνα ἄλλο, χωρὶς ὥστόσο νὰ εἶναι
 καὶ ἀντίτυπο ἐκείνου τοῦ ἄλλου. Ἔτσι, κι' ἂν ὑπάρχει κι' ἂν
 δὲν ὑπάρχει Σωκράτης, μπορεῖ νὰ γίνη ἓνας ἄνθρωπος σὰν
 τὸν Σωκράτη. Προφανῶς τὸ ἴδιο θὰ συνέβαινε καὶ στὴν περι-
 πτωση ποὺ ὁ Σωκράτης θὰ ἦταν αἰώνιος.

Παραπέρα, θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν γιὰ τὸ ἴδιο ὄν,
 περισσότερα πρότυπα καί, κατὰ συνέπειαν, καὶ περισσότε-
 ρες Ἰδέες τοῦ ἐν λόγῳ ὄντος. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο π.χ. τὸ ζῶο τὸ
 δίποδο,⁹⁸ συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Αὐτοάνθρωπος. Ἀκόμη οἱ Ἰδέ-
 ες εἶναι παραδειγματικά πρότυπα, ὅχι μόνον τῶν αἰσθητῶν
 ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν Ἰδεῶν, τὸ γένος π.χ. ὥς γένος⁹⁹ θὰ εἶναι
 τὸ πρότυπο τῶν εἰδῶν ποὺ περιέχονται στὸ γένος. Ὡστε τὸ
 αὐτὸ ἔσται παράδειγμα καὶ εἰκῶν¹⁰⁰.

991β Ἀκόμη μπορεῖ κανεὶς νὰ σκεφθῇ ὅτι εἶναι ἀδύνατο
 νᾶναι χωρισμένη ἢ οὐσία ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου αὐτὴ εἶναι
 οὐσία. Πῶς λοιπὸν οἱ ἰδέες ποὺ εἶναι οὐσίες τῶν πραγμάτων
 θᾶταν χωρισμένες ἀπὸ τὰ πράγματα; Στὸν Φαῖδωνα ὁμως
 ὑπάρχει μιὰ τέτοια διατύπωση, ὅτι καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γί-
 γνεσθαι αἷτια τὰ εἶδη ἐστὶν [οἱ Ἰδέες]. Ὡστόσο, ἔστω κι' ἂν
 παραδεχτοῦμε ὅτι ὑπάρχουν οἱ Ἰδέες, τὰ συμμετέχοντα σὲ
 αὐτὲς ὄντα, δὲν γεννιοῦνται χωρὶς τὴν ἐπέμβαση τοῦ κινητι-
 κοῦ αἰτίου. Ἐπὶ πλεόν πολλὰ ἄλλα πράγματα παράγονται,
 ἓνα σπῖτι π.χ. ἢ ἓνα δακτυλίδι, γιὰ τὰ ὅποια λέμε¹⁰¹ ὅτι δὲν

λέει καθαρὰ γιὰ Ἰδέες τῆς τραπέζης καὶ τῆς κλίνης, ὁ δὲ Ross ὑποστηρίζει ὅτι
 οἱ Ἰδέες τῶν «τεχνητῶν» εἶναι ἐπιβεβλημένες ἀπὸ τὴν λογικὴ τοῦ πλατωνικοῦ
 συστήματος. Ἡ ἄρνησις αὐτῶν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ στοὺς ὁπαδοὺς του κι' ὅχι
 στὸν ἴδιον τὸν Πλάτωνα. Οἱ περισσότεροι μελετηταὶ φρονοῦν ὅτι ὁ Πλάτων
 στὰ στερεὰ του χρόνια ἀπέρριψε τὶς Ἰδέες τῶν «τεχνητῶν». Τέλος ὁ Zeller κι'
 ὁ Robin ἔχουν τὴν γνώμη ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης παρερμήνευσε τὸ σύστημα τοῦ
 δασκάλου του.

φαμεν εἶδη εἶναι· ὥστε δηλον ὅτι ἐνδέχεται καὶ τᾶλλα καὶ εἶναι καὶ γίνεσθαι διὰ τοιαύτας αἰτίας οἷας καὶ τὰ ῥηθέντα νῦν.—ἔτι εἵπερ εἰσὶν ἀριθμοὶ τὰ εἶδη, πῶς αἴτιοι ἔσονται; πότερον ὅτι ἕτεροι ἀριθμοὶ εἰσι τὰ ὄντα, οἷον ὁδὶ μὲν <ὁ> 10 ἀριθμὸς ἄνθρωπος ὁδὶ δὲ Σωκράτης ὁδὶ δὲ Καλλίας; τί οὖν ἐκεῖνοι τούτοις αἰτιοὶ εἰσιν; οὐδὲ γὰρ εἰ οἱ μὲν αἰδιοὶ οἱ δὲ μή, οὐδὲν διοίσει. εἰ δ' ὅτι λόγοι ἀριθμῶν τὰνταῦθα, οἷον ἡ συμφωνία, δηλον ὅτι ἐστὶν ἓν γέ τι ὧν εἰσὶ λόγοι. εἰ δὴ τι τοῦτο, ἡ ὕλη, φανερόν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀριθμοὶ λόγοι τινὲς 15 ἔσονται ἐτέρου πρὸς ἕτερον. λέγω δ' οἷον, εἰ ἔστιν ὁ Καλλίας λόγος ἐν ἀριθμοῖς πυρὸς καὶ γῆς καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος, [καὶ] ἄλλων τινῶν ὑποκειμένων ἔσται καὶ ἡ ἰδέα ἀριθμῶν· καὶ αὐτοάνθρωπος, εἴτ' ἀριθμὸς τις ὧν εἴτε μή, ὅμως ἔσται λόγος ἐν ἀριθμοῖς τινῶν καὶ οὐκ ἀριθμὸς, οὐδ' ἔσται τις <ἰδέα> διὰ ταῦτα 20

ἔχουν Ἰδέες. Ὡστε δηλον ὅτι ἐνδέχεται καὶ τᾶλλα καὶ εἶναι [καὶ νὰ εἶναι] καὶ γίνεσθαι διὰ τοιαύτας αἰτίας, οἷας καὶ τὰ ῥηθέντα νῦν.

Ἐπειτα, ἂν οἱ Ἰδέες εἶναι ἀριθμοί, πῶς μποροῦν νᾶναι αἰτία; Θὰ εἶναι τάχα αἰτία γιὰ τὸ λόγο ὅτι καθένα ἀπὸ τὰ ὄντα εἶναι ξεχωριστὸς ἀριθμὸς, π.χ. αὐτὸς δὲ ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἄνθρωπος, αὐτὸς δὲ ὁ Σωκράτης, αὐτὸς δὲ ὁ Καλλίας; Γιὰ ποιὸν λοιπὸν λόγο ἐκεῖνοι, οἱ ἀντίστοιχοι δηλαδή ἰδεώδεις ἀριθμοὶ¹⁰², θὰ εἶναι αἰτία σὲ τούτους, δηλαδή στοὺς ἀριθμοὺς τῶν πραγμάτων;

Γιατί τίποτε δὲν κερδίζομε, ἔστω κι' ἂν παραδεχτοῦμε ὅτι ἐκεῖνοι εἶναι αἰῶνιοι, τοῦτοι ὅχι. Ἄν, πάλι, ἡ αἰτία βρίσκεται στὸ ὅτι τὰ ἐγκόσμια πράγματα εἶναι ἀριθμητικὲς σχέσεις¹⁰³ (λόγοι ἀριθμῶν), μιὰ μουσικὴ ἁρμονία π.χ. — εἶναι φανερό ὅτι τοῦλάχιστον ὑπάρχει κάποιο πρᾶγμα τοῦ ὁποίου εἶναι σχέσεις. Ἄν δὲ αὐτὸ τὸ κάποιο πρᾶγμα, δηλαδή ἡ ὕλη¹⁰⁴, εἶναι κάτι καθορισμένο, προφανῶς καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἰδεώδεις ἀριθμοὶ θᾶναι σχέσεις ἑνὸς πράγματος πρὸς ἄλλο.

Φέρνω ἓνα παράδειγμα: Ἄν ὁ Καλλίας εἶναι μιὰ ἀριθμητικὴ σχέση πυρὸς καὶ γῆς καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος θᾶναι κι' ἡ ἰδέα μιὰ ἀριθμητικὴ σχέση μερικῶν ἄλλων ὑποστρωμάτων, ὁ δὲ αὐτοάνθρωπος, εἴτε εἶναι εἴτε δὲν εἶναι κάποιος ἰδεώδης ἀριθμὸς, θὰ εἶναι μιὰ ἀριθμητικὴ σχέση μερικῶν στοιχείων καὶ ὅχι καθαρὸ ἀριθμὸς, καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο, δὲ θὰ ὑπάρξῃ πιά διόλου κανένας ἀριθμὸς¹⁰⁵.

εἶναι σχέσεις (ὅπως «μιὰ συμφωνία» ποὺ βέβαια δὲν εἶναι ἀριθμὸς ἀλλὰ σχέσις), τότε χάνουν τὴν οὐσιαστικότητά τους, παύουν νὰ εἶναι ἀριθμοὶ simpliciter καὶ absolute, ἀφοῦ πρέπει νὰ θεμελιώνονται ἀπάνω σὲ ἓνα ὑποκείμενο. Αὐτὸ εἶναι ἡ καταστροφή τοῦ ἰδεατοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κατὰ συνέπειαν ποὺ εἶναι τὸ ἀντίτυπὸ του. Πάντως, κατ' ἀκολουθίαν, οἱ ἰδεατοὶ ἀριθμοὶ δὲν εἶναι αἰτία, εἴτε εἶναι καθαρὸ ἀριθμὸς εἴτε ἀπλὲς σχέσεις.

102. Μετὰ τὴν κριτικὴ τῆς καθαρῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν, ὁ Ἀρ. περνάει στὴν ἐξέταση τῆς τελευταίας μορφῆς τῆς θεωρίας, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἰδέες εἶναι ἀριθμοί. Ἡ μεταμαθηματικὴ αὐτὴ, ποὺ εἶναι κυρίως ἡ θεωρία τῶν ἀμέσων μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος, θὰ ἀποτελέσῃ ἀποκλειστικὰ σχεδὸν τὸ ἀντικείμενο τῶν βιβλίων Μ καὶ Ν, ποὺ θᾶναι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη, τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

103. Μεταξὺ τῶν τεσσάρων στοιχείων ποὺ τὰ συνθέτουν (βλ. *Τίμαιος*, 73, b, c).

104. Ἡ, γενικώτερα, ἓνα ὑπόστρωμα.

105. Ὅλο αὐτὸ τὸ χωρίο εἶναι πολὺ δύσκολο, καὶ τὸ νόημά του ἀμφισβητούμενο. Ὡστόσο ἡ σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλους φαίνεται καθαρὴ. Πάει νὰ ἀποκαταστήσῃ ὅτι ἡ ποιοτικὴ σύστασις τῆς Ἰδέας, ποὺ ὅπως ξέρομε εἶναι ἓνα μίγμα (βλ. κεφ. 6, 987 b), πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ σὲ μιὰ ποσοτικὴ σχέση. Ἄν οἱ ἰδεατοὶ ἀριθμοὶ

ἀριθμός. ἔτι ἐκ πολλῶν ἀριθμῶν εἰς ἀριθμὸς γίνεται, ἐξ εἰδῶν δὲ ἓν εἶδος πῶς; εἰ δὲ μὴ ἐξ αὐτῶν ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀριθμῷ, οἷον ἐν τῇ μυριάδι, πῶς ἔχουσιν αἱ μονάδες; εἴτε γὰρ ὁμοειδεῖς, πολλὰ συμβήσεται ἄτοπα, εἴτε μὴ ὁμοειδεῖς, μήτε [αἱ] αὐταὶ ἀλλήλαις μήτε αἱ ἄλλαι πᾶσαι πά- 25 σαις· τίνι γὰρ διοίσουσιν ἀπαθεῖς οὔσαι; οὔτε γὰρ εὐλογα ταῦτα οὔτε ὁμολογούμενα τῇ νοήσει. ἔτι δ' ἀναγκαῖον ἕτερον γένος ἀριθμοῦ κατασκευάζειν περὶ ὃ ἡ ἀριθμητική, καὶ πάντα τὰ μεταξὺ λεγόμενα ὑπὸ τινων, ἃ πῶς ἢ ἐκ τίνων ἐστὶν ἀρχῶν; ἢ διὰ τί μεταξὺ τῶν δευρὸ τ' ἔσται καὶ 30 αὐτῶν; ἔτι αἱ μονάδες αἱ ἐν τῇ δυάδι ἐκατέρω ἐκ τινος προτέρας δυάδος· καίτοι ἀδύνατον. ἔτι διὰ τί ἓν ὁ ἀριθμὸς 992 συλλαμβανόμενος; ἔτι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, εἴπερ εἰσὶν αἱ μονάδες διάφοροι, ἐχρῆν οὕτω λέγειν ὥσπερ καὶ ὅσοι τὰ στοιχεῖα τέτταρα ἢ δύο λέγουσιν· καὶ γὰρ τούτων ἕκαστος οὐ 5 τὸ κοινὸν λέγει στοιχεῖον, οἷον τὸ σῶμα, ἀλλὰ πῦρ καὶ γῆν,

Ἐπὶ πλέον, ἐκ πολλῶν ἀριθμῶν εἰς ἀριθμὸς γίνεται, ἀπὸ πολλὰς ὁμῶς Ἰδέες πῶς μπορεῖ νὰ βγῇ μιὰ καὶ μόνη Ἰδέα;¹⁰⁶ Θὰ ποῦν ὅτι βγαίνει, ὅχι ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ, ἀλλὰ ἀπὸ ὅσα εἶναι μέσα στὸν ἀριθμὸ, ὅπως π.χ. εἶναι μέσα στὴν μυριάδα οἱ μονάδες; Τότε, ποιά θὰ εἶναι ἡ φύσις αὐτῶν τῶν μονάδων; Γιατί πολλὰ ἄτοπα (πολλὰς ἀσυναρτησίης) θὰ προκύψουν, εἴτε ὁμοειδεῖς εἶναι, εἴτε μὴ ὁμοειδεῖς, οὔτε ἂν τοῦ ἴδιου ἀριθμοῦ ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη εἶναι, οὔτε ἂν τῶν διαφορετικῶν ἀριθμῶν οἱ μονάδες ὅλες εἶναι διαφορετικὲς ἀναμεταξύ τους. Γιατί κατὰ τί θὰ μπορέσουν νὰ διαφέρουν, ἀφοῦ δὲν ἔχουν ιδιότη- 107; (ἀπαθεῖς οὔσαι). Αὐτὰ βέβαια, οὔτε πιθανὰ εἶναι οὔτε μποροῦν νὰ συμβιβασθοῦν μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε τὶς μονάδες. Ἀκόμη, ἂν οἱ μονάδες εἶναι εἰδολογικὰ ξεχωρὲς, θὰ εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ φτιάσουμε ἓνα ἄλλο εἶδος ἀριθμῶν, ποὺ θάνα ἀντικείμενο τῆς ἀριθμητικῆς καὶ θὰ ἀποτελεῖ ὅλες ἐκεῖνες τὶς πραγματικότητες ποὺ μερικοὶ φιλόσοφοι τὶς λένε μεταξύ. Αὐτὰ ὁμῶς τὰ μεταξύκατὰ ποιὸν τρόπο ὑπάρχουν καὶ ἀπὸ ποιὲς ἀρχὲς προέρχονται¹⁰⁷; Ἡ, γιατί πρέπει νὰ ὑπάρχουν μεταξύ [ἐνδιάμεσα] ἀνάμεσα στὸν αἰσθητὸ κόσμον καὶ στὶς Ἰδέες; Ἀκόμη καθεμιὰ ἀπὸ τὶς μονά- 108; δες ποὺ εἶναι μέσα στὴν δυάδα θὰ προέλθῃ ἀπὸ μιὰ προηγου- 109; μενη δυάδα – πρᾶγμα ἀδύνατον.

992α Ἀκόμη, τί εἶναι κεῖνο ποὺ δίνει σὲ ἐνότητα τὸν ἰδεώ- 110; δη ἀριθμὸ ἀποτελούμενον ἀπὸ μονάδες; Ἀλλὰ δὲν τελειώσα- 111; με. Ἄν οἱ μονάδες εἶναι διαφορετικὲς ἀναμεταξύ τους, 112; θάπρεπε νὰ μιᾶνε ὅπως ἐκεῖνοι [οἱ φυσικοὶ] ποὺ παραδέχο- 113; νται δυὸ ἢ τέσσερα στοιχεῖα ἐννοώντας ὁμῶς ὅλοι τους ὅχι 114; ἓνα κοινὸ στοιχεῖο, τὸ σῶμα γενικὰ παραδείγματος χάριν,

106. Ὁ ἰδεώδης ἀριθμὸς εἶναι μιὰ ἐνιαία ἀτομικότης, ἐντελῶς διακεκριμένη ἀπὸ τὸν μαθηματικὸν ἀριθμὸ, καὶ ἡ ὁποία δὲ μπορεῖ, ὅπως αὐτός, νὰ ἀποτελεσθῇ μὲ προσθήκη ἄλλων ἀριθμῶν. Ὁ ἀριθμὸς 7 π.χ. ἐξηγεῖ ὁ Ἀλέξ. (110, 5-11) ἀπο- 107; τελεῖται ἀπὸ τὸ 3+4, ἐνῶ ἡ Ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκείνη τοῦ σκύλου βαλμέ- 108; νες μαζί δὲ μποροῦν νὰ σχηματίσουν μιὰ ἐνιαία Ἰδέα.

107. Ἀφοῦ δὲν προέρχονται ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀρχές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέρχονται οἱ 108; Ἰδέες καὶ ὁ ἰδεώδης ἀριθμὸς (Ἀλέξ. 113, 10).

εἴτ' ἔστι τι κοινόν, τὸ σῶμα, εἴτε μή. νῦν δὲ λέγεται ὡς ὄντος τοῦ ἐνός ὥσπερ πυρὸς ἢ ὕδατος ὁμοιομεροῦς· εἰ δ' οὕτως, οὐκ ἔσονται οὐσίαι οἱ ἀριθμοί, ἀλλὰ δῆλον ὅτι, εἴπερ ἐστὶ τι ἐν αὐτὸ καὶ τοῦτό ἐστιν ἀρχή, πλεοναχῶς λέγεται τὸ ἐν· ἄλ-
 10 λως γὰρ ἀδύνατον.—βουλόμενοι δὲ τὰς οὐσίας ἀνάγειν εἰς τὰς ἀρχὰς μήκη μὲν τίθεμεν ἐκ βραχείος καὶ μακροῦ, ἕκ τινος μικροῦ καὶ μεγάλου, καὶ ἐπίπεδον ἐκ πλατέος καὶ στενοῦ, σῶμα δ' ἐκ βαθέος καὶ ταπεινοῦ. καίτοι πῶς ἔξει ἡ τὸ ἐπί-
 15 πεδον γραμμὴν ἢ τὸ στερεὸν γραμμὴν καὶ ἐπίπεδον; ἄλλο γὰρ γένος τὸ πλατὺ καὶ στενὸν καὶ βαθὺ καὶ ταπεινόν· ὥσπερ οὖν οὐδ' ἀριθμὸς ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς, ὅτι τὸ πολὺ καὶ ὀλίγον ἕτερον τούτων, δῆλον ὅτι οὐδ' ἄλλο οὐθὲν τῶν ἄνω ὑπάρχει τοῖς κάτω. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ γένος τὸ πλατὺ τοῦ βα-
 20 τήος· ἦν γὰρ ἂν ἐπίπεδόν τι τὸ σῶμα. ἔτι αἱ στιγμαὶ ἐκ τίνος ἐνυπάρξουσιν; τούτῳ μὲν οὖν τῷ γένει καὶ διεμάχεται

108. Κάποιο πράγμα κοινό, διακεκριμένο ἀπὸ τὰ σώματα. Δὲν ὑπάρχει γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη κοινὸ σῶμα (πρβλ. *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, Α, 5, 320, b). Ἡ πρώτη ὕλη διαφοροποιεῖται πάντοτε ἀπὸ τὴν ἔνωση τῶν πρώτων ἐναντιοτήτων καὶ ἔτσι πραγματοποιεῖται τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὰ τέσσερα στοιχεῖα.

109. Τὸ πολὺ καὶ τὸ λίγος, εἶδος τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ—εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀριθμοῦ (Ἀλέξ. 118, 1).

110. Οἱ στιγμὲς ποὺ ἀποτελοῦν τὴν γραμμὴν, ἂν καὶ βρίσκονται μέσα σὲ αὐτή, εἶναι διαφορετικῆς ἀπὸ αὐτὴ φύσεως. Σὲ ποιὲς λοιπὸν ἀρχὲς θὰ πρέπει νὰ τίς ἀναγάγουμε; Καὶ πῶς νὰ τίς ἀναγάγουμε στὸ μεγάλο καὶ στὸ μικρό; Πῶς θὰ εἶναι μέσα στὸ μήκος; (πρβλ. Ἀλέξ. 119, 14 κ.κ.). Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς (ἀπὸ τὴν Ἀφροδισιάδα τῆς Καρίας) ἐδίδαξε περιπατητικὴ φιλοσοφία στὴν Ἀθήνα ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου, μεταξὺ 198 καὶ 221 μ.Χ. Περιφημος ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ «κατ' ἐξοχὴν ἐξηγητὴς», ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους «δεύτερος Ἀριστοτέλης». Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὑπομνήματά του στὸν Ἀριστοτέλη σώθηκαν καὶ δικὰ του ἔργα, στὰ ὁποῖα ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφία καὶ νὰ τὴν δικαιολογήσῃ ἀπέναντι στὰ ἀντίθετα δόγματα ἄλλων σχολῶν, ἰδιαίτερα τῆς Στοᾶς—τῶν Στωϊκῶν. Βάσις τῶν δοξασιῶν του, οἱ ὁποῖες παρεκκλίνουν σημαντικὰ ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους, εἶναι ἓνας νομιναλισμὸς, μιὰ ὀνοματοκρατία, ποὺ θυμίζει τὸν φυ-

ἀλλὰ τὸ πῦρ ἢ τὴν γῆ εἴτε εἶναι εἴτε δὲν εἶναι τὸ σῶμα κάποιο κοινὸν πράγμα¹⁰⁸. Τώρα ὁμοῦς μιλοῦν οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀριθμολογίας [οἱ Πλατωνικοί] σὰν νὰ εἶναι τὸ καθαυτὸ ἓνα, ἓνα εἶδος ὁμοιομεροῦς στοιχείου, ἀπαράλλακτα ὅπως τὸ πῦρ ἢ τὸ νερό. Ἄν ἔτσι εἶναι τὰ πράγματα, δὲν θάνα οὐσίαι οἱ ἀριθμοί. Ἀντίθετα, εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι ἂν ὑπάρχει κάποιο ἓνα καθαυτό, καὶ εἶναι ἀρχή (τὸ ἓνα) θάχει πολλὰ σημασίες. Διαφορετικὰ νὰ εἶναι τὰ πράγματα εἶναι ἀδύνατο.

Πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἀναγάγουμε τίς οὐσίαις [τὰ ὄντα] στὶς ἀρχές μας [ἐμεῖς οἱ Πλατωνικοί], παράγομε τὰ μήκη ἀπὸ τὸ βραχὺ καὶ τὸ μακρὺ, δηλαδὴ ἀπὸ ἓνα εἶδος τοῦ μικροῦ καὶ τοῦ μεγάλου, τὸ ἐπίπεδο [τὴν ἐπιφάνεια] ἀπὸ τὸ πλατὺ καὶ τὸ στενόν, τὸ δὲ σῶμα ἀπὸ τὸ ψηλὸ καὶ χαμηλό. Πῶς ὁμοῦς θὰ μπορέσῃ νὰ συμπεριλάβῃ τὸ ἐπίπεδο τὴν γραμμὴν ἢ τὸ στερεὸν τὴν γραμμὴν καὶ τὸ ἐπίπεδο; Γιατί διαφορετικοῦ γένους εἶναι τὸ πλατὺ καὶ τὸ στενὸ ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, καὶ τὸ ψηλὸ καὶ τὸ χαμηλὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅπως λοιπὸν ὁ ἀριθμὸς δὲν περιέχεται μέσα στὰ γεωμετρικὰ μεγέθη, γιὰ τὸ πολὺ καὶ τὸ λίγος διαφέρουν ἀπὸ τίς ἀρχές τῶν μεγεθῶν¹⁰⁹, ἔτσι ἐπίσης εἶναι φανερό ὅτι, ἀπὸ αὐτὰ τὰ διαφορετικὰ μεγέθη ἐκεῖνα ποὺ λογικὰ εἶναι προγενέστερα, δὲν θὰ περιέχονται στὰ κατώτερα μεγέθη. Οὕτε μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ χαμηλὸ ἀνήκει στὸ γένος τοῦ πλατιοῦ, γιὰτί τότε τὸ σῶμα θάταν ἓνα εἶδος ἐπιπέδου.

Ἀκόμη, οἱ στιγμὲς ποὺ περιέχονται στὴν γραμμὴ ἀπὸ ποῦ θὰ προέλθουν;¹¹⁰ Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων πολέμοῦσε αὐτὸ τὸ γένος

σικὸ Στράτωνα. Οἱ φυσικὲς ἔννοιες, ὑποστηρίζει ὁ Ἀλέξανδρος, εἶναι ἀπλὰ ὀνόματα: ὑπάρχουν μόνον στὴν σκέψη μας. Εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀφαίρεσης ἀπὸ τὰ μεμονωμένα πράγματα, *post rem* κι' ὄχι *ante rem*, ὅπως ἐδίδασκε ὁ Πλάτων. Στοιχοῦς νεωτέρους χρόνους, ἡ ὀνοματοκρατία μεταβάλλεται σὲ αἰσθησιοκρατία καὶ ἐμπειριοκρατία.

Πλάτων ὡς ὄντι γεωμετρικῷ δόγματι, ἀλλ' ἐκάλει ἀρχὴν γραμμῆς—τοῦτο δὲ πολλάκις ἐτίθει—τὰς ἀτόμους γραμμάς. καίτοι ἀνάγκη τούτων εἶναί τι πέρας· ὥστ' ἐξ οὗ λόγου γραμμὴ ἔστι, καὶ στιγμή ἔστιν.—ὅλως δὲ ζητούσης τῆς σοφίας περὶ
 25 τῶν φανερῶν τὸ αἷτιον, τοῦτο μὲν εἰάκαμεν (οὐθὲν γὰρ λέγομεν περὶ τῆς αἰτίας ὅθεν ἢ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς), τὴν δ' οὐσίαν οἰόμενοι λέγειν αὐτῶν ἑτέρας μὲν οὐσίας εἶναί φαμεν, ὅπως δ' ἐκεῖναι τούτων οὐσίαι, διὰ κενῆς λέγομεν· τὸ γὰρ μετέχειν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἶπομεν, οὐθὲν ἔστιν. οὐδὲ δὴ ὅπερ ταῖς
 30 ἐπιστήμαις ὀρώμεν ὃν αἷτιον, δι' ὃ καὶ πᾶς νοῦς καὶ πᾶσα φύσις ποιεῖ, οὐδὲ ταύτης τῆς αἰτίας, ἣν φαμεν εἶναι μίαν τῶν ἀρχῶν, οὐθὲν ἄπτεται τὰ εἶδη, ἀλλὰ γέγονε τὰ μαθήματα τοῖς νῦν ἢ φιλοσοφία, φασκόντων ἄλλων χάριν
 992^b αὐτὰ δεῖν πραγματεύεσθαι. ἔτι δὲ τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν ὡς ὕλην μαθηματικώτεραν ἢν τις ὑπολάβοι, καὶ μᾶλλον κατηγορεῖσθαι καὶ διαφορὰν εἶναι τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὕλης

(τὴν ἔννοια τῆς στιγμῆς) μὲ τὴν σκέψη ὅτι δὲν ἦταν παρὰ ἓνα γεωμετρικὸ δόγμα, ὅμως τὴν ἀποκαλοῦσε ἀρχὴ τῆς γραμμῆς, καὶ χρησιμοποιοῦσε μάλιστα συχνὰ τὴν ἔκφραση: ἄτομες (ἀδιαίρετες) γραμμῆς. Ὡστόσο εἶναι ἀνάγκη, αὐτὲς οἱ ἀκοφτες γραμμῆς νᾶχουν ἓνα ὅριο, ἓνα πέρας. Γι' αὐτὸ ὁ λόγος ποὺ μᾶς ἀναγκάζει νὰ δεχτοῦμε τὴν γραμμὴ, μᾶς ἀναγκάζει νὰ δεχτοῦμε καὶ τὴν στιγμή.

Ἐνῶ, γενικά, ἡ φιλοσοφία ἐπιδιώκει νὰ βρῇ τὸ αἷτιο [τὸ κινητικὸ αἷτιο] τῶν φαινομένων, αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἀφήνομε κατὰ μέρος¹¹¹, ἀφοῦ δὲ λέμε τίποτε περὶ τῆς αἰτίας ὅθεν ἢ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς καί, μὲ τὴν σκέψη νὰ ἐξηγήσουμε τὴν οὐσία τῶν αἰσθητῶν ὄντων, μιλοῦμε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἄλλου εἶδους οὐσιῶν – τῶν Ἰδεῶν. Κατὰ ποιὸν τρόπο ὅμως, αὐτὲς οἱ καινούργιες οὐσίαι εἶναι οὐσίαι τῶν φανερῶν – γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα, κούφια λόγια λέμε. Γιατί τὸ μετέχειν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἶπομεν, οὐδὲν ἔστιν. Οὔτε δά, αὐτὸ ποὺ ὀλοφάνερα εἶναι αἷτιο [τὸ τελικὸ αἷτιο] γιὰ νὰ συγκροτοῦνται ὅλες οἱ ἐπιστήμες¹¹², καὶ χάριν τοῦ ὁποίου κάθε νοῦς καὶ κάθε φύσις ἐνεργεῖ, οὔτε αὐτὴ τὴν αἰτία ποὺ λέμε ὅτι εἶναι μία ἀπὸ τίς ἀρχές, καθόλου δὲν ἀγγίζουσιν οἱ Ἰδέες. Ἀλλὰ γιὰ τοὺς σημερινοὺς φιλόσοφους [γιὰ τὸν Ξενοκράτη π.χ.] φιλοσοφία ἔχουν καταντήσει νᾶναι τὰ μαθηματικά, ἢν καὶ λένε ὅτι τῶν ἄλλων [μαθημάτων] χάριν αὐτὰ δεῖν πραγματεύεσθαι.

992β Ἐπὶ πλεον, καὶ τὴν οὐσίαν ποὺ αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι βάζουν γιὰ ὕλική προϋπόθεση, μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν πάρῃ πὼς ἔχει ἀπόχρωση περισσότερο μαθηματικὴ¹¹³ καὶ ὅτι εἶναι κατηγορούμενο μᾶλλον καὶ διαφορισμὸς τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὕλης παρὰ ἢ ἴδια ἢ ὕλη. Τέτοια ὕλικὴ ἀρχὴ τοὺς λένε π.χ. τὸ

νος, εἶναι ἀρκετὴ ὑπογράμμιση τῶν μαθηματικῶν ὑπερβολῶν ποὺ καταγγέλλονται ἐδῶ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη.

111. Ἐμεῖς, οἱ Πλατωνικοί.

112. Ὁ Bonitz, *Index aristotelicus*, 123, ὁμολογεῖ ὅτι δὲν τὸ καταλαβαίνει αὐτὸ τὸ σημεῖο, καὶ παραπέμπει στὸ Ζ' 6, 1031b. Πρβλ. καὶ Ross, 1 208.

113. Ἐξετάζεται ἡ ὕλικὴ αἰτία τῶν Πλατωνικῶν. Ἡ δυάδα τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ εἶναι περισσότερο μαθηματικὴ παρὰ φυσικὴ. Ἡ σύστασις τοῦ Σύμπαντος ἀπὸ τριγωνικῆς ἐπιφάνειας, ὅπως περιγράφεται στὸν *Τίμαιο* τοῦ Πλάτωνος

ἢ ὕλην, οἶον τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, ὥσπερ καὶ οἱ φυσιο-
 5 λόγοι φασὶ τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνόν, πρώτας τοῦ ὑποκειμένου
 φάσκοντες εἶναι διαφορὰς ταύτας· ταῦτα γὰρ ἐστὶν ὑπεροχὴ
 τις καὶ ἔλλειψις. περὶ τε κινήσεως, εἰ μὲν ἔσται ταῦτα κίνησις,
 δῆλον ὅτι κινήσεται τὰ εἶδη· εἰ δὲ μή, πόθεν ἦλθεν; ὅλη
 γὰρ ἢ περὶ φύσεως ἀνήρηται σκέψις. ὃ τε δοκεῖ ῥάδιον
 εἶναι, τὸ δεῖξαι ὅτι ἐν ᾧ πάντα, οὐ γίγνεται· τῇ γὰρ ἐκθέσει 10
 οὐ γίγνεται πάντα ἐν ἄλλ' αὐτό τι ἐν, ἂν διδῶ τις πάντα·
 καὶ οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ γένος δώσει τὸ καθόλου εἶναι· τοῦτο δ'
 ἐν ἐνίοις ἀδύνατον. οὐθέν α' ἔχει λόγον οὐδὲ τὰ μετὰ τοὺς
 ἀριθμούς μήκη τε καὶ ἐπίπεδα καὶ στερεά, οὔτε ὅπως ἔστιν ἡ

114. Ὁ Ἀριστοτέλης κατελόγισε στοὺς Πλατωνικοὺς (Α, 992, α) ὅτι δὲν ἐξηγοῦν τὴν κίνηση. Ἐπαναλαμβάνει ἐδῶ τὴν κριτικὴν του. Οἱ Ἰδέες, σὰν ἀναλλοίωτες, εἶναι αἰτία ἡρεμίας καὶ ἀκινήσιας. Ὡς παραδεχτοῦμε μαζὶ μὲ τὸν Πλάτωνα, ὅτι τὸ μικρὸ καὶ τὸ μέγα ἢ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψη εἶναι κινήσεις. Τότε οἱ Ἰδέες ἀποτελοῦμενες ἀπὸ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸ θάνατι αὐτὲς σὲ κίνηση, πρῶτα ἀντίθετο μὲ τὸ ἴδιο τὸ θεμέλιο τῆς θεωρίας τους. Ὁμοῦς καταργουμένης τῆς κινήσεως ὅλη ἡ Φυσικὴ ἐξαφανίζεται.

μεγάλο καὶ τὸ μικρὸ, ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ φυσιολόγοι λένε τὸ ἄραιον καὶ τὸ πυκνὸ ὑποστηρίζοντας ὅτι εἶναι οἱ πρῶτες διαφοροποιήσεις τοῦ ὑποστρώματος. Γιατί πραγματικά, αὐτὰ [τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸ] δὲν εἶναι παρὰ ἓνα εἶδος ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν κίνηση, ἂν θέλουν αὐτὰ [τὸ μικρὸ καὶ τὸ μέγα] νὰ εἶναι κινήσεις, εἶναι φανερό ὅτι θὰ κινήθουν οἱ Ἰδέες. Ἄν ὅχι, ἀπὸ ποῦ ἦρθε ἡ κίνηση; Ἄν εἶναι ἔτσι, ὅλη βέβαια ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν φύση καταστρέφεται¹¹⁴.

Αὐτὸ ποὺ φαίνεται εὐκόλο, εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι κάθε τί ποὺ ὑπάρχει ἀνάγεται σὲ ἓνα. Καὶ ὁμοῦς, δὲν τὸ κατορθώνουν¹¹⁵. Γιατί ἀπὸ τὴν ἀπόδειξη ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκθεση¹¹⁶ δὲν προκύπτει ὅτι εἶναι τὰ πάντα ἐν, ἀλλὰ μόνον ὅτι ὑπάρχει ἓνα κάποιο χωριστὸ Αὐτοένα, ἔστω κι' ἂν κἀνὴ κανεὶς κάθε παραχώρηση. Ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτὸ προκύπτει, παρὰ ἂν παραδεχθῇ κανεὶς ὅτι τὸ καθολικὸ εἶναι γένος. Αὐτὸ ὁμοῦς, σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, εἶναι ἀδύνατον.

Οὔτε μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν σχετικὰ μὲ τὶς μεταγενέστερες ἀπὸ τοὺς ἀριθμοὺς ἐννοιες¹¹⁷, δηλαδὴ τὰ μήκη, οἱ ἐπιφά-

115. Ἀφοῦ οἱ Ἰδέες εἶναι ἀριθμοὶ καὶ τὸ ἓνα ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀριθμοῦ, οἱ πλατωνικοὶ ἐπιχείρησαν νὰ ἀναγάγουν στὴν «ἐνάδα», κάθε τί ποὺ ὑπάρχει. Ἡ μέθοδος τοὺς εἶναι ἡ ἐκθεσις (βλ. κατωτέρω).

116. Ἐκθεσις: Εἶναι ἡ μέθοδος μὲ τὴν ὁποία οἱ πλατωνικοὶ ἀνάγουν τὰ κοινὰ γνωρίσματα τῶν ὄντων σὲ χωριστὲς οὐσίες. Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐκθεσις εἶναι ἡ λογικὴ ἀφαίρεση. Γιὰ τὴν ἐκθεση, ὁ Ἀλέξ. παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς (124, 11-18): τοὺς καθ' ἕκαστα ἀνθρώπους προχειρίζόμενοι, ἐπεσκόπουν τὴν ἐν ᾧ πάντων αὐτοῖς ὁμοιότητα, καὶ ταύτην εὐρίσκοντες μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐν πᾶσιν οὖσαν καθὼς ἄνθρωποι, ἐς ταύτην τὴν ἐνάδα πάντας ἀνήγον, καὶ τῇ τοῦ ἐνὸς μετοχῇ τοὺς ἀνθρώπους ἔλεγον εἶναι καὶ τὸ ἐν τοῦτο τὸ ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις αὐτοάνθρωπον ἔλεγον. Ὁμοίως πάλιν ἐπὶ ἵππων, κυνῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐποιοῦν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους πάλιν καὶ τοὺς κύνες καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἐκτιθέμενοι, πάλιν ἐλάμβανον τοῦτοις τῷ εἶναι ζωῆς κατὰ τί ἐν, κλπ.

117. Τὰ ἰδεώδη μεγέθη.

ἔσται οὔτε τίνα ἔχει δύναμιν· ταῦτα γὰρ οὔτε εἶδη οἷόν τε εἶναι ¹⁵
(οὐ γὰρ εἰσιν ἀριθμοί) οὔτε τὰ μεταξὺ (μαθηματικά γὰρ
ἐκεῖνα) οὔτε τὰ φθαρτά, ἀλλὰ πάλιν τέταρτον ἄλλο φαί-
νεται τοῦτό τι γένος. ὅλως τε τὸ τῶν ὄντων ζητεῖν στοιχεῖα
μὴ διελόντας, πολλαχῶς λεγομένων, ἀδύνατον εὑρεῖν, ἄλλως
τε καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ζητοῦντας ἐξ οἷων ἐστὶ στοιχείων. ²⁰
ἐκ τίνων γὰρ τὸ ποιεῖν ἢ πάσχειν ἢ τὸ εὐθύ, οὐκ ἔστι δήπου
λαβεῖν, ἀλλ' εἴπερ, τῶν οὐσιῶν μόνον ἐνδέχεται· ὥστε τὸ τῶν
ὄντων ἀπάντων τα στοιχεῖα ἢ ζητεῖν ἢ οἶεσθαι ἔχειν οὐκ ἀλη-
θές. πῶς δ' ἂν τις καὶ μάθοι τὰ τῶν πάντων στοιχεῖα;
δῆλον γὰρ ὡς οὐθέν οἷόν τε προϋπάρχειν γνωρίζοντα πρό- ²⁵
τερον. ὥσπερ γὰρ τῷ γεωμετρεῖν μαθάνονται ἄλλα μὲν ἐν-
δέχεται προειδέναι, ὧν δὲ ἡ ἐπιστήμη καὶ περὶ ὧν μέλλει

νείες καὶ τὰ στερεά, κατὰ ποιὸν τρόπο αὐτὰ ὑπάρχουν ἢ μπο-
ροῦν νὰ ὑπάρξουν, οὔτε ποιά εἶναι ἡ σημασία τους, ποιά
εἶναι ἡ δουλειά τους [οὔτε τίνα ἔχει δύναμιν, ni quelles sont
leurs fonctions]. Γιατὶ αὐτὰ τὰ μεγέθη, οὔτε Ἰδέες μποροῦν νὰ
εἶναι –ἀφοῦ δὲν εἶναι ἀριθμοί– οὔτε τὰ ἐνδιάμεσα ὄντα –για-
τί ἐνδιάμεσα εἶναι μόνον τὰ μαθηματικά πράγματα– οὔτε τὰ
φθαρτά. Προφανῶς, θάχουμε μὲ αὐτὰ κάποιον νέο, τέταρτο,
γένος ὄντων¹¹⁸. Καὶ γενικά, ἂν ἀναζητοῦμε τὰ στοιχεῖα τῶν
ὄντων, χωρὶς νὰ ξεχωρίζουμε τίς διαφορὲς ἐκδοχὲς του
Εἶναι¹¹⁹, δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ τὰ βροῦμε, προπάντων ὅταν,
κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀναζητοῦμε τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα
ἀποτελοῦνται τὰ πράγματα. Γιατὶ ἀπὸ ποιά στοιχεῖα ἀποτε-
λεῖται τὸ ποιεῖν ἢ πάσχειν ἢ τὸ εὐθύ; Ἀσφαλῶς αὐτὸ εἶναι τὸ
ἀδύνατον νὰ ἀνακαλυφτῇ. Ἀκόμη καὶ ἂν παραδεχτοῦμε ὅτι
μποροῦν νὰ βρεθοῦν στοιχεῖα, αὐτὸ εἶναι δυνατὸν μόνον γιὰ
τὰ στοιχεῖα τῶν οὐσιῶν. Ἐπομένως, τὸ τῶν ὄντων ἀπάντων
τὰ στοιχεῖα ζητεῖν ἢ οἶεσθαι ἔχειν οὐκ ἀληθές. Πῶς ἐξ ἄλλου
θὰ μάθαινε κανεὶς τὰ στοιχεῖα ὅλων τῶν ὄντων;¹²⁰ Εἶναι προ-
φανές ὅτι δὲ θὰ εἶχε ἀνάγκη νὰ κατέχη καμμιά προηγούμενη
γνώση. Γιατί, ἀπαράλλακτα ὅπως γιὰ κεῖνον ποὺ μαθαίνει
γεωμετρία, εἶναι ἐνδεχόμενο ἄλλα πράγματα ἀπὸ πρωτότερα
νὰ ξέρι, γιὰ τὰ ἀντικείμενα ὁμῶς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς μαθη-

118. Ἐνῶ οἱ Πλατωνικοὶ δὲν παραδέχονται παρὰ μόνον τρία γένη. Ἔχομε δηλαδὴ
ἐδῶ ἓνα ἄλλο ἄτοπο – ἓνα ἄλλο παράλογο.

119. Τὸ Εἶναι, τὸ Ὄν, δὲν εἶναι γένος (πρβλ. Γ, 2) ἀλλὰ ἓνα πολλαχῶς λεγόμενον –
ποὺ λέγεται μὲ πολλὲς σημασίες, ἀναφορικά μὲ τίς κατηγορίες. Ἐφαρμόζεται
σὲ ὅλες τίς Κατηγορίες τοῦ ὄντος (οὐσία, ποιόν, ποσόν, σχέσις κλπ).

120. Ἔστω κι' ἂν παραδεχτοῦμε ὅτι ὑπάρχουν κοινὰ στοιχεῖα σὲ ὅλα τὰ ὄντα. Ὁ
Ἀριστοτέλης, ἀφοῦ ἀπέρριψε ἀνωτέρω τίς Ἰδέες ὡς principia essendi, ἐξετάζει
τώρα τὴν ἐννοία μιᾶς καθολικῆς ἐπιστήμης, ὅπως θεωροῦσε ὁ Πλάτων τὴν
διαλεκτικὴν του. Δὲν μποροῦμε νὰ ἀποκτήσουμε καμμιά γνώση, χωρὶς προηγού-
μενη κατοχὴ κάποιας ἄλλης γνώσεως, ξένης πρὸς τὴν ἴδια τὴν γνώση ποὺ θέ-

λομε νὰ ἀποκτήσουμε. Γιὰ νὰ διδαχτοῦμε τὴν γεωμετρίαν π.χ., θάχουμε ἤδη
γνώσεις, ὅπως μεγαλύτερο, μικρότερο, ἴσο, εὐθύ, καμπύλο, μακρὺ, πλατὺ,
στερεὸ (πρβλ. Ἀλέξ. 130, 4). Ἄν ὁμῶς ὑπάρχει μιὰ ἐπιστήμη τῶν γενικῶν
ἀρχῶν, ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἀποκτάται χωρὶς καμμιά προηγούμενη
γνώση, «γιατὶ δὲν θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀντλήσῃ αὐτὴ τὴν προηγούμενη
γνώση, παρὰ ἀπὸ αὐτοῦ ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τίς ἴδιες τίς ἀρχὲς ποὺ θέλει νὰ
γνωρίσῃ. Ὁ φαῦλος κύκλος εἶναι ὀλοφάνερος» (L. Robin, ἐνθα ἀνωτ. 523-
524). Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανερχεται πολλὰς φορὲς σὲ αὐτὸ τὸ θέμα. Τὸ ἐξετάζει
καὶ στὰ ἔργα του Ἀναλυτικὰ ὕστερα, Τοπικὰ καὶ Ἠθικὰ Νικομάχεια.

μανθάνειν οὐθέν προγιγνώσκει, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὥστ' εἴ τις τῶν πάντων ἔστιν ἐπιστήμη, οἷαν δὴ τινὲς φασιν, οὐθέν ἂν προϋπάρχοι γνωρίζων οὗτος. καίτοι πᾶσα μάθησις διὰ 30 προγιγνωσκομένων ἢ πάντων ἢ τινῶν ἐστί, καὶ ἡ δι' ἀποδείξεως <καὶ> ἡ δι' ὀρισμῶν (δεῖ γὰρ ἐξ ὧν ὁ ὀρισμὸς προειδέναι καὶ εἶναι γνώριμα)· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ δι' ἐπαγωγῆς. ἀλλὰ μὴν εἰ καὶ τυγχάνοι σύμφυτος οὕσα, θαυμαστὸν πῶς λανθάνο- 993^a μιν ἔχοντες τὴν κρατίστην τῶν ἐπιστημῶν. ἔτι πῶς τις γνω- ριεῖ ἐκ τίνων ἐστί, καὶ πῶς ἔσται δῆλον; καὶ γὰρ τοῦτ' ἔχει ἀπορίαν· ἀμφισβητήσει γὰρ ἂν τις ὥσπερ καὶ περὶ ἐνίας συλλαβᾶς· οἱ μὲν γὰρ τὸ ζα ἐκ τοῦ σ καὶ δ καὶ α φασὶν 5 εἶναι, οἱ δὲ τινες ἕτερον φθόγγον φασὶν εἶναι καὶ οὐθένα τῶν γνωρίμων. ἔτι δὲ ὧν ἐστὶν αἴσθησις, ταῦτα πῶς ἂν τις μὴ ἔχων τὴν αἴσθησιν γνοίη; καίτοι ἔδει, εἴγε πάντων ταῦτα

σεως ποὺ προτίθεται νὰ διδαχθῇ οὐδὲν προγιγνώσκει, ἔτσι δὰ συμβαίνει καὶ σχετικὰ μὲ κάθε ἄλλη πρόσκτηση γνώσεων. Ἄν, ἐπομένως, ὑπάρχει μιὰ γενικὴ ἐπιστήμη γιὰ ὅλα, ὅπως ἰσχυρίζονται μερικοί, θὰ πρέπει νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἀποκτᾷ, χωρὶς καμμιά προηγούμενη γνώση.

Ὡστόσο, πᾶσα μάθησις διὰ προγιγνωσκομένων ἢ πάντων ἢ τινῶν ἐστί. Αὐτὸ ἔχει ἐφαρμογὴ καὶ γιὰ τὴν ἐπιστήμη ποὺ χρησιμοποιεῖ ἀπόδειξη καὶ γιὰ κείνη ποὺ μεταχειρίζεται ὀρισμοὺς¹²¹. Γιατί αὐτὰ ποὺ ἀποτελοῦν τὸν ὀρισμὸ πρέπει νὰ τὰ ξέρομε ἀπὸ πρωτύτερα, καὶ μάλιστα νὰ μᾶς εἶναι γνώριμα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν ἐπιστήμη ποὺ ἐργάζεται μὲ τὴν ἐπαγωγή (ποὺ συνάγει τὸ γενικὸ ἀπὸ τὰ μερικά). Ἀλλὰ ἂν ἡ καθολικὴ ἐπιστήμη τυχαίνει νὰ μᾶς εἶναι σύμφυτος¹²², εἶναι νὰ ἀπορεῖ κανεὶς πῶς δὲν καταλαβαίνομε, ὅτι ἔχομε μέσα μας τὴν ἀνώτατη ἐπιστήμη.

993α Ἔπειτα, πῶς θὰ διακρίνει κανεὶς τὰ ἀρχικὰ συστα- τικὰ στοιχεῖα τῶν πραγμάτων καὶ ποιοὺ τεκμήριο θὰ τὸν δια- φωτίζει σχετικὰ; Γιατί, βέβαια, καὶ αὐτὸ τὸ σημεῖο παρουσιάζει ἀπορία. Γιατί μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ, ὅπως π.χ. σχετικὰ μὲ μερικὲς συλλαβές. Οἱ μὲν λένε ὅτι ἡ συλλαβὴ ΖΑ, ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ Σ, τὸ Δ καὶ τὸ Α. Ἄλλοι ὅμως ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι ξεχωριστὸς φθόγγος καὶ ὄχι κάποιος ἀπὸ κείνους ποὺ ξέρομε¹²³.

Τέλος, τὰ ἀντικείμενα ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε μὲ τὶς αἰσθήσεις, πῶς θὰ μπορούσε νὰ τὰ γνωρίσῃ ἓνας ἄνθρωπος, στερημένος ἀπὸ αὐτὴ τὴν αἴσθηση; Ὡστόσο, θὰ μπορούσε νὰ τὰ γνωρίσῃ, ἂν βέβαια τὰ συστατικὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ ἴδια¹²⁴,

121. Ὁ ὀρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου π.χ. (ζῶο ποὺ περπατάει – δίποδο), προϋποθέτει τὴν γνώση αὐτῶν τῶν στοιχείων: ζῶο ποὺ περπατάει, δίποδο.

122. Ὑπαινιγμὸς στὴν περὶ ἀναμνήσεως πλατωνικὴ θεωρία. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπα- ντᾷ ὅτι εἶναι μιὰ ἐξήγηση ἀναληθοφανῆς, προπάντων ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμη, ὅπως εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν.

123. Συζητεῖται, ἐξηγεῖ ὁ Ἀλέξ., ἂν ἡ συλλαβὴ ζα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ζ καὶ τὸ α ἢ ἀπὸ τὸ σ, τὸ δ καὶ τὸ α, γιατί ἄλλοτε τὸ ζ γράφονταν σδ, ὅπως τὸ ξ γράφονταν κς καὶ τὸ ψ πς.

στοιχείά ἐστιν ἐξ ὧν, ὥσπερ αἱ σύνθετοι φωναί εἰσιν ἐκ τῶν οἰκείων στοιχείων.

10

“Ὅτι μὲν οὖν τὰς εἰρημένας ἐν τοῖς φυσικοῖς αἰτίας **ΙΟ** ζητεῖν εὐόκασι πάντες, καὶ τούτων ἐκτὸς οὐδεμίαν ἔχομεν ἂν εἰπεῖν, δῆλον καὶ ἐκ τῶν πρότερον εἰρημένων· ἀλλ’ ἀμυνδρῶς ταύτας, καὶ τρόπον μὲν τινα πᾶσαι πρότερον εἴρηνται τρό-
15 πον δέ τινα οὐδαμῶς. ψελλιζομένη γὰρ ἔοικεν ἡ πρώτη φιλοσοφία περὶ πάντων, ἄτε νέα τε καὶ †κατ’ ἀρχὰς οὐσα [καὶ τὸ πρῶτον], ἐπεὶ καὶ Ἑμπεδοκλῆς ὁστοῦν τῷ λόγῳ φησὶν εἶναι, τοῦτο δ’ ἐστὶ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ ἡ οὐσία τοῦ πράγματος.

124. Τὸ κείμενο γράφει ταῦτα, ἀλλὰ ὅλοι οἱ μελετηταὶ κρίνουν ὅτι πρέπει νὰ διαβα-
 στή ταυτά = τὰ ἴδια. Σύμφωνα με αὐτὴ τὴν ἄποψη, θὰ ἀρκοῦσε νὰ γνωρίζει κα-
 νεῖς τὶς ἀρχές τῶν μὴ αἰσθητῶν πραγματικοτήτων, γιὰ νὰ γνωρίζει καὶ τὰ ἴδια
 τὰ αἰσθητά, ποὺ δὲ θὰ ἦταν παρὰ ἐξαρθήσεις αὐτῶν τῶν ἀρχῶν. Τελικὰ θὰ κα-
 ταλήγαμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἓνας ποὺ θὰ εἶχε τὴν αἰσθησιμότητα τῆς ἀκοῆς, θὰ
 γνωρίζει ἀναγκαστικὰ καὶ τὰ χρώματα. Ἔτσι, ἡ αἰσθητηριακὴ ἀντίληψη, ποὺ
 ἔξω ἀπ’ αὐτὴν κανένα ἐρέθισμα δὲν γίνεται γνωστό, θὰ ἀπέβαινε ἀχρηστική.

125. Κατὰ τὸν Ἑμπεδοκλή, τὸ κόκκαλο περιέχει δύο μέρη γῆς, δύο μέρη νεροῦ καὶ
 δύο μέρη φωτιά.

126. Τὸ τί ἦν εἶναι, mutatis mutandis (μεταβαλλομένων τῶν μεταβλητέων), εἶναι ἡ
 ἔννοια. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης λέει (Η, 7, 1032b): Λέγω δ’ οὐσίαν ἄνεν ὕλης τὸ
 τί ἦν εἶναι. Τὸ τί ἦν εἶναι: εἶναι αὐτὸ ποὺ τοῦ δόθηκε νὰ εἶναι, ἐνὸς πράγματος.
 Κάτι ποὺ μᾶς προκαθορίζει ὄντολογικὰ καὶ ἱστορικὰ. Ἀφορὰ τὴν πρώτη κα-
 ταβολὴ τῆς ἱστορικῆς καὶ πνευματικῆς μας ὑπάρξεως. Κάτι παρόμοιο εἶναι
 αὐτὸ ποὺ λέμε σήμερα: «Τέτοιος ἦταν!». Κυριαρχεῖται πάντοτε ἀπὸ τὴν πρῶ-
 τη του καταβολή, ἀπὸ τὸν οὐσιαστικὸ προκαθορισμὸ του.

«Τὸ τί ἦν εἶναι ἐνὸς πράγματος, λέει ἔξοχα ὁ Ravaisson (Δοκίμιο πάνω στὴν
 Μετάφ. τοῦ Ἀρ., σελ 512), δὲν εἶναι ὅλο αὐτὸ ποὺ εἶναι, ἀλλὰ μόνον ὅλο αὐτὸ
 ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι». Ἔχει ἀπασχολήσει πολὺ τὴν ἐρευνα ἡ ἐρμηνεία
 τοῦ τί ἦν εἶναι, καὶ γιατί ὁ παρατατικὸς ἦν, κι’ ὅχι τί ἐστὶν εἶναι. Οἱ μὲν λένε

σὲ ὅλα τὰ πράγματα, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ αἱ σύνθετοι
 φωναὶ ἀποτελοῦνται ἐκ τῶν οἰκείων στοιχείων.

10

Συμπέρασμα τοῦ πρώτου βιβλίου:
 δὲν ὑπάρχουν παρὰ τέσσερα αἷτια.

“Ὅτι τὶς αἰτίες ποὺ ἀπαριθμήσαμε στὰ Φυσικά φαίνεται νὰ
 ἀναζητοῦν ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, καὶ ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς –ἀπὸ
 τὶς τέσσερις δηλαδὴ αἰτίες – καμμιά ἄλλη δὲ θὰ μπορούσαμε
 νὰ ὀνομάσουμε, εἶναι ὀλοφάνερο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ πρωτύτερα
 ἔχουν λεχθῇ. Ἀλλά, ὡς τώρα, οἱ ἀρχὲς αὐτὲς δὲν διατυπώθη-
 καν παρὰ κατὰ ἓναν ἀόριστον τρόπο. Μπορεῖ νὰ ὑποστηρι-
 χθῇ ὅτι τρόπον τινὰ, πᾶσαι πρότερον εἴρηνται [ἔχουν λεχθῇ],
 τρόπον δέ τινὰ οὐδαμῶς [καθόλου]. Ἡ φιλοσοφία τῶν πρῶ-
 των καιρῶν, σὰν νέα ποὺ ἦταν, καὶ καθὼς βρίσκονταν στὴν
 πρώτη τῆς ἀρχῆς, μοιάζει νὰ ψευδίζει σὰν μικρὸ παιδί σχετικὰ
 πρὸς ὅλα τὰ ζητήματα.

Ἔτσι κι’ ὁ ἴδιος ὁ Ἑμπεδοκλῆς παραδέχεται ὅτι τὸ κόκκα-
 λο ὑπάρχει ἐξ αἰτίας τῆς ἀναλογίας τῶν συστατικῶν του¹²⁵
 ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ ἡ οὐσία
 τοῦ πράγματος¹²⁶. Ἀλλὰ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, θάπρεπε τὰ

ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν φιλοσοφικὸν παρατατικὸ ποὺ συχνὰ μεταχειρίζεται ὁ
 Ἀριστοτέλης ἀναφερόμενος σὲ προηγούμενη ἐπιχειρηματολογία, ἔχει δηλ.
 τὴν ἔννοια: λέγαμε... Ἄλλοι λένε ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν παρατατικὸ διαρκείας
 (πρβλ. Περί οὐρανοῦ, Α, 9, 278a: ὑπῆρχεν). Οἱ περισσότεροι ἐρμηνευταὶ φρο-
 νοῦν ὅτι ὁ παρατατικὸς ἐκφράζει τὴν προτεραιότητα τῆς μορφῆς ἐπὶ τοῦ συν-
 θέτου. Ἐπισημαίνεται ὅτι κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Διογένηους Λαερτίου (Ζ, 1,
 3) ὁ Ἀντισθένης προηγήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ὀρίζοντας τὸν λόγο ὡς τὸ
 τί ἦν, ἢ ἐστὶ δηλῶν. Τὴν καλύτερη κατὰ λέξιν ἐρμηνεία τῆς ἐκφράσεως: τί ἦν
 εἶναι, φαίνεται ὅτι τὴν ἔδωσε ὁ E. Brehier (Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, 1, 199):
 Τὸ γεγονὸς γιὰ ἓνα ὄν νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ ἦταν.

ἀλλὰ μὴν ὁμοίως ἀναγκαῖον καὶ σάρκας καὶ τῶν ἄλλων
 20 ἑκαστον εἶναι <διὰ> τὸν λόγον, ἢ μὴδὲ ἓν· διὰ τοῦτον ἄρα καὶ σὰρξ
 καὶ ὁστοῦν ἔσται καὶ τῶν ἄλλων ἑκαστον καὶ οὐ διὰ τὴν ὕλην,
 ἣν ἐκεῖνος λέγει, πῦρ καὶ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα. ἀλλὰ
 ταῦτα ἄλλου μὲν λέγοντος συνέφησεν ἂν ἐξ ἀνάγκης, σα-
 φῶς δὲ οὐκ εἴρηκεν. περὶ μὲν οὖν τούτων δεδήλωται καὶ
 25 πρότερον· ὅσα δὲ περὶ τῶν αὐτῶν τούτων ἀπορήσειεν ἂν τις,
 ἐπανέλθωμεν πάλιν· τάχα γὰρ ἂν ἐξ αὐτῶν εὐπορήσαιμὲν
 τι πρὸς τὰς ὕστερον ἀπορίας.

ἴδια νὰ πῇ καὶ γιὰ τὴν σάρκα καὶ γιὰ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα
 ὀργανικὰ συστατικά, καὶ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ὅλα εἶναι μιὰ
 ἀναλογία ἢ νὰ μὴν τὴν παραδεχτῇ γιὰ κανένα. Γιατὶ ἐξ αἰτίας
 αὐτῆς τῆς ἀναλογίας καὶ ἡ σάρκα καὶ τὸ κόκκαλο καὶ καθένα
 ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἄλλα συστατικά θὰ ὑπάρξουν, καὶ ὅχι δυνάμει
 τῆς ὕλης ποὺ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὀνομάζει πῦρ καὶ γῆ καὶ ὕδωρ
 καὶ ἀέρα. Ἄν ἓνας ἄλλος τὰ ἔλεγε αὐτά, κατ' ἀνάγκην θὰ συμ-
 φωνοῦσε, ὁ ἴδιος ὅμως τὸ εἶπε καθαρά¹²⁷.

Γι' αὐτὰ τὰ ζητήματα μιλήσαμε καὶ πρωτύτερα. Ἀλλὰ ἄς
 ξαναδοῦμε πάλι ὅσες ἀπορίες μπορεῖ κανεὶς νὰ βρῇ ἐπάνω
 στὴν οὐσία τῶν ἰδίων ζητημάτων. Γιατὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ μᾶς
 διευκολύνει σχετικὰ μὲ τίς μελλοντικὲς ἀπορίες.

127. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς θὰ εἶχε ἀπαρνηθεῖ τὴν ἄχρηστη θεωρία τοῦ τῶν τεσσάρων
 στοιχείων γιὰ νὰ προσκολληθῇ στὴν ἀναλογία (λόγος) ποὺ ἀνταποκρίνεται
 στὸ ἀριστοτελικὸ τί ἦν εἶναι (quiddité), ποὺ δίνει μιὰ ἐγκυρη ἐξήγηση γιὰ ὅλα
 (ἐπὶ πάντων – Ἀλέξ., 135, 18).

Α ΕΛΑΤΤΟΝ

30 Ὅτι ἡ περὶ τῆς ἀληθείας θεωρία τῇ μὲν χαλεπῇ τῇ δὲ
 ῥαδίᾳ. σημεῖον δὲ τὸ μήτ' ἀξίως μηδένα δύνασθαι τυχεῖν
 993^b αὐτῆς μήτε πάντας ἀποτυγχάνειν, ἀλλ' ἕκαστον λέγειν τι
 περὶ τῆς φύσεως, καὶ καθ' ἓνα μὲν ἢ μηθὲν ἢ μικρὸν ἐπιβάλ-
 λειν αὐτῇ, ἐκ πάντων δὲ συναθροισμένων γίνεσθαι τι μέγε-
 5 θος· ὥστ' εἴπερ ἔοικεν ἔχειν καθάπερ τυγχάνομεν παροιμια-
 ζόμενοι, τίς ἂν θύρας ἀμάρτοι; ταύτῃ μὲν ἂν εἴη ῥαδία,
 τὸ δ' ὅλον τι ἔχειν καὶ μέρος μὴ δύνασθαι δηλοῖ τὸ χαλε-
 πὸν αὐτῆς. ἴσως δὲ καὶ τῆς χαλεπότητος οὕσης κατὰ δύο
 τρόπους, οὐκ ἐν τοῖς πράγμασιν ἀλλ' ἐν ἡμῖν τὸ αἷτιον
 αὐτῆς· ὥσπερ γὰρ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ
 10 φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς
 ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. οὐ μόνον δὲ
 χάριν ἔχειν δίκαιον τούτοις ὧν ἂν τις κοινώσαιτο ταῖς δό-
 ξαις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιπολαιότερον ἀποφνημαμένοις· καὶ
 γὰρ οὗτοι συνεβάλοντό τι· τὴν γὰρ ἔξιν προήσκησαν ἡμῶν

ΒΙΒΛΙΟ α¹

(Α ΕΛΑΤΤΟΝ)

1

Δυσκολίες πού παρουσιάζονται στὴν ἔρευνά της ἀλήθειας.

993β Ἡ διερεύνηση τῆς ἀλήθειας, ἀπὸ μιᾶς ἀποψη, εἶναι δύ-
 σκολη, ἀπὸ ἄλλη, εὐκολη. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ὅτι
 οὔτε κανεὶς σημειώνει ἐπάνω σὲ αὐτή, σὲ ἀποτελεσματικὸ
 βαθμὸ, ἐπιτυχία, οὔτε ἀποτυχαίνει ἐξ ὀλοκλήρου. Κάθε φι-
 λόσοφος κάτι βρῖσκει νὰ πῇ γιὰ τὴν φύση. Καθ' ἑαυτὴν αὐτὴ ἢ
 εἰσφορὰ, ἀναμφίβολα, ἢ δὲν εἶναι τίποτε ἢ λίγο πρᾶγμα γιὰ
 τὴν ἀλήθεια. Τὸ ἄθροισμα ὅμως ὅλων αὐτῶν τῶν σκέψεων
 παράγει γόνιμα ἀποτελέσματα.

Ἐπομένως, φαίνεται νὰ συμβαίνει μὲ τὴν ἀλήθεια αὐτὸ
 πού λέμε μὲ τὴν παροιμία: «Καὶ ποίος δὲ θὰ πετύχη μιὰ πόρ-
 τα;» – μὲ τὸ τόξο. Ἔτσι κυτταγμένη ἡ ἀναζήτηση αὐτὴ θάταν
 εὐκολη. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι μποροῦμε νὰ κατέχομε μιὰ ἀλή-
 θεια στὸ σύνολό της ἀλλὰ νὰ μὴ μποροῦμε νὰ φτάσουμε σὲ λε-
 πτομερειακὴ γνώση, αὐτὸ φανερῶνει τὴν δυσκολία τῆς ἐπι-
 χειρήσεως. Ἰσως, ἐπίσης, ἐπεὶδὴ ὑπάρχουν δυὸ εἰδῶν δυσκο-
 λίες, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα κι' ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τοῦ μυα-
 λοῦ μας, ἢ παροῦσα δυσκολία νὰ ἔχει τὴν πηγὴ τῆς ὄχι στὰ
 πράγματα ἀλλὰ μέσα μας. Γιατί ἀπαράλλακτα, σὲ ὅποια κα-
 τάσταση βρῖσκονται τὰ μάτια τῶν νυκτερίδων σχετικὰ μὲ τὸ
 φέγγος τῆς ἡμέρας, στὴν ἴδια κατάσταση βρῖσκεται κι' ὁ νοῦς
 τῆς ψυχῆς μας σχετικὰ μὲ ὅσα κατὰ φύσιν εἶναι φανερώτατα
 ἀπ' ὅλα.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ εὐγνωμονοῦμε μόνον ἐκείνους τῶν ὁποί-
 ων θὰ μπορούσαμε νὰ παραδεχτοῦμε τίς δοξασίες, ἀλλὰ καὶ
 ἐκείνους τῶν ὁποίων οἱ ἀποφάνσεις εἶναι ἐπιπολαιότερες.
 Γιατί κι' αὐτοὶ κάτι ἔχουν προσφέρει. Γιατί ἀνέπτυξαν τὴν

1. Ἡ γνησιότης τοῦ βιβλίου α – πού προφανῶς εἶναι ἀτελείωτο – ἀνέκαθεν ἀμφι-
 σβητεῖται ἢ ὑποστηρίζεται ὅτι δὲν εἶναι ἐδῶ ἡ θέσις του ἀλλὰ στὰ *Φυσικά*, κλπ.
 Ὁ J. Tricot, ὡστόσο, ὑποστηρίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μὴν ἀποδοθῇ κι'
 αὐτὸ στὸν Ἀριστοτέλη. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς συνηγορεῖ ἐξ ἄλλου καὶ τὸ
 γεγονὸς ὅτι, τόσο τὸ περιεχόμενό του, ὅσο καὶ τὸ ὕψος του, δὲν παρουσιάζουν
 καμμιά ἀσυμφωνία μὲ τὸ ὅλον ἔργο τῶν *Μεταφυσικῶν*.

15 εἰ μὲν γὰρ Τιμόθεος μὴ ἐγένετο, πολλὴν ἂν μελοποιῖαν οὐκ εἶχομεν· εἰ δὲ μὴ Φρύνης, Τιμόθεος οὐκ ἂν ἐγένετο. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν περὶ τῆς ἀληθείας ἀποφνημαζέμενων· παρὰ μὲν γὰρ ἐνίων παρειλήφαμέν τινας δόξας, οἱ δὲ τοῦ γενέσθαι τούτους αἵτιοι γεγονάσιν. ὀρθῶς δ' ἔχει καὶ τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας. θεωρητικῆς 20 μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια πρακτικῆς δ' ἔργον· καὶ γὰρ ἂν τὸ πῶς ἔχει σκοπῶσιν, οὐ τὸ αἷτιον καθ' αὐτό, ἀλλὰ πρὸς τι καὶ νῦν θεωροῦσιν οἱ πρακτικοί. οὐκ ἴσμεν δὲ τὸ ἀληθὲς ἄνευ τῆς αἰτίας· ἕκαστον δὲ μάλιστα αὐτὸ τῶν ἄλλων καθ' ὃ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει τὸ συνώνυμον (οἷον τὸ πῦρ θερμότεον) 25 καὶ γὰρ τοῖς ἄλλοις τὸ αἷτιον τοῦτο τῆς θερμότητος· ὥστε καὶ

ικανότητά μας νὰ σκεπτόμαστε. Γιατί, ἂν δὲν εἶχε ὑπάρξει ὁ Τιμόθεος, πολλὲς μελωδίες δὲ θὰ τὶς εἶχαμε. Ἀλλὰ χωρὶς τὸν Φρύνη οὔτε κι' ὁ Τιμόθεος θὰ ὑπῆρχε. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ κείνους ποὺ μίλησαν γιὰ τὴν ἀλήθεια. Γιατί ἀπὸ μὲν μερικοὺς πῆραμε ὁρισμένους δοξασίες, ἀλλὰ ἄλλοι ὑπῆρξαν ἢ αἰτία γιὰ νὰ ῥθουν αὐτοὶ καὶ γιὰ νὰ κάνουν τὶς ἀνακαλύψεις τους.

Εἶναι δὲ σωστὸ νὰ λέγεται ἡ φιλοσοφία ἐπιστήμη τῆς ἀλήθειας². Γιατί σκοπὸς τῆς θεωρητικῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀλήθεια, τῆς πρακτικῆς ὅμως τὸ ἔργο³. Γιατί βέβαια, καὶ ὅταν οἱ πρακτικοὶ ἄνθρωποι ἐξετάζουν τὴν συμπεριφορὰ ἐνὸς πράγματος δὲν ἀντικρύζουν τὸ πρᾶγμα στὴν αἰώνια φύση του, ἀλλὰ ἐν σχέσει μὲ τὸν τάδε καθορισμένον σκοπὸ καὶ μὲ τὴν τάδε καθορισμένη στιγμή. Ὅμως δὲν γνωρίζομε τὴν ἀλήθεια χωρὶς νὰ γνωρίζομε τὴν αἰτία⁴.

Ἐπὶ πλέον, τὸ πρᾶγμα ποὺ ἀνάμεσα στ' ἄλλα κατέχει μιὰ ἐξαιρετικὴ φύση εἶναι πάντοτε ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὰ ἄλλα πράγματα ἔχουν ἀπὸ κοινοῦ αὐτὴ τὴν φύση – κάθε πρᾶγμα ποὺ ἔξ αἰτίας του ἕνας συνώνυμος χαρακτηρισμὸς ὑπάρχει καὶ στὰ ἄλλα πράγματα, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, στὸν ὕψιστο καὶ καθαρώτερον βαθμὸ, εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν φυσικὴ ιδιότητα ποὺ δείχνει ὁ συνώνυμος χαρακτηρισμὸς. Τὸ πῦρ π.χ. εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν θερμό, γιατί βέβαια, αὐτὸ εἶναι γιὰ τὰ ἄλλα τὸ αἷτιον τῆς θερμότητος. Κατὰ συνέπειαν, αὐτὸ ποὺ εἶναι αἰτία

ἄλλο αἷτιον. Ἐπομένως, γιὰ νὰ πετύχη τὸν σκοπὸ τῆς ἡ φιλοσοφίας, πρέπει νὰ ἐγκολπωθῇ τὴν γνώση τῶν πραγμάτων ποὺ εἶναι τὰ πιὸ ἀληθινά.

2. Ἡ γενικὴ πορεία τοῦ συλλογισμοῦ, εἶναι ἀρχετὰ δύσκολο νὰ ξεκαθαριστῇ. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Colle, 178, εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας, ἀφοῦ εἶναι θεωρητικὴ ἐπιστήμη. Ὅμως δὲ γνωρίζομε τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, παρὰ μὲ τὴν γνώση τῶν αἰτίων τους, ἐνῶ, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὰ αἷτια τῶν αἰωνίων πραγμάτων μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ φιλοσοφία εἶναι πιὸ ἀληθινὰ ἀπὸ κάθε

3. Ἡ ὁριστικὴ κατάταξις σὲ θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς ἐπιστήμες, θὰ γίνῃ στὸ E, 1 καὶ στὸ K, 7.

4. Ἐξαιρουμένων βέβαια τῶν ἀρχῶν οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν αἷτια, γιατί ἁλλοιῶς θᾶπρεπε νὰ προχωρήσουμε στὸ ἄπειρον. Ἐπομένως, λέει ὁ Ἀλέξ., οἱ λέξεις οὐκ ἴσμεν σημαίνουν οὐκ ἔχομεν ἐπιστήμην, δοθέντος ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἀποδεικτικὴ γνώση, ἐνῶ οἱ ἀρχὲς γίνονται γνωστὲς μὲ ἄλλον τρόπο.

ἀληθέστερον <ἀεὶ> τὸ τοῖς ὑστέροις αἰτίον τοῦ ἀληθέσιν εἶναι. διὸ τὰς τῶν ἀεὶ ὄντων ἀρχὰς ἀναγκαῖον [ἀεὶ] εἶναι ἀληθεστάτας (οὐ γὰρ ποτε ἀληθεῖς, οὐδ' ἐκείναις αἰτίον τί ἐστι τοῦ εἶναι, ἀλλ' ἐκείναι τοῖς ἄλλοις), ὥσθ' ἕκαστον ὡς ἔχει τοῦ 30 εἶναι, οὕτω καὶ τῆς ἀληθείας.

2 Ἀλλὰ μὴν ὅτι γ' ἔστιν ἀρχὴ τις καὶ οὐκ ἄπειρα τὰ 994^α αἷτια τῶν ὄντων οὐτ' εἰς εὐθυωρίαν οὔτε κατ' εἶδος, δῆλον. οὔτε γὰρ ὡς ἐξ ὕλης τόδ' ἐκ τοῦδε δυνατόν ἵεναι εἰς ἄπειρον (οἶον σάρκα μὲν ἐκ γῆς, γῆν δ' ἐξ ἀέρος, ἀέρα δ' ἐκ πυρός, καὶ τοῦτο μὴ ἴστασθαι), οὔτε ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως (οἶον 5 τὸν μὲν ἀνθρώπον ὑπὸ τοῦ ἀέρος κινήθηναι, ταῦτον δ' ὑπὸ τοῦ ἡλίου, τὸν δὲ ἥλιον ὑπὸ τοῦ νείκους, καὶ τούτου μὴδὲν εἶναι

τῆς ἀλήθειας ποὺ ἐδρεύει στὰ παράγωγα ὄντα, εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀλήθεια.

Γι' αὐτό⁵, οἱ ἀρχὲς τῶν αἰωνίων ὄντων, ἀναγκαστικά εἶναι οἱ πρὸ ἀληθινὲς ἀπὸ ὅλες, γιατί δὲν εἶναι ἀληθινὲς μονάχα τὸ τάδε χρονικὸ διάστημα οὔτε ὑπάρχει κάποιο αἶτιο τῆς ὑπάρξεώς τους (τοῦ εἶναι). Ἀντίθετα, αὐτὲς εἶναι αἰτίες γιὰ νὰ ὑπάρχουν τὰ ἄλλα. Ἐπομένως, ὅσο εἶναι ἔχει ἓνα πρᾶγμα, τόσο καὶ ἀλήθεια ἔχει. Δηλαδή συμμετέχει στὴν ἀλήθεια ἀνάλογα μὲ τὸ εἶναι του – ἐνῶ τὸ ψεῦδος εἶναι μὴ-εἶναι.

2

Ἀδυνατότης ὑπάρξεως μιᾶς ἀτελεύτητης σειρᾶς αἰτίων, καὶ ἀναγκαιότης μιᾶς πρώτης ἀρχῆς.

994 α Ἐπὶ πλεόν, εἶναι φανερό ὅτι ὑπάρχει μιὰ πρώτη ἀρχή, καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἄπειρα τὰ αἷτια τῶν ὄντων. Ἀφ' ἑνός, δὲν σχηματίζουν μιὰ ἄπειρη κάθετη σειρά, καὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν παρουσιάζουν μιὰ ἄπειρη σειρά ἀπὸ εἶδη.

Γιατί οὔτε ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ὕλικῆς συστάσεως [τοῦ ὕλικου αἰτίου], εἶναι δυνατόν τοῦτο τὸ ὄν νὰ προέρχεται ἀπὸ κεῖνο τὸ ἄλλο, καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὸ ἄλλο, κι' ἔτσι ἐπ' ἄπειρον: ἢ σάρκα π.χ. νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν γῆ, ἢ γῆ ἀπὸ τὸν ἀέρα, ὁ ἀέρας ἀπὸ τὴν φωτιά, καὶ τοῦτο μὴ ἴστασθαι. Οὔτε μπορεῖ νὰ συμβῇ αὐτὸ σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχικὴ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, ὁ ἀνθρώπος π.χ. νὰ κινεῖται ἀπὸ τὸν ἀέρα, ὁ ἀέρας ἀπὸ τὸν ἥλιο κι' ὁ ἥλιος ἀπὸ τὸ νεῖκος⁶ [τὸ μῖσος] – κι' αὐτῆς τῆς

καὶ μετὰ τὴν διάσπαση καὶ τοῦ ἀτόμου σήμερα, δὲν ὑπάρχουν παρὰ τὰ ἡλεκτρόνια καὶ τὰ πρωτόνια. Τὴν ἀποψη αὐτὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, σ' ἓνα ἐντελὼς διαφορετικὸ ἐπίπεδο, ὁ φιλόσοφος Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης τὴν ἔκανε θεμέλιο τῆς θεωρίας τοῦ Quarta via, γιὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ.

6. Ὑπαινιγμὸς στὴν κοσμολογία τοῦ Ἐμπεδοκλή.

5. Τὸ δόγμα ποὺ διατυπώνεται σ' αὐτὴ τὴν παράγραφο, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀριστοτελικό. «Οἱ νόμοι τῆς σκέψεως, γράφει ὁ Ἀλέξ. (147, 10), εἶναι οἱ νόμοι τοῦ εἶναι, καὶ κάθε ὄν συμμετέχει στὴν ἀλήθεια κατὰ τὸν βαθμὸ τοῦ εἶναι του. Τὸ ψεῦδος εἶναι μὴ-ὄν». Τί ὑπέροχη ἀνακάλυψη! Οἱ νόμοι τῆς λογικῆς, ὁ νόμος τῆς ἀντιφάσεως π.χ., ποὺ εἶναι ἡ κυριώτερη ἀρχὴ τῆς λογικῆς, βασιζέται στοὺς νόμους τῆς φύσεως. Εἶναι ἀδιανόητο π.χ., ἓνας ἀνθρώπος, νὰ βρισκεται συγχρόνως ἐδῶ καὶ ἄλλοῦ. Οὔτε μπορεῖ ἓνα ἄλφα χρώμα νᾶναι συγχρόνως καὶ βῆτα. Τέτοιοι εἶναι οἱ νόμοι τῆς φύσεως. Καὶ τὰ αἰσθηματὰ μας ἀκόμα σὲ φυσικὸ νόμο ὀφείλονται. «Νόμῳ πικρόν, νόμῳ θερμόν, νόμῳ ψυχρόν, νόμῳ χροῖ· ἔτεῃ δὲ [στὴν πραγματικότητά] ἄτομα καὶ κενόν», ἔγραφε ἐδῶ καὶ δυόμιση χιλιάδες χρόνια ὁ Δημόκριτος. Οἱ ποιοτικὲς διαφορὲς δὲν ὑπάρχουν παρὰ στὶς αἰσθήσεις μας. Στὴν πραγματικότητά δὲν ὑπάρχουν παρὰ τὰ ἄτομα,

πέρας)· ὁμοίως δὲ οὐδὲ τὸ οὐ ἔνεκα εἰς ἄπειρον οἶόν τε ἰέναι, βάδισιν μὲν ὑγείας ἔνεκα, ταύτην δ' εὐδαιμονίας, τὴν δ' εὐδαιμονίαν ἄλλου, καὶ οὕτως αἰεὶ ἄλλο ἄλλου ἔνεκεν εἶναι· καὶ ἐπὶ 10 τοῦ τί ἦν εἶναι δ' ὡσαύτως. τῶν γὰρ μέσων, ὧν ἐστὶ τι ἔσχατον καὶ πρότερον, ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πρότερον αἴτιον τῶν μετ' αὐτό. εἰ γὰρ εἰπεῖν ἡμᾶς δέοι τί τῶν τριῶν αἴτιον, τὸ πρῶτον ἐροῦμεν· οὐ γὰρ δὴ τό γ' ἔσχατον, οὐδενὸς γὰρ τὸ τελευταῖον· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ μέσον, ἑνὸς γάρ (οὐθέν δὲ 15 διαφέρει ἐν ἡ πλείω εἶναι, οὐδ' ἄπειρα ἢ πεπερασμένα). τῶν δ' ἀπείρων τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ὅλως τοῦ ἀπείρου πάντα τὰ μόρια μέσα ὁμοίως μέχρι τοῦ νῦν ὥστ' εἴπερ μηδὲν ἐστὶ πρῶτον, ὅλως αἴτιον οὐδὲν ἐστίν.—ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐπὶ τὸ κάτω οἶόν τε εἰς ἄπειρον ἰέναι, τοῦ ἄνω ἔχοντος ἀρχήν, ὥστ' ἐκ πυ- 20 ρὸς μὲν ὕδωρ, ἐκ δὲ τούτου γῆν, καὶ οὕτως αἰεὶ ἄλλο τι γίνεσθαι γένος. διχῶς γὰρ γίνεσθαι τόδε ἐκ τοῦδε [ἢ ὥς τόδε λέγεται μετὰ τόδε, οἶον ἐξ Ἰσθμίων Ὀλύμπια] ἢ ὥς ἐκ παιδὸς ἀνὴρ μεταβάλλοντος ἢ ὥς ἐξ ὕδατος ἀήρ. 25 ὥς μὲν οὖν ἐκ παιδὸς ἀνὴρ γίνεσθαι φαμεν [ὥς] ἐκ τοῦ γιγνομένου τὸ γεγονὸς ἢ ἐκ τοῦ ἐπιτελουμένου τὸ τετελεσμένον

σειρᾶς νὰ μὴν ὑπάρχει κανένα τέλος. Ἐπίσης οὔτε σχετικὰ μὲ τὸν τελικὸ σκοπὸ μποροῦμε νὰ προχωροῦμε ἐπ' ἄπειρον καὶ νὰ λέμε ὅτι ἡ βάδιση σκοπὸν ἔχει τὴν ὑγεία, ἡ ὑγεία τὴν εὐδαιμονία, ἡ εὐδαιμονία κατὰ ἄλλο, καὶ ἔτσι τὸ ἄλλο, χωρὶς διακοπή, ἔνεκα τοῦ ἄλλου νὰ ὑπάρχει. Τὸ ἴδιο τέλος συμβαίνει καὶ μὲ τὸ τί ἦν εἶναι.

Γιατί στὰ ἐνδιάμεσα μέλη τῆς σειρᾶς, ποὺ ἔχουν κατὰ τελευταῖο καὶ κατὰ πρότερο, ἀναγκαστικὰ αὐτὸ ποὺ πάει μπροστὰ εἶναι αἴτιο αὐτῶν ποὺ ἔρχονται ὕστερα. Γιατί, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι πρέπει νὰ ποῦμε ποιοὺ ἀπὸ τὰ τρία εἶναι αἴτιο, θὰ ποῦμε ὅτι αἴτιο εἶναι τὸ πρῶτο. Δὲ μποροῦμε δὲ νὰ ποῦμε τὸ τελευταῖο, γιατί τὸ τελευταῖο δὲν εἶναι αἴτιο κανενός. Οὔτε τὸ ἐνδιάμεσο μποροῦμε νὰ τὸ ποῦμε αἴτιο, γιατί εἶναι αἴτιο ἑνός. Δὲν ἔχει δὲ καμμιά σημασία ἂν αὐτὸ τὸ ἐνδιάμεσο εἶναι ἓνα ἢ πολλὰ, οὔτε ἂν εἶναι ἄπειρα κατ' ἀριθμὸν ἢ πεπερασμένα. Ὅλες πάλι οἱ σειρὲς ποὺ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον⁷ εἶναι ἄπειρες, καὶ γενικὰ τοῦ ἀπείρου, εἶναι ἐπίσης ἐνδιάμεσα σὲ ὅλη τὴν διαδρομὴ τους, ὥς τὴν παροῦσα στιγμή, ὥς τὸ τελευταῖο τέρμα. Ἐπομένως, ἂν βέβαια δὲν ὑπάρχει κανένα πρῶτο, δὲν ὑπάρχει ὁλότελα κανένα αἴτιο.

Ἀλλὰ βεβαιότατα, οὔτε πρὸς τὰ κάτω εἶναι δυνατὴ μιὰ ἄπειρη προχώρηση, ὅταν τὸ ἐπάνω ἔχει ἀρχή, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ γίνη ἀπὸ τὸ πῦρ νερό, ἀπ' αὐτὸ γῆ, καὶ ἔτσι κατὰ συνέχεια, κάποιον ἄλλο γένος. Γιατί κατὰ δυὸ τρόπους γίνεται τοῦτο ἀπὸ κεῖνο – ὅχι ὅπως λέμε ὅτι τὰ Ὀλύμπια γίνονται ὕστερα ἀπὸ τὰ Ἰσθμια – ἀλλά, ἢ μὲ τὸν τρόπο ποὺ γίνεται, ἔπειτα ἀπὸ μεταβολή, ἀπὸ παιδι ἄντρας, ἢ μὲ τὸν τρόπο ποὺ γίνεται ἀέρας ἀπὸ νερό.

Λέγοντας ἐκ παιδὸς ἄνδρα γίνεσθαι, τὸ ἐννοοῦμε σὰν αὐτὸ ποὺ ἔγινε (τὸ γεγονός) ἀπ' αὐτὸ ποὺ γίνεται (ὥς ἐκ τοῦ γιγνομένου), μ' ἄλλα λόγια, σὰν τὸ τετελεσμένον νὰ προέρχε-

7. Δηλαδή «κατὰ πρόσθεσιν».

(ἀεὶ γὰρ ἐστὶ μεταξύ, ὥσπερ τοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι γένεσις, οὕτω καὶ τὸ γιγνόμενον τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος· ἐστὶ γὰρ ὁ μανθάνων γιγνόμενος ἐπιστήμων, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὁ λέγεται, 30 ὅτι γίγνεται ἐκ μανθάνοντος ἐπιστήμων). τὸ δ' ὡς ἐξ ἀέρος ὕδωρ, φθειρομένου θατέρου. διὸ ἐκεῖνα μὲν οὐκ ἀνακάμπτει εἰς ἄλληλα, οὐδὲ γίγνεται ἐξ ἀνδρὸς παῖς (οὐ γὰρ γίγνεται 994^b ἐκ τῆς γενέσεως τὸ γιγνόμενον ἀλλ' <δ> ἐστὶ μετὰ τὴν γένεσιν· οὕτω γὰρ καὶ ἡμέρα ἐκ τοῦ πρωῒ, ὅτι μετὰ τοῦτο· διὸ οὐδὲ τὸ πρωῒ ἐξ ἡμέρας). θάτερα δὲ ἀνακάμπτει. ἀμφοτέρως δὲ ἀδύνατον εἰς ἄπειρον ἵεναι· τῶν μὲν γὰρ ὄντων μεταξύ 5 ἀνάγκη τέλος εἶναι, τὰ δ' εἰς ἄλληλα ἀνακάμπτει· ἡ γὰρ θατέρου φθορὰ θατέρου ἐστὶ γένεσις.—ἄμα δὲ καὶ ἀδύνατον τὸ πρῶτον αἶδιον ὄν φθαρῆναι· ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἄπειρος ἡ γένεσις ἐπὶ τὸ ἄνω, ἀνάγκη ἐξ οὗ φθαρέντος πρώτου τι ἐγένετο μὴ αἶδιον εἶναι. ἐπεὶ δὲ τὸ οὐ ἔνεκα τέλος, τοιοῦτον δὲ ὁ μὴ ἄλλου 10 ἔνεκα ἀλλὰ τὰλλα ἐκείνου, ὥστ' εἰ μὲν ἔσται τοιοῦτόν τι ἔσχατον, οὐκ ἔσται ἄπειρον, εἰ δὲ μὴθὲν τοιοῦτον, οὐκ ἔσται τὸ

ταὶ ἀπὸ τὸ ἐπιτελούμενον⁸. (Γιατὶ πάντοτε ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ ὄν καὶ στὸ μὴ ὄν τὸ γιγνόμενον, ὅπως ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ὑπάρχει ἡ γένεσις [ἐλευση στὴν ὑπαρξη]. Γιατὶ ὁ μαθητὴς εἶναι ἓνας γιγνόμενος ἐπιστήμων, καὶ αὐτὸ ἐννοοῦμε ὅταν λέμε ὅτι ὁ ἐπιστήμων γίνεται ἀπὸ μαθητῆ⁹). Μὲ τὸν τρόπο, ὅπως λέμε ὅτι γίνεται ἀπὸ ἀέρα νερό, ἐννοοῦμε ὅτι τὸ ἓνα στοιχεῖο ἀφανίζεται. Γι' αὐτό, ὅσα γίνονται κατὰ τὸν πρῶτο τρόπο, δὲν ξαναγυρίζουν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο: ὁ ἄντρας δὲ γίνεται παιδί, γιατί τὸ γιγνόμενον δὲν εἶναι προϊόν τῆς ἴδιας τῆς γενέσεως, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ ἔρχεται μετὰ τὴν γένεση¹⁰.

994β Ἔτσι γίνεται κι' ἡ ἡμέρα ἀπὸ τὴν αὐγή, γιατί ἔρχεται ἔπειτα ἀπὸ τὴν αὐγή, διὸ οὐδὲ τὸ πρωῒ [ἡ αὐγή] ἐξ ἡμέρας. Ὅσα ὅμως γίνονται κατὰ τὸ δεύτερον τρόπο, ξαναγυρίζουν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο. Καὶ στίς δυὸ ὅμως τίς περιπτώσεις δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξη ἀτελεύτητη προχώρηση. Γιατὶ τὰ μὲν ἐνδιάμεσα μέλη τῶν σειρῶν ἀναγκαστικά ἔχουν τέλος. Στὴν δεύτερη περίπτωση δέ, τὸ ἓνα ξαναγυρίζει στὸ ἄλλο. Γιατὶ ἡ φθορὰ τοῦ ἑνός εἶναι γένεση τοῦ ἄλλου.

Συγχρόνως, εἶναι ἐπίσης ἀδύνατο νὰ φθαρῇ τὸ πρῶτο στοιχεῖο τῆς σειρᾶς, ἀφοῦ εἶναι αἰώνιο. Ἐπειδὴ, δηλαδή, ἡ γένεση δὲν εἶναι ἄπειρη πρὸς τὰπάνω¹¹, θὰ ἦταν ἀνάγκη, ἂν ἀπὸ τὴν φθορὰ αὐτοῦ ποὺ πρῶτο εἶναι στὴν σειρά τῆς γενέσεως, γίνονταν κάτι ἄλλο, αὐτὸ τὸ πρῶτο νὰ μὴν εἶναι αἰώνιο, δὲ θὰ μποροῦσε δηλαδή νὰ ὑπάρξη ζήτημα αἰώνιου αἵτιου¹². Ἐπὶ πλέον, τὸ τελικὸ αἷτιο εἶναι ἓνα τέλος. Καὶ εἶναι τέτοιο

(γίγνεται) μετὰ τὴν γένεσιν, ἐκ τοῦ ἤδη γεγονότος. Ὁ Ross καὶ ὁ Colle, προτείνουν ἄλλες ἐξηγήσεις.

11. Γιατὶ προϋποθέτει ἓνα αἰώνιο αἷτιο.

12. Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ εἶναι δυσερμηνευτο. Ὁ Σύλβεστρος Μαῦρος, φαίνεται νὰ κατάλαβε καλὰ τὸν συλλογισμό τοῦ Ἀριστοτέλους. Βλέπε τὸν τέταρτο τόμο τῆς ἐκδόσεως F. Ehrle. Παρίσι, 1887, *Aristotelis opera*.

8. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἀλλαγὴ στὴν ποσότητα (αὔξεις).

9. Γιατὶ εἶναι ἀλλοίωσις, ἀλλαγὴ στὴν ποιότητα. Ἡ αὔξις καὶ ἡ ἀλλοίωσις, ποὺ πᾶνε πρὸς ἓνα σκοπὸ, δὲν εἶναι ἀντιστρέψιμες.

10. Ἡ φράση αὕτη εἶναι πολὺ σκοτεινὴ. Κατὰ τὸν Ἀλέξ. καὶ τὸν Bonitz, ὁ Ἀρ. θέλει νὰ πῇ ὅτι δὲν πρόκειται, ὅπως στὸν δεύτερο τρόπο, γιὰ ἀπόλυτο γίγνεσθαι τῆς οὐσίας, ἀλλὰ γιὰ ἓνα γίγνεσθαι μεταγενέστερο τοῦ ἀπόλυτου γίγνεσθαι τῆς οὐσίας. Πρβλ. Bonitz, 131: οὐ γίνεται ἐκ τῆς γενέσεως τὸ γινόμενον, ἀλλὰ

οὐδ' ἔνεκα, ἀλλ' οἱ τὸ ἄπειρον ποιοῦντες λανθάνουσιν ἐξαιρουντες
 τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν (καίτοι οὐθεὶς ἂν ἐγχειρήσειεν οὐδὲν
 πράττειν μὴ μέλλων ἐπὶ πέρας ἥξειν). οὐδ' ἂν εἴη νοῦς ἐν
 15 τοῖς οὖσιν· ἔνεκα γὰρ τινος αἰεὶ πράττει ὁ γε νοῦν ἔχων,
 τοῦτο δέ ἐστι πέρας· τὸ γὰρ τέλος πέρας ἐστίν. ἀλλὰ μὴν
 οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι ἐνδέχεται ἀνάγεσθαι εἰς ἄλλον ὁρισμὸν
 πλεονάζοντα τῷ λόγῳ· αἰεὶ τε γὰρ ἔστιν ὁ ἔμπροσθεν μάλ-
 λον, ὁ δ' ὕστερος οὐκ ἔστιν, οὐδὲ τὸ πρῶτον μὴ ἔστιν, οὐδὲ
 20 τὸ ἐχόμενον· ἐτι τὸ ἐπίστασθαι ἀναιροῦσιν οἱ οὕτως λέγοντες,
 οὐ γὰρ οἷόν τε εἰδέναι πρὶν εἰς τὰ άτομα ἐλθεῖν· καὶ τὸ
 γινώσκειν οὐκ ἔστιν, τὰ γὰρ οὕτως ἄπειρα πῶς ἐνδέχεται
 νοεῖν; οὐ γὰρ ὁμοιον ἐπὶ τῆς γραμμῆς, ἥ κατὰ τὰς διαιρέ-
 σεις μὲν οὐχ ἴσταται, νοῆσαι δ' οὐκ ἔστι μὴ στήσαντα (διόπερ
 25 οὐκ ἀριθμήσει τὰς τομὰς ὁ τὴν ἄπειρον διεξιὼν), ἀλλὰ καὶ
 τὴν ὕλην ἐν κινουμένῳ νοεῖν ἀνάγκη. καὶ ἀπείρῳ οὐδενὶ ἔστιν
 εἶναι· εἰ δὲ μή, οὐκ ἄπειρόν γ' ἐστὶ τὸ ἀπείρῳ εἶναι.—ἀλλὰ

13. Ἀφοῦ τὸ τελικὸ αἶτιο δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τοῦ ἴδιου τὸ ἀγαθόν.

14. Δύσκολο χωρίο. Βλ. σχετικὰς ἐξηγήσεις Ἀλέξ. 161, 2 καὶ 162, 4.

15. Δυσνόητο κείμενο. Ἀπορρίπτεται ἡ διόρθωσις ἀπὸ τὸν Ross τοῦ ὕλην εἰς ὄλην. Βλέπε ἐξηγήσεις, Ἀλέξ. 164, 16, Ἀσκληπιοῦ 133, 2, Θωμᾶ Ἀκυνάτη σ. 110, No 328, Bonitz 134. Πρὸβλ. *Φυσικά*, Α, 7, 191 α, *Τιμαῖος*, 52b, *Περὶ οὐρανοῦ*, Α, 7, 274b.

16. Ἀρχίζει τὸ δεύτερο μέρος τῆς διαιρέσεως ποὺ ἀναγγέλεται στὸ 994a (οὔτε κατ' εἶδος).

ποῦ δὲν ὑπάρχει ἄλλου ἔνεκα, ἀλλὰ τᾶλλα (ὑπάρχουν ἔνεκα) ἐκείνου. Ἐπομένως, ἂν ὑπάρχει ἓνα τέτοιο τελικὸ τέρμα, δὲ θὰ ὑπάρξει προχώρηση στὸ ἄπειρο. Ἄν ὅμως δὲν ὑπάρχει ἓνα τέτοιο τελευταῖο, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη τελικὸ αἶτιο.

Κι ἔτσι, ὅσοι δέχονται μιὰ ἄπειρη σειρὰ, βγάζουν ἀπὸ τὴν μέση, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν, τὴν φύση τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν ἴδια τὴν ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ¹³. Καὶ ὅμως, κανένας δὲ θὰ ἐπιχειροῦσε κάτι, ἂν δὲν ἐπρόκειτο νὰ φτάσῃ σὲ κάποιο πέρας. Οὔτε θὰ ὑπῆρχε νοῦς σὲ τέτοιες ἐνέργειες. Γιατί, πάντοτε, χάριν κάποιου πράγματος ἐνεργεῖ ὁ ἄνθρωπος, τοῦλάχιστον ὁ λογικὸς ἄνθρωπος, αὐτὸ δὲ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἓνα πέρας, γιατί ὁ σκοπὸς εἶναι ἓνα πέρας. Ἀλλὰ οὔτε τὸ τί ἦν εἶναι, μποροῦμε ἐπ' ἄπειρον νὰ τὸ ἀνάγουμε σὲ ἓναν ἄλλον, πιὸ ἐκτεταμένον στὴν ἐκφρασὴ του ὁρισμό. Γιατί πάντοτε σὲ μιὰ ἄπειρη σειρὰ ὁρισμῶν, ὁ ἔμπροσθεν ἔχει μεγαλύτερη ὁρθότητα κι' ὅχι ὁ ὕστερος. Ὅποια σειρὰ ὅμως δὲν ἔχει ἀρχικὸ μέλος, δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει καὶ ἐπόμενο¹⁴.

Ἀκόμη, οἱ οὕτως λέγοντες, ἀναιροῦσι τὸ ἐπίστασθαι [τὴν ἐπιστήμη]. Γιατί καθαρὴ γνώση θὰ ἦταν ἀδύνατη πρὶν ἢ εἰς τὰ άτομα ἐλθεῖν—ποῦ εἶναι ἡ ἀφετηρία κάθε ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Καὶ ἡ συνήθης γνώση ἀκόμη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, γιατί πῶς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ νοεῖ μιὰ τέτοια ἄπειρη σειρὰ; Γιατί δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν γραμμὴ, ἐπειδὴ αὐτῆς οἱ διαιρέσεις δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ σταματήσουν. Δὲ μπορεῖ ὅμως νὰ τὴν νοήσῃ κανένας, παρὰ μονάχα σταματώντας τὴν ἀτελεύτητη διαιρέση. Γι' αὐτό, περνώντας κανεὶς τὴν ἐπ' ἄπειρο διαιρετὴ γραμμὴ δὲ μετράει τίς τομές. Ἀλλὰ καὶ τὴν ὕλη, ἀναγκαστικά, μέσα σὲ κάτι ποὺ κινεῖται μποροῦμε νὰ τὴν ἀντιληφθοῦμε¹⁵. Καὶ ὅ,τι εἶναι ἄπειρο, ὑπαρξὴ δὲν ἔχει. Εἰ δὲ μή, τὸ εἶναι τῆς ἀπειρότητος δὲν εἶναι ἄπειρο.

Τέλος¹⁶, ἔστω κι' ἂν ὑποθέσουμε ὅτι τὰ εἶδη τῶν αἰτίων

μὴν καὶ εἰ ἄπειρά γ' ἦσαν πλήθει τὰ εἶδη τῶν αἰτίων, οὐκ ἂν ἦν οὐδ' οὕτω τὸ γινώσκειν· τότε γὰρ εἰδέναι οἰόμεθα ὅταν τὰ αἷτια γνωρίσωμεν· τὸ δ' ἄπειρον κατὰ τὴν πρόσθε- 30 σιν οὐκ ἔστιν ἐν πεπερασμένῳ διεξελεῖν.

3 Αἱ δ' ἀκροάσεις κατὰ τὰ ἔθη συμβαίνουσιν· ὥς γὰρ εἰώθαμεν οὕτως ἀξιοῦμεν λέγεσθαι, καὶ τὰ παρὰ ταῦτα οὐχ 995 α ὁμοία φαίνεται ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσυνήθειαν ἀγνωστότερα καὶ ξενικώτερα· τὸ γὰρ σύνηθες γνώριμον. ἡλικίην δὲ ἰσχὺν ἔχει τὸ σύνηθες οἱ νόμοι δηλοῦσιν, ἐν οἷς τὰ μυθώδη καὶ παιδαριώδη μείζον ἰσχύει τοῦ γινώσκειν περὶ αὐτῶν διὰ τὸ 5 ἔθος. οἱ μὲν οὖν ἐὰν μὴ μαθηματικῶς λέγῃ τις οὐκ ἀποδέχονται τῶν λεγόντων, οἱ δ' ἂν μὴ παραδειγματικῶς, οἱ δὲ μάρτυρα ἀξιοῦσιν ἐπάγεσθαι ποιητήν. καὶ οἱ μὲν πάντα ἀκριβῶς, τοὺς δὲ λυπεῖ τὸ ἀκριβές ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι συνείρειν ἢ διὰ τὴν μικρολογίαν· ἔχει γάρ τι τὸ ἀκριβές 10 τοιοῦτον, ὥστε, καθάπερ ἐπὶ τῶν συμβολαίων, καὶ ἐπὶ τῶν λόγων ἀνελεύθερον εἶναι τισι δοκεῖ. διὸ δεῖ πεπαιδεύσθαι

εἶναι ἄπειρα κατὰ τὸ πλῆθος, πάλι ἡ γνώση θάταν ἀδύνατη, γιατί φρονοῦμε ὅτι τότε ἀποκτοῦμε καθαρὴ γνώση, ὅταν μᾶς γίνουν γνωρίμα τὰ αἷτια. Τὸ κατὰ πρόσθεσιν ὁμῶς ἄπειρο δὲ μποροῦμε σὲ πεπερασμένον χρόνον νὰ τὸ ξεπεράσουμε¹⁷.

3

Σκέψεις γιὰ τὴν μέθοδο διδασκαλίας.

995α Τὸ ἀποτελέσμα τῶν μαθημάτων ἐξαορτᾶται ἀπὸ τὶς συνήθειες τοῦ ἀκροατῆ. Γιατὶ πραγματικά, θέλομε νὰ χρησιμοποιοῦν μιὰ γλῶσσα μὲ τὴν ὁποία εἴμαστε ἐξοικειωμένοι, ἀλλοιῶς τὰ πράγματα δὲ μᾶς φαίνονται πιά τὰ ἴδια. Ἡ ἀσυνήθειά μας τὰ κάνει λιγώτερο κατανοητὰ καὶ περισσότερο παρὰ ξένα. Γιατὶ ἡ συνήθεια εὖ νοεῖ τὴν γνώση. Πόση μεγάλη ἰσχὺν ἔχει τὸ σύνηθες, οἱ νόμοι δηλοῦσιν, ἐν οἷς τὰ μυθώδη καὶ παιδαριώδη μείζον ἰσχύει διὰ τὸ ἔθος, παρ' ὅσον ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας σχετικὰ μὲ τοὺς ἐν λόγῳ νόμους¹⁸.

Μερικοὶ ὁμῶς δὲν παραδέχονται παρὰ μιὰ μαθηματικὴ γλῶσσα¹⁹. Ἄλλοι δὲν θέλουν παρὰ παραδείγματα. Ἄλλοι ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ προσφύγῃ ὁ μελετητὴς στὴν αὐθεντία κάποιου ποιητῆ. Ἄλλοι, τέλος, ζητοῦν παντοῦ ἀκριβολογία, ἐνῶ σὲ ἄλλους εἶναι δυσάρεστη ἡ ἀκριβολογία, ἢ γιατί δὲ μποροῦν νὰ ἀκολουθοῦν τὴν συναρμογὴ τῶν στοχασμῶν ἢ γιατί τὴν θεωροῦν μικρολογία – ἀπὸ φόβο μήπως χαθοῦν μέσα σὲ ἀσήμαντα πράγματα.

Γιατί, πραγματικά, ὑπάρχει κάτι τέτοιο στὴν ἀκριβολογικὴ ἐπιτήδευση. Γι' αὐτὸ μερικοὶ τὴν θεωροῦν ἀνάξια γιὰ ἐλεύθερον ἄνθρωπο, τόσο στὶς κοινωνικὲς σχέσεις (ἐπὶ τῶν συμβολαίων)²⁰, ὅσο καὶ στὶς φιλοσοφικὲς συζητήσεις. Γι' αὐτὸ χρειάζεται κάποια παιδεύσεις γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται κάθε εἶδος ἐπιστήμης – χρειάζεται δηλαδὴ ἡ

17. Γιὰ τὴν διάκριση τοῦ ἀπείρου κατὰ τὴν πρόσθεσιν καὶ κατὰ τὴν διαίρεσιν, καὶ γὰρ τὸ ἀδύνατο τοῦ ἀπείρου «ἐνεργεία» βλ. Θ, 6, 1048b.

18. Μεταφράζομε λίγο εὐρύτερα, βάσει τῆς σχετικῆς σημειώσεως τοῦ Ἀλέξ.: μείζον ἰσχύει τῆς περὶ αὐτὰ ἀληθείας, τὸ ἔθος· κατὰ γὰρ τὴν ἀλήθειαν ἡ γνῶσις.

19. Ἐκεῖνοι ποὺ οἱ συνήθειες τοῦ μυαλοῦ τους εἶναι διαφορετικῆς.

20. Ἄλλοι μεταφράζουν: στὶς δικαστικὲς συμβάσεις.

πῶς ἕκαστα ἀποδεκτέον, ὡς ἄτοπον ἅμα ζητεῖν ἐπιστήμην καὶ τρόπον ἐπιστήμης· ἔστι δ' οὐδὲ θάτερον ῥάδιον λαβεῖν. τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτη- 15 τέον, ἀλλ' ἐν τοῖς μὴ ἔχουσιν ὕλην. διόπερ οὐ φυσικὸς ὁ τρόπος· ἅπαντα γὰρ ἴσως ἡ φύσις ἔχει ὕλην. διὸ σκεπτέον πρῶτον τί ἐστὶν ἡ φύσις· οὕτω γὰρ καὶ περὶ τίνων ἡ φυσικὴ δῆλον ἔσται [καὶ εἰ μιᾶς ἐπιστήμης ἢ πλειόνων τὰ αἷτια καὶ τὰς ἀρχὰς θεωρήσαι ἐστίν].

20

γνώσις τῆς μεθόδου, προπάντων οἱ καλοὶ συλλογισμοὶ καὶ οἱ ἀποδείξεις γενικά, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ Λογικὴ εἶναι μιὰ προπαίδεια. Γιατί δὲν εἶναι σωστό, νὰ ἀναζητοῦμε μιὰ ἐπιστήμη καί, συγχρόνως, καὶ τὸν τρόπο νὰ ἐπιτύχουμε αὐτὴ τὴν ἐπιστήμη. Κανένα δέ, ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτά, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐπιτευχθῇ.

Δὲν πρέπει ἰδίως νὰ ἀπαιτεῖ κανεὶς σὲ ὅλα τὴν μαθηματικὴ ἀκριβολογία, ἀλλὰ μόνον στὰ ἄϋλα. Γι' αὐτό, ἡ μαθηματικὴ μέθοδος εἶναι ἀνεφάρμοστη στὴν Φυσικὴ. Γιατί, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ, ὅτι ὅλη ἡ φύσις περιέχει ὕλη. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ προηγεῖται ἡ ἔρευνα πού ἐξετάζει τί ἐστὶν ἡ φύσις. Γιατί μιὰ τέτοια ἔρευνα μπορεῖ νὰ κάνει φανερὸ καὶ περὶ τίνος ἡ Φυσικὴ. Καὶ ἀκόμη πρέπει, πρῶτα - πρῶτα, νὰ ἐξετασθῇ ἂν εἶναι δουλειὰ μιᾶς ἢ περισσότερων ἐπιστημῶν ἢ θεώρηση τῶν αἰτίων καὶ ἀρχῶν²¹.

21. Οἱ τελευταῖες λέξεις (ὁ Ἀλέξ. δὲν τις σχολιάζει) θεωροῦνται γενικά σὰν προσθήκη γιὰ νὰ συνδεθῇ τὸ α με τὸ Β, ἀλλὰ ἡ ὑπόθεση αὐτή, οὐδόπως εὐσταθεῖ· ὁ Ἀσκληπιὸς (140, 24) τις παραθέτει αὐτολεξεῖ.

B

Ἀνάγκη πρὸς τὴν ἐπιζητουμένην ἐπιστήμην ἐπελθεῖν ἡμᾶς
 πρῶτον περὶ ὧν ἀπορῆσαι δεῖ πρῶτον· ταῦτα δ' ἐστὶν ὅσα 25
 τε περὶ αὐτῶν ἄλλως ὑπειλήφασί τινες, κἂν εἴ τι χωρὶς
 τούτων τυγχάνει παρεωραμένον. ἔστι δὲ τοῖς εὐπορῆσαι βου-
 λομένοις προὔργου τὸ διαπορῆσαι καλῶς· ἡ γὰρ ὕστερον
 εὐπορία λύσις τῶν πρότερον ἀπορουμένων ἐστί, λύειν δ' οὐκ
 ἔστιν ἀγνοοῦντας τὸν δεσμόν, ἀλλ' ἡ τῆς διανοίας ἀπορία 30
 δηλοῖ τοῦτο περὶ τοῦ πράγματος· ἥ γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ πα-
 ραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέ-
 ρως προελθεῖν εἰς τὸ πρόσθεν. διὸ δεῖ τὰς δυσχερείας τε-
 θεωρηκέναι πάσας πρότερον, τούτων τε χάριν καὶ διὰ τὸ τοὺς
 ζητοῦντας ἄνευ τοῦ διαπορῆσαι πρῶτον ὁμοίους εἶναι τοῖς ποῖ 35

δεῖ βαδίζειν ἀγνοοῦσι, καὶ πρὸς τούτοις οὐδὲ πότε(ρον) τὸ ζητού-
 995^b μενον εὑρηκεν ἢ μὴ γιγνώσκειν· τὸ γὰρ τέλος τούτῳ μὲν οὐ
 δῆλον τῷ δὲ προσηπορηκότι δῆλον. ἔτι δὲ βέλτιον ἀνάγκη

BIBΛION B

1

Ἐκφώνηση 14 ἀπορητικῶν προβλημάτων,
 σχετικῶν μὲ τὴν πρώτη φιλοσοφία¹.

Εἶναι ἀνάγκη, ἐν ᾧ τῆς ἐπιστήμης ποὺ ἐπιζητοῦμε [τῆς Με-
 ταφυσικῆς], κατὰ πρῶτο ἐμεῖς νὰ στραφοῦμε πρὸς ἐκεῖνες τὶς
 ἀπορίες ποὺ πρῶτες πρέπει νὰ ῥθουν στὴν συζήτηση. Μὲ
 αὐτὰ ἐννοῶ συγχρόνως καὶ τὶς διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς δικές
 μας ἀντιλήψεις ποὺ ὀρισμένοι φιλόσοφοι διεκήρυξαν γιὰ τὶς
 ἀρχές, καὶ ἐκτὸς ἀπ' αὐτές, καὶ κάθε τι ποὺ τυχὸν μπόρεσε νὰ
 διαφύγῃ ἀπὸ τὴν προσοχή τους.

Ὅμως, ὅταν θέλει κανεὶς νὰ λύσῃ μιὰ ἀπορία, πολὺ ὠφέ-
 λιμο εἶναι νὰ τὴν ἐξερευνήσῃ πρῶτα ἐπιμελῶς ἀπὸ κάθε ἄπο-
 ψη, γιατί ἡ ἄνεση στὴν ὁποία θὰ φθάσῃ ἡ σκέψῃ ἀργότερα λύ-
 σις τῶν πρότερον ἀπορουμένων ἐστί, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν
 νὰ λύσουμε ἕναν κόμπο, χωρὶς νὰ ξέρομε περὶ τίνος πρόκει-
 ται. Ἔ λοιπόν! Ἡ ἀπορία, στὴν ὁποία σκοντάφτει ἡ σκέψις,
 δείχνει ὅτι ὑπάρχει κόμπος μέσα στὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο.
 Γιατί, ὅσο διάστημα αὐτὴ βρίσκεται μέσα στὴν ἀπορία, ἡ κα-
 τάστασή της εἶναι παρόμοια μὲ ἐκείνη τοῦ δεμένου ἀνθρώ-
 που: ἐξ ἴσου μὲ ἐκεῖνον εἶναι καὶ αὐτὴ ἀνίκανη νὰ προχωρήσῃ
 πρὸς τὰ ἐμπρός.

Γι' αὐτό, πρέπει πρῶτα νὰ ἐξεταστοῦν ὅλες οἱ δυσκολίες
 καὶ γιὰ τοὺς λόγους ποὺ εἴπαμε καὶ γιατί, ὅσοι ἐρευνοῦν
 χωρὶς νᾶχουν ἐξερευνήσει πρῶτα τὶς δυσκολίες πρὸς ὅλες τὶς
 κατευθύνσεις, μοιάζουν μὲ ἐκεῖνους ποὺ δὲν ξέρουν ποὺ βα-
 δίζουν, καὶ ἐπὶ πλέον οὔτε μπορεῖ νὰ ξέρεῖ κανεὶς, ἂν, σὲ μιὰ
 δεδομένη στιγμή, ἔχει βρῇ ἢ ὄχι αὐτὸ ποὺ ζητάει.

995^b Γιατί τὸ τέλος τῆς συζητήσεως, δὲν μᾶς φανερώνεται
 τότε καθαρά, εἶναι ὅμως ὁλοκάθαρ οὐδὲν ποὺ πρῶτύτε-

1. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ θέτει 14 ἀπορίες ποὺ θὰ συζητηθοῦν στὰ ἐπόμενα κεφάλαια.
 Τὶς ἀριθμήσαμε, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ross, γιὰ νὰ ἐνδοκονομεῖ τὴν κατα-
 νόηση τοῦ κειμένου.

ἔχειν πρὸς τὸ κρίναι τὸν ὥσπερ ἀντιδίκων καὶ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων ἀκηκοῦτα πάντων.—ἔστι δ' ἀπορία πρώτη
 5 μὲν περὶ ὧν ἐν τοῖς πεφρομισμένοις διηγορήσαμεν, πότερον μιᾶς ἢ πολλῶν ἐπιστημῶν θεωρῆσαι τὰς αἰτίας· καὶ πότερον τὰς τῆς οὐσίας ἀρχὰς τὰς πρώτας ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης
 ἰδεῖν μόνον ἢ καὶ περὶ τῶν ἀρχῶν ἐξ ὧν δεικνύουσι πάντες, οἷον πότερον ἐνδέχεται ταῦτό καὶ ἐν ᾧ φάναι καὶ ἀπο-
 10 φάναι ἢ οὐ, καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων· εἴ τ' ἐστὶ περὶ τὴν οὐσίαν, πότερον μία περὶ πάσας ἢ πλείονες εἰσι, καὶ εἰ πλείονες πότερον ἅσασαι συγγενεῖς ἢ τὰς μὲν σοφίας τὰς δὲ ἄλλο τι λεκτέον αὐτῶν. καὶ τοῦτο δ' αὐτὸ τῶν ἀναγκαίων ἐστὶ ζητῆσαι, πότερον τὰς αἰσθητὰς οὐσίας εἶναι
 15 μόνον φατέον ἢ καὶ παρὰ ταύτας ἄλλας, καὶ πότερον μοναχῶς ἢ πλείονα γένη τῶν οὐσιῶν, οἷον οἱ ποιοῦντες τὰ τε εἶδη καὶ τὰ μαθηματικὰ μεταξὺ τούτων τε καὶ τῶν αἰσθητῶν. περὶ τε τούτων οὖν, καθάπερ φάμεν, ἐπισκεπτέον, καὶ πότερον περὶ τὰς οὐσίας ἢ θεωρία μόνον ἐστὶν ἢ καὶ περὶ
 20 τὰ συμβεβηκότα καθ' αὐτὰ ταῖς οὐσίαις, πρὸς δὲ τούτοις περὶ ταυτοῦ καὶ ἐτέρου καὶ ὁμοίου καὶ ἀνομοίου καὶ ἐναντιότητος, καὶ περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου καὶ τῶν ἄλλων

2. Ἐναφορὰ στὸ βιβλίο Α (τὰ τέσσερα αἴτια).

3. Καὶ στὴν περίπτωση αὕτη, μιὰ ἐπιστήμη θὰ ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ κινητικὸ αἶτιο, μιὰ ἄλλη μὲ τὸ τελικόν, μιὰ ἄλλη μὲ τὸ τυπικόν (Συριανός, 2, 9).

4. Ὅποτε πρέπει νὰ τίς λέμε ὅλες φιλοσοφικὲς ἐπιστῆμες – Ἄλξ. 175, 25.

5. Pluralis σοφαί, παρατηρεῖ ὁ Bonitz, 138, singulas significat partes (συγγενεῖς) τῆς σοφίας.

6. Πρβλ. Α, 6, 987ε.

7. Ποῦ εἶναι καὶ τὰ βασικὰ στοιχεῖα τοῦ ὁρισμοῦ. Βλ. κατωτέρω, 2, 997 α.

ρα ἔχει ἐργαστῇ μὲ τίς ἀπορίες. Τέλος θὰ βορεθῇ ἀναγκαστικά σὲ εὐνοϊκώτερη θέση νὰ κρίνει ὁποῖος ἔχει ἀκούσει σὰν νᾶταν ἀντίδικοι καὶ ὅλα τὰ ἐν διενέξει ἐπιχειρήματα.

Ἡ πρώτη ἀπορία ἀναφέρεται σὲ ὅσα μὲ ἀπορρητικὸν τρόπο ἐξεθέσαμε στὸ προοιμιακὸ μέρος²: ἡ μελέτη τῶν αἰτίων εἶναι δουλειὰ μιᾶς ἢ πολλῶν ἐπιστημῶν;³ [Δεύτερη ἀπορία]: Ἡ ἐπιστήμη μας [ἡ Μεταφυσική] ἔχει ἀποκλειστικά ἀποστολὴ νὰ ἰδῇ τίς πρῶτες ἀρχές τῆς οὐσίας ἢ πρέπει νὰ συμπερίλαβῃ καὶ τίς ἀρχές ποὺ εἶναι βασικὲς γιὰ κάθε ἀπόδειξη, ὅπως π.χ.: εἶναι δυνατόν συγχρόνως νὰ δεχόμαστε καὶ νὰ ἀρνούμεσθε τὸ ἴδιο πρᾶγμα; – καὶ ἄλλες παρόμοιες ἀρχές. [Τρίτη ἀπορία]: Καὶ ἂν ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μὲ τὴν οὐσία, εἶναι μιὰ μόνη ἐπιστήμη ποὺ ἀσχολεῖται μὲ ὅλες τίς οὐσίες, αἰσθητὲς καὶ νοητὲς ἢ περισσότερες, καὶ ἂν εἶναι περισσότερες, εἶναι ὅλες συγγενεῖς⁴ ἢ πρέπει νὰ τίς ἀντικρυσουμε, τίς μὲν σὰν μέρη τῆς σοφίας⁵ καὶ τίς ἄλλες σὰν κάτι διαφορετικόν: [Τέταρτη ἀπορία]: Ἴδου καὶ ἓνα ἀκόμη ζήτημα ποὺ ἀναγκαστικά ἐμπίπτει στὰ πρᾶγματα ποὺ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε: ἂν πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι μόνο οἱ αἰσθητὲς οὐσίες ὑπάρχουν ἢ ἐκτὸς ἀπ' αὐτὲς ὑπάρχουν κι' ἄλλες, κι' ἂν αὐτὲς οἱ ἄλλες οὐσίες εἶναι ἐνὸς μόνο γένους ἢ ὑπάρχουν πολλὰ γένη αὐτῶν τῶν οὐσιῶν, ὅπως π.χ. σκέπτονται ἐκεῖνοι πού, ἐκτὸς ἀπὸ τίς Ἰδέες, δέχονται καὶ τὰ μαθηματικὰ πρᾶγματα μεταξὺ τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν⁶.

Γι' αὐτὰ λοιπὸν λέμε, πρέπει νὰ γίνῃ ἔρευνα, καὶ ἀκόμη [πέμπτη ἀπορία] σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα ἂν ἡ θεωρία θὰ ἔχει ἀντικείμενό της μονάχα τίς οὐσίες ἢ καὶ τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῶν οὐσιῶν⁷.

Καὶ κοντὰ σὲ αὐτά, πρέπει νὰ γίνῃ ἔρευνα καὶ γιὰ τὸ ἴδιο καὶ τὸ ἕτερο, γιὰ τὸ ὁμοῖο καὶ τὸ ἀνόμοιο, γιὰ τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἐναντιότητα, γιὰ τὸ πρότερο καὶ τὸ ὕστερο, καὶ γιὰ

ἀπάντων τῶν τοιούτων περὶ ὧν οἱ διαλεκτικοὶ πειρῶνται σκοπεῖν ἐκ τῶν ἐνδόξων μόνων ποιούμενοι τὴν σκέψιν, τίνος
 25 ἐστὶ θεωρῆσαι περὶ πάντων· ἔτι δὲ τούτοις αὐτοῖς ὅσα καθ' αὐτὰ συμβέβηκεν, καὶ μὴ μόνον τί ἐστι τούτων ἕκαστον ἀλλὰ καὶ ἄρα ἐν ἐνὶ ἐναντίον· καὶ πότερον αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ γένη ἐστὶν ἢ εἰς ἃ διαιρεῖται ἐνυπάρχοντα ἕκαστον· καὶ εἰ τὰ γένη, πότερον ὅσα ἐπὶ τοῖς ἀτόμοις λέ-
 30 γεται τελευταῖα ἢ τὰ πρῶτα, οἷον πότερον ζῶον ἢ ἄνθρωπος ἀρχὴ τε καὶ μᾶλλον ἐστὶ παρὰ τὸ καθ' ἕκαστον. μάλιστα δὲ ζητητέον καὶ πραγματευτέον πότερον ἐστὶ τι παρὰ τὴν ὕλην αἷτιον καθ' αὐτὸ ἢ οὐ, καὶ τοῦτο χωριστὸν ἢ οὐ, καὶ πότερον ἐν ἢ πλείω τὸν ἀριθμόν, καὶ πότερον ἐστὶ τι παρὰ τὸ
 35 σύνολον (λέγω δὲ τὸ σύνολον, ὅταν κατηγορηθῇ τι τῆς ὕλης) ἢ οὐθέν, ἢ τῶν μὲν τῶν δ' οὐ, καὶ ποῖα τοιαῦτα τῶν ὄντων.
 996^a ἔτι αἱ ἀρχαὶ πότερον ἀριθμῶ ἢ εἶδει ὠρισμέναι, καὶ αἱ ἐν

ὅλα τὰ τέτοια ἄλλα, τὰ ὅποια προσπαθοῦν νὰ ἐξετάσουν οἱ διαλεκτικοί, ξεκινώντας τὶς ἀναζητήσεις τους ἀπὸ πιθανές μόνον προτάσεις – γιὰ νὰ βρεθῇ σὲ ποῖα ἐπιστήμη ἀνήκει ἡ ἔρευνα ὧν αὐτῶν⁸.

Στὴν συνέχεια θὰ ἰδοῦμε ποιὲς εἶναι οἱ οὐσιώδεις ιδιότητες αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν ἐννοιῶν, καί, ὅχι μόνον τὴν φύση τῆς καθεμιᾶς ἀπ' αὐτές, ἀλλὰ καὶ ἂν ἓνα μόνον πρᾶγμα ἔχει πάντοτε ἓνα μόνον ἐναντίον. [Ἐκτη ἀπορία] Καὶ ἂν οἱ ἀρχές καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ὄντων εἶναι τὰ γένη ἢ εἶναι γιὰ κάθε ὄν τὰ ἐνυπάρχοντα μέρη στὰ ὅποια διαιρεῖται⁹. Καὶ [ἑβδομη ἀπορία] ἂν τὰ γένη εἶναι ἀρχές, εἶναι ἐκεῖνα τὰ γένη ποὺ βεβαιώνονται καθόσον βρίσκονται πολὺ κοντὰ στὰ ἄτομα [στὰ συγκεκριμένα ἀντικείμενα] ἢ τὰ γένη τὰ πιὸ ὑψηλά; Ἐπὶ παραδείγματι: τὸ ζῶο ἢ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀρχή,¹⁰ καὶ ἔχει σὲ μεγαλύτερον βαθμὸ ὑπαρξῆς ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα ἄτομα; [Ὀγδοὴ ἀπορία] Ἐνα ἄλλο πρόβλημα πρέπει προπάντων νὰ ἐξεταστῇ καὶ νὰ πραγματευτῇ: ὑπάρχει ἢ ὄχι, ἔξω ἀπὸ τὴν ὕλη, κάποιο πρᾶγμα ποὺ νὰ εἶναι καθαυτὸ αἷτιο [cause par soi];

Αὐτὸ τὸ κάποιο πρᾶγμα ἔχει ξεχωριστὴ ὑπαρξῆς ἢ ὄχι; Εἶναι ἓνα ἢ περισσότερα κατὰ τὸν ἀριθμό; Ὑπάρχει κάτι ἔξω ἀπὸ τὸ σύνολον [τὸ συγκεκριμένο σύνθετο] –καὶ μὲ τὸ σύνολον ἐννοῶ ὅταν κάτι ἀποδοθῇ στὴν ὕλη ὡς κατηγορούμενο (ὡς ιδιότητα),¹¹ ἢ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ χωρισμένο ἢ τέλος γιὰ ὀρισμένα ὄντα ὑπάρχει, γιὰ ἄλλα ὄχι, καὶ ποῖα ταῦτα τῶν ὄντων;

996a [Ἐνάτη ἀπορία] Ἐπειτα οἱ ἀρχές εἶναι περιορισμένες ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ἀριθμοῦ ἢ τοῦ εἶδους, εἴτε πρόκειται

8. Καὶ ἂν αὐτὴ ἡ ἔρευνα ἐμπίπτει στὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μεταφυσικῆς, δὲ θὰ γίνῃ πρὸς ἐνδόξως, ἀλλὰ ἀληθῶς (Ἀλέξ. 177, 2).

9. Δηλαδή ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή (τὸ εἶδος) ἢ, ἀκόμη, τὰ τέσσερα στοιχεῖα (Ἀλέξ. 177, 28).

10. Ἀρχὴ τοῦ ἀτόμου Καλλίας, ἐπὶ παραδείγματι (Σύρ. 7, 6).

11. «Ὅταν κατηγορηθῇ τί τῆς ὕλης», γράφει ὁ ἀρχαῖος σχολιαστής, ἔχει τὴν ἐννοίαν του «ὅταν ἡ ὕλη μετὰ τινὸς εἶδους ληφθῇ». Ὁ ὅρος «σύνολον» ἢ «ἡ σύνολος οὐσία» εἶναι τὸ συγκεκριμένο σύνθετο ἀπὸ μορφή καὶ ὕλη. Πρβλ. Bonitz, 156.

τοῖς λόγοις καὶ αἱ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ; καὶ πότερον τῶν
φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων αἱ αὐταὶ ἢ ἕτεραι, καὶ πότερον
ἀφθαρτοὶ πᾶσαι ἢ τῶν φθαρτῶν φθαρταί; ἔτι δὲ τὸ πάν-
των χαλεπώτατον καὶ πλείστην ἀπορίαν ἔχον, πότερον τὸ
ἐν καὶ τὸ ὄν, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Πλάτων ἔλεγον,
οὐχ ἕτερόν τί ἐστὶν ἀλλ' οὐσία τῶν ὄντων, ἢ οὐ, ἀλλ' ἕτερόν τι
τὸ ὑποκείμενον, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς φησὶ φιλίαν ἄλλος
δέ τις πῦρ ὁ δὲ ὕδωρ ἢ ἀέρα· καὶ πότερον· αἱ ἀρχαὶ
καθόλου εἰσὶν ἢ ὡς τὰ καθ' ἕκαστα τῶν πραγμάτων, καὶ
δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ; ἔτι πότερον ἄλλως ἢ κατὰ κίνησιν·
καὶ γὰρ ταῦτα ἀπορίαν ἂν παράσχοι πολλήν. πρὸς δὲ
τούτοις πότερον οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ μήκη καὶ τὰ σχήματα
καὶ αἱ στιγμαὶ οὐσίαι τινές εἰσιν ἢ οὐ, κἂν εἰ οὐσίαι πότερον
κεχωρισμέναι τῶν αἰσθητῶν ἢ ἐνυπάρχουσαι ἐν τούτοις; περὶ
γὰρ τούτων ἀπάντων οὐ μόνον χαλεπὸν τὸ εὐπορῆσαι τῆς
ἀληθείας ἀλλ' οὐδὲ τὸ διαπορῆσαι τῷ λόγῳ ῥᾶδιον καλῶς.

γιά λογικὲς ἀρχές ποὺ βρίσκονται στοὺς ὁρισμοὺς εἴτε γιὰ τὰ
ὕλικά συστατικά τῶν πραγμάτων¹². [Δέκατη ἀπορία] Οἱ
ἀρχές τῶν φθαρτῶν καὶ ἀφθαρτων εἶναι ἴδιες ἢ διαφορετι-
κές; Εἶναι ὅλες ἀφθαρτες ἢ οἱ ἀρχές τῶν φθαρτῶν εἶναι
φθαρτές; [Ἐνδέκατη ἀπορία] Ἄλλα ἰδοὺ τὸ πρόβλημα, τὸ πιὸ
δύσκολο ἀπ' ὅλα καὶ πλείστην ἀπορίαν ἔχον: Τὸ Ἕνα καὶ τὸν
ὄν εἶναι, ὅπως ἰσχυρίζονταν οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων,
ὄχι κάτι ἄλλο πρᾶγμα ἀλλὰ ἡ ἴδια ἢ οὐσία τῶν πραγμάτων;
Ἡ δὲν εἶναι ἔτσι, ἀλλὰ ὑπάρχει κάποιο ἄλλο πρᾶγμα ποὺ
τοὺς χρησιμεύει γιὰ ὑπόστρωμα, αὐτὸ π.χ. ποὺ ὁ Ἐμπεδο-
κλῆς τὸ λέει φιλίαν, ἄλλος δὲ τίς πῦρ, ὁ δὲ ὕδωρ, ὁ δὲ ἀέρα.

[Δωδεκάτη ἀπορία] Οἱ ἀρχές εἶναι καθολικὲς ἢ εἶναι πα-
ρόμοιες μὲ τὰ ἀτομικά ἀντικείμενα; [Δέκατη τρίτη ἀπορία]
Βρίσκονται σὲ δυναμικὴ ἢ σὲ ἐνεργητικὴ κατάσταση;¹³ Ὑφί-
στανται κατὰ κάποιον ἄλλο τρόπο δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ οἱ
ἀρχές καὶ ὄχι ὡς κινητικὲς αἰτίες παρμένες;¹⁴ Γιατί κι' αὐτὰ
τὰ ζητήματα μποροῦν νὰ παρουσιάσουν μεγάλη ἀπορία. [Δέ-
κατη τέταρτη ἀπορία] Ἐπὶ πλέον οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ μήκη καὶ
τὰ σχήματα καὶ αἱ στιγμαὶ οὐσίαι τινές εἰσιν ἢ οὐ, κι' ἂν εἶναι
οὐσίες εἶναι κεχωρισμέναι τῶν αἰσθητῶν ἢ ἐνυπάρχουσαι ἐν
τούτοις.

Γιὰ ὅλα αὐτά, ὄχι μόνον εἶναι δύσκολο νὰ ἀνακαλύψῃ κα-
νεὶς τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ οὔτε κἂν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐξερευνήσῃ
μὲ τὴν σκέψῃ καλὰ τίς ἀπορίες.

12. Τὰ τέσσερα στοιχεῖα π.χ. εἶναι περιορισμένα «ἀριθμῶ», ἐνῶ τὰ γράμματα τοῦ
ἀλφαβήτου εἶναι περιορισμένα «εἶδει». Ἡ ἀριθμητικὴ ἐνότης εἶναι ἡ ἐνότης
τοῦ ἀτόμου, ἡ δὲ τυπικὴ–λογικὴ ἐνότης εἶναι ἐκείνη τοῦ εἶδους, ὅπως τὸ ἐννο-
οῦμε σήμερᾳ—espèce. Ἐπομένως, τὸ νὰ ρωτοῦμε ἂν οἱ ἀρχές εἶναι ἀριθμητικά
ἢ τυπικά περιορισμένες, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ ρωτοῦμε ἂν κάθε ἀρχὴ εἶναι ἄτο-
μο ἢ εἶδος—espèce. Πρβλ. κατωτέρω 4, 1001 a.

13. Οἱ ὅροι δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ σημαίνουν, ὁ πρῶτος ὅτι ἓνα πρᾶγμα ἔχει τὴν
δυνατότητα νὰ γίνῃ ἓνα ὁρισμένο πρᾶγμα: τὸ αὐτὸ π.χ. μπορεῖ νὰ γίνῃ πουλί,
τὸ ξύλο τραπέζι, τὸ μάρμαρο ἀγαλμα. Ἐνεργείᾳ σημαίνει ὅτι ἄρχισε νὰ γίνε-
ται ἢ καὶ ἐγινε πιά, ὁπότε λέγεται καὶ ἐντελεχεία. Εἶναι ἡ ἐμπραγματωμένη δυ-
νατότητα. Στὴν πρώτη περίπτωση, βρίσκεται σὲ δυναμικὴ κατάσταση, στὴν
δεύτερη σὲ ἐνεργητικὴ. Εἶναι αὐτὸ ποὺ λέμε σήμερᾳ: ἐνεργοποίηση.

14. Δηλαδή, ἡ δυναμικὴ τοὺς κατὰστασις ἢ ἡ ἐνεργητικὴ ἐξυπακούει κίνησιν;

2 Πρῶτον μὲν οὖν περὶ ὧν πρῶτον εἶπομεν, πότερον μιᾶς ἢ πλειόνων ἐστὶν ἐπιστημῶν θεωρῆσαι πάντα τὰ γένη τῶν αἰτίων. μιᾶς μὲν γὰρ ἐπιστήμης πῶς ἂν εἴη μὴ ἐναντίας 20 οὐσας τὰς ἀρχὰς γνωρίζειν; ἔτι δὲ πολλοῖς τῶν ὄντων οὐχ ὑπάρχουσι πᾶσαι· τίνα γὰρ τρόπον οἷόν τε κινήσεως ἀρχὴν εἶναι <ἐν> τοῖς ἀκινήτοις ἢ τὴν τἀγαθοῦ φύσιν, εἴπερ ἅπαν ὃ ἂν ἦ ἀγαθὸν καθ' αὐτὸ καὶ διὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν τέλος ἐστὶν καὶ οὕτως αἴτιον ὅτι ἐκείνου ἔνεκα καὶ γίγνεται καὶ ἔστι 25 τᾶλλα, τὸ δὲ τέλος καὶ τὸ οὐ ἔνεκα πράξεώς τινός ἐστι τέλος, αἱ δὲ πράξεις πᾶσαι μετὰ κινήσεως; ὥστ' ἐν τοῖς ἀκινήτοις οὐκ ἂν ἐνδέχοιτο ταύτην εἶναι τὴν ἀρχὴν οὐδ' εἶναι τι αὐτοαγαθόν. διὸ καὶ ἐν τοῖς μαθήμασιν οὐθὲν δέικνυται διὰ ταύτης τῆς αἰτίας, οὐδ' ἐστὶν ἀπόδειξις οὐδεμία διότι βέλτιον 30 ἢ χεῖρον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ παράπαν μέμνηται οὐθεὶς οὐθενὸς τῶν τοιούτων, ὥστε διὰ ταῦτα τῶν σοφιστῶν τινὲς οἷον Ἀρίστιππος προεπηλάκιζεν αὐτάς· ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις τέχναις, καὶ ταῖς βαναύσοις, οἷον ἐν τεκτονικῇ καὶ σκυτικῇ, διότι βέλτιον ἢ χεῖρον λέγεσθαι πάντα, τὰς δὲ μαθηματικὰς 35 οὐθένα ποιεῖσθαι λόγον περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν.—ἀλλὰ μὴν 996^b

Οἱ πρῶτες πέντε ἀπορίες.

Πρῶτο πρόβλημά μας εἶναι ἐκεῖνο πού πρῶτο ἐπισημίναμε, ἂν δηλαδή ἀνήκει σὲ μιὰ μόνον ἐπιστήμη ἢ σὲ περισσότερες, νὰ ἐρευνήσουν ὅλα τὰ γένη τῶν αἰτίων. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἀνήκει σὲ μιὰ μόνον ἐπιστήμη νὰ γνωρίζει τις ἀρχές, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἀντίθετες ἀναμεταξύ τους;¹⁵ Ἐξ ἄλλου, σὲ πολλὰ ὄντα δὲν ὑπάρχουν ὅλες οἱ ἀρχές: Γιατί κατὰ ποιὸν τρόπο μπορεῖ νὰ ὑπάρχη ἀρχὴ κινήσεως στὰ ἀκίνητα ἢ νὰ ὑπάρχη σὲ αὐτὰ ἡ φύση τοῦ ἀγαθοῦ¹⁶, ἀφοῦ βέβαια ὁ,τιδήποτε εἶναι ἀγαθὸ καθ'αυτὸ, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς φύσεώς του, εἶναι σκοπός, καὶ εἶναι αἰτία μὲ τὴν σημασία ὅτι ἐκείνου ἔνεκα [τοῦ ἀγαθοῦ] καὶ γίγνεται καὶ ἔστι τᾶλλα, ὅμως τὸ οὐ ἔνεκα κάποιας πράξεως εἶναι σκοπός, κάθε πράξη συνοδεύεται δὲ ἀπὸ κίνηση; Ἐπομένως, στὰ ἀκίνητα ὄντα δὲν θὰ ἦταν δυνατό οὔτε ἡ ἀρχὴ αὐτῆς τῆς κινήσεως οὔτε κάποιο αὐτοαγαθὸ νὰ ὑπάρχει.

Αὐτὸς εἶναι ἐπίσης ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἀποδεικνύουν τίποτε μὲ τέτοιου εἴδους αἰτία, οὔτε ὑπάρχει καμμιά μαθηματικὴ ἀπόδειξη, γιατί κάτι εἶναι καλύτερο ἢ χειρότερο ἀπὸ ἓνα ἄλλο. Μάλιστα, κανένας μαθηματικὸς δὲν κάνει οὔτε τὴν παραμικρὴ μνεία γιὰ τίποτε ἀπὸ αὐτά.

Γι' αὐτὸ μερικοὶ σοφισταί, ὅπως ὁ Ἀρίστιππος, ἀρνοῦνταν κάθε ἀξία σὲ μαθηματικὲς ἐπιστήμες λέγοντας ὅτι σὲ ἄλλες τέχνες, ἀκόμη καὶ σὲ βάνουσες, ὅπως στὴν ξυλουργικὴ καὶ τὴν ὑποδηματοποιία, μπορούμε νὰ ποῦμε γιὰ καθένα, γιατί εἶναι καλύτερο ἢ χειρότερο, οἱ μαθηματικὲς ὅμως ἐπιστήμες δὲν κάνουν καμμιά συζήτηση γιὰ ἀγαθὰ καὶ κακὰ¹⁷.

¹⁵ Ὁ Ἀσκληπιδίος, νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ Ἀμμωνίου (175-242 μ.Χ.) ἐγραψε ὑπόμνημα στὰ Μεταφυσικά τοῦ Ἀριστοτέλη.

15. Ἡ πρώτη ἀπορία συζητεῖται καὶ λύεται στὸ Γ, 1.

16. Ἀντίστοιχα, τὸ κινήτικὸ αἴτιο καὶ τὸ αὐτοαγαθὸ ἢ τελικὸ αἴτιο, τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν στὰ ἀκίνητα ὄντα, ὅπως εἶναι οἱ ἰδεατοὶ ἀριθμοί.

17. Τὸ συμπέρασμα τῆς θέσεως αὐτῆς τῆς πρώτης ἀπορίας μᾶς τὸ λέει πολὺ καλά ὁ Ἀσκλ., 150, 26-37 (passim): εἰ οὖν ἡ πρώτη φιλοσοφία ἀκίνητός ἐστι, καὶ περὶ ἀκίνητα καταγίνεται, φανερόν ὡς ὅτι οὐχ ἔξει οὔτε ποιητικὸν αἴτιον, οὔτε δὲ τελικοῦ... ὥστε... ἄλλη ἐπιστήμη καταγίνεται περὶ τὸ ποιητικὸν αἴτιον καὶ τὸ τελικόν. Πρβλ. καὶ Σὺρ. 13, 30 κ.κ.

εἴ γε πλείους ἐπιστῆμαι τῶν αἰτίων εἰσὶ καὶ ἑτέρα ἑτέρας ἀρχῆς, τίνα τούτων φατέον εἶναι τὴν ζητουμένην, ἢ τίνα μάλιστα τοῦ πράγματος τοῦ ζητουμένου ἐπιστήμονα τῶν ἐχόντων
 5 αὐτάς; ἐνδέχεται γὰρ τῷ αὐτῷ πάντας τοὺς τρόπους [τούς] τῶν αἰτίων ὑπάρχειν, οἷον οἰκίας ὅθεν μὲν ἡ κίνησις ἢ τέχνη καὶ ὁ οἰκοδόμος, οὗ δ' ἕνεκα τὸ ἔργον, ὕλη δὲ γῆ καὶ λίθοι, τὸ δ' εἶδος ὁ λόγος. ἐκ μὲν οὖν τῶν πάλαι διωρισμένων τίνα χρὴ καλεῖν τῶν ἐπιστημῶν σοφίαν ἔχει λόγον ἐκάστην
 10 προσαγορεύειν· ἥ μὲν γὰρ ἀρχικωτάτη καὶ ἡγεμονικωτάτη καὶ ἡ ὥσπερ δούλας οὐδ' ἀντειπεῖν τὰς ἄλλας ἐπιστήμας δίκαιον, ἢ τοῦ τέλους καὶ τὰγαθοῦ τοιαύτη (τούτου γὰρ ἕνεκα τὰλλα), ἥ δὲ τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τοῦ μάλιστα ἐπιστητοῦ διωρίσθη εἶναι, ἢ τῆς οὐσίας ἂν εἴη τοιαύτη· πολλαχῶς γὰρ
 15 ἐπισταμένων τὸ αὐτὸ μᾶλλον μὲν εἰδέναι φαμέν τὸν τῷ εἶναι γνωρίζοντα τί τὸ πρᾶγμα ἢ τῷ μὴ εἶναι, αὐτῶν δὲ τούτων ἕτερον ἑτέρου μᾶλλον, καὶ μάλιστα τὸν τί ἐστὶν ἄλλ' οὐ τὸν πόσον ἢ ποῖον ἢ τί ποιεῖν ἢ πάσχειν πέφυκεν. ἔτι δὲ

996b Ἀλλὰ ἂν, ἀντίθετα, ὑπάρχουν πολλές ἐπιστῆμες τῶν αἰτίων καὶ μιὰ ἐπιστήμη διαφορετικὴ γιὰ κάθε διαφορετικὴ ἀρχή, ποιά ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀναζητοῦμε. Μὲ ἄλλα λόγια, ποιὸς ἀνάμεσα σὲ κείνους ποὺ τίς κατέχουν, θὰ ποῦμε ὅτι ἔχει τὴν τελειότερη γνώση τοῦ πράγματος τοῦ ζητουμένου; Γιατί ἐνδέχεται σ' ἓνα καὶ τὸ ἴδιο πρᾶγμα νὰ συνενώνονται ὅλα τὰ εἶδη τῶν αἰτίων: γιὰ ἓνα σπίτι π.χ. ἀρχὴ τῆς κινήσεως εἶναι ἡ τέχνη ἢ ὁ ἀρχιτέκτων, σκοπὸς ἢ χρησιμοποίηση, ὕλη ἢ γῆ καὶ οἱ πέτρες, εἶδος ὁ ὁρισμὸς του.

Ὅμως, σύμφωνα μὲ ὅσα στὰ προηγούμενα ἔχομε ἐκθέσει, καθορίζοντας ποιά ἐπιστήμη πρέπει νὰ ὀνομάζουμε σοφία, λογικὸ εἶναι νὰ δίνουμε τὸν τίτλο τῆς σοφίας σὲ καθεμία ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ αἴτια. Γιατί, ἐφ' ὅσον εἶναι ἡ ἡγεμονικώτατη καὶ κυριαρχικώτατη ἐπιστήμη καὶ οἱ ἄλλες, ὡς ὑπόδουλες σὲ αὐτή, δὲν ἔχουν δικαίωμα οὔτε ἀντίρρηση νὰ προβάλουν ἐναντίον της – εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ποὺ θὰ πρέπει νὰ πάρη παρόμοια ὀνομασία – οἱ ἄλλες δὲν ὑπάρχουν παρὰ μόνον γιὰ τὸ ἀγαθό.

Σύμφωνα ὁμως μὲ τὸν ὁρισμὸ ὅτι ἡ σοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τοῦ στὸν ὕψιστο βαθμὸ ἐπιστητοῦ, ἡ ἐπιστήμη τῆς οὐσίας θὰ ἦταν σοφία. Γιατί πραγματικά, ὅταν μερικοὶ ἄνθρωποι τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ἀπὸ διαφορετικὴ ὁ καθένας ἄποψη, τὸ ξέρουν, λέμε ὅτι σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ καθαρότερη γνώση ἔχει ὁποῖος ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ εἶναι τὸ γνωρίζει, δηλ. τί εἶναι αὐτό, παρὰ ὁποῖος τὸ ξέρει ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ τί δὲν εἶναι. Ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες πάλι αὐτῆς τῆς κατηγορίας, ὁ ἓνας μπορεῖ περισσότερο ἀπὸ τὸν ἄλλον νὰ ἔχει καθαρὴ γνώση τοῦ πράγματος, ἀλλὰ ἡ πιὸ τέλεια γνώση ἑνὸς πράγματος εἶναι ἡ γνώση τῆς οὐσίας του κι' ὄχι ἡ γνώση τῆς ποσότητός του ἢ τῆς ποιότητός του ἢ τῆς φυσικῆς ἐνεργητικότητος

καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ εἰδέναι ἕκαστον [καὶ ὧν ἀποδείξεις
 20 εἰσί,] τότ' οἰόμεθα ὑπάρχειν ὅταν εἰδῶμεν τί ἐστιν (οἷον τί
 ἐστι τὸ τετραγωνίζειν, ὅτι μέσης εὗρεσις· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ
 τῶν ἄλλων), περὶ δὲ τὰς γενέσεις καὶ τὰς πράξεις καὶ περὶ
 πᾶσαν μεταβολὴν ὅταν εἰδῶμεν τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως·
 25 τοῦτο δ' ἕτερον καὶ ἀντικείμενον τῷ τέλει, ὥστ' ἄλλης ἂν
 δόξειεν ἐπιστήμης εἶναι τὸ θεωρῆσαι τῶν αἰτίων τούτων ἕκα-
 στον.—ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τῶν ἀποδεικτικῶν ἀρχῶν, πότερον
 μιᾶς ἐστὶν ἐπιστήμης ἢ πλειόνων, ἀμφισβητήσιμόν ἐστιν (λέγω
 δὲ ἀποδεικτικὰς τὰς κοινὰς δόξας ἐξ ὧν ἅπαντες δεικνύου-
 σιν) οἷον ὅτι πᾶν ἀναγκαῖον ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι, καὶ
 30 ἀδύνατον ἅμα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦ-
 ται προτάσεις, πότερον μία τούτων ἐπιστήμη καὶ τῆς οὐσίας ἢ
 ἑτέρα, κἂν εἰ μὴ μία, ποτέραν χρὴ προσαγορεύειν τὴν ζη-
 τουμένην νῦν. μιᾶς μὲν οὖν οὐκ εὐλογον εἶναι· τί γὰρ μάλ-
 λον γεωμετρίας ἢ ὁποιασοῦν περὶ τούτων ἐστὶν ἴδιον τὸ ἐπατεῖν;
 35 εἴπερ οὖν ὁμοίως μὲν ὁποιασοῦν ἐστίν, ἀπασῶν δὲ μὴ ἐνδέχε-

18. Τὸ σχετικὸν σχόλιο τοῦ Σύρ. 16, 22-24, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ ἐκφράζει μὲ ἀκρίβεια τὴν σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλους: Αἱ μὲν οὐσίαι δι' ὀρισμῶν γνωρίζο-
 νται. Διὸ ὀριστικὴ ἐστὶν ἡ πρώτη ἐπιστήμη. Τὰ δὲ καθ' αὐτὰ ὑπάρχοντα δι'
 ἀποδείξεως ἐστὶ γνωστά. Διὸ ἡ δευτέρα ἐπιστήμη ἀποδεικτικὴ ἐστίν.

19. Τὸ νὰ φτιάξουμε ἓνα τετράγωνο ἰσοδύναμο μ' ἓνα ὀξυγώνιο παραλληλόγραμ-
 μο.

20. Νὰ ποῦμε π.χ. ὅτι κάτι εἶναι ἄσπρο ἢ νὰ ποῦμε ὅτι δὲν εἶναι.

καὶ παθητικότητός του – ἂν εἶναι φτιαγμένο νὰ ἐνεργεῖ ἢ νὰ
 πάσχει.

Ἐπὶ πλεόν, καὶ στὶς ἄλλες περιπτώσεις φρονοῦμε ὅτι ἡ
 γνώση κάθε πράγματος, ἀκόμη καὶ τῶν πραγμάτων τῶν
 ὁποίων ὑπάρχει ἀπόδειξη¹⁸, δὲν γίνεται παρὰ ὅταν γνωρίζο-
 με τὸ τί ἐστὶ τοῦ πράγματος, ὅταν καταλάβουμε καθαρὰ τὴν
 οὐσία του. Ὁ τετραγωνισμός¹⁹ π.χ. εἶναι εὗρεση μέσης γραμ-
 μῆς. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ σχετικὰ μὲ τὰ ὑπόλοιπα. Σχετικὰ
 ὁμως μὲ τὶς γενέσεις, τὶς πράξεις καὶ μὲ κάθε μεταβολὴ –
 ὑπάρχει γνώση ὅταν ξέρουμε τὴν ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Ἀρχὴ ἢ
 ὁποία εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὸ τέλος, καὶ μάλιστα τὸ ἀντί-
 θετό του – ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι τὸ τέρας τῆς κινήσεως. Θὰ φαινό-
 ταν ἐπομένως ὅτι ἀνήκει σὲ διάφορες ἐπιστήμες ἢ ἔρευνα κα-
 θενὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ αἷτια.

[Ἡ δευτέρα ἀπορία] Ἀλλὰ βέβαια, καὶ γιὰ τὶς ἀποδει-
 κτικὲς ἀρχές, ἂν ἐμπίπτουν στὴν δικαιοδοσίᾳ μιᾶς ἢ περισ-
 σοτέρων ἐπιστημῶν, μπορεῖ νὰ γίνῃ συζήτηση. Ὀνομάζω δὲ
 ἀποδεικτικὲς ἀρχές τὶς κοινὲς ἀντιλήψεις, τὰ ἀξιώματα, στὰ
 ὁποῖα ὅλοι βασίζονται γιὰ νὰ βγάλουν τὶς ἀποδείξεις, ὅτι π.χ.
 κάθε τι εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ δεχτοῦμε ἢ νὰ τὸ ἀρνηθοῦμε²⁰ καὶ
 ὅτι εἶναι ἀδύνατο ἓνα πρᾶγμα συγχρόνως νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ
 μὴν ὑπάρχει – καὶ ὅλες αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς προτάσεις. Μπο-
 ρεῖ νὰ γίνῃ συζήτηση, ἂν γιὰ τὶς προτάσεις αὐτὲς καὶ γιὰ τὴν
 ἀρχὴ τῆς οὐσίας ὑπάρχει μία μόνον ἐπιστήμη ἢ καὶ μία δεύτε-
 ρη, κι' ἂν δὲν ὑπάρχει καὶ γιὰ τὰ δυὸ αὐτὰ ἀντικείμενα μιὰ
 ἐπιστήμη, ποῖα ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς ἐπιστήμες πρέπει νὰ πάρῃ
 τὸν τίτλο τῆς ἐπιστήμης ποὺ ἐπιζητοῦμε; Ὅπωςδήποτε, δὲ
 φαίνεται εὐλογον ὅτι εἶναι δουλειὰ μιᾶς μόνον ἐπιστήμης.
 Γιατὶ τάχα θὰ ἦταν προνόμιο τῆς γεωμετρίας νὰ πραγματεύε-
 ται γιὰ τὰ ἀξιώματα καὶ νὰ ἀποκλείεται κάθε ἄλλη ἐπιστήμη;
 Ἄν ἐπομένως, ὁποιαδήποτε ἐπιστήμη ἔχει τὴν ἴδια ἀρμοδιό-

35 εἴπερ οὖν ὁμοίως μὲν ὁποιασοῦν ἐστίν, ἀπασῶν δὲ μὴ ἐνδέχε-
 997^a ται, ὥσπερ οὐδὲ τῶν ἄλλων οὕτως οὐδὲ τῆς γνωριζούσης τὰς
 οὐσίας ἰδιὸν ἐστὶ τὸ γινώσκειν περὶ αὐτῶν. ἅμα δὲ καὶ τίνα
 τρόπον ἔσται αὐτῶν ἐπιστήμη; τί μὲν γὰρ ἕκαστον τούτων
 5 τυγχάνει ὃν καὶ νῦν γνωρίζομεν (χρῶνται γοῦν ὥς γινω-
 σκομένοις αὐτοῖς καὶ ἄλλαι τέχναι). εἰ δὲ ἀποδεικτική περὶ
 αὐτῶν ἐστί, δεήσει τι γένος εἶναι ὑποκείμενον καὶ τὰ μὲν
 πάθη τὰ δ' ἀξιώματ' αὐτῶν (περὶ πάντων γὰρ ἀδύνατον
 ἀπόδειξιν εἶναι), ἀνάγκη γὰρ ἔκ τινων εἶναι καὶ περὶ τι καὶ
 τινῶν τὴν ἀπόδειξιν· ὥστε συμβαίνει πάντων εἶναι γένος ἓν
 10 τι τῶν δεικνυμένων, πᾶσαι γὰρ αἱ ἀποδεικτικαὶ χρῶνται
 τοῖς ἀξιώμασιν.—ἀλλὰ μὴν εἰ ἑτέρα ἢ τῆς οὐσίας καὶ ἢ περὶ
 τούτων, ποτέρα κυριωτέρα καὶ προτέρα πέφυκεν αὐτῶν; κα-
 θόλου γὰρ μάλιστα καὶ πάντων ἀρχαὶ τὰ ἀξιώματά ἐστιν,
 εἰ τ' ἐστὶ μὴ τοῦ φιλοσόφου, τίνος ἔσται περὶ αὐτῶν ἄλλου τὸ

21. Ὅχι μόνον ἡ γνώση τῶν ἀξιωμάτων δὲ μπορεῖ νὰ ἀνήκει στὴν Πρώτη φιλοσο-
 φία, ἀλλὰ καὶ καμμιὰ ἐπιστήμη αὐτῶν τῶν ἀρχῶν δὲν εἶναι νοητή. Γιατὶ ἡ ἐπι-
 στήμη τῶν ἀξιωμάτων οὔτε μιὰ ἐπιστήμη ὀριστικὴ μπορεῖ νὰ εἶναι, γιατί εἶναι
 ἀνώφελο νὰ ὀριστῇ ἓνα πρῶγμα πού τὸ ξέρομε ἅμεσα, *χωρὶς ἐπιστήμης* ('Αλέξ.
 188, 22), οὔτε μιὰ ἐπιστήμη ἀποδεικτική.

22. Πάθη (ἢ συμβεβηκότα, συμβεβηκότα καθ' αὐτά), εἶναι οἱ ιδιότητες, τὰ γνωρί-
 σματα πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν οὐσιαστικότητα [essence] ἀλλὰ δὲν ἀνήκουν σὲ

τητα γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα, ἂν ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁμως, δὲ μπο-
 ρεῖ αὐτὸ νὰ εἶναι στὴν ἀρμοδιότητα ὅλων τῶν ἐπιστημῶν –
 οὔτε ἡ ἐπιστήμη πού γνωρίζει τίς οὐσίες θὰ μποροῦσε νὰ ξέ-
 ρει γι' αὐτὲς τίς ἀλήθειες, ἀφοῦ βέβαια καὶ καμμιὰ ἀπὸ τίς
 ἄλλες ἐπιστῆμες δὲ θὰ εἶχε αὐτὴ τὴν ἀρμοδιότητα²¹.

997^a Ἀκόμη, κατὰ ποιά ἔννοια θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξη
 μιὰ ἐπιστήμη αὐτῶν τῶν ἀρχῶν; Γιατὶ τὸ τί εἶναι ἡ καθεμιὰ
 ἀπὸ αὐτὲς τὸ ξέρομε καὶ τώρα, ἀπὸ μιὰ ἄμεση ἐμπειρία. Του-
 λάχιστον καὶ ὅλες οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες τίς μεταχειρίζονται
 σὰν κάτι πολὺ γνωστό. Ἄν ὁμως ὑπάρχει ἀποδεικτικὴ ἐπι-
 στήμη σχετικὰ μὲ τὴν ἀλήθεια αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, θὰ χρειαστῇ
 νὰ παραδεχτοῦμε, γι' αὐτὲς τίς ἀρχές, ἓνα γένος σὰν ὑπό-
 στρωμα καὶ ὅτι ὀρισμένες ἀπὸ αὐτὲς θὰ εἶναι ιδιότητες (πά-
 22^a θη)²² ἐνῶ ἄλλες θὰ εἶναι ἀξιώματα. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ
 βροῦμε ἀπόδειξη γιὰ ὅλα αὐτά, ἐφ' ὅσον ἡ ἀπόδειξη πρέπει
 ἀναγκαστικὰ νὰ ξεκινάει ἀπὸ ὀρισμένες προκείμενες προτά-
 σεις, νὰ ἀποβλέπει σὲ ὀρισμένη οὐσιαστικότητα καὶ νὰ ἀπο-
 δεικνύει ὀρισμένες ιδιότητες. Ἀπὸ τὴν διαδικασία αὐτὴ
 θάβγαινε τὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλα τὰ ἀποδεικνυόμενα θὰ μπο-
 ροῦσαν νὰ ἀναχθοῦν σὲ ἓνα γένος, γιατί ὅλες οἱ ἀποδεικτικὲς
 ἐπιστῆμες χρησιμοποιοῦν τὰ ἀξιώματα.

Ἄν, πάλι, παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῆς οὐσίας εἶναι
 ξεχωριστὴ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τῶν ἀξιωμάτων, ποιά ἀπὸ τίς
 δυὸ τους ἔχει περισσότερο κύρος καὶ εἶναι κατὰ φύσιν προτέ-
 23^a ρα; Γιατὶ τὰ ἀξιώματα εἶναι στὸν ὑψιστὸ βαθμὸ καθολικὰ καὶ
 ἀρχές ὅλων τῶν πραγμάτων. Κι ἂν δὲν εἶναι δουλειὰ τοῦ φι-

αὐτὴν. Ἀντίθετα μὲ τὴν οὐσιαστικότητα πού εἶναι αὐταπόδεικτη, τὰ οὐσιώδη
 γνωρίσματα εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀποδείξεως. Τέτοια π.χ. εἶναι γιὰ
 ἓνα τρίγωνο ἡ ιδιότητα νὰ ἔχει τίς γωνίες τοῦ ἴσου μὲ δυὸ ὀρθές. Γιὰ τὰ διάφο-
 ρα εἶδη γνωρισμάτων καθ' αὐτά, βλῆτε κατωτέρω, Z, 4, 1029b.

θεωρῆσαι τὸ ἀληθές καὶ τὸ ψεῦδος;—ὅλως τε τῶν οὐσιῶν πό- 15
 τερον μία πασῶν ἐστὶν ἢ πλείους ἐπιστήμαι; εἰ μὲν οὖν μὴ
 μία, ποίας οὐσίας θετέον τὴν ἐπιστήμην ταύτην; τὸ δὲ μίαν
 πασῶν οὐκ εὐλογον· καὶ γὰρ ἂν ἀποδεικτικὴ μία περὶ πάν-
 των εἴη τῶν συμβεβηκότων, εἴπερ πᾶσα ἀποδεικτικὴ περὶ
 τι ὑποκείμενον θεωρεῖ τὰ καθ' αὐτὰ συμβεβηκότα ἐκ τῶν 20
 κοινῶν δοξῶν. περὶ οὖν τὸ αὐτὸ γένος τὰ συμβεβηκότα καθ'
 αὐτὰ τῆς αὐτῆς ἐστὶ θεωρῆσαι ἐκ τῶν αὐτῶν δοξῶν. περὶ
 τε γὰρ ὁ μιᾶς καὶ ἐξ ὧν μιᾶς, εἴτε τῆς αὐτῆς εἴτε ἄλ-
 λης, ὥστε καὶ τὰ συμβεβηκότα εἴθ' αὐταὶ θεωροῦσιν εἴτ'
 ἐκ τούτων μία.—ἔτι δὲ πότερον περὶ τὰς οὐσίας ἢ 25
 θεωρία μόνον ἐστὶν ἢ καὶ περὶ τὰ συμβεβηκότα ταύταις; λέγω
 δ' οἶον, εἰ τὸ στερεὸν οὐσία τίς ἐστι καὶ γραμμαὶ καὶ ἐπί-
 πεδα, πότερον τῆς αὐτῆς ταῦτα γνωρίζειν ἐστὶν ἐπιστήμης καὶ
 τὰ συμβεβηκότα περὶ ἕκαστον γένος περὶ ὧν αἱ μαθημα-
 τικαὶ δεικνύουσιν, ἢ ἄλλης. εἰ μὲν γὰρ τῆς αὐτῆς, ἀπο- 30
 δεικτικὴ τις ἂν εἴη καὶ ἡ τῆς οὐσίας, οὐ δοκεῖ δὲ τοῦ τί
 ἐστὶν ἀπόδειξις εἶναι· εἰ δ' ἐτέρας, τίς ἐσται ἡ θεωροῦσα περὶ

λοσόφου, ποιὸς ἄλλος θὰ ἦταν ἀρμόδιος νὰ ἐλέγξῃ τὴν ἀλή-
 θεια καὶ τὸ ψέμα σχετικὰ μὲ αὐτά;

[Ἡ τρίτη ἀπορία] Καὶ γενικὰ σχετικὰ μὲ τίς οὐσίες, μιὰ
 ἐπιστήμη γιὰ ὅλες²³ ὑπάρχει ἢ περισσότερες;

Ἄν ὑπάρχουν περισσότερες ἀπὸ μιὰ, γιὰ ποιὲς οὐσίες
 εἶναι ἀρμόδια ἡ ἐπιστήμη μας; Ἐξ ἄλλου, τὸ νὰ ὑπάρχει μιὰ
 ἐπιστήμη γιὰ ὅλες τίς οὐσίες, εἶναι ἐλάχιστα λογικό, γιατί τό-
 τε θὰ ὑπῆρχε μιὰ μόνον ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη γιὰ ὅλα τὰ
 συμβεβηκότα τῶν ὄντων, ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάθε ἀποδει-
 κτικὴ ἐπιστήμη μελετᾷ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ ἓνα ὁρισμένο ὑποκεί-
 μενο τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τοῦ ἐν λόγῳ ὑποκειμένου ξεκι-
 νώντας ἀπὸ τὰ ἀξιώματα. Ἐπομένως, γιὰ ἓνα καὶ τὸ ἴδιο γέ-
 νος, τὰ καθ' αὐτὰ συμβεβηκότα θᾶναι μιᾶς μόνον ἐπιστήμης
 ἀντικείμενο, ποὺ θὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τίς ἴδιες ἀξιωματικὲς
 γνώμες: τὸ γένος ποὺ εἶναι βασικὸ ὑποκείμενο θᾶναι δουλειὰ
 μιᾶς μόνον ἐπιστήμης, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους δὲ τὰ ἀξιώματα
 θὰ ἀνήκουν κι' αὐτὰ σὲ μιὰ μόνον ἐπιστήμη, ἀδιάφορο ἂν
 αὐτὴ ἢ τελευταία θὰ εἶναι ἡ ἴδια ἢ μιὰ ἄλλη διαφορετικὴ. Κι
 ἔτσι καὶ τὰ συμβεβηκότα θᾶναι ἀντικείμενο μιᾶς μόνον ἐπι-
 στήμης, εἴτε δηλαδὴ αὐτῶν τῶν δυὸ ἐπιστημῶν²⁴ εἴτε μιᾶς ἐνι-
 αίας ἐπιστήμης φτιαγμένης ἀπὸ τὴν σύνθεση τῆς ἐπιστήμης
 τοῦ γένους καὶ τῆς ἐπιστήμης τῶν ἀξιωμάτων.

[Ἡ πέμπτη ἀπορία] Κοντὰ σὲ αὐτά, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀνα-
 ρωτηθῇ ἂν ἡ ἐπιστήμη μας περὶ τὰς οὐσίας μόνον ἐστὶν ἢ καὶ
 περὶ τὰ συμβεβηκότα ταύταις²⁵ [τίς τυχαῖες ιδιότητες, τὰ κα-
 τηγορήματα]. Φέρνω ἓνα παράδειγμα: ἂν τὸ στερεὸ ὡς ιδιό-
 της εἶναι οὐσία καὶ ἂν οἱ γραμμὲς καὶ οἱ ἐπιφάνειες εἶναι κι'

νται στὰ ἑξῆς: Ἄνθρωπός ἐστι ζῶον δίπουν ἄπτερον καὶ πλατυώνυχον. Βλ.
 Διογένης Λαέρτιος, Βίοι φιλοσόφων, ἐκδ. Βιβλ. Ἑλλήνων, ἀριθ. 30, σελ. 50,
 μετάφρ. Ν. Κυργιοπούλου.

23. Τίς αἰσθητὲς καὶ ἐν κινήσει οὐσίες ἢ τίς νοητὲς καὶ ἀκίνητες (Ἀλέξ. 191, 15). Ἡ
 ἀπορία λύεται στὸ Γ, 2, 1004a, καὶ στὸ Ε, 1.

24. Ἄν εἶναι ταυτόσημες.

25. Τίς τυχαῖες ιδιότητες, ἂν π.χ. ἓνας ἄνθρωπος εἶναι λευκὸς ἢ μαῦρος, ψηλὸς ἢ
 κοντός, κλπ. – ιδιότητες ποὺ δὲν ἐπηρεάζουν τὴν ἔννοια Ἄνθρωπος, ἀφοῦ δὲν
 εἶναι οὐσιώδη γνωρίσματα, τὰ ὅποια κατὰ τὸν πλατωνικὸν ὁρισμὸ συνοψίζο-

πεδα, πότερον τῆς αὐτῆς ταῦτα γνωρίζειν ἐστὶν ἐπιστήμης καὶ τὰ συμβεβηκότα περὶ ἕκαστον γένος περὶ ὧν αἱ μαθηματικαὶ δεικνύουσιν, ἢ ἄλλης. εἰ μὲν γὰρ τῆς αὐτῆς, ἀπο- 30 δεικτική τις ἂν εἴη καὶ ἡ τῆς οὐσίας, οὐ δοκεῖ δὲ τοῦ τί ἐστὶν ἀπόδειξις εἶναι· εἰ δ' ἑτέρας, τίς ἔσται ἡ θεωροῦσα περὶ τὴν οὐσίαν τὰ συμβεβηκότα; τοῦτο γὰρ ἀποδοῦναι παγχά- λεπον.—ἔτι δὲ πότερον τὰς αἰσθητὰς οὐσίας μόνας εἶναι φατέον ἢ καὶ παρὰ ταύτας ἄλλας, καὶ πότερον μοναχῶς ἢ 35 πλείω γένη τετύχηκεν ὄντα τῶν οὐσιῶν, οἷον οἱ λέγοντες τὰ 997^b τε εἶδη καὶ τὰ μεταξύ, περὶ ᾧ τὰς μαθηματικὰς εἶναί φα- σιν ἐπιστήμης; ὥς μὲν οὖν λέγομεν τὰ εἶδη αἰτιά τε καὶ οὐσίας εἶναι καθ' ἑαυτὰς εἴρηται ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις περὶ αὐτῶν· πολλαχῇ δὲ ἐχόντων δυσκολίαν, οὐθενὸς ἤττον ἄτο- 5 πον τὸ φάναι μὲν εἶναί τινας φύσεις παρὰ τὰς ἐν τῷ οὐρανῷ, ταύτας δὲ τὰς αὐτὰς φάναι τοῖς αἰσθητοῖς πλὴν ὅτι τὰ μὲν αἰδία τὰ δὲ φθαρτά. αὐτὸ γὰρ ἀνθρωπὸν φασιν εἶναι καὶ ἵππον καὶ ὑγίειαν, ἄλλο δ' οὐδέν, παραπλήσιον 10 ποιοῦντες τοῖς θεοῖς μὲν εἶναι φάσκουσιν ἀνθρωποειδεῖς δέ· οὔτε γὰρ ἐκεῖνοι οὐδὲν ἄλλο ἐποιοῦν ἢ ἀνθρώπους αἰδίους, οὔθ'

αὐτὲς οὐσίαι, θὰ ἀνήκει στὴν ἀρμοδιότητα τῆς ἰδίας ἐπιστή- μης νὰ γνωρίζει αὐτὲς τίς οὐσίαι καὶ τὰ συμβεβηκότα, τίς ιδιότητες τοῦ κάθε γένους ποὺ εἶναι ἀντικείμενα τῶν μαθη- ματικῶν ἀποδείξεων, ἢ θὰ ἀνήκει στὴν ἀρμοδιότητα μιᾶς ἄλλης; Ἄν εἶναι ἡ ἰδία ἐπιστήμη, τότε καὶ ἡ ἐπιστήμη τῆς οὐσίας θάταν μιὰ ἀποδεικτική ἐπιστήμη. Ὅμως δὲν φαίνεται νᾶναι σωστὸ ὅτι ὑπάρχει ἀπόδειξη γιὰ τὸ τί ἐστὶ. Ἄν πάλι ὑπάγεται στὴν ἀρμοδιότητα μιᾶς ἄλλης ἐπιστήμης, ποιά θὰ εἶναι ἡ ἐπιστήμη ποὺ θὰ πραγματεύεται τίς τυχαῖες ιδιότητες τῆς οὐσίας; Τὸ νὰ δοθῇ μιὰ ἀπάντησις σὲ αὐτὴ τὴν ἐρώτηση, εἶναι πολὺ δύσκολο.

997β [Ἡ τέταρτη ἀπορία] Ἀκόμη πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι μόνον οἱ αἰσθητὲς ὑπάρχουν ἢ κι' ἄλλες ἐκτὸς ἀπὸ αὐτές; Καὶ ὑπάρχει ἓνα μόνον γένος οὐσιῶν ἢ περισσότερα, ὅπως λένε ὅσοι παραδέχονται τίς Ἰδέες καὶ τὰ μεταξύ ποὺ κατ' αὐτοὺς εἶναι θέμα τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν; Κατὰ ποιὸν τρόπο ἐννοοῦμε ὅτι οἱ Ἰδέες εἶναι καὶ αἰτία καὶ καθαυτὲς οὐσίαι – τὸ εἴπαμε στὸ πρῶτο βιβλίο ποὺ πραγματεύεται αὐτὸ τὸ θέμα. Ἡ θεωρία αὐτὴ προκαλεῖ πολλῶν εἰδῶν ἀντιρ- ρήσεις, ἀλλὰ τίποτε δὲν εἶναι πιὸ παράλογο ἀπὸ τὸ νὰ ὑπο- στηρίζει κανεὶς ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένες πραγματικότητες ἔξω ἀπὸ αὐτὲς ποὺ βλέπουμε στὸ αἰσθητὸ σύμπαν καὶ ὅτι αὐτὲς οἱ πραγματικότητες εἶναι ἴδιες μὲ τίς αἰσθητὲς πραγμα- τικότητες ἐκτὸς τοῦ ὅτι αὐτὲς εἶναι αἰώνιες, ἐνῶ οἱ ἄλλες εἶναι φθαρτές.

Γιατί ὅταν λένε ὅτι ὑπάρχει αὐτοάνθρωπος καὶ αὐτοῖπ- πος καὶ αὐτοῦγεία χωρὶς τίποτε ἄλλο νὰ προσθέτουν, κά- νουν κάτι παρόμοιο μὲ κείνους ποὺ παραδέχονται μὲν ὅτι ὑπάρχουν θεοί, ἀλλὰ λένε ὅτι οἱ θεοὶ ἔχουν τὴν μορφὴν ἀνθρώπου – εἶναι ἀνθρωποειδεῖς. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι δὲν ἔφτιαχναν τίποτε ἄλλο παρὰ ἀνθρώπους αἰώνιους καὶ

οὔτοι τὰ εἶδη ἄλλ' ἢ αἰσθητὰ αἰδία. ἔτι δὲ εἴ τις παρὰ τὰ
εἶδη καὶ τὰ αἰσθητὰ τὰ μεταξὺ θήσεται, πολλὰς ἀπορίας
ἔξει· δηλὸν γὰρ ὡς ὁμοίως γραμμαί τε παρ' αὐτὰς καὶ
15 τὰς αἰσθητὰς ἔσονται καὶ ἕκαστον τῶν ἄλλων γενῶν· ὥστ'
ἐπεὶ περ ἡ ἀστρολογία μία τούτων ἐστίν, ἔσται τις καὶ οὐρανὸς
παρὰ τὸν αἰσθητὸν οὐρανὸν καὶ ἥλιός τε καὶ σελήνη καὶ
τᾶλλα ὁμοίως τὰ κατὰ τὸν οὐρανόν. καίτοι πῶς δεῖ πιστεῦ-
σαι τούτοις; οὐδὲ γὰρ ἀκίνητον εὐλογον εἶναι, κινούμενον δὲ
20 καὶ παντελῶς ἀδύνατον· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ὧν ἡ ὀπτική
πραγματεύεται καὶ ἡ ἐν τοῖς μαθήμασιν ἁρμονική· καὶ
γὰρ ταῦτα ἀδύνατον εἶναι παρὰ τὰ αἰσθητὰ διὰ τὰς αὐτὰς
αἰτίας· εἰ γὰρ ἔστιν αἰσθητὰ μεταξὺ καὶ αἰσθήσεις, δηλὸν
ὅτι καὶ ζῶα ἔσονται μεταξὺ αὐτῶν τε καὶ τῶν φθαρτῶν.
25 ἀπορήσειε δ' ἂν τις καὶ περὶ ποῖα τῶν ὄντων δεῖ ζητεῖν
ταύτας τὰς ἐπιστήμας. εἰ γὰρ τούτῳ διοίσει τῆς γεωδαισίας
ἢ γεωμετρίας μόνον, ὅτι ἡ μὲν τούτων ἐστὶν ὧν αἰσθανόμεθα
ἢ δ' οὐκ αἰσθητῶν, δηλὸν ὅτι καὶ παρ' ἱατρικὴν ἔσται τις ἐπι-
στήμη καὶ παρ' ἐκάστην τῶν ἄλλων μεταξὺ αὐτῆς τε ἱατρι-
30 κῆς καὶ τῆσδε τῆς ἱατρικῆς· καίτοι πῶς τοῦτο δυνατόν; καὶ
γὰρ ἂν ὑγιεῖν ἅττα εἴη παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ αὐτὸ τὸ

τοῦτοι [οἱ Πλατωνικοί] δημιουργώντας τις Ἰδέες τους δὲν
δημιουργοῦν παρὰ αἰώνια αἰσθητὰ ὄντα.

Ἀκόμη, ἂν κανένας δίπλα στὶς Ἰδέες καὶ στὰ αἰσθητὰ βά-
λει τὰ μεταξὺ, πολλὰς ἀπορίες θὰ ἔχει. Γιατί εἶναι ὀλοφάνερο
ὅτι θὰ ὑπάρξουν καὶ οἱ ἐνδιάμεσες γραμμὲς ἀνάμεσα στὶς
αὐτογραμμὲς καὶ στὶς αἰσθητὲς γραμμὲς, τὸ ἴδιο δὲ θὰ συμβῇ
καὶ γιὰ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα γένη κι' ἔτσι, ἂν βέβαια ἡ ἀστρο-
νομία εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς μαθηματικὲς ἐπιστῆμες, θὰ ὑπάρξη
δίπλα στὸν αἰσθητὸν οὐρανὸ κι' ἓνας ἄλλος οὐρανὸς κι' ἓνας
ἄλλος ἥλιος, ἓνα ἄλλο φεγγάρι καὶ δίπλα σὲ καθένα ἀπὸ ὅλα
τὰ ἄλλα οὐράνια σώματα. Πῶς νὰ δώση κανεὶς πίστη σὲ τέ-
τοια ὄνειροπολήματα; Γιατί δὲ θὰ ἦταν κἂν λογικὸ ἓνας τέ-
τοιος δεύτερος οὐρανὸς νὰ εἶναι ἀκίνητος, ἀλλὰ εἶναι
ἐντελῶς ἀδύνατο νᾶναι καὶ κινούμενος²⁶. Τὸ ἴδιο θὰ συμβῇ
καὶ γιὰ τὰ φαινόμενα ποὺ πραγματεύεται ἡ Ὀπτική καὶ σχε-
τικὰ μὲ τὴν μαθηματικὴ μελέτη τῆς ἁρμονίας²⁷. Γιατί καὶ αὐτὰ
εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχουν δίπλα στὰ αἰσθητὰ γιὰ τοὺς ἴδι-
ους λόγους. Γιατί ἂν ὑπάρχουν ἐνδιάμεσα αἰσθητὰ ὄντα, θὰ
ὑπάρξουν καὶ ἐνδιάμεσες ἀντίστοιχες αἰσθήσεις, προφανῶς
δὲ καὶ ζῶα ἐνδιάμεσα, ἀνάμεσα στὰ καθαυτὰ ζῶα καὶ στὰ
φθαρτά!

Ἐπίσης, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀναρωτηθῇ γιὰ ποῖα τάχα
ὄντα πρέπει κανεὶς νὰ ζητάει αὐτὲς τὶς ἐπιστῆμες τῶν ἐνδια-
μέσων. Γιατί ἂν ἡ γεωδαισία διαφέρει ἀπὸ τὴν θεωρητικὴν γε-
ωμετρίαν μονάχα κατὰ τὸ ὅτι ἡ μιὰ ἀναφέρεται στὰ αἰσθητὰ,
ἐνῶ ἡ ἄλλη ἔχει ἐφαρμογὴ στὰ μὴ αἰσθητὰ – εἶναι φανερό ὅτι
καὶ δίπλα στὴν ἱατρικὴ καὶ δίπλα σὲ κάθε ἄλλη ἐπιστήμη θὰ
ὑπάρχει μιὰ ἐπιστήμη μεταξὺ τῆς καθαυτῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς
ἱατρικῆς τῶν αἰσθητῶν. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατόν ἓνα τέτοιο
πρᾶγμα; Θὰ ὑπῆρχαν ἔτσι ὑγιεινὰ πράγματα ἔξω ἀπὸ τὰ
αἰσθητὰ ὑγιεινὰ καὶ ἀπὸ τὸ καθαυτὸ ὑγιεινό.

26. Ἡ οὐσία καὶ ἡ φύσις τούτων, μετὰ τῆς τοιαύτης κινήσεως, λέει ὁ Ἀλέξ., καὶ
ἀδύνατον κινεῖσθαι, τὸ μὴ ὄν ἐνυλόν, (198, 10 καὶ 13).

27. Ἡ φρᾶσις αὐτὴ ἰσοδυναμεῖ κατὰ τὸν Ἀλέξ. (198, 18) μὲ τὸ περὶ τῆς ἁρμονικῆς
τῆς μαθηματικῆς, ἐκείνης ποὺ ἐξετάζει τὶς ἀριθμητικὲς σχέσεις κάθε μουσικῆς
συμφωνίας.

ὑγιεινόν. ἅμα δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀληθές, ὥς ἡ γεωδαισία τῶν αἰσθητῶν ἐστὶ μεγεθῶν καὶ φθαρτῶν· ἐφθείρετο γὰρ ἂν φθειρομένων.—ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν αἰσθητῶν ἂν εἴη μεγεθῶν.
 35 οὐδὲ περὶ τὸν οὐρανὸν ἡ ἀστρολογία τόνδε. οὔτε γὰρ αἱ αἰσθη-
 998^a ταὶ γραμμαὶ τοιαῦταί εἰσιν οἷας λέγει ὁ γεωμέτρης (οὐθὲν γὰρ εὐθὺ τῶν αἰσθητῶν οὕτως οὐδὲ στρογγύλον· ἄπτεται γὰρ τοῦ κανόνος οὐ κατὰ στιγμήν ὁ κύκλος ἀλλ' ὥσπερ Πρωταγόρας ἔλεγεν ἐλέγχων τοὺς γεωμέτρους), οὐθ' αἱ κινήσεις καὶ
 5 ἑλικες τοῦ οὐρανοῦ οἷαι περὶ ὧν ἡ ἀστρολογία ποιεῖται τοὺς λόγους, οὔτε τὰ σημεία τοῖς ἀστροῖς τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν. εἰσὶ δὲ τινες οἳ φασιν εἶναι μὲν τὰ μεταξὺ ταῦτα λεγόμενα τῶν τε εἰδῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, οὐ μὴν χωρὶς γε τῶν αἰσθητῶν ἀλλ' ἐν τούτοις· οἷς τὰ συμβαίνοντα ἀδύνατα πάντα
 10 μὲν πλείονος λόγου διελθεῖν, ἱκανὸν δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα θεωρῆσαι. οὔτε γὰρ ἐπὶ τούτων εὐλογον ἔχειν οὕτω μόνον, ἀλλὰ δῆλον ὅτι καὶ τὰ εἶδη ἐνδέχονται ἂν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς εἶναι (τοῦ γὰρ αὐτοῦ λόγου ἀμφοτέρω ταῦτά ἐστιν), ἔτι δὲ δύο στερεὰ ἐν τῷ αὐτῷ ἀναγκαῖον εἶναι τόπῳ, καὶ μὴ εἶναι ἀκίνητα ἐν κινουμένοις γε ὄντα τοῖς αἰσθητοῖς. ὁλως δὲ τίνος 15

28. Ἄρα κάθε ἐπιστήμη ἔχει ἀντικείμενο ὅχι τὸ αἰσθητὸ καὶ ἀτομικὸ οὔτε τὰ ἐνδιάμεσα, ἀλλὰ τὸ γενικὸ καὶ αἰώνιο (Ἀλέξ. 199, 29-30 καὶ 33-35).

29. Ἐλικες στὸ πρωτότυπο ἐδῶ εἶναι οἱ σπειροειδεῖς κινήσεις (πρβλ. Πλάτων, Τίμαιος, 39a).

30. Γιατί Ἰδέες καὶ ἐνδιάμεσα, εἶναι καὶ τὰ δυὸ οὐσίαι καθ' αὐτάς (Ἀλέξ. 201, 14).

Συνάμα, δὲν εἶναι ἀληθινὸ οὔτε καὶ τὸ ἐξῆς: ὅτι δηλαδὴ ἡ γεωδαισία πραγματεύεται γιὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ φθαρτὰ μεγέθη, γιατί θὰ φθείρονταν μαζί με τὴν φθορὰ αὐτῶν τῶν μεγεθῶν²⁸.

998a Ἀλλὰ σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση, οὔτε ἡ ἀστρονομία δὲ θὰ εἶχε νὰ κάνει μετὰ τὰ αἰσθητὰ μεγέθη οὔτε μετὰ τὸν οὐρανόν, ποὺ εἶναι ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας. Γιατί οὔτε οἱ αἰσθητές γραμμὲς εἶναι σὰν κι' αὐτὲς ποὺ λέει ὁ γεωμέτρης, γιατί οἱ αἰσθήσεις δὲ μᾶς δίνουν οὔτε τὴν εὐθεία οὔτε τὴν καμπύλη, σύμφωνα με τὸν ὀρισμὸ ὁ αἰσθητὸς κύκλος δὲν συναντᾷ τὴν ἐφαπτομένη γραμμὴ σὲ ἓνα μόνον σημεῖο, ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπο ποὺ ὁ Πρωταγόρας ἔλεγεν, οὔτε οἱ κινήσεις καὶ οἱ τροχιές²⁹ εἶναι ὅμοιες μετὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς ποὺ κάνει ἡ ἀστρονομία, οὔτε τέλος τὰ σημεία μετὰ τὰ ὁποῖα οἱ ἀστρονόμοι παραστάουν τὰ ἄστρα ἔχουν τὴν ἴδια φύση, τὴν ἴδια ὄντοτητα μετὰ τὰ ἄστρα.

Ὑπάρχουν φιλόσοφοι ποὺ παραδέχονται ὅτι ὑπάρχουν μὲν αὐτὰ τὰ λεγόμενα μεταξὺ [μεταξὺ τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν], ἀλλὰ δὲν τὰ χωρίζουν ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καὶ λένε ὅτι ὑπάρχουν μέσα στὰ αἰσθητὰ.

Θὰ χρειαζόταν νὰ μακρυνοῦμε γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε λεπτομερειακὰ τὰ ἀδύνατα ποὺ συνεπάγεται μιὰ τέτοια διδασκαλία. Ἄς περιοριστοῦμε στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις. Δὲν εἶναι λογικὸ νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι μόνον αὐτὰ τὰ ἐνδιάμεσα ὄντα θὰ ὑπάρξουν στὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ, προφανῶς, κι' οἱ ἴδιες οἱ Ἰδέες θὰ ὑπάρξουν στὰ αἰσθητὰ. Γιατί οἱ λόγοι εἶναι ἴδιοι καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις³⁰.

Ἀκόμη, θὰ προκύψει δυὸ στερεὰ, ἀναγκαστικά, νὰ καταλαμβάνουν τὸν ἴδιον τόπο καὶ τὰ ἐνδιάμεσα νὰ μὴν εἶναι ἀκίνητα, ἀφοῦ θὰ βρίσκονται μέσα σὲ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα βέβαια εἶναι κινούμενα. Καὶ γενικά, γιὰ ποιὸν λόγο νὰ παραδεχτῇ κανεὶς ὅτι αὐτὰ ὑπάρχουν κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ

ἐνεκ' ἂν τις θεῖη εἶναι μὲν αὐτά, εἶναι δ' ἐν τοῖς αἰσθητοῖς; ταῦτά γὰρ συμβήσεται ἄτοπα τοῖς προειρημένοις· ἔσται γὰρ οὐρανός τις παρὰ τὸν οὐρανόν, πλήν γ' οὐ χωρὶς ἄλλ' ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ· ὅπερ ἐστὶν ἀδυνατώτερον.

3 Περὶ τε τούτων οὖν ἀπορία πολλή πῶς δεῖ θέμενον τυ-
χεῖν τῆς ἀληθείας, καὶ περὶ τῶν ἀρχῶν πότερον δεῖ τὰ γένη
στοιχεῖα καὶ ἀρχὰς ὑπολαμβάνειν ἢ μᾶλλον ἐξ ὧν ἐνυπαρ-
χόντων ἐστὶν ἕκαστον πρώτων, οἷον φωνῆς στοιχεῖα καὶ
ἀρχαὶ δοκοῦσιν εἶναι ταῦτ' ἐξ ὧν σύγκεινται αἱ φωναὶ
πρώτων, ἀλλ' οὐ τὸ κοινὸν ἢ φωνή· καὶ τῶν διαγραμμάτων²⁵
ταῦτα στοιχεῖα λέγομεν ὧν αἱ ἀποδείξεις ἐνυπάρχουσιν
ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ἀποδείξεσιν ἢ πάντων ἢ τῶν πλείστων·
ἐτι δὲ τῶν σωμάτων καὶ οἱ πλείω λέγοντες εἶναι στοιχεῖα
καὶ οἱ ἐν, ἐξ ὧν σύγκεινται [καὶ ἐξ ὧν συνέστηκεν] ἀρχὰς λέ-
γουσιν εἶναι, οἷον Ἐμπεδοκλῆς πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ μετὰ³⁰
τούτων στοιχεῖα φησὶν εἶναι ἐξ ὧν ἐστὶ τὰ ὄντα ἐνυπαρχόντων,
ἀλλ' οὐχ ὡς γένη λέγει ταῦτα τῶν ὄντων. πρὸς δὲ τούτοις καὶ
τῶν ἄλλων εἴ τις ἐθέλει τὴν φύσιν ἀθρεῖν, οἷον κλίνης, <ὅταν 998b

νὰ τὰ βάλη μέσα στὰ αἰσθητά; Γιατὶ οἱ ἴδιες ἀνακολουθίες
σὰν τὶς προηγούμενες θὰ παρουσιαστοῦν. Θὰ ὑπάρξῃ δη-
λαδὴ ἓνας ἄλλος οὐρανὸς δίπλα στὸν οὐρανό, μονάχα ποὺ
δὲν θὰ ὑπάρχει χώρια, ἀλλὰ στὸν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπο.
Πρᾶγμα ποὺ εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀδύνατο.

3

Ἐκτη καὶ ἑβδομη ἀπορία.

[Ἡ ἕκτη ἀπορία] Σχετικὰ λοιπὸν μὲ αὐτὰ τὰ σημεῖα, ἡ δυσκο-
λία εἶναι μεγάλη, προκειμένου νὰ φθάσῃ κανεὶς στὴν ἀλή-
θεια. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ θέμα τῶν ἀρχῶν. Πρέπει νὰ
θεωρηθοῦν τὰ γένη σὰν στοιχεῖα καὶ ἀρχές τῶν ὄντων; Δὲν
εἶναι μᾶλλον ὁ ρόλος τῶν πρώτων συστατικῶν μερῶν κάθε
ξεχωριστοῦ πράγματος; Ἐπὶ παραδείγματι, τὰ στοιχεῖα καὶ
οἱ ἀρχές τῆς φωνῆς³¹ φαίνονται νὰ εἶναι τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἐξ
ὧν σύγκεινται αἱ φωναὶ πᾶσαι καὶ ὄχι ἡ φωνή, παρμένη σὰν
κοινὸ γένος. Καὶ τῶν διαγραμμάτων³² [καὶ τῶν γεωμετρικῶν
θεωρημάτων] ταῦτα στοιχεῖα λέγομεν, ὧν αἱ ἀποδείξεις ἐνυ-
πάρχουσιν ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ἀποδείξεσιν ἢ πάντων ἢ τῶν
πλείστων.

Ἀκόμη: καὶ ὅσοι παραδέχονται ὅτι τὰ σώματα τὰ ἀποτε-
λεῖ ἓνα στοιχεῖο καὶ ὅσοι παραδέχονται ὅτι περισσότερα
στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦν, ὅλοι θεωροῦν γιὰ ἀρχές αὐτὰ ποὺ συ-
γκροτοῦν ἢ ἔχουν συγκροτήσει τὰ σώματα. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς
π.χ. λέει ὅτι τὰ στοιχεῖα εἶναι τὸ πῦρ καὶ τὸ νερὸ καὶ ὅσα στὴν
ἴδια μὲ αὐτὰ κατηγορία περιλαμβάνονται, καὶ ὅτι καὶ αὐτὰ
ἐνυπάρχοντας στὰ πράγματα φτιάχνουν τὰ ὄντα, ἀλλὰ δὲν
τὰ θεωρεῖ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα σὰν γένη τῶν ὄντων³³.

998b Ἀκόμη, ἂν θέλῃ κανεὶς νὰ ξεκαθαρίσῃ καὶ κάποιου
ἄλλου πράγματος τὴν φύσιν³⁴, ἐνὸς κρεβατιοῦ π.χ., ἐξετάζει

31. Ὁ ὅρος φωνή κυριολεκτικὰ σημαίνει ἑναρθρον ἦχον, λέξη ἢ συλλαβή. Εἶναι ὁ
σύνθετος ἦχος τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας ἢ καὶ ὁ ἦχος ὁ ἐκπεμπόμενος ἀπὸ ἓνα
ἐμφυχο ὄν. Ἡ φωνή εἶναι τὸ γένος, ἡ ὕλη τῆς ὁμιλίας, ποὺ εἶναι ἡ ἑναρθρη
φωνή μόνον τοῦ ἀνθρώπου. Στοιχεῖα τῆς λέξεως εἶναι τὰ γράμματα. Γιὰ τὴν
διαφορὰ στοιχείου καὶ ἀρχῆς, βλ. κατωτέρω Δ.

32. Τὸ διάγραμμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐννοια τῆς προτάσεως καὶ ἀποδείξεως, σημαίνει
καὶ γεωμετρικὸ σχῆμα.

33. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν θεωρεῖ σὰν ἀρχές τὰ γένη τῶν ὄντων.

34. Ἐνὸς τεχνητοῦ πράγματος (Σύλβ. Μαῦρος, 65).

γνω> ἐξ ὧν μορίων συνέστηκε καὶ πῶς συγκεκριμένων, τότε γνωρίζει τὴν φύσιν αὐτῆς.—ἐκ μὲν οὖν τούτων τῶν λόγων οὐκ ἂν εἶησαν αἱ ἀρχαὶ τὰ γένη τῶν ὄντων· εἰ δ' ἕκαστον μὲν γνωρίζομεν διὰ τῶν ὁρισμῶν, ἀρχαὶ δὲ τὰ γένη τῶν ὁρισμῶν· εἰσὶν, ἀνάγκη καὶ τῶν ὁριστῶν ἀρχὰς εἶναι τὰ γένη. καὶ εἰ ἔστι τὴν τῶν ὄντων λαβεῖν ἐπιστήμην τὸ τῶν εἰδῶν λαβεῖν καθ' ἃ λέγονται τὰ ὄντα, τῶν γε εἰδῶν ἀρχαὶ τὰ γένη εἰσὶν φαίνονται δὲ τινες καὶ τῶν λεγόντων στοιχεῖα τῶν ὄντων τὸ ἐν ἧ τὸ ὄν ἢ τὸ μέγα καὶ μικρὸν ὡς γένεσιν αὐτοῖς χρη- 10 σθαι.—ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀμφοτέρως γε οἶόν τε λεγεῖν τὰς ἀρχὰς. ὁ μὲν γὰρ λόγος τῆς οὐσίας εἰς ἕτερον δ' ἔσται ὁ διὰ τῶν γενῶν ὁρισμὸς καὶ ὁ λέγων ἐξ ὧν ἔστιν ἐνυπαρχόντων.—πρὸς δὲ τούτοις εἰ καὶ ὅτι μάλιστα ἀρχαὶ ἃ γένη εἰσὶ, πότερον δεῖ νομίζειν τὰ πρῶτα τῶν γενῶν ἀρχὰς ἢ τὰ 15 ἔσχατα κατηγορούμενα ἐπὶ τῶν ἀτόμων; καὶ γὰρ τοῦτο ἔχει ἀμφισβήτησιν. εἰ μὲν γὰρ ἀεὶ τὰ καθόλου μᾶλλον ἀρχαί, φανερόν ὅτι τὰ ἀνωτάτω τῶν γενῶν ταῦτα γὰρ λέγεται κατὰ πάντων. τοσαῦται οὖν ἔσονται ἀρχαὶ τῶν ὄντων ὅσα- 20 περ τὰ πρῶτα γένη, ὥστ' ἔσται τό τε ὄν καὶ τὸ ἐν ἀρχαί καὶ οὐσίαι· ταῦτα γὰρ κατὰ πάντων μάλιστα λέγεται [τῶν ὄντων]. οὐχ οἶόν τε δὲ τῶν ὄντων ἐν εἶναι γένος οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ὄν·

35. Γιατί μόνον ἀπὸ τὰ γένη γίνονται γνωστὰ τὰ εἶδη (Ἀσκληπ. 175, 30 κ.κ.).

36. Ἡ ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῆς ἑβδόμης ἀπορίας καὶ συνεχίζεται καὶ λίγο παρακάτω, εἶναι ἐξαιρετικὰ περίπλοκη, καὶ πολλοὶ μελετηταί, ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι (Θωμάς Ἀκυνάτος, L. Robin, Ross, Bonitz, Colle), ἀσχολήθηκαν μὲ αὐτή. Βασίζεται στὴν ἀνάλυση τῶν σχέσεων ποὺ ἐνώνουν τὸ γένος καὶ τὴν εἰδοποιὸ διαφορά στὸν ὁρισμό, ἀνάλυση στὴν ὁποία πολλὰ φορὲς ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανερχεται στὰ *Μεταφυσικά* καὶ σὲ ἄλλα συγγράμματα του, κυρίως στὰ *Τοπικά*.

ἀπὸ ποια κομμάτια ἀποτελεῖται καὶ πῶς εἶναι διευθετημένα καὶ τότε μπορεῖ νὰ ξέρει τὴν φύση του. Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ αὐτά, δὲ μποροῦν τὰ γένη νᾶναι οἱ ἀρχές τῶν ὄντων. Ἀπὸ μιᾶ ἄλλη ὁμως πλευρά, ἐπειδὴ τὸ κάθε πρᾶγμα τὸ γνωρίζομε μὲ τοὺς ὁρισμούς, καὶ ἂν εἶναι τὰ γένη ἀρχές, ἀφετηρίες τῶν ὁρισμῶν – εἶναι ἀνάγκη καὶ τῶν πραγμάτων ποὺ ὁρίζομε, νὰ εἶναι ἀρχές τὰ γένη. Ἐπίσης, ἂν τὸ νὰ ἀποκτήσουμε τὴν ἐπιστήμη τῶν ὄντων ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ βροῦμε τὴν ἐπιστήμη τῶν εἰδῶν σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα βεβαιώνονται τὰ ὄντα – ὅπωςδήποτε τὰ γένη θᾶναι οἱ ἀρχές τῶν εἰδῶν³⁵. Ἐπειτα, μερικοὶ φιλόσοφοι [οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων] ποὺ παραδέχονται σὰν στοιχεῖα τῶν ὄντων τὸ Ἐνα καὶ τὸ Ὀν καὶ τὸ Μεγάλο καὶ τὸ Μικρό, τὰ χρησιμοποιοῦν σὰν γένη. Ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει, δὲ μποροῦμε νὰ δίνουμε στίς ἀρχές δυὸ μαζὶ σημασίες. Γιατί ὁ ὁρισμὸς τῆς οὐσίας εἶναι ἓνας. Ὁ ὁρισμὸς ὁμως ποὺ μποροῦμε νὰ συγκροτήσουμε μὲ τὰ γένη θᾶναι διαφορετικὸς ἀπὸ κείνον ποὺ μᾶς λέει τὰ ὅσα ἐνυπάρχουν μέσα στὸ πρᾶγμα καὶ τὸ συναποτελοῦν, τὰ συστατικά του δηλαδὴ στοιχεῖα.

[Ἡ ἑβδόμη ἀπορία] Ἐπὶ πλέον, ἔστω κι' ἂν παραδεχτοῦμε ὅτι τὰ γένη εἶναι στὸν ὑψιστο βαθμὸ ἀρχές, θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε τὰ πρῶτα γένη ὡς ἀρχές ἢ τὰ τελευταῖα εἶδη ποὺ ἄμεσα ἀποδίδονται στὰ ἄτομα, στὰ καθέκαστα; Γιατί καὶ γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνη συζήτηση. Γιατί, ἂν πάντοτε τὰ καθολικὰ εἶναι σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀρχές³⁶, εἶναι φανερό ὅτι τὰ γένη ποὺ βρίσκονται σὲ ἀνώτατη θέση εἶναι ἀρχές. Γιατί αὐτὰ ἀποδίδονται σὲ ὅλα τὰ ὄντα. Ἄρα θὰ ὑπάρξουν τόσες ἀρχές τῶν πραγμάτων ὅσα καὶ τὰ πρῶτα γένη, ἔτσι ποὺ καὶ τὸ Ὀν καὶ τὸ Ἐνα θὰ εἶναι ἀρχές καὶ οὐσίες. Γιατί αὐτὰ μποροῦν νὰ λεχθῶν σὲ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ὄντα. Δὲν εἶναι ὁμως δυνατόν οὔτε τὸ Ὀν οὔτε τὸ Ἐνα νὰ εἶναι γένος τῶν ὄντων. Γιατί

ἀνάγκη μὲν γὰρ τὰς διαφορὰς ἐκάστου γένους καὶ εἶναι καὶ
 μίαν εἶναι ἐκάστην, ἀδύνατον δὲ κατηγορεῖσθαι ἢ τὰ εἶδη τοῦ
 25 γένους ἐπὶ τῶν οἰκείων διαφορῶν ἢ τὸ γένος ἄνευ τῶν αὐτοῦ
 εἰδῶν, ὥστ' εἴπερ τὸ ἐν γένος ἢ τὸ ὄν, οὐδεμία διαφορὰ οὔτε
 ὄν οὔτε ἐν ἔσται. ἀλλὰ μὴν εἰ μὴ γένη, οὐδ' ἀρχαὶ ἔσονται,
 εἴπερ ἀρχαὶ τὰ γένη. ἔτι καὶ τὰ μεταξὺ συλλαμβανό-
 30 μενα μετὰ τῶν διαφορῶν ἔσται γένη μέχρι τῶν ἀτόμων
 (νῦν δὲ τὰ μὲν δοκεῖ τὰ δ' οὐ δοκεῖ)· πρὸς δὲ τούτοις ἔτι μάλ-
 λον αἱ διαφοραὶ ἀρχαὶ ἢ τὰ γένη· εἰ δὲ καὶ αὗται ἀρχαί,
 ἄπειροι ὥς εἰπεῖν ἀρχαὶ γίνονται, ἄλλως τε καὶ τις τὸ
 999^a πρῶτον γένος ἀρχὴν τιθῇ. ἀλλὰ μὴν καὶ εἰ μᾶλλον γε
 ἀρχοειδὲς τὸ ἐν ἔσται, ἐν δὲ τὸ ἀδιαίρετον, ἀδιαίρετον δὲ
 ἅπαν ἢ κατὰ τὸ ποσὸν ἢ κατ' εἶδος, πρότερον δὲ τὸ κατ'
 εἶδος, τὰ δὲ γένη διαιρετὰ εἰς εἶδη, μᾶλλον ἂν ἐν τὸ
 5 ἔσχατον εἶη κατηγορούμενον· οὐ γάρ ἐστι γένος ὁ ἄνθρωπος
 τῶν τῶν ἀνθρώπων. ἔτι ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ ὕστερόν

37. Τὸ Ἔνα καὶ τὸ Ὄν δὲν εἶναι, στήν πραγματικότητα, παρὰ πολλαχῶς λεγόμε-
 να, termini transcendentes, κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν Σχολαστικῶν. Πρβλ. Γ, 2.
 38. Τὰ ἐνδιάμεσα (τὰ μεταξὺ) εἶναι τὰ ἐνδιάμεσα εἶδη ποὺ σχηματίζονται ἀπὸ τὸ
 γένος καὶ τὶς εἰδοποιεῖς διαφορῆς· τὸ ζῶον πτηνόν, τὸ πεζὸν δίπουν, Ἀσκλ.
 180, 29)
 39. «Μέχρι τῶν ἐσχάτων εἰδῶν, ἃ οὐκέτι διαφορᾷ διαιρεῖται» (Ἀλέξ. 207, 28-
 29. Bonitz, 152). Κατὰ τὸν Ross (1, 236), θὰ μπορούσε νὰ μεταφραστῇ: μέχρι τὰ
 ἄτομα, ἀποκλειστικά.
 40. Οἱ Πλατωνικοὶ δὲν παραδέχονται Ἰδέες (δηλ. γένη) γιὰ τὶς στερεότητες (τὸ
 ἄπουν ζῶον, γιὰ τὸ ἄπουν εἶναι στέρεσις Ἀσκλ. 180, 34), οὔτε γιὰ τὶς ἀρνή-
 σεις, τὶς σχέσεις καὶ τὰ τεχνητά.

εἶναι ἀνάγκη καὶ οἱ διαφορῆς κάθε γένους νὰ ὑπάρχουν καὶ
 κάθε διαφορὰ νὰ εἶναι μία. Ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδο-
 θοῦν τὰ εἶδη τοῦ γένους στὶς δικές τους τὶς διαφορῆς καὶ
 εἶναι ἐπίσης ἀδύνατο τὸ γένος, παρμένο χωριστὰ ἀπὸ τὰ εἶδη
 του, νὰ ἀποδοθῇ στὶς διαφορῆς του. Ἐπομένως, ἂν τὸ Ὄν καὶ
 τὸ Ἔνα εἶναι γένος, καμμιά διαφορὰ δὲν θὰ εἶναι, οὔτε ὄν
 οὔτε μία. Ἄν ὅμως τὸ Ὄν καὶ τὸ Ἔνα δὲν εἶναι γένη, οὔτε
 ἀρχὲς θᾶναι, ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὰ γένη εἶναι ἀρχές³⁷.

Ἀκόμη καὶ τὰ ἐνδιάμεσα εἶδη³⁸, στὰ ὁποῖα τὸ γένος συν-
 δυάζεται μὲ τὶς διαδοχικὲς διαφορῆς, θᾶναι κατὰ τὴν ἐν λόγῳ
 θεωρίαν γένη μέχρι τῶν ἀτόμων³⁹ [ἔως τὰ τελευταῖα εἶδη]. Ἄν
 καὶ ὁρισμένα μόνον φαίνονται στοὺς Πλατωνικοὺς νᾶναι γέ-
 νη καὶ τὰ ἄλλα δὲν εἶναι⁴⁰. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, σὲ μεγαλύτερο
 βαθμὸ θᾶναι ἀρχὲς οἱ διαφορῆς κι' ὄχι τὰ γένη⁴¹. Ἄν πάλι κι'
 οἱ διαφορῆς εἶναι ἀρχές, μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς ὅτι παρουσιάζ-
 ονται ἄπειρες ἀρχές, ἂν βέβαια βάλει κανεὶς τὸ πρῶτον γέ-
 νος γιὰ ἀρχή [τὸ Ὄν ἢ τὸ Ἔνα].

999^a Ἀλλά, ἀπὸ μιᾶ ἄλλης πλευρᾶς, ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ
 ἔνα, ἢ ἐνότης, φαίνεται νᾶναι σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀρχή, ἂν
 τὸ ἀδιαίρετο εἶναι ἔνα, ἂν κάθε ἀδιαίρετο εἶναι ἀδιαίρετο ἢ
 κατὰ τὸ ποσὸν ἢ κατὰ τὸ εἶδος, καὶ ἂν τὸ ἀδιαίρετο κατὰ τὸ
 εἶδος εἶναι πρότερο, ἂν τέλος τὰ γένη εἶναι διαιρετὰ εἰς εἶδη—
 σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἔνα, θὰ εἶναι τὸ τελευταῖο κατηγορού-
 μενο, αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ ἀποδίδεται ἄμεσα στὸ τελευταῖο
 εἶδος. Γιατὶ τὸ εἶδος ἄνθρωπος δὲν εἶναι γένος τῶν μερικῶν
 ἀνθρώπων, τῶν ἀτομικῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλο ἐπιχείρημα: σὲ ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποὺ ὑπάρχει ὁ
 χαρακτηρισμὸς πρότερο καὶ ὕστερο, δὲν εἶναι δυνατόν αὐτὸ

41. «Κοινὰ γὰρ αὗται καὶ κατὰ πλείονων κατηγοροῦνται», ἐπάνω σὲ περισσότε-
 ρα πράγματα ἀποδίδονται (Ἀλέξ. 207, 30).

ἐστιν, οὐχ οἷόν τε τὸ ἐπὶ τούτων εἶναι τι παρὰ ταῦτα (οἷον εἰ πρώτη τῶν ἀριθμῶν ἢ δυνάς, οὐκ ἔσται τις ἀριθμὸς παρὰ τὰ εἶδη τῶν ἀριθμῶν· ὁμοίως δὲ οὐδὲ σχῆμα παρὰ τὰ εἶδη τῶν σχημάτων· εἰ δὲ μὴ τούτων, σχολῇ τῶν γε ἄλλων ἔσται τὰ γένη παρὰ τὰ εἶδη· τούτων γὰρ δοκεῖ μάλιστα εἶναι γένη)· ἐν δὲ τοῖς ἀτόμοις οὐκ ἔστι τὸ μὲν πρότερον τὸ δ' ὕστερον. ἔτι ὅπου τὸ μὲν βέλτιον τὸ δὲ χεῖρον, αἰεὶ τὸ βέλτιον πρότερον· ὥστ' οὐδὲ τούτων ἂν εἴη γένος.—ἐκ μὲν οὖν τούτων μᾶλλον φαίνεται τὰ ἐπὶ τῶν ἀτόμων κατηγορούμενα ἀρχαὶ εἶναι τῶν γενῶν· πάλιν δὲ πῶς αὖ δεῖ ταύτας ἀρχὰς ὑπολαβεῖν ὡς ῥάδιον εἰπεῖν. τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν δεῖ καὶ τὴν αἰτίαν εἶναι παρὰ τὰ πράγματα ὧν ἀρχή, καὶ δύνασθαι εἶναι χωριζομένην αὐτῶν· τοιοῦτον δέ τι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστον εἶναι. διὰ τί ἂν τις ὑπολάβοι, πλὴν ὅτι καθόλου κατηγορεῖται καὶ κατὰ πάντων; ἀλλὰ μὴν εἰ διὰ τοῦτο, τὰ μᾶλλον καθόλου μᾶλλον θετέον ἀρχάς· ὥστε ἀρχαὶ τὰ πρῶτ' ἂν εἴησαν γένη.

4 Ἔστι δ' ἐχομένη τε τούτων ἀπορία καὶ πασῶν χαλεπωτάτη καὶ ἀναγκαιοτάτη θεωρῆσαι, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐφέ-

42. Τὸ παρὸν χωρίο γὰρ τὸ Πρότερον καὶ τὸ Ὑστερον, ἡ περίπλοκη ἐπιχειρηματολογία τοῦ ὁποίου ἀπασχόλησε πολλοὺς μελετητὰς καὶ ἡ ὁποία ἀποβλέπει στὸ νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν ιδιότητα τῶν ἀρχῶν στὰ ἔσχατα εἶδη, ἀσφαλῶς ἐκφράζει, παρ' ὅλον τὸν ἀπορητικὸν χαρακτήρα τοῦ βιβλίου Β, τὴν ἀληθινὴν σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλους. Λέει ὁ Robin (ἐνθ' ἂν. 616): «Ἡ ἴδια ἡ σκέψη ποῦ σὲ αὐτὸ βρίσκουμε ἀναπτυσσόμενη, καὶ ἡ ὁποία συνίσταται νὰ κάνει τὸ ἔσχατον εἶδος μιὰ οὐσία καὶ μιὰ τυπικὴ ἀρχή, εἶναι ἀκριβῶς ἀριστοτελική».

43. Ἀντίθεση: Τὰ ἴδια τὰ ἔσχατα εἶδη δὲ μποροῦν νᾶναι ἀρχές.

44. Ξαναπέφτομε ἔτσι στὶς δυσκολίες τῆς θέσεως.

ποῦ ἀποδίδεται ἐπάνω σὲ αὐτά, νᾶναι κάτι ποῦ νᾶχει ξέχωρη ὑπαρξὴ ἀπὸ αὐτά. Ἄν π.χ. πρώτη τῶν ἀριθμῶν εἶναι ἡ δυνάς, δὲ θὰ ὑπάρξῃ καθ'αυτὸ ἀριθμὸς δίπλα στὰ εἶδη τῶν συγκεκριμένων ἀριθμῶν. Ὅμοίως δὲ οὐδὲ σχῆμα παρὰ τὰ εἶδη τῶν σχημάτων. Καὶ ἂν καθόλου δὲν ὑπάρχουν ἐδῶ γένη ἔξω ἀπὸ τὰ εἶδη, αὐθύπαρκτα, κατὰ μείζονα λόγον δὲν θὰ ὑπάρχουν γιὰ τὰ ἄλλα πράγματα. Γιατὶ κυρίως γιὰ τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰ σχήματα φαίνεται νὰ ὑπάρχουν γένη. Στὰ ἄτομα ὅμως οὐκ ἔστι τὸ μὲν πρότερον τὸ δ' ὕστερον⁴². Ἔτι, ὅπου τὸ μὲν βέλτιον, τὸ δὲ χεῖρον, αἰεὶ τὸ βέλτιον πρότερον, ἐπομένως, οὔτε αὐτῶν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν γένη.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, φαίνεται προτιμότερο νὰ ἀποδώσουμε τὸν ρόλο ἀρχῶν μᾶλλον στὰ ἀπὸ ἄτομα βεβαιωμένα εἶδη παρὰ στὰ γένη.

Ἀλλὰ πάλι πῶς, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, πρέπει αὐτὰ ὡς ἀρχές νὰ τὰ ἐννοήσῃ κανεῖς, δύσκολο εἶναι νὰ τὸ πῇ⁴³. Γιατί ἡ ἀρχὴ ἢ ἡ αἰτία πρέπει νὰ ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὰ πράγματα τῶν ὁποίων εἶναι ἀρχὴ καὶ νὰ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει χωρισμένη ἀπὸ αὐτά. Ἀλλὰ τὸ νὰ ὑπάρχει μιὰ τέτοια ἀρχὴ ἔξω ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ ἀντικείμενο, γιατί θὰ τὸ ὑπέθετε κανεῖς, ἂν ὄχι γιατί βεβαιώνεται σὰν καθολικὸ καὶ γιατί περιλαμβάνει μιὰ ὁλότητα; Ἀλλὰ ἂν γι' αὐτὸν τὸ λόγο πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πῶς ὅ,τι περισσότερο καθολικὸ εἶναι περισσότερο ἀρχή, ἔτσι ποῦ μποροῦν νᾶναι ἀρχές τὰ πρῶτα γένη⁴⁴.

4

Ὅγδοη, ἐνάτη, δεκάτη καὶ ἐνδεκάτη ἀπορία.

[Ἡ ὄγδοη ἀπορία] Ὑπάρχει ἀκόμη μιὰ ἀπορία συνδεδεμένη μὲ τὶς προηγουμένους ποῦ εἶναι ἡ πιὸ δύσκολη ἀπὸ ὅλες καὶ ἐπιβάλλεται περισσότερο νὰ ἐξεταστῇ. Καὶ ἦρθε ἡ ὥρα νὰ μι-

στηκε νῦν. εἴτε γὰρ μὴ ἔστι τι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα ἄπειρα, τῶν δ' ἀπείρων πῶς ἐνδέχεται λαβεῖν ἐπιστήμην; ἢ γὰρ ἔν τι καὶ ταυτόν, καὶ ἢ καθόλου τι ὑπάρχει, ταύτῃ πάντα γνωρίζομεν.—ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ δεῖ τι εἶναι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, ἀναγκαῖον ἂν εἴη τὰ γένη ³⁰ εἶναι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, ἥτοι τὰ ἔσχατα ἢ τὰ πρῶτα· τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον ἄρτι διηπορήσαμεν.—ἔτι εἰ ὅτι μάλιστα ἔστι τι παρὰ τὸ σύνολον (<λέγω δὲ σύνολον> ὅταν κατηγορηθῇ τι τῆς ὕλης) πότερον, εἰ ἔστι, παρὰ πάντα δεῖ εἶναι τι, ἢ παρὰ μὲν ἕνια εἶναι παρὰ δ' ἕνια μὴ εἶναι, ἢ παρ' οὐδέν; εἰ μὲν οὖν μηδέν ἐστι **999^b** παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, οὐθὲν ἂν εἴη νοητόν ἀλλὰ πάντα αἰσθητὰ καὶ ἐπιστήμη οὐδενός, εἰ μὴ τις εἶναι λέγει τὴν αἴσθησιν ἐπιστήμην. ἔτι δ' οὐδ' αἰδίων οὐθὲν οὐδ' ἀκίνητον (τὰ γὰρ αἰσθητὰ πάντα φθείρεται καὶ ἐν κινήσει ἐστίν)· ἀλλὰ μὴν εἴ γε αἰδίων ⁵ μὴθέν ἐστιν, οὐδὲ γένεσιν εἶναι δυνατόν. ἀνάγκη γὰρ εἶναι τι τὸ γιγνόμενον καὶ ἐξ οὗ γίνεταί καὶ τούτων τὸ ἔσχατον ἀγέννητον, εἴπερ ἴσταται τε καὶ ἐκ μὴ ὄντος γίνεσθαι ἀδύνατον· ἔτι δὲ γενέσεως οὐσης καὶ κινήσεως ἀνάγκη καὶ πέρασ εἶναι (οὔτε γὰρ ἄπειρός ἐστιν οὐδεμία κίνησις ἀλλὰ πάσης ἔστι τέλος, ¹⁰

λήσουμε γι' αὐτή. Ἄν δὲν ὑπάρχει τίποτε ἔξω ἀπὸ τὰ ἄτομα, ἀπὸ τὰ καθ' ἕκαστα, καὶ δεδομένου ὅτι τὰ ἄτομα εἶναι ἄπειρα, πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀποκτήσουμε ἐπιστήμη τῶν ἀπείρων; Γιατὶ ὅλα τὰ ὄντα ποὺ ξέρομε, τὰ ξέρομε γιατί εἶναι κάτι τὸ ἐνιαῖο καὶ ἴδιο μὲ τὸν ἑαυτό τους καὶ ἐπειδὴ κάποιον καθολικὸ τοὺς ἀνήκει. Ἄν ὅμως γι' αὐτὸ εἶναι ἀναγκαῖο καὶ ἂν πρέπει νὰ ὑπάρχει κάποια πραγματικότης ἔξω ἀπὸ τὰ καθέκαστα, θὰ πρέπει ἀναγκαστικὰ τὰ γένη νὰ ὑπάρχουν ἔξω ἀπὸ τὰ καθέκαστα, εἴτε τὰ γένη τὰ ἔσχατα [τὰ πιὸ κοντινὰ πρὸς τὰ καθέκαστα] εἴτε τὰ πρῶτα. Ὅτι ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο, τώρα δὰ μὲ ἀπορητικὸν τρόπο το φανερώσαμε⁴⁵.

Ἄλλος λόγος: ἀκόμα κι' ἂν, μὲ μέγιστη βεβαιότητα, ὑπάρχει κάτι ἔξω ἀπὸ τὸ σύνθετο⁴⁶, κάθε φορὰ ποὺ κάτι θὰ ἐκφωνηθῇ ἀπάνω στὴν ὕλη ὡς εἶδος, αὐτὸ πρέπει σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι νὰ ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα φυσικὰ ἢ τεχνητὰ ἢ νὰ ὑπάρχει μόνον ἔξω ἀπὸ ὁρισμένα κι' ὄχι ἀπὸ ἄλλα ἢ νὰ μὴν ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ κανένα;

999β Ἄν ὅμως δὲν ὑπάρχει τίποτε ἔξω ἀπὸ τὰ καθέκαστα, δὲ θὰ ὑπάρχει καὶ τίποτε τὸ νοητόν, ὅλα τὰ ὄντα θάναυ αἰσθητὰ καὶ ἐπιστήμη οὐδενός θὰ ὑπάρξῃ, ἐκτὸς ἂν ὀνομάζει κανεῖς ἐπιστήμη τὴν αἴσθησι. Ἐπὶ πλέον, οὔτε κανένα αἰώνιο καὶ ἀκίνητο θὰ ὑπάρξῃ, γιατί ὅλα τὰ αἰσθητὰ φθείρεται καὶ ἐν κινήσει ἐστίν.

Ἀλλὰ βεβαιότατα, ἂν δὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε αἰώνιο, δὲ μπορεῖ οὔτε γένεσι νὰ ὑπάρχει. Γιατὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει κάτι ποὺ γίνεται καὶ κάτι ἀπὸ τὸ ὁποῖο αὐτὸ γίνεται⁴⁷, καὶ τὸ πιὸ τελευταῖο ἀπ' αὐτὰ πρέπει νάναυ ἀγέννητο, ἂν βέβαια ἢ ἀνάδρομη πρὸς τὰ πίσω σειρὰ τῆς γενέσεως ἔχει κάποιο ὄριο στὸ ὁποῖο σταματᾷ, καὶ ἐκ μὴ ὄντος γενέσθαι ἀδύνατον.

Ἀκόμη, ἀφοῦ ὑπάρχει γένεσι καὶ κίνησις⁴⁸, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει κι' ἓνα πέρασ. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει κίνησις ποὺ νὰ

45. Κατὰ τὸν Ἀλέξ. (211, 7-8) ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ μὲ τὸ ἔσχατον, ὁ κυρίως εἶδος καλεῖται, καὶ μὲ τὸ πρῶτον, ὁ γένος ἐστίν.

46. Τὸ σύνολον εἶναι ἡ συγκεκριμένη οὐσία, τὸ καθ' ἕκαστον καὶ αἰσθητόν καὶ συναμφοτέρον ἐξ ὕλης καὶ εἶδους—διευκρινίζει ὁ Ἀλέξ. 211, 20.

47. Δηλαδή ἡ αἰώνια καὶ χωρισμένη ὕλη ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἔσχατο ὄριο τῆς ἀλυσίδας τῶν ὕλικῶν αἰτίων.

48. Ἡ κίνησις ἐδῶ ἔχει εὐρύτερη ἐννοια—εἶναι συνώνυμη μὲ τὴν μεταβολὴ γενικά. Μπορεῖ νάναυ μιὰ ποιοτικὴ ἀλλοίωσις ἢ μιὰ ποσοτικὴ αὐξήσις, ἀλλὰ καὶ μιὰ καθαυτὸ κίνησις. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις πρέπει νὰ ὑπάρχει ἀρχὴ καὶ τέλος, πότεν ποί (Ἀλέξ. 213, 34).

γίγνεσθαι τε οὐχ οἶόν τε τὸ ἀδύνατον γενέσθαι· τὸ δὲ γε-
γονὸς ἀνάγκη εἶναι ὅτε πρῶτον γέγονεν· ἔτι δ' εἴπερ ἡ ὕλη
ἔστι διὰ τὸ ἀγέννητος εἶναι, πολὺ ἔτι μᾶλλον εὐλογον εἶναι
τὴν οὐσίαν, ὃ ποτε ἐκείνη γίγνεται· εἰ γὰρ μήτε τοῦτο ἔσται
μήτε ἐκείνη, οὐθὲν ἔσται τὸ παράπαν, εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, **15**
ἀνάγκη τι εἶναι παρὰ τὸ σύνολον, τὴν μορφήν καὶ τὸ εἶδος.—
εἰ δ' αὖ τις τοῦτο θήσῃ, ἀπορία ἐπὶ τίνων τε θήσῃ τοῦτο
καὶ ἐπὶ τίνων οὐ. ὅτι μὲν γὰρ ἐπὶ πάντων οὐχ οἶόν τε,
φανερὸν· οὐ γὰρ ἂν θείημεν εἶναί τινα οἰκίαν παρὰ τὰς τι-
νὰς οἰκίας. πρὸς δὲ τούτοις πότερον ἢ οὐσία μία πάντων ἔσται, **20**
οἶον τῶν ἀνθρώπων; ἀλλ' ἄτοπον· ἐν γὰρ πάντα ὦν ἢ
οὐσία μία. ἀλλὰ πολλὰ καὶ διάφορα; ἀλλὰ καὶ τοῦτο

εἶναι ἄπειρη, ἀλλὰ κάθε κίνηση ἔχει ἓνα τέλος, καὶ δὲν εἶναι
δυνατὸν νὰ βρῖσκεται σὲ γένεση αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει τὴν δύναμη
νὰ εἶναι ἓνα πραγματοποιημένο καὶ τελειωμένο πρᾶγμα, τὸ
δὲ γεγονὸς εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή
τῆς πραγματοποιήσεως⁴⁹.

Ἐπὶ πλέον, ἂν ἡ ὕλη ἢ χωρισμένη ὑπάρχει, ἐπειδὴ εἶναι
ἀγέννητη, πολὺ ἔτι μᾶλλον εὐλογον εἶναι νὰ ὑπάρχει ἢ χωρι-
σμένη τυπικὴ οὐσία [τὸ εἶδος], ποὺ εἶναι αὐτὸ στὸ ὅποιο, σὲ
δεδομένη στιγμή, ἡ ὕλη καταλήγει⁵⁰. Γιατί ἂν ἰσχυρισθοῦν ὅτι
δὲν ὑπάρχει οὔτε οὐσία οὔτε ὕλη – τίποτε ἀπολύτως δὲν θὰ
ὑπάρξῃ. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο, εἶναι ἀνάγκη νὰ
ὑπάρχει κάτι ἔξω ἀπὸ τὸ σύνθετο, αὐτὸ δὲ εἶναι τὸ ἐξωτερικὸ
περίγραμμα τοῦ ἀντικειμένου [ἡ μορφή, configuration] καὶ τὸ
εἶδος. Ἄν πάλι τὸ παραδεχτὴ κανεῖς αὐτό, θὰ παρουσιαστῇ ἡ
ἀπορία γιὰ ποιά πράγματα θὰ παραδεχτῇ ξεχωριστὸ εἶδος
καὶ γιὰ ποιά ὄχι. Ὅτι βέβαια δὲ μπορούμε νὰ παραδεχτοῦμε
ξεχωριστὸ εἶδος γιὰ ὅλα τὰ πράγματα, εἶναι φανερό. Γιατί δὲ
μποροῦμε νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ὑπάρχει κάποιον σπῆτι ὡς
εἶδος, ξεχωριστὰ ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα πραγματικὰ σπῆτια⁵¹.

Ἄλλη δυσκολία: Ἡ τυπικὴ οὐσία ὅλων θὰ εἶναι μία καὶ ἡ
αὐτή, ἡ οὐσία τῶν ἀνθρώπων παραδείγματος χάριν; Αὐτὸ
ὅμως εἶναι ἄτοπο, γιατί ὅλα, ὅσων μία εἶναι ἡ οὐσία, εἶναι
ἓνα⁵². Ἡ οὐσία τους εἶναι πολλαπλή καὶ διαφορετική; Ἀλλὰ

49. Αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ φτάσῃ στὸ τέρας τῆς γενέσεώς του οὔτε
νὰ εἶναι γινόμενον μπορεῖ. Ἡ διάμετρος π.χ. δὲ γίνεται ποτὲ σύμμετρος μὲ
τὴν πλευρὰ τοῦ ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου.

50. Ὁ Ἀριστοτέλης, ἀφοῦ ἀπέδειξε τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς αἰώνιας καὶ χωρισμένης
ὕλης, ἀποδείχνει τώρα τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς μορφῆς χωρισμένης καὶ ἀκίνητης,
αἰώνιας ἐπίσης, ὡς τέρας τῆς κινήσεως, γενικά, καὶ τῆς γενέσεως, ἰδιαίτερα.

51. Ἡ ἴδια δυσκολία ὅπως γιὰ τὰ τεχνητά, παρουσιάζεται κατὰ τὸν Συριανὸ (39,
3) καὶ γιὰ τὰ κατὰ ἡ τὰ ἄσχημα πράγματα, γιὰ τὰ ὅποια εἶναι δύσκολο νὰ πα-
ραδεχτῇ κανεῖς μιὰ χωριστὴ τυπικὴ οὐσία. Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Συριανοῦ, μὲ
τὸν τίτλο Syriani Metaphysica commentaria, ἐκδ. Kroll, Berlin 1902, ἀναφέρε-
ται μόνον στὰ βιβλία Β, Γ, Μ καὶ Ν.

52. Τὰ ἄτομα τοῦ ἴδιου εἶδους δὲ μποροῦν νὰ διαφέρουν κατὰ τὴν μορφή. Δὲν
διαφέρουν παρὰ ὑλικά: Ὑλικάι αἱ τῶν καθέκαστα ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους
διαφοραί (Ἀλέξ. 216, 2-3).

ἄλογον. ἅμα δὲ καὶ πῶς γίνεται ἡ ὕλη τούτων ἕκαστον καὶ ἔστι τὸ σύνολον ἅμφω ταῦτα;—ἔτι δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τόδε ἀπορήσειεν ἂν τις. εἰ μὲν γὰρ εἶδει εἰσὶν ἓν, οὐθὲν 25 ἔσται ἀριθμῷ ἓν, οὐδ' αὐτὸ τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν καὶ τὸ ἐπίστασθαι πῶς ἔσται, εἰ μὴ τι ἔσται ἓν ἐπὶ πάντων;—ἀλλὰ μὴν εἰ ἀριθμῷ ἓν καὶ μία ἑκάστη τῶν ἀρχῶν, καὶ μὴ ὥσπερ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἄλλαι ἄλλων (οἷον τῆσδε τῆς συλλαβῆς 30 τῷ εἶδει τῆς αὐτῆς οὔσης καὶ αἱ ἀρχαὶ εἶδει αἱ αἰ' αἰ' καὶ γὰρ αὗται ὑπάρχουσιν ἀριθμῷ ἕτεραι),—εἰ δὲ μὴ οὕτως ἀλλ' αἱ τῶν ὄντων ἀρχαὶ ἀριθμῷ ἓν εἰσιν, οὐκ ἔσται παρὰ τὰ στοιχεῖα οὐθὲν ἕτερον· τὸ γὰρ ἀριθμῷ ἓν ἢ τὸ καθ' ἕκαστον λέγειν διαφέρει οὐθὲν· οὕτω γὰρ λέγομεν τὸ καθ' ἕκαστον, 1000^a τὸ ἀριθμῷ ἓν, καθόλου δὲ τὸ ἐπὶ τούτων. ὥσπερ οὖν εἰ τὰ τῆς φωνῆς ἀριθμῷ ἦν στοιχεῖα ὠρισμένα, ἀναγκαῖον ἦν ἂν τοσαῦτα εἶναι τὰ πάντα γράμματα ὅσαπερ τὰ στοιχεῖα, μὴ ὄντων γε δύο τῶν αὐτῶν μηδὲ πλειόνων

5 Οὐθενὸς δ' ἐλάττων ἀπορία παραλείπεται καὶ τοῖς νῦν καὶ τοῖς πρότερον, πότερον αἱ αὐταὶ τῶν φθαρτῶν καὶ

κι' αὐτὸ εἶναι παράλογο. Καὶ συγχρόνως, κατὰ ποιόν τρόπο γίνεται ἡ ὕλη ἓνα ἀτομικὸ πρᾶγμα, καὶ πῶς τὸ σύνθετο εἶναι συγχρόνως καὶ τὰ δυὸ αὐτά, δηλαδή εἶδος καὶ ὕλη⁵³;

[Ἡ ἐνάτη ἀπορία] Καὶ ἀκόμη μπορεῖ κανεῖς, σχετικὰ μὲ τις ἀρχές, νὰ παρουσιάσῃ καὶ τὴν ἀκόλουθη ἀπορία: ἂν δηλαδή οἱ ἀρχές ἔχουν ἐνότητα μόνον κατὰ εἶδος δὲν θὰ ὑπάρξῃ τίποτε ἀριθμητικὰ ἐνιαῖο οὔτε κἂν τὸ καθαυτὸ Ἐνα καὶ τὸ καθαυτὸ Ὄν. Καὶ πῶς θὰ εἶναι δυνατὴ ἡ γνώση, ἂν δὲν ὑπάρχει μιὰ κοινὴ ἐνότης σὲ μιὰ ὁλότητα ὄντων; Ἀλλά, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἂν κάθε ἀρχὴ εἶναι μία καὶ ἂν ἔχει ἀριθμητικὴ ἀτομικὴ ἐνότητα καὶ δὲν ὑπάρχουν γιὰ διαφορετικὰ πρᾶγματα διαφορετικὲς ἀρχές, ὅπως συμβαίνει σχετικὰ μὲ τὰ αἰσθητά, στὴν τάδε π.χ. συγκεκριμένη συλλαβή, ποὺ εἶναι κατὰ τὸ εἶδος ἴδια μὲ μιὰ ἄλλη, ποὺ ἔχει καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἴδια μὲ κεῖνα τῆς ἄλλης (κατὰ τὸ εἶδος, γιατί κατὰ τὸν ἀριθμὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα εἶναι διάφορα βέβαια), ἂν λοιπὸν δὲν εἶναι ἔτσι τὰ πρᾶγματα ἀλλὰ οἱ ἀρχές τῶν ὄντων ἀποτελοῦν ἀριθμητικὲς ἐνότητες, τίποτε ἀπολύτως δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἔξω ἀπὸ τὰ στοιχεῖα. Γιατί εἴτε ἓνα κατὰ τὸν ἀριθμὸ, λέμε, εἴτε καθεκάστο – καμμιὰ διαφορὰ δὲν ὑπάρχει.

1000a Γιατί, κατὰ τὴν ἄποψη αὐτῇ, λέμε καθεκάστο τὸ κατὰ τὸν ἀριθμὸ ἓνα καὶ καθολικὸ αὐτὸ ποὺ βεβαιώνεται ἀπὸ ὅλα τὰ καθεκάστα. Εἶναι ἀκριβῶς ὅπως θὰ συνέβαινε ἂν ἦταν τὰ στοιχεῖα τῆς φωνῆς ὠρισμένα κατὰ τὸν ἀριθμὸ⁵⁴. Τότε θὰ συνέβαινε τὸ γενικὸ σύνολο τῶν γραμμάτων ποὺ θὰ μπορούσε κανεῖς νὰ γράψῃ νὰ ἦταν ἀριθμὸς ἴσος μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ψηφίων τοῦ ἀλφαβήτου, ἀφοῦ δὲ θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὑπάρξουν οὔτε δυὸ οὔτε περισσότερα ψηφία ἴδια.

Μιὰ ἀπορία, ὅχι μικρότερη ἀπὸ καμμιὰ ἄλλη, καὶ τὴν ὁποία ἔχουν παραλείψει καὶ οἱ σύγχρονοι καὶ οἱ προηγούμενοι ἐρευνηταί, εἶναι ἂν οἱ ἀρχές τῶν φθαρτῶν ὄντων καὶ οἱ

53. Ἡ δυσκολία αὐτὴ εἶχε ἤδη ἀπασχολήσει τὸν Πλάτωνα (*Φαῖδων*, 100b, *Παρμενίδης*, 131a): Ἐὰν ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφὴ ἔχουν ξεχωριστὴ ὑπάρξη, πῶς θὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἔνωσή τους μὲ τὸ σύνολον;

54. Δηλαδή ἂν τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ἦταν κατὰ τὸν ἀριθμὸ ἓνα. Ὁ Ἀρ. διευκρινίζει ὅτι ἡ ἀτομικότητα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀριθμητικὴ ἐνότητα.

τῶν ἀφθάρτων ἀρχαί εἰσιν ἢ ἕτεραι. εἰ μὲν γὰρ αἱ αὐταί, πῶς τὰ μὲν φθαρτὰ τὰ δὲ ἀφθαρτα, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν; οἱ μὲν οὖν περὶ Ἡσίοδον καὶ πάντες ὅσοι θεολόγοι
 10 μόνον ἐφρόντισαν τοῦ πιθανοῦ τοῦ πρὸς αὐτούς, ἡμῶν δ' ὠλιγώρησαν (θεοὺς γὰρ ποιοῦντες τὰς ἀρχὰς καὶ ἐκ θεῶν γεγονέναι, τὰ μὴ γευσάμενα τοῦ νέκταρος καὶ τῆς ἀμβροσίας θνητὰ γενέσθαι φασίν, δηλον ὡς ταῦτα τὰ ὀνόματα γνώριμα λέγοντες αὐτοῖς· καίτοι καὶ περὶ αὐτῆς τῆς προσφο-
 15 ρᾶς τῶν αἰτίων τούτων ὑπὲρ ἡμᾶς εἰρήκασιν· εἰ μὲν γὰρ χάριν ἡδονῆς αὐτῶν θιγγάνουσιν, οὐθὲν αἷτια τοῦ εἶναι τὸ νέκταρ καὶ ἡ ἀμβροσία, εἰ δὲ τοῦ εἶναι, πῶς ἂν εἶεν αἰτιδιοὶ δεόμενοι τροφῆς;)—ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν μυθικῶς σοφισομένων οὐκ ἄξιον μετὰ σπουδῆς σκοπεῖν· παρὰ δὲ τῶν δι'
 20 ἀποδείξεως λεγόντων δεῖ πυνθάνεσθαι διερωτῶντας τί δή ποτ' ἐκ τῶν αὐτῶν ὄντα τὰ μὲν αἰδία τὴν φύσιν ἐστὶ τὰ δὲ φθείρεται τῶν ὄντων. ἐπεὶ δὲ οὔτε αἰτίαν λέγουσιν οὔτε εὐλογον οὕτως ἔχειν, δηλον ὡς οὐχ αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ οὐδὲ αἰτίαι αὐτῶν ἂν εἶεν. καὶ γὰρ ὄνπερ οἰηθείη λέγειν
 25 ἂν τις μάλιστα ὁμολογουμένως αὐτῷ, Ἐμπεδοκλῆς, καὶ

55. Θεολόγοι, ἐν ἀντιθέσει μετὰ τοὺς φυσιολόγους. Τέτοιοι ὑπῆρξαν ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ μυθικὸς Ὀρφεύς.

56. Εἶναι ὀλοφάνερον ἐδῶ ἢ εἰρωνεία.

ἀρχὲς τῶν ἀφθαρτων εἶναι οἱ ἴδιες ἢ πρόκειται γιὰ διαφορετικές ἀρχές. *Εἰ μὲν γὰρ αἱ αὐταὶ εἰσὶ, πῶς τὰ μὲν φθαρτὰ τὰ δὲ ἀφθαρτα καὶ διὰ τίν' αἰτίαν;*

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἡσιόδου καὶ πάντες ὅσοι θεολόγοι⁵⁵ φρόντισαν ἀποκλειστικά γιὰ μιὰ δικαιολογία, ἱκανὴ νὰ πιστευτῇ ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς των, ἀλλὰ ἀμέλησαν νὰ μᾶς σκεφτοῦν κι' ἐμᾶς. Γιατί θεωρώντας τὶς ἀρχές σὰν θεοὺς καὶ ὅτι εἶναι θείας καταγωγῆς, λένε ὅτι τὰ ὄντα ποὺ δὲ γεύτηκαν νέκταρ καὶ ἀμβροσία εἶναι θνητὰ, μιλώντας βέβαια σὰν ἄνθρωποι ποὺ ξέρουν τί σημαίνουν αὐτὲς οἱ λέξεις⁵⁶. Τὸ βέβαιο ὅμως εἶναι ὅτι σχετικὰ μετὰ τὴν χρησιμοποίηση αὐτῶν τῶν αἰτιῶν ἔχουν μιλήσει μετὰ ἓνα τρόπο ποὺ ξεπερνᾷ τὴν νοημοσύνη μας.

Γιατί, ἂν χάριν ἡδονῆς οἱ θεοὶ γεύονται αὐτὲς τὶς τροφές, δὲν εἶναι καθόλου αἷτια τοῦ εἶναι των [τῆς ὑπάρξεώς των] τὸ νέκταρ καὶ ἡ ἀμβροσία. Ἄν ὅμως αὐτὰ εἶναι αἷτια τοῦ εἶναι τους, πῶς μποροῦν νᾶναι αἰώνιοι οἱ θεοὶ ἔχοντας ἀνάγκη ἀπὸ τροφή; Ἀλλὰ μετὰ ὅσους μυθολογικὲς σοφιστεῖες παρουσιάζουν, δὲν ἀξίζει σοβαρὰ κανεὶς νὰ συζητᾷ. Πρέπει ὅμως νὰ βάζει κανεὶς ἀπορητικὰ ἐρωτήματα σὲ κείνους ποὺ μεταχειρίζονται στὴν ἔκθεσή τους ἀποδεικτικὸ τρόπο, ἐρωτώντας τους ποιὸς λόγος τέλος πάντων ὑπάρχει, ἐνῶ τὰ ὄντα προέρχονται ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀρχές, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὰ νᾶχουν αἰώνια φύση κι' ἄλλα φθαρτῇ;

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ φιλόσοφοι αὐτοὶ δὲ μᾶς παρουσιάζουν κάποια αἷτια καὶ δὲν εἶναι λογικὸ νᾶναι ἔτσι τὰ πράγματα – εἶναι ὀλοφάνερο πῶς οὔτε οἱ ἀρχές οὔτε οἱ αἰτίες τῶν δυὸ αὐτῶν εἰδῶν ὄντων δὲ θὰ μποροῦσαν νᾶναι οἱ ἴδιες. Ἴδου γιὰ παράδειγμα ἓνας φιλόσοφος ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ πιὸ συνακόλουθος μετὰ τὸν ἑαυτό του στὶς σκέψεις του ἀπ' ὅλους [τοὺς φυσιολόγους], ἐννοῶ τὸν Ἐμπεδοκλή.

οὗτος ταῦτόν πέπονθεν· τίθησι μὲν γὰρ ἀρχὴν *τινα αἰτίαν*
 τῆς φθορᾶς τὸ νεῖκος, δόξειε δ' ἂν οὐθὲν ἦττον καὶ τοῦτο
 γεννᾶν ἔξω τοῦ ενός· ἅπαντα γὰρ ἐκ τούτου τᾷλλα ἐστὶ
 πλὴν ὁ θεός. λέγει γοῦν

a “ἐξ ὧν πάνθ' ὅσα τ' ἦν ὅσα τ' ἔστιν,
 30 δένδρεά τ' ἐβλάστησε καὶ ἄνδρες ἠδὲ γυναῖκες
 θῆρές τ' οἰωνοὶ τε καὶ ὕδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
 καὶ τε θεοὶ δολιχαῖωνες”

καὶ χωρὶς δὲ τούτων δη-
 λον· εἰ γὰρ μὴ ἐνῆν ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐν ἂν ἦν 1000b
 ἅπαντα, ὡς φησιν· ὅταν γὰρ συνέλθῃ, τότε δ'

“ἔσχατον ἴστατο νεῖκος”. 2a

διὸ καὶ συμβαίνει αὐτῷ τὸν εὐδαιμονέ-
 στατον θεὸν ἦττον φρόνιμον εἶναι τῶν ἄλλων· οὐ γὰρ γνω-
 ρίζει ἅπαντα· τὸ γὰρ νεῖκος οὐκ ἔχει, ἡ δὲ γνώσις 5
 τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ.

“γαίῃ μὲν γάρ,” φησί, “γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ, 1, a
 αἰθέρι δ' αἰθέρα διόν,
 στοργὴν δὲ στοργῇ, νεῖκος δὲ τε νεῖκεϊ λυγρῷ.”

Ἦ, λοιπόν! Κι αὐτὸς στὸ ἴδιο σφάλμα ἔχει πέσει. Γιατί βά-
 ζει γιὰ ἀρχὴ τῆς φθορᾶς τὸ μῖσος (τὸ νεῖκος). Ὡστόσο τὸν
 βλέπομε νὰ βγάξει ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ὅλα τὰ ὄντα ἐκτὸς ἀπὸ
 τὸ Ἕνα, ἀφοῦ ὅλα τὰ ὄντα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπὸ τὸ νεῖκος
 προέρχονται.

Ἴδου ἄλλωστε τὰ ἴδια του τὰ λόγια:

Ἀπ' αὐτὰ (ἀπὸ τὴν *φιλία* καὶ τὸ νεῖκος) σχηματίζονται
 ὅλα ὅσα ὑπῆρξαν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι στὸ μέλλον,

Ἀπ' αὐτὰ βλαστάνουν ἄντρες καὶ γυναῖκες,
 Ἄγρια θεριά, πουλιὰ καὶ ὕδροθρεμμένα ψάρια,
 Ἀκόμα κι' οἱ ἀγέραςτοι θεοὶ (δολιχαῖωνες).

1000b Ἀλλὰ καὶ χωρὶς τοὺς στίχους αὐτοὺς τὸ πρᾶγμα
 εἶναι φανερό. Γιατί, ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ νεῖκος στὰ πράγματα,
 ὅλα θὰ ἦταν ἓνα, ὅπως λέει ὁ Ἐμπεδοκλῆς:

Ὅταν τὰ πράγματα μαζεύτηκαν σὲ ἐνότητα,

Τότε σηκώθηκε τελευταῖο τὸ νεῖκος.

Ἀπὸ αὐτὰ προκύπτει ἐπίσης ὅτι κατ' αὐτὸν ὁ Θεός, μ' ὅλο
 πὺν εἶναι *εὐδαιμονέστατος*, εἶναι λιγώτερο σοφὸς ἀπὸ τὰ
 ἄλλα ὄντα. Γιατί δὲν γνωρίζει τὰ *στοιχεῖα πάντα*, ἀφοῦ δὲν
 ἔχει μέσα του τὸ νεῖκος. Ἡ γνώση ὁμῶς τοῦ ὁμοίου γίνεται μὲ
 τὸ ὅμοιο, γιὰ κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ:

Μὲ τὴν γῆ βλέπουμε τὴν γῆ, μὲ τὸ νερό, τὸ νερό,
 Μὲ τὸν αἰθέρα, τὸν θεϊκὸν ἄερα,
 Μὲ τὸ πῦρ, τὸ καταλυτικὸ πῦρ,
 Μὲ τὴν ἀγάπη [στοργή] τὴν ἀγάπη,
 Καὶ μὲ τὸ νεῖκος, τὸ ὀλέθριο νεῖκος (λυγρὸν).

ἀλλ' ὅθεν δὴ ὁ λόγος, τοῦτό γε φανερόν, ὅτι συμβαίνει αὐτῷ τὸ νεῖκος μῆθ' ἢ μᾶλλον φθορᾶς ἢ τοῦ 10 εἶναι αἰτίων· ὁμοίως δ' οὐδ' ἡ φιλότις τοῦ εἶναι, συνάγουσα γὰρ εἰς τὸ ἐν φθείρει τὰ ἄλλα. καὶ ἅμα δὲ αὐτῆς τῆς μεταβολῆς αἰτίων οὐθέν λέγει ἀλλ' ἢ ὅτι οὕτως πέφυκεν·

“ ἀλλ' ὅτε δὴ μέγα νεῖκος ἐνὶ μελέεσσιν ἐθρέφθη,

εἰς τιμᾶς τ' ἀνόρουσε τελειομένοιο χρόνοιον 15

ὅς σφιν ἀμοιβαίως πλατέος παρ' ἐλήλαται ὄρκου.” 15 a

ὥς ἀναγκαῖον μὲν ὄν μεταβάλ-

λεῖν· αἰτίαν δὲ τῆς ἀνάγκης οὐδεμίαν δηλοῖ. ἀλλ' ὅμως τοσοῦτόν γε μόνος λέγει ὁμολογουμένως· οὐ γὰρ τὰ μὲν φθαρτὰ τὰ δὲ ἀφθαρτα ποιεῖ τῶν ὄντων ἀλλὰ πάντα φθαρτὰ πλὴν τῶν στοιχείων. ἡ δὲ νῦν λεγομένη ἀπορία 20 ἐστὶ διὰ τί τὰ μὲν τὰ δ' οὐ, εἴπερ ἐκ τῶν αὐτῶν ἐστίν.—ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἂν εἴησαν αἱ αὐταὶ ἀρχαί, τοσαῦτα εἰρήσθω· εἰ δὲ ἕτεραι ἀρχαί, μία μὲν ἀπορία πότερον ἀφθαρτοι καὶ αὐταὶ ἔσονται ἢ φθαρταί· εἰ μὲν γὰρ φθαρταί, δηλον ὥς ἀναγκαῖον καὶ ταύτας ἐκ τινων εἶναι (πάντα γὰρ φθεί- 25 ρεται εἰς ταῦτ' ἐξ ὧν ἔστιν), ὥστε συμβαίνει τῶν ἀρχῶν ἐτέρας ἀρχὰς εἶναι προτέρας, τοῦτο δ' ἀδύνατον, καὶ εἰ

Γιὰ νὰ γυρίσουμε στὴν ἀφετηρία μας, εἶναι τοῦλάχιστον ἐκδηλο ὅτι μέσα σὲ αὐτὴ τὴν διδασκαλία, τὸ νεῖκος δὲν εἶναι περισσότερο αἰτίο τῆς φθορᾶς ἀπ' ὅσο τοῦ εἶναι [δηλαδή εἶναι στὸν ἴδιο βαθμὸ αἰτίο τῆς φθορᾶς ἢ τοῦ εἶναι]. Ὅμοιως, οὔτε ἡ φιλότις εἶναι εἰδικὰ αἰτία τοῦ εἶναι. Γιατί συνάγουσα τὰ ὄντα στὸ ἓνα καταστρέφει ὅλα τὰ ἄλλα. Συγχρόνως δὲ ὁ Ἐμπεδοκλῆς αἰτίον οὐδὲν λέγει γιὰ τὴν μεταβολὴ τὴν ἴδια [γιὰ τὴν ἐναλλασσόμενη δηλαδή ἔνωση καὶ διάσπαση], ἀλλὰ περιορίζεται νὰ πῇ ὅτι τέτοια εἶναι ἡ φύσις τῶν πραγμάτων:

“Ὅταν στὰ μέλη (τοῦ Σφαίρου)⁵⁷ θρέφτηκε τὸ νεῖκος,

Κι ἀντρεῖψε καὶ πετάχτηκε κι' ἔστασε τιμὲς νᾶχει περισσῆς,

Σὰν ὁ καιρὸς τελείωνε ποὺ ἔχει διαταγμένον,

Ἐορκὸς πλατιὸς ποὺ τὴ σειρὰ τοῦ καθενὸς ὀρίζει⁵⁸.

Αὐτὰ σημαίνουν ὅτι ἡ μεταβολὴ ἦταν ἀναγκαία, ἀλλὰ ὁ Ἐμπεδοκλῆς δὲ μᾶς φανερώνει καμμιά αἰτία τῆς μεταβολῆς. Ὅσοπο πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἀποφεύγει τὴν ἀντίφαση, τοῦλάχιστον στὸ ὅτι δὲν κάνει τὰ ὄντα, τὰ μὲν φθαρτὰ τὰ δὲ ἀφθαρτα: ὅλα γι' αὐτὸν εἶναι φθαρτὰ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ στοιχεῖα. Ἀλλὰ ἡ ἀπορία ποὺ ἐκθέτομε τώρα εἶναι, γιατί ὀρισμένα ὄντα εἶναι φθαρτὰ, ἄλλα ὄχι, μ' ὅλο ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα, ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀρχές.

Ὅτι λοιπὸν οἱ ἀρχές δὲ μπορεῖ νᾶναι οἱ ἴδιες γιὰ τὰ φθαρτὰ καὶ τὰ ἀφθαρτα – αὐτὰ ποὺ εἶπαμε εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ τὸ ἀποκαταστήσουν. Ἀλλὰ ἂν οἱ ἀρχές⁵⁹ εἶναι διαφορετικές, μιὰ ἀπορία ἀνακύπτει: θᾶναι κι' αὐτὲς ἀφθαρτες ἢ φθαρτές; Ἄν βέβαια εἶναι φθαρτές, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ προέρχονται κι' αὐτὲς ἀπὸ κάποια στοιχεῖα. Γιατί κάθε τι ποὺ φθείρεται, φθείρεται μὲ μιὰ ἐπιστροφὴ στὰ στοιχεῖα του. Ἐπομένως θὰ ὑπάρξουν ἄλλες ἀρχές, προγενέστερες ἀπὸ τὶς

57. Ἐννοεῖ τὸ ὄν. Ἡ ὀνομασία Σφαῖρος ἴσως προέρχεται ἀπὸ τὸ σφαιρικὸ ὄν τοῦ Παρμενίδη. Βλ. καὶ ἀποσπάσματα 16, 17 καὶ 26 τοῦ Diels.

58. Πρόκειται γιὰ ἀναπόφευκτη καὶ μοιραία συνέπεια τοῦ ὄρκου μεταξὺ νεῖκος καὶ φιλίας, νὰ παραχωροῦν μὲ τὴν σειρὰ τὴν κυριαρχία.

59. Ὑπονοεῖται: τῶν φθαρτῶν πραγμάτων.

ἴσταται· καὶ εἰ βαδίζει εἰς ἄπειρον· ἔτι δὲ πῶς ἔσται τὰ φθαρτά, εἰ αἱ ἀρχαὶ ἀναιρεθήσονται; εἰ δὲ ἀφθαρτοὶ, διὰ τί ἐκ μὲν τούτων ἀφθάρτων οὐσῶν φθαρτὰ ἔσται, ἐκ δὲ τῶν ἐτέρων ἀφθαρτα; τοῦτο γὰρ οὐκ εὐλογον, ἀλλ' ἢ ἀδύνατον ἢ πολλοῦ λόγου δεῖται. ἔτι δὲ οὐδ' ἐγκεχείρηκεν οὐδεὶς
 1001^a ἐτέρας, ἀλλὰ τὰς αὐτὰς ἀπάντων λέγουσιν ἀρχάς. ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἀπορηθὲν ἀποτρώγουσιν ὥσπερ τοῦτο μικρόν τι λαμβάνοντες.

Πάντων δὲ καὶ θεωρῆσαι χαλεπώτατον καὶ πρὸς τὸ
 5 γινῶναι τὰληθές ἀναγκαιότατον πότερον ποτε τὸ ὄν καὶ τὸ ἐν οὐσίαι τῶν ὄντων εἰσί, καὶ ἐκάτερον αὐτῶν οὐχ ἕτερόν τι ὄν τὸ μὲν ἐν τὸ δὲ ὄν ἐστίν, ἢ δεῖ ζητεῖν τί ποτ' ἐστὶ τὸ ὄν καὶ τὸ ἐν ὡς ὑποκειμένης ἄλλης φύσεως. οἱ μὲν γὰρ ἐκείνως οἱ δ' οὕτως οἴονται τὴν φύσιν ἔχειν. Πλάτων
 10 μὲν γὰρ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι οὐχ ἕτερόν τι τὸ ὄν οὐδὲ τὸ

ἀρχές. Αὐτὸ ὁμως εἶναι ἀδύνατο, καὶ στὴν περίπτωση ποὺ ὑπάρχει ἓνα ὄριο καὶ στὴν περίπτωση ποὺ θὰ εἴχαμε μιὰ ἄπειρη ἐξακολούθηση⁶⁰. Ἐπὶ πλεον, πῶς τὰ φθαρτὰ θὰ μπορέσουν νὰ ὑπάρξουν, ἂν οἱ ἀρχές τους ἐκμηδενισθοῦν; Ἄν πάλι εἶναι ἀφθαρτες [οἱ ἀρχές τῶν φθαρτῶν] γιατί τὰ σύνθετα ὄντα ἀπὸ ὀρισμένες ἀφθαρτες ἀρχές θὰναι φθαρτά, ἐνῶ τὰ ὄντα τὰ σύνθετα ἀπὸ ἄλλες ἀφθαρτες ἀρχές θὰναι ἀφθαρτα; Αὐτὸ δὲν εἶναι λογικό: γιατί ἢ εἶναι ἀδύνατο ἢ χρειάζεται ἀπέραντη δικαιολογία (ἢ πολλοῦ λόγου δεῖται).

1001a Τέλος κανένας φιλόσοφος δὲν ἐπιχείρησε νὰ κάνει παραδεκτὲς διαφορετικὲς ἀρχές γιὰ τὰ φθαρτὰ καὶ τὰ ἀφθαρτα, ἀλλὰ ὅλοι λένε ὅτι ὅλα τὰ πράγματα ἔχουν τὶς ἴδιες ἀρχές. Ἄλλὰ τὴν ἀπορία ποὺ θέσαμε στὴν ἀρχή⁶¹, ἐπιφανειακὰ τὴν ἀγγίζουσιν θεωρώντας τὴν ἀσήμαντο ζήτημα.

[Ἡ ἐνδέκατη ἀπορία] Ἀπὸ ὅλα, καὶ δυσκολώτερο στὴν θεώρησή του, καὶ ἀναγκαιότατο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἀλήθειας, εἶναι τὸ ζήτημα ἂν, τέλος πάντων, τὸ ὄν καὶ τὸ ἕνα εἶναι οὐσίες τῶν ὄντων καὶ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δυὸ ξεχωριστά, χωρὶς νὰ εἶναι κάτι ἕτερο, τὸ πρῶτο εἶναι ἕνα, τὸ ἄλλο ὄν, δηλαδὴ ταυτίζονται – ἢ πρέπει νὰ ἐρευνοῦμε τί τέλος πάντων εἶναι τὸ ὄν καὶ τὸ ἕνα ξεκινώντας ἀπὸ τὴν βασικὴ σκέψη ὅτι κάτω ἀπὸ αὐτὰ στέκει σὰν ὑπόστρωμα κάποιας ἄλλης φύσεως πρᾶγμα. Γιατί ὀρισμένοι φιλόσοφοι ἀντιλαμβάνονται τὴν φύσιν τοῦ ὄντος καὶ τοῦ ἑνὸς κατὰ τὸν πρῶτο τρόπο, ἄλλοι κατὰ τὸν δεῦτερο.

Γιατί ὁ Πλάτων καὶ οἱ Πυθαγόρειοι δὲν θεωροῦν τὸ ὄν

60. Οἱ ἀρχές ποὺ ἔχουν οἱ ἴδιες ἀρχές δὲν εἶναι πιά ἀρχές. Πρβλ. Bonitz, 162. Ὅλες οἱ παραπομπές μας στὸν Bonitz, ἀναφέρονται στὸ λατινικὸ ὑπόμνημά του *Metaphysica, pars posterior*, Bonn, 1849 – γιατί ὁ Bonitz ἔγραψε κι' ἄλλα σπουδαῖα ἔργα γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τὰ περισσότερα γιὰ τὰ *Μεταφυσικά*. Τὸ *Index Aristotelicus* π.χ. (Berlin, 1870, τόμος V τῆς ἐκδόσεως Bekker) ἀποτελεῖ

ἀπαράμιλλο ὄργανο ἐργασίας, ἀπολύτως ἀπαραίτητο γιὰ κάθε κατὰ βάθος μελέτη τοῦ Ἀριστοτέλους.

61. Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸ ζήτημα ἂν οἱ ἀρχές, οἱ μὲν εἶναι φθαρτές, οἱ δὲ ἀφθαρτές.

ἐν ἀλλὰ τοῦτο αὐτῶν τὴν φύσιν εἶναι, ὡς οὕσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τοῦ ἐν εἶναι καὶ ὄντι· οἱ δὲ περὶ φύσεως, οἷον Ἐμπεδοκλῆς ὡς εἰς γνωριμώτερον ἀνάγων λέγει ὁ τι τὸ ἐν ἐστίν· δόξειε γὰρ ἂν λέγειν τι τοιοῦτο τὴν φιλίαν εἶναι (αἰτία
 15 γοῦν ἐστὶν αὕτη τοῦ ἐν εἶναι πᾶσιν), ἕτεροι δὲ πῦρ, οἱ δ' αἶρα φασὶν εἶναι τὸ ἐν τοῦτο καὶ τὸ ὄν, ἐξ οὗ τὰ ὄντα εἶναί τε καὶ γεγονέναι. ὡς δ' αὕτως καὶ οἱ πλείω τὰ στοιχεῖα τιθέμενοι· ἀνάγκη γὰρ καὶ τούτοις τοσαῦτα λέγειν τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν ὅσας περ ἀρχὰς εἶναί φασιν. συμβαίνει
 20 δέ, εἰ μὲν τις μὴ θήσεται εἶναί τινα οὐσίαν τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν, μηδὲ τῶν ἄλλων εἶναι τῶν καθόλου μηθέν (ταῦτα γὰρ ἐστὶ καθόλου μάλιστα πάντων, εἰ δὲ μὴ ἐστὶ τι ἐν αὐτὸ μηδ' αὐτὸ ὄν, σχολῇ τῶν γε ἄλλων τι ἂν εἴη παρὰ τὰ λεγόμενα καθ' ἑκάστα), ἔτι δὲ μὴ ὄντος τοῦ ἐνός οὐσίας,
 25 δῆλον ὅτι οὐδ' ἂν ἀριθμὸς εἴη ὡς κεχωρισμένη τις φύσις τῶν ὄντων (ὁ μὲν γὰρ ἀριθμὸς μονάδες, ἡ δὲ μονὰς ὅπερ ἐν τί ἐστιν)· εἰ δ' ἐστὶ τι αὐτὸ ἐν καὶ ὄν, ἀναγκαῖον οὐσίαν αὐτῶν εἶναι τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν· οὐ γὰρ ἕτερόν τι καθ' οὗ

62. Ὁ G. Colle *Metaphysique*, Louvain 1931, 270 χαρακτηρίζει μὲ πολλὴ ἀκρίβεια τὴν ἐν λόγῳ διδασκαλία: Ὁ Πλάτων καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ἰσχυρίζονταν ὅτι οἱ ἔννοιες τοῦ ὄντος καὶ τοῦ ἐνός ἀντιπροσώπευαν μιὰ οὐσιαστικὴ φύση. Γι' αὐτὸ τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν δὲν ἦταν κάτι ἄλλο παρὰ τὸ ἐξῆς ἀκριβῶς, ἓν ὄν, καὶ ἡ φύσις τοῦ ὄντος καὶ τοῦ ἐνός ἦταν ἀκριβῶς ἡ φύσις ποὺ δηλώνεται ἀπὸ τὴν ἔννοιαν ὄν καὶ ἓνα, δηλαδή ἡ ὄντοτης καὶ ἡ ἐνότης».

καὶ τὸ ἓν σὰν κάτι ἕτερο, ἀλλὰ φρονοῦν ὅτι εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ εἶναι φύσις των, ὅτι ἡ οὐσία τους εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ἓν καὶ τὸ ἴδιο τὸ ὄν⁶².

Οἱ φυσιολόγοι ὁμῶς, ὁ Ἐμπεδοκλῆς π.χ. καθορίζει τί εἶναι ἓν, μιλώντας σὰν ἄνθρωπος ποὺ ἀνάγει τὸ ἓν σὲ κάτι ποὺ εἶναι γνωριμώτερο. Γιατὶ ἀπὸ τὰ λόγια του φαίνεται νὰ βγαίνει ὅτι τὸ ἓν εἶναι ἡ φιλία: αὕτη τοῦλάχιστον εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἐνότητος κάθε πράγματος.

Ἄλλοι ὁμῶς λένε ὅτι ἡ φωτιά κι' ἄλλοι ὅτι ὁ ἀέρας εἶναι αὐτὸ τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν, καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦνται καὶ γεννήθηκαν τὰ ὄντα. Τὸ ἴδιο λένε κι' ὅσοι παραδέχονται ἓναν μεγαλύτερον ἀριθμὸ ἀπὸ στοιχεῖα, γιατί εἶναι ἀνάγκη καὶ γι' αὐτοὺς τόσες σημασίες νὰ παίρνει τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν, ὅσες ἀκριβῶς ἀρχὲς παραδέχονται ὅτι ὑπάρχουν. Ἄν ὁμῶς δὲν παραδεχτῇ⁶³ κανεὶς ὅτι τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν εἶναι κάποια οὐσία προκύπτει ὅτι καὶ κανένα ἄλλο καθολικὸ δὲν εἶναι οὐσία, γιατί αὐτὰ εἶναι στὸν μεγαλύτερο βαθμὸ καθολικά, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο. Ἄν ὁμῶς δὲν ὑπάρχει κάτι καθ'αυτὸ ἓν οὔτε κάτι καθ'αυτὸ ὄν, δὲ βλέπουμε πῶς θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξη κάποιο ἄλλο πρᾶγμα, ἔξω ἀπὸ τὰ λεγόμενα καθέκαστα [ἀτομικά].

Ἐπὶ πλέον, ἂν δὲν εἶναι τὸ ἓν οὐσία, εἶναι ὀλοφάνερο πῶς οὔτε ὁ ἀριθμὸς θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξη ὡς πραγματικότητα *κεχωρισμένη τῆς φύσεως τῶν ὄντων*. Γιατὶ ὁ ἀριθμὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ μονάδες, ἡ δὲ μονάδα εἶναι ἀκριβῶς κάποιο εἶδος τοῦ ἑνός. Ἄν ὁμῶς ὑπάρχει κάτι Αὐτοένα καὶ Αὐτόον, *ἀναγκαῖον οὐσία αὐτῶν εἶναι* [νὰ εἶναι] τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν.

Γιὰ τὴν δυσκολίαν τοῦ κειμένου ὡς οὕσης τῆς οὐσίας κλπ., Bonitz 163, τοῦ ὁποίου οἱ διορθώσεις νύθετηθηκαν ἀπὸ τὸν Christ καὶ τὸν Ross (1,244).

63. Ἐδὼ τετριπτεῖται τὸ ἰσοτικὸ καὶ ἀρχίζει ἡ ἐκθεσις τῆς θέσεως.

κατηγορείται ἀλλὰ ταῦτα αὐτά.—ἀλλὰ μὴν εἴ γ' ἔσται
 30 τι αὐτὸ ὄν καὶ αὐτὸ ἓν, πολλὴ ἀπορία πῶς ἔσται τι παρὰ
 ταῦτα ἕτερον, λέγω δὲ πῶς ἔσται πλείω ἐνὸς τὰ ὄντα. τὸ
 γὰρ ἕτερον τοῦ ὄντος οὐκ ἔστιν, ὥστε κατὰ τὸν Παρμενίδου
 συμβαίνειν ἀνάγκη λόγον ἐν ἅπαντα εἶναι τὰ ὄντα καὶ
 1001^b τοῦτο εἶναι τὸ ὄν. ἀμφοτέρως δὲ δύσκολον· ἂν τε γὰρ μὴ
 ᾗ τὸ ἐν οὐσία ἂν τε ᾗ τι αὐτὸ ἓν, ἀδύνατον τὸν ἀριθμὸν
 οὐσίαν εἶναι. ἐὰν μὲν οὖν μὴ ᾗ, εἴρηται πρότερον δι' ὅ· ἐὰν
 δὲ ᾗ, ἡ αὐτὴ ἀπορία καὶ περὶ τοῦ ὄντος. ἐκ τίνος γὰρ
 παρὰ τὸ ἐν ἔσται αὐτὸ ἄλλο ἐν; ἀνάγκη γὰρ μὴ ἐν εἶ-
 5 ναι· ἅπαντα δὲ τὰ ὄντα ᾗ ἐν ᾗ πολλὰ ὦν ἐν ἑκάστων.
 ἔτι εἰ ἀδιαίρετον αὐτὸ τὸ ἐν, κατὰ μὲν τὸ Ζήνωνος ἀξίωμα
 οὐθέν ἂν εἴη· ὁ γὰρ μήτε προστιθέμενον μήτε ἀφαιρούμενον
 ποιεῖ μείζον μηδὲ ἔλαττον, οὗ φησιν εἶναι τοῦτο τῶν ὄντων,
 ὡς δηλονότι ὄντος μεγέθους τοῦ ὄντος· καὶ εἰ μέγεθος, 10
 σωματικόν· τοῦτο γὰρ πάντῃ ὄν· τὰ δὲ ἄλλα πῶς μὲν
 προστιθέμενα ποιήσει μείζον, πῶς δ' οὐθέν, οἷον ἐπίπεδον

64. Χωρὶο δυσεξήγητο, ἀφοῦ κι' ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξ. ἔδωσε τρεῖς διαφορετικὰς ἐρμηνείας, ἀπὸ τῆς ὁποίας καμμιά δὲν ἱκανοποίησε τὸν Bonitz, ὁ ὁποῖος προτείνει τὸ καθόλου νὰ διαβασθῇ καθοῦ, πρᾶγμα πού δὲν βρῖσκει σύμφωνους ἄλλους εἰδικούς μελετητάς (L. Robin, Ross).

65. «Πάντῃ ὄν» ἢ κατὰ τὸν σχολιαστὴ Ἀσκληπιό (206, 31) «κατὰ πᾶσας διαστάσεις».

Γιατί τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄν καὶ τὸ ἓν, δὲν εἶναι καθολικὸ κατηγορούμενο τῶν κατέκαστα, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἴδια⁶⁴. Ἄν ὁμοῦς θέλουν νὰ ὑπάρχει ἓνα Αὐτοένα κι' ἓνα Αὐτοόν, πολλὴ ἀπορία θὰ παρουσιαστῇ, πῶς θὰ μπορεῖ κάτι ἕτερον νὰ ὑπάρξῃ ἔξω ἀπὸ αὐτά, θέλω νὰ πῶ πῶς τὰ ὄντα θά ναι περισσότερα ἀπὸ ἓνα. Γιατί, ὅ,τι εἶναι ἕτερο ἀπὸ τὸ ὄν δὲν ὑπάρχει, κι' ἔτσι ἀναπόφευκτα προκύπτει αὐτὸ πού ὑποστήριζε ὁ Παρμενίδης, ὅτι δηλαδὴ ὅλα τὰ ὄντα εἶναι ἓνα κι' αὐτὸ τὸ ἓν εἶναι τὸ ὄν.

1001β Ἀλλὰ κι' οἱ δυὸ αὐτὲς ἐκδοχαὶς παρουσιάζουν πολλὰς δυσκολίες. Γιατί, εἴτε τὸ ἓν δὲν εἶναι οὐσία, εἴτε ὑπάρχει ἓνα Αὐτοένα – ὅπωςδήποτε εἶναι ἀδύνατον νᾶναι οὐσία ὁ ἀριθμός. Στὴν περίπτωση πού τὸ Αὐτοένα δὲν εἶναι οὐσία, ἔχομε πῆσά προηγούμενα, γιατί δὲ μπορεῖ νᾶναι ὁ ἀριθμὸς οὐσία.

Ἄν, ἀντίθετα, τὸ Αὐτοένα εἶναι οὐσία, ξαναπαρουσιάζεται ἡ ἴδια ἀπορία πού παρουσιάζεται γιὰ τὸ ὄν. Γιατί ἀπὸ πού θὰ μπορούσε νὰ προέλθῃ ἓνα ἄλλο ἓν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Αὐτοένα; Γιατί, ἀναγκαστικά, θάταν μὴ ἓν. Ὅλα ὁμοῦς τὰ ὄντα εἶναι ἢ ἓν ἢ σύνθετα ἀπὸ μιὰ πολλότητα ὄντων τῆς ὁποίας τὸ καθένα εἶναι ἓν.

Ἄλλη δυσκολία: Ἄν τὸ Αὐτοένα εἶναι ἀδιαίρετο, τότε, κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Ζήωνα, τίποτε δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Γιατί αὐτὸ πού προστιθέμενον ἢ ἀφαιρούμενον, δὲν καθιστᾷ ἓν πρᾶγμα οὔτε μεγαλύτερο οὔτε μικρότερο, ὁ Ζήνων ἰσχυρίζεται ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ὄν παραδεχόμενος ὡς προφανές πῶς ὅ,τι εἶναι πραγματικό, πρέπει νάχει ἓν μέγεθος, ὅτι τὸ ὄν εἶναι μέγεθος. Καὶ ἂν τὸ ὄν εἶναι μέγεθος, εἶναι σωματικό, γιατί τὸ σωματικό εἶναι πέρα γιὰ πέρα ὄν, κατέχει τὸ ὄν σὲ ὅλες τῆς διαστάσεις⁶⁵. Ἀντίθετα τὰ ἄλλα πού δὲν εἶναι σωματικά [τὰ ἄλλα μαθηματικά ἀντικείμενα], ὅταν προστεθοῦν κατὰ ἓνα ὁρισμένον τρόπο, φέρουν αὕξηση κατὰ ἓνα

καὶ γραμμῇ, στιγμῇ δὲ καὶ μονὰς οὐδαμῶς. ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος θεωρεῖ φορτικῶς καὶ ἐνδέχεται εἶναι ἀδιαίρετόν τι, ὥστε καὶ οὕτως καὶ πρὸς ἐκείνόν τιν' ἀπολογίαν ἔχειν· μεῖ- 15 ζον μὲν γὰρ οὐ ποιήσει πλείον δὲ προστιθέμενον τὸ τοιοῦτον. ἀλλὰ πῶς δὴ ἐξ ἑνὸς τοιούτου ἢ πλειόνων τοιούτων ἔσται μέγεθος; ὅμοιον γὰρ καὶ τὴν γραμμὴν ἐκ στιγμῶν εἶναι φάσκειν. ἀλλὰ μὴν καὶ εἴ τις οὕτως ὑπολαμβάνει ὥστε γενέσθαι, καθάπερ λέγουσί τινες, ἐκ τοῦ ἑνὸς αὐτοῦ καὶ 20 ἄλλου μὴ ἑνὸς τινος τὸν ἀριθμόν, οὐθὲν ἤττον ζητητέον διὰ τί καὶ πῶς ὅτε μὲν ἀριθμὸς ὅτε δὲ μέγεθος ἔσται τὸ γινόμενον, εἶπερ τὸ μὴ ἓν ἢ ἀνισότης καὶ ἢ αὐτὴ φύσις ἦν. οὔτε γὰρ ὅπως ἐξ ἑνὸς καὶ ταύτης οὔτε ὅπως ἐξ ἀριθμοῦ τινὸς καὶ ταύτης γένοιτ' ἂν τὰ μεγέθη, δῆλον. 25

5 Τούτων δ' ἐχομένη ἀπορία πότερον οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ ἐπίπεδα καὶ αἱ στιγμαὶ οὐσίαι τινές

ἄλλο ὅμως τρόπον ἂν προστεθοῦν, δὲν παράγουν κανένα ἀποτέλεσμα. Τέτοια εἶναι τὸ ἐπίπεδο καὶ ἡ γραμμὴ⁶⁶, ἐνῶ ἡ στιγμή καὶ ἡ μονάδα ὅπως κι' ἂν προστεθοῦν, δὲν ἐπιφέρουν κανένα ἀποτέλεσμα.

Ἀλλὰ ἀσφαλῶς, ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ χοντροκομμένη θεωρία: ἓνα ἀδιαίρετο πρᾶγμα μπορεῖ κάλλιστα νὰ ὑπάρξῃ, ἐπομένως, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, πάλι εὐκολο εἶναι νὰ ἀπαντήσουμε στὸν Ζήωνα ὅτι τὸ ἀδιαίρετο προστιθέμενο δὲ θὰ αὐξήσῃ μὲν τὸ μέγεθος, θὰ αὐξήσῃ ὅμως τὸν ἀριθμὸ – ἄρα, τὸ ἀδιαίρετο δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀνύπαρκτο. Ἀλλά, παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἀπορία παραμένει: πῶς ἀπὸ ἓνα τέτοιο ἓνα ἢ ἀπὸ περισσότερα θὰ κατορθωθῇ νὰ σχηματιστῇ ἓνα μέγεθος;

Γιατὶ αὐτὸ εἶναι σὰν νὰ λέει κανεὶς ὅτι καὶ ἡ γραμμὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ στιγμές.

Ἀλλὰ ἔστω κι' ἂν ἰσχυριστῇ κανεὶς, κατὰ τὸ παράδειγμα μερικῶν φιλοσόφων, ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἐγίνε ἀπὸ τὸ Αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τὴν μιὰ Μή ἓνα ἀρχή [ἀπὸ τὴν ἀόριστη δυάδα, κατὰ τὸν Πλάτωνα – ἀπὸ μιὰ ὑλικὴ ἀρχή], ἐν τούτοις τίποτε δὲν μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν λύση τοῦ ἀκόλουθου προβλήματος: γιατί καὶ πῶς ἄλλοτε ἀριθμοὶ καὶ ἄλλοτε μέγεθος θᾶναι τὸ παραγόμενο, ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ Μή-ἓνα ἦταν ἡ ἀνισότητα καὶ τῆς ἰδίας μὲ αὐτὴν φύσεως.

Γιατὶ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ πῶς ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ τὴν Ἀνισότητα ἢ ἀπὸ ἓναν ὅποιοδήποτε ἀριθμὸ κι' ἀπὸ τὴν Ἀνισότητα τὰ μεγέθη θὰ μπορούσαν νὰ γεννηθοῦν.

5

Δεκάτη τετάρτη ἀπορία.

Μιὰ ἀπορία ποὺ συνδέεται μὲ τὶς προηγούμενες εἶναι ἡ ἐξῆς: ἂν οἱ ἀριθμοὶ, τὰ στερεά, οἱ ἐπιφάνειες καὶ οἱ στιγμές

66. Ἄν ἡ γραμμὴ προστεθῇ κατὰ μῆκος κι' ὄχι κατὰ πλάτος φέρνει αὐξηση. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ ἐπίπεδο (ἢ ἐπιφάνεια), ἂν προστεθῇ κατὰ πλάτος καὶ ὄχι νὰ βαλθῇ ἀπὸ πάνω, κατὰ βάθος (=ὕψος), διευκρινίζει ὁ Ἀλέξ. 227, 11.

εἶσιν ἢ οὐ. εἰ μὲν γὰρ μὴ εἶσιν, διαφεύγει τί τὸ ὄν καὶ τίνες αἱ οὐσίαι τῶν ὄντων· τὰ μὲν γὰρ πάθη καὶ αἱ κινήσεις καὶ τὰ πρὸς ἑτι καὶ αἱ διαθέσεις καὶ οἱ λόγοι οὐθενὸς δο-
 30 κοῦσιν οὐσίαν σημαίνειν (λέγονται γὰρ πάντα καθ' ὑποκει-
 μένου τινός, καὶ οὐθὲν τόδε τι)· ἃ δὲ μάλιστ' ἂν δόξειε
 σημαίνειν οὐσίαν, ὕδωρ καὶ γῆ καὶ πῦρ καὶ ἀήρ, ἐξ ὧν
 τὰ σύνθετα σώματα συνέστηκε, τούτων θερμότητες μὲν καὶ 1002
 ψυχρότητες καὶ τὰ τοιαῦτα πάθη, οὐκ οὐσίαι, τὸ δὲ σῶμα
 τὸ ταῦτα πεπονηθὸς μόνον ὑπομένει ὡς ὄν τι καὶ οὐσία τις
 οὐσα. ἀλλὰ μὴν τό γε σῶμα ἦττον οὐσία τῆς ἐπιφανείας, —
 καὶ αὕτη τῆς γραμμῆς, καὶ αὕτη τῆς μονάδος καὶ τῆς 5
 στιγμῆς· τούτοις γὰρ ὥριται τὸ σῶμα, καὶ τὰ μὲν ἄνευ
 σώματος ἐνδέχεται δοκεῖ εἶναι τὸ δὲ σῶμα ἄνευ τούτων
 ἀδύνατον. διόπερ οἱ μὲν πολλοὶ καὶ οἱ πρότερον τὴν
 οὐσίαν καὶ τὸ ὄν ᾤοντο τὸ σῶμα εἶναι τὰ δὲ ἄλλα
 10 τούτου πάθη, ὥστε καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς τῶν σωμάτων
 τῶν ὄντων εἶναι ἀρχὰς· οἱ δ' ὕστεροι καὶ σοφώτεροι τού-
 των εἶναι δόξαντες ἀριθμούς. καθάπερ οὖν εἵπομεν, εἰ μὴ
 ἔστω οὐσία ταῦτα, ὅλως οὐδὲν ἔστιν οὐσία οὐδὲ ὄν οὐθέν· οὐ
 γὰρ δὴ τά γε συμβεβηκότα τούτοις ἄξιον ὄντα καλεῖν.
 15 —ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο μὲν ὁμολογεῖται, ὅτι μᾶλλον οὐσία τὰ
 μήκη τῶν σωμάτων καὶ αἱ στιγμαί, ταῦτα δὲ μὴ ὁρῶμεν

67. Οὐδενὸς δοκοῦσιν οὐσίαν εἶναι, εἶναι περίφραση πού ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ οὐκ εἰσίν οὐσίαι - Ἀλέξ. 229, 6.

68. Εἶναι οἱ πρῶτοι φυσιολόγοι πού δὲν ἀναγνώρισαν παρὰ ὕλικές ἀρχές καὶ στοὺς ὁποίους ἀντιτίθενται οἱ ὕστεροι.

εἶναι κάποιες οὐσίες ἢ ὄχι. Γιατὶ ἂν δὲν εἶναι οὐσίες, μᾶς διαφεύγει τί τὸ ὄν καὶ τίνες αἱ οὐσίαι τῶν ὄντων. Γιατὶ τὰ πάθη (déterminations), οἱ κινήσεις, οἱ σχέσεις, οἱ διαθέσεις καὶ οἱ ἀναλογίες δὲ σημαίνουν κανενὸς πράγματος οὐσία⁶⁷, γιατί ὅλα αὐτὰ ἐκφωνοῦνται ἐπάνω σὲ ἓνα ὑποκείμενο καὶ δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ αὐτὰ ἓνα τοῦτο-δὼ [αὐθύπαρκτη οὐσιαστική ἀτομικότητα].

1002α Ὅσα πάλι πράγματα, θὰ φαίνονταν νὰ παρουσιάζουν κατ' ἐξοχὴν τὸν χαρακτήρα τῆς οὐσίας, ὅπως τὸ νερὸ, ἡ γῆ, τὸ πῦρ καὶ ὁ ἀέρας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν σύστασή τους τὰ σύνθετα σώματα αὐτῶν οἱ θερμότητες καὶ οἱ ψυχρότητες καὶ τὰ τοιαῦτα πάθη δὲν εἶναι οὐσίες, ἀλλὰ τὸ σῶμα, ὑπόστρωμα αὐτῶν τῶν παθημάτων, μονάχα μένει [ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀφαίρεσή τους], σὰν νὰ εἶναι κάποιο πραγματικὸ ὄν καὶ κάποια οὐσία.

Τὸ σῶμα, ὅμως, ἀσφαλῶς εἶναι λιγώτερο οὐσία ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, καὶ αὕτη ἀπὸ τὴν γραμμὴ, καὶ αὕτη ἀπὸ τὴν μονάδα καὶ τὴν στιγμὴ. Γιατὶ μὲ αὐτὰ τὰ μεγέθη ὁρίζεται τὸ σῶμα καὶ αὐτά, μπορεῖ νὰ σκεφθῇ κανεὶς, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ὑπάρχουν καὶ χωρὶς τὸ σῶμα, τὸ σῶμα ὅμως ἄνευ αὐτῶν ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ πολὺς κόσμος καὶ οἱ παλαιότεροι φιλόσοφοι⁶⁸ πίστευαν ὅτι ἡ οὐσία καὶ τὸ ὄν ἦταν τὸ σῶμα, τὰ δὲ ἄλλα πράγματα εἶναι μόνον πάθη τοῦ σώματος καί, ἐπομένως, οἱ ἀρχές τῶν σωμάτων εἶναι καὶ τῶν ὄντων ἀρχές. Οἱ ὕστερῳτεροι ὅμως φιλόσοφοι [οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων], πού καὶ σοφώτεροι θεωρήθηκαν, θεώρησαν ἀρχές τῶν ὄντων τοὺς ἀριθμούς.

Ἄν λοιπὸν ὅπως εἶπαμε, αὐτὰ δὲν εἶναι οὐσία – δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀπολύτως οὐσία, οὔτε καὶ κανένα ὄν. Γιατὶ ἀσφαλῶς, τὰ συμβεβηκότα [τις τυχαῖες ιδιότητες] αὐτῶν τῶν ὄντων δὲν εἶναι σωστὸ νὰ τίς λέμε ὄντα. Ἀλλὰ καὶ ἂν συνταχθοῦμε μὲ αὕτη τὴν γνώμη, ὅτι δηλαδὴ τὰ μήκη τῶν σωμάτων

εἶναι), οὐκ ἂν εἴη οὐσία οὐδεμία. ἔτι δὲ φαίνεται ταῦτα πάντα διαιρέσεις ὄντα τοῦ σώματος, τὸ μὲν εἰς πλάτος
 20 τὸ δ' εἰς βάθος τὸ δ' εἰς μήκος. πρὸς δὲ τούτοις ὁμοίως ἔνεστιν ἐν τῷ στερεῷ ὁποιοῦν σχῆμα ἢ οὐδέν· ὥστ' εἰ μὴδ' ἐν τῷ λίθῳ Ἑρμῆς, οὐδὲ τὸ ἡμισυ τοῦ κύβου ἐν τῷ κύβῳ οὕτως ὡς ἀφωρισμένον· οὐκ ἄρα οὐδ' ἐπιφάνεια (εἰ γὰρ ὁποιοῦν, καὶ αὕτη ἂν ἦν ἢ ἀφορίζουσα τὸ ἡμισυ), ὁ δ'
 25 αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ γραμμῆς καὶ στιγμῆς καὶ μονάδος, ὥστ' εἰ μάλιστα μὲν οὐσία τὸ σῶμα, τούτου δὲ μᾶλλον ταῦτα, μὴ ἔστι δὲ ταῦτα μὴδὲ οὐσίαι τινές, διαφεύγει τί τὸ ὄν καὶ τίς ἢ οὐσία τῶν ὄντων. πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ περὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθορὰν συμβαίνει ἄλογα.
 30 δοκεῖ μὲν γὰρ ἡ οὐσία, εἰ μὴ οὐσα πρότερον νῦν ἢ ἡ πρότερον οὐσα ὕστερον μὴ ἦ, μετὰ τοῦ γίνεσθαι καὶ φθεῖρεσθαι ταῦτα πᾶσχειν· τὰς δὲ στιγμὰς καὶ τὰς γραμμὰς καὶ τὰς ἐπιφανείας οὐκ ἐνδέχεται οὔτε γίνεσθαι οὔτε φθεῖρεσθαι, ὅτε μὲν οὐσας ὅτε δὲ οὐκ οὐσας. ὅταν γὰρ ἀπτηται ἡ δι-

69. Ἐποῦ μόνον αὐτὰ κατέχουν τὴν οὐσιακὴν ὑπαρξὴν καὶ διαφέρουν ἀπὸ τὴν φύσιν τοὺς ἀπὸ τὰ μαθηματικὰ πράγματα.

70. Κατὰ συνέπειαν ἀπλᾶ πάθη καὶ ὄχι οὐσίαις (Ἀλέξ. 230, 30).

71. Οἱ ἐπιφάνειαι, γραμμὲς κλπ.

72. Πρᾶγμα ποὺ συνεπάγεται γιὰ τὸ ἴδιο τὸ σῶμα, τὸ ἀδύνατο νᾶναι οὐσία, αὐτὸ ποὺ ὥστόσο εἶναι μάλιστα οὐσία.

καὶ οἱ στιγμὲς εἶναι σὲ μεγαλύτερον βαθμὸ οὐσίαις ἀπὸ τὰ σώματα, δὲ βλέπομε ὥστόσο σὲ ποιά σώματα αὐτὰ τὰ πράγματα θὰ μπορούσαν νὰ ἀνήκουν, γιατί μέσα στὰ αἰσθητὰ⁶⁹ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρχουν – τότε, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ, καμμιὰ οὐσία δὲν θὰ ὑπάρξει.

Ἀκόμα, ὅλα αὐτὰ [γραμμὲς, ἐπιφάνειαι καὶ στιγμὲς] εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι δὲν εἶναι παρὰ διαιρέσεις⁷⁰ τοῦ σώματος, τὸ ἓνα διαίρεση σὲ πλάτος, τὸ ἄλλο σὲ βάθος καὶ τὸ τρίτο σὲ μήκος. Ἐπὶ πλέον, ὅπως σὲ ὁποιοδήποτε στερεό, κάθε σχῆμα μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, ἔτσι καὶ κανένα σχῆμα μπορεῖ νὰ μὴν ὑπάρχει. Ἐπομένως, ἂν οὔτε στὸ μάρμαρο ὑπάρχει ὁ Ἑρμῆς, οὔτε τὸ μισὸ τοῦ κύβου ὑπάρχει στὸν κύβο σὰν κάτι αὐθύπαρκτο καὶ χωριστό⁷¹.

Ἄρα δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐπιφάνεια. Γιατί ἂν ὁποιαδήποτε ἐπιφάνεια ὑπῆρχε ἐκεῖ, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὑπάρξει καὶ ἡ ἐπιφάνεια ποὺ θὰ ξεχώριζε τὸ μισὸ τοῦ κύβου. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ γραμμῆς καὶ στιγμῆς καὶ μονάδος. Ἐπομένως, ἂν τὸ σῶμα σὲ μέγιστον βαθμὸ εἶναι οὐσία, ἀλλὰ ἂν ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος περισσότερο οὐσίαις ἀπὸ τὸ σῶμα εἶναι αὐτὰ ποὺ εἶπαμε [ἢ ἐπιφάνεια, ἢ γραμμὴ καὶ ἢ στιγμὴ], καὶ ἂν ὥστόσο οὔτε αὐτὰ εἶναι κάποιες οὐσίαις⁷², μᾶς διαφεύγει τί τὸ ὄν καὶ τίς ἢ οὐσία τῶν ὄντων.

Γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς τίς δυσκολίες, ἡ γνώμη αὕτη συνεπάγεται καὶ ἄλλες παράλογες συνέπειες σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν γένεση καὶ τὴν φθορά. Γιατί συνήθως γίνεται παραδεκτὸ πῶς, ἂν ἡ οὐσία ποὺ δὲν ὑπῆρχε πρωτύτερα, ὑπάρχει τώρα καὶ πῶς ἂν αὕτη ποὺ ὑπῆρχε πρωτύτερα, δὲν ὑπάρχει πιά ὕστερα – αὕτη ἢ μεταβολὴ συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ διαδικασία γενέσεως καὶ φθορᾶς. Ἀντίθετα, οἱ στιγμὲς, οἱ γραμμὲς καὶ οἱ ἐπιφάνειαι, ποὺ ἄλλοτε ὑπάρχουν καὶ ἄλλοτε δὲν ὑπάρχουν, δὲν εἶναι, λογικά, ἐπιδεκτικὲς γενέσεως καὶ φθορᾶς.

1002^b αἰρῆται τὰ σώματα, ἅμα ὅτε μὲν μία ἀπτομένων ὅτε δὲ δύο διαιρουμένων γίνονται· ὥστ' οὔτε συγκειμένων ἔστιν ἀλλ' ἔφθαρται, διηρημένων τε εἰσὶν αἱ πρότερον οὐκ οὔσαι (οὐ γὰρ δὴ ἢ γ' ἀδιαίρετος στιγμή διηρέθη εἰς δύο), εἴ τε γίνονται καὶ 5 φθείρονται, ἐκ τίνος γίνονται; παραπλησίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὸ νῦν τὸ ἐν τῷ χρόνῳ· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐνδέχεται γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι, ἀλλ' ὁμως ἕτερον αἰεὶ δοκεῖ εἶναι, οὐκ οὐσία τις οὔσα. ὁμοίως δὲ δηλὸν ὅτι ἔχει καὶ περὶ τὰς στιγμὰς καὶ γραμμὰς καὶ τὰ ἐπίπεδα· ὁ γὰρ 10 αὐτὸς λόγος· ἅπαντα γὰρ ὁμοίως ἢ πέρατα ἢ διαιρέσεις εἰσὶν.

Ὅλως δ' ἀπορήσειεν ἂν τις διὰ τί καὶ δεῖ ζητεῖν 6 ἀλλ' ἅττα παρά τε τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ μεταξύ, οἷον ἂ τίθεμεν εἶδη. εἰ γὰρ διὰ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν μαθηματικὰ τῶν δεῦρο ἄλλω μὲν τινι διαφέρει, τῷ δὲ πολλὰ τὰ 15 ὁμοειδῆ εἶναι οὐθὲν διαφέρει, ὥστ' οὐκ ἔσονται αὐτῶν αἱ ἀρχαὶ ἀριθμῷ ἀφωρισμέναι (ὥσπερ οὐδὲ τῶν ἐνταῦθα

1002β Γιατί, ὅταν τὰ σώματα μπαίνουν σὲ ἐπαφή ἢ διαιροῦνται τὴν ἴδια στιγμή τῆς ἐπαφῆς, μιὰ μόνον ἐπιφάνεια δημιουργεῖται, καὶ τὴν στιγμή τῆς διαιρέσεως, δυὸ ἐπιφάνειες. Ἐπομένως, ὅταν ἔχουν συμπίσει, ἔχουν ἐνωθῇ τὰ ἐφαπτόμενα σώματα, δὲν ὑπάρχουν πιά οἱ ἐπιφάνειες ἀλλὰ ἔχουν φθαρῇ, μετὰ δὲ ἀπὸ τὴν διαίρεση ὑπάρχουν οἱ δυὸ ἐπιφάνειες ποὺ πρωτύτερα δὲν ὑπῆρχαν. Γιατὶ αὐτονόητο εἶναι ὅτι δὲν διαιρέθηκε σὲ δυὸ ἡ ἀδιαίρετη τοῦλάχιστον στιγμή [ὑπονοεῖται ὅτι ἀδιαίρετη εἶναι καὶ ἡ γραμμὴ καὶ ἡ ἐπιφάνεια].

Ἄν λοιπὸν αὐτὲς οἱ πραγματικότητες ὑπόκεινται σὲ γένεση καὶ φθορά, θὰ πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ κάποιο ὑπόστρωμα. Ὅμοια μορφὴ ἔχει καὶ τὸ ζήτημα ποὺ ἀφορᾷ τὸ νῦν⁷³ ποὺ μέσα στὸν χρόνο σὰ συστατικὸ του βρῖσκεται. Γιατὶ οὔτε κι' αὐτὸ ὑπόκειται σὲ γένεση καὶ φθορά – καὶ ὁμως φαίνεται κάθε στιγμή διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, γιατί δὲν εἶναι οὐσία. Τὸ ἴδιο προφανῶς συμβαίνει καὶ μὲ τις στιγμές, τις γραμμὲς καὶ τὰ ἐπίπεδα. Γιατὶ ἔχει ἰσχὺ ὁ ἴδιος λόγος, ἀφοῦ ὅλα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο εἶναι ἢ πέρατα ἢ διαιρέσεις.

6

Δεκάτη τρίτη καὶ δωδεκάτη ἀπορία.

Γενικά, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀπορήσῃ, γιατί ἄραγε εἶναι ἐπίσης ἀνάγκη νὰ ζητοῦμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ, καὶ τὰ μεταξύ [τὰ μαθηματικὰ πράγματα] κι' ἄλλα ἀκόμα ὄντα, τις Ἰδέες π.χ. ποὺ ἐμεῖς [οἱ Πλατωνικοὶ] παραδεχόμαστε. Ἴσως γιὰ τὸ λόγο ὅτι αἰτία τῆς παραδοχῆς τῶν Ἰδεῶν εἶναι ὅτι τὰ μαθηματικὰ μποροῦν μὲν νᾶχουν ἄλλες διαφορὲς ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια αἰσθητά⁷⁴, δὲν διαφέρουν ὁμως λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι μιὰ πολλότης ποὺ ἔχει ὁμοιοειδῆ ἐνότητα.

Ἐπομένως οἱ ἀρχές τους δὲ θὰ εἶναι ὁρισμένες κατὰ τὸν

73. Τὸ νῦν εἶναι χρονικὴ στιγμή, χρονικὸ στίγμα χωρὶς διάρκεια. Τὸ νῦν διαιρεῖ καὶ καθιστᾷ τὸν χρόνο συνεχῇ, ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ χρόνου. Βλέπε Ἀριστοτέλους «Φυσικά», βιβλίο Δ.

74. Γιατὶ εἶναι αἰώνια καὶ ἀκίνητα. – Τὰ μαθηματικὰ μοιάζουν μὲ τὰ αἰσθητὰ (καὶ διαφέρουν ἀπὸ τις Ἰδέες) κατὰ τὸ ὅτι εἶναι πολλαπλά, πράγμα ποὺ τὰ ἐμποδίζει νᾶναι οὐσία καὶ ἀρχή: ἄρα πρέπει νὰ βρεθοῦν ἄλλες οὐσίες, ἔξω ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καὶ ἀπὸ τὰ μαθηματικά, κι' αὐτὸ δὲ μπορεῖ νᾶναι παρὰ οἱ Ἰδέες.

γραμμάτων ἀριθμῶ μὲν πάντων οὐκ εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ ὠρισμένοι, εἶδει δέ, ἐὰν μὴ λαμβάνῃ τις τησδὶ τῆς συλλαβῆς ἢ τησδὶ τῆς φωνῆς· τούτων δ' ἔσονται καὶ ἀριθμῶ ὠρισμένοι—ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μεταξύ· ἄπειρα γὰρ 20
κάκει τὰ ὁμοειδῆ), ὥστ' εἰ μὴ ἔστι παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ μαθηματικὰ ἕτερ' ἅττα οἷα λέγουσι τὰ εἶδη τινές, οὐκ ἔσται μία ἀριθμῶ [καὶ εἶδει] οὐσία, οὐδ' αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων ἀριθμῶ ἔσονται ποσαί τινες ἀλλὰ εἶδει—εἰ οὖν τοῦτο 25
ἀναγκαῖον, καὶ τὰ εἶδη ἀναγκαῖον διὰ τοῦτο εἶναι [τιθέναι]. καὶ γὰρ εἰ μὴ καλῶς διαρθροῦσιν οἱ λέγοντες, ἀλλ' ἔστι γε τοῦθ' ὃ βούλονται, καὶ ἀνάγκη ταῦτα λέγειν αὐτοῖς, ὅτι τῶν εἰδῶν οὐσία τις ἑκαστόν ἐστι καὶ οὐθὲν κατὰ συμβεβηκός.—ἀλλὰ μὴν εἴ γε θήσομεν τά τε εἶδη εἶναι καὶ 30
ἐν ἀριθμῶ τὰς ἀρχὰς ἀλλὰ μὴ εἶδει, εἰρήκαμεν ἃ συμβαίνειν ἀναγκαῖον ἀδύνατα.—σύνεγγυς δὲ τούτων ἐστὶ τὸ διαπορῆσαι πότερον δυνάμει ἔστι τὰ στοιχεῖα ἢ τιν' ἕτερον τρόπον. εἰ μὲν γὰρ ἄλλως πως, πρότερόν τι ἔσται τῶν ἀρχῶν ἄλλο (πρότερον γὰρ ἢ δύναμις ἐκείνης τῆς αἰτίας, 1003·

ἀριθμῶ, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ ὅλων τῶν αἰσθητῶν γραμμάτων οἱ ἀρχές δὲν εἶναι ὁρισμένες κατὰ τὸν ἀριθμὸ ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος—ἀρκεῖ μονάχα νὰ μὴν παίρνει κανεὶς τὶς ἀρχές αὐτῆς ἐδῶ τῆς συγκεκριμένης συλλαβῆς ἢ αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ συγκεκριμένου φθόγγου, γιατί σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι θᾶναι οἱ ἀρχές ὁρισμένες κατὰ τὸν ἀριθμῶ. Ὅμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μεταξύ· ἄπειρα γὰρ κάκει τὰ ὁμοειδῆ. Ἐπομένως, ἂν δὲν ὑπάρχουν ἔξω ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ μαθηματικὰ κάποια ἄλλα ὄντα σὰν αὐτὰ ποὺ μερικοὶ τὰ λένε Ἰδέες, δὲ θὰ ὑπάρξῃ οὐσία ποὺ νὰ εἶναι μία κατὰ τὸν ἀριθμῶ, ἀλλὰ μία μόνον κατὰ τὸ εἶδος (καὶ εἶδει)⁷⁵, οὔτε οἱ ἀρχές τῶν ὄντων θᾶναι ἀριθμητικὰ καθορισμένες ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος.

Ἄν λοιπὸν εἶναι ἀναγκαῖο νᾶναι καὶ ἀριθμητικὰ ὁρισμένες οἱ ἀρχές [ὄχι μόνον κατὰ τὸ εἶδος], γιὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο εἶναι κανεὶς ἀναγκασμένος νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ τῶν Ἰδεῶν τὴν ὑπαρξή. Γιατὶ βέβαια, ἂν καὶ δὲν τὸ διατυπώνουν καλὰ ὅσοι λένε ὅτι ὑπάρχουν Ἰδέες, ὅμως αὐτὸ εἶναι ποὺ θέλουν νὰ ποῦν, καὶ εἶναι ἀνάγκη αὐτοῖ νὰ παραδέχονται τὶς Ἰδέες, γιατί κάθε Ἰδέα εἶναι κάποια οὐσία καὶ καμμιά δὲν ὑπάρχει κατὰ συμβεβηκός [γιατὶ γιὰ νὰ εἶναι πραγματικὰ οὐσία ἢ Ἰδέα, πρέπει νὰ ὑπάρχει καθ' αὐτὴν καὶ ὄχι σὰν ἀπλὸς καθορισμὸς ἐνὸς ὑποκειμένου]. Ἄν πάλι παραδεχτοῦμε ὅτι ὑπάρχουν οἱ Ἰδέες καὶ ὅτι οἱ Ἀρχές εἶναι ἓνα κατὰ τὸν ἀριθμὸ κι' ὄχι κατὰ τὸ εἶδος, προκύπτουν τὰ ἀδύνατα ποὺ ἀναφέραμε προωτέρω [4, 999β-1000α].

1003α [Ἡ δεκάτη τρίτη ἀπορία] Στενὰ δεμένη μὲ τὸ προηγούμενο πρόβλημα εἶναι μιὰ ἄλλη ἀπορία: τὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν δυνάμει ἢ κατὰ κάποιον ἄλλον τρόπο; Γιατὶ ἂν τὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν κατὰ κάποιον ἄλλον τρόπο, κάτι ἄλλο θᾶναι προγενέστερο ἀπὸ τὶς ἀρχές⁷⁶ [ἢ δύναμις]. Γιατὶ ἡ δύναμις εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν ἐνεργεία αἰτία, κάθε τι ποὺ ὑπάρ-

75. Καὶ εἶδει, ἰσοδυναμεῖ κατὰ τὸν Ἀλέξ. (233, 26) μὲ τὸ ἀλλὰ τῶ εἶδει.

76. Κι ἔτσι, κατὰ τὸν Ἀλέξ., 235, 12, θὰ ὑπάρξουν τῶν ἀρχῶν ἀρχαί.

τὸ δὲ δυνατόν οὐκ ἀναγκαῖον ἐκείνως πᾶν ἔχειν)· εἰ δ' ἔστι
 δυνάμει τὰ στοιχεῖα, ἐνδέχεται μὴθὲν εἶναι τῶν ὄντων·
 δυνατόν γὰρ εἶναι καὶ τὸ μήπω ὄν· γίγνεται μὲν γὰρ τὸ
 μὴ ὄν, οὐθὲν δὲ γίγνεται τῶν εἶναι ἀδυνάτων.—ταύτας τε 5
 οὖν τὰς ἀπορίας ἀναγκαῖον ἀπορῆσαι περὶ τῶν ἀρχῶν, καὶ
 πότερον καθόλου εἰσὶν ἢ ὥς λέγομεν τὰ καθ' ἕκαστα. εἰ
 μὲν γὰρ καθόλου, οὐκ ἔσονται οὐσίαι (οὐθὲν γὰρ τῶν κοινῶν
 τόδε τι σημαίνει ἀλλὰ τοιόνδε, ἢ δ' οὐσία τόδε τι· εἰ δ'
 ἔσται τόδε τι καὶ <δεῖ> ἐκθέσθαι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον, πολλὰ 10

χει δυνάμει, δὲν ὑπάρχει ἀναγκαστικὰ ἐνεργεία, [δὲν ἐμπραγ-
 ματώνεται ἀναγκαστικὰ].

Ἄν πάλι ὑπάρχουν μόνον δυνάμει στοιχεῖα, μπορεῖ νὰ
 μὴν ὑπάρχει τίποτε ἀπολύτως. Γιατί κι' αὐτὸ ποὺ ἀκόμα δὲν
 ὑπάρχει ἔχει τὴν δύναμη νὰ ὑπάρξῃ, ἀφοῦ αὐτὸ ποὺ δημιουργ-
 γεῖται εἶναι αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει, τίποτε ὅμως δὲν γίγνεται
 ἀπὸ κείνα ποὺ δὲν ἔχουν τὴν δύναμη νὰ ὑπάρχουν.

[Ἡ δωδεκάτη ἀπορία] Τέτοιες λοιπὸν εἶναι οἱ ἀπορίες
 ποὺ ἀναπόφευκτα τίθενται σχετικὰ μὲ τὶς ἀρχές. Ἐπὶ πλέον,
 πρέπει νὰ ἀναρωτηθοῦμε ἂν ἔχουν μιὰ καθολικὴ ὑπαρξὴ ἢ
 ὑπάρχουν ὅπως παραδεχόμαστε ὅτι ὑπάρχουν τὰ καθ' ἕκα-
 στα, [τὰ ἀτομικὰ πράγματα.] Γιατί, ἂν ἡ ὑπαρξὴ τους εἶναι
 καθολικὴ, δὲν θάνα οὐσίες. Γιατί, αὐτὸ ποὺ εἶναι κοινὸ κατη-
 γορούμενο, δὲν δηλώνει μιὰ ἀτομικὴ οὐσία ἀλλὰ μιὰ τάδε
 ποιότητα, ἓνα τέτοιας λογῆς πρᾶγμα, ἐνῶ ἡ οὐσία εἶναι αὐτὸ
 ἐδῶ, τὸ τάδε ἀτομικὸ ὄν⁷⁷. Ἄν ὅμως ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτὸ τὸ

8) Ἐχειν (δηλ. κατὰστασις: εἶναι ντυμένος, ὅπλισμένος).

9) Ποιεῖν (καίει, χτυπάει).

10) Πάσχειν (υφίσταται ἐγχείρηση, καυτηρίαση).

Τὸ νόημα τῆς περὶ κατηγοριῶν ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας εἶναι ὅτι ὅποιο-
 δήποτε πρᾶγμα ἢ γεγονός ἢ ἀντικείμενο ποὺ παρέχεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία θὰ
 χαρακτηριστῇ μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ δέκα αὐτὰ χαρακτηριστικά.

Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη οἱ κατηγορίες ἀφοροῦν τὸ καθ' αὐτὸ ὄν, τὸ ὄν ποὺ μπο-
 ρώντας νὰ καθοριστῇ, στέκει σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ κατὰ συμβεβηκὸς ὄν ποὺ
 εἶναι τυχαῖο. Οἱ κατηγορίες δὲν ἀφοροῦν τὴν πραγματικὴ ὑπαρξὴ τῶν πραγ-
 μάτων (existentia), ἀλλὰ τὸν τρόπο σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο μποροῦν νὰ ὑπάρ-
 ξουν τὰ πράγματα σὰν ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας.

Οἱ καντιανὲς κατηγορίες (τοῦ Κάντ) ξεχωρίζουν βασικὰ ἀπὸ τὶς ἀριστοτε-
 λικὲς κατὰ τὸ ὅτι στηρίζονται ἐπάνω στὴν ποικιλία τῶν μορφῶν τῆς λογικῆς
 κρίσεως. Εἶναι καθαρὲς ἔννοιες τῆς νοήσεως καὶ γενικοὶ συνθετικοὶ τρόποι.
 Καὶ γι' αὐτὸ δὲ μποροῦν νὰ καταταχτοῦν στὶς κατηγορίες ὁ χρόνος καὶ ὁ τό-
 πος, ποὺ εἶναι γενικὲς μορφὲς τῆς αἰσθητικότητος. Ὁ Natorp ὀρίζει τὶς κατη-
 γορίες σὰν «ἀνώτατα εἶδη συνδέσεως καὶ κρίσεως».

77. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύει στὴν συνέχεια ὅτι τὸ κοινὸ κατηγορούμενο δὲ
 μπορεῖ νᾶναι ἓνα τόδε τι. Εἶναι μόνον ἓνα τοιόνδε (quale quid est), μιὰ ποιότης
 ἢ, ἀκριβέστερα, τὸ ὄν ποὺ ἔχει τὴν τάδε ποιότητα. Πρβλ. *Κατηγορίαι*, Ε, 3b. Ὁ
 Ἀριστοτέλης, στηριζόμενος στὴν πολλαπλότητα τῶν σημασιῶν ποὺ ἐννοοῦμε
 μὲ τὸ ῥῆμα «εἶναι», διακρίνει δέκα καθολικώτατα γένη στὰ ὅποια κατατάσσο-
 νται ὅλα τὰ δεδομένα τῆς πραγματικότητος. Τὰ γένη αὐτὰ τὰ ὀνομάζει κατηγο-
 ρίες, δηλαδὴ χαρακτηριστικά ποὺ μποροῦν νὰ ἀποδίδονται κατὰ λέξιν, νὰ
 ἀγορεύονται, δηλαδὴ νὰ ἐκφωνοῦνται ἐπάνω στὰ ὄντα. Κατὰ τὸν ἀριθμὸ οἱ
 γενικώτατοι αὐτοὶ ὀντολογικοὶ χαρακτηρισμοὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι δέκα:

- 1) Οὐσία (ἄνθρωπος, ἄλλο).
- 2) Ποσὸν (δυὸ πήχεις, τρεῖς πήχεις).
- 3) Ποιὸν (μαῦρο, μορφωμένος).
- 4) Πρὸς τι (δηλ. σχέσεις: διπλάσιος, πενταπλάσιος, μεγαλύτερο, μικρότερο).
- 5) Ποῦ (δηλ. κάπου: στὴν Ἀθήνα).
- 6) Πότε (δηλ. χρόνος: πέρυσι, ὕστερα).
- 7) Κεῖσθαι (κάθεται, εἶναι ξαπλωμένος).

ἔσται [ζῶα] ὁ Σωκράτης, αὐτός τε καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ζῶον, εἴπερ σημαίνει ἕκαστον τόδε τι καὶ ἓν)·—εἰ μὲν οὖν καθόλου αἱ ἀρχαί, ταῦτα συμβαίνει· εἰ δὲ μὴ καθόλου ἀλλ' ὡς τὰ καθ' ἕκαστα, οὐκ ἔσονται ἐπιστηταί· καθόλου γὰρ ἡ ἐπιστήμη πάντων· ὥστ' ἔσονται ἀρχαὶ ἕτεραι πρό- 15 τεραι τῶν ἀρχῶν αἱ καθόλου κατηγορούμεναι, ἅνπερ μέλλη ἔσεσθαι αὐτῶν ἐπιστήμη.

κοινὸ κατηγορούμενο εἶναι τὸ τάδε ἀτομικὸ ὄν, καὶ θέλουν νὰ τὸ κάνουν νὰ ὑπάρχει χωριστά, τότε θὰ ὑπάρχουν μέσα στὸν Σωκράτη πολλὰ ζῶα, δηλαδή ὁ ἴδιος⁷⁸, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ζῶο, ἂν βέβαια κάθε τι ἀπὸ αὐτὰ σημαίνει ἓνα συγκεκριμένο καὶ ἐνιαῖο τοῦτο ἐδῶ.

Ἄν λοιπὸν οἱ ἀρχές ἔχουν καθολικῆς μορφῆς ὑπαρξη, αὐτὰ τὰ παράλογα προκύπτουν. Ἄν ὅμως δὲν ἔχουν καθολικὴ ὑπαρξη, ἀλλὰ ὑπάρχουν σὰν τὰ κατέκαστα, δὲ μποροῦν νᾶναι ἀντικείμενα ἐπιστήμης, γιατί κάθε ἐπιστήμη ἀναφέρεται στὸ καθολικό. Κατὰ ταῦτα, θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἄλλες ἀρχές, προγενέστερες ἀπὸ τίς ἀρχές⁷⁹, δηλαδή ἐκείνες ποὺ θὰ ἀποδίδονται σὰν καθολικὰ κατηγορούμενα, ἂν πρόκειται νὰ ὑπαρξη ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν.

78. Ποὺ εἶναι «ἄτομος οὐσία», Ἄλέξ. 236, 9.

79. Καὶ εἶναι ἐπίσης παράλογο νὰ παραδεχτοῦμε ἀρχές τῶν ἀρχῶν.

Γ

²⁰ "Εστιν ἐπιστήμη τις ἥ θεωρεῖ τὸ ὄν ἢ ὄν καὶ τὰ τούτῳ ὑπάρχοντα καθ' αὐτό. αὕτη δ' ἐστὶν οὐδεμιᾷ τῶν ἐν μέρει λεγομένων ἢ αὐτῇ· οὐδεμία γὰρ τῶν ἄλλων ἐπισκοπεῖ καθόλου περὶ τοῦ ὄντος ἢ ὄν, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ τι ἀποτε-

1. Ἡ Μεταφυσικὴ ἢ Πρώτη φιλοσοφία ἔχει γιὰ ἀντικείμενο τὸ ὄν ὡς ὄν (τὸ ὄν ἢ ὄν, ens utiens), Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ ὄν ὡς ὄν; Μὲ τὸ ὄν ὡς ὄν πρέπει νὰ ἐννοήσουμε τὸ κοινὸ σὲ ὅλα τὰ ὄντα ὄν, τοῦ ὁποίου ὁμοῦς ὁ Ἀριστοτέλης ἀμφισβητεῖ καὶ τὴν πραγματικότητα ἀκόμη ὡς γένους, ἀφοῦ κάνει τὴν ἐννοια τοῦ ὄντος (καὶ συσχετικὰ καὶ τοῦ ἑνὸς τὴν ἐννοια), ἕναν ὄρο *καθέν*, (=ποῦ τὸ ἀναφέρουμε σὲ ἕνα μόνον), ἐνδιάμεσον ἀνάμεσα στὴν συνωνυμία καὶ τὴν ὁμωνυμία καὶ ἀνάλογον μὲ τὴν λέξη *ιατρικόν* (Γ, 2), ποῦ δὲν ἀξίζει παρὰ σὰν ἀπλὸ σχετικὸ μὲ τὴν ἱατρική.

Αὕτῃ ἡ καθαρῶς ὄντολογικὴ ἀντίληψη εἶναι, ἀσφαλῶς, ἀντίληψη τοῦ Ἀριστοτέλους, σὲ ὅλο τὸ βιβλίον Γ (προπάντων στὰ κεφ. 1 καὶ 2). Σὲ ἄλλα ὁμοῦς μεγάλῃς σημασίας χωρία (Ε, 1, 1026b – Κ, 7, 1064a), τὸ ὄν ὡς ὄν δηλώνει τίς μὴ αἰσθητὲς οὐσίες (δηλ. τὸν Θεό, τοὺς νόες τῶν Σφαιρῶν –βλ. Λ, κεφάλ. 8 –καὶ κεῖνο τὸ μέρος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τὸ λεγόμενο *ποιητικὸς νοῦς*, ποῦ μπορεῖ νὰ ζεῖ χωριστὰ ἀπὸ τὸ σῶμα), στὸ Λ δὲ βιβλίον δηλώνει τὸ κατ' ἑξοχὴν Ἄτομο, μοναδικό, ὑπερβατικό –τὸν Θεό. Τὸ ὄν ὡς ὄν εἶναι τὸ ὄν ἀπλῶς, κυρίως ἐξ οὗ τὰ ἄλλα τὸ εἶναι ἔχουσιν (Ἀσκλη).

Σχετικὰ μὲ τὸ ὁλοφάνερο αὐτὸ παράδοξο ποῦ, ἀντίθετα μὲ τὸν Πλάτωνα, κάνει νὰ ἀναφέρεται ἡ μεταφυσικὴ θεώρηση ἐπάνω σὲ ἕναν ὄρο τοῦ ὁποίου ἡ πραγματικότης κηρύσσεται ἀνύπαρκτη, πολλὰς γνῶμες διατυπώθηκαν ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς μελετητάς. Ἡ συμφιλίωση τόσο διαφορετικῶν θέσεων ἐγίνε μὲ

ΒΙΒΛΙΟ Γ'

1

Ἡ Μεταφυσικὴ, ἐπιστήμη τοῦ ὄντος ὡς ὄντος.

Ἐπάρχει μιὰ ἐπιστήμη ποῦ ἐξετάζει τὸ ὄν ὡς ὄν¹ καὶ ὅ,τι ἀνήκει στὸ ὄν δυνάμει τῆς καθ'αυτὸ φύσεώς του².

Ἡ ἐπιστήμη αὕτῃ δὲν ταυτίζεται μὲ καμμιά ἀπὸ τίς λεγόμενες ἐπὶ μέρους ἐπιστήμες. Γιατί καμμιά ἀπὸ τίς ἄλλες ἐπιστήμες δὲν ἐπιζητεῖ μιὰ καθολικὴ θεώρηση τοῦ ὄντος ὡς

τὴν παραδοχὴ μιᾶς ἐξελίξεως στὴν σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλους. Στὴν ἀρχή, ὁ Ἀριστοτέλης, τοποθετούμενος σὲ μιὰ ἀποκλειστικὰ θεολογικὴ ἀποψη, κληρονομημένη ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, θὰ εἶχε συλλάβει τὸ ὄν ὡς ὄν, σὰν τὸ Ἄτομο τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξὴ εἶναι ὁ ὄρος τῆς ὑπάρξεως τῶν ἄλλων ὄντων. Ἀργότερα, ὅσο ἀπὸ μιὰ ἀλλαγὴ ποῦ σιγά-σιγά ἐγίνε στὴν σκέψη του, ἡ Μεταφυσικὴ ἐγίνε γι' αὐτὸν ἡ ὄντολογικὴ ἐπιστήμη τῶν γενικῶν χαρακτήρων παντός ὅ,τι ὑπάρχει, καὶ τὸ βιβλίον Γ σημειώνει τὸ τελευταῖο στάδιο αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως. Ἐξελίξεως πολὺ ἀργῆς ἐπὶ πλέον καὶ ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Jäger, ἐπεκτείνονταν σὲ ὅλη τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπὸ τὴν περίοδο ἀκόμα τὴν λεγόμενη τῆς Ἀσσοῦ (348-345), στὴν ὁποία ἀνήκει τὸ *Περὶ Φιλοσοφίας* καὶ ἡ σύνταξη τῶν παλαιότερων βιβλίων, Α, Β, Γ, Ε, Ζ, Η, Θ, Ι καὶ Μ (ὡς τὸ 1086a). Ἄν, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀκόμα τῆς φιλοσοφικῆς του δραστηριότητος, ὁ Ἀριστοτέλης δείχνεται ἀνεξάρτητος ὁπαδὸς τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς θεολογίας τοῦ *Τιμαίου* (ἔργο τοῦ Πλάτωνος), κατὰ τὸ ὅτι ὑποκαθιστᾷ στὴν ἐννοια τῆς Ψυχῆς τοῦ Κόσμου τὴν ἐννοια ἐνὸς μοναδικοῦ Κινητήρος, ἄϋλου, ὑπερβατικοῦ –ὥστόσο παραμένει σύμφωνος μὲ τὴν Ἀκαδημία (Σχολὴ Πλάτωνος) ἐπάνω στὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς ὑπέρτατου καὶ μοναδικοῦ Θεοῦ. Μόνον σιγά-σιγά, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση πιὸ θετικῶν ἀπασχολήσεων καὶ στροφῆς πρὸς ἐρευνες πειραματικῆς τάξεως, ἡ μεταφυσικὴ του ἀναπτύχθηκε εἰς βάρος τῆς θεολογίας του, γιὰ νὰ γίνῃ μιὰ ὄντολογία καὶ νὰ καταλήξῃ, περνώντας ἀπὸ τὸ *Περὶ Οὐρανοῦ* καὶ τὸ Θ τῶν *Φυσικῶν*, στὶς ἀστρονομικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Λ, 8, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφασιστικὰ παραδέχεται τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν ἀκίνητων κινήτρων.

2. «Τὰ ὑπάρχοντα καθ' αὐτό», τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα, εἶναι π.χ. ἡ ταυτότης, ἡ ἐτερότης, ἡ ἐναντιότης, τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος, τὸ ὅλον καὶ τὸ μέρος, ἡ τελειότης καὶ ἡ ἐνότης, κλπ. Θὰ ἐξεταστοῦν στὸ βιβλίον Ι.

καθόλου περὶ τοῦ ὄντος ἢ ὄν, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ τι ἀποτε-
 25 μόμεναι περὶ τοῦτο θεωροῦσι τὸ συμβεβηκός, οἷον αἱ μαθη-
 25 ματικάι τῶν ἐπιστημῶν. ἐπεὶ δὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀκρο-
 τάτας αἰτίας ζητοῦμεν, δῆλον ὡς φύσεώς τινος αὐτὰς
 ἀναγκαῖον εἶναι καθ' αὐτήν. εἰ οὖν καὶ οἱ τὰ στοιχεῖα τῶν
 ὄντων ζητοῦντες ταύτας τὰς ἀρχὰς ἐζήτουν, ἀνάγκη καὶ τὰ
 στοιχεῖα τοῦ ὄντος εἶναι μὴ κατὰ συμβεβηκός ἀλλ' ἢ
 30 ὄν' διὸ καὶ ἡμῖν τοῦ ὄντος ἢ ὄν τὰς πρώτας αἰτίας
 ληπτέον.

Τὸ δὲ ὄν λέγεται μὲν πολλαχῶς, ἀλλὰ πρὸς ἓν καὶ 2
 μίαν τινὰ φύσιν καὶ οὐχ ὁμωνύμως· ἀλλ' ὥσπερ καὶ τὸ
 ὑγιεινὸν ἅπαν πρὸς ὑγίειαν, τὸ μὲν τῷ φυλάττειν τὸ δὲ
 35 τῷ ποιεῖν τὸ δὲ τῷ σημείον εἶναι τῆς ὑγείας τὸ δ' ὅτι
 1003^b δεκτικὸν αὐτῆς, καὶ τὸ ἱατρικὸν πρὸς ἱατρικὴν (τὸ μὲν
 γὰρ τῷ ἔχειν ἱατρικὴν λέγεται ἱατρικὸν τὸ δὲ τῷ εὐφυὲς
 εἶναι πρὸς αὐτήν τὸ δὲ τῷ ἔργον εἶναι τῆς ἱατρικῆς,
 ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ ἄλλα ληψόμεθα λεγόμενα τούτοις),
 5 οὕτω δὲ καὶ τὸ ὄν λέγεται πολλαχῶς μὲν ἀλλ' ἅπαν

ὄντος, ἀλλὰ κόβοντας ἓνα κομμάτι ἀπὸ αὐτό, ζητοῦν νὰ
 ἰδοῦν τὰ συμβεβηκότα³ αὐτοῦ τοῦ τμήματος, ὅπως κάνουν οἱ
 μαθηματικές ἐπιστῆμες.

Ἐπειδὴ ὁμως ἀναζητοῦμε τὶς ἀρχὲς καὶ τὶς ἀκρότατες
 αἰτίες, ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι ἀναγκαστικά ὑπάρχει κάποια
 πραγματικότης στὴν ὁποία αὐτὲς οἱ ἀρχὲς κι' αὐτὲς οἱ αἰτίες
 ἀνήκουν, δυνάμει τῆς ἴδιας τῆς φύσεώς της. Ἄν λοιπὸν καὶ οἱ
 τὰ στοιχεῖα τῶν ὄντων ζητοῦντες [δηλ. οἱ φυσιολόγοι] ταύ-
 25 τας τὰς ἀρχὰς ἐζήτουν, ἀνάγκη καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὄντος
 εἶναι μὴ κατὰ συμβεβηκός ἀλλ' ἢ ὄν. Γι' αὐτὸ κι' ἐμεῖς, πρέπει
 νὰ βροῦμε τὶς πρώτες αἰτίες τοῦ ὄντος ὡς ὄντος.

2

Ἡ Μεταφυσική, ἐπιστήμη τῆς οὐσίας,
 τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ πολλαπλοῦ,
 καὶ τῶν ἀντιθέτων ποὺ ἀπ' αὐτὰ παράγονται.

1003β Τὸ ὄν, βέβαια, τὸ λέμε μὲ πολλὲς σημασίες, ἀλλὰ τὸ
 ἀναφέρομε σὲ ἓνα, σὲ μιὰ μόνον καθορισμένη φύση. Αὐτὸ
 ὁμως δὲν εἶναι μιὰ ἀπλὴ ὁμωνυμία, ἀλλὰ εἶναι ὅπως κάθε
 ὑγιεινὸ τὸ ἀναφέρομε στὴν ὑγεία, τὸ ἓνα γιατί φυλάει τὴν
 ὑγεία, τὸ ἄλλο γιατί φτιάχνει τὴν ὑγεία, τὸ ἄλλο γιατί εἶναι
 σημάδι τῆς ὑγείας, τὸ ἄλλο γιατί εἶναι ἐπιδεκτικὸ τῆς ὑγείας.
 Καὶ τὴν λέξη ἱατρικὴ τὴν λέμε ἀναφέροντάς τιν στὴν ἱατρικὴ.
 Καὶ ἡ ὀνομασία ἱατρικὸ λέγεται ἢ γι' αὐτὸ ποὺ κατέχει τὴν τέ-
 χνη τῆς ἱατρικῆς ἢ γι' αὐτὸ ποὺ ἐκ φύσεως εἶναι κατάλληλο γι'
 αὐτὴ ἢ τέλος γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι ἔργο τῆς ἱατρικῆς. Μποροῦμε
 δὲ νὰ φέrouμε κι' ἄλλα παρόμοια παραδείγματα. Κατ' αὐτὸν
 δὲ τὸν τρόπο καὶ τὸ ὄν τὸ λέμε μὲ πολλὲς σημασίες, σὲ κάθε
 ὁμως σημασία, κάθε ὀνομασία γίνεται σχετικὰ μὲ μιὰν μονα-
 25 δικὴ ἀρχὴ (ἀλλ' ἅπαν πρὸς μίαν ἀρχήν).

3. Αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται στὴν σημείωση 2.

πρὸς μίαν ἀρχήν· τὰ μὲν γὰρ ὅτι οὐσίαι, ὄντα λέγεται, τὰ δ' ὅτι πάθη οὐσίας, τὰ δ' ὅτι ὁδὸς εἰς οὐσίαν ἢ φθοραὶ ἢ στερήσεις ἢ ποιότητες ἢ ποιητικὰ ἢ γεννητικὰ οὐσίας ἢ τῶν πρὸς τὴν οὐσίαν λεγομένων, ἢ τούτων τινὸς
 10 ἀποφάσεις ἢ οὐσίας· διὸ καὶ τὸ μὴ ὄν εἶναι μὴ ὄν φαμεν. καθάπερ οὖν καὶ τῶν ὑγιεινῶν ἀπάντων μία ἐπιστήμη ἔστιν, ὁμοίως τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. οὐ γὰρ μόνον <περὶ> τῶν καθ' ἓν λεγομένων ἐπιστήμης ἐστὶ θεωρῆσαι μιᾶς ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς μίαν λεγομένων φύσιν· καὶ γὰρ ταῦτα τρόπον τινὰ
 15 λέγεται καθ' ἓν. δηλὸν οὖν ὅτι καὶ τὰ ὄντα μιᾶς θεωρῆσαι ἢ ὄντα. πανταχοῦ δὲ κυρίως τοῦ πρώτου ἢ ἐπιστήμης, καὶ ἐξ οὗ τὰ ἄλλα ἤρτηται, καὶ δι' ὃ λέγονται. εἰ οὖν τοῦτ' ἐστὶν ἡ οὐσία, τῶν οὐσιῶν ἂν δέοι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ἔχειν

4. Δεδομένου ὅτι ἡ οὐσία εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄν, τὸ «κυρίως», ὄν, κατὰ τὸν Ἀλέξ. (242, 10).
5. Ἐπὶ παραδείγματι ἡ θερμότης, τὸ ψυχρό, τὸ ξερό, ἡ ὑγρασία (Ἀλέξ. 242, 18).
6. Ἡ γένεσις καὶ ἡ αὔξησις.
7. Ἡ τυφλότης.
8. Οἱ «ἔξεις, διαθέσεις, σχήματα» (Ἀλέξ. 242, 24).

Γιατί βέβαια τὰ μὲν λέγονται ὄντα ἐπειδὴ εἶναι οὐσίαις⁴, τὰ δὲ γιατί εἶναι καθορισμοὶ⁵ (πάθη) τῆς οὐσίας, τὰ δὲ ἄλλα γιατί εἶναι ὁδός⁶ [acheminement] πρὸς τὴν οὐσίαν ἢ, ἀντίθετα, εἶναι φθορὰς τῆς οὐσίας ἢ γιατί εἶναι στερήσεις⁷ ἢ ποιότητες τῆς οὐσίας⁸ ἢ γιατί εἶναι ποιητικὰ [κινητικὰ] ἢ γεννητικὰ αἰτία εἴτε μιᾶς οὐσίας⁹ εἴτε τῶν λεγομένων σχετικὰ μὲ τὴν οὐσίαν, ἢ. τέλος, γιατί εἶναι ἀρνήσεις κάποιας ἀπὸ τῆς ιδιότητος μιᾶς οὐσίας ἢ ἀρνήσεις τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας.

Γι' αὐτὸ λέμε ὅτι καὶ τὸ Μή-Ὄν ὑπάρχει: εἶναι Μή-Ὄν (Διὸ καὶ τὸ μὴ ὄν εἶναι μὴ ὄν φαμέν). Ὅπως λοιπὸν καὶ γιὰ ὅλα τὰ ὑγιεινὰ μία μόνον ἐπιστήμη ὑπάρχει – ἔτσι συμβαίνει καὶ γιὰ τῆς ἄλλης περιπτώσεις. Γιατί ὅχι μόνον ἡ μελέτη τῶν πραγμάτων ποὺ ἔχουν κοινότητα ἐννοίας ἐμπίπτει στὴν ἀρμοδιότητα μιᾶς μόνον ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ἡ μελέτη τῶν ἀπλῶν σχετικῶν πρὸς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν πραγμάτων, καθόσον κι' αὐτὰ τρόπον τινὰ ἔχουν κοινότητα ἐννοίας¹⁰.

Εἶναι λοιπὸν ὀλοφάνερο ὅτι ἀνήκει ἐπίσης σὲ μιὰ μόνον ἐπιστήμη νὰ μελετήσῃ ὅλα τὰ ὄντα ὡς ὄντα. Σὲ κάθε περιοχὴ, ὅμως, τὸ κύριο θέμα τῆς ἐπιστήμης εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι πρῶτο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ τὰ ἄλλα εἶναι ἐξαρτημένα καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ τὰ ἄλλα παίρνουν τὴν ὀνομασία τους¹¹. Ἄν λοιπὸν αὐτὸ εἶναι ἡ οὐσία, θὰ πρέπει ὁ φιλόσοφος νὰ κατέχει τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς αἰτίας τῶν οὐσιῶν.

9. Ὁ Ἀλέξ. φέρνει γιὰ παράδειγμα τὸ σπέρμα, ὃ δὲ Ἀσκλ. προσθέτει καὶ τὴν θερμότητα: ἀπὸ γὰρ τῆς θερμότητος, ποιότης γίνεται σῆμις, ἐκ δὲ τῆς σήψεως, οὐσία τίκεται.
10. Ἀποτελοῦν κι' αὐτὰ ἀντικείμενο ἐπιστήμης, λόγῳ τοῦ κοινοῦ ἀναλογικοῦ χαρακτηρισμοῦ των, χωρὶς νᾶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει ταυτότης γένους.
11. Ἡ ὑγεία π.χ. εἶναι τὸ κυρίως καὶ μάλιστα ἀντικείμενο τῆς ἱατρικῆς (Ἀλέξ. 244, 15).

τὸν φιλόσοφον.—ἅπαντος δὲ γένους καὶ αἰσθησις μία ἐνός
 20 καὶ ἐπιστήμη, οἷον ἡ γραμματικὴ μία οὐσα πάσας θεωρεῖ
 τὰς φωνάς· διὸ καὶ τοῦ ὄντος ἢ ὃν ὅσα εἶδη θεωρῆσαι μιᾶς
 ἐστὶν ἐπιστήμης τῷ γένει, τὰ τε εἶδη τῶν εἰδῶν. [εἰ δὲ τὸ
 ὄν καὶ τὸ ἐν ταυτὸν καὶ μία φύσις τῷ ἀκολουθεῖν ἀλλή-
 λους ὥσπερ ἀρχὴ καὶ αἷτιον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐνὶ λόγῳ δηλού-
 μενα (διαφέρει δὲ οὐθὲν οὐδ' ἂν ὁμοίως ὑπολάβωμεν, ἀλλὰ 25
 καὶ πρὸ ἔργου μᾶλλον)· ταῦτό γάρ εἰς ἄνθρωπος καὶ ὢν ἄνθρω-
 πος καὶ ἄνθρωπος, καὶ οὐχ ἕτερόν τι δηλωτὶ κατὰ τὴν λέξιν
 ἐπαναδιπλούμενον τὸ εἰς ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ ἔστιν εἰς ὢν
 ἄνθρωπος· δηλὸν δ' ὅτι οὐ χωρίζεται οὐτ' ἐπὶ γενέσεως οὐτ'
 ἐπὶ φθορᾶς, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνός· ὥστε φανερόν ὅτι 30
 ἡ πρόσθεσις ἐν τούτοις ταῦτό δηλοῖ, καὶ οὐδὲν ἕτερον τὸ ἐ-
 παρὰ τὸ ὄν, ἔτι δ' ἡ ἐκάστου οὐσία ἐν ἐστὶν οὐ κατὰ συμβε-
 ηκός, ὁμοίως δὲ καὶ ὅπερ ὄν τι.—ὥσθ' ὅσαπερ τοῦ ἐνός
 εἶδη, τσαῦτα καὶ τοῦ ὄντος· περὶ ὢν τὸ τί ἐστὶ τῆς

Ἀλλὰ ὅπως γὰρ κάθε γένος δὲν ὑπάρχει παρὰ μιὰ μόνον
 αἰσθησις, ἔτσι δὲν ὑπάρχει παρὰ μιὰ καὶ μόνον ἐπιστήμη,
 ὅπως π.χ. ἡ γραμματικὴ, ποὺ ἐνῶ εἶναι μία, μελετᾷ ὅλους
 τοὺς ἑναρθροὺς ἥχους. Γι' αὐτό, μία κατὰ τὸ γένος ἐπιστήμη
 θὰ πραγματευθῇ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ ὄντος ὡς ὄντος, καθὼς καὶ
 τίς εἰδικὲς διαιρέσεις τῶν διαφορῶν εἰδῶν τοῦ ὄντος.

Τώρα¹², τὸ ὄν καὶ τὸ ἓνα εἶναι ταυτόσημα καὶ τῆς ἴδιας
 φύσεως, κατὰ τὸ ὅτι εἶναι συσχετικά τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο, ὅπως
 εἶναι συσχετικοὶ οἱ ὅροι ἀρχὴ καὶ αἷτιο, χωρὶς ὥστόσο νὰ
 ἐκφράζονται μὲ τὸν ἴδιο ὀρισμό, ἀλλὰ, κι' ἂν γινόταν αὐτό,
 τίποτε δὲ θ' ἄλλαζε, ἀπεναντίας θὰ μᾶς βοηθοῦσε στὴν δου-
 λειά μας. Καὶ πραγματικά, ὑπάρχει ταυτότης ἀνάμεσα στὶς
 ἐκφράσεις ἓνας ἄνθρωπος, ἄνθρωπος ὑπάρχων, καὶ ἄνθρω-
 πος, καὶ τίποτε τὸ διαφορετικὸ δὲν ἐκφράζει ἢ χρησιμοποίη-
 ση τοῦ λεκτικοῦ διπλασιασμοῦ ἓνας ἄνθρωπος εἶναι, ἀντὶ
 ἀπλῶς νὰ ποῦμε ἄνθρωπος εἶναι. Γιατὶ εἶναι φανερό ὅτι ὁ
 ἄνθρωπος δὲ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἐνότητά του οὔτε στὴν γένε-
 ση οὔτε στὴν φθορά¹³. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνός, δηλαδή
 οὔτε τὸ ἓνα χωρίζεται ἀπὸ τὸ ὄν. Ἐπομένως, εἶναι ὀλοφά-
 νερο ὅτι ἡ προσθήκη αὐτὴ τὴν ἴδια σημασία δίνει καὶ δὲν εἶναι
 καθόλου διαφορετικὸ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ὄν.

Ἀκόμη, ἡ οὐσία τοῦ κάθε ὄντος εἶναι μία, κι' αὐτὸ ὄχι
 κατὰ συμβεηκός, (ὁμοίως δὲ καὶ ὅπερ ὄντι)¹⁴ εἶναι καὶ ὃν σὲ
 πρωτεύουσα σημασία εἶναι καὶ κάτι ποὺ οὐσιαστικά ὑπάρ-
 χει. Συμπεράσμα: Ὅσα ἀκριβῶς εἶδη τοῦ ἓνός ὑπάρχουν,
 τόσα ὑπάρχουν καὶ τοῦ ὄντος. Ἡ μελέτη του τί ἐστὶ [τῆς

12. Ὁ Ἀλέξ. γράφει γὰρ τὴν μετάβαση αὐτὴ τὰ ἐξῆς: Δείξας ὅτι μιᾶς ἐστὶν ἐπιστή-
 μης ἢ τὲ περὶ τοῦ ὄντος ἢ ὃν θεωρία καὶ ἡ περὶ τοῦ πόσα καὶ τίνα τοῦ ὄντος
 εἶδη, ἐξῆς δείκνυσιν ὅσα καὶ τίνα εἶδη τοῦ ὄντος, πρῶτον δείξας ὅτι τὸ ἐν καὶ
 τὸ ὄν ταυτὰ ἀλλήλοις ἐστὶ κατὰ τὸ ὑποκείμενον (216, 28-31).

13. Ὁ Bonitz βρῖσκει τὴν φράση αὐτὴ σκοτεινὴ. Ἡ ἐξηγήση τοῦ Ἀσκληπιοῦ. 236, 25-27,
 εἶναι ἐνδιαφέρουσα: Οἷον γίνεται εἷς ἄνθρωπος, γίνεται ὢν ἄνθρωπος – φθεί-

ρεται εἷς ἄνθρωπος, φθίρεται ὢν ἄνθρωπος. Μερικοὶ μελετηταὶ κακῶς κα-
 ταργοῦν τὴν λέξη εἷς ἀπὸ αὐτὸ τὸ κείμενο τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

14. Τὸ ὅπερ, τοῦ κυρίως ἐστὶ δηλωτικόν (Ἀλέξ.), δηλ. αὐτὸ ποὺ ἀνήκει στοῦ ἴδιο
 πρᾶγμα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ιδιότητές του.

αὐτῆς ἐπιστήμης τῷ γένει θεωρῆσαι, λέγω δ' οἷον περὶ 35
ταύτου καὶ ὁμοίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. σχεδὸν δὲ
πάντα ἀνάγεται τὰναντία εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην· τεθεω- 1004^a
ρήσθω δ' ἡμῖν ταῦτα ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν ἐναντίων.]] καὶ
τοσαῦτα μέρη φιλοσοφίας ἔστιν ὅσαιπερ αἱ οὐσίαι· ὥστε
ἀναγκαῖον εἶναί τινα πρώτην καὶ ἐχομένην αὐτῶν. ὑπάρ-
χει γὰρ εὐθὺς γένη ἔχον τὸ ὄν [καὶ τὸ ἐν]· διὸ καὶ αἱ 5
ἐπιστήμαι ἀκολουθήσουσι τούτοις. ἔστι γὰρ ὁ φιλόσοφος
ὥσπερ ὁ μαθηματικὸς λεγόμενος· καὶ γὰρ αὕτη ἔχει
μέρη, καὶ πρώτη τις καὶ δευτέρα ἔστιν ἐπιστήμη καὶ ἄλλαι
ἐφεξῆς ἐν τοῖς μαθήμασιν.—ἐπεὶ δὲ μιᾶς τὰντικείμενα
θεωρῆσαι, τῷ δὲ ἐνὶ ἀντίκειται πλῆθος [[ἀπόφασιν δὲ καὶ 10

οὐσίας] τῶν διαφόρων αὐτῶν εἰδῶν¹⁵, θὰ εἶναι ἀντικείμενο
μιᾶς κατὰ τὸ γένος ἐπιστήμης: θέλω νὰ πῶ ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ
ἐπιστήμη θὰ μελετήσῃ τὸ ταυτό π.χ., καὶ τὸ ὅμοιο καὶ τὰ ἄλλα
παρόμοια εἶδη τοῦ Ἐνός, καθὼς καὶ τὰ ἐναντία¹⁶ πρὸς αὐτὰ
ἀντικείμενα. Ὅλα σχεδὸν ἐξ ἄλλου τὰ ἐναντία, ἀνάγονται
στὴν κύρια αὐτὴ ἀντίθεση: ἃς περιοριστοῦμε ἐπὶ τοῦ προκει-
μένου στὴν ἔρευνα ποὺ κάναμε στὴν *Ἐκλογὴν τῶν ἐναντίων*
[ἔργο ποὺ χάθηκε καὶ ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο *Περὶ*
Ἐναντίων ποὺ ἀναφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος].

1004a Ἡ δὲ φιλοσοφία ἔχει τόσα ἀκριβῶς μέρη, ὅσες καὶ
οὐσίαι ὑπάρχουν. Ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει μέσα
σὲ αὐτὰ μιὰ Πρώτη φιλοσοφία καί, μετὰ μιὰ Δεύτερη φιλοσο-
φία¹⁷. Γιατὶ τὸ Ὄν καὶ τὸ Ἔνα διαιροῦνται ἄμεσα, χωρὶς
ἐνδιάμεσο σὲ ὁρισμένα γένη¹⁸, καὶ ἡ διαίρεση αὐτὴ θὰ ἐπιφέ-
ρῃ μιὰ ἀντίστοιχη διαίρεση τῶν ἐπιστημῶν. Γιατὶ συμβαίνει
μὲ τὸν λεκτικὸ ὅρο *φιλόσοφος*, ὅτι ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ
τὸν ὅρο *μαθηματικός*. Γιατὶ ὅλοι βέβαια ξέρομε ὅτι ἡ μαθημα-
τικὴ ἐπιστήμη ἔχει μέρη, καὶ ὑπάρχει κάποια πρώτη μαθημα-
τικὴ ἐπιστήμη καὶ κάποια δεύτερη καὶ ἄλλες στὴν σειρὰ κα-
τώτερες.

Ἐπειδὴ ἐμπίπτει στὴν ἀρμοδιότητα μιᾶς μόνον ἐπιστήμης
νὰ ἐξετάσῃ ὅσα στέκονται σὲ ἀντιθετικὴ θέση, στὸ Ἔνα δὲ
ἀπέναντι στέκεται τὸ πλῆθος¹⁹, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὴν

15. Ὁ Ἀλέξ. (249, 28) παρατηρεῖ ὅτι ἀνακριβῶς ὁ Ἀρ. ἐκφράζεται ἐδῶ, γιατί τὸ
Ὄν καὶ τὸ Ἔνα δὲν εἶναι γένη καὶ κατὰ συνέπεια δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ
εἶδη τους.

16. Ἡ κυριώτερη ἀντίθεση εἶναι τοῦ ὄντος καὶ μὴ-ὄντος, τοῦ Ἐνός καὶ τοῦ
Πολλαπλοῦ, στὴν ὁποία ἀνάγονται οἱ ἄλλες ἐναντιότητες: τὸ ὅμοιο καὶ τὸ ἴσο
ἐμπίπτουν στὸ Ἔνα, τὸ ἀνόμοιο καὶ τὸ ἄνισο στὸ Πολλαπλόν.

17. Ὅπως στὰ μαθηματικὰ ὑπάρχουν διάφοροι κλάδοι ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ
διάφορα ἀντικείμενά τους, ἔτσι καὶ οἱ διαφορετικὲς οὐσίαι ἀποτελοῦν τὸ
ἀντικείμενο τῶν διαφόρων μερῶν τῆς φιλοσοφίας: *περὶ τῶν οὐσιῶν, πρῶται*
μέν αἱ ἀγέννητοι τε καὶ ἀφθαρτοί, ἀσώματοι τε καὶ ἀκίνητοι (περιοχὴ τῆς πρώ-
της φιλοσοφίας)... *ἡ δὲ τὰς αἰδίου μὲν ἐν κινήσει δέ, δευτέρα, τρίτη δέ, ἡ περὶ*
τὰς οὐσίας τὰς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ Ἀλέξ. 251, 26-38.

18. Ἐδῶ τὰ γένη πρέπει, κατὰ τὸν Bonitz, νὰ παρθῶν σὰν εἶδη.

19. Κατὰ τὸν Ἀλέξ. τὸ χωρίο αὐτὸ συνδέεται μὲ τὸ 1001a 1 (*τε θεωρήσθω...*).

στέρησιν μιᾶς ἐστὶ θεωρῆσαι διὰ τὸ ἀμφοτέρως θεωρεῖσθαι τὸ ἐν οὐ ἡ ἀπόφασις ἢ ἡ στέρησις. ἡ <γὰρ> ἀπλῶς λέγομεν ὅτι οὐχ ὑπάρχει ἐκεῖνο, ἢ τινι γένει· ἔνθα μὲν οὖν τῷ ἐνὶ ἡ διαφορὰ πρόσεστι παρὰ τὸ ἐν τῇ ἀποφάσει, ἀπουσία γὰρ ἡ ἀπόφασις ἐκείνου ἐστίν, ἐν δὲ τῇ στερήσει καὶ ὑποκει- 15 μένη τις φύσις γίννεται καθ' ἧς λέγεται ἡ στέρησις]] [τῷ δ' ἐνὶ πλήθος ἀντίκειται] ὥστε καὶ πάντικείμενα τοῖς εἰρη- μένοις, τό τε ἕτερον καὶ ἀνόμοιον καὶ ἄνισον καὶ ὅσα ἄλλα λέγεται ἢ κατὰ ταῦτα ἢ κατὰ πλήθος καὶ τὸ ἐν, τῆς εἰρημένης γνωρίζειν ἐπιστήμης· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ ἐναντιό- 20 τῆς· διαφορὰ γάρ τις ἡ ἐναντιότης, ἡ δὲ διαφορὰ ἑτερό- τῆς. ὥστ' ἐπειδὴ πολλαχῶς τὸ ἐν λέγεται, καὶ ταῦτα πολ- λαχῶς μὲν λεχθήσεται, ὅμως δὲ μιᾶς ἅπαντά ἐστι γνωρί- ζειν· οὐ γὰρ εἰ πολλαχῶς, ἐτέρας, ἀλλ' εἰ μήτε καθ' ἐν μήτε

ἄρνηση καὶ τὴν στέρηση, μιὰ καὶ ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη εἶναι ἀρμό- διο νὰ ἐξετάσῃ, γιατί τὸ Ἔνα μπορεῖ νὰ τὸ ἰδοῦμε ἀπὸ δυὸ ἀπόψεις: ὡς Ἔνα ποὺ παθαίνει ἄρνηση ἢ ὡς Ἔνα ποὺ παθαί- νει στέρηση – ἡ δηλαδὴ ἀπόλυτα λέμε ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐκεῖνο ποὺ ἄρνεῖται κανεὶς ἢ λέμε ὅτι ἐκεῖνο δὲν ὑπάρχει σὲ κάποιο ὀρισμένο γένος στὴν τελευταία περίπτωσι, μιὰ διαφορὰ ἔχει προστεθῇ σὲ αὐτὸ ποὺ ἐμπεριέχεται στὴν καθαρὴ ἄρνηση, για- τί ἡ ἄρνηση δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀπουσία τοῦ ἐν λόγῳ πράγματος, ἐνῶ στὴν στέρηση παίζει ρόλο καὶ κάποια βασικὴ φύση κάτω ἀπὸ τίς διαφορές, αὐτὴ δὲ ἡ φύση ἀφορᾷ τὴν στέρηση²⁰. Ἐπειδὴ λοιπὸν στὸ Ἔνα ἀντίκειται τὸ πλήθος²¹, βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ὅσα ἀντίκεινται σὲ ὅσα ἔχομε πῆ²², δηλαδὴ τὸ ἕτερον, τὸ ἀνόμοιον, τὸ ἄνισον, καὶ ὅσα ἄλλα ἐκφωνοῦνται ἀνάλογα μὲ αὐτοὺς τοὺς ὅρους²³, ἢ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντιστοι- χία ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ πλήθος καὶ στὸ Ἔνα, ὅλα αὐτὰ ἀρμόδια νὰ τὰ γνωρίζει εἶναι ἡ ἐπιστήμη ποὺ εἴπαμε.

Μέσα σὲ αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ ἐναντιότης. Γιατί ἡ ἐναντιότης εἶναι κάποια διαφορὰ, ἡ διαφορὰ ὅμως εἶναι ἑτερότης²⁴. Ἐπο- μένως, ἐπειδὴ τὸ Ἔνα τὸ λέμε μὲ πολλὰ σημασίε²⁵ κι' αὐτὰ μὲ πολλὰ σημασίες θὰ παρθοῦν. Ὡστόσο, ὅλα εἶναι θέματα μιᾶς καὶ μόνῃς ἐπιστήμης. Γιατί δὲν εἶναι ἡ πολλότης τῶν σημα- σιῶν ποὺ καθιστᾷ ἕναν ὅρον θέμα διαφορετικῶν ἐπιστημῶν,

20. Τὸ κείμενο αὐτῆς τῆς παρενθέσεως εἶναι ἀλλοιωμένο. Ἡ μετάφραση ἔγινε βά- σει τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ross, 1, 259-260. Πρέπει δὲ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ μετάφραση τοῦ τῷ ἐνὶ ἡ. – Για τὴν στέρηση, πρβλ. Δ, 22. – Ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἄρνήσεως καὶ στερήσεως ἔχει πλήρως ξεκαθαρισθῇ ἀπ' ὅλους τοὺς σχολιαστάς: «Στέρησιν λέγονται ἔχειν ἐκεῖνα τὰ πεφνκότε μὲν ἔχειν, μὴ ἔχοντα δὲ τότε, ὅτε πέφνκεν ἔχειν. Ὁ γὰρ λίθος οὐ λέγεται τυφλὸς οὔτε γὰρ πέφνκεν ἔχειν ὀφθαλμοῖς. Τὸ δὲ κινίδιον [τὸ σκυλί] λέγεται στέρησιν ἔχειν, ἡνίκα μὴ ἔχει ἐν τῷ καιρῷ, καθ' ὃν πέφνκεν ἔχειν». (Ἀσκληπ. 243, 4-7).

21. Ὡποπτη ἐπανάληψη, τὴν ὁποία δικαιολογημένα ὁ Ross βάζει μέσα σὲ ἀγκύ- λες.

22. Τὰ ὁποῖα τελοῦσαν ὑπὸ τὸ ἐν [τὸ ὅμοιο, τὸ ἴσον...].

23. Ποὺ παράγονται εἴτε ἀπὸ τὸ αὐτό, τὸ ὅμοιο, τὸ ἴσο, εἴτε ἀπὸ τὸ ἕτερο, τὸ ἀνό- μοιο, τὸ ἄνισο.

24. Ἐπομένως, προσθετεῖ ὁ Ἀλέξ. 254, 20-21, ἡ ἐναντιότης κατὰ τὴν ἐπὶ τὴν ἑτε- ρότητα ἀναφορὰν ὑπάγοιτο ἂν τῷ πλήθει, ἀλλ' οὐκ αὐτόθεν.

25. Τὸ Ἔνα ἔχει πολλὰ εἶδη (τὸ ὅμοιο, τὸ αὐτό, τὸ ἴσον...) καί, κατὰ συνέπειαν, τὰ ἴδια αὐτὰ τὰ εἶδη θὰ παρθοῦν μὲ πολλὰ σημασίες (μία ἰσότης π.χ. λαμβάνει χώραν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς, μία ἄλλη ἐν τοῖς μεγέθεσιν) ὅλες ὅμως γνωρίζονται ἀπὸ μιὰ καὶ τὴν αὐτὴ ἐπιστήμη. Πρβλ. Ἀσκληπ. 240, 1 κ.κ.

25 πρὸς ἐν οἱ λόγοι ἀναφέρονται. ἐπεὶ δὲ πάντα πρὸς τὸ πρῶτον ἀναφέρεται, οἷον ὅσα ἐν λέγεται πρὸς τὸ πρῶτον ἐν, ὡσαύτως φατέον καὶ περὶ ταύτου καὶ ἐτέρου καὶ τῶν ἐναντίων ἔχειν· ὥστε διελόμενον ποσαχῶς λέγεται ἕκαστον, οὕτως ἀποδοτέον πρὸς τὸ πρῶτον ἐν ἐκάστη κατηγορίᾳ πῶς πρὸς ἐκείνο
 30 λέγεται· τὰ μὲν γὰρ τῷ ἔχειν ἐκείνο τὰ δὲ τῷ ποιεῖν τὰ δὲ κατ' ἄλλους λεχθήσεται τοιούτους τρόπους.—φανερὸν οὖν [ὅπερ ἐν ταῖς ἀπορίαις ἐλέχθη] ὅτι μιᾶς περὶ τούτων καὶ τῆς οὐσίας ἐστὶ λόγον ἔχειν (τοῦτο δ' ἦν ἐν τῶν ἐν τοῖς ἀπορήμασιν), καὶ ἔστι τοῦ φιλοσόφου περὶ πάντων δύνασθαι θεωρεῖν. εἰ γὰρ μὴ τοῦ φιλοσόφου, τίς ἔσται
 1004^b ὁ ἐπισκεψόμενος εἰ ταῦτο Σωκράτης καὶ Σωκράτης καθήμενος, ἢ εἰ ἐν ἐνὶ ἐναντίον, ἢ τί ἐστὶ τὸ ἐναντίον ἢ ποσαχῶς λέγεται; ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων.
 5 ἐπεὶ οὖν τοῦ ἐνός ἢ ἐν καὶ τοῦ ὄντος ἢ ὄν ταῦτα καθ' αὐτά ἐστι πάθη, ἀλλ' οὐχ ἢ ἀριθμοὶ ἢ γραμμαὶ ἢ πῦρ, δηλὸν ὡς ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης καὶ τί ἐστὶ γνωρίσαι καὶ τὰ συμ-

ἀλλὰ εἶναι μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὀνομάζεται ἐν σχέσει πρὸς μία μοναδικὴ ἀρχή, καί, ἐπίσης, ὅτι οἱ παραγωγοὶ ὀρισμοὶ τοῦ δὲν ἀναφέρονται σὲ μιὰ πρωταρχικὴ σημασία.

Ἐπειδὴ ὁμως ὅλα ἀναφέρονται πρὸς τὸ πρῶτο, π.χ. ὅσα λέγονται ἓνα, ἀναφέρονται πρὸς τὸ πρῶτο ἓνα, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα καὶ σχετικὰ μὲ ταυτό, καὶ μὲ τὸ ἕτερο, καὶ μὲ τὰ ἐναντία γενικά.

Ἐπομένως, ἀφοῦ ξεχωρίση κανεῖς ἀναλυτικὰ κατὰ πόσες σημασίες κάθε τι λέγεται, ἔπειτα πρέπει νὰ δείξῃ πῶς ἐκφωνεῖται τὸ κάθε τι, σχετικὰ πρὸς ὃ, τι εἶναι πρῶτο σὲ κάθε κατηγορία²⁶: γιὰ τὸ ὅρισμα πρᾶγματα θὰ πάρουν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχουν μέσα τους αὐτὴ τὴν πρώτη ἔννοια, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ὅτι τὴν παράγουν, καὶ ἄλλα κατὰ ἀνάλογον τρόπον.

Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι, ὅπως εἶπαμε καὶ στὶς Ἀπορίες [στό Β΄ 1, 995β καὶ 2, 997α], μιὰ μόνον ἐπιστήμη ἔχει ἀρμοδιότητα νὰ μιλήσῃ γι' αὐτὰ καὶ γιὰ τὴν οὐσία. Ἦταν τὸ ζήτημα αὐτὸ μιὰ ἀπὸ τίς ἀπορίες ποὺ εἴχαμε θέσει. Ἄς προσθέσουμε ὅτι ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἀπλώνει τὴν θεώρησή του ἐπάνω σὲ κάθε τι²⁷.

1004β Γιατὶ ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι δουλειὰ τοῦ φιλοσόφου, ποῖος θὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ ἐξετάσῃ, ἂν ὁ Σωκράτης εἶναι ταυτό μὲ τὸν καθήμενον Σωκράτη²⁸ ἢ ἂν σὲ ἓνα πρᾶγμα ἓνα μόνον ἐναντίον ὑπάρχει ἢ τί εἶναι τὸ ἐναντίον²⁹; Ἔτσι ἔχουν τα πράγματα, καὶ σχετικὰ μὲ ὅλα αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ζητήματα.

Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὲς οἱ ἔννοιες [δηλ. τὸ ταυτό, τὸ ἕτερο, τὸ ὅμοιο, τὸ ἀνόμοιο καὶ τὰ ἀντίθετά τους] εἶναι οὐσιώδεις ιδιότητες τοῦ Ἐνός ὡς ἐνός καὶ τοῦ ὄντος ὡς ὄντος, καὶ ὄχι ὡς ἀριθμῶν, γραμμῶν ἢ πυρός, εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἐπιστήμη μας θὰ πρέπει νὰ γνωρίσῃ καὶ τὴν οὐσία τους καὶ τὰ χαρακτηριστικά τους.

26. Κατηγορία ἐδῶ, κατὰ τὸν Bonitz, σημαίνει τὸ κατηγορημα.

27. Ὁ Bonitz, συμφωνοῦντος καὶ τοῦ Colle, διαβάξει στὸ χωρίο: Καὶ ἔστι... θεωρεῖν, ἀντὶ περὶ πάντων ὅσα τῷ ὄντι καθ' αὐτὸ ὑπάρχει. Ἀλλὰ ὁ Ross, μαζί μὲ τὸν Tricot, φρονοῦν ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ γενικὸ νόημα τοῦ χωρίου, πρόκειται περὶ πάντων τῶν πραγμάτων, κατὰ ἓνα γενικὸν τρόπον.

28. Δηλαδή γενικώτερα, ἂν ἡ οὐσία ἀπλῶς θεωρημένη εἶναι ἴδια μὲ τὴν οὐσία μετὰ τινὸς συμβεβηκότος ἢ εἶναι διαφορετικὴ.

29. Ποσαχῶς λέγεται τὸ ἐναντίον, δηλαδή: ἂν τὸ ἐναντίον ὑπάρχει μόνον στὴν ποιότητα ἢ ὑπάρχει καὶ στὴν οὐσία καὶ στὶς ἄλλες κατηγορίες.

βεβηκότ' αὐτοῖς· καὶ οὐ ταύτῃ ἁμαρτάνουσιν οἱ περὶ αὐτῶν σκοπούμενοι ὡς οὐ φιλοσοφοῦντες, ἀλλ' ὅτι πρότερον ἢ οὐσία, 10 περὶ ἧς οὐθὲν ἐπαίουσιν. ἐπεὶ ὥσπερ ἔστι καὶ ἀριθμοῦ ἢ ἀριθμὸς ἴδια πάθη (οἷον περιττότης ἀρτιότης, συμμετρία ἰσότης, ὑπεροχὴ ἔλλειψις) καὶ ταῦτα καὶ καθ' αὐτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους ὑπάρχει τοῖς ἀριθμοῖς (ὁμοίως δὲ καὶ στερεῶ καὶ ἀκινήτῳ καὶ κινουμένῳ ἀβαρεῖ τε καὶ βάρος 15 ἔχοντι ἔστιν ἕτερα ἴδια), οὕτω καὶ τῷ ὄντι ἢ ὄν ἔστι τινὰ ἴδια, καὶ ταῦτ' ἔστι περὶ ὧν τοῦ φιλοσόφου ἐπισκέψασθαι τὸ ἀληθές. σημεῖον δέ· οἱ γὰρ διαλεκτικοὶ καὶ σοφισταὶ τὸ αὐτὸ μὲν ὑποδύονται σχῆμα τῷ φιλοσόφῳ· ἡ γὰρ σοφιστικὴ φαινομένη μόνον σοφία ἐστὶ, καὶ οἱ διαλεκτικοὶ 20 διαλέγονται περὶ ἀπάντων, κοινὸν δὲ πᾶσι τὸ ὄν ἔστιν, διαλέγονται δὲ περὶ τούτων δηλὸν ὅτι διὰ τὸ τῆς φιλοσοφίας ταῦτα εἶναι οἰκεῖα. περὶ μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ γένος στρέφεται ἡ σοφιστικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ διαφέρει τῆς μὲν τῷ τρόπῳ τῆς δυνάμεως, τῆς δὲ τοῦ βίου 25 τῇ προαίρεσει· ἔστι δὲ ἡ διαλεκτικὴ πειραστικὴ περὶ ὧν ἡ φιλοσοφία γνωριστικὴ, ἡ δὲ σοφιστικὴ φαινομένη, οὐσα δ' οὕ.

30. Τῷ τρόπῳ τῆς δυνάμεως, modo potestatis, ἢ κατὰ τὸν Bonitz, disputandi facultate. Ἡ διαλεκτικὴ ξεκινάει ἐξ ἐνδόξων καὶ ἐκ πιθανῶν μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νὰ κάνει μαθήματα, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία κάνει συλλογισμοὺς ἐξ ἀληθῶν καὶ αὐτοπίστων ἔχοντας γιὰ σκοπὸ τὴν ἀλήθεια (Ασκλ. 245, 16-19).

31. Ἡ σοφιστικὴ προβάλλει γιὰ κανόνα ζωῆς, τὴν ἐπιτυχία καὶ τὸ κέρδος, εἶναι «χρηματιστικὴ».

32. Ἡ διαλεκτικὴ εἶναι μιὰ ἀπλὴ κριτικὴ προπαρασκευή, μιὰ ἐξέταση (εἶναι πειραστικὴ, ἀπὸ τὸ πείρα, ἐμπειρία, ἐξ οὗ καὶ τὸ πείραν λαβεῖ), καταγίνεται δὲ στὸ

Καὶ τὸ σφάλμα αὐτῶν ποὺ κάνουν ἀντικείμενο τῆς μελέτης τῶν τὰ συμβεβηκότα ἔγκειται ὅχι στὸ ὅτι ἐξετάζουν ἀντικείμενα ξένα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν [γιατί, βέβαια, οἱ ἔννοιες αὐτὲς ὑπάγονται στὸ Ἔδαφος τῆς φιλοσοφίας], ἀλλὰ στὸ ὅτι ξεχνοῦν ὅτι ἡ οὐσία, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἔχουν ἀκριβῆ ἰδέα, εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὰ συμβεβηκότα τῆς.

Γιατί, ὅπως ὑπάρχουν γιὰ τὸν ἀριθμὸ ὡς ἀριθμὸ ξεχωριστὲς ιδιότητες (περιττότης π.χ. καὶ ἀρτιότης, συμμετρία καὶ ἰσότης, ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις – μορφὲς ποὺ ἀνήκουν στοὺς ἀριθμοὺς καὶ καθεαυτοὺς καὶ στὴν ἀλληλοσυσχέτισή τους), καὶ ὅπως, καὶ στὸ στερεό, καὶ στὸ ἀκίνητο, καὶ στὸ κινούμενο, καὶ στὸ ἀβαρές, καὶ στὸ βαρὺ, ὑπάρχουν ἄλλες ξεχωριστὲς ιδιότητες, ἄλλα ἰδιαίτερα γνωρίσματα, ἔτσι καὶ στὸ ὄν ὡς ὄν ὑπάρχουν κάποια ξεχωριστὲς ιδιότητες, κάποια ἰδιάζοντα χαρακτηριστικά, καὶ ἀκριβῶς αὐτὲς οἱ ιδιότητες εἶναι ποὺ ὁ φιλόσοφος ὀφείλει νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἀλήθειά τους.

Καὶ ἰδοὺ μία ἀπόδειξις: Οἱ διαλεκτικοὶ καὶ οἱ σοφισταὶ, ποὺ ὑποδύονται τὸν φιλόσοφο – γιατί ἡ σοφιστικὴ, φαινομενικὰ μόνον εἶναι φιλοσοφία, τὸ ἴδιο καὶ ἡ διαλεκτικὴ – συζητοῦν δὲ γιὰ ὅλα, κοινὸ ὅμως σὲ ὅλα εἶναι τὸ ὄν. Ἄν ὅμως συζητοῦν γι' αὐτὰ τὰ θέματα, ὁ λόγος προφανῶς εἶναι ὅτι αὐτὰ ἀνήκουν στὸ καθαυτὸ ἔδαφος τῆς φιλοσοφίας. Τριγυρίζει μὲν γύρω ἀπὸ τὸ ἴδιο μὲ τὴν φιλοσοφία γένος πραγματικότητων ἡ σοφιστικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ διαφέρει ὅμως ἡ φιλοσοφία ἀπὸ μὲν τὴν διαλεκτικὴ κατὰ τὸν βαθμὸ τῆς δυναμικότητος³⁰, καὶ ἀπὸ τὴν σοφιστικὴ, ἀπὸ τὸν κανόνα ζωῆς ποὺ προτείνει³¹. Ἡ διαλεκτικὴ ἀρκεῖται νὰ ὑποβάλλει σὲ ἔλεγχον τὴν γνώση³², ἐκεῖ ποὺ ἡ φιλοσοφία τὴν παράγει θετικά. Ὅσο

νὰ ἐλέγχει τὴν γνώση, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ φιλοσοφία ἐπιτυγχάνει ἅμεσα τὴν ἀλήθεια, καταγίνεται νὰ παράγει τὴν γνώση – εἶναι γνωριστικὴ.

Ἐτι τῶν ἐναντίων ἡ ἐτέρα συστοιχία στέρησις, καὶ πάντα ἀνάγεται εἰς τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν, καὶ εἰς ἓν καὶ πλῆθος, οἷον στάσις τοῦ ἐνὸς κίνησις δὲ τοῦ πλῆθους· τὰ δ' ὄντα καὶ τὴν οὐσίαν ὁμολογοῦσιν ἐξ ἐναντίων σχεδὸν ἅπαντες συγκεῖσθαι·³⁰ ἅντες γοῦν τὰς ἀρχὰς ἐναντίας λέγουσιν· οἱ μὲν γὰρ περὶ τὸν καὶ ἄρτιον, οἱ δὲ θερμὸν καὶ ψυχρόν, οἱ δὲ πέρασ καὶ ἄπειρον, οἱ δὲ φιλίαν καὶ νεῖκος. πάντα δὲ καὶ τᾶλλα ἀναγόμενα φαίνεται εἰς τὸ ἓν καὶ πλῆθος (εἰλήφθω γὰρ ἡ ἀναγωγή ἡμῖν), αἱ δ' ἀρχαὶ καὶ παντελῶς αἱ παρὰ τῶν 1005^α ἄλλων ὡς εἰς γένη ταῦτα πίπτουσιν. φανερόν οὖν καὶ ἐκ τούτων ὅτι μιᾶς ἐπιστήμης τὸ ὄν ἢ ὄν θεωρῆσαι. πάντα γὰρ ἢ ἐναντία ἢ ἐξ ἐναντίων, ἀρχαὶ δὲ τῶν ἐναντίων τὸ ἓν καὶ πλῆθος. ταῦτα δὲ μιᾶς ἐπιστήμης, εἴτε καθ' ἓν λέγε- 5 ται εἴτε μή, ὥσπερ ἴσως ἔχει καὶ τάληθές. ἀλλ' ὁμως εἰ καὶ πολλαχῶς λέγεται τὸ ἓν, πρὸς τὸ πρῶτον τᾶλλα λεχθήσεται καὶ τὰ ἐναντία ὁμοίως, [καὶ διὰ τοῦτο] [[καὶ εἰ

33. Ἡ θεωρία γιὰ τὴν φύσιν τῶν ἐναντίων, ὅπως ἐκτίθεται σὲ αὐτὸ χωρίο, καὶ κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἐναντίο δὲν εἶναι παρὰ στέρηση, ἀντιφάσκει πρὸς ἄλλα κείμενα, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης ἀναγνωρίζει ρητὰ τὴν θετικὴν πραγματικότητα τῶν ἐναντίων. Ἔτσι, στὸ *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, τὸ ψυχρὸ καὶ τὸ ξερὸ ἔχουν μιὰ πραγματικὴ δύναμη δράσεως, στὸ δὲ *Περὶ ζώων καὶ μορίων*, τὸ ψυχρὸ παρουσιάζεται σάν μιὰ φύσις καὶ ὄχι σάν στέρηση. Αὐτὴ ἡ τελευταία ἂποψη φαίνεται ἀσφαλῶς νὰ ἐκφράζει τὴν ἀληθινὴ σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλους: ἂν ἡ ἐναντιότης διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἀντίφαση, καὶ προπάντων ἀπὸ τὴν σχέση, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι τὰ ἐναντία εἶναι καὶ τὰ δυὸ πραγματικά.

γιὰ τὴν σοφιστικὴ, φαινομενικὰ εἶναι φιλοσοφία καὶ χωρὶς πραγματικότητα.

Ἀκόμη³³, ἀπὸ τῆς δυὸ σειρῆς τῶν ἐναντίων, ἡ μία εἶναι στέρησης τῆς ἄλλης καὶ ὅλα τὰ ἐναντία ἀνάγονται στὸ ὄν καὶ στὸ μὴ ὄν, ἡ στάσις π.χ. πάει μαζί με τὸ ἔνα, ἡ κίνησις με τὸ πλῆθος. Ὅτι τὰ ὄντα καὶ ἡ οὐσία ἔχουν συσταθῇ ἀπὸ ἐναντία, ὅλοι σχεδὸν οἱ φιλόσοφοι τὸ ὁμολογοῦν, ὅσοι τοῦλάχιστον ἐναντία παίρνουν γιὰ ἀρχές. Γιὰ τοὺς μὲν εἶναι τὸ περιττὸ καὶ τὸ ἄρτιο, γιὰ τοὺς δὲ τὸ θερμὸ καὶ τὸ ψυχρὸ, γιὰ ἄλλους τὸ πέρασ καὶ τὸ ἄπειρο, γιὰ ἄλλους τέλος ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος. Καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἐναντία εἶναι φανερό ὅτι ἀναγονται στὸ ἔνα καὶ στὸ πολλαπλοῦν, 1005^α – ἔχουμε ἐπαρκῶς προσδιορίσει αὐτὴ τὴν ἀναγωγή [στὸ 1004^α, 1], καὶ οἱ ἀρχές ποὺ δέχτηκαν οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι πέφτουν πέρα ὡς πέρα στὸ ἔνα καὶ στὸ πλῆθος, σάν αὐτὰ νὰ ἦταν τὰ γένη τῶν ἀρχῶν.

Κι ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν βγαίνει καθαρὰ ὅτι σὲ μιὰ μόνον ἐπιστήμῃ ἀνήκει νὰ κάνει θεώρηση ἐπάνω στὸ ὄν ὡς ὄν. Γιατί ὅλα τὰ ὄντα ἢ εἶναι ἐναντία ἢ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἐναντία, ἀρχές ὅμως τῶν ἐναντίων εἶναι τὸ ἔνα καὶ τὸ πλῆθος. Αὐτὲς ὅμως οἱ τελευταῖες ἐννοιες εἶναι ἔργο μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης, εἴτε σὲ μιὰ σημασία ἐκφωνοῦνται εἴτε ὄχι, ὅπως φαίνεται ἀληθινώτερο³⁴.

Ὡστόσο, ἂν καὶ τὸ ἔνα λέγεται με πολλὰς σημασίες, οἱ ὑπόλοιπες σημασίες θὰ ἀναφεροῦν σὲ ἓνα πρῶτον ὄρο, τὸ ἴδιο θὰ συμβῇ δὲ καὶ σχετικὰ με τὰ ἐναντία τοῦ ἑνός. Αὐτὸ

34. Ὁ Ἀλέξ. 263, 1-5, γράφει σχετικῶς τὰ ἑξῆς: Ἄντε ἡ ταῦτα (τὸ ἔνα καὶ τὸ πολλαπλὸ) «καθ' ἓν» λεγόμενον ἐκάτερον αὐτῶν, τουτέστιν ἓνα λόγον ἔχοντα καὶ μίαν φύσιν καὶ ὡς γένη... ἄντε καὶ μὴ οὕτως ἔχη, ἀλλ' ἡ πολλαχῶς λεγομένων, ὥσπερ προειρηται τε καὶ ἀληθὲς ἐστίν.

Πρβλ. Γ, 2, ὅπου ἀναγράφεται ὅτι τὸ ἔνα ἢ τὸ ὄν, εἶναι ἓνα πολλαχῶς λεγόμενον, τὸ ἴδιο δὲ γίνεται καὶ τὸ ἐναντίον του, τὸ πολλαπλοῦν.

μη ἔστι τὸ ὄν ἢ τὸ ἐν καθόλου καὶ ταὐτὸ ἐπὶ πάντων ἢ χωριστόν, ὥσπερ ἴσως οὐκ ἔστιν ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς ἐν τὰ 10 δὲ τῷ ἐφεξῆς.]] καὶ διὰ τοῦτο οὐ τοῦ γεωμέτρου θεωρῆσαι τί τὸ ἐναντίον ἢ τέλειον ἢ ἐν ἢ ὄν ἢ ταὐτόν ἢ ἕτερον, ἀλλ' ἢ ἐξ ὑποθέσεως. ὅτι μὲν οὖν μιᾶς ἐπιστήμης τὸ ὄν ἢ ὄν θεωρῆσαι καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἢ ὄν, δηλον, καὶ ὅτι οὐ μόνον τῶν οὐσιῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἢ αὐτῇ 15 θεωρητική, τῶν τε εἰρημένων καὶ περὶ προτέρου καὶ ὑστερου, καὶ γένους καὶ εἰδους, καὶ ὅλου καὶ μέρους καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων.

3 Λεκτέον δὲ πότερον μιᾶς ἢ ἐτέρας ἐπιστήμης περὶ τε τῶν ἐν τοῖς μαθήμασι καλουμένων ἀξιωμαμάτων καὶ περὶ 20 τῆς οὐσίας. φανερόν δὴ ὅτι μιᾶς τε καὶ τῆς τοῦ φιλοσόφου καὶ ἢ περὶ τούτων ἐστὶ σκέψις· ἅπασι γὰρ ὑπάρχει τοῖς οὐσιν ἀλλ' οὐ γένει τινὶ χωρὶς ἰδίᾳ τῶν ἄλλων. καὶ χρών-ται μὲν πάντες, ὅτι τοῦ ὄντος ἐστὶν ἢ ὄν, ἕκαστον δὲ τὸ γένος ὄν· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ χρώνται ἐφ' ὅσον αὐτοῖς ἰκανόν, τοῦτο 25 δ' ἔστιν ὅσον ἐπέχει τὸ γένος περὶ οὗ φέρουσι τὰς ἀποδεί-

ἀκριβῶς συμβαίνει, ἀκόμη κι' ἂν τὸ ὄν ἢ τὸ ἕνα δὲν εἶναι καθολικὸ καὶ τὸ αὐτὸ σὲ ὅλα τὰ ἄτομα ἢ ἂν δὲν εἶναι χωρι-σμένο ἀπὸ τὰ ἄτομα, αὐθύπαρκτο – καὶ βέβαια μπορεῖ κανεῖς νὰ πῇ πὼς δὲν εἶναι – ἀλλὰ ἂν ἐνότης σημαίνει μόνον, ἄλλοτε μιὰ ἀπλὴ σχέση ἔναντι ἐνὸς μοναδικοῦ ὄρου, ἄλλοτε μιὰ ἐνό-τητα κατ' ἐπακολούθησιν.

Γι' αὐτό, δὲν ἀνήκει στὸν γεωμέτρη νὰ μελετήσῃ τί εἶναι τὸ ἐναντίον ἢ τὸ τέλειον ἢ τὸ ὄν ἢ τὸ ἕνα ἢ τὸ ταυτὸ ἢ τὸ ἕτερο, ἀλλὰ θὰ περιοριστῇ νὰ παραδεχτῇ τὴν ὑπαρξὴ τους σὰν ἀρχὴ συλλογισμοῦ, θὰ περιοριστῇ σὲ μιὰ δογματικὴ βασικὴ θέση.

Ἀποδείξαμε λοιπὸν ὅτι σὲ μιὰ μόνον ἐπιστῆμῃ ἀνήκει νὰ μελετήσῃ τὸ ὄν ὡς ὄν καὶ τὶς ιδιότητες ποὺ ὑπάρχουν στὸ ὄν ὡς ὄν καὶ ὅτι ἡ ἴδια αὐτὴ θεωρητικὴ ἐπιστῆμῃ θὰ μελετήσῃ ὅχι μόνον τὶς οὐσίαι, ἀλλὰ καὶ τὶς ιδιότητες ποὺ ὑπάρχουν στὶς οὐσίαι, τόσον αὐτὲς γιὰ τὶς ὁποῖες ἔχουμε μιλήσει, ὅσο καὶ ἔννοιαι ὅπως τὸ πρότερο καὶ τὸ ὕστερο, τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος, τὸ ὅλο καὶ τὸ μέρος, καὶ τὶς ἄλλες, τέτοιας λογῆς, ἔννοιαι³⁵.

3

Πρέπει ὁμως νὰ ἀποσαφηνίσουμε ἂν εἶναι ἔργο τῆς ἴδιας ἐπι-στήμης ἢ μελέτη τῶν λεγομένων ἀξιωμαμάτων στὰ μαθηματικά καὶ τῆς οὐσίας ἢ εἶναι ἔργο διαφόρων ἐπιστημῶν.

Εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἔρευνα αὐτῶν τῶν ἀξιωμαμάτων εἶναι ἔργο μιᾶς ἐπιστήμης, συγκεκριμένα αὐτῆς τοῦ φιλοσόφου. Γιατί αὐτὰ ἐφαρμόζονται στὴν ἔρευνα ὅλων τῶν ὄντων κι' ὅχι σὲ μιὰ ἰδιαίτερη κατηγορία, χωριστὴ ἀπὸ τὰ ἄλλα. Κι ἀκόμα τὰ ἀξιώματα τὰ χρησιμοποιοῦν ὅλοι οἱ στοχαστές, γιατί εἶναι ἀξιώματα τοῦ ὄντος ὡς ὄντος καὶ κάθε γένος εἶναι πάντως ἕνα ὄν.

Ἀλλὰ τὰ χρησιμοποιοῦν τόσο, ὅσο τοὺς χρειάζονται στὴν ἔρευνα, δηλαδὴ ὡς ἐκεῖ ποὺ ἐκτείνεται τὸ γένος γιὰ τὸ ὁποῖο

35. Ποὺ εἶναι καθορισμοὶ τοῦ ὄντος ὡς ὄντος (Ἀλέξ. 264, 21).

ξεις· ὥστ' ἐπεὶ δὴλον ὅτι ἡ ὄντα ὑπάρχει πᾶσι (τοῦτο γὰρ
 αὐτοῖς τὸ κοινόν), τοῦ περὶ τοῦ ὄντος ἢ ὃν γνωρίζοντος καὶ περὶ
 τούτων ἐστὶν ἡ θεωρία. διόπερ οὐθεὶς τῶν κατὰ μέρος ἐπισκο-
 πούντων ἐγχειρεῖ λέγειν τι περὶ αὐτῶν, εἰ ἀληθὴ ἢ μή, 30
 οὔτε γεωμέτρης οὔτ' ἀριθμητικός, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἔνιοι,
 εἰκότως τοῦτο δρῶντες· μόνοι γὰρ ὦντο περὶ τε τῆς ὅλης
 φύσεως σκοπεῖν καὶ περὶ τοῦ ὄντος. ἐπεὶ δ' ἔστιν ἔτι τοῦ
 φυσικοῦ τις ἀνωτέρω (ἐν γάρ τι γένος τοῦ ὄντος ἢ φύσις), τοῦ
 35 <περὶ τὸ> καθόλου καὶ [τοῦ] περὶ τὴν πρώτην οὐσίαν θεωρητικοῦ
 1005^b καὶ ἡ περὶ τούτων ἂν εἴη σκέψις· ἔστι δὲ σοφία τις καὶ ἡ φυ-
 σική, ἀλλ' οὐ πρώτη. [[ὅσα δ' ἐγχειροῦσι τῶν λεγόντων τινὲς
 περὶ τῆς ἀληθείας ὃν τρόπον δεῖ ἀποδέχεσθαι, δι' ἀπαι-
 δευσίαν τῶν ἀναλυτικῶν τοῦτο δρῶσιν· δεῖ γὰρ περὶ τούτων
 5 ἦκειν προεπισταμένους ἀλλὰ μὴ ἀκούοντας ζητεῖν.]] ὅτι μὲν
 οὖν τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ περὶ πάσης τῆς οὐσίας θεωροῦντος,
 ἡ πέφυκεν, καὶ περὶ τῶν συλλογιστικῶν ἀρχῶν ἐστὶν ἐπι-
 σκέψασθαι, δὴλον· προσήκει δὲ τὸν μάλιστα γνωρίζοντα
 περὶ ἕκαστον γένος ἔχειν λέγειν τὰς βεβαιότητας ἀρχὰς
 10 τοῦ πράγματος, ὥστε καὶ τὸν περὶ τῶν ὄντων ἢ ὄντα τὰς
 πάντων βεβαιότητας. ἔστι δ' οὗτος ὁ φιλόσοφος. βεβαιο-
 τάτη δ' ἀρχὴ πασῶν περὶ ἣν διψευσθῆναι ἀδύνατον·

χρειάζεται νὰ ἐπεξεργαστοῦν τὶς ἀποδείξεις. Καθὼς λοιπὸν
 τὰ ἀξιώματα ἐφαρμόζονται σὲ ὅλα τὰ ὄντα ὡς ὄντα (γιατί
 αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι κοινὸ σὲ ὅλα τὰ ὄντα), ὅποιος μελετᾷ τὸ
 ὄν ὡς ὄν τὰ χρησιμοποιεῖ στὴν ἔρευνά του.

Γι' αὐτὸ κανεῖς ποὺ ἐρευνᾷ τὰ ἐπὶ μέρους, οὔτε γεωμέτρης
 οὔτε μαθηματικός, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποφανθῇ ἂν εἶναι ἀληθινὰ ἢ
 ψευδῆ, ἀλλὰ μόνο μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς τὸ κάνουν
 αὐτό, καὶ εὐλόγα. Γιατί μόνον αὐτοὶ πίστευαν ὅτι ἐρευνοῦν
 τὴν φύση ὡς ἓνα ὅλο καὶ τὸ ὄν.

Ἀλλά, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἄλλος, καθολικότερος ἀπὸ τὸν φυ-
 σικὸ φιλόσοφο στοχαστῆς (γιατί ἡ φύση εἶναι μόνο ἓνα γένος
 τοῦ ὄντος), ἡ ἔρευνα αὐτῶν τῶν ἀξιωματῶν θὰ ἀνήκη ἐπίσης
 στὸν καθολικὸ στοχαστὴ ποὺ ἐρευνᾷ τὴν πρώτη οὐσία τοῦ
 ὄντος.

1005^β Ἀλλὰ καὶ ἡ φυσικὴ φιλοσοφία εἶναι ἓνα εἶδος σο-
 φίας, ὄχι ὅμως πρωταρχική. Ὅσο γιὰ μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς
 ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ ἀναπτύξουν πῶς πρέπει νὰ δεχόμαστε τὴν
 ἀλήθεια, τὸ κάνουν αὐτὸ γιατί τοὺς λείπει ἡ μόρφωση σχε-
 τικὰ μὲ τὴν λογικὴ ἀνάλυση.

Γιατί πρέπει ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ γνωρίζουν πρὶν ἀρχίσουν τὸ
 ἔργο τους, καὶ νὰ μὴν προσπαθοῦν νὰ τὰ μαθαίνουν κατὰ τὴν
 ἔρευνα. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ φι-
 λосоφου, ἡ μελέτη δηλαδὴ τῆς πραγματικότητος στὴν βαθύ-
 τερη οὐσία τῆς καὶ ἡ ἔρευνα τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς λογικῆς.
 Καὶ πρέπει καθένας ποὺ μελετᾷ συστηματικὰ κάθε κατηγο-
 ρία ὄντων, νὰ μπορεῖ νὰ διατυπώνει τὶς σταθερότερες ἀρχὲς
 αὐτῆς τῆς κατηγορίας τῶν ὄντων. Ἔτσι κι' αὐτὸς ποὺ μελε-
 τᾷ τὰ ὄντα ὡς ὄντα νὰ μπορεῖ νὰ διατυπώνει τὶς σταθερότε-
 ρες ἀρχὲς τῶν ὄντων.

Κι αὐτὸς εἶναι ὁ φιλόσοφος καὶ σταθερότερη ἀρχὴ εἶναι
 ἐκείνη γιὰ τὴν ὁποία εἶναι ἀδύνατο νὰ πέσει κανεῖς ἔξω. Γιατί

γνωριμωτάτην τε γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τὴν τοιαύτην (περὶ γὰρ ἃ μὴ γνωρίζουσιν ἀπατῶνται πάντες) καὶ ἀνυπόθετον.
 15 ἦν γὰρ ἀναγκαῖον ἔχειν τὸν ὅτιοῦν ξυνιέντα τῶν ὄντων, τοῦτο οὐχ ὑπόθεσις· ὁ δὲ γνωρίζειν ἀναγκαῖον τῷ ὅτιοῦν γνωρίζοντι, καὶ ἦκειν ἔχοντα ἀναγκαῖον. ὅτι μὲν οὖν βεβαιωτάτη ἢ τοιαύτη πασῶν ἀρχή, δηλόν· τίς δ' ἔστιν αὕτη, μετὰ ταῦτα λέγωμεν. τὸ γὰρ αὐτὸ ἅμα ὑπάρχειν τε καὶ μὴ
 20 ὑπάρχειν ἀδύνατον τῷ αὐτῷ καὶ κατὰ τὸ αὐτό (καὶ ὅσα ἄλλα προσδιορισαίμεθ' ἂν, ἔστω προσδιορισμένα πρὸς τὰς λογικὰς δυσχερείας)· αὕτη δὴ πασῶν ἐστὶ βεβαιωτάτη τῶν ἀρχῶν· ἔχει γὰρ τὸν εἰρημένον διορισμόν. ἀδύνατον γὰρ ὄντιν οὖν ταῦτόν ὑπολαμβάνειν εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καθάπερ
 25 τινὲς οἴονται λέγειν Ἡράκλειτον. οὐκ ἔστι γὰρ ἀναγκαῖον, ἃ τις λέγει, ταῦτα καὶ ὑπολαμβάνειν· εἰ δὲ μὴ ἐνδέχεται ἅμα ὑπάρχειν τῷ αὐτῷ τὰναντία (προσδιωρίσθω δ' ἡμῖν καὶ ταύτῃ τῇ προτάσει τὰ εἰωθότα), ἐναντία δ' ἐστὶ δόξα δόξη ἢ τῆς ἀντιφάσεως, φανερόν ὅτι ἀδύνατον ἅμα
 30 ὑπολαμβάνειν τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι τὸ αὐτό· ἅμα γὰρ ἂν ἔχοι τὰς ἐναντίας δόξας ὁ διεψευσμένος περὶ τούτου. διὸ πάντες οἱ ἀποδεικνύντες εἰς ταύτην ἀνάγουσιν ἐσχάτην δόξαν· φύσει γὰρ ἀρχὴ καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν αὕτη πάντων.

μιὰ γενική ἀρχὴ πρέπει νὰ εἶναι γνωστότατη (ἐπειδὴ ὅλοι πλανῶνται ὅταν πρόκειται γιὰ ἄγνωστα πράγματα) καὶ νὰ μὴ βασίζεται σὲ ὑποθέσεις. Βέβαια δὲν εἶναι ὑπόθεση ἡ ἀρχὴ ποὺ πρέπει νὰ κατευθύνῃ ὅποιον μελετᾷ ὅποιαδήποτε μορφὴ τοῦ ὄντος. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ κανεὶς, ἂν πρόκειται νὰ ἐρευνήσῃ κάτι, πρέπει νὰ τὸ φέρῃ μαζί του ὅταν προχωρῇ στὸ ἔργο του.

Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι μιὰ τέτοια ἀρχὴ εἶναι ἡ ἀσφαλέστερη ἀπὸ ὅλες. Τί ἀκριβῶς εἶναι αὕτη ἡ ἀρχὴ, ἃς τὸ ποῦμε παρακάτω. Εἶναι δηλαδὴ ἀδύνατο μιὰ ιδιότητα ταυτόχρονα νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ μὴν ὑπάρχῃ στὸ ἴδιο πρᾶγμα καὶ στὴν ἴδια σχέση. Κι ἂν πρόκειται νὰ προχωρήσουμε σὲ ὅποιονδήποτε ἄλλον προσδιορισμὸ αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ κάνουμε σύμφωνα μὲ τίς λογικὲς ἀντιφάσεις. Αὕτη εἶναι ἡ ἀσφαλέστερη ἀπὸ ὅλες τίς ἀρχές, ὅπως τὴν ἔχουμε ὀρίσει ἥδη.

Γιατί εἶναι ἀδύνατο γιὰ ἓναν νὰ θεωρῇ ὅτι τὸ ἴδιο πρᾶγμα εἶναι καὶ δὲν εἶναι, ὅπως μερικοὶ φαντάζονται ὅτι λέει ὁ Ἡράκλειτος. Γιατί ὁ,τι λέει κανεὶς, δὲν ἀντιπροσωπεύει κατ' ἀνάγκη αὐτὸ ποὺ πιστεύει. Κι ἂν εἶναι ἀδύνατο ἀντίθετες ιδιότητες νὰ ἀνήκουν ταυτόχρονα στὸ ἴδιο πρᾶγμα (οἱ συνήθεις προσδιορισμοὶ πρέπει νὰ ὑπάρχουν στίς προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ) καὶ μιὰ γνώμη ποὺ ἀντιφάσκει πρὸς μιὰ ἄλλη εἶναι ἀντίθετη πρὸς αὐτήν, τότε εἶναι φανερό πὼς εἶναι ἀδύνατο γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ταυτόχρονα τὸ ἴδιο πρᾶγμα ὑπάρχει καὶ δὲν ὑπάρχει. Ὅποιος περιέπεσε σὲ αὐτὴν τὴν πλάνη, ἀσπάζεται ταυτόχρονα δυὸ ἀντίθετες γνώμες. Γι' αὐτὸ ὅλοι ὅσοι ἀποδείχνουν κάτι, τελικὰ ἀνοίγουν τὴν συλλογιστικὴ τους σὲ αὐτὴ τὴν ἐσχατὴ ἀρχή. Γιατί ἀπὸ τὴν φύση τῆς εἶναι ἡ ἀφετηρία ὅλων τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν.

4 Εἰσὶ δέ τινες οἷ, καθάπερ εἵπομεν, αὐτοὶ τε ἐνδέχε- 35
σθαὶ φασὶ τὸ αὐτὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὑπολαμβάν- 1006^a
ναι οὕτως. χρώνται δὲ τῷ λόγῳ τούτῳ πολλοὶ καὶ τῶν
περὶ φύσεως. ἡμεῖς δὲ νῦν εἰλήφμεν ὥς ἀδυνάτου ὄντος
ἅμα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ διὰ τούτου ἐδείξαμεν ὅτι βε-
βαιότητα αὕτη τῶν ἀρχῶν πασῶν. ἀξιούσι δὴ καὶ τοῦτο 5
ἀποδεικνύναι τινὲς δι' ἀπαιδευσίαν· ἔστι γὰρ ἀπαιδευσία
τὸ μὴ γινώσκειν τίνων δεῖ ζητεῖν ἀπόδειξιν καὶ τίνων οὐ
δεῖ· ὅλως μὲν γὰρ ἀπάντων ἀδύνατον ἀπόδειξιν εἶναι (εἰς
ἄπειρον γὰρ ἂν βαδίζοι, ὥστε μὴδ' οὕτως εἶναι ἀπόδειξιν),
εἰ δὲ τινων μὴ δεῖ ζητεῖν ἀπόδειξιν, τίνα ἀξιούσιν εἶναι 10
μᾶλλον τοιαύτην ἀρχὴν οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν. ἔστι δ' ἀπο-
δείξαι ἐλεγκτικῶς καὶ περὶ τούτου ὅτι ἀδύνατον ἂν μόνον
τι λέγῃ ὁ ἀμφισβητῶν· ἂν δὲ μὴθὲν, γελοῖον τὸ ζητεῖν
λόγον πρὸς τὸν μὴθενὸς ἔχοντα λόγον, ἢ μὴ ἔχει· ὁμοιος
γὰρ φυτῷ ὁ τοιοῦτος ἢ τοιοῦτος ἦδη. τὸ δ' ἐλεγκτικῶς ἀπο- 15
δείξαι λέγω διαφέρειν καὶ τὸ ἀποδείξαι, ὅτι ἀποδει-
κνύων μὲν ἂν δόξειεν αἰτεῖσθαι τὸ ἐν ἀρχῇ, ἄλλου δὲ τοῦ
τοιοῦτου αἰτίου ὄντος ἔλεγχος ἂν εἴη καὶ οὐκ ἀπόδειξις. ἀρχὴ
δὲ πρὸς ἅπαντα τὰ τοιαῦτα οὐ τὸ ἀξιοῦν ἢ εἶναι τι λέγειν
ἢ μὴ εἶναι (τοῦτο μὲν γὰρ τάχ' ἂν τις ὑπολάβοι τὸ ἐξ 20
ἀρχῆς αἰτεῖν), ἀλλὰ σημαίνειν γέ τι καὶ αὐτῷ καὶ ἄλλῳ·

Ἐπάρχουν μερικοί, καθὼς εἵπαμε, πὺν ἰσχυρίζονται οἱ ἴδιοι
ὅτι εἶναι δυνατόν τὸ ἴδιο πρᾶγμα νὰ εἶναι καὶ νὰ μὴν εἶναι,
καὶ λένε ὅτι τὸ πιστεύουν ἔτσι. 1006a Αὐτὴν τὴν θεωρίαν τὴν
υἰοθετοῦν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς φιλοσόφους. Ἀλλὰ
ἐμεῖς ἔχουμε ἀποφανθῇ ὅτι εἶναι ἀδύνατο κάτι νὰ εἶναι καὶ
νὰ μὴν εἶναι, καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποδείξαμε ὅτι αὕτη ἢ
ἀρχὴ εἶναι ἢ ἀσφαλέστερη ἀπ' ὅλες. Μερικοὶ μάλιστα ἰσχυρί-
ζονται ὅτι τὸ ἀποδείχνουν κιόλας αὐτό, ἀλλὰ ἓνας τέτοιος
ἰσχυρισμὸς ὀφείλεται στὴν ἀπαιδευσίαν τους. Γιατί ἀπαιδευ-
σία εἶναι νὰ μὴν ξέρεις τίνων πραγμάτων νὰ ἀναζητήσης
ἀπόδειξιν καὶ τίνων ὄχι. Γιατί εἶναι τελείως ἀδύνατο νὰ
ὑπάρξῃ ἀπόδειξιν γιὰ τὸ κάθε τι. Μπορεῖ βέβαια ὁ συλλογι-
σμὸς νὰ βαδίσῃ στὸ ἄπειρο, πρᾶγμα πὺν δὲν εἶναι ἀπόδειξιν.
Ἄν τώρα ὑπάρχουν πράγματα τῶν ὁποίων δὲν πρέπει νὰ
ἀναζητοῦμε ἀπόδειξιν, δὲν μποροῦμε ὁμως νὰ ποῦμε ποιά
ἀκριβῶς εἶναι αὕτη ἢ αὐταπόδεικτὴ ἀρχή. Σχετικὰ λοιπὸν μὲ
αὐτὸν τὸν νόμο, μποροῦμε νὰ ἀποδείξουμε τὴν ἀδυναμία του
μὲ τὴν ἀνασκευή, ἂν ὁ ἀντίπαλός μας ὑποστηρίξῃ κάτι. Ἄν
ὁμως δὲν λέει τίποτε, εἶναι γελοῖο νὰ ζητοῦμε λογικὰ ἐπιχει-
ρήματα ἐναντίον ἑνὸς πὺν δὲν ὑποστηρίζει λογικὰ κάτι. Γιατί
ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι σὰν φυτό. Καὶ λέω ὅτι ἢ ἀπόδει-
ξιν μὲ τὸν τρόπο τῆς ἀναίρεσης διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἀπό-
δειξιν, γιατί ὅποιος ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ κάτι, μπορεῖ νὰ
φανῇ ὅτι ἀναζητεῖ τὴν θεμελιώδη ἀρχή (πὺν στηρίζει τὴν ἀπό-
δειξιν), ἐνῶ ὅταν τὸ πρὸς ἀπόδειξιν προκύπτει ἀπὸ συζήτηση
μὲ κάποιον, τότε δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀπόδειξιν, ἀλλὰ μὲ
ἀνασκευή. Ἀφετηρία ὅλων αὐτῶν δὲν εἶναι νὰ νομίζῃς ἢ νὰ
ὑποστηρίξῃς ὅτι κάτι ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει (γιατί αὐτὸ μπο-
ρεῖ νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ ἀναζήτησιν τοῦ θέματος),
ἀλλὰ νὰ λὲς κάτι σημαντικὸ γιὰ τὸν ἑαυτό σου καὶ γιὰ τὸν

τοῦτο γὰρ ἀνάγκη, εἴπερ λέγοι τι. εἰ γὰρ μή, οὐκ ἂν εἶη τῷ τοιούτῳ λόγος, οὐτ' αὐτῷ πρὸς αὐτὸν οὔτε πρὸς ἄλλον. ἂν δέ τις τοῦτο διδῶ, ἔσται ἀπόδειξις· ἥδη γάρ τι ἔσται ὠρισμένον. ἀλλ' αἷτιος οὐχ ὁ ἀποδεικνύς ἀλλ' ὁ ὑπο- 25 μένων· ἀναιρῶν γὰρ λόγον ὑπομένει λόγον. [[ἔτι δὲ ὁ τοῦτο συγχωρήσας συγκεχώρηκέ τι ἀληθές εἶναι χωρὶς ἀποδείξεως]] [ὥστε οὐκ ἂν πᾶν οὕτως καὶ οὐχ οὕτως ἔχοι].—πρῶτον μὲν οὖν δῆλον ὡς τοῦτό γ' αὐτὸ ἀληθές, ὅτι σημαίνει τὸ ὄνομα τὸ εἶναι ἢ μὴ εἶναι τοδί, ὥστ' οὐκ ἂν πᾶν οὕτως καὶ 30 οὐχ οὕτως ἔχοι· ἔτι εἰ τὸ ἄνθρωπος σημαίνει ἔν, ἔστω τοῦτο τὸ ζῶον δίπουν. λέγω δὲ τὸ ἐν σημαίνειν τοῦτο· εἰ τούτ' ἔστιν ἄνθρωπος, ἂν ἢ τι ἄνθρωπος, τοῦτ' ἔσται τὸ ἀνθρώπων εἶναι (διαφέρει δ' οὐθὲν οὐδ' εἰ πλείω τις φαίη σημαίνειν μόνον δὲ ὠρισμένα, τεθείη γὰρ ἂν ἐφ' ἐκάστῳ λόγῳ 1006^b ἕτερον ὄνομα· λέγω δ' οἶον, εἰ μὴ φαίη τὸ ἄνθρωπος ἐν σημαίνειν, πολλὰ δέ, ὧν ἑνὸς μὲν εἶη λόγος τὸ ζῶον δίπουν, εἰεν δὲ καὶ ἕτεροι πλείους, ὠρισμένοι δὲ τὸν ἀριθμόν· 5 [τεθείη γὰρ ἂν ἴδιον ὄνομα καθ' ἕκαστον τῶν λόγων·] εἰ δὲ μὴ τεθείη, ἀλλ' ἄπειρα σημαίνειν φαίη, φανερόν ὅτι οὐκ ἂν εἶη λόγος· τὸ γὰρ μὴ ἐν σημαίνειν οὐθὲν σημαίνειν ἐστίν, μὴ σημαίωντων δὲ τῶν ὀνομάτων ἀνήρηται τὸ διαλέγεσθαι πρὸς ἀλλήλους, κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς αὐτόν·

ἄλλο. (Αὐτὸ εἶναι οὐσιῶδες, ἂν πρόκειται νὰ ἀποδείξῃς κάτι. Ἀλλοιῶς δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ συλλογιστῇ οὔτε μὲ τὸν ἑαυτὸ του οὔτε νὰ συζητήσῃ λογικὰ μὲ ἄλλον). Ἄν ὑπάρξῃ αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, τότε θὰ ὑπάρξῃ καὶ ἀπόδειξη. Γιατί κάτι θὰ ἔχῃ ἥδη ὀριστῇ. Ἀλλὰ ὑπεύθυνο πρόσωπο δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀποδείχνει (κάτι), ἀλλὰ αὐτὸς ποὺ συναινεῖ. Γιατί ἀνασκευάζοντας κάποιον λογικὸ ἰσχυρισμὸ συναινεῖ σὲ κάποιον ἄλλον. Κι ἀκόμα, ὅποιος κάνει μιὰ τέτοια παραχώρηση, ἀποδέχεται ὅτι κάτι εἶναι ἀληθινὸ χωρὶς ἀπόδειξη. Ὡστε δὲν μπορεῖ τὸ κάθε τι νὰ εἶναι «ἔτσι» καὶ «ὄχι ἔτσι».

Πρῶτα λοιπὸν εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀληθές. Ὅτι ὁ ὅρος «εἶναι» ἢ «δὲν εἶναι» ἔχει μιὰ ὀρισμένη σημασία. Ὡστε δὲν μπορεῖ τὸ κάθε τι νὰ εἶναι «ἔτσι» καὶ «ὄχι ἔτσι». Καὶ πάλι ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔχῃ μιὰ σημασία, αὕτῃ εἶναι ὅτι «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ζῶο δίποδο». Λέγοντας «ἔχει μιὰ σημασία», ἐννοῶ ὅτι, ἂν Α σημαίνῃ «ἄνθρωπος», τότε ἂν κάτι εἶναι ἄνθρωπος, τὸ οὐσιαστικὸ του στοιχεῖο συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι Α. 1006^β Καὶ δὲν διαφέρει ἀκόμη κι' ἂν λεχθῇ ὅτι ἡ λέξις «ἄνθρωπος» ἔχει περισσότερες σημασίες, πάντως ὁμως καθορισμένες. Καὶ γιὰ τὴν κάθε σημασία μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃς ξεχωριστὴ λέξι. Ἐπὶ παραδείγματι, μπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ «ἄνθρωπος» δὲν ἔχει μόνον μιὰ σημασία, ἀλλὰ πολλές, μιὰ ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι «τὸ δίπουν» καὶ μπορεῖ ἀκόμη νὰ ἔχῃ πολλές ἄλλες σημασίες [ιδιότητες], καθορισμένες πάντως στὸν ἀριθμὸ. (Γιὰ κάθε ἰδιαίτερη σημασία μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἰδιαίτερη λέξι). Ἄν πάλι λεχθῇ ὅτι ὁ «ἄνθρωπος» ἔχει ἄπειρες σημασίες, εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ γίνεται λόγος. Γιατί τὸ νὰ μὴν ἔχῃ μιὰ σημασία, εἶναι σὰν νὰ μὴν ἔχῃ καμμιά, κι' ὅταν ἀφαιρέσουμε τὴν λέξις σημασία ἀπὸ τίς λέξεις, τότε ἀναιροῦμε καὶ τὴν δυνατότητα συνεννοήσεως καὶ συζήτησεως μεταξύ μας, στὴν οὐσία καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ μας. Για-

10 οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται νοεῖν μὴ νοοῦντα ἔν, εἰ δ' ἐνδέχεται, τεθείη ἂν ὄνομα τούτῳ τῷ πράγματι ἔν).—ἔστω δὴ, ὥσπερ ἐλέχθη κατ' ἀρχάς, σημαῖνόν τι τὸ ὄνομα καὶ σημαῖνον ἔν· οὐ δὴ ἐνδέχεται τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι σημαίνειν ὅπερ μὴ εἶναι ἀνθρώπῳ, εἰ τὸ ἄνθρωπος σημαίνει μὴ μόνον καθ' ἑνὸς
 15 ἀλλὰ καὶ ἔν (οὐ γὰρ τοῦτο ἀξιούμεν τὸ ἔν σημαίνειν, τὸ καθ' ἑνός, ἐπεὶ οὕτω γε καὶ τὸ μουσικὸν καὶ τὸ λευκὸν καὶ τὸ ἄνθρωπος ἔν ἐσήμαινεν, ὥστε ἔν ἅπαντα ἔσται· συνώνυμα γάρ). καὶ οὐκ ἔσται εἶναι καὶ μὴ εἶναι τὸ αὐτὸ ἀλλ' ἢ καθ' ὁμωνυμίαν, ὥσπερ ἂν εἰ ὃν ἡμεῖς ἄνθρωπον
 20 καλοῦμεν, ἄλλοι μὴ ἄνθρωπον καλοῖεν· τὸ δ' ἀπορούμενον οὐ τοῦτό ἐστιν, εἰ ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ ἅμα εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἄνθρωπον τὸ ὄνομα, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα. εἰ δὲ μὴ σημαίνει ἕτερον τὸ ἄνθρωπος καὶ τὸ μὴ ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπῳ τοῦ εἶναι ἀνθρώπῳ, ὥστ' ἔσται τὸ ἀν-
 25 θρώπῳ εἶναι μὴ ἀνθρώπῳ εἶναι· ἔν γὰρ ἔσται. τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ εἶναι ἔν, τὸ ὡς λώπιον καὶ ἱμάτιον, εἰ ὁ λόγος εἰς· εἰ δὲ ἔσται ἔν, ἔν σημαίνει τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι καὶ μὴ ἀνθρώπῳ. ἀλλ' ἐδέδεικτο ὅτι ἕτερον σημαίνει. ἀνάγκη τοίνυν, εἴ τί ἐστιν ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι ἄνθρωπος, ζῶν εἶναι δί-

τί εἶναι ἀδύνατο νὰ νοήσουμε κάτι, ἂν ἡ λέξη δὲν ἔχει μιὰ συγκεκριμένη σημασία. Ἄν ὁμως μπορούμε νὰ νοήσουμε, τότε σημαίνει ὅτι σὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια ἀντιστοιχεῖ μιὰ λέξη. Ἄς δεχθοῦμε λοιπόν, ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχή, ὅτι τὸ ὄνομα ἔχει κάποια σημασία καὶ ὅτι ἔχει μιὰ σημασία. Τώρα εἶναι ἀδύνατο τὸ «εἶναι ἄνθρωπος» νὰ ἔχη τὴν ἴδια σημασία μὲ τὸ «δὲν εἶναι ἄνθρωπος», ἂν ὁ «ἄνθρωπος» δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ κατηγορούμενο ἑνὸς ὑποκειμένου, ἀλλὰ ἔχει μιὰ ὁρισμένη σημασία (γιατί δὲν ταυτίζουμε τὸ «ἔχει μιὰ συγκεκριμένη σημασία» μὲ τὸ «εἶναι κατηγορούμενο ἑνὸς ὑποκειμένου», γιατί σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση τὸ «μορφωμένος» καὶ «λευκός» καὶ «ἄνθρωπος» θὰ εἶχαν ὅλα τὴν ἴδια σημασία, ὥστε ὅλα θὰ ἦταν ἓνα καὶ τὸ αὐτό, γιατί ὅλα θὰ ἦταν συνώνυμα). Καὶ θὰ εἶναι ἀδύνατο γιὰ τὸ ἴδιο πρᾶγμα νὰ εἶναι καὶ νὰ μὴν εἶναι τὸ ἴδιο ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ὁμωνυμίας, π.χ. ἓναν ποὺ ἐμεῖς τὸν ὀνομάζουμε ἄνθρωπο, ἄλλοι μπορεῖ νὰ τὸν ὀνομάζουν «ὄχι ἄνθρωπο». Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα εἶναι ἂν τὸ ἴδιο πρᾶγμα μπορεῖ ταυτόχρονα νὰ εἶναι καὶ νὰ μὴν εἶναι «ἄνθρωπος» ὄχι στὸ ὄνομα, ἀλλὰ στὸ πρᾶγμα. Ἄν τὸ «ἄνθρωπος» καὶ τὸ «μὴ ἄνθρωπος» δὲν ἔχουν διαφορετικὴ σημασία, τότε εἶναι φανερό ὅτι καὶ τὸ «δὲν εἶναι κάποιος ἄνθρωπος» δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὸ «εἶναι κάποιος ἄνθρωπος». Κι ἔτσι θὰ ὀδηγηθοῦμε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ «εἶναι ἓνας ἄνθρωπος» θὰ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ «δὲν εἶναι ἓνας ἄνθρωπος». Γιατί θὰ εἶναι ἓνα πρᾶγμα. Γιατί τοῦτο σημαίνει «εἶναι ἓνα», ὅπως στὴν περίπτωση «φόρεμα» καὶ «ἐνδυμα», ἂν πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Καὶ ἂν τὸ «εἶναι ἄνθρωπος» καὶ τὸ «εἶναι μὴ ἄνθρωπος» εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα, τότε θὰ ἔχουν τὴν ἴδια σημασία. Ἀλλὰ ἔχουμε ἀποδείξει ὅτι ἔχουν διαφορετικὴ σημασία. Ἀνάγκη λοιπόν, ἂν μπορούμε νὰ ποῦμε στ' ἀλήθεια κάτι ὅτι αὐτὸ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, νὰ ποῦμε

30 πουν (τοῦτο γὰρ ἦν ὃ ἐσήμαινε τὸ ἄνθρωπος)· εἰ δ' ἀνάγκη
 τοῦτο, οὐκ ἐνδέχεται μὴ εἶναι <τότε> τὸ αὐτὸ ζῶον δίπουν (τοῦτο
 γὰρ σημαίνει τὸ ἀνάγκη εἶναι, τὸ ἀδύνατον εἶναι μὴ εἶναι
 [ἄνθρωπον])· οὐκ ἄρα ἐνδέχεται ἅμα ἀληθὲς εἶναι εἰπεῖν τὸ
 αὐτὸ ἄνθρωπον εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἄνθρωπον. ὁ δ' αὐτὸς
1007^α λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ εἶναι ἄνθρωπον· τὸ γὰρ ἀνθρώπῳ
 εἶναι καὶ τὸ μὴ ἀνθρώπῳ εἶναι ἕτερον σημαίνει, εἴπερ καὶ
 τὸ λευκὸν εἶναι καὶ τὸ ἄνθρωπον εἶναι ἕτερον· πολὺ γὰρ
 ἀντίκειται ἐκείνῳ μᾶλλον, ὥστε σημαίνειν ἕτερον. εἰ δὲ καὶ
 5 τὸ λευκὸν φήσει τὸ αὐτὸ καὶ ἐν σημαίνειν, πάλιν τὸ αὐτὸ
 ἐροῦμεν ὅπερ καὶ πρότερον ἐλέχθη, ὅτι ἐν πάντα ἔσται καὶ οὐ
 μόνον τὰ ἀντικείμενα. εἰ δὲ μὴ ἐνδέχεται τοῦτο, συμβαί-
 νει τὸ λεχθέν, ἂν ἀποκρίνηται τὸ ἐρωτώμενον. ἐὰν δὲ
 προστιθῇ ἐρωτῶντος ἀπλῶς καὶ τὰς ἀποφάσεις, οὐκ ἀποκρί-
 νεται τὸ ἐρωτώμενον. οὐθὲν γὰρ κωλύει εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ 10
 ἄνθρωπον καὶ λευκὸν καὶ ἄλλα μυρία τὸ πλῆθος· ἀλλ'
 ὅμως ἐρομένου εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν ἄνθρωπον τοῦτο εἶναι ἢ οὐ,
 ἀποκριτέον τὸ ἐν σημαῖνον καὶ οὐ προσθετέον ὅτι καὶ λευ-
 κὸν καὶ μέγα. καὶ γὰρ ἀδύνατον ἄπειρά γ' ὄντα τὰ
 συμβεβηκότα διελθεῖν· ἢ οὖν ἅπαντα διελθέτω ἢ μηθέν. 15
 ὁμοίως τοίνυν εἰ καὶ μυριάκις ἐστὶ τὸ αὐτὸ ἄνθρωπος καὶ
 οὐκ ἄνθρωπος, οὐ προσαποκριτέον τῷ ἐρομένῳ εἰ ἔστιν ἄνθρω-
 πος, ὅτι ἐστὶν ἅμα καὶ οὐκ ἄνθρωπος, εἰ μὴ καὶ τᾶλλα

ὅτι εἶναι «ζῶον δίπουν». Γιατὶ αὐτὸ ἐσήμαινε ἡ λέξις ἄνθρω-
 πος. Καὶ ἂν ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα ἀναγκαίως, εἶναι ἀδύνατο
 ταυτόχρονα τὸ ἴδιο πρᾶγμα νὰ μὴν εἶναι «ζῶον δίπουν». Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει «ἀναγκαίως», ὅτι δηλαδή εἶναι ἀδύνατο
 νὰ μὴν εἶναι ἔτσι. Ἄρα εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι ἀληθὲς τὸ νὰ
 ποῦμε ταυτόχρονα ὅτι τὸ ἴδιο πρᾶγμα εἶναι καὶ δὲν εἶναι
 ἄνθρωπος.

1007α Ἡ ἴδια συλλογιστικὴ ἰσχὺς καὶ στὴν περίπτωσι
 τοῦ «δὲν εἶναι ἄνθρωπος». Γιατὶ τὸ «εἶναι ἄνθρωπος» καὶ τὸ
 «εἶναι ὄχι ἄνθρωπος» ἔχει διαφορετικὴ σημασία, ἂν τὸ «εἶναι
 λευκός» καὶ τὸ «εἶναι ἄνθρωπος» ἔχουν διαφορετικὴ σημα-
 σία (γιατὶ ἡ ἀντίθεση εἶναι ἰσχυρότερη στὴν προηγούμενη πε-
 ρίπτωσι, ὥστε νὰ ἔχη διαφορετικὴ σημασία). Καὶ ἂν ποῦμε
 ὅτι «τὸ λευκὸ» ἐπίσης σημαίνει ἓνα καὶ τὸ ἴδιο πρᾶγμα, πάλι
 θὰ ἐπαναλάβουμε αὐτὸ ποὺ εἴπαμε πρωτύτερα, ὅτι δηλαδή σὲ
 αὐτὴν τὴν περίπτωσι ὅλα τὰ πράγματα, κι' ὄχι μόνο τα ἀντί-
 θετα, θὰ εἶναι ἓνα. Ἀλλὰ ἂν αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο, συμβαίνει
 αὐτὸ ποὺ εἴπαμε, ἂν ὁ ἀντίπαλός μας ἀπαντᾷ στὸ ἐρώτημα.
 Ἀλλὰ ἂν, κατὰ τὴν ἀπλὴ ἐρώτησι, προσθέσι στὴν ἀπάντησι
 του καὶ τίς ἀρνήσεις, τότε δὲν ἀπαντᾷ στὸ ἐρωτώμενο.
 Γιατὶ τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα καὶ
 «ἄνθρωπος» καὶ «λευκός» καὶ μυρία ἄλλα. Ἀλλ' ὅμως, ὅταν
 ἐρωτήσουμε, ἂν εἶναι ἀλήθεια νὰ ποῦμε ὅτι ὁ τάδε εἶναι
 ἄνθρωπος ἢ ὄχι, πρέπει νὰ δώσουμε μιὰ ἀπάντησι ποὺ ση-
 μαίνει τὸ ἓνα καὶ νὰ μὴν προσθέσουμε ὅτι τὸ τάδε εἶναι καὶ
 λευκὸ καὶ μέγα. Εἶναι, πράγματι, ἀδύνατο νὰ ἀπαριθμήσου-
 με τὴν ἀπειρία τῶν ιδιοτήτων. Κι ἔτσι ἢ νὰ τὰ ἀπαριθμήσουμε
 ὅλα ἢ κανένα. Ὅμοίως λοιπόν, ἂν τὸ ἴδιο πρᾶγμα εἶναι μύ-
 ριες φορὲς «ἄνθρωπος» καὶ «ὄχι ἄνθρωπος», δὲν πρέπει, ἂν
 μᾶς ρωτήσουν ἂν αὐτὸ εἶναι ἄνθρωπος, νὰ προσθέσουμε
 στὴν ἀπάντησι ὅτι εἶναι ταυτόχρονα καὶ «ὄχι ἄνθρωπος» ἢ

ὅσα συμβέβηκε προσαποκριτέον, ὅσα ἐστὶν ἢ μὴ ἔστιν· ἐὰν δὲ τοῦτο ποιῇ, οὐ διαλέγεται.—ὅλως δ' ἀναιροῦσιν οἱ τοῦτο λέ- 20 γοντες οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι. πάντα γὰρ ἀνάγκη συμβεβηκέναι φάσκειν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὅπερ ἀνθρώπων εἶναι ἢ ζῶν εἶναι μὴ εἶναι. εἰ γὰρ ἔσται τι ὅπερ ἀνθρώπων εἶναι, τοῦτο οὐκ ἔσται μὴ ἀνθρώπων εἶναι ἢ μὴ εἶναι ἀνθρώπων (καίτοι αὗται ἀποφάσεις τούτου)· ἐν γὰρ ἦν ὁ ἐσήμαινε, 25 καὶ ἦν τοῦτό τις οὐσία. τὸ δ' οὐσίαν σημαίνειν ἔστιν ὅτι οὐκ ἄλλο τι τὸ εἶναι αὐτῷ. εἰ δ' ἔσται αὐτῷ τὸ ὅπερ ἀνθρώπων εἶναι ἢ ὅπερ μὴ ἀνθρώπων εἶναι ἢ ὅπερ μὴ εἶναι ἀνθρώπων, ἄλλο τι ἔσται, ὥστ' ἀναγκαῖον αὐτοῖς λέγειν ὅτι οὐθενὸς ἔσται τοιοῦτος λόγος, ἀλλὰ πάντα 30 κατὰ συμβεβηκός· τούτῳ γὰρ διώρισται οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός· τὸ γὰρ λευκὸν τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν ὅτι ἔστι μὲν λευκὸς ἀλλ' οὐχ ὅπερ λευκόν. εἰ δὲ πάντα κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται, οὐθέν ἔσται πρῶτον τὸ καθ' οὗ, εἰ ἀεὶ τὸ συμβεβηκὸς καθ' ὑποκειμένου τινὸς σημαίνει τὴν κατη- 35 γορίαν. ἀνάγκη ἄρα εἰς ἄπειρον ἵεναι. ἀλλ' ἀδύνατον· οὐδὲ 1007^b γὰρ πλείω συμπλέκεται δυοῖν· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς οὐ συμβεβηκὸς συμβεβηκός, εἰ μὴ ὅτι ἄμφω συμβέβηκε ταῦτῳ, λέγω δ' οἶον τὸ λευκὸν μουσικὸν καὶ τοῦτο λευκὸν ὅτι ἄμφω τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν. ἀλλ' οὐχ ὁ Σωκρά- 5

νὰ προσθέσουμε καὶ ὅλες τὶς ἄλλες δευτερεύουσες ιδιότητες, πού νὰ λένε ὅτι τὸ ὑποκείμενο εἶναι αὐτὸ κι' αὐτὸ ἢ ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸ κι' αὐτό. Ἄν κανεῖς κἀνὴ αὐτό, δὲν συζητάει.

Γενικά, αὐτοὶ πού μιλοῦν σὰν αὐτόν, ἀναιροῦν τὴν βαθύ-
τερη οὐσία τῶν πραγμάτων. Γιατί ὑποχρεώνονται νὰ βεβαιώ-
σουν ὅτι ὅλα τὰ πράγματα εἶναι *συμβεβηκότα* καὶ ὅτι δὲν
ὑπάρχει ἓνα πρᾶγμα πού νὰ ἐκφράζη τὸν ἄνθρωπο ἢ τὸ ζῶο.
Γιατί ἂν ὑπάρχη κάτι πού νὰ λήη «αὐτὸ εἶναι ἄνθρωπος»,
αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ λήη καὶ ὅτι «αὐτὸ εἶναι ὄχι ἄνθρωπος» ἢ
ὅτι «δὲν εἶναι ἄνθρωπος» (ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀρνήσεις τῆς
ἐννοίας ἄνθρωπος). Γιατί μιὰ εἶναι ἡ σημασία του, κι' αὐτὴ
εἶναι ἡ ἐκφραση τῆς οὐσίας του. Ἀλλὰ ἡ ἐκφραση τῆς οὐσίας
σημαίνει ὅτι κάτι εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ τίποτε ἄλλο. Ἄν
ὅμως τὸ «εἶναι κατ' οὐσίαν ἄνθρωπος» εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ
«εἶναι κατ' οὐσίαν ὄχι ἄνθρωπος» ἢ «δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν
ἄνθρωπος», τότε θὰ εἶναι κάτι ἄλλο. Ὡστε ἀναγκάζονται
αὐτοὶ νὰ λένε, ὅτι τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη ἓναν τέτοιο ὀρι-
σμό, ἀλλὰ ὅτι ὅλα τὰ πράγματα εἶναι περιστάσιακά. Τὸ «λευ-
κός» εἶναι μιὰ συμπτωματικὴ ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, γιατί
εἶναι μὲν λευκός, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸ στοι-
χεῖο. Καὶ καθὼς τὸ *συμβεβηκός* ἀποδίδει πάντοτε μιὰ ιδιότη-
τα σὲ κάποιο ὑποκείμενο, ἂν ὅλα λέγονται *κατὰ συμβεβηκός*,
δὲν θὰ ὑπάρχει ἓνα πρωταρχικὸ στὸ ὁποῖο δὲν ἀναφέρονται.
Ἔτσι οἱ ἀποδιδόμενες ιδιότητες (*κατὰ συμβεβηκός*) ὁδηγοῦν
στὸ ἄπειρο. 1007 β Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο γιατί δὲν συ-
μπλέκονται παραπάνω ἀπὸ δυὸ ιδιότητες. Γιατί μιὰ ιδιότητα
δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ιδιότητα μιᾶς ιδιότητος, ἂν καὶ οἱ δυὸ δὲν
εἶναι ιδιότητες τοῦ ἴδιου πρᾶγματος. Λέω, ἐπὶ παραδείγματι,
ὅτι ὁ «λευκός» εἶναι «μορφωμένος» κι' ὁ «μορφωμένος»
«λευκός», γιατί καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς ιδιότητες συμβαίνει νὰ
ὑπάρχουν στὸν ἴδιον ἄνθρωπο. Ἀλλὰ δὲν τὸ λέμε μὲ αὐτὴν

της μουσικὸς οὕτως, ὅτι ἄμφω συμβέβηκεν ἐτέρῳ τινί. ἐπεὶ
 τοῦνυν τὰ μὲν οὕτως τὰ δ' ἐκείνως λέγεται συμβεβηκότα,
 ὅσα οὕτως λέγεται ὡς τὸ λευκὸν τῷ Σωκράτει, οὐκ ἐνδέχε-
 ται ἅπειρα εἶναι ἐπὶ τὸ ἄνω, οἷον τῷ Σωκράτει τῷ λευκῷ
 10 ἕτερον τι συμβεβηκός· οὐ γὰρ γίγνεται τι ἐν ἑξ' ἀπάντων.
 οὐδὲ δὴ τῷ λευκῷ ἕτερόν τι ἔσται συμβεβηκός, οἷον τὸ μου-
 σικόν· οὐθέν τε γὰρ μᾶλλον τοῦτο ἐκείνῳ ἢ ἐκεῖνο τούτῳ
 συμβέβηκεν, καὶ ἅμα διώριστα ὅτι τὰ μὲν οὕτω συμβέ-
 βηκε τὰ δ' ὡς τὸ μουσικὸν Σωκράτει· ὅσα δ' οὕτως, οὐ
 15 συμβεβηκότι συμβέβηκε τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' ὅσα ἐκείνως,
 ὥστ' οὐ πάντα κατὰ συμβεβηκὸς λεχθήσεται. ἔσται ἄρα
 τι καὶ <οὐτ>ως οὐσίαν σημαῖνον. εἰ δὲ τοῦτο, δέδεικται ὅτι
 ἀδύνατον ἅμα κατηγορεῖσθαι τὰς ἀντιφάσεις.—ἔτι εἰ ἀλη-
 θεῖς αἱ ἀντιφάσεις ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ πᾶσαι, δῆλον ὡς
 20 ἅπαντα ἔσται ἓν. ἔσται γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ τριήρης καὶ τοῖ-
 χος καὶ ἄνθρωπος, εἰ κατὰ παντός τι ἢ καταφῆσαι ἢ
 ἀποφῆσαι ἐνδέχεται, καθάπερ ἀνάγκη τοῖς τὸν Πρωτα-
 γόρου λέγουσι λόγον. εἰ γὰρ τῷ δοκεῖ μὴ εἶναι τριήρης ὁ
 ἄνθρωπος, δῆλον ὡς οὐκ ἔστι τριήρης· ὥστε καὶ ἔστιν, εἴπερ
 25 ἡ ἀντίφασις ἀληθής. καὶ γίγνεται δὴ τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου,
 ὁμοῦ πάντα χρήματα· ὥστε μηθὲν ἀληθῶς ἐν ὑπάρχειν. τὸ

τὴν ἔννοια ὅτι ὁ Σωκράτης εἶναι μορφωμένος, ὅτι καὶ οἱ δυὸ
 ἔννοιες συμβαίνει νὰ ἀποδίδονται σὲ κάποιον ἄλλον. Ἐπειδὴ
 λοιπὸν ἄλλες ἔννοιες ἀποδίδονται μὲ τὸν ἓναν ἢ τὸν ἄλλο
 τρόπο, ὅσες ἀποδίδονται μὲ τὸν τρόπο π.χ. ὅπως τὸ «λευκός»
 στὸν Σωκράτη, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη μιὰ ἀπεριόριστη σειρὰ
 πρὸς τὰ πάνω, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι στὸν «λευκὸ Σωκρά-
 τη», γιατί ὅλοι αὐτοὶ οἱ προσδιορισμοὶ δὲν μποροῦν νὰ ἀπο-
 τελέσουν μιὰ ἐνιαία ἔννοια. Οὐτε μπορεῖ τὸ «λευκός» νὰ ἔχη
 ἓναν ἄλλο προσδιορισμό, ὅπως τὸ «μορφωμένος», γιατί τὸ
 πρῶτο δὲν ἀποδίδεται περισσότερο στοῦ δευτέρου ἀπὸ ὅ,τι
 ἀποδίδεται τὸ δεῦτερο στοῦ πρῶτο. Καί, ἐκτὸς τούτου, ἔχουμε
 καθορίσει ὅτι μερικὲς ιδιότητες ἀποδίδονται μὲ αὐτὴν τὴν
 ἔννοια κι' ἄλλες μὲ τὴν ἔννοια ποὺ ἀποδίδεται τὸ «μορφωμέ-
 νος» στὸν Σωκράτη. Καὶ μολονότι στὴν προηγούμενη περί-
 πτωση τὸ γνῶρισμα εἶναι ἓνα γνῶρισμα τοῦ γνωρίσματος,
 δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο στὴν ἄλλη. Ὡστε ὅλοι οἱ προσδιορι-
 σμοὶ δὲν ἀποδίδονται κατὰ συμβεβηκός. Ἐπομένως θὰ ὑπάρ-
 ξη κάτι ποὺ θὰ σημαίνει τὴν οὐσία. Κι ἂν αὐτὸ εἶναι σωστό,
 ἔχει ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ ἀντιθέτες ἔννοιες δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδί-
 δονται ταυτόχρονα στοῦ ἴδιο ὑποκείμενο.

Κι ἀκόμα, ἂν ὅλες οἱ ἀντιφατικὲς ἔννοιες ποὺ ἀποδίδο-
 νται στοῦ ἴδιο ὑποκείμενο ταυτόχρονα εἶναι ἀληθινές, εἶναι
 φανερό ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ἔννοιες θὰ ἔχουν μιὰ ἐνότητα. Ἄν
 εἶναι δυνατὸ ἐξ ἴσου νὰ βεβαιώσουμε ἢ νὰ ἀρνηθοῦμε κάτι ὡς
 πρὸς κάτι, τότε τὸ ἴδιο πρᾶγμα θὰ εἶναι τριήρης καὶ τοῖχος
 καὶ ἄνθρωπος, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ αὐτοὺς ποὺ ἀκο-
 λουθοῦν τὴν θεωρίαν τοῦ Πρωταγόρου. Ἄν δηλ. ἓνας νομίζει
 ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τριήρης, εἶναι φανερό ὅτι δὲν εἶναι
 τριήρης. Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ βγεῖ καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι,
 ἂν ἡ ἀντίφαση εἶναι ἀληθινή. Καὶ ἐρχόμαστε ἔτσι στοῦ ἀξίωμα
 τοῦ Ἀναξαγόρου ὅτι «ὅλα τὰ πράγματα εἶναι μαζί». Ὡστε

ἀόριστον οὖν εἰκόασι λέγειν, καὶ οἰόμενοι τὸ ὄν λέγειν περὶ τοῦ μὴ ὄντος λέγουσιν· τὸ γὰρ δυνάμει ὄν καὶ μὴ ἐντελεχεία τὸ ἀόριστόν ἐστιν. ἀλλὰ μὴν λεκτέον γ' αὐτοῖς κατὰ
 30 παντὸς <παντὸς> τὴν κατάφασιν ἢ τὴν ἀπόφασιν· αἰτοπον γὰρ εἰ ἐκάστῳ ἢ μὲν αὐτοῦ ἀπόφασιν ὑπάρξει, ἢ δ' ἐτέρου ὁ μὴ ὑπάρχει αὐτῷ οὐχ ὑπάρξει· λέγω δ' οἷον εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν τὸν ἄνθρωπον ὅτι οὐκ ἄνθρωπος, δηλὸν ὅτι καὶ ἡ τριήρης ἢ οὐ τριήρης. εἰ μὲν οὖν ἡ κατάφασιν, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀπόφασιν·
 35 εἰ δὲ μὴ ὑπάρχει ἡ κατάφασιν, ἢ γε ἀπόφασιν ὑπάρξει
 1008^a μᾶλλον ἢ ἡ αὐτοῦ. εἰ οὖν κακεῖνη ὑπάρχει, ὑπάρξει καὶ ἡ τῆς τριήρους· εἰ δ' αὕτη, καὶ ἡ κατάφασιν.—ταῦτά τε οὖν συμβαίνει τοῖς λέγουσι τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι. εἰ γὰρ ἀληθὲς ὅτι ἄνθρωπος καὶ
 5 οὐκ ἄνθρωπος, δηλὸν ὅτι καὶ οὐτ' ἄνθρωπος οὐτ' οὐκ ἄνθρωπος ἔσται· τοῖν γὰρ δυοῖν δύο ἀποφάσεις, εἰ δὲ μία ἐξ ἀμφοῖν ἐκεῖνη, καὶ αὕτη μία ἂν· εἴη ἀντικειμένη.—ἔτι ἦτοι περὶ ἅπαντα οὕτως ἔχει, καὶ ἔστι καὶ λευκὸν καὶ οὐ λευκὸν καὶ ὄν καὶ οὐκ ὄν, καὶ περὶ τὰς ἄλλας φάσεις καὶ
 10 ἀποφάσεις ὁμοιοτρόπως, ἢ οὐ ἀλλὰ περὶ μὲν τινος, περὶ τινος δ' οὐ. καὶ εἰ μὲν μὴ περὶ πάσας, αὐταὶ ἂν εἶεν

στήν πραγματικότητα τίποτε δὲν ὑπάρχει. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι μιλοῦν γιὰ τὸ ἀόριστο. Καὶ ἐνῶ νομίζουν ὅτι μιλοῦν γιὰ τὸ «ὄν», στήν πραγματικότητα μιλοῦν γιὰ τὸ «μὴ ὄν». Γιατί τὸ ἀόριστο εἶναι τὸ δυνάμει ὄν καὶ ὄχι τὸ ἐντελεχεία ὄν. Ἄλλὰ πρέπει νὰ δεχθῶν τὴν κατάφασιν ἢ τὴν ἄρνησιν ἐνὸς προσδιορισμοῦ ποῦ ἀποδίδεται σὲ ἓνα ὑποκείμενο, γιατί εἶναι αἰτοπο, ἂν σὲ κάθε ἐννοία ἢ ἄρνησίν της εἶναι ἀληθινή, νὰ μὴν εἶναι ἀληθινή ἢ ἄρνησιν μιᾶς ἄλλης ἐννοίας ποῦ δὲν εἶναι ἀληθινή. Ἄν, ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι ἀληθινὸ νὰ ποῦμε ὅτι ἓνας ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἓνας ἄνθρωπος, εἶναι φανερό ὅτι ἀληθεύει ἐπίσης νὰ πῆς ὅτι αὐτὸς εἶναι ἢ δὲν εἶναι μία τριήρης. Ἄν εἶναι ἀληθινή κατάφασιν, πρέπει νὰ εἶναι ἀληθινή καὶ ἡ ἄρνησιν. Ἄν ἡ κατάφασιν δὲν εἶναι ἀληθινή, 1008α τότε ἡ ἄρνησιν θὰ εἶναι ἀληθέστερη ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐννοία. Γι' αὐτὸ ἂν ἡ τελευταία ἄρνησιν εἶναι ἀληθινή, ἡ ἄρνησιν τῆς «τριήρους» θὰ εἶναι ἐπίσης ἀληθινή. Καὶ ἂν αὕτη εἶναι ἀληθινή, τότε καὶ ἡ κατάφασιν θὰ εἶναι ἀληθινή.

Αὐτὰ λοιπὸν συμβαίνουν σὲ ὅλους ὅσοι ἀκολουθοῦν αὕτη τὴν θεωρία, κι' ἀκόμα τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ βεβαιώνουν ἢ νὰ ἄρνοῦνται μιὰ θέση. Γιατί, ἂν εἶναι ἀληθινὸ ὅτι ὁ τάδε εἶναι «ἄνθρωπος» καὶ «ὄχι ἄνθρωπος», εἶναι φανερό ὅτι αὐτὸς δὲν θὰ εἶναι οὔτε «ἄνθρωπος» οὔτε «ὄχι ἄνθρωπος». Γιατί στίς δυὸ θέσεις ἀνταποκρίνονται δυὸ ἀρνήσεις καί, ἂν ἡ πρώτη ληφθῇ ὡς μία θέση συγκείμενη ἀπὸ δυὸ στοιχεῖα, τότε καὶ ἡ δεύτερη θὰ εἶναι μιὰ ἐνιαία θέση καὶ ἀντίθετη πρὸς τὴν προηγούμενη.

Ἄν λοιπὸν αὐτὸ συμβαίνει μὲ ὅλες τὶς ἐννοίες καὶ τὸ ἴδιο πράγμα εἶναι «λευκὸ» καὶ «μὴ λευκὸ», καὶ ὑπάρχει καὶ δὲν ὑπάρχει, τὸ ἴδιο καὶ μὲ ὅλες τὶς ἄλλες καταφάσεις καὶ ἀρνήσεις, ἐκτὸς ἂν δὲν συμβαίνει μὲ ὅλες τὶς ἐννοίες, ἀλλὰ μόνο σὲ μερικὲς καὶ σὲ ἄλλες ὄχι. Καὶ ἂν δὲν συμβαίνει μὲ ὅλες τὶς

ὁμολογούμεναι· εἰ δὲ περὶ πάσας, πάλιν ἦτοι καθ' ὅσων τὸ φῆσαι καὶ ἀποφῆσαι καὶ καθ' ὅσων ἀποφῆσαι καὶ φῆσαι, ἢ κατὰ μὲν ὧν φῆσαι καὶ ἀποφῆσαι, καθ' ὅσων δὲ ἀποφῆσαι οὐ πάντων φῆσαι. καὶ εἰ μὲν οὕτως, εἴη ἂν τι πα- 15 γίως οὐκ ὄν, καὶ αὕτη βεβαία δόξα, καὶ εἰ τὸ μὴ εἶναι βέβαιόν τι καὶ γνώριμον, γνωριμωτέρα ἂν εἴη ἢ φάσις ἢ ἀντικειμένη· εἰ δὲ ὁμοίως καὶ ὅσα ἀποφῆσαι φάναι, ἀνάγκη ἦτοι ἀληθές διαιροῦντα λέγειν, οἷον ὅτι λευκὸν καὶ πάλιν ὅτι οὐ λευκόν, ἢ οὐ. καὶ εἰ μὲν 20 μὴ ἀληθές διαιροῦντα λέγειν, οὐ λέγει τε ταῦτα καὶ οὐκ ἔστιν οὐθέν (τὰ δὲ μὴ ὄντα πῶς ἂν φθέγγαιτο ἢ βαδίσαιεν;), καὶ πάντα δ' ἂν εἴη ἓν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, καὶ ταυτὸν ἔσται καὶ ἄνθρωπος καὶ θεὸς καὶ τριήρης <καὶ λίθος> καὶ αἱ ἀντιφάσεις αὐτῶν (εἰ γὰρ ὁμοίως καθ' ἑκάστου, 25 οὐδὲν διοίσει ἕτερον ἐτέρου· εἰ γὰρ διοίσει, τοῦτ' ἔσται ἀληθές καὶ ἴδιον)· ὁμοίως δὲ καὶ εἰ διαιροῦντα ἐνδέχεται ἀλλ' εὔειν, συμβαίνει τὸ λεχθέν, πρὸς δὲ τούτῳ ὅτι πάντες ἂν ἀληθεύοιεν καὶ πάντες ἂν ψεύδοντο, καὶ αὐτὸς αὐτὸν ὁμολογεῖ ψεύδεσθαι. ἅμα δὲ φανερόν ὅτι περὶ οὐθενός ἐστι 30 πρὸς τοῦτον ἢ σκέψις· οὐθὲν γὰρ λέγει. οὔτε γὰρ οὕτως οὔτ' οὐχ οὕτως λέγει, ἀλλ' οὕτως τε καὶ οὐχ οὕτως· καὶ πάλιν

ἐννοίες, οἱ ἐξαιρέσεις μποροῦν νὰ γίνουν ἀποδεκτές. Ἄν πάλι συμβαίνει με ὅλες, ἢ ἡ ἄρνηση θὰ εἶναι ἀληθινὴ ὅπου εἶναι καὶ ἡ κατάφαση ἀληθινὴ, καὶ ἡ κατάφαση εἶναι ἀληθινὴ ὅπου θὰ εἶναι καὶ ἡ ἄρνηση ἀληθινὴ, ἢ ἡ ἄρνηση θὰ εἶναι ἀληθινὴ ὅπου εἶναι καὶ ἡ κατάφαση ἀληθινὴ, ἀλλὰ ἡ κατάφαση δὲν θὰ εἶναι πάντοτε ἀληθινὴ ὅπου ἡ ἄρνηση εἶναι ἀληθινὴ. Καὶ ἂν ἔτσι ἔχη τὸ πρᾶγμα, θὰ ὑπάρχει κάτι ποὺ παγίως εἶναι «μὴ ὄν» καὶ αὐτὸ θὰ εἶναι μιὰ σταθερὴ γνώμη. Καὶ ἂν τὸ μὴ ὄν εἶναι κάτι τὸ βέβαιο καὶ γνωστό, τότε τὸ ἀντίθετό του θὰ εἶναι πολὺ περισσότερο γνωστό, [δυναμένο νὰ γνωσθῇ]. Ἀλλὰ, ἂν ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἀναιρεθῇ, μπορεῖ ἐπίσης ἀληθῶς καὶ νὰ βεβαιωθῇ, τότε πρέπει νὰ εἶναι ἢ ἀληθινὸ ἢ ψευδές νὰ ἀποδίδουμε τοὺς προσδιορισμοὺς (σὲ ἓνα ὑποκείμενο) χωριστὰ καὶ νὰ λέμε, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι κάτι εἶναι λευκὸ καὶ πάλι ὅτι κάτι δὲν εἶναι λευκὸ. Κι ἂν δὲν εἶναι ἀληθινὸ νὰ τοὺς ἀποδίδουμε χωριστὰ, ὁ ἀντίπαλός μας δὲν λέει αὐτὰ ποὺ πρεσβεύει καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε. Κι αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει, πῶς μπορεῖ νὰ μιλάη ἢ νὰ βαδίσῃ; Καὶ πάλι ὅλα τὰ πράγματα θὰ εἶναι ἓνα, ὅπως εἴπαμε παραπάνω, καὶ τὸ ἴδιο πρᾶγμα θὰ εἶναι «ἄνθρωπος» καὶ «θεός» καὶ «τριήρης» καὶ τὰ ἀντίθετά τους. (Γιατί, ἂν μπορῇς ἐξ ἴσου νὰ βεβαιώσης ἢ νὰ ἀρνηθῇς μιὰ ιδιότητα ἐνὸς πράγματος, τότε κανένα πρᾶγμα δὲν θὰ διαφέρει ἀπὸ ἄλλο, ἐπειδὴ, ἂν κάτι διαφέρει, αὐτὸ θὰ εἶναι ἀληθινὸ καὶ μοναδικό). Τὸ ἴδιο καὶ ἂν εἶναι δυνατό νὰ διατυπώσουμε μιὰ ἀλήθεια ἀποδίδοντας χωριστὰ τοὺς προσδιορισμοὺς, πάλι συμβαίνει αὐτὸ ποὺ εἴπαμε. Κι ἐπὶ πλέον συμβαίνει ὅλες οἱ διατυπώσεις μας νὰ εἶναι ἀληθινές ἢ νὰ εἶναι ὅλες ψευδεῖς ἢ ὁ ἀντίπαλός μας νὰ ὁμολογῇ ὁ ἴδιος ὅτι ψεύδεται. Ταυτόχρονα εἶναι φανερό ὅτι ἡ συζήτηση μαζί του εἶναι χωρὶς αἰχμὴ, γιατί δὲν ὑποστηρίζει τίποτε. Γιατί οὔτε «ναί» σοῦ λέει οὔτε «ὄχι», ἀλλὰ «ναὶ καὶ ὄχι». Καὶ πάλι τὰ ἀπορρίπτει καὶ

γε ταῦτα ἀπόφῃσιν ἄμφω, ὅτι οὐθ' οὕτως οὔτε οὐχ οὕτως· εἰ γὰρ μή, ἤδη ἂν τι εἴη ὠρισμένον.—ἔτι εἰ ὅταν ἡ φάσις ἀληθῆς ᾖ, ἡ ἀπόφασις ψευδῆς, καὶ αὕτη ἀληθῆς ᾖ, ἡ 35 κατάφασις ψευδῆς, οὐκ ἂν εἴη τὸ αὐτὸ ἅμα φάναι καὶ ἀποφάναι ἀληθῶς. ἀλλ' ἴσως φαίεν ἂν τοῦτ' εἶναι τὸ ἐξ 1008^b ἀρχῆς κείμενον.—ἔτι ἄρα ὁ μὲν ἢ ἔχειν πως ὑπολαμβάνων ἢ μὴ ἔχειν διέψευσται, ὁ δὲ ἄμφω ἀληθεύει; εἰ γὰρ ἀληθεύει, τί ἂν εἴη τὸ λεγόμενον ὅτι τοιαύτη τῶν ὄντων ἡ φύσις; εἰ δὲ μὴ ἀληθεύει, ἀλλὰ μᾶλλον ἀληθεύει ἢ ὁ ἐκεί- 5 νως ὑπολαμβάνων, ἤδη πως ἔχοι ἂν τὰ ὄντα, καὶ τοῦτ' ἀληθές ἂν εἴη, καὶ οὐχ ἅμα καὶ οὐκ ἀληθές. εἰ δὲ ὁμοίως ἅπαντες καὶ ψεύδονται καὶ ἀληθῆ λέγουσιν, οὔτε φθέγγασθαι οὐτ' εἰπεῖν τῷ τοιούτῳ ἔσται· ἅμα γὰρ ταῦτά τε καὶ οὐ ταῦτα λέγει. εἰ δὲ μὴθὲν ὑπολαμβάνει ἀλλ' ὁμοίως 10 οἶεται καὶ οὐκ οἶεται, τί ἂν διαφερόντως ἔχοι τῶν φυτῶν; ὅθεν καὶ μάλιστα φανερόν ἐστιν ὅτι οὐδεὶς οὕτω διακρίνεται οὔτε τῶν ἄλλων οὔτε τῶν λεγόντων τὸν λόγον τοῦτον.

διὰ τί γὰρ βαδίζει Μέγαράδε ἀλλ' οὐχ ἡσυχάζει, οἰόμε- 15 νος βαδίζειν δεῖν; οὐδ' εὐθύς ἔωθεν πορεύεται εἰς φρέαρ ἢ εἰς φάραγγα, ἐὰν τύχη, ἀλλὰ φαίνεται εὐλαβούμενος, ὥς οὐχ ὁμοίως οἰόμενος μὴ ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἐμπεσεῖν καὶ ἀγαθόν; δῆλον ἄρα ὅτι τὸ μὲν βέλτιον ὑπολαμβάνει τὸ δ' οὐ βέλ- 20 τιον. εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ μὲν ἄνθρωπον τὸ δ' οὐκ ἄνθρωπον καὶ τὸ μὲν γλυκὺ τὸ δ' οὐ γλυκὺ ἀνάγκη ὑπολαμβάνειν.

τὰ δυὸ καὶ λέει «οὔτε ναὶ οὔτε ὄχι». Γιατί ἄλλοιῳ, θὰ ὑπῆρχε κατὰ ὄρισμένο.

Κι ἀκόμα, ἂν, ὅταν ἡ κατάφασις εἶναι ἀληθινή, ἡ ἄρνησις εἶναι ψευδής, καὶ ἂν, ὅταν ἡ ἄρνησις εἶναι ἀληθινή, ἡ κατάφασις εἶναι ψευδής, θὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ βεβαιώνης καὶ νὰ ἀπορρίπτῃς ἀληθῶς τὸ ἴδιο πράγμα τὴν ἴδια στιγμή. 1008β Ἀλλὰ ἴσως θὰ λεχθῇ ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ διαφιλονικούμενο. Πάλι, ψεύδεται ὅποιος ὑποθέτει ὅτι κάτι ἔχει «ἔτσι» καὶ «ὄχι ἔτσι», καὶ ἀληθεύει ὅποιος ὑποθέτει καὶ τὰ δυὸ μαζί; Ἄν ἀληθεύῃ, τότε τί νόημα ἔχει αὐτὸ ποὺ λέμε ὅτι «τέτοια εἶναι ἡ φύσις τῶν πραγμάτων;» Κι ἂν αὐτὸς δὲν ἀληθεύῃ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀληθεύει αὐτὸς ποὺ ὑποστηρίζει τὴν πρώτη ἄποψη, ἡ πραγματικότη- 5 τα θὰ ἔχη ἤδη μιὰ καθορισμένη φύση, καὶ αὐτὸ θὰ ἦταν ἀληθινὸ καὶ ὄχι ταυτόχρονα καὶ μὴ ἀληθινό. Καὶ ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὸ ἴδιο καὶ ψεύδονται καὶ λένε ἀλήθεια, ἓνας ποὺ ὑποστηρίζει αὐτὴν τὴν ἄποψη, δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ πῇ οὔτε νὰ ἐννοήσῃ κάτι, ἀφοῦ τὴν ἴδια στιγμή λέει καὶ «ναὶ» καὶ «ὄχι». Καὶ ἂν δὲν σχηματίζῃ κρίσεις, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο νομίζει καὶ δὲν νομίζει, τί διαφορὰ θὰ ἔχη ἀπὸ τὰ φυτά;

Ἀπὸ αὐτὸ γίνεται ἐντελῶς φανερό, ὅτι κανεὶς, οὔτε ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ πρεσβεύουν αὐτὴ τὴν θεωρίαν οὔτε ἀπὸ καμμιᾶ ἄλλῃ σχολῇ, δὲν παρουσιάζει συνέπεια μὲ αὐτὴν τὴν ἄποψη. Ἀλλοιῳ, γιατί ἓνας βαδίζει στὰ Μέγαρα καὶ δὲν κάθεται στὸ σπίτι του, ὅταν νομίζῃ ὅτι πρέπει νὰ κἀνῃ αὐτὸ τὸ ταξίδι;

Καὶ γιατί δὲν τραβάει ἀπὸ τὸ χάραμα κατ' εὐθείαν σὲ κανένα πηγάδι ἢ φαράγγι, ἂν τύχῃ νὰ πορεύεται πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι προσέχει πολὺ, δείχνοντας ἔτσι ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸ ἴδιο καλὸ καὶ ὄχι καλὸ νὰ πέσῃ μέσα; Εἶναι φανερό ὅτι κρίνει πῶς τὸ ἓνα εἶναι καλὸ καὶ τὸ ἄλλο ὄχι καλὸ. Κι ἂν αὐτὸ συμβαίῃ ἔτσι, τότε αὐτὸς πρέπει νὰ κρίνῃ ὅτι κάτι εἶναι «ἄνθρωπος» καὶ κάτι ἄλλο δὲν εἶναι, ὅτι ἓνα πράγμα εἶναι «γλυκὸ» κι

οὐ γὰρ ἐξ ἴσου ἅπαντα ζητεῖ καὶ ὑπολαμβάνει, ὅταν οἰη-
 θείς βέλτιον εἶναι τὸ πιεῖν ὕδωρ καὶ ἰδεῖν ἄνθρωπον εἶτα
 ζητῇ αὐτά· καίτοι ἔδει γε, εἰ ταῦτόν ἦν ὁμοίως καὶ ἄν-
 θρωπος καὶ οὐκ ἄνθρωπος. ἀλλ' ὅπερ ἐλέχθη, οὐθεὶς ὅς οὐ
 25 φαίνεται τὰ μὲν εὐλαβούμενος τὰ δ' οὐ· ὥστε, ὡς ἔοικε,
 πάντες ὑπολαμβάνουσιν ἔχειν ἀπλῶς, εἰ μὴ περὶ ἅπαντα,
 ἀλλὰ περὶ τὸ ἄμεινον καὶ χεῖρον. εἰ δὲ μὴ ἐπιστάμενοι
 ἀλλὰ δοξάζοντες, πολὺ μᾶλλον ἐπιμελητέον ἂν εἴη τῆς
 ἀληθείας, ὥσπερ καὶ νοσῶδει ὄντι ἢ ὑγιεινῷ τῆς ὑγείας·
 30 καὶ γὰρ ὁ δοξάζων πρὸς τὸν ἐπιστάμενον οὐχ ὑγιεινῶς διά-
 κειται πρὸς τὴν ἀλήθειαν.—ἔτι εἰ ὅτι μάλιστα πάντα οὕτως
 ἔχει καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τό γε μᾶλλον καὶ ἥττον ἔνεστιν
 ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων· οὐ γὰρ ἂν ὁμοίως φῆσαιμεν εἶναι
 τὰ δύο ἄρτια καὶ τὰ τρία, οὐδ' ὁμοίως διέψευσται ὁ τὰ
 35 τέτταρα πέντε οἰόμενος καὶ ὁ χίλια. εἰ οὖν μὴ ὁμοίως,
 δῆλον ὅτι ἄτερος ἥττον, ὥστε μᾶλλον ἀληθεύει. εἰ οὖν τὸ
 1009^a μᾶλλον ἐγγύτερον, εἴη γε ἂν τι ἀληθές οὐ ἐγγύτερον τὸ
 μᾶλλον ἀληθές. κἂν εἰ μὴ ἔστιν, ἀλλ' ἤδη γέ τι ἔστι βε-
 βαιότερον καὶ ἀληθινώτερον, καὶ τοῦ λόγου ἀπηλλαγμέ-
 νοι ἂν εἴημεν τοῦ ἀκράτου καὶ κωλύοντός τι τῇ διανοίᾳ
 5 ὀρίσαι.

Ἔστι δ' ἀπὸ τῆς αὐτῆς δόξης καὶ ὁ Πρωταγόρου λόγος, 5
 καὶ ἀνάγκη ὁμοίως αὐτοὺς ἄμφω ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι· εἴτε

ἐν' ἄλλο δὲν εἶναι. Γιατί ὅταν κρίνῃ ὅτι εἶναι καλύτερον νὰ πιῇ
 νερό καὶ νὰ ἰδῇ ἕναν ἄνθρωπο, τότε ἀναζητεῖ αὐτά, καὶ δὲν τὰ
 κρίνει καὶ δὲν τὰ ἀναζητεῖ ὅλα τὸ ἴδιο, ὅπως θὰ ἔπρεπε, ἂν
 ἦταν τὸ ἴδιο πράγμα «ἄνθρωπος» καὶ «μὴ ἄνθρωπος». Ἀλλὰ
 ὅπως εἴπαμε, δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ μὴν ὁμολογῇ φανερά
 μερικὰ πράγματα καὶ ἄλλα ὄχι. Ὡστε, καθὼς φαίνεται, ὅλοι οἱ
 ἄνθρωποι σχηματίζουν ἀπλὲς κρίσεις, ἂν ὄχι γιὰ ὅλα τὰ πράγ-
 ματα, ὅπωςδὴποτε ὅμως γιὰ τὸ καλύτερο καὶ τὸ χειρότερο. Κι
 ἂν αὐτὸ τὸ κάνουν μὲ εἰκασίες καὶ χωρὶς γνώση, θὰ πρέπει νὰ
 φροντίσουν πολὺ περισσότερο γιὰ τὴν ἀλήθεια, ὅπως ἕνας
 ἄρρωστος φροντίζει γιὰ τὴν ὑγεία του περισσότερο ἀπὸ ἕναν
 γερό. Γιατί, ὄντως, ὁ ἄνθρωπος ποὺ προχωρεῖ μὲ εἰκασίες κατ'
 ἀντίθεση πρὸς αὐτὸν ποὺ γνωρίζει βρίσκεται σὲ μιὰ ὄχι ὑγιεινὴ
 σχέση πρὸς τὴν ἀλήθεια.

Ἀκόμα κι' ἂν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅλα τὰ πράγματα μπορεῖ
 νὰ εἶναι ἔτσι κι' ὄχι ἀλλοιῶς, πάλι κάποιες διαφορὲς ὑπάρ-
 χουν στὴν φύση τῶν ὄντων. Γιατί δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι
 εἶναι τὸ ἴδια ἄρτια τὸ δυὸ καὶ τὸ τρία, οὔτε κάνει τὸ ἴδιο λάθος
 αὐτὸς ποὺ θεωρεῖ τὰ τέσσερα πέντε κι' αὐτὸς ποὺ τὰ θεωρεῖ χί-
 λια. Ἄν λοιπὸν δὲν λαθεύουν τὸ ἴδιο, εἶναι φανερό ὅτι ὁ ἕνας
 λαθεύει λιγότερο, ὥστε βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὴν ἀλήθεια.
 1009^a Ἄν λοιπὸν αὐτὸ ποὺ ἔχει περισσότερο τὴν φύση ἐνὸς
 πράγματος βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς αὐτό, θὰ ὑπάρξῃ κά-
 ποια ἀλήθεια πρὸς τὴν ὁποία τὸ ἀληθέστερο εἶναι πιὸ κοντά.
 Κι ἂν δὲν ὑπάρξῃ, πάντως ὑπάρχει ἤδη κάτι πιὸ ἀσφαλές καὶ
 πιὸ ἀληθινό, καὶ θὰ εἴμασταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὴν ἀκραιφ-
 νῇ λογικὴν ποὺ ἐμποδίζει τὸ πνεῦμα νὰ ὀρίσῃ κάτι.

Ἀπὸ τὴν ἴδια ἀποψη ξεκινάει καὶ ἡ θεωρία τοῦ Πρωταγόρα
 καὶ πρέπει καὶ οἱ δυὸ νὰ εἶναι ἢ νὰ μὴν εἶναι τὸ ἴδιο ἀληθινές.

γὰρ τὰ δοκοῦντα πάντα ἐστὶν ἀληθῆ καὶ τὰ φαινόμενα, ἀνάγκη εἶναι πάντα ἅμα ἀληθῆ καὶ ψευδῆ (πολλοὶ γὰρ
 10 τάναντία ὑπολαμβάνουσιν ἀλλήλοις, καὶ τοὺς μὴ ταῦτα
 δοξάζοντας ἑαυτοῖς διεψεῦσθαι νομίζουσιν· ὥστ' ἀνάγκη τὸ
 αὐτὸ εἶναι τε καὶ μὴ εἶναι), καὶ εἰ τοῦτ' ἐστίν, ἀνάγκη τὰ
 δοκοῦντα εἶναι πάντ' ἀληθῆ (τὰ ἀντικείμενα γὰρ δοξάζουσιν
 ἀλλήλοις οἱ διεψευσμένοι καὶ <οἱ> ἀληθεύοντες· εἰ οὖν ἔχει τὰ
 15 ὄντα οὕτως, ἀληθεύσουσι πάντες). ἥτι μὲν οὖν ἀπὸ τῆς αὐτῆς
 εἰσὶ διανοίας ἀμφοτέρω οἱ λόγοι, δηλόν· ἐστὶ δ' οὐχ ὁ
 αὐτὸς τρόπος πρὸς ἅπαντας τῆς ἐντεύξεως· οἱ μὲν γὰρ πει-
 θοὺς δέονται οἱ δὲ βίας. ὅσοι μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἀπορῆσαι
 ὑπέλαβον οὕτως, τούτων εὐτατος ἡ ἄγνοια (οὐ γὰρ πρὸς τὸν
 λόγον ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν ἡ ἀπάντησις αὐτῶν)· ὅσοι 20
 δὲ λόγου χάριν λέγουσι, τούτων δ' ἔλεγχος ἴσας τοῦ ἐν τῇ
 φωνῇ λόγῳ καὶ τοῦ ἐν τοῖς ὀνόμασιν. ἐλήλυθε δὲ τοῖς δι-
 αποροῦσιν αὕτη ἡ δόξα ἐκ τῶν αἰσθητῶν, ἡ μὲν τοῦ ἅμα
 τὰς ἀντιφάσεις καὶ τάναντία ὑπάρχειν ὁρῶσιν ἐκ ταύτου
 γιγνόμενα τάναντία· εἰ οὖν μὴ ἐνδέχεται γίγνεσθαι τὸ μὴ 25
 ὄν, προϋπήρχεν ὁμοίως τὸ πρᾶγμα ἄμφω ὄν, ὥσπερ καὶ
 Ἀναξαγόρας μεμίχθαι πᾶν ἐν παντί φησι καὶ Δημόκρι-
 τος· καὶ γὰρ οὗτος τὸ κενὸν καὶ τὸ πλήρες ὁμοίως καθ'
 ὅτι οὖν ὑπάρχειν μέρος, καίτοι τὸ μὲν ὄν τούτων εἶναι τὸ δὲ
 μὴ ὄν. πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἐκ τούτων ὑπολαμβάνοντας ἐροῦμεν 30
 ὅτι τρόπον μὲν τινα ὁρθῶς λέγουσι τρόπον δὲ τινα ἀγνοοῦσιν·

Γιατί ἂν ὅλες οἱ ἀπόψεις καὶ ὅλα τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθι-
 νά, τότε πρέπει ὅλα τὰ πράγματα νὰ εἶναι ταυτόχρονα ἀλη-
 θινὰ καὶ ψευδῆ. Γιατί πολλοὶ σχηματίζουν ἀντίθετες γνώμες
 καὶ πιστεύουν ὅτι ὅσοι δὲν ἔχουν τὴν ἴδια γνώμη μὲ αὐτοὺς
 κάνουν λάθος. Ὡστε τὸ ἴδιο πρᾶγμα πρέπει νὰ εἶναι καὶ νὰ
 μὴν εἶναι. Κι ἂν αὐτὸ εἶναι σωστό, τότε ὅλες οἱ ὑποκειμενικὲς
 γνώμες εἶναι ἀληθινές. Γιατί κι' ὅσοι πλανῶνται κι' ὅσοι
 ἀληθεύουν σκέπτονται ἀντίθετα οἱ μὲν πρὸς τοὺς δέ. Ἄν
 λοιπὸν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε θὰ ἀληθεύουν οἱ πά-
 ντες. Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς θεωρίες πηγάζουν
 ἀπὸ τὴν ἴδια ἀντίληψη. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἴδιος ὁ τρόπος
 προσεγγίσεως σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις. Γιατί ἄλλοι χρειάζο-
 νται πειθῶ καὶ ἄλλοι βία. Ἡ ἄγνοια αὐτῶν ποὺ σχημάτισαν
 μιὰ γνώμη ἀπὸ σύγχυση γιατρεύεται εὐκολα, γιατί ἔχουμε νὰ
 ἀπαντήσουμε ὅχι στὴν θεωρία τους, ἀλλὰ στὴν νοοτροπία
 τους. Ὅσοι ὁμως ὑποστηρίζουν μιὰ θεωρία γιὰ τὴν θεωρία,
 αὐτοὶ θεραπεύονται μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς θεωρίας τους στὸν
 λόγο καὶ στὶς λέξεις.

Αὕτῃ ἡ ἄποψη δημιουργεῖται σὲ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν σύγχυ-
 ση ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πράγματα. Ἡ ἀντίληψη ὅτι ἀντιφάσεις
 καὶ πράγματα ἀντίθετα μπορεῖ νὰ εἶναι ταυτόχρονα ἀληθινὰ
 προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι βλέπουν νὰ γεννῶνται ἀντίθε-
 τα ἀπὸ τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Ἄν τὸ μὴ ὄν δὲν μπορεῖ νὰ γεννηθῇ,
 πρέπει νὰ προϋπήρχε τὸ πρᾶγμα μαζί μὲ τὸ ἀντίθετό του,
 ὅπως ἀκριβῶς ὑποστηρίζει ὁ Ἀναξαγόρας ὅτι τὸ κάθε τι
 ὑπάρχει ἀνάμικτο μὲ τὰ πάντα. Τὸ ἴδιο λέει κι' ὁ Δημόκριτος,
 ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι σὲ κάθε μέρος ὑπάρχει τὸ κενὸ καὶ
 τὸ πλήρες, μολονότι τὸ πρῶτο εἶναι τὸ «μὴ ὄν» καὶ τὸ δεύτε-
 ρο εἶναι «τὸ ὄν». Σὲ αὐτοὺς λοιπὸν ποὺ στηρίζουν τὴν ἄποψή
 τους σὲ αὐτὲς τὶς σκέψεις, θὰ ποῦμε ὅτι μολονότι, ἀπὸ μία
 ἄποψη ἡ θεωρία τους εἶναι σωστή, ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἄποψη εἶναι

τὸ γὰρ ὄν λέγεται διχῶς, ὥστ' ἔστιν ὄν τρόπον ἐνδέχεται
 γίγνεσθαι τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἔστι δ' ὄν οὐ, καὶ ἅμα τὸ
 αὐτὸ εἶναι καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν, ἀλλ' οὐ κατὰ ταῦτό [ὄν]· δυ-
 νάμει μὲν γὰρ ἐνδέχεται ἅμα ταῦτό εἶναι τὰ ἐναντία, 35
 ἐντελεχεία δ' οὐ. ἔτι δ' ἀξιώσομεν αὐτοὺς ὑπολαμβάνειν
 καὶ ἄλλην τινὰ οὐσίαν εἶναι τῶν ὄντων ἢ οὔτε κίνησις ὑπάρ-
 χει οὔτε φθορὰ οὔτε γένεσις τὸ παράπαν.—ὁμοίως δὲ καὶ
 ἡ περὶ τὰ φαινόμενα ἀλήθεια ἐνίοις ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἐλή- 1009b
 λυθεν. τὸ μὲν γὰρ ἀληθές οὐ πλήθει κρίνεσθαι οἴονται
 προσήκειν οὐδὲ ὀλιγότῃ, τὸ δ' αὐτὸ τοῖς μὲν γλυκὺ γευσ-
 μένοις δοκεῖν εἶναι τοῖς δὲ πικρόν, ὥστ' εἰ πάντες ἔκαμνον
 ἢ πάντες παρεφρόνουν, δύο δ' ἢ τρεῖς ὑγίαινον ἢ νοῦν εἶχον, 5
 δοκεῖν ἂν τούτους κάμνειν καὶ παραφρονεῖν τοὺς δ' ἄλλους οὐ·
 ἔτι δὲ καὶ πολλοῖς τῶν ἄλλων ζώων τὰναντία περὶ τῶν αὐτῶν
 φαίνεσθαι καὶ ἡμῖν, καὶ αὐτῷ δὲ ἐκάστῳ πρὸς αὐτὸν οὐ
 ταῦτά κατὰ τὴν αἴσθησιν αἰεὶ δοκεῖν. ποῖα οὖν τούτων ἀληθῆ
 ἢ ψευδῆ, ἀδηλον· οὐθὲν γὰρ μᾶλλον τάδε ἢ τάδε ἀληθῆ, 10
 ἀλλ' ὁμοίως. διὸ Δημόκριτός γέ φησιν ἥτοι οὐθὲν εἶναι
 ἀληθές ἢ ἡμῖν γ' ἀδηλον. ὅλως δὲ διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν
 φρόνησιν μὲν τὴν αἴσθησιν, ταύτην δ' εἶναι ἀλλοίωσιν, τὸ
 φαινόμενον κατὰ τὴν αἴσθησιν ἐξ ἀνάγκης ἀληθές εἶναι

ἐσφαλμένη. Γιατί «τὸ ὄν» ἔχει δυὸ σημασίες, μιὰ κατὰ τὴν
 ὁποία μπορεῖ νὰ γεννηθῇ κάτι ἀπὸ τὸ «μὴ ὄν» καὶ μιὰ ἄλλη
 κατὰ τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ. Καὶ μιὰ ἄλλη κατὰ τὴν ὁποία τὸ
 ἴδιο πράγμα μπορεῖ ταυτόχρονα νὰ εἶναι καὶ νὰ μὴν εἶναι.
 Ἀλλὰ ὄχι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Γιατί τὸ ἴδιο πράγμα εἶναι δυ-
 νατὸ ταυτόχρονα νὰ εἶναι καὶ τὸ ἀντίθετό του, ἀλλὰ *δυνάμει*
 καὶ ὄχι *ἐντελεχείᾳ*. Κι ἀκόμα, θὰ ἀξιώσουμε ἀπὸ αὐτοὺς νὰ
 δεχθοῦν ὅτι ὑπάρχει κι' ἓνας ἄλλος τρόπος ὑπαρξεως τῆς
 οὐσίας τῶν ὄντων, κατὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως
 οὔτε κίνηση οὔτε φθορὰ οὔτε γένεση.

1009b Ὁμοίως καὶ ἡ θεωρία ὅτι τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθῆ
 προήλθε σὲ μερικὸς ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῶν αἰσθητῶν
 πραγμάτων. Αὐτοὶ πρεσβεύουν ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν πρέπει νὰ
 κρίνεται ἀπὸ τὸ πλῆθος ἐκείνων πού τὴν ὑποστηρίζουν. Καὶ
 ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἴδιο πράγμα, ὅταν τὸ γεύονται, σὲ
 ἄλλους φαίνεται γλυκὺ καὶ σὲ ἄλλους πικρό. Ὡστε, ἂν ἦταν
 ὅλοι ἄρρωστοι ἢ τρελλοὶ καὶ μόνο δύο-τρεῖς ἦταν γεροὶ καὶ
 γνωστικοί, θὰ φαίνονταν οἱ τελευταῖοι ὅτι εἶναι ἄρρωστοι ἢ
 τρελλοὶ καὶ ὄχι οἱ πρῶτοι [οἱ πολλοί]. Ἐπίσης λένε ὅτι σὲ
 πολλὰ ζῶα δημιουργοῦνται ἀπὸ τὰ ἴδια πράγματα ἐντυπώ-
 σεις πού εἶναι ἀντίθετες μὲ αὐτὲς πού δημιουργοῦνται σὲ
 μᾶς, κι' ὅτι τὸ ἴδιο ἄτομο δὲν αἰσθάνεται πάντοτε κατὰ τὸν
 ἴδιο τρόπο τὰ ἴδια πράγματα. Ὡστε εἶναι ἀδηλο ποῖα ἀπὸ
 αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ ἢ ψευδῆ. Γιατί δὲν εἶναι περισσότερο ἀλη-
 θινὰ αὐτὰ ἐδῶ ἢ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ὅλα εἶναι τὸ ἴδιο. Γι' αὐτὸ ὁ Δη-
 μόκριτος ὑποστηρίζει ὅτι ἢ δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια ἢ εἶναι
 ἄγνωστη σὲ μᾶς.

Γενικά, ἐπειδὴ θεωροῦν ὥς σκέψη τὴν αἴσθηση (τὴν κατ'
 αἴσθηση ἀντίληψη), ἡ ὁποία εἶναι μιὰ φυσικὴ ἀλλοίωση, ὑπο-
 στηρίζουν ὅτι ἡ ἐντύπωση πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν κατ'
 αἴσθηση ἀντίληψη εἶναι ἀληθινὴ κατ' ἀνάγκη. Μὲ αὐτὴν τὴν

φασιν· ἐκ τούτων γὰρ καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Δημόκριτος 15
καὶ τῶν ἄλλων ὥς ἔπος εἰπεῖν ἕκαστος τοιαύταις δόξαις
γεγένηται ἔνοχοι. καὶ γὰρ Ἐμπεδοκλῆς μεταβάλλοντας
τὴν ἑξιν μεταβάλλειν φησὶ τὴν φρόνησιν·

“ πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἐναύζεται ἀνθρώποισιν.”

καὶ ἐν ἐτέροις δὲ λέγει

20 ὅτι

“ ὅσων <δ> ἄλλοιοι μετέφυν, τόσον ἄρ σφισιν αἰεὶ
καὶ τὸ φρονεῖν ἄλλοῖα παρίστατο ”.

καὶ Παρμενίδης δὲ ἀποφαίνε-

ται τὸν αὐτὸν τρόπον·

“ ὥς γὰρ ἕκαστος ἔχει κρᾶσιν μελέων πολυκάμπτων,
τὼς νόος ἀνθρώποισι παρίσταται· τὸ γὰρ αὐτὸ
ἔστιν ὅπερ φρονέει, μελέων φύσις ἀνθρώποισιν

25 καὶ πᾶσιν καὶ παντί· τὸ γὰρ πλέον ἐστὶ νόημα.”

Ἀναξαγόρου δὲ καὶ ἀπόφθεγμα μνημονεύεται πρὸς τῶν ἐταί-
ρων τινάς, ὅτι τοιαῦτ’ αὐτοῖς ἔσται τὰ ὄντα οἷα ἂν ὑπολά-
βωσιν. φασὶ δὲ καὶ τὸν Ὅμηρον ταύτην ἔχοντα φαίνε-
σθαι τὴν δόξαν, ὅτι ἐποίησε τὸν Ἑκτορα, ὥς ἐξέστη ὑπὸ

30 τῆς πληγῆς, κείσθαι ἄλλοφρονέοντα, ὥς φρονοῦντας μὲν
καὶ τοὺς παραφρονοῦντας ἀλλ’ οὐ ταυτά. δῆλον οὖν ὅτι, εἰ

ιδέα καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ γενικὰ ὅλοι οἱ
ἄλλοι βρέθηκαν νὰ ὑποστηρίζουν τέτοιες ἀπόψεις. Καὶ
πράγματι, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀλλά-
ζοντας τὴν σωματικὴ διάθεση ἀλλάζουν σκέψη:

Σύμφωνα μὲ τὴν παροῦσα κατάσταση
Αὐξάνεται κι’ ἡ σκέψη τῶν ἀνθρώπων¹.

Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο πάλι λέει:

Ὅσο ἀλλάζουν στὴν φύση τους οἱ ἄνθρωποι
τόσο καὶ διαφορετικὰ σκέπτονται².

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἀποφαίνεται καὶ ὁ Παρμενίδης:

Ὅπως κάθε φορὰ καθένας ἔχει τὴν κρᾶση του
στὰ πολὺκάμπτα μέλη του,
ἔτσι ἔχει καὶ τὴν σκέψη του.
Γιατὶ σ’ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ στὸν καθένα
αὐτὸ ποὺ στὴν οὐσία φέρνει τὴν σκέψη
εἶναι ἡ ἴδια ἡ φύση τῶν μελῶν.
Γιατὶ σκέψη εἶναι αὐτὸ ποὺ ὑπερισχύει³.

Ὑπάρχει ἐπίσης κι’ ἓνα ἀπόφθεγμα τοῦ Ἀναξαγόρα πρὸς
μερικοὺς ἀπὸ τοὺς μαθητές του, ὅτι τὰ πράγματα θὰ εἶναι γι’
αὐτοὺς ὅπως αὐτοὶ τὰ κρίνουν. Λένε ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος φαί-
νεται νὰ ἔχῃ τὴν ἴδια ἄποψη, γιατί παρὰστησε τὸν Ἑκτορα,
ὅταν ζαλίστηκε ἀπὸ τὸ χτύπημα, νὰ εἶναι ξαπλωμένος μὲ σα-
λεμένο νοῦ, ὑποδηλώνοντας ὅτι σκέπτονται κι’ αὐτοὶ ποὺ
παραφρονοῦν, ἀλλὰ ὄχι τὰ ἴδια πράγματα.

Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι, ἂν καὶ οἱ δυὸ καταστάσεις εἶναι

1. Fragm. 106.

2. Fragm. 108.

3. Fragm. 16.

ἀμφοτέραι φρονήσεις, καὶ τὰ ὄντα ἅμα οὕτω τε καὶ οὐχ οὕτως ἔχει. ἥ καὶ χαλεπώτατον τὸ συμβαῖνόν ἐστιν· εἰ γὰρ οἱ μάλιστα τὸ ἐνδεχόμενον ἀληθές ἐωρακότες—οὗτοι
 35 δ' εἰσὶν οἱ μάλιστα ζητοῦντες αὐτὸ καὶ φιλοῦντες—οὗτοι τοιαύτας ἔχουσι τὰς δόξας καὶ ταῦτα ἀποφαίνονται περὶ τῆς ἀληθείας, πῶς οὐκ ἄξιον ἀθυμῆσαι τοὺς φιλοσοφεῖν ἐγχειροῦντας; τὸ γὰρ τὰ πετόμενα διώκειν τὰ ζητεῖν ἂν
 1010^a εἴη τὴν ἀλήθειαν.—αἷτιον δὲ τῆς δόξης τούτοις ὅτι περὶ τῶν ὄντων μὲν τὴν ἀλήθειαν ἐσκόπουν, τὰ δ' ὄντα ὑπέλαβον εἶναι τὰ αἰσθητὰ μόνον· ἐν δὲ τούτοις πολλὴ ἡ τοῦ ἀορίστου φύσις ἐνυπάρχει καὶ ἡ τοῦ ὄντος οὕτως ὥσπερ εἵπομεν·
 5 διὸ εἰκότως μὲν λέγουσιν, οὐκ ἀληθὴ δὲ λέγουσιν (οὕτω γὰρ ἀρμόττει μᾶλλον εἰπεῖν ἢ ὥσπερ Ἐπίχαρμος εἰς Ξενοφάνην). ἔτι δὲ πᾶσαν ὁρῶντες ταύτην κινουμένην τὴν φύσιν, κατὰ δὲ τοῦ μεταβάλλοντος οὐθέν ἀληθεύμενον, περὶ γε τὸ πάντῃ πάντως μεταβάλλον οὐκ ἐνδέχεσθαι ἀληθεύειν.
 10 ἐκ γὰρ ταύτης τῆς ὑπολήψεως ἐξήνθησεν ἡ ἀκροτάτη δόξα τῶν εἰρημένων, ἡ τῶν φασκόντων ἡρακλειτίζειν καὶ οἶαν Κρατύλος εἶχεν, ὃς τὸ τελευταῖον οὐθέν ᾤετο δεῖν λέγειν ἀλλὰ τὸν δάκτυλον ἐκίνει μόνον, καὶ Ἡρακλείτῳ ἐπετίμα εἰπόντι ὅτι δις τῷ αὐτῷ ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι· αὐτὸς γὰρ ᾤετο οὐδ' ἄπαξ. ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸς τούτον τὸν λόγον
 15 ἐροῦμεν ὅτι τὸ μὲν μεταβάλλον ὅτε μεταβάλλει ἔχει τινα αὐτοῖς λόγον μὴ οἶεσθαι εἶναι, καίτοι ἔστι γε ἀμφισ-

δύο εἶδη σκέψης, καὶ τὰ ὄντα θὰ εἶναι ταυτοχρόνως καὶ «ἔτσι» καὶ «ἄλλοιῶς». Ἔτσι ὁμως οἱ συνέπειες εἶναι πολὺ δύσκολες. Γιατί, ἂν αὐτοὶ ποὺ διακρίνουν ὅσο εἶναι δυνατό καθαρότερα τὴν ἀλήθεια (καὶ αὐτοὶ εἶναι ὅσοι τὴν ἀναζητοῦν μὲ πάθος καὶ τὴν ἀγαποῦν) ἔχουν τέτοιες ἀπόψεις καὶ ἀποφαίνονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἀσφαλῶς ὅσοι ἐπιχειροῦν νὰ φιλοσοφήσουν, θὰ ἀπογοητευθοῦν. Γιατί ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας θὰ εἶναι σὰ νὰ κυνηγᾷς πουλιὰ στὸν ἀέρα.

1010a Ὁ λόγος ποὺ ἔχουν αὐτὴ τὴν γνώμη εἶναι γιατί, ἐνῶ ἐρευνοῦσαν τὴν ἀλήθεια γιὰ τὰ ὄντα, ἐνόμισαν ὅτι ὄντα εἶναι μόνο τὰ αἰσθητὰ, στὰ ὁποῖα ἡ φύση τοῦ ἀορίστου, δηλ. τοῦ ὄντος ὅπως τὸ ἐξητήσαμε, ἐνυπάρχει ἄφθονη. Γι' αὐτὸ ὑποστηρίζουν εὐλόγα πράγματα, ὅχι ὁμως καὶ ἀληθινά. Αὐτὴ ἡ κριτικὴ εἶναι πιὸ κατάλληλη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Ἐπιχάρμου πρὸς τὸν Ξενοφάνη. Κι ἀκόμα, βλέποντας ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ φύση βρίσκεται σὲ κίνηση καὶ ὅτι καμμιὰ ἀληθινὴ βεβαίωση δὲν μπορεῖ νὰ γίνη γι' αὐτὸ ποὺ μεταβάλλεται, πιστεύουν ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διατυπώσουν μιὰ ἀληθινὴ κρίση γι' αὐτὸ ποὺ μεταβάλλεται πάντοτε καὶ καθ' ὁλοκληρίαν. Καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀντίληψη γεννήθηκε ἡ ἀκραία ἄποψη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἡ ἄποψη αὐτῶν ποὺ ἐμφανίζονται ὡς ὁπαδοὶ τοῦ Ἡρακλείτου καὶ αὐτὴ ποὺ εἶχε ὁ Κρατύλος, ὁ ὁποῖος στὰ τελευταῖα του πίστευε ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ λέει κανεὶς τίποτε, ἀλλὰ κουνοῦσε μόνο τὸ δάκτυλο, καὶ κατέκρινε τὸν Ἡρακλείτο ποὺ ἔλεγε, ὅτι δὲν μπορεῖς νὰ μπεῖς δύο φορὲς στὸ ἴδιο ποτάμι. Γιατί αὐτὸς πίστευε ὅτι δὲν μπορεῖς νὰ μπεῖς οὔτε μιὰ φορὰ.

Ἀλλὰ καὶ σὲ αὐτὴν τὴν θεωρίαν θὰ ἀπαντήσουμε ὅτι αὐτὸ ποὺ μεταβάλλεται, κατὰ τὴν μεταβολή του, ἔχει κάποιον πραγματικὸ λόγον νὰ τοὺς κἀνὴ νὰ ὑποθέτουν ὅτι «δὲν ὑπάρ-

βητήσιμον· τό τε γὰρ ἀποβάλλον ἔχει τι τοῦ ἀποβαλλομένου, καὶ τοῦ γιγνομένου ἤδη ἀνάγκη τι εἶναι, ὅλως τε εἰ φθείρεται, ὑπάρξει τι ὄν, καὶ εἰ γίγνεται, ἐξ οὗ 20 γίγνεται καὶ ὑφ' οὗ γεννᾶται ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ τοῦτο μὴ ἰέναι εἰς ἄπειρον. ἀλλὰ ταῦτα παρέντες ἐκεῖνα λέγωμεν, ὅτι οὐ ταυτό ἐστι τὸ μεταβάλλειν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποιόν· κατὰ μὲν οὖν τὸ ποσὸν ἔστω μὴ μένον, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος ἅπαντα γινώσκουμεν. ἔτι δ' ἄξιον 25 ἐπιτιμῆσαι τοῖς οὕτως ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τῶν ἐλαττόνων τὸν ἀριθμὸν ἰδόντες οὕτως ἔχοντα περὶ ὅλου τοῦ οὐρανοῦ ὁμοίως ἀπεφάνησαν· ὁ γὰρ περὶ ἡμᾶς τοῦ αἰσθητοῦ τόπος ἐν φθορᾷ καὶ γενέσει διατελεῖ μόνος ὢν, ἀλλ' οὗτος οὐθὲν ὥς εἰπεῖν μόριον τοῦ παντός 30 ἐστίν, ὥστε δικαιότερον ἂν δι' ἐκεῖνα τούτων ἀπεψηφίσαντο ἢ διὰ ταῦτα ἐκείνων κατεψηφίσαντο. ἔτι δὲ δηλὸν ὅτι καὶ πρὸς τούτους ταῦτα τοῖς πάλαι λεχθεῖσιν ἐροῦμεν· ὅτι γὰρ ἔστιν ἀκίνητός τις φύσις δεικτέον αὐτοῖς καὶ πειστέον αὐτούς. καίτοι γε συμβαίνει τοῖς ἅμα φάσκουσιν εἶναι 35 καὶ μὴ εἶναι ἡρεμεῖν μᾶλλον φάναι πάντα ἢ κινεῖσθαι· οὐ γὰρ ἔστιν εἰς ὃ τι μεταβαλεῖ· ἅπαντα γὰρ ὑπάρχει πᾶσιν.—περὶ δὲ τῆς ἀληθείας, ὥς οὐ πᾶν τὸ φαινόμενον 1010^b ἀληθές, πρῶτον μὲν ὅτι οὐδ' <εἰ> ἢ αἴσθησις <μὴ> ψευδὴς τοῦ

χει». Μολονότι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀμφισβητήσιμο. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ ἀποβάλλει [κάτι], διατηρεῖ κάποιο μέρος τοῦ ἀποβαλλομένου, καί, ἀπὸ τὸ καινούργιο ποὺ γεννιέται, πρέπει ἤδη νὰ ὑφίσταται κάτι. Καὶ γενικά, ἂν κάτι φθείρεται [παύει νὰ ὑπάρχει], θὰ ὑπάρξει κάτι ποὺ νὰ εἶναι. Καὶ ἂν κάτι γίνεται, αὐτὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνεται καὶ μὲ τὸ ὁποῖο γεννιέται, πρέπει νὰ ὑπάρχει. Καὶ δὲν μπορεῖ αὐτὸ νὰ τραβάει ἐπ' ἄπειρο.

Ἀλλὰ ἂς ἀφήσουμε αὐτὰ καὶ ἂς σημειώσουμε ὅτι ἡ ποσοτική καὶ ἡ ποιοτική μεταβολὴ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο. Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τίποτε δὲν μένει τὸ ἴδιο, ἀλλὰ τὸ κάθε τι τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν μορφὴ του. Κι ἀξίζει ἀκόμα νὰ ἐπικρίνουμε αὐτοὺς ποὺ ἔχουν τέτοιες ἀντιλήψεις, ὅτι ἀκόμα κι' ἂν παρατήρησαν νὰ συμβαίνει αὐτὸ σὲ ἓνα μικρὸν ἀριθμὸ αἰσθητῶν, μεταφέρουν τὴν ἄποψή τους αὐτὴ σὲ ὁλόκληρο τὸ σύμπαν. Γιατὶ μόνο τὸ δικό μας αἰσθητὸ περιβάλλον διατελεῖ σὲ μιὰ συνεχή φθορὰ καὶ γένεση. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μόνο ἓνα μόριο τοῦ σύμπαντος, ὥστε θὰ ἦταν δικαιότερο γι' αὐτοὺς νὰ ἐγκρίνουν αὐτὰ ἐδῶ ἐξ αἰτίας ἐκείνων παρὰ νὰ καταδικάσουν ἐκεῖνα ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἐδῶ.

Κι ἀκόμα εἶναι φανερό ὅτι καὶ πρὸς αὐτοὺς θὰ ἀπαντήσουμε τὰ ἴδια ποὺ εἴπαμε καὶ στοὺς ἄλλους παλιότερα. Πρέπει νὰ τοὺς ἀποδείξουμε καὶ νὰ τοὺς πείσουμε ὅτι ὑπάρχει κάποια ἀκίνητη φύση. Ἄν καὶ αὐτοὶ ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὰ ὄντα μπορεῖ ταυτόχρονα νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ μὴν ὑπάρχουν, τείνουν λογικὰ νὰ δεχθοῦν μᾶλλον ὅτι ὅλα τὰ πράγματα ἡρεμοῦν παρὰ ὅτι κινοῦνται. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει γι' αὐτοὺς τίποτε στὸ ὁποῖο νὰ μεταβληθῇ [τὸ ὄν], γιατί τὰ πάντα ὑπάρχουν στὰ πάντα.

1010^b Ὅσο γιὰ τὴν πραγματικότητα, ὅτι κάθε τι ποὺ φαίνεται δὲν εἶναι καὶ ἀληθινό, θὰ ποῦμε πρῶτα ὅτι, πράγματι, ἢ πρόσληψη, τοῦλάχιστο τοῦ ἀντικειμένου μιᾶς αἰσθήσεως,

γε ἰδίου ἐστίν, ἀλλ' ἡ φαντασία οὐ ταῦτόν τῃ αἰσθήσει. εἴτ' ἄξιον θαυμάσαι εἰ τοῦτ' ἀποροῦσι, πότερον τηλικαῦτά ἐστι τὰ μεγέθη καὶ τὰ χρώματα τοιαῦτα οἷα τοῖς ἄπῳθεν φαί- 5 νεται ἢ οἷα τοῖς ἐγγύθεν, καὶ πότερον οἷα τοῖς ὑγιαίνουσιν ἢ οἷα τοῖς κάμνουσιν, καὶ βαρύτερα πότερον ἂ τοῖς ἀσθενοῦσιν ἢ ἂ τοῖς ἰσχύουσιν, καὶ ἀληθὴ πότερον ἂ τοῖς καθεύδουσιν ἢ ἂ τοῖς ἐγρηγορόσιν. ὅτι μὲν γὰρ οὐκ οἶονταί γε, φανερόν· οὐθεὶς γοῦν, ἐὰν ὑπολάβῃ νύκτωρ Ἀθήνησιν 10 εἶναι ὦν ἐν Λιβύῃ, πορεύεται εἰς τὸ ᾧδεῖον. ἔτι δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος, ὥσπερ καὶ Πλάτων λέγει, οὐ δήπου ὁμοίως κυρία ἢ τοῦ ἱατροῦ δόξα καὶ ἡ τοῦ ἀγνοοῦντος, οἷον περὶ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι ὑγιούς ἢ μὴ μέλλοντος. ἔτι δὲ ἐπ' αὐ- 15 τῶν τῶν αἰσθήσεων οὐχ ὁμοίως κυρία ἢ τοῦ ἀλλοτρίου καὶ ἰδίου ἢ τοῦ πλησίον καὶ τοῦ αὐτῆς, ἀλλὰ περὶ μὲν χρώματος ὄψις, οὐ γεῦσις, περὶ δὲ χυμοῦ γεῦσις, οὐκ ὄψις· ὦν ἐκάστη ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ περὶ τὸ αὐτὸ οὐδέποτε φη- σιν ἅμα οὕτω καὶ οὐχ οὕτως ἔχειν. ἀλλ' οὐδὲ ἐν ἐτέρῳ 20 χρόνῳ περὶ γε τὸ πάθος ἡμφισβήτησεν, ἀλλὰ περὶ τὸ ᾧ συμβέβηκε τὸ πάθος. λέγω δ' οἷον ὁ μὲν αὐτὸς οἶνος δόξειεν ἂν ἢ μεταβαλὼν ἢ τοῦ σώματος μεταβαλόντος ὅτε μὲν εἶναι γλυκὺς ὅτε δὲ οὐ γλυκὺς· ἀλλ' οὐ τό γε γλυκύ, οἷόν ἐστιν ὅταν ᾗ, οὐδεπώποτε μετέβαλεν, ἀλλ' αἰεὶ ἀλη- 25 θεύει περὶ αὐτοῦ, καὶ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης τὸ ἐσόμενον γλυκὺ

δὲν εἶναι ψευδής, ἀλλὰ ἡ ἐντύπωση ποὺ σχηματίζουμε γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴν αἴσθηση. Ἐπειτα ἀξίζει νὰ θαυμάσῃ κανεὶς, ἂν οἱ ἀντίπαλοί μου θέτουν τὸ ἐρώτημα ἂν τὰ μεγέθη καὶ τὰ χρώματα εἶναι πράγματι, ἔτσι ὅπως φαίνονται ἀπὸ μακριὰ καὶ ἀπὸ κοντὰ ἢ ὅπως φαίνονται στὸν ὑγιῆ ἢ τέτοια ποὺ φαίνονται στὸν ἀσθενῆ, καὶ σὲ ποιὸν φαίνεται βαρύτερα, στοὺς ἀδύνατους ἢ στοὺς δυνατούς, καὶ ποῖα εἶναι ἀληθινά, αὐτὰ ποὺ φαίνονται στὸν ἄγρυπνο ἢ στὸν κοιμισμένο. Εἶναι φανερό ὅτι δὲν πιστεύουν τὸ δεύτερο. Κανεὶς βέβαια ἂν τὴν νύχτα φαντάζεται πὼς βρίσκεται στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα βρίσκεται στὴν Ἀφρική, δὲν τραβάει γιὰ τὸ Ὠδεῖο. Καὶ σχετικὰ μὲ τὸ μέλλον, ὅπως λέει καὶ ὁ Πλάτων, ἡ γνώμη τοῦ ἱατροῦ κι' ἡ γνώμη τοῦ ἀδαοῦς δὲν ἔχουν τὸ ἴδιο κῦρος, ἐπὶ παραδείγματι, ἂν κάποιος πρόκειται νὰ εἶναι ὑγιῆς ἢ ὄχι.

Κι ἀκόμα, στὴν περίπτωση τῶν ἰδίων τῶν αἰσθήσεων, ἡ αἴσθηση ἑνὸς ξένου ἀντικειμένου καὶ ἑνὸς ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν αἴσθηση ἢ ἑνὸς παραπλήσιου ἀντικειμένου ἢ τοῦ ἰδίου τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς τῆς αἰσθήσεως, δὲν ἔχουν ὅλες τὸ ἴδιο κῦρος. Ἀλλὰ στὴν περίπτωση τοῦ χρώματος αὐθεντικῆ αἴσθηση εἶναι ἡ ὄραση καὶ ὄχι ἡ γεύση, ἐνῶ γιὰ τὸ χυμὸ αὐθεντικῆ αἴσθηση εἶναι ἡ γεύση καὶ ὄχι ἡ ὄραση. Ἀλλὰ καμμιά ἀπὸ αὐτὲς τὶς αἰσθήσεις δὲν βεβαιώνει ταυτόχρονα γιὰ τὸ ἴδιο πρᾶγμα ὅτι εἶναι «ἔτσι κι' ὄχι ἔτσι». Ἀλλὰ οὔτε σὲ ἄλλη στιγμή ἀμφισβήτησε τὴν ποιότητα τοῦ αἰσθήματος, ἀλλὰ μόνο σὲ ποιὸν ἀνήκει αὐτὴ ἡ ποιότητα τοῦ αἰσθήματος. Ἐννοῶ, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι τὸ ἴδιο κρᾶσι μπορεῖ νὰ φαίνεται τὴν μιὰ γλυκὺ καὶ τὴν ἄλλη ὄχι γλυκὺ, ὥς ἀποτέλεσμα μεταβολῆς ἢ τοῦ ἰδίου τοῦ κρᾶσιος ἢ τοῦ σώματος κάποιου. Ἀλλὰ τὸ γλυκὺ, ὅπως εἶναι ὅταν ὑφίσταται, ποτὲ δὲν ἀλλάζει καὶ δὲν πέφτουμε ἔξω ποτὲ κι' αὐτὸ ποὺ εἶναι γλυκὺ, εἶναι ἀπὸ κά-

τοιοῦτον. καίτοι τοῦτο ἀναιροῦσιν οὗτοι οἱ λόγοι ἅπαντες, ὥσπερ καὶ οὐσίαν μὴ εἶναι μηθενός, οὕτω μὴδ' ἐξ ἀνάγκης μὴθέν· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως καὶ ἄλλως ἔχειν, ὥστ' εἴ τι ἔστιν ἐξ ἀνάγκης, οὐχ ἔξει οὕτω τε καὶ 30 οὐχ οὕτως.—ὅλως τ' εἴπερ ἔστι τὸ αἰσθητὸν μόνον, οὐθέν ἂν εἴη μὴ ὄντων τῶν ἐμφύχων· αἰσθησις γὰρ οὐκ ἂν εἴη. τὸ μὲν οὖν μήτε τὰ αἰσθητὰ εἶναι μήτε τὰ αἰσθήματα ἴσως ἀληθές (τοῦ γὰρ αἰσθανομένου πάθος τοῦτό ἐστι), τὸ δὲ τὰ ὑποκείμενα μὴ εἶναι, ἃ ποιεῖ τὴν αἴσθησιν, καὶ ἄνευ αἰ- 35 σθήσεως, ἀδύνατον. οὐ γὰρ δὴ ἢ γ' αἰσθησις αὐτῇ ἑαυτῆς ἐστίν, ἀλλ' ἔστι τι καὶ ἕτερον παρὰ τὴν αἴσθησιν, ὃ ἀνάγκη πρότερον εἶναι τῆς αἰσθήσεως· τὸ γὰρ κινεῖν τοῦ κινουμένου 1011^a φύσει πρότερόν ἐστι, κἂν εἰ λέγεται πρὸς ἄλληλα ταῦτα, οὐθέν ἦττον

Εἰσὶ δὲ τινες οἱ ἀποροῦσι καὶ τῶν ταῦτα πεπεισμένων 6 καὶ τῶν τοὺς λόγους τούτους μόνον λεγόντων· ζητοῦσι γὰρ 5 τίς ὁ κρινῶν τὸν ὑγιαίνοντα καὶ ὅλως τὸν περὶ ἕκαστα κρινούντα ὀρθῶς. τὰ δὲ τοιαῦτα ἀπορήματα ὁμοιά ἐστι τῷ ἀπορεῖν πότερον καθεύδομεν νῦν ἢ ἐγρηγόραμεν, δύνανται δ' αἱ ἀπορίαι αἱ τοιαῦται πᾶσαι τὸ αὐτό· πάντων γὰρ λόγον ἀξιοῦσιν εἶναι οὗτοι· ἀρχὴν γὰρ ζητοῦσι, καὶ ταύτην 10 δι' ἀποδείξεως λαμβάνειν, ἐπεὶ ὅτι γε πεπεισμένοι οὐκ εἰσὶ, φανεροί εἰσιν ἐν ταῖς πράξεσιν. ἀλλ' ὅπερ εἵπομεν, τοῦτο αὐτῶν τὸ πάθος ἐστίν· λόγον γὰρ ζητοῦσιν ὧν οὐκ ἔστι λό-

ποια ἀναγκαιότητα τῆς φύσεως. Κι ἀκόμα αὐτὲς οἱ θεωρίες ἀναιροῦν τὴν δυνατότητα νὰ ὑπάρχη κάτι ἀπὸ κάποια φυσικὴ ἀναγκαιότητα, ἀφοῦ ἀναιροῦν τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῶν ὄντων. Γιατὶ τὸ ἀναγκαῖο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κι' ἔτσι κι' ἄλλοιῶς. Ὡστε, ἂν κάτι ὑπάρχει κατὰ φυσικὴ ἀναγκαιότητα, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι «καὶ ἔτσι κι' ἄλλοιῶς».

Καὶ γενικά, ἂν ὑπάρχει μόνον τὸ αἰσθητό, ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἐμφυχα ὄντα, δὲν θὰ ὑπῆρχε τίποτε. Γιατὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε αἴσθησις. Τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχουν μήτε τὰ αἰσθήματα μήτε τὰ αἰσθητὰ, ἴσως εἶναι ἀλήθεια (γιατὶ ὅλ' αὐτὰ εἶναι ἓνα πάθος αὐτοῦ ποὺ αἰσθάνεται), ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ὑπάρχουν τὰ ὑποκείμενα ποὺ αἰτιολογοῦν τὴν αἴσθησις καὶ δὲν νοοῦνται χωριστὰ ἀπὸ αὐτήν. Γιατὶ ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι αἴσθησις τοῦ ἑαυτοῦ της, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν αἴσθησις, ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχη πρὶν ἀπὸ τὴν αἴσθησις. 1011a Γιατὶ αὐτὸ ποὺ κινεῖ προϋπάρχει ἐκ φύσεως τοῦ κινουμένου, καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι λιγότερο ἀληθινό, ἂν ὅλ' αὐτὰ εἶναι σχετικά.

6

Ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ θέτουν ἐρωτήματα καὶ γι' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν πράγματι αὐτὲς τίς πεποιθήσεις, ἀλλὰ καὶ γι' αὐτοὺς ποὺ ἀπλῶς ὁμολογοῦν αὐτὲς. Καὶ θέτουν τὸ ζήτημα ποιὸς θὰ κρίνῃ τὸν ὑγιῆ καὶ γενικά ποιὸς θὰ κρίνῃ ὀρθὰ σὲ κάθε περίπτωσι. Κι ὅλ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα μοιάζουν μὲ τὸ νὰ ἀποροῦμε ἂν αὐτὴ τὴν στιγμή κοιμούμαστε ἢ εἵμαστε ξυπνητοί. Κι ὅλες αὐτὲς οἱ ἀπορίες συνθέτουν τὸ ἴδιο πρόβλημα. Γιατὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀξιώνουν νὰ ὑπάρχει κάποια αἰτία γιὰ τὸ κάθε τι. Αὐτοὶ ἀναζητοῦν μιὰ ἀρχὴ καὶ θέλουν νὰ τὴν λάβουν μὲ ἀπόδειξη, γιατί ἀπὸ τίς πράξεις τους δείχνουν ὅτι δὲν εἶναι πεπεισμένοι. Ἀλλά, ὅπως εἶπαμε, τὸ πρόβλημά τους εἶναι ὅτι ἀναζητοῦν αἰτία γιὰ πράγματα ποὺ δὲν ἔχουν αἰτία.

γος· ἀποδείξεως γὰρ ἀρχὴ οὐκ ἀπόδειξις ἐστίν. οὗτοι μὲν οὖν ῥαδίως ἂν τοῦτο πεισθεῖεν (ἔστι γὰρ οὐ χαλεπὸν λαβεῖν)· οἱ δ' ἐν τῷ λόγῳ τὴν βίαν μόνον ζητοῦντες ἀδύνατον ζη- 15 τοῦσιν· ἐναντία γὰρ εἶπεν ἀξιούσιν, εὐθὺς ἐναντία λέγοντες. εἰ δὲ μὴ ἔστι πάντα πρὸς τι, ἀλλ' ἐνία ἔστι καὶ αὐτὰ καθ' αὐτά, οὐκ ἂν εἴη πᾶν τὸ φαινόμενον ἀληθές· τὸ γὰρ φαινόμενον τινί ἐστι φαινόμενον· ὥστε ὁ λέγων ἅπαντα τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθῆ ἅπαντα ποιεῖ τὰ ὄντα πρὸς τι. 20 διὸ καὶ φυλακτέον τοῖς τὴν βίαν ἐν τῷ λόγῳ ζητοῦσιν, ἅμα δὲ καὶ ὑπέχειν λόγον ἀξιούσιν, ὅτι οὐ τὸ φαινόμενον ἐστίν ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ᾧ φαίνεται καὶ ὅτε φαίνεται καὶ ἡ καὶ ὥς. ἂν δ' ὑπέχωσι μὲν λόγον, μὴ οὕτω δ' ὑπέχωσι, συμβήσεται αὐτοῖς τὰναντία ταχὺ λέγειν. ἐν- 25 δέχεται γὰρ τῷ αὐτῷ κατὰ μὲν τὴν ὄψιν μέλι φαίνεσθαι τῇ δὲ γεύσει μῆ, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν δυοῖν ὄντων μὴ ταῦτά ἐκατέρα τῇ ὄψει, ἂν ὥσιν ἀνόμοιοι· ἐπεὶ πρὸς γε τοὺς διὰ τὰς πάλαι εἰρημένους αἰτίας τὸ φαινόμενον φά- σκοντας ἀληθές εἶναι,† . . . † καὶ διὰ τοῦτο πάνθ' ὁμοίως εἶναι 30 ψευδῆ καὶ ἀληθῆ· οὔτε γὰρ ἅπασιν ταῦτα φαίνεσθαι οὔτε ταῦτῳ αἰεὶ ταῦτά, ἀλλὰ πολλάκις τὰναντία κατὰ τὸν αὐ- τὸν χρόνον (ἢ μὲν γὰρ ἀφή δύο λέγει ἐν τῇ ἐπαλλάξει τῶν δακτύλων ἢ δ' ὄψις ἐν)· ἀλλ' οὐ τι τῇ αὐτῇ γε καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ αἰσθήσει καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ 35 χρόνῳ, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη ἀληθές. ἀλλ' ἴσως διὰ τοῦτ' 1011^b ἀνάγκη λέγειν τοῖς μὴ δι' ἀπορίαν ἀλλὰ λόγου χάριν λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀληθές τοῦτο ἀλλὰ τούτῳ ἀληθές.

Γιατὶ ἡ ἀρχὴ μιᾶς ἀποδείξεως δὲν εἶναι ἀπόδειξη. Καὶ σὲ αὐτὸ μποροῦν νὰ πεισθοῦν εὐκόλα. Γιατὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ δοκιμάσουν. Ἀλλὰ αὐτοὶ ποὺ ζητοῦν στὸν λόγο μόνο τὴν πειστικὴ δύναμη, ζητοῦν κάτι ἀδύνατο. Γιατὶ διεκδικοῦν τὸ δικαίωμα νὰ ἀντιφάσκουν καὶ τὸ κάνουν ἀμέσως. Ἄν δὲν εἶναι ὅλα τὰ πράγματα σχετικὰ, ἀλλὰ ὑπάρχουν μερικὰ ποὺ ὑπάρχουν καθ' ἑαυτά, τότε, ὅ,τι φαίνεται δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινό. Γιατὶ ὅ,τι φαίνεται, φαίνεται σὲ κάποιον. Ὡστε αὐτὸς ποὺ λέει ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθινὰ, συσχετίζει τὰ πάντα πρὸς κάτι. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτοὶ ποὺ ζητοῦν στὸν λόγο τὴν πειθὴ καὶ ταυτόχρονα ἀξιῶνουν νὰ κατωρθώσουν κάτι, πρέπει νὰ φυλαχθοῦν, γιατί τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι ἀληθινὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ γι' αὐτὸν τὸν ὁποῖον φαίνεται, καὶ τὴν στιγμή κατὰ τὴν ὁποία φαίνεται καὶ μὲ τὸν τρόπο ποὺ φαίνεται.

Γι' αὐτό, ἂν κατορθώνουν κάτι χωρὶς νὰ προσδιορίζουν καὶ τὴν ποιότητα, θὰ τοὺς συμβῇ σύντομα νὰ περιπέσουν σὲ ἀντιφάσεις. Γιατὶ εἶναι δυνατό στὸν ἴδιον ἄνθρωπο ἓνα πρᾶγμα νὰ φαίνεται στὴν ὄψη ὅτι εἶναι μέλι, στὴν γεύση ὅμως ὄχι, καὶ στὸ καθένα ἀπὸ τὰ δυὸ μάτια φαίνεται διαφορετικὸ, ἂν τὰ μάτια εἶναι ἀνόμοια. Γιατὶ σὲ αὐτοὺς ποὺ βεβαιώνουν –γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέραμε προηγούμενα– ὅτι τὰ φαι- νόμενα εἶναι ἀληθινὰ, καὶ ὅτι ὅλα τὰ πράγματα εἶναι γι' αὐτὸ ἕξ ἴσου ἀληθινὰ καὶ ψευδῆ, γιατί δὲν φαίνονται σὲ ὅλους ἴδια, οὔτε καὶ στὸ ἴδιο πρόσωπο πάντοτε τὰ ἴδια, ἀλλὰ πολλές φορὲς στὴν ἴδια στιγμή φαίνονται ἀντίθετα (γιατὶ, ἂν σταυ- ρώσης τὰ δάχτυλα, ἢ ἀφή σου λέει ὅτι ἓνα ἀντικείμενο εἶναι δυό, ἐνῶ ἡ ὄρασή σου λέει ὅτι εἶναι ἓνα), σὲ αὐτοὺς λοιπὸν θὰ ποῦμε «ὄχι ὅμως μὲ τὴν ἴδια αἴσθηση ἢ μὲ τὸ ἴδιο μέρος αὐτῆς, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὴν ἴδια στιγμή». Μόνο ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὁρους τὸ φαινόμενο μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινό.

ἀνάγκη λέγειν τοῖς μὴ δι' ἀπορίαν ἀλλὰ λόγου χάριν
λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀληθές τοῦτο ἀλλὰ τούτῳ ἀληθές.
καὶ ὥσπερ δὴ πρότερον εἴρηται, ἀνάγκη πρὸς τι ποιεῖν
ἅπαντα καὶ πρὸς δόξαν καὶ αἴσθησιν, ὥστ' οὔτε γέγονεν οὐτ' 5
ἔσται οὐθὲν μηθενὸς πρεδοξάσαντος. εἰ δὲ γέγονεν ἢ ἔσται,
δηλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἅπαντα πρὸς δόξαν. †ἔτι εἰ ἐν,† πρὸς
ἐν ἢ πρὸς ὠρισμένον· καὶ εἰ τὸ αὐτὸ καὶ ἡμῖς καὶ ἴσον,
ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ διπλάσιόν γε τὸ ἴσον. πρὸς δὴ τὸ δοξά-
ζον εἰ ταῦτ' ἄνθρωπος καὶ τὸ δοξαζόμενον, οὐκ ἔσται ἂν- 10
θρωπος τὸ δοξάζον ἀλλὰ τὸ δοξαζόμενον. εἰ δ' ἕκαστον
ἔσται πρὸς τὸ δοξάζον, πρὸς ἅπειρα ἔσται τῷ εἶδει τὸ δοξάζον.

Ὅτι μὲν οὖν βεβαιωτάτη δόξα πασῶν τὸ μὴ εἶναι ἀληθεῖς
ἅμα τὰς ἀντικειμένας φάσεις, καὶ τί συμβαίνει τοῖς οὕτως
λέγουσι, καὶ διὰ τί οὕτως λέγουσι, τοσαῦτα εἰρήσθω· ἐπεὶ 15
δ' ἀδύνατον τὴν ἀντίφασιν ἅμα ἀληθεύεσθαι κατὰ τοῦ
αὐτοῦ, φανερόν ὅτι οὐδὲ τάναντία ἅμα ὑπάρχειν ἐνδέχεται
τῷ αὐτῷ· τῶν μὲν γὰρ ἐναντίων θάτερον στέρησις ἔστιν οὐχ
ἡττον, οὐσίας δὲ στέρησις· ἢ δὲ στέρησις ἀπόφασίς ἔστιν ἀπό-
20 τινος ὠρισμένου γένους· εἰ οὖν ἀδύνατον ἅμα καταφάναι καὶ
ἀποφάναι ἀληθῶς, ἀδύνατον καὶ τάναντία ὑπάρχειν ἅμα, ἀλλ'

1011β Ἴσως γι' αὐτό, ὅσοι συζητοῦν ὅχι ἀπὸ ἄγνοια ἀλλὰ
ἀπὸ ἀναζήτησης ἐπιχειρημάτων, εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ λένε
ὅτι τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι ἀληθινὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ σὲ
αὐτὸν στὸν ὅποιο φαίνεται. Καί, ὅπως ἔχει λεχθῇ προηγου-
μενα, εἶναι ἀναγκασμένοι ἐπίσης νὰ κάνουν τὸ κάθε τι σχετι-
κό, καὶ πρὸς τὴν γνώμη καὶ πρὸς τὴν αἴσθησιν, ὥστε τίποτε
δὲν ἔχει γίνεσθαι οὔτε θὰ γίνη, ἂν κάποιος δὲ σχηματίσῃ πρῶτα
γνώμη γι' αὐτό. Ἀλλοιῶς, εἶναι φανερόν ὅτι ὅλα τὰ πράγματα
δὲν θὰ ἦσαν σχετικὰ μὲ τὴν γνώμη.

Ἀκόμα, ἂν ἓνα πράγμα εἶναι ἓνα, εἶναι σχετικὸ πρὸς ἓνα ἢ
πρὸς κάτι ὀρισμένο. Καὶ ἂν τὸ ἴδιο πράγμα εἶναι καὶ μισὸ καὶ
ἴσο, τὸ ἴσο δὲν εἶναι σχετικὸ πρὸς τὸ διπλάσιο. Ἄν πρὸς τὸ
ὑποκείμενο ποὺ νομίζει εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα ὁ ἄνθρωπος καὶ
τὸ ἀντικείμενο τῆς σκέψεως, ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ εἶναι τὸ σκε-
πτόμενο ὑποκείμενο, ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς σκέψεως. Καὶ
ἂν κάθε πράγμα εἶναι σχετικὸ πρὸς τὸ σκεπτόμενο ὑποκείμε-
νο, τὸ σκεπτόμενο ὑποκείμενο θὰ εἶναι σχετικὸ πρὸς ἅπειρα
ὡς πρὸς τὸ εἶδος πράγματα. Ὅτι ἡ βεβαιότερη ἄποψη ἀπὸ
ὅλες εἶναι αὕτη ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἀντίθετες θέσεις δὲν
μπορεῖ νὰ εἶναι τὴν ἴδια στιγμὴ ἀληθινές καὶ οἱ δύο, καὶ τί συ-
νεπάγεται γι' αὐτοὺς ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι εἶναι ἀληθινές
καὶ γιὰ τὴν ἴδια στιγμὴ ἄποψη, ὅλα αὐτὰ τὰ θέματα ἔχουν ἀναπτυχθῇ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀντίφασις δὲν μπορεῖ
νὰ εἶναι ἀληθινὴ ταυτόχρονα γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα, εἶναι φα-
νερόν ὅτι τὰ ἀντίθετα δὲν μποροῦν ταυτόχρονα νὰ ἀληθεύουν
γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα. Γιατὶ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀντίθετα εἶναι στέρη-
σις, καὶ μάλιστα εἶναι στέρηση οὐσίας. Καὶ ἡ στέρηση εἶναι
ἄρνησις κάποιου προσδιορισμοῦ πρὸς ἓνα ὀρισμένο γένος.
Ἄν λοιπὸν ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἄρνησις τοῦ ἴδιου πράγματος
τὴν ἴδια στιγμὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι ἀληθινές, εἶναι ἀδύνα-
τον τὰ ἀντίθετα νὰ ἀποδίδονται ταυτόχρονα στὸ ἴδιο πράγμα,

ἢ πῇ ἄμφω ἢ θάτερον μὲν πῇ θάτερον δὲ ἀπλῶς.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μεταξὺ ἀντιφάσεως ἐνδέχεται εἶναι 7
οὐθέν, ἀλλ' ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἐν καθ' ἑνὸς ὅτιοῦν.
25 δῆλον δὲ πρῶτον μὲν ὀρισσμένοις τί τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος.
τὸ μὲν γὰρ λέγειν τὸ ὄν μὴ εἶναι ἢ τὸ μὴ ὄν εἶναι ψεῦ-
δος, τὸ δὲ τὸ ὄν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὄν μὴ εἶναι ἀληθές, ὥστε
καὶ ὁ λέγων εἶναι ἢ μὴ ἀληθεύσει ἢ ψεύσεται· ἀλλ'
οὔτε τὸ ὄν λέγεται μὴ εἶναι ἢ εἶναι οὔτε τὸ μὴ ὄν. ἔτι
30 ἦτοι μεταξὺ ἔσται τῆς ἀντιφάσεως ὥσπερ τὸ φαιὸν
μέλανος καὶ λευκοῦ, ἢ ὡς τὸ μῆδέτερον ἀνθρώπου καὶ ἵππου.
εἰ μὲν οὖν οὕτως, οὐκ ἂν μεταβάλλοι (ἐκ μὴ ἀγαθοῦ γὰρ
εἰς ἀγαθὸν μεταβάλλει ἢ ἐκ τούτου εἰς μὴ ἀγαθόν), νῦν
δ' αἰεὶ φαίνεται (οὐ γὰρ ἔστι μεταβολή· ἀλλ' ἢ εἰς τὰ ἀντι-
35 κείμενα καὶ <τὰ> μεταξὺ)· εἰ δ' ἔστι μεταξὺ, καὶ οὕτως εἴη ἂν
12^a τις εἰς λευκὸν οὐκ ἐκ μὴ λευκοῦ γένεσις, νῦν δ' οὐχ ὁράται.
ἔτι πᾶν τὸ διανοητὸν καὶ νοητὸν ἢ διάνοια ἢ κατάφησις ἢ
ἀπόφησις—τούτο δ' ἐξ ὀρισμοῦ δῆλον—ὅταν ἀληθεύῃ ἢ ψευδή-
ται· ὅταν μὲν ὠδὶ συνθῇ φᾶσα ἢ ἀποφᾶσα, ἀληθεύει,
5 ὅταν δὲ ὠδί, ψεύδεται. ἔτι παρὰ πάσας δεῖ εἶναι τὰς
ἀντιφάσεις, εἰ μὴ λόγου ἕνεκα λέγεται· ὥστε καὶ οὔτε ἀλη-

ἀλλὰ ἢ μποροῦν νὰ ἀποδίδονται καὶ τὰ δυὸ τροποποιημένα ἢ
τὸ ἓνα ἀπολύτως καὶ τὸ ἄλλο τροποποιημένο.

7

Οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπάρχη κάτι ἐνδιάμεσο μεταξὺ τῶν ἀντιθέ-
των, ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη ἢ νὰ βεβαιώσουμε ἓνα πρᾶγμα ἢ νὰ τὸ
ἄρνηθοῦμε. Καὶ τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀμέσως μόλις ὀρίσουμε
τί εἶναι ἀλήθεια καὶ τί ψεῦδος. Τὸ νὰ πῃς ὅτι τὸ ὄν δὲν ὑπάρ-
χει ἢ τὸ ὅτι τὸ μὴ ὄν ὑπάρχει, εἶναι ψεῦδος, ἐνῶ τὸ νὰ πῃς ὅτι
τὸ ὄν ὑπάρχει καὶ τὸ μὴ ὄν δὲν ὑπάρχει, εἶναι ἀλήθεια. Ὡστε
κι' αὐτὸς ποὺ λέει ὅτι ἓνα πρᾶγμα ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει ἢ λέ-
ει τὴν ἀλήθεια ἢ ψεύδεται. Ἀλλὰ οὔτε τὸ ὄν λέγεται ὅτι δὲν
ὑπάρχει οὔτε τὸ μὴ ὄν ὅτι ὑπάρχει.

Κι ἀκόμα, ἢ μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων θὰ ὑπάρχει κάποιο
ἐνδιάμεσο, ὅπως τὸ φαιὸ μεταξὺ τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μαύρου,
ἢ ὅπως μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ ἵππου δὲν ὑπάρχει οὔτε τὸ ἓνα
οὔτε τὸ ἄλλο. Ἄν συνέβαινε αὐτό, δὲν θὰ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ
μεταβολή, (γιατί ἡ μεταβολὴ εἶναι ἀπὸ τὸ μὴ ἀγαθὸ στὸ ἀγαθὸ
ἢ ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ στὸ μὴ ἀγαθὸ). Τώρα δὲ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει
διαρκὲς μεταβολή. Γιατί μεταβολὴ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ μόνο
στὸ ἀντίθετο ἢ στὸ ἐνδιάμεσο. Κι ἂν ὑπάρχῃ ἐνδιάμεσο,
1012a καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση θὰ ὑπῆρχε ἓνα εἶδος μετα-
βολῆς· στὸ λευκὸ ὄχι ἀπὸ τὸ μὴ λευκὸ. Ἀλλὰ τέτοιο πρᾶγμα
τώρα δὲν φαίνεται. Κι ἀκόμα, ἡ σκέψη ἢ βεβαιώνει ἢ ἀρνεῖται
κάθε πρᾶγμα νοητὸ (ἀντικείμενο νοήσεως ἢ σκέψεως), ὅπως
φαίνεται ἀπὸ τὸν ὀρισμό, ὅταν εἶναι ἀληθινὸς ἢ ψευδής.
Ὅταν, κατὰ τὴν κατάφασιν ἢ τὴν ἄρνησιν, συνδυάζῃ τοὺς
προσδιορισμοὺς κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀληθεύει. Ὅταν πάλι
τοὺς συνδέῃ μὲ ἄλλον τρόπο, ψεύδεται.

Πάλι, τὸ ἐνδιάμεσο πρέπει νὰ ὑφίσταται πέρα ἀπὸ ὅλες
τὶς ἀντιφάσεις, ἂν δὲν ὑποστηρίζεται ἀπλῶς ὡς ἐπιχειρημα-

θεύσει τις οὐτ' οὐκ ἀληθεύσει, καὶ παρὰ τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν
 ἔσται, ὥστε καὶ παρὰ γένεσιν καὶ φθορὰν μεταβολή τις
 ἔσται. ἔτι ἐν ὅσοις γένεσιν ἢ ἀπόφασιν τὸ ἐναντίον ἐπιφέ-
 10 ρει, καὶ ἐν τούτοις ἔσται, οἷον ἐν ἀριθμοῖς οὔτε περιττὸς οὔτε
 οὐ περιττὸς ἀριθμός· ἀλλ' ἀδύνατον· ἐκ τοῦ ὁρίσμου δὲ δη-
 λον. ἔτι εἰς ἄπειρον βαδιεῖται, καὶ οὐ μόνον ἡμιόλια τὰ
 ὄντα ἔσται ἀλλὰ πλείω. πάλιν γὰρ ἔσται ἀποφῆσαι τοῦτο
 πρὸς τὴν φάσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, καὶ τοῦτ' ἔσται τι· ἢ
 15 γὰρ οὐσία ἐστὶ τις αὐτοῦ ἄλλη. ἔτι ὅταν ἐρομένου εἰ λευκὸν
 ἐστὶν εἶπη ὅτι οὐ, οὐθὲν ἄλλο ἀποπέφηκεν ἢ τὸ εἶναι· ἀπό-
 φασιν δὲ τὸ μὴ εἶναι. ἐλήλυθε δ' ἐνίοις αὕτη ἢ δόξα
 ὥσπερ καὶ ἄλλαι τῶν παραδόξων· ὅταν γὰρ λύειν μὴ
 δύνωνται λόγους ἐριστικούς, ἐνδόντες τῷ λόγῳ σύμφασιν ἀλη-
 θὲς εἶναι τὸ συλλογισθέν. οἱ μὲν οὖν διὰ τοιαύτην αἰτίαν 20
 λέγουσιν, οἱ δὲ διὰ τὸ πάντων ζητεῖν λόγον. ἀρχὴ δὲ πρὸς
 ἅπαντας τούτους ἐξ ὁρίσμου. ὁρισμός δὲ γίνεται ἐκ τοῦ ση-
 μαίνειν τι ἀναγκαῖον εἶναι αὐτούς· ὁ γὰρ λόγος οὐ τὸ
 ὄνομα σημεῖον ὁρισμός ἔσται. ἔοικε δ' ὁ μὲν Ἡρακλείτου
 λόγος, λέγων πάντα εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ἅπαντα ἀληθῆ 25
 ποιεῖν, ὁ δ' Ἀναξαγόρου, εἶναί τι μεταξὺ τῆς ἀντιφάσεως,

τολογία. Ὡστε οὔτε θὰ ἀληθεύσει οὔτε δὲν θὰ ἀληθεύσει κα-
 νείς. Ὡστε αὐτὸ θὰ ὑπάρχει καὶ πέρα ἀπὸ τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν
 καὶ θὰ ὑπάρξει ἓνα εἶδος μεταβολῆς πέρα ἀπὸ τὴν γένεσιν καὶ
 τὴν φθορά. Ἐπίσης, θὰ ὑπάρξει ἐνδιάμεσο σὲ ὅλες τις κατηγο-
 ρίες πού ἢ ἄρνηση βεβαιώνει τὸ ἀντίθετο, ὅπως, ἐπὶ παρα-
 δείγματι, μεταξὺ τῶν ἀριθμῶν θὰ ὑπάρξει κάποιος πού δὲν θὰ
 εἶναι οὔτε περιττὸς οὔτε ὄχι περιττός. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἀδύ-
 νατο, ὅπως φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὸν ὁρισμό.

Ἀκόμη θὰ ἔχουμε μιὰ πορεία πρὸς τὸ ἄπειρο καὶ τὰ ὄντα
 θὰ εἶναι ὄχι μόνον ἡμιόλια [δηλ. θὰ περιέχουν τὸ ὅλο καὶ τὸ
 μισὸ τοῦ ὅλου μαζί] ἀλλὰ καὶ κάτι παραπάνω. Καὶ πάλι θὰ
 εἶναι δυνατό νὰ ἀρνηθῇ τὸ ἐνδιάμεσο καὶ ὡς πρὸς τὴν κατά-
 φραση καὶ ὡς πρὸς τὴν ἄρνησή του καὶ τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι
 κάτι τί¹. Γιατί ἡ οὐσία του εἶναι κάτι ξεχωριστό.

Ἐπίσης, ὅταν ἐρωτήσῃ κανεὶς ἂν ἓνα πράγμα εἶναι λευκὸ
 καὶ τοῦ ἀπαντήσουν ὅτι δὲν εἶναι, τίποτε ἄλλο δὲν ἀρνοῦνται
 παρὰ τὸ εἶναι [λευκὸ]. Καὶ τὸ «μὴ εἶναι» εἶναι μιὰ ἄρνηση.
 Αὕτη ἢ ἀποψη ὑπάρχει σὲ μερικούς, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού
 ὑπάρχουν καὶ ἄλλες παράδοξες. Γιατί ὅταν δὲν μποροῦν νὰ
 βροῦν ἓναν τρόπο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐριστικὴ ἐπιχειρηματολο-
 γία, ὑποτάσσονται στὸ ἐπιχείρημα καὶ δέχονται ὅτι τὸ συ-
 μπέρασμα εἶναι ἀληθινό.

Μερικοὶ λοιπὸν ὑποστηρίζουν τὴν θέση τους γι' αὐτὸν τὸν
 λόγο, καὶ ἄλλοι γιατί ἀναζητοῦν μιὰ ἐξήγηση γιὰ ὅλα. Ἡ ἀφε-
 τηρία γιὰ μιὰ ἀπάντηση σὲ ὅλους αὐτοὺς εἶναι ὁ ὁρισμός. Κι
 ὁ ὁρισμός προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς σημασίας.
 Γιατί ὁ λόγος πού ὑποσημαίνεται μὲ τὴν λέξη, γίνεται ὁρι-
 σμός. Ἡ θεωρία τοῦ Ἡρακλείτου, πού ὑποστηρίζει ὅτι ὅλα
 εἶναι καὶ δὲν εἶναι, φαίνεται ὅτι τὰ κάνει ὅλα ἀληθινά. Κι ἡ
 θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρου, πού ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχει κάτι
 ἐνδιάμεσα στὰ ἀντίθετα, τὰ κάνει ὅλα ψευδῆ. Γιατί ὅταν τὰ

1. Ἐὰν πέρα ἀπὸ τὸ Α καὶ μὴ Α ὑπάρχει κάποιον ἐνδιάμεσο Β, τότε καὶ πέρα ἀπ' τὸ
 Β καὶ μὴ Β, θὰ ὑπάρχει ἓνα ἐνδιάμεσο Γ πού δὲν εἶναι οὔτε Β οὔτε μὴ Β, κ.ὀ.κ.

πάντα ψευδῆ· ὅταν γὰρ μιχθῇ, οὔτε ἀγαθὸν οὔτε οὐκ ἀγαθὸν τὸ μίγμα, ὥστ' οὐδὲν εἰπεῖν ἀληθές.

8 Διωρισμένων δὲ τούτων φανερόν ὅτι καὶ τὰ μοναχῶς λεγόμενα καὶ <τὰ> κατὰ πάντων ἀδύνατον ὑπάρχειν ὥσπερ 30 τινὲς λέγουσιν, οἱ μὲν οὐθὲν φάσκοντες ἀληθὲς εἶναι (οὐθὲν γὰρ κωλύειν φασὶν οὕτως ἅπαντα εἶναι ὥσπερ τὸ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι), οἱ δὲ πάντ' ἀληθῆ. σχεδὸν γὰρ οὗτοι οἱ λόγοι οἱ αὐτοὶ τῷ Ἡρακλείτῳ· ὁ γὰρ λέγων ὅτι πάντ' ἀληθῆ καὶ πάντα ψευδῆ, καὶ χωρὶς λέγει τῶν 35 λόγων ἐκάτερον τούτων, ὥστ' εἶπερ ἀδύνατα ἐκεῖνα, καὶ 1012^b ταῦτα ἀδύνατον εἶναι. ἔτι δὲ φανερώς ἀντιφάσεις εἰσὶν ἃς οὐχ οἷόν τε ἅμα ἀληθεῖς εἶναι—οὐδὲ δὴ ψευδεῖς πάσας· καίτοι δόξειέ γ' ἂν μᾶλλον ἐνδέχεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων. ἀλλὰ πρὸς πάντας τοὺς τοιούτους λόγους αἰτεῖσθαι δεῖ, καθά- 5 περ ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς ἐπάνω λόγοις, οὐχὶ εἶναι τι ἢ μὴ εἶναι ἀλλὰ σημαίνειν τι, ὥστε ἐξ ὀρισμοῦ διαλεκτέον λαβόντας τί σημαίνει τὸ ψεῦδος ἢ τὸ ἀληθές. εἰ δὲ μηθὲν ἄλλο τὸ ἀληθές ἢ φάναι, <ὁ> ἀποφάναι ψεῦδός ἐστιν, ἀδύ- νατον πάντα ψευδῆ εἶναι· ἀνάγκη γὰρ τῆς ἀντιφάσεως 10 θάτερον εἶναι μόνιον ἀληθές. ἔτι εἰ πᾶν ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἀναγκαῖον, ἀδύνατον ἀμφότερα ψευδῆ εἶναι· θά- τερον γὰρ μόνιον τῆς ἀντιφάσεως ψεῦδός ἐστιν. συμβαίνει δὴ καὶ τὸ θρυλούμενον πᾶσι τοῖς τοιούτοις λόγοις, αὐτοὺς

πράγματα ἀναμιχθῶν, τὸ μίγμα δὲν εἶναι οὔτε ἀγαθὸ οὔτε μὴ ἀγαθό, ὥστε τίποτα δὲν μπορεῖς νὰ πῇς ὅτι εἶναι ἀληθινό.

8

Ἀπὸ τῆς ἀναλύσεως αὐτὴς γίνεται φανερόν ὅτι καὶ οἱ μονό- πλευρες καὶ οἱ ὀλόπλευρες θέσεις εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι ἀληθινές, ὅπως ἰσχυρίζονται μερικοὶ ποὺ λένε, ἄλλος μὲν ὅτι τίποτε δὲν εἶναι ἀληθινό γιατί, λένε, τίποτε δὲν ἐμποδίζει ὁ ἴδιος κανόνας νὰ ἐφαρμόζεται σὲ ὅλα, ὅπως ἐφαρμόζεται στὴν συμμετρία τῆς διαγωνίου ἐνὸς τετραγώνου, ἐνῶ ἄλλοι λένε ὅτι ὅλα εἶναι ἀληθινά. Οἱ θεωρίες αὐτὲς εἶναι σχεδὸν ὅμοιες μὲ ἐκεῖνες τοῦ Ἡρακλείτου. 1012^b Γιατί αὐτὸς ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλα εἶναι ἀληθινὰ καὶ ὅλα ψευδῆ, τὸν ἴδιο συλλογισμό κάνει καὶ γιὰ καθένα χωριστά. Ὡστε, ἂν ἐκεῖνα εἶναι ἀδύνατα, νὰ εἶναι ἀδύνατο καὶ τὸ καθένα χωριστά. Κι ἀκόμα εἶναι φανερόν ὅτι ὑπάρχουν ἀντιφατικὲς ἔννοιες ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι ἀληθινὲς τὴν ἴδια στιγμή, οὔτε πάλι ὅλες ψευδεῖς, ἂν καὶ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔχουμε πῇ, αὐτὸ τὸ ἐνδεχό- μενο φαίνεται μᾶλλον δυνατό.

Ἀλλὰ ἀντιμετωπίζοντας ὅλες αὐτὲς τῆς θεωρίας, πρέπει νὰ ζητοῦμε, ὅπως ἔχουμε πῇ στὰ προηγούμενα, ὅχι ἂν ὑπάρ- χῃ ἢ δὲν ὑπάρχῃ κάτι, ἀλλὰ τί σημαίνει. Ὡστε πρέπει νὰ ἀρχί- σουμε τὸ συλλογισμό ἀπὸ ἓναν ὀρισμό, λαμβάνοντας πρῶτα τί σημαίνει τὸ «ψεῦδος» ἢ ἢ «ἀλήθεια». Καὶ ἂν ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι παρὰ ἢ ἄρνηση τοῦ ψεύδους, τότε εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι ὅλα ψευδῆ. Γιατὶ τὸ ἓνα μέρος τῆς ἀντιφάσεως πρέπει νὰ εἶναι ἀληθινό. Κι ἀκόμα, ἂν πρέπει ὅλα νὰ τὰ βεβαιώνου- με ἢ νὰ τὰ ἀρνοῦμαστε, εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι καὶ τὰ δύο ψευδῆ. Γιατὶ μόνο τὸ ἓνα μέρος τῆς ἀντιφάσεως εἶναι ψεῦδος. Πράγματι, συμβαίνει καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση, τὸ περίφη- μο ποὺ συμβαίνει σὲ ὅλες τῆς θεωρίας, νὰ ἀναιροῦν δηλ. τὸν

15 *ἑαυτοὺς ἀναιρεῖν. ὁ μὲν γὰρ πάντα ἀληθῆ λέγων καὶ τὸν ἐναντίον αὐτοῦ λόγον ἀληθῆ ποιεῖ, ὥστε τὸν ἑαυτοῦ οὐκ ἀληθῆ (ὁ γὰρ ἐναντίος οὐ φησιν αὐτὸν ἀληθῆ), ὁ δὲ πάντα ψευδῆ καὶ αὐτὸς αὐτόν. ἐὰν δ' ἐξαιρῶνται ὁ μὲν τὸν ἐναντίον ὡς οὐκ ἀληθῆς μόνος ἐστίν, ὁ δὲ τὸν αὐτοῦ ὡς οὐ ψευδῆς, οὐδὲν ἦττον ἀπείρους συμβαίνει αὐτοῖς αἰτεῖσθαι λόγους ἀλη- 20
 θεῖς καὶ ψευδεῖς· ὁ γὰρ λέγων τὸν ἀληθῆ λόγον ἀληθῆ ἀληθῆς, τοῦτο δ' εἰς ἄπειρον βαδιεῖται. [[φανερὸν δ' ὅτι οὐδ' οἱ πάντα ἡρεμεῖν λέγοντες ἀληθῆ λέγουσιν οὐδ' οἱ πάντα κινεῖσθαι. εἰ μὲν γὰρ ἡρεμεῖ πάντα, αἰεὶ ταῦτα ἀληθῆ καὶ 25
 ψευδῆ ἔσται, φαίνεται δὲ τοῦτο μεταβάλλον (ὁ γὰρ λέγων ποτὲ αὐτὸς οὐκ ἦν καὶ πάλιν οὐκ ἔσται)· εἰ δὲ πάντα κινεῖ-
 ται, οὐθὲν ἔσται ἀληθές· πάντα ἄρα ψευδῆ· ἀλλὰ δέ-
 δεικται ὅτι ἀδύνατον. ἔτι ἀνάγκη τὸ ὄν μεταβάλλειν· ἕκ-
 30 *τινος γὰρ εἷς τι ἢ μεταβολή. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ πάντα ἡρε-
 μεῖ ἢ κινεῖται ποτέ, αἰεὶ δ' οὐθέν· ἔστι γάρ τι ὃ αἰεὶ κινεῖ τὰ
 κινούμενα, καὶ τὸ πρῶτον κινεῖν ἀκίνητον αὐτό.]]**

ἑαυτό τους. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι ὅλα εἶναι ἀληθι-
 νά, πρέπει νὰ θεωρῇ ἀληθινὸν καὶ τὸν λόγο ποὺ στρέφεται
 ἐναντίον του, ὥστε τὴν δική του θεωρία ἀναληθῆ. Γιατὶ ἡ
 ἀντίθετη θεωρία λέει ὅτι ἡ δική του δὲν εἶναι ἀληθινή.
 Ἐκεῖνος πάλι ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι ὅλα εἶναι ψευδῆ, πρέπει
 νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸν ἑαυτό του [καὶ τὴν ἄποψή του]. Ἄν
 τώρα κάνουν ἐξαιρέσεις, ὁ ἓνας ὅτι ἡ ἀντίθετη θεωρία μόνο
 δὲν εἶναι ἀληθινή, καὶ ὁ ἄλλος ὅτι μόνο ἡ δική του θεωρία δὲν
 εἶναι ψευδῆς, τότε συμβαίνει νὰ ἀξιῶνουν ἓναν ἀπεριόριστο
 ἀριθμὸ ἀληθινῶν καὶ ψευδῶν θέσεων.

Γιατὶ αὐτὸς ποὺ λέει τὴν ἀληθινὴ ἄποψη ἀληθινή, εἶναι
 ἀληθινὸς κι' αὐτὸ προχωρεῖ ἀπεριόριστα [στὸ ἄπειρο].

Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι οὔτε αὐτοὶ ποὺ ὑποστηρίζουν
 ὅτι τὰ πάντα ἡρεμοῦν, λένε τὴν ἀλήθεια, οὔτε αὐτοὶ ποὺ ὑπο-
 στηρίζουν ὅτι τὰ πάντα κινεῦνται. Γιατὶ ἂν ὅλα ἡρεμοῦν, τὰ
 ἴδια πράγματα θὰ εἶναι πάντα ἀληθινὰ καὶ ψευδῆ, μολονότι
 αὐτὴ ἡ κατάσταση πραγμάτων φαίνεται ὅτι ὑπόκειται σὲ με-
 ταβολή. Γιατὶ κι' ὁ ἴδιος ὁ ὁμιλητὴς κάποτε δὲν ὑπῆρχε καὶ
 πάλι στὸ μέλλον θὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ. Ἐὰν δὲ ὅλα κινεῦνται,
 τίποτε δὲν θὰ εἶναι ἀληθινό. Ἄρα ὅλα εἶναι ψευδῆ. Ἀλλὰ ἔχει
 ἀποδειχθῇ ὅτι εἶναι ἀδύνατο. Κι ἀκόμα εἶναι ἀνάγκη τὸ ὄν νὰ
 μεταβάλλεται. Γιατὶ ἡ μεταβολὴ εἶναι ἡ μετάβαση ἀπὸ κάτι σὲ
 κάτι ἄλλο. Ἀλλ' ὅμως οὔτε εἶναι ἀληθινὸ ὅτι ἡρεμοῦν ἢ κι-
 νοῦνται κάποτε, ἀλλὰ τίποτε συνεχῶς. Γιατὶ ὑπάρχει κάτι
 ποὺ συνεχῶς κινεῖ τὰ κινούμενα. Καὶ τὸ πρῶτον κινεῖν εἶναι
 ἀκίνητο τὸ ἴδιο.

Δ

Ἀρχὴ λέγεται ἡ μὲν ὅθεν ἂν τις τοῦ πράγματος
 35 κινηθεῖ πρῶτον, οἷον [τοῦ] μήκους καὶ ὁδοῦ ἐντεῦθεν μὲν αὕτη
 1013^a ἀρχή, ἐξ ἐναντίας δὲ ἑτέρα· ἡ δὲ ὅθεν ἂν κάλλιστα ἕκαστον
 γένοιτο, οἷον καὶ μαθήσεως οὐκ ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τῆς τοῦ
 πράγματος ἀρχῆς ἐνίοτε ἀρκτέον ἀλλ' ὅθεν ῥᾶστ' ἂν μά-
 5 θοι· ἡ δὲ ὅθεν πρῶτον γίνεταί ἐνυπάρχοντος, οἷον ὡς πλοίου
 τρώπης καὶ οἰκίας θεμέλιος, καὶ τῶν ζώων οἱ μὲν καρδίαν
 οἱ δὲ ἐγκέφαλον οἱ δ' ὅ τι ἂν τύχῃσι τοιοῦτον ὑπολαμβάν-
 νουσιν· ἡ δὲ ὅθεν γίνεταί πρῶτον μὴ ἐνυπάρχοντος καὶ
 ὅθεν πρῶτον ἡ κίνησις πέφυκεν ἄρχεσθαι καὶ ἡ μεταβολή,
 οἷον τὸ τέκνον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς καὶ ἡ μάχη
 10 ἐκ τῆς λοιδορίας· ἡ δὲ οὐ κατὰ προαίρεσιν κινεῖται τὰ
 κινούμενα καὶ μεταβάλλει τὰ μεταβάλλοντα, ὥσπερ αἶ-
 τε κατὰ πόλεις ἀρχαὶ καὶ αἱ δυναστεῖαι καὶ αἱ βασιλεῖαι
 καὶ τυραννίδες ἀρχαὶ λέγονται καὶ αἱ τέχναι, καὶ τούτων
 αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ μάλιστα. ἔτι ὅθεν γνωστὸν τὸ πρᾶγμα
 15 πρῶτον, καὶ αὕτη ἀρχὴ λέγεται τοῦ πράγματος, οἷον
 τῶν ἀποδείξεων αἱ ὑποθέσεις. ἰσαχῶς δὲ καὶ τὰ αἷτια
 λέγεται· πάντα γὰρ τὰ αἷτια ἀρχαί. πασῶν μὲν οὖν κοι-
 νὸν τῶν ἀρχῶν τὸ πρῶτον εἶναι ὅθεν ἢ ἔστιν ἢ γίνεταί ἢ
 γινώσκεται· τούτων δὲ αἱ μὲν ἐνυπάρχουσαι εἰσιν αἱ δὲ

ΒΙΒΛΙΟ Δ'

1

Ἄρχη λέγεται τὸ μέρος ἑνὸς πράγματος ἀπὸ τὸ ὁποῖο μπορεῖ
 κανεῖς νὰ κινηθῇ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, 1013a μιὰ γραμμὴ
 ἢ ἕνας δρόμος ἔχει μιὰ ἀρχὴ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ μιὰ ἀπὸ τὸ
 ἄλλο. Ἐπίσης τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο κάθε πρᾶγμα μπορεῖ νὰ
 γίνῃ καλύτερο, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, καὶ στὴν μάθησι
 καμμιὰ φορὰ δὲν ἀρχίζουμε ἀπὸ τὴν πρώτη ἀρχὴ τοῦ πράγ-
 ματος, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ φθάσουμε
 εὐκολότερα στὴν μάθησι. Ἡ τὸ πρᾶγμα, ποὺ ἡ παρουσία του
 ὑποδηλώνει τὴν γένεσι ἑνὸς πράγματος, ὅπως ἐπὶ παραδείγ-
 ματι, ἡ τρώπις τοῦ πλοίου καὶ τὸ θεμέλιο τοῦ σπιτιοῦ κι'
 ὅπως στὰ ζῶα μερικοὶ θεωροῦν ὅτι ἡ καρδιὰ εἶναι ἡ ἀρχή,
 ἄλλοι τὸν ἐγκέφαλο κι' ἄλλοι κάτι ἄλλο παρόμοιο. Ἀκόμα
 ἀρχὴ λέγεται αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἕνα πρᾶγμα ἔρχεται πρῶτο
 στὴν ὑπαρξιν, μολονότι δὲν ἐνυπάρχει στὸ πρῶτο, καὶ ἐκεῖνο
 ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἡ κίνησις καὶ ἡ μεταβολή, ὅπως ἐπὶ πα-
 ραδείγματι, τὸ τέκνο ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ ἡ μά-
 χη ἀπὸ τὴν λοιδορίαν. Ἐπίσης ἀρχὴ λέγεται ἐκεῖνο, ἀπὸ τὴν
 ἐλεύθερη βούλησιν τοῦ ὁποῖου κινεῖται τὸ κινούμενο καὶ με-
 ταβάλλεται τὸ μεταβαλλόμενον, ὅπως εἶναι οἱ ἀρχεῖς τῶν πό-
 λεων καὶ οἱ δυναστεῖες καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ τυραννίδες.
 Ἀρχεῖς λέγονται καὶ οἱ τέχνες καὶ κυρίως οἱ ἀρχιτεκτονικές.
 Ἐπίσης ἀρχὴ λέγεται τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἕνα πρᾶγμα γί-
 νεται πρῶτο κατανοητό, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, οἱ ὑποθέ-
 σεῖς εἶναι ἀρχὴ τῶν ἀποδείξεων. Καὶ τὰ αἷτια μποροῦν νὰ
 ἔχουν ἕναν παρόμοιο ἀριθμὸ σημασιῶν, γιατί ὅλα τα αἷτια
 εἶναι ἀρχεῖς.

Κοινὸ στοιχεῖο ὅλων τῶν ἀρχῶν εἶναι τὸ πρῶτο πρᾶγμα
 ἀπὸ τὸ ὁποῖο κάτι ἢ ὑπάρχει ἢ γίνεταί ἢ γίνεταί γνωστό. Κι
 ἀπὸ αὐτές, ἄλλες εἶναι ὁργανικὰ σύμφυτες μετὰ τὸ πρᾶγμα,

20 ἐκτός. διό ἡ τε φύσις ἀρχὴ καὶ τὸ στοιχείον καὶ ἡ διάνοια καὶ ἡ προαίρεσις καὶ <ἡ> οὐσία καὶ τὸ οὐ ἔνεκα· πολλῶν γὰρ καὶ τοῦ γινῶναι καὶ τῆς κινήσεως ἀρχὴ τὰγαθὸν καὶ τὸ καλόν.

2 Αἴτιον λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ἐξ οὗ γίγνεται τι ἐνυ-
πάρχοντος, οἷον ὁ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντος καὶ ὁ ἄργυρος 25
τῆς φιάλης καὶ τὰ τούτων γένη· ἄλλον δὲ τὸ εἶδος καὶ
τὸ παράδειγμα, τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ τί ἦν εἶναι καὶ
τὰ τούτου γένη (οἷον τοῦ διὰ πασῶν τὰ δύο ..ρὸς ἓν καὶ
ὅλως ὁ ἀριθμὸς) καὶ τὰ μέρη τὰ ἐν τῷ λόγῳ. ἔτι ὅθεν ἡ
ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἢ πρώτη ἢ τῆς ἡρεμύσεως, οἷον ὁ 30
βουλεύσας αἴτιος καὶ ὁ πατήρ τοῦ τέκνου καὶ ὅλως τὸ ποιῶν
τοῦ ποιουμένου καὶ τὸ μεταβλητικὸν τοῦ μεταβάλλοντος. ἔτι
ὡς τὸ τέλος· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οὐ ἔνεκα, οἷον τοῦ περιπατεῖν
ἢ ὑγίεια· διὰ τί γὰρ περιπατεῖ; φαμέν “ἵνα ὑγιαίνη”. καὶ
εἰπόντες οὕτως οἰόμεθα ἀποδεδωκέναι τὸ αἴτιον. καὶ ὅσα 35
δὴ κινήσαντος ἄλλου μεταξὺ γίγνεται τοῦ τέλους, οἷον τῆς
ὑγείας ἢ ἰσχυασίας ἢ ἡ κάθαρσις ἢ τὰ φάρμακα ἢ τὰ 1013^b
ὄργανα· πάντα γὰρ ταῦτα τοῦ τέλους ἔνεκά ἐστι, διαφέρει
δὲ ἀλλήλων ὡς ὄντα τὰ μὲν ὄργανα τὰ δ' ἔργα. τὰ μὲν
οὖν αἴτια σχεδὸν τοσαυταχῶς λέγεται, συμβαίνει δὲ πολ-
λαχῶς λεγομένων τῶν αἰτίων καὶ πολλὰ τοῦ αὐτοῦ αἴτια 5
εἶναι οὐ κατὰ συμβεβηκός (οἷον τοῦ ἀνδριάντος καὶ ἡ ἀν-

ἄλλες δὲν εἶναι. Γι' αὐτὸ κι' ἡ «φύση» εἶναι μιὰ ἀρχή, καὶ τὸ
στοιχεῖο καὶ ἡ διάνοια κι' ἡ ἐλεύθερη βούληση κι' ἡ οὐσία καὶ
τὸ τελικὸ αἴτιο. Γιατί πολλῶν πραγμάτων τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ
ὠραῖο εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς γνώσεως καὶ τῆς κινήσεως.

2

Αἴτιο λέγεται ὑπὸ μιᾷ ἔννοια αὐτὸ ποὺ ἀπὸ τὴν παρουσία του
γίνεται κάτι, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὁ χαλκὸς ἐνὸς ἀνδριάν-
τα κι' ὁ ἄργυρος μιᾶς φιάλης καὶ ἄλλων εἰδῶν αὐτῆς τῆς τά-
ξεως. Ὑπὸ μιᾷ ἄλλῃ ἔννοια, αἴτιο λέγεται ἡ μορφή καὶ τὸ πα-
ράδειγμα. Τέτοια εἶναι ἡ οὐσιώδης ἔννοια κι' οἱ κατηγορίες
ποὺ περιέχει, —ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὁ λόγος δυὸ πρὸς ἓνα
(2:1) κι' ὁ ἀριθμὸς γενικὰ εἶναι αἰτία τῆς διαπασῶν—, καθὼς
καὶ τὰ μέρη αὐτῆς. Ἐπίσης, αἴτιο εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς με-
ταβολῆς ἢ τῆς ἡρεμύσεως, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἄνθρω-
πος ποὺ σχεδιάζει κάτι κι' ὁ πατέρας εἶναι τὸ αἴτιο τοῦ τέ-
κνου καὶ γενικὰ αὐτὸ ποὺ παράγει εἶναι τὸ αἴτιο τοῦ παραγο-
μένου κι' αὐτὸ ποὺ μεταβάλλει εἶναι αἴτιο τοῦ μεταβαλλομέ-
νου. Κι' ἀκόμη, αἴτιο εἶναι ὁ σκοπός, [δηλ. τὸ τελικὸ αἴτιο]
ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, σκοπὸς τοῦ περιπάτου εἶναι ἡ ὑγεία.
Γιατὶ περιπατεῖ κανεὶς; Λέμε ὅτι περιπατεῖ γιὰ νὰ εἶναι ὑγιής
καὶ λέγοντας αὐτὸ σκεπτόμαστε ὅτι ἐξηγοῦμε τὸ αἴτιο. 1013^b
Αἴτια εἶναι καὶ ὅσα προκύπτουν κατὰ τὴν κίνηση πρὸς τὸ
σκοπὸ, ὅπως π.χ. τὸ ἀδυνάτισμα ἢ ἡ κάθαρση ἢ τὰ φάρμακα ἢ
τὰ ὄργανα εἶναι αἴτια τῆς ὑγείας, γιατί ὅλ' αὐτὰ ἔχουν ὡς
στόχο τὸ τέλος [δηλ. τὸ τελικὸ αἴτιο] καὶ διαφέρουν μεταξὺ
τους καθ' ὅσο ἄλλα εἶναι ὄργανα κι' ἄλλα εἶναι ἔργα.

Ὅλ' αὐτὰ περίπου σημαίνουν τὰ αἴτια. Ἐπειδὴ ὁμως τὰ
αἴτια ἀναφέρθηκαν μὲ πολλὰς σημασίες, συμβαίνει νὰ ὑπάρ-
χουν πολλὰ αἴτια (καὶ ὄχι μὲ μιὰ τρέχουσα ἔννοια) τοῦ ἴδιου
τοῦ πράγματος. Ἐπὶ παραδείγματι, αἴτια τοῦ ἀνδριάντα

δριαντοποιητική καὶ ὁ χαλκὸς οὐ καθ' ἑτερόν τι ἀλλ' ἢ ἀνδριάς· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς ὕλη τὸ δ' ὡς ὄθεν ἢ κίνησις), καὶ ἀλλήλων αἷτια (οἶον τὸ πονεῖν τῆς εὐεξίας καὶ αὕτη τοῦ πονεῖν· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ¹⁰ ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς τέλος τὸ δ' ὡς ἀρχὴ κινήσεως). ἔτι δὲ ταῦτ' οὗτων ἐναντίων ἐστίν· ὁ γὰρ παρὸν αἷτιον τουδί, τοῦτ' ἀπὸν αἷτιώμεθα ἐνίοτε τοῦ ἐναντίου, οἶον τὴν ἀπουσίαν τοῦ κυβερνήτου τῆς ἀνατροπῆς, οὗ ἦν ἡ παρουσία αἷτία τῆς σωτηρίας· ἄμφω δέ, καὶ ἡ παρουσία καὶ ἡ στέρησις, αἷτια ¹⁵ ὡς κινεῖντα.—ἅπαντα δὲ τὰ νῦν εἰρημένα αἷτια εἰς τέτταρας τρόπους πίπτει τοὺς φανερωτάτους. τὰ μὲν γὰρ στοιχεῖα τῶν συλλαβῶν καὶ ἡ ὕλη τῶν σκευαστῶν καὶ τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα τῶν σωμάτων καὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου καὶ αἱ ὑποθέσεις τοῦ συμπεράσματος ὡς τὸ ²⁰ ἐξ οὗ αἷτία ἐστίν· τούτων δὲ τὰ μὲν ὡς τὸ ὑποκείμενον, οἶον τὰ μέρη, τὰ δὲ ὡς τὸ τί ἦν εἶναι, τό τε ὅλον καὶ ἡ σύνθεσις καὶ τὸ εἶδος. τὸ δὲ σπέρμα καὶ ὁ ἱατρὸς καὶ ὁ βουλευσας καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν, πάντα ὄθεν ἢ ἀρχὴ τῆς μετα-
²⁵βολῆς ἢ στάσεως. τὰ δ' ὡς τὸ τέλος καὶ τὰγαθὸν τῶν ἄλλων· τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα βέλτιστον καὶ τέλος τῶν ἄλλων ἐθέλει εἶναι· διαφερέτω δὲ μηδὲν αὐτὸ εἰπεῖν ἀγαθὸν ἢ φαινόμενον ἀγαθόν.—τὰ μὲν οὖν αἷτια ταῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστι τῷ εἶδει, τρόποι δὲ τῶν αἷτιων ἀριθμῶ μὲν
³⁰εἰσι πολλοί, κεφαλαιούμενοι δὲ καὶ οὗτοι ἐλάττους. λέγεται

εἶναι καὶ ἡ ἀνδριαντοποιία καὶ ὁ χαλκός. Κι αὐτὸ ὄχι σὲ διάφορους συσχετισμούς, ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς ἀνδριάς. Βέβαια, αὐτὰ δὲν εἶναι αἷτια μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ἀλλὰ τὸ ἓνα ὡς ὕλη καὶ τὸ ἄλλο ὡς πηγὴ κινήσεως. Ἐπίσης ὑπάρχουν πράγματα ποὺ τὸ ἓνα εἶναι αἷτιον τοῦ ἄλλου ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὁ κόπος εἶναι αἷτιον τῆς εὐεξίας κι' ἡ εὐεξία εἶναι αἷτιον τοῦ κόπου. Ὅχι ὁμως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, ἀλλὰ τὸ μὲν ἓνα ὡς τέλος καὶ τὸ ἄλλο ὡς ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Ἐπίσης, τὸ ἴδιο πράγμα εἶναι κάποτε αἷτιον ἀντίθετων ἀποτελεσμάτων. Δηλ. κάτι πού, ὅταν εἶναι παρὸν, εἶναι αἷτιον τοῦ τάδε, τὸ ἴδιο, ὅταν εἶναι ἀπὸν, γίνεται αἷτιον τοῦ ἐναντίου, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, λέμε ὅτι ἡ ἀπουσία τοῦ κυβερνήτη εἶναι αἷτία τῆς ἀνατροπῆς τοῦ πλοίου, ἐνῶ ἡ παρουσία του θά ἦταν αἷτία τῆς σωτηρίας. Καὶ τὰ δύο, παρουσία καὶ στέρηση, εἶναι κινεῖντα αἷτια.

Ὅλα τὰ αἷτια ποὺ ἀναφέραμε γίνονται νοητὰ μὲ τέσσερες φανεροὺς τρόπους. Τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῶν συλλαβῶν, τὰ ὑλικά τῶν κατασκευαστῶν, ἡ φωτιά, ἡ γῆ καὶ ὅλα τὰ σώματα, καὶ τὰ μέρη ἐνὸς συνόλου, καὶ οἱ προτάσεις ἐνὸς συλλογισμοῦ, ὅλα αὐτὰ εἶναι αἷτια μὲ τὴν ὑλικὴ ἔννοια. Ἀπὸ αὐτὰ μερικὰ εἶναι αἷτια ὡς ὑπόστρωμα, ὅπως π.χ. τὰ μέρη. Ἄλλα εἶναι ὡς οὐσία, ὅπως τὸ ὅλο, κι' ἡ σύνθεση κι' ἡ μορφή. Τὸ σπέρμα κι' ὁ γιαιτρὸς κι' ὁ ἐφευρέτης καὶ γενικὰ ὅ,τι παράγει, ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἢ τῆς στάσεως. Τὰ ὑπόλοιπα ἀντιπροσωπεύουν τὸ τέλος καὶ τὸ ἀγαθὸ τῶν ἄλλων. Γιατὶ τὸ τελικὸ αἷτιον τείνει νὰ εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ καὶ τὸ τέλος [σκοπός] τῶν ἄλλων. Κι ἂς θεωρήσουμε ὅτι δὲν ὑπάρχει διαφορὰ νὰ ὀνομάσουμε τὸ ἴδιο πράγμα ἀγαθὸ καὶ φαινομενικὸ ἀγαθόν. Αὐτὲς λοιπὸν οἱ τέσσερες κατηγορίες αἷτιων ὑπάρχουν. Ἀλλὰ οἱ τρόποι τῶν αἷτιων ἀριθμητικὰ εἶναι πολλοί, ἂν καὶ συγκεφαλαιούμενοι μποροῦν καὶ αὐτοὶ

γὰρ αἷτια πολλαχῶς, καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοειδῶν προτέρως καὶ ὑστέρωσ ἄλλο ἄλλον, οἷον ὑγείας ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ τεχνίτης, καὶ τοῦ διὰ πασῶν τὸ διπλάσιον καὶ <ὁ> ἀριθμὸς, καὶ αἰεὶ τὰ περιέχοντα ὅτιοῦν τῶν καθ' ἕκαστα. ἔτι δ' ὡς τὸ συμ-
 35 βεβηκὸς καὶ τὰ τούτων γένη, οἷον ἀνδριάντος ἄλλως Πολύ-
 κλειτος καὶ ἄλλως ἀνδριαντοποιός, ὅτι συμβέβηκε τῷ ἀν-
 014• δριαντοποιῷ Πολυκλείτῳ εἶναι καὶ τὰ περιέχοντα δὲ τὸ
 συμβεβηκός, οἷον ἄνθρωπος αἷτιος ἀνδριάντος, ἥ καὶ ὅλως
 ζῶν, ὅτι ὁ Πολύκλειτος ἄνθρωπος ὁ δὲ ἄνθρωπος ζῶν.
 ἔστι δὲ καὶ τῶν συμβεβηκότων ἄλλα ἄλλων πορρώτερον καὶ
 5 ἐγγύτερον, οἷον εἰ ὁ λευκὸς καὶ ὁ μουσικὸς αἷτιος λέγοιτο
 τοῦ ἀνδριάντος [ἀλλὰ μὴ μόνον Πολύκλειτος ἢ ἄνθρωπος].
 [παρὰ] πάντα δὲ καὶ τὰ οἰκείως λεγόμενα καὶ τὰ κατὰ
 συμβεβηκός, τὰ μὲν ὡς δυνάμενα λέγεται τὰ δ' ὡς ἐνερ-
 γοῦντα, οἷον τοῦ οἰκοδομεῖσθαι οἰκοδόμος ἢ οἰκοδομῶν οἰκο-
 10 δόμος. ὁμοίως δὲ λεχθήσεται καὶ ἐφ' ὧν αἷτια τὰ αἷτια
 τοῖς εἰρημένοις, οἷον τοῦδε τοῦ ἀνδριάντος ἢ ἀνδριάντος ἢ ὅλως
 εἰκόνος, καὶ χαλκοῦ τοῦδε ἢ χαλκοῦ ἢ ὅλως ὕλης· καὶ ἐπὶ
 τῶν συμβεβηκότων ὡσαύτως. ἔτι δὲ συμπλεκόμενα καὶ
 ταῦτα κάκεῖνα λεχθήσεται, οἷον οὐ Πολύκλειτος οὐδὲ ἀν-

νὰ λογαριαστοῦν λιγότεροι. Γιατὶ τὰ αἷτια λέγονται κατὰ πολλοὺς τρόπους καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ αἷτια ποὺ εἶναι τοῦ ἴδιου εἶδους, μερικὰ εἶναι αἷτια ὑπὸ μιᾷ ἔννοια πρότερη καὶ ἄλλα ὑπὸ μιᾷ ἔννοια ὕστερη. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἰατρὸς κι' ὁ τεχνίτης εἶναι καὶ οἱ δυὸ αἷτια τῆς ὑγείας. Καὶ ἡ ἀναλογία δυὸ πρὸς ἓνα (2:1) καὶ ὁ ἀριθμὸς εἶναι καὶ τὰ δυὸ αἷτια τῆς διὰ πασῶν [τῆς ὀκτάβας]. Καὶ τὰ σύνολα ποὺ περιέχουν ἓνα δεδομένο αἷτιο εἶναι αἷτια μερικότερων ἀποτελεσμάτων. Κι ἀκόμα ἓνα πρᾶγμα μπορεῖ νὰ εἶναι αἷτιο μὲ τὴν ἔννοια κάποι-
 1014a ας ιδιότητος, καθὼς καὶ οἱ κατηγορίες ποὺ περιέχουν ιδιότη-
 τες. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ αἷτιο ἑνὸς ἀνδριάντος ὑπὸ μιᾷ ἔννοια εἶναι ὁ Πολύκλειτος καὶ ὑπὸ μία ἄλλην ὁ ἀνδριαντο-
 ποιός. 1014a Γιατὶ συνέπεσε ὁ ἀνδριαντοποιός νὰ εἶναι ὁ Πο-
 λύκλειτος.

Καὶ οἱ γενικὲς ἔννοιες ποὺ περιέχουν τὸ συμβεβηκὸς εἶναι αἷτια. Ἐπὶ παραδείγματι, αἷτιο τοῦ ἀνδριάντος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἢ καὶ γενικώτερα ἓνα ζῶο, γιατί ὁ Πολύκλειτος εἶναι ἄνθρωπος κι' ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο. Κι ἀπὸ τὰ συμπτωματικά αἷτια, ἄλλα εἶναι ἀπώτερα καὶ ἄλλα ἐγγύτερα. Ἐπὶ παραδείγματι, ἂν ποῦμε ὅτι αἷτια τοῦ ἀνδριάντος εἶναι ὁ «λευκὸς ἄνθρωπος» ἢ ὁ «μορφωμένος ἄνθρωπος» καὶ ὅχι ἀπλῶς ὁ Πολύκλειτος ἢ ὁ ἄνθρωπος.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν διάκριση τῶν αἰτίων σὲ ἴδια καὶ συμπτωματικά μερικὰ εἶναι αἷτια δυνάμει καὶ ἄλλα ἐνεργεία. Ἐπὶ παραδείγματι, αἷτιος τῆς οἰκοδομῆς εἶναι ὁ οἰκοδόμος ποὺ χτίζει αὐτὴν τὴν στιγμή. Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν αἰτίων, ἐπὶ παραδείγματι, γι' αὐτὸν τὸν ἀνδριάντα ἢ γιὰ ἓναν ἀνδριάντα ἢ γενικὰ γιὰ μιὰ ἀπεικόνιση. Ἡ γι' αὐτὸν τὸ χαλκὸ ἢ γιὰ τὸν χαλκὸ ἢ γενικὰ γιὰ τὴν ὕλη. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὰ ἀποτελέσματα. Κι ἀκόμα τὰ ἴδια καὶ τὰ συμπτωματικά αἷτια μποροῦν νὰ συνδυαστοῦν. Ἐπὶ παρα-

15 ὁριαντοποιός ἀλλὰ Πολύκλειτος ἀνδριαντοποιός. ἀλλ' ὅμως ἅπαντά γε ταῦτ' ἐστὶ τὸ μὲν πλῆθος ἕξ, λεγόμενα δὲ διχῶς· ἡ γὰρ ὡς τὸ καθ' ἕκαστον ἡ ὡς τὸ γένος, ἡ ὡς τὸ συμβεβηκὸς ἡ ὡς τὸ γένος τοῦ συμβεβηκότος, ἡ ὡς συμπλεκόμενα ταῦτα ἡ ὡς ἀπλῶς λεγόμενα, πάντα δὲ ἡ ὡς
20 ἐνεργοῦντα ἡ κατὰ δύναμιν. διαφέρει δὲ τοσοῦτον, ὅτι τὰ μὲν ἐνεργοῦντα καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἅμα ἔστι καὶ οὐκ ἔστι καὶ ὦν αἷτια, οἷον ὅδε ὁ ἱατρεύων τῷδε τῷ ὑγιαζομένῳ καὶ ὅδε ὁ οἰκοδόμος τῷδε τῷ οἰκοδομουμένῳ, τὰ δὲ κατὰ
25 οἰκοδόμος. 3 Στοιχείον λέγεται ἕξ οὗ σύγκειται πρώτου ἐνυπάρχοντος ἀδιαιρέτου τῷ εἶδει εἰς ἕτερον εἶδος, οἷον φωνῆς στοιχεῖα ἕξ ὧν σύγκειται ἡ φωνή καὶ εἰς ἃ διαιρεῖται ἔσχατα, ἐκεῖνα δὲ μηκέτ' εἰς ἄλλας φωνὰς ἐτέρας τῷ εἶδει αὐτῶν, ἀλλὰ κἂν διαιρῇται, τὰ μόρια ὁμοειδῆ, οἷον 30 ὕδατος τὸ μόριον ὕδωρ, ἀλλ' οὐ τῆς συλλαβῆς. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα λέγουσιν οἱ λέγοντες εἰς ἃ διαιρεῖται τὰ σώματα ἔσχατα, ἐκεῖνα δὲ μηκέτ' εἰς ἄλλα

δείγματι, λέμε ὅτι ἡ αἰτία δὲν εἶναι οὔτε ὁ Πολύκλειτος οὔτε ἓνας γλύπτης, ἀλλὰ ὁ γλύπτης Πολύκλειτος.

Ἀλλὰ ὅμως αὐτὲς οἱ κατηγορίες τῶν αἰτίων εἶναι ἕξ τὸν ἀριθμὸ καὶ κάθε μιὰ χρησιμοποιεῖται μὲ δυὸ ἔννοιες. Εἶναι δηλ. τὰ αἷτια α) ἴδια, β) γενικά, γ) συμπτωματικά, δ) γενικά συμπτωματικά, τὰ ὅποια λαμβάνονται ἢ μόνον τοὺς ἡ σὲ συνδυασμὸ (ε καὶ στ). Καὶ ὅλ' αὐτὰ λαμβάνονται ἢ δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ¹.

Καὶ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσά τοὺς, ὅτι τὰ ἐνεργοῦντα καὶ τὰ ἴδια αἷτια συνυπάρχουν ἢ δὲν συνυπάρχουν μὲ τὰ ἀποτελέσματά τοὺς. Ἐπὶ παραδείγματι, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος γιατρεύει αὐτὸν ἐδῶ πού ξαναβρίσκει τὴν ὑγεία του, καὶ αὐτὸς ἐδῶ ὁ οἰκοδόμος πού κατασκευάζει αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα. Ἀλλὰ τὰ δυναμικά αἷτια δὲν εἶναι πάντα ἔτσι. Γιατὶ τὸ σπίτι κι' ὁ οἰκοδόμος δὲν φθείρονται μαζί.

3

Στοιχεῖο λέγεται τὸ πρωταρχικὸ συστατικὸ ἑνὸς πράγματος, πού παραμένει ἀδιαίρετο καὶ δὲν ἀλλάζει μορφή, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σύγκειται ἓνα πρᾶγμα. Ἐπὶ παραδείγματι, τὰ στοιχεῖα ἑνὸς ἡχου εἶναι τὰ μέρη ἀπὸ τὰ ὅποια ὁ ἡχος σύγκειται καὶ στὰ ὅποια, ὡς ἔσχατα στοιχεῖα, διαιρεῖται. Καὶ δὲν μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν περαιτέρω σὲ ἄλλους ἡχους διαφορετικοὺς ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τοὺς.

Ἀλλὰ κι' ἂν ἓνα στοιχεῖο διαιρεῖται, τὰ μέρη του (μόρια) εἶναι ὁμοειδῆ πρὸς τὸ ὅλο, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τοῦ νεροῦ τὸ μόριο εἶναι νερό.

Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο ὅμως μὲ τὴν συλλαβή. Κι αὐτοὶ πού μιλοῦν γιὰ τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων ἐννοοῦν τὰ ἔσχατα μέρη στὰ ὅποια διαιροῦνται τὰ σώματα καὶ τὰ ὅποια δὲν διαιροῦνται περαιτέρω σὲ ἄλλα διαφορετικά στὴν μορφή σώμα-

1. Ὡς πᾶρουμε ἓνα παράδειγμα: τὸ αἷτιο ἑνὸς ἀνδριάντος μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ γλύπτης (α), ὁ τεχνίτης (β), ὁ Πολύκλειτος (γ), ἓνας ἄνθρωπος (δ), ὁ γλύπτης Πολύκλειτος (ε), συνδυασμὸς τοῦ α καὶ τοῦ γ, ἓνας καλλιτέχνης (συνδυασμὸς τοῦ β καὶ δ).

εἶδει διαφέροντα· καὶ εἴτε ἓν εἴτε πλείω τὰ τοιαῦτα, ταῦτα στοιχεῖα λέγουσιν. παραπλησίως δὲ καὶ τὰ τῶν 35 διαγραμμάτων στοιχεῖα λέγεται, καὶ ὅλως τὰ τῶν ἀποδείξεων· αἱ γὰρ πρῶται ἀποδείξεις καὶ ἐν πλείοσιν ἀποδείξεσιν ἐνυπάρχουσαι, αὗται στοιχεῖα τῶν ἀποδείξεων λέ- 1014^b γονται· εἰσὶ δὲ τοιοῦτοι συλλογισμοὶ οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν τριῶν δι' ἑνὸς μέσου. καὶ μεταφέροντες δὲ στοιχεῖον καλοῦσιν ἐντεῦθεν ὃ ἂν ἐν ὄν καὶ μικρὸν ἐπὶ πολλὰ ἢ χρήσιμον, διὸ καὶ τὸ μικρὸν καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον στοι- 5 χεῖον λέγεται. ὅθεν ἐλήλυθε τὰ μάλιστα καθόλου στοιχεῖα εἶναι, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἐν ὄν καὶ ἀπλοῦν ἐν πολλοῖς ὑπάρχει ἢ πᾶσιν ἢ ὅτι πλείστοις, καὶ τὸ ἐν καὶ τὴν στιγμήν ἀρχάς τισι δοκεῖν εἶναι. ἐπεὶ οὖν τὰ καλούμενα γένη καθόλου καὶ ἀδιαίρετα (οὐ γὰρ ἔστι λόγος αὐτῶν), στοιχεῖα 10 τὰ γένη λέγουσιν τινες, καὶ μᾶλλον ἢ τὴν διαφορὰν ὅτι καθόλου μᾶλλον τὸ γένος· ὥς μὲν γὰρ ἡ διαφορὰ ὑπάρχει, καὶ τὸ γένος ἀκολουθεῖ, ὥς δὲ τὸ γένος, οὐ παντὶ ἢ διαφορὰ. ἀπάντων δὲ κοινὸν τὸ εἶναι στοιχεῖον ἐκάστου τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον ἐκάστῳ. 15

4 Φύσις λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ἢ τῶν φεομένων γένεσις, οἷον εἴ τις ἐπεκτείνας λέγοι τὸ υ, ἓνα δὲ ἐξ οὗ φύεται πρῶτον τὸ φεόμενον ἐνυπάρχοντος· ἔτι ὅθεν ἡ κίνησις ἢ πρώτη ἐν ἐκάστῳ τῶν φύσει ὄντων ἐν αὐτῷ ἢ αὐτὸ ὑπάρχει· φύεσθαι δὲ λέγεται ὅσα αὔξησιν ἔχει δι' ἐτέρου 20

τα. Καὶ εἴτε μιλοῦν γιὰ ἓνα τέτοιο στοιχεῖο ἢ γιὰ περισσότερα, αὐτὸ ἐννοῦν.

Ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται μὲ παρόμοια σημασία καὶ στὰ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ γενικὰ στὰ στοιχεῖα τῶν ἀποδείξεων. 1014^b Οἱ πρῶτες δηλ. ἀποδείξεις ποὺ περιέχονται σὲ ἓναν ἀριθμὸ ἄλλων ἀποδείξεων ὀνομάζονται στοιχεῖα τῶν ἀποδείξεων. Τέτοιοι εἶναι οἱ πρῶτοι συλλογισμοὶ ποὺ σύγκεινται ἀπὸ τρεῖς ὅρους. Ὁ ὅρος *στοιχεῖο* χρησιμοποιεῖται ἐπίσης μεταφορικὰ γιὰ μιὰ μικρὴ μονάδα ποὺ εἶναι χρήσιμη σὲ πολλές περιπτώσεις. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ μικρὸ ἢ ἀπλὸ ἢ ἀδιαίρετο λέγεται στοιχεῖο. Ἀπὸ αὐτὸ προῆλθε νὰ θεωροῦνται στοιχεῖα τὰ γενικότερα πράγματα, γιατί καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἓνα καὶ ἀπλὸ καὶ ἐνυπάρχει μέσα σὲ πολλὰ ἢ σὲ ὅλα ἢ στὰ περισσότερα. Μερικοὶ θεωροῦν πρῶτες ἀρχές τὴν μονάδα καὶ τὸ σημεῖο. Ἐπειδὴ καὶ τὰ λεγόμενα «γενικότερα γένη» εἶναι ἀδιαίρετα καὶ δὲν ἐπιδέχονται ἀνάλυση, μερικοὶ ὀνομάζουν καὶ τὰ γένη στοιχεῖα, καὶ αὐτὰ μᾶλλον παρὰ τὴν διαφορὰ, ἐπειδὴ τὸ γένος εἶναι γενικότερο. Γιατί ὅπου ὑπάρχει διαφορὰ, ὑπάρχει καὶ γένος. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει πάντα διαφορὰ, ὅπου ὑπάρχει γένος. Καὶ εἶναι κοινὸ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις τὸ στοιχεῖο κάθε πράγματος νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ πρωταρχικὰ ἐνυπάρχει στὸ κάθε τι.

4

Φύση λέγεται κατὰ ἓναν τρόπο ἢ ἡ γένεση πραγμάτων ποὺ αὐξάνουν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἂν κατὰ τὴν προφορὰ ἐκτείνῃ τὸ «υ» σὲ μακρὸ στὴν λέξη «φύσις». Κατὰ ἓναν ἄλλον τρόπο φύση λέγεται τὸ σταθερὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει νὰ φυτρώνῃ ἓνα πρᾶγμα ποὺ μεγαλώνει. Κι ἀκόμα, φύση ὀνομάζεται ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ πρωταρχικὴ κίνησις σὲ κάθε φυσικὸ ἀντικείμενο προκαλεῖται σὲ αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο στὸ ὁποῖο ἐνυπάρχει. Ὅλα τὰ πράγματα λέμε ὅτι φύονται,

τῷ ᾄπτεσθαι καὶ συμπεφυκέναι ἢ προσπεφυκέναι ὥσπερ
τὰ ἔμβρυα· διαφέρει δὲ σύμφυσις ἀφ᾽ ἧς, εἴθθα μὲν γὰρ
οὐδὲν παρὰ τὴν ἀφήν ἕτερον ἀνάγκη εἶναι, ἐν δὲ τοῖς συμ-
πεφυκόσιν ἔστι τι ἐν τῷ αὐτῷ ἐν ἀμφοῖν ὃ ποιεῖ ἀντὶ τοῦ
ᾄπτεσθαι συμπεφυκέναι καὶ εἶναι ἐν κατὰ τὸ συνεχές καὶ 25
ποσόν, ἀλλὰ μὴ κατὰ τὸ ποιόν. ἔτι δὲ φύσις λέγεται
ἐξ οὗ πρώτου ἢ ἔστιν ἢ γίνεταί τι τῶν φύσει ὄντων, ἀρρυθ-
μίστου ὄντος καὶ ἀμεταβλήτου ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς αὐτοῦ,
οἷον ἀνδριάντος καὶ τῶν σκευῶν τῶν χαλκῶν ὃ χαλκὸς ἢ
30 φύσις λέγεται, τῶν δὲ ξυλίνων ξύλον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ
τῶν ἄλλων· ἐκ τούτων γὰρ ἔστιν ἕκαστον διασωζομένης τῆς
πρώτης ὕλης· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον καὶ τῶν φύσει ὄντων
τὰ στοιχεῖα φασιν εἶναι φύσιν, οἱ μὲν πῦρ οἱ δὲ γῆν οἱ
δ' αἶρα οἱ δ' ὕδωρ οἱ δ' ἄλλο τι τοιοῦτον λέγοντες, οἱ δ'
35 ἕνια τούτων οἱ δὲ πάντα ταῦτα. ἔτι δ' ἄλλον τρόπον λέ-
γεται ἢ φύσις ἢ τῶν φύσει ὄντων οὐσία, οἷον οἱ λέγοντες
τὴν φύσιν εἶναι τὴν πρώτην σύνθεσιν, ἢ ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς
1015^a λέγει ὅτι

1a “ φύσις οὐδενὸς ἔστιν ἐόντων,
2 ἀλλὰ μόνον μίξις τε διάλλαξις τε μιγέντων
2a ἔστι, φύσις δ' ἐπὶ τοῖς ὀνομάζεται ἀνθρώποισιν ”.
διὸ καὶ ὅσα φύσει ἔστιν ἢ γίνεταί, ἥδη
ὑπάρχοντος ἐξ οὗ πέφυκε γίγνεσθαι ἢ εἶναι, οὕτω φαμέν

ὅσα αὐξάνουν χάρη σὲ κάποιο ἄλλο πράγμα μετὰ τὴν ἐπαφή καὶ
τὴν ὀργανικὴ ἐνότητα (ἢ τὴν προσκόλλησιν ὅπως στὸ ἔμβρυο).
Ἡ ὀργανικὴ ἐνότητα διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐπαφή. Γιατὶ στὴν δεύ-
τερη περίπτωσις δὲν χρειάζεται νὰ ὑπάρχῃ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς
ἀπὸ τὴν ἐπαφή, ἀλλὰ στὰ πράγματα ποὺ συνδέονται ὀργα-
νικὰ ὑπάρχει κάποιο πράγμα, τὸ ἴδιο, ποὺ παράγει, ἀντὶ τὴν
ἀπλὴ ἐπαφή, μιὰ ὀργανικὴ ἐνότητα συνεχὴ καὶ ποσοτικὴ, ὅχι
ποιοτικὴ. Φύση πάλι σημαίνει ὅτι ἡ πρωταρχικὴ ὕλη, ἀπὸ τὴν
ὅποια εἶναι ἢ γίνεται κάτι ἀπὸ τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, ποὺ
δὲν ρυθμίζεται οὔτε μεταβάλλεται ἀπὸ τὴν δική του δύναμη,
ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὃ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντα καὶ τῶν
χάλκινων σκευῶν, λέγεται φύση, ἐνῶ τῶν ξυλίνων σκευῶν
φύση λέγεται τὸ ξύλο. Τὸ ἴδιο καὶ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις.
Γιατὶ τὸ κάθε σκεῦος συνίσταται ἀπὸ αὐτὴ τὴν φύση, δηλ. ἀπὸ
τὴν πρώτη ὕλη ποὺ διατηρεῖται ἀτόφια στὸ σκεῦος. Μετὰ αὐτὴν
τὴν ἔννοια οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουν τὰ στοιχεῖα τῶν φυσικῶν
ἀντικειμένων φύση ἀποκαλώντας τὴν ἄλλος φωτιά, ἄλλος γῆ
ἢ αἶρα ἢ νερό, ἄλλος κάτι ἄλλο παρόμοιο, ἄλλοι μερικὰ ἀπὸ
αὐτὰ καὶ ἄλλοι ὅλ' αὐτά. Κι ἀκόμα ὑπὸ μία ἄλλη ἔννοια φύση
λέγεται ἡ οὐσία τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων, ὅπως ἐπὶ παρα-
δείγματι, αὐτοὶ ποὺ λένε ὅτι ἡ φύση εἶναι ἡ πρωταρχικὴ σύ-
στασις ἐνὸς πράγματος, 1015a ἢ ὅπως λέει ὁ Ἐμπεδοκλῆς:

Κανενὸς ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν ὑπάρχει φύση,
ἀλλὰ μόνον μίξις καὶ χωρισμὸς
τῶν στοιχείων ποὺ ἔχουν μιχθῇ.
Ἡ φύση εἶναι ἓνα ὄνομα ποὺ χάρισαν
στὰ πράγματα οἱ ἄνθρωποι¹.

Γι' αὐτὸ ὅσα ὑπάρχουν ἢ γίνονται ἀπ' τὴν φύση, μολονότι
ὑπάρχει αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὅποιο κατὰ φύση παράγονται ἢ ὑφίστα-

1. Fragm. 8 (Diels).

5 τὴν φύσιν ἔχειν ἂν μὴ ἔχη τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφήν. φύσει μὲν οὖν τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐστίν, οἷον τὰ ζῶα καὶ τὰ μόρια αὐτῶν· φύσις δὲ ἢ τε πρώτη ὕλη (καὶ αὕτη διχῶς, ἢ ἡ πρὸς αὐτὸ πρώτη ἢ ἡ ὅλως πρώτη, οἷον τῶν χαλκῶν ἔργων πρὸς αὐτὰ μὲν πρῶτος ὁ χαλκός, ὅλως δ' 10 ἴσως ὕδωρ, εἰ πάντα τὰ τηκτὰ ὕδωρ) καὶ τὸ εἶδος καὶ ἡ οὐσία· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τέλος τῆς γενέσεως. μεταφορᾷ δ' ἤδη καὶ ὅλως πᾶσα οὐσία φύσις λέγεται διὰ ταύτην, ὅτι καὶ ἡ φύσις οὐσία τίς ἐστιν. ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων ἡ πρώτη φύσις καὶ κυρίως λεγομένη ἐστὶν ἡ οὐσία ἡ τῶν ἐχόντων 15 ἀρχὴν κινήσεως ἐν αὐτοῖς ἢ αὐτά· ἡ γὰρ ὕλη τῷ ταύτης δεκτικὴ εἶναι λέγεται φύσις, καὶ αἱ γενέσεις καὶ τὸ φύεσθαι τῷ ἀπὸ ταύτης εἶναι κινήσεις. καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῶν φύσει ὄντων αὕτη ἐστίν, ἐνυπάρχουσα πῶς ἢ δυνάμει ἢ ἐντελεχείᾳ.

20 Ἀναγκαῖον λέγεται οὐ ἄνευ οὐκ ἐνδέχεται ζῆν ὥς 5 συναιτίου οἷον τὸ ἀναπνεῖν καὶ ἡ τροφή τῷ ζῳῷ ἀναγκαῖον, ἀδύνατον γὰρ ἄνευ τούτων εἶναι, καὶ ὧν ἄνευ τὸ ἀγαθὸν μὴ ἐνδέχεται ἢ εἶναι ἢ γενέσθαι, ἢ τὸ κακὸν ἀποβαλεῖν ἢ στερηθῆναι οἷον τὸ πιεῖν τὸ φάρμακον ἀναγκαῖον 25 ἵνα μὴ κάμνη, καὶ τὸ πλεῦσαι εἰς Αἴγιναν ἵνα ἀπολάβῃ

νται, λέμε ὅτι δὲν ἔχουν ἀκόμα τὴν φύση τους ἂν δὲν λάβουν τὴν μορφή καὶ τὸ σχῆμα τους. Αὐτὸ ποὺ ἔχει καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ ὀνομάζεται φυσικὸ ἀντικείμενο. Ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ξένα καὶ τὰ μέρη τους. Φύση εἶναι ἀκόμα κι' ἡ πρώτη ὕλη (κι' αὕτη μὲ δυὸ ἔννοιες: ἡ πρώτη σχετικὰ μὲ τὸ πρᾶγμα, ἡ πρώτη γενικά. Ἐπὶ παραδείγματι, στὰ χάλκινα εἶδη ἡ πρώτη ὕλη γι' αὐτὰ εἶναι ὁ χαλκός, ἀλλὰ γενικά εἶναι, ἴσως, τὸ νερό, ἂν ὅλα τὰ πράγματα ποὺ τήκονται εἶναι νερό) καὶ ἡ μορφή καὶ ἡ οὐσία, δηλ. ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς γενέσεως. Μὲ ἔννοια μεταφορικὴ καὶ κάθε οὐσία γενικά ὀνομάζεται φύση, γιατί ἡ φύση τοῦ κάθε πράγματος εἶναι ἓνα εἶδος οὐσίας.

Ἀπὸ ὅλ' αὐτὰ ποὺ ἔχουν λεχθεῖ ἡ πρώτη καὶ κύρια ἔννοια τῆς φύσεως εἶναι ἡ οὐσία των πραγμάτων, τὴν ὁποία περιέχουν μέσα τους κι' εἶναι ἡ πηγὴ τῆς κινήσεως. Γιατί ἡ ὕλη ὀνομάζεται φύση, γιατί εἶναι ἱκανὴ νὰ δέχεται τὴν φύση καὶ ἡ διαδικασία τῆς γενέσεως καὶ ἀυξήσεως ὀνομάζεται φύση, γιατί εἶναι κινήσεις ποὺ παράγονται ἀπὸ αὐτή. Κι ἡ φύση μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια εἶναι ἡ πηγὴ τῆς κινήσεως στὰ φυσικὰ ὄντα ἢ ὁποία ἐνυπάρχει σὲ αὐτὰ ἢ δυνάμει ἢ ἐντελεχείᾳ.

5

Ἀναγκαῖο λέγεται κάτι ποὺ χωρὶς αὐτό, [ποὺ ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸν παρὰγοντα] δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ζωὴ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἀναπνοὴ καὶ ἡ τροφή εἶναι στοιχεῖα ἀναγκαῖα γιὰ ἓνα ζῶο, γιατί χωρὶς αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Κι ἀκόμη, ἀναγκαῖο λέγεται καὶ ὁ ὅρος χωρὶς τὸν ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ τὸ καλὸ ἢ νὰ γεννηθῇ ἢ χωρὶς τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποβάλλῃ ἢ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ κακὸ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ πιεῖ τὸ φάρμακο ὁ ἄρρωστος γιὰ νὰ μὴν ὑποφέρει, καθὼς ἐπίσης εἶναι ἀναγκαῖο νὰ πλεῦσῃ στὴν Αἴγινα γιὰ νὰ πάρῃ πίσω τὰ χρήματά του κά-

τὰ χρήματα. ἔτι τὸ βίαιον καὶ ἡ βία· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ παρὰ τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν προαίρεσιν ἐμποδίζον καὶ κωλυτικόν, τὸ γὰρ βίαιον ἀναγκαῖον λέγεται, διὸ καὶ λυπηρόν, ὥσπερ καὶ Εὐηνός φησι

“ πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμ' ἀνιαρὸν ἔφϋ ”, 29a

καὶ ἡ βία ἀνάγκη τις ὥσπερ καὶ Σοφοκλῆς λέγει 30

“ ἀλλ' ἡ βία με ταῦτ' ἀναγκάζει ποιεῖν ”, 31

καὶ δοκεῖ ἡ 31a

ἀνάγκη ἀμετάπειστον τι εἶναι, ὀρθῶς· ἐναντίον γὰρ τῇ κατὰ τὴν προαίρεσιν κινήσει καὶ κατὰ τὸν λογισμόν. ἔτι τὸ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ἀναγκαῖόν φαμεν οὕτως ἔχειν· καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἀναγκαῖον καὶ τᾶλλα λέγεται 35 πῶς ἅπαντα ἀναγκαῖα· τό τε γὰρ βίαιον ἀναγκαῖον λέγεται ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν τότε, ὅταν μὴ ἐνδέχεται κατὰ **1015^b** τὴν ὁρμὴν διὰ τὸ βιαζόμενον, ὡς ταύτην ἀνάγκην οὖσαν δι' ἣν μὴ ἐνδέχεται ἄλλως, καὶ ἐπὶ τῶν συναιτίων τοῦ ζῆν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ὡσαύτως· ὅταν γὰρ μὴ ἐνδέχεται ἔνθα μὲν τὸ ἀγαθὸν ἔνθα δὲ τὸ ζῆν [καὶ τὸ] εἶναι ἄνευ τινῶν, 5 ταῦτα ἀναγκαῖα καὶ ἡ αἰτία ἀνάγκη τίς ἐστὶν αὕτη. ἔτι ἡ ἀπόδειξις τῶν ἀναγκαίων, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, εἰ ἀποδεδεικται ἀπλῶς· τούτου δ' αἷτια τὰ πρῶτα, εἰ ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός. τῶν μὲν

ποιος. Ἄναγκαῖο λέγεται ἐπίσης τὸ βίαιο καὶ ἡ βία. Δηλ. ἡ δύναμη ποὺ ἐμποδίζει καὶ κωλύει ἀντίθετα πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν παρόρμηση καὶ τὴν προαίρεση [τοῦ ἀτόμου]. Γιατὶ τὸ βίαιο λέγεται ἀναγκαῖο γι' αὐτὸ καὶ εἶναι δυσάρεστο, ὅπως λέει κι' ὁ Εὐηνός¹:

Πρᾶγμα ποῦναι ἀναγκαῖο

εἶναι ἀπ' τὴν φύση του δυσάρεστο.

Καὶ ἡ βία εἶναι ἓνα εἶδος ἀνάγκης, ὅπως λέει κι' ὁ Σοφοκλῆς:

Ἡ βία μ' ἀναγκάζει νὰ τὰ κάνω αὐτά².

Καὶ φαίνεται ἡ ἀνάγκη πὼς εἶναι κάτι ἀδυσώπητο, καὶ πολὺ ὀρθῶς. Γιατὶ εἶναι ἀντίθετο στὴν κίνηση, ποὺ εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν πρόθεση καὶ τὸ συλλογισμό. Ἐπειτα, καὶ κάτι ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνη ἄλλοιῶς λέμε ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο νὰ γίνεταί ἔτσι. Καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἐννοια ἀναγκαῖα λέγονται καὶ ὅλα τὰ παράγωγα. Τὸ βίαιο τότε λέγεται ἀναγκαῖο, 1015β ὅταν εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ κανεὶς σύμφωνα μὲ τὴν ἐσωτερικὴ του παρόρμηση, γιατί ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν βία, γιατί αὕτη εἶναι ἀνάγκη ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας δὲν μπορεῖ νὰ γίνη ἄλλοιῶς. Τὸ ἴδιο εἶναι ἀληθινὸ καὶ γιὰ τοὺς ἀναγκαίους ὅρους τῆς ζωῆς καὶ τοῦ καλοῦ. Γιατὶ ὅταν στὴν μιὰ περίπτω-ση τὸ ἀγαθὸ καὶ στὴν ἄλλη ἡ ζωὴ ἢ ἡ ὑπόσταση εἶναι ἀδύνατη χωρὶς ὁρισμένους ὅρους, αὐτοὶ οἱ ὅροι εἶναι ἀναγκαῖοι καὶ ἡ αἰτία εἶναι ἓνα εἶδος ἀνάγκης.

Ἐπίσης, ἡ ἀπόδειξη εἶναι μιὰ ἀναγκαιότης, γιατί ἓνα πρᾶγμα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ κατ' ἄλλον τρόπον, ἂν ἡ ἀπόδειξή του ἔχει ἀπόλυτο χαρακτήρα. Κι αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν προτάσεων τοῦ συλλογισμοῦ, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐξαχθῇ ἄλλο συμπέρασμα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ συλλογισμοῦ.

1. Σοφιστής καὶ ποιητής ἀπὸ τὸν Πόρο. Σύγχρονος τοῦ Σωκράτη.

2. Σοφ. Ἡλέκτρα, 256.

δὴ ἕτερον αἴτιον τοῦ ἀναγκαῖα εἶναι, τῶν δὲ οὐδέν, ἀλλὰ 10
διὰ ταῦτα ἑτέρα ἐστὶν ἐξ ἀνάγκης. ὥστε τὸ πρῶτον καὶ
κυρίως ἀναγκαῖον τὸ ἀπλοῦν ἐστίν· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐνδέχεται
πλεοναχῶς ἔχειν, ὥστ' οὐδὲ ἄλλως καὶ ἄλλως· ἤδη γὰρ
πλεοναχῶς ἂν ἔχοι. εἰ ἄρα ἔστιν ἅττα αἰδία καὶ ἀκί-
νητα, οὐδέν <έν> ἐκείνοις ἐστὶ βίαιον οὐδὲ παρὰ φύσιν. 15

Ἰ Ἐν λέγεται τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός τὸ δὲ καθ' 20
αὐτό, κατὰ συμβεβηκός μὲν οἶον Κορίσκος καὶ τὸ μουσι-
κόν, καὶ Κορίσκος μουσικός (ταὐτὸ γὰρ εἰπεῖν Κορίσκος καὶ
τὸ μουσικόν <έν> καὶ Κορίσκος μουσικός), καὶ τὸ μουσικόν καὶ τὸ
δίκαιον, καὶ μουσικός καὶ δίκαιος Κορίσκος· πάντα γὰρ 20
ταῦτα ἐν λέγεται κατὰ συμβεβηκός, τὸ μὲν δίκαιον καὶ τὸ
μουσικόν ὅτι μιᾷ οὐσίᾳ συμβέβηκεν, τὸ δὲ μουσικόν καὶ Κο-
ρίσκος ὅτι θάτερον θατέρῳ συμβέβηκεν ὁμοίως. δὲ τρόπον
τινὰ καὶ ὁ μουσικός Κορίσκος τῷ Κορίσκῳ ἐν ὅτι θάτερον
τῶν μορίων θατέρῳ συμβέβηκε τῶν ἐν τῷ λόγῳ, οἶον τὸ 25
μουσικόν τῷ Κορίσκῳ· καὶ ὁ μουσικός Κορίσκος δικαίῳ Κο-

Ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα, μερικά ἔχουν κά-
ποια ἐξωτερικὴ αἰτία ποὺ καθορίζει τὴν ἀναγκαιότητά τους,
ἄλλα δὲν ἔχουν, ἀλλὰ ἐξ αἰτίας αὐτῶν μερικά πράγματα γίνο-
νται ἀναγκαῖα. Ἔτσι ἀναγκαῖο στὴν πρωταρχικὴ καὶ κύρια
ἐννοία εἶναι τὸ ἀπλό, γιατί αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη κατὰ
πολλοὺς τρόπους. Ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι στὴν μιὰ ἢ στὴν
ἄλλη κατάσταση. Γιατί ἄλλοιῳ θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχη
κατὰ πολλοὺς τρόπους. Γι' αὐτό, ἂν ὑπάρχουν μερικά πράγ-
ματα αἰώνια καὶ ἀμετάβλητα, σὲ αὐτὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ
βίαιο ἢ κάτι ποὺ νὰ παραβιάζη τὴν φύση τους.

6

Τὸ ἓνα χρησιμοποιεῖται μὲ μιὰ συγκεκριμένη μορφή, ἀλλὰ
χρησιμοποιεῖται καὶ μὲ μιὰ ἀπόλυτη ἐννοία. Μὲ τὴν μορφή
ἐνὸς προσδιορισμοῦ χρησιμοποιεῖται στὴν περίπτωση, ἐπὶ
παραδείγματι, τοῦ «Κορίσκου» καὶ τοῦ «μορφωμένου» καὶ
τοῦ «μορφωμένου Κορίσκου», γιατί «Κορίσκος» καὶ «μορ-
φωμένος» καὶ «μορφωμένος Κορίσκος» σημαίνει τὸ ἴδιο
πρᾶγμα. Καὶ «μορφωμένος» καὶ «δίκαιος» καὶ «μορφωμέ-
νος δίκαιος Κορίσκος». Γιατί ὅλες αὐτὲς οἱ ἐννοίες ἀναφέρο-
νται κατὰ σύμπτωση στὸ ἴδιο πρᾶγμα. Τὸ «δίκαιος» καὶ τὸ
«μορφωμένος» γιατί συμβαίνει νὰ ἀνήκουν στὴν ἴδια οὐσία,
καὶ «μορφωμένος» καὶ «Κορίσκος», γιατί τὸ ἓνα συμβαδίζει
μὲ τὸ ἄλλο. Κατὰ παρόμοιον τρόπο ὑπὸ μιὰ ἐννοία τὸ «μορ-
φωμένος Κορίσκος» εἶναι ἓνα μὲ τὸ «Κορίσκος», γιατί τὸ ἓνα
μέρος τῆς ἐκφράσεως εἶναι σχετικὸ μὲ τὸ ἄλλο, ἐπὶ παραδείγ-
ματι, τὸ «μορφωμένος» μὲ τὸ «Κορίσκος». Καὶ ὁ «μορφωμέ-
νος Κορίσκος» εἶναι ἓνα μὲ τὸ «Κορίσκος», γιατί τὸ ἓνα μέ-
ρος τῆς ἐκφράσεως εἶναι σχετικὸ μὲ τὸ ἄλλο, ἐπὶ παραδείγμα-
τι, τὸ «μορφωμένος» μὲ τὸ «Κορίσκος». Καὶ ὁ «μορφωμένος
Κορίσκος» εἶναι ἓνα μὲ τὸ «δίκαιος Κορίσκος», γιατί τὸ ἓνα

ρίσκω ὅτι ἐκατέρου μέρος τῷ αὐτῷ ἐνὶ συμβέβηκεν [ἔν].
 ὡσαύτως δὲ κἂν ἐπὶ γένους κἂν ἐπὶ τῶν καθόλου τινὸς ὀνο-
 μάτων λέγεται τὸ συμβεβηκός, οἷον ὅτι ἄνθρωπος τὸ αὐτὸ
 30 καὶ μουσικὸς ἄνθρωπος· ἡ γὰρ ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ μιᾷ οὐσῇ
 οὐσίᾳ συμβέβηκε τὸ μουσικόν, ἡ ὅτι ἄμφω τῶν καθ' ἑκα-
 στὸν τινι συμβέβηκεν, οἷον Κορίσκῳ. πλὴν οὐ τὸν αὐτὸν
 τρόπον ἄμφω ὑπάρχει, ἀλλὰ τὸ μὲν ἴσως ὡς γένος καὶ
 ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ δὲ ὡς ἕξις ἢ πάθος τῆς οὐσίας.—ὅσα μὲν
 35 οὖν κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται ἔν, τοῦτον τὸν τρόπον λέγε-
 ται· τῶν δὲ καθ' αὐτὰ ἐν λεγομένων τὰ μὲν λέγεται τῷ
1016^a συνεχῇ εἶναι, οἷον φάκελος δεσμῷ καὶ ξύλα κόλλῃ·
 καὶ γραμμῇ, κἂν κεκαμμένη ᾗ, συνεχῆς δέ, μία λέγεται,
 ὥσπερ καὶ τῶν μερῶν ἕκαστον, οἷον σκέλος καὶ βραχίον.
 αὐτῶν δὲ τούτων μᾶλλον ἐν τὰ φύσει συνεχῇ ἢ τέχνῃ.
 5 συνεχὲς δὲ λέγεται οὗ <ῆ> κίνησις μία καθ' αὐτὸ καὶ μὴ οἷον
 τε ἄλλως· μία δ' οὐ ἀδιαίρετος, ἀδιαίρετος δὲ κατὰ χρόνον.
 καθ' αὐτὰ δὲ συνεχῇ ὅσα μὴ ἀφῇ ἔν· εἰ γὰρ θείης ἀπτό-
 μενα ἀλλήλων ξύλα, οὐ φήσεις ταῦτα εἶναι ἐν οὔτε ξύλον
 οὔτε σῶμα οὔτ' ἄλλο συνεχὲς οὐδέν. τά τε δὴ ὅλως συνεχῇ
 10 ἐν λέγεται κἂν ἔχῃ κάμψιν, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ μὴ ἔχοντα
 κάμψιν, οἷον κνήμη ἢ μηρὸς σκέλους, ὅτι ἐνδέχεται μὴ μίαν
 εἶναι τὴν κίνησιν τοῦ σκέλους. καὶ ἡ εὐθεία τῆς κεκαμμένης

μέρος ἀπὸ τὴν κάθε ἔκφραση εἶναι σχετικὸ μὲ τὸ ἴδιο καὶ τὸ
 αὐτὸ πρᾶγμα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει κι' ἂν ὁ προσδιορισμὸς ἀνα-
 φέρεται σὲ κάποιο γεγονὸς ἢ σὲ κάποια γενικὴ ἔννοια. Ἐπὶ
 παραδείγματι, «ἄνθρωπος» καὶ «μορφωμένος ἄνθρωπος»
 εἶναι τὸ ἴδιο ἢ γιατί «μορφωμένος ἄνθρωπος» εἶναι τὸ ἴδιο ἢ
 γιατί «μορφωμένος» εἶναι ἓνας προσδιορισμὸς τοῦ «ἀνθρώ-
 που» οὐσιώδης ἢ γιατί καὶ τὰ δυὸ εἶναι προσδιορισμοὶ ἐνὸς
 ἀτόμου, τοῦ Κορίσκου ἐπὶ παραδείγματι. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρ-
 χουν καὶ τὰ δυὸ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, ἀλλὰ τὸ ἓνα ἀνήκει ὡς
 γένος στὴν οὐσία, καὶ τὸ ἄλλο ὡς ὅρος ἢ πάθος [ιδιότητα] τῆς
 οὐσίας. Ὅσα λοιπὸν λέγονται ὅτι εἶναι ἓνα ὑπὸ μιᾷ ἔννοια
 συμβατικῇ, λέγονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο.

Τώρα ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ λέγονται ὅτι εἶναι ἓνα καθ'
 ἑαυτά, ἄλλα λέγονται ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς συνέχειας. 1016a
 Ἐπὶ παραδείγματι, ἓνας φάκελος γίνεται συνεχῆς μὲ τὸ σκοινί
 του καὶ τὰ ξύλα μὲ τὴν κόλλα. Καὶ μιᾷ συνεχῆς γραμμῇ, ἀκόμα
 κι' ἂν εἶναι κεκαμμένη [καμπύλη], λέγεται ὅτι εἶναι ἓνα, ὅπως
 καθένα ἀπὸ τὰ μέλη, τὸ σκέλος ἐπὶ παραδείγματι, κι' ὁ βραχί-
 ονας. Κι ἀπὸ αὐτὰ ὅσα εἶναι φύσει συνεχῇ εἶναι ἓνα ὑπὸ μιᾷ
 ἔννοια ἀληθέστερη παρὰ ὅσα εἶναι τεχνητὰ συνεχῇ. Συνεχὲς
 λέγεται αὐτὸ τοῦ ὁποίου ἡ κίνησις εἶναι οὐσιαστικὰ μία καὶ δὲν
 μπορεῖ νὰ εἶναι ἀλλοιῶς. Καὶ ἡ κίνησις εἶναι μία ὅταν εἶναι
 ἀδιαίρετη, δηλ. ἀδιαίρετη στὸν χρόνο. Οὐσιαστικὰ συνεχῇ
 εἶναι τὰ πράγματα ποὺ εἶναι ἓνα ὅχι μόνο μὲ τὴν ἀφή. Γιατί, ἂν
 ἀραδιάσης ξύλα ποὺ νὰ ἀγγίξῃ τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, δὲν θὰ πῇς ὅτι
 αὐτὰ εἶναι οὔτε ἓνα ξύλο οὔτε ἓνα σῶμα οὔτε ἄλλο συνεχὲς
 πρᾶγμα. Καὶ πράγματα ποὺ εἶναι ἐντελῶς συνεχῇ, λέγονται
 ἓνα, ἀκόμα κι' ἂν ἔχουν κάμψη, καὶ πολὺ περισσότερο ἐκεῖνα
 ποὺ δὲν ἔχουν ἀρμούς, ὅπως ἡ κνήμη ἢ ὁ μηρὸς τοῦ σκέλους,
 γιατί ἡ κίνησις τοῦ σκέλους ἐνδέχεται νὰ μὴν εἶναι μία. Καὶ ἡ
 εὐθεία γραμμῇ εἶναι ἀληθέστερα *μία* παρὰ ἡ καμπύλη. Τὴν κα-

μᾶλλον ἔν· τὴν δὲ κεκαμμένην καὶ ἔχουσαν γωνίαν καὶ
 μίαν καὶ οὐ μίαν· λέγομεν, ὅτι ἐνδέχεται καὶ μὴ ἅμα τὴν
 15 κίνησιν αὐτῆς εἶναι καὶ ἅμα· τῆς δ' εὐθείας ἀεὶ ἅμα, καὶ
 οὐδὲν μόνον ἔχον μέγεθος τὸ μὲν ἡρεμεῖ τὸ δὲ κινεῖται,
 ὥσπερ τῆς κεκαμμένης. ἔτι ἄλλον τρόπον ἐν λέγεται τῷ
 τὸ ὑποκείμενον τῷ εἶδει εἶναι ἀδιάφορον· ἀδιάφορον δ' ὦν
 ἀδιαίρετον τὸ εἶδος κατὰ τὴν αἴσθησιν· τὸ δ' ὑποκείμενον
 20 ἢ τὸ πρῶτον ἢ τὸ τελευταῖον πρὸς τὸ τέλος· καὶ γὰρ οἶνος
 εἰς λέγεται καὶ ὕδωρ ἐν, ἢ ἀδιαίρετον κατὰ τὸ εἶδος, καὶ
 οἱ χυμοὶ πάντες λέγονται ἐν (οἶον ἔλαιον οἶνος) καὶ τὰ τηκτά,
 ὅτι πάντων τὸ ἔσχατον ὑποκείμενον τὸ· αὐτό· ὕδωρ γὰρ ἢ
 ἀήρ πάντα ταῦτα. λέγεται δ' ἐν καὶ ὦν τὸ γένος ἐν
 25 διαφέρον ταῖς ἀντικειμέναις διαφοραῖς—καὶ ταῦτα λέγεται
 πάντα ἐν ὅτι τὸ γένος ἐν τὸ ὑποκείμενον ταῖς διαφοραῖς
 (οἶον ἵππος ἄνθρωπος κύων ἐν τι ὅτι πάντα ζῶα), καὶ τρό-
 πον δὴ παραπλήσιον ὥσπερ <ὦν> ἢ ὕλη μία. ταῦτα δὲ ὅτε
 μὲν οὕτως ἐν λέγεται, ὅτε δὲ <ὅτι> τὸ ἄνω γένος ταῦτ' ἐν λέγε-
 30 ται, ἂν ἢ τελευταῖα τοῦ γένους εἶδη [τὰ ἀνωτέρω τούτων], οἶον
 τὸ ἰσοσκελὲς καὶ τὸ ἰσόπλευρον ταῦτ' ἐν σχῆμα ὅτι
 ἄμφω τρίγωνα· τρίγωνα δ' οὐ ταῦτά. ἔτι δὲ ἐν λέγεται
 ὅσων ὁ λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι λέγων ἀδιαίρετος πρὸς ἄλλον

μπύλη γραμμὴ ποὺ ἔχει γωνία τὴν λέμε καὶ *μία* καὶ *ὄχι μία*, για-
 τί μπορεῖ ἢ δὲν μπορεῖ νὰ κινήθῃ ὅλη ταυτόχρονα. Ἐνῶ ἢ
 εὐθεία γραμμὴ κινεῖται ὅλη ταυτόχρονα πάντοτε καὶ κανένα
 μέρος της ποὺ ἔχει μέγεθος δὲν ἡρεμεῖ ἐνῶ ἓνα ἄλλο κινεῖται,
 ὅπως συμβαίνει στὴν καμπύλη γραμμὴ.

Μιὰ ἄλλη ἔννοια τοῦ ἐνός εἶναι αὐτὴ κατὰ τὴν ὁποία τὸ
 ὑποκείμενο εἶναι ὁμοιόμορφο. Ὅμοιόμορφα πράγματα
 εἶναι αὐτά, τῶν ὁποίων ἡ μορφή εἶναι ἀδιαίρετη σὰν αἴσθησις.
 Καὶ τὸ ὑποκείμενο εἶναι ἢ αὐτὸ ποὺ εἶναι πρωταρχικὸ ἢ αὐτὸ
 ποὺ εἶναι τελικὸ (πρὸς τὸ τέλος). Καὶ πράγματι, τὸ κρασί λέ-
 γεται ὅτι εἶναι ἓνα καὶ τὸ νερὸ τὸ ἴδιο, ἐπειδὴ εἶναι κάτι ἀδιαί-
 ρετο στὴν μορφή. Καὶ ὅλα τὰ ὑγρά λέγονται ὅτι εἶναι ἓνα
 (ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τὸ λάδι καὶ τὸ κρασί), καθὼς καὶ
 ὅλα ποὺ λυώνουν (τὰ τηκτά), γιατί τὸ ἔσχατο ὑποκείμενο
 ὅλων αὐτῶν τῶν σωμάτων εἶναι τὸ ἴδιο. Γιατί τελικῶς ὅλ'
 αὐτὰ εἶναι νερὸ ἢ ἀτμός.

Ἐνα λέγονται ἀκόμα πράγματα, τῶν ὁποίων τὸ γένος
 εἶναι ἓνα καὶ διαφέρει ὡς πρὸς τὴν διαφορὰ τῶν ἀντιθέτων.
 Ὅλ' αὐτὰ λέγονται ὅτι εἶναι ἓνα, γιατί τὸ γένος ποὺ εἶναι τὸ
 ὑποκείμενο τῆς διαφορᾶς εἶναι ἓνα (π.χ. ἵππος, ἄνθρωπος,
 σκύλος, ὅλ' αὐτὰ ὑπὸ μία ἔννοια εἶναι ἓνα, γιατί ὅλα εἶναι
 ζῶα) καὶ μάλιστα μὲ ἓναν τρόπο παρόμοιο, ὅπως εἶναι ἢ ὕλη
 μία. Κάποτε αὐτὰ τὰ πράγματα λέγονται ἓνα μὲ αὐτήν, τὴν
 ἔννοια, καὶ κάποτε τὸ ἀνώτερο γένος τους λέγεται ὅτι εἶναι
 ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ (ἂν εἶναι τὰ τελευταῖα εἶδη τοῦ γένους τους),
 τὸ γένος δηλαδὴ ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ γένη, τῶν ὁποίων τὸ
 πλησιέστερο γένος εἶναι ἓνα. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἰσο-
 σκελὲς καὶ τὸ ἰσόπλευρο εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ σχῆμα, γιατί
 καὶ τὰ δυὸ εἶναι τρίγωνα, ἀλλὰ ὄχι τὰ ἴδια τρίγωνα.

Ἐπίσης, ἓνα λέγονται πράγματα, τῶν ὁποίων ὁ ὁρισμὸς
 ποὺ προσδιορίζει τὴν οὐσία τοῦ ἐνός εἶναι ἀδιαίρετος ἀπὸ

τὸν δηλοῦντα [τί ἦν εἶναι] τὸ πρᾶγμα (αὐτὸς γὰρ καθ' αὐτὸν πᾶς λόγος διαιρετός). οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἠϋξημένον καὶ φθίνον ἐν ἔστιν, ὅτι ὁ λόγος εἰς, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων ὁ τοῦ εἶδους. ὅλως δὲ ὦν ἡ νόησις ἀδιαίρετος ἢ νοοῦσα τὸ τί ἦν 1016^b εἶναι, καὶ μὴ δύναται χωρίσαι μήτε χρόνῳ μήτε τόπῳ μήτε λόγῳ, μάλιστα ταῦτα ἐν, καὶ τούτων ὅσα οὐσίαι· καθόλου γὰρ ὅσα μὴ ἔχει διαίρεσιν, ἢ μὴ ἔχει, ταύτη ἐν λέγεται, οἷον εἰ ἢ ἄνθρωπος μὴ ἔχει διαίρεσιν, εἰς ἄνθρωπος, 5 εἰ δ' ἢ ζῶον, ἐν ζῶον, εἰ δὲ ἢ μέγεθος, ἐν μέγεθος. τὰ μὲν οὖν πλείστα ἐν λέγεται τῷ ἑτερόν τι ἢ ποιεῖν ἢ ἔχειν ἢ πάσχειν ἢ πρὸς τι εἶναι ἐν, τὰ δὲ πρώτως λεγόμενα ἐν ὦν ἢ οὐσία μία, μία δὲ ἢ συνεχεία ἢ εἶδει ἢ λόγῳ· καὶ γὰρ ἀριθμοῦμεν ὥς πλείω ἢ τὰ μὴ συνεχῇ ἢ ὦν μὴ ἐν τὸ εἶδος 10 ἢ ὦν ὁ λόγος μὴ εἰς. ἔτι δ' ἔστι μὲν ὥς ὅτι οὖν ἐν φαμεν εἶναι ἂν ἢ ποσὸν καὶ συνεχές, ἔστι δ' ὥς οὐ, ἂν μὴ τι ὅλον ἢ, τοῦτο δὲ ἂν μὴ τὸ εἶδος ἔχῃ ἐν· οἷον οὐκ ἂν φαίμεν ὁμοίως ἐν ἰδόντες ὅπως οὖν· τὰ μέρη συγκείμενα τοῦ ὑποδήματος, ἐὰν μὴ διὰ τὴν συνέχειαν, ἀλλ' ἐὰν οὕτως ὥστε ὑπό- 15 δημα εἶναι καὶ εἰδός τι ἔχειν ἤδη ἐν· διὸ καὶ ἡ τοῦ κύκλου μάλιστα μία τῶν γραμμῶν, ὅτι ὅλη καὶ τέλειός ἐστιν.—τὸ

τὸν ὅρισμό ποῦ ἐξηγεῖ τὸ ἄλλο. Γιατί αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν κάθε ὅρισμός εἶναι διαιρετός (στὸ γένος καὶ τὴν διαφορά). Ἔτσι ὅ,τι αὐξάνεται καὶ ὅ,τι φθίνει εἶναι ἓνα, γιατί ὁ ὅρισμός τους εἶναι ἓνας, ὅπως ἀκριβῶς στὰ ἐπίπεδα ὁ ὅρισμός τῆς μορφῆς εἶναι ἓνας. Καὶ γενικά, 1016^b τὰ πράγματα τῶν ὁποίων ἡ νόησις, ποῦ κατανοεῖ τὴν οὐσία, εἶναι ἀδιαίρετη καὶ δὲν μπορεῖ νὰ χωριστῇ μήτε στὸ χρόνο μήτε στὸ χωρὸ μήτε στὸν ὅρισμό, εἶναι ὑπὸ τὴν ἀληθέστερη ἔννοια ἓνα. Κι ἀπὸ αὐτά, ὅσα εἶναι οὐσίες εἶναι κατὰ κύριο λόγο ἓνα. Γιατί γενικά ἓνα λέγονται τὰ πράγματα ποῦ δὲν ἐπιδέχονται διαίρεση, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομο δὲν ἐπιδέχεται διαίρεση, εἶναι ἓνας ἄνθρωπος. Τὸ ἴδιο ἂν πρόκειται γιὰ ζῶο, εἶναι ἓνα ζῶο, κι' ἂν πρόκειται γιὰ μέγεθος, εἶναι ἓνα μέγεθος.

Τὰ περισσότερα πράγματα λέγονται ἓνα γιατί παράγουν κάποιο ἄλλο πρᾶγμα ἢ ἔχουν κάτι ἢ πάσχουν κάτι ἢ ἔχουν κάποια σχέση πρὸς ἓνα ἄλλο πρᾶγμα. Ἀλλὰ μερικά λέγονται ἓνα ὑπὸ μιὰ πρωταρχικὴ ἔννοια καὶ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἢ οὐσία. Καὶ εἶναι μία (ἢ οὐσία) ἢ στὴν συνέχεια ἢ στὴν μορφὴ ἢ στὸν ὅρισμό. Γιατί ἀριθμοῦμε ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστο ἢ τὰ μὴ συνεχῇ ἢ ἐκεῖνα ποῦ δὲν ἔχουν τὴν ἴδια μορφὴ ἢ ἐκεῖνα ποῦ δὲν ἔχουν τὸν ἴδιον ὅρισμό. Ἐπίσης, ὑπὸ μιὰ ἔννοια ὀνομάζουμε κάτι, ὅ,τιδήποτε, ἓνα ἂν ἔχῃ ποσότητα καὶ συνέχεια. Καὶ ὑπὸ μιὰν ἄλλη ἔννοια λέμε ὅτι δὲν εἶναι ἓνα ἂν δὲν εἶναι ἓνα ὅλον, ἢ ἂν δὲν εἶναι ἐνιαῖο στὴν μορφὴ. Ἐπὶ παραδείγματι, ἐὰν βλέπαμε τὰ μέρη ἐνὸς ὑποδήματος ὅλα μαζί κάπως, δὲν θὰ λέγαμε ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα παρὰ μόνο χάρη στὴν συνέχειά τους. Ἀλλὰ μόνο ἂν ἦταν ἔτσι συναρμοσμένα ὥστε νὰ ἀποτελοῦν ἓνα ὑπόδημα καὶ νὰ ἔχουν ἤδη μιὰ ἐνιαῖα μορφὴ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ περιφέρεια τοῦ κύκλου εἶναι ἀπὸ ὅλες τὶς γραμμὲς ἢ πιὸ ἐνιαῖα, γιατί εἶναι πλήρης καὶ τέλεια.

δὲ ἐνὶ εἶναι ἀρχή <τοῦ> τινί ἐστιν ἀριθμῷ εἶναι· τὸ γὰρ πρῶτον μέτρον ἀρχή· ὧς γὰρ πρώτῳ γνωρίζομεν, τοῦτο πρῶτον μέτρον ἐκάστου γένους· ἀρχή οὖν τοῦ γνωστοῦ περὶ ἕκαστον τὸ 20 ἐν. οὐ ταῦτό δὲ ἐν πᾶσι τοῖς γένεσι τὸ ἐν. ἐνθα μὲν γὰρ δίεσις ἐνθα δὲ τὸ φωνῆεν ἢ ἄφωνον· βάρους δὲ ἕτερον καὶ κινήσεως ἄλλο. πανταχοῦ δὲ τὸ ἐν ἢ τῷ ποσῷ ἢ τῷ εἶδει ἀδιαίρετον. τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸ ποσὸν ἀδιαίρετον, τὸ μὲν πάντῃ καὶ ἄθετον λέγεται μονάς, τὸ δὲ πάντῃ 25 καὶ θέσῳ ἔχον στιγμή. τὸ δὲ μοναχῇ γραμμῇ, τὸ δὲ διχῇ ἐπίπεδον, τὸ δὲ πάντῃ καὶ τριχῇ διαιρετὸν κατὰ τὸ ποσὸν σῶμα· καὶ ἀντιστρέψαντι δὴ τὸ μὲν διχῇ διαιρετὸν ἐπίπεδον, τὸ δὲ μοναχῇ γραμμῇ, τὸ δὲ μηδαμῇ διαιρετὸν κατὰ 30 τὸ ποσὸν στιγμή καὶ μονάς, ἢ μὲν ἄθετος μονάς ἢ δὲ θετός στιγμή. ἔτι δὲ τὰ μὲν κατ' ἀριθμὸν ἐστὶν ἐν, τὰ δὲ κατ' εἶδος, τὰ δὲ κατὰ γένος, τὰ δὲ κατ' ἀναλογίαν, ἀριθμῷ μὲν ὧν ἢ ὕλη μία, εἶδει δ' ὧν ὁ λόγος εἷς, γένει δ' ὧν τὸ αὐτὸ σχῆμα τῆς κατηγορίας, κατ' ἀναλογίαν δὲ ὅσα ἔχει ὡς 35 ἄλλο πρὸς ἄλλο. αἰεὶ δὲ τὰ ὕστερα τοῖς ἔμπροσθεν ἀκολουθεῖ, οἷον ὅσα ἀριθμῷ καὶ εἶδει ἐν, ὅσα δ' εἶδει οὐ πάντα ἀριθμῷ.

Ἡ οὐσία τοῦ ἐνὸς βρίσκεται στὸ γεγονὸς ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ἀφετηρίας τοῦ ἀριθμοῦ. Γιατὶ τὸ πρῶτο μέτρο εἶναι μιὰ ἀφετηρία, γιατί αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖο κατακτᾶμε τὴν γνώση ἐνὸς πράγματος εἶναι τὸ πρῶτο μέτρο, κάθε εἶδους ἀντικειμένων. Τὸ ἓνα λοιπὸν εἶναι ἡ ἀφετηρία αὐτοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ γνωσθῇ ὡς πρὸς κάθε ξεχωριστὸ πρᾶγμα. Ἀλλὰ ἡ ἐνότητα δὲν εἶναι ἴδια σὲ ὅλα τὰ εἶδη, γιατί σὲ ἄλλα εἶναι ἡ δίεση καὶ σὲ ἄλλα τὸ φωνῆεν ἢ τὸ σύμφωνο. Τὸ βάρος ἔχει μιὰν ἄλλη ἐνότητα καὶ ἡ κίνηση μιὰν ἄλλη. Καὶ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἡ ἐνότητα εἶναι ἀδιαίρετη εἴτε ποσοτικά εἴτε μορφολογικά. Ὡστε αὐτὸ ποὺ εἶναι ἓνα κατὰ τὴν ποσότητα καὶ ὡς ποσότητα εἶναι ἀδιαίρετο καὶ ἄθετο [δὲν ἔχει θέση], ὀνομάζεται μονάδα. Καὶ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι τελείως ἀδιαίρετο καὶ θετὸ [ἔχει θέση], ὀνομάζεται στιγμή. Κι αὐτὸ ποὺ διαιρεῖται ὑπὸ μιὰ μόνο ἐννοια, ὀνομάζεται γραμμῇ, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ διαιρεῖται ὑπὸ διπλῇ ἐννοια ὀνομάζεται ἐπίπεδο. Καὶ αὐτὸ ποὺ διαιρεῖται ὡς ποσότητα ὑπὸ ὅλες τὶς τρεῖς ἐννοιες, ὀνομάζεται σῶμα. Καὶ ἀντίστροφα, αὐτὸ ποὺ εἶναι διαιρετὸ ὑπὸ δυὸ ἐννοιες εἶναι ἐπίπεδο, ὑπὸ μιὰ ἐννοια εἶναι γραμμῇ καὶ αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι διαιρετὸ κατὰ τὸ ποσό, εἶναι σημεῖο ἢ μονάδα. Καὶ ὅταν ἔχη θέση, εἶναι μονάδα, ὅταν δὲν ἔχει θέση, εἶναι στιγμή.

Καὶ πάλι, μερικὰ πράγματα εἶναι ἓνα ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ, ἄλλα ὡς πρὸς τὴν μορφή, ἄλλα ὡς πρὸς τὸ εἶδος, καὶ ἄλλα ἀναλογικῶς. Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ, εἶναι αὐτὰ τῶν ὁποίων ἢ ὕλη εἶναι μία. Ὡς πρὸς τὴν μορφή, εἶναι αὐτὰ τῶν ὁποίων ὁ ὁρισμὸς εἶναι ἓνας. Ὡς πρὸς τὸ εἶδος, εἶναι αὐτὰ ποὺ ἀνήκουν στὴν ἴδια κατηγορία. Καὶ ἀναλογικῶς, εἶναι αὐτὰ ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια σχέση ποὺ ἔχει ἓνα ἄλλο πρᾶγμα πρὸς κάποιον τρίτο. Καὶ πάντοτε οἱ κατοπινοὶ τύποι ἀκολουθοῦν τοὺς προηγούμενους, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὅλα τὰ πράγματα ποὺ εἶναι ἓνα ἀριθμητικά, εἶναι ἐπίσης ἓνα μορφολογικά,

1017^a ἀλλὰ γένει πάντα ἐν ὅσαπερ καὶ εἶδει, ὅσα δὲ γένει οὐ πάντα εἶδει ἀλλ' ἀναλογία· ὅσα δὲ ἀναλογία οὐ πάντα γένει. φανερόν δὲ καὶ ὅτι τὰ πολλὰ ἀντικειμένως λεχθήσεται τῷ ἐνί· τὰ μὲν γὰρ τῷ μὴ συνεχῇ εἶναι, τὰ δὲ τῷ διαιρε-
 5 τὴν ἔχειν τὴν ὕλην κατὰ τὸ εἶδος, ἢ τὴν πρώτην ἢ τὴν τελευταίαν, τὰ δὲ τῷ τοὺς λόγους πλείους τοὺς τίς ἢν εἶναι λέγοντας.

Τὸ ὃν λέγεται τὸ μὲν κατὰ συμβεβηκός τὸ δὲ καθ' αὐτό, κατὰ συμβεβηκός μὲν, οἷον τὸν δίκαιον μουσικὸν εἶναί φαμεν καὶ τὸν ἄνθρωπον μουσικὸν καὶ τὸν μουσικὸν
 10 ἄνθρωπον, παραπλησίως λέγοντες ὥσπερ τὸν μουσικὸν οἰκοδομεῖν ὅτι συμβέβηκε τῷ οἰκοδόμῳ μουσικῷ εἶναι ἢ τῷ μουσικῷ οἰκοδόμῳ (τὸ γὰρ τόδε εἶναι τόδε σημαίνει τὸ συμβεβηκέναι τῷδε τόδε),—οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν εἰρημένων· τὸν γὰρ ἄνθρωπον ὅταν μουσικὸν λέγωμεν καὶ τὸν μουσικὸν ἄν-
 15 θρωπον, ἢ τὸν λευκὸν μουσικὸν ἢ τοῦτον λευκόν, τὸ μὲν ὅτι ἄμφω τῷ αὐτῷ συμβεβήκασι, τὸ δ' ὅτι τῷ ὄντι συμβέβηκε, τὸ δὲ μουσικὸν ἄνθρωπον ὅτι τούτῳ τὸ μουσικὸν συμ-

ὅμως ὅλα ὅσα εἶναι ἓνα μορφολογικά, δὲν εἶναι καὶ ἀριθμητικά ἓνα. 1017a Καὶ ὅλα ὅσα εἶναι ἓνα μορφολογικά, εἶναι ἓνα ὡς πρὸς τὸ εἶδος, ἀλλὰ ὅσα εἶναι ἓνα ὡς πρὸς τὸ εἶδος, δὲν εἶναι ἓνα καὶ μορφολογικά, μολονότι εἶναι ἓνα ἀναλογικά. Καὶ ὅσα εἶναι ἓνα ἀναλογικά, δὲν εἶναι ὅλα ἓνα ὡς πρὸς τὸ εἶδος.

Εἶναι φανερό ἐπίσης ὅτι τὰ πολλὰ ἔχουν ἀντίθετη ἔννοια πρὸς τὸ ἓνα. Μερικὰ ὀνομάζονται πολλά, γιατί δὲν εἶναι συνεχῇ. Ἄλλα, γιατί ἡ ὕλη τους (εἴτε ἡ πρώτη ἢ ἡ τελευταία) εἶναι διαιρετὴ ὡς πρὸς τὴν μορφή. Ἄλλα πάλι, γιατί οἱ ὅρισμοὶ τῆς οὐσίας τους εἶναι περισσότεροι ἀπὸ ἓνα.

7

Ὅν λέγεται τὸ συγκεκριμένο (κατὰ συμβεβηκός) ὃν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπόλυτο ὃν. Ἐπὶ παραδείγματι, λέμε ὅτι ἓνας δίκαιος ἄνθρωπος εἶναι μορφωμένος καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μορφωμένος καὶ ὅτι τὸ μορφωμένο πρόσωπο εἶναι ἓνας ἄνθρωπος. Ὅπως ὅταν λέμε ὅτι ἓνα μορφωμένο ἄτομο οἰκοδομεῖ, ἐπεὶ ὁ οἰκοδόμος συμβαίνει νὰ εἶναι μορφωμένος ἢ ἓνα μορφωμένο ἄτομο νὰ εἶναι οἰκοδόμος. Γιατί μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια, τὸ «τάδε εἶναι τὸ δεῖνα» σημαίνει ὅτι τὸ δεῖνα εἶναι μιὰ περίπτωση τοῦ τάδε. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰ παραδείγματα ποὺ ἀναφέραμε. Γιατί, ὅταν λέμε ὅτι «ὁ ἄνθρωπος εἶναι μορφωμένος» καὶ ὅτι «τὸ μορφωμένο πρόσωπο εἶναι ἓνας ἄνθρωπος» ἢ «ὁ λευκὸς εἶναι μορφωμένος» ἢ «ὁ μορφωμένος εἶναι λευκός», στίς δυὸ τελευταῖες περιπτώσεις αὐτὸ γίνεται γιατί καὶ τὰ δυὸ κατηγορούμενα ἀποδίδονται συμπτωματικά στὸ ἴδιο ὑποκείμενο, καὶ στὴν πρώτη περίπτωση ἐπεὶ τὸ κατηγορούμενο συμβαίνει νὰ ἀποδίδεται στὸ ὃν. Καὶ λέμε ὅτι «ὁ μορφωμένος εἶναι ἓνας ἄνθρωπος», γιατί τὸ «μορφωμένος» συμβαίνει νὰ ἀποδίδεται μόνο στὸν ἄνθρω-

βέβηκεν (οὕτω δὲ λέγεται καὶ τὸ μὴ λευκὸν «εἶναι», ὅτι ᾧ
 συμβέβηκεν, ἐκεῖνο ἔστιν).—τὰ μὲν οὖν κατὰ συμβεβηκὸς
 20 εἶναι λεγόμενα οὕτω λέγεται ἢ διότι τῷ αὐτῷ ὄντι ἄμφω
 ὑπάρχει, ἢ ὅτι ὄντι ἐκεῖνο ὑπάρχει, ἢ ὅτι αὐτὸ ἔστιν ᾧ
 ὑπάρχει οὐ αὐτὸ κατηγορεῖται· καθ' αὐτὰ δὲ εἶναι λέγεται
 ὅσαπερ σημαίνει τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας· ὅσαχῶς
 γὰρ λέγεται, τοσαυταχῶς τὸ εἶναι σημαίνει. ἐπεὶ οὖν τῶν
 25 κατηγορουμένων τὰ μὲν τί ἐστι σημαίνει, τὰ δὲ ποιόν, τὰ δὲ
 ποσόν, τὰ δὲ πρὸς τι, τὰ δὲ ποιεῖν ἢ πάσχειν, τὰ δὲ πού,
 τὰ δὲ ποτέ, ἐκάστω τούτων τὸ εἶναι ταῦτό σημαίνει· οὐθὲν
 γὰρ διαφέρει τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνων ἐστὶν ἢ τὸ ἄνθρωπος
 ὑγιαίνει, οὐδὲ τὸ ἄνθρωπος βαδίζων ἐστὶν ἢ τέμνων· τοῦ ἄν-
 θρωπος βαδίζει ἢ τέμνει, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. 30
 ἔτι τὸ εἶναι σημαίνει καὶ τὸ ἔστιν ὅτι ἀληθές, τὸ δὲ μὴ εἶναι
 ὅτι οὐκ ἀληθές ἀλλὰ ψεῦδος, ὁμοίως ἐπὶ καταφάσεως καὶ
 ἀποφάσεως, οἷον ὅτι ἔστι Σωκράτης μουσικός, ὅτι ἀληθές
 τοῦτο, ἢ ὅτι ἔστι Σωκράτης οὐ λευκός, ὅτι ἀληθές· τὸ δ' οὐκ
 ἔστιν ἢ διάμετρος σύμμετρος, ὅτι ψεῦδος. ἔτι τὸ εἶναι ση- 35
 μαίνει καὶ τὸ ὄν τὸ μὲν δυνάμει [ῥητόν], τὸ δ' ἐντελεχείᾳ 1017^b

πο. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὸ «μὴ λευκός» λέγεται ὅτι «εἶναι»,
 γιατί τὸ ὑποκείμενο στὸ ὁποῖο ἀποδίδεται τὸ «μὴ λευκός»,
 ὑπάρχει. Αὐτὲς λοιπὸν εἶναι οἱ ἔννοιες ὑπὸ τις ὁποῖες λέμε
 ὅτι τὰ πράγματα εἶναι κατὰ συμβεβηκός. Ἡ δηλαδὴ γιατί καὶ
 τὰ δυὸ κατηγορούμενα ἀνήκουν στὸ ἴδιο ὑποκείμενο, τὸ
 ὁποῖο ὑπάρχει, ἢ γιατί τὸ κατηγορούμενο ἀνήκει στὸ ὑποκεί-
 μενο ποὺ ὑπάρχει, ἢ γιατί τὸ ὑποκείμενο στὸ ὁποῖο ἀνήκει
 αὐτὸ καὶ τοῦ ἀποδίδεται ὑπάρχει καθ' ἑαυτό.

Οἱ ἔννοιες τοῦ ὄντος εἶναι αὐτὲς ποὺ ἐκφράζονται μὲ τις
 κατηγορίες. Γιατί τὸ ὄν ἔχει τόσες ἔννοιες, ὅσες ἀκριβῶς
 εἶναι οἱ μορφές τῆς κατηγορίας. Καὶ ἐπειδὴ ἀπὸ τὰ κατηγο-
 ρούμενα ἄλλα φανερώνουν τί εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἄλλα φανε-
 ρώνουν τὴν ποιότητά του, ἄλλα τὴν ποσότητα, ἄλλα τὴν σχέ-
 ση, τὴν ἐνέργεια ἢ τὸ πάθος, ἄλλα τὸν τόπο, ἄλλα τὸν χρόνον,
 σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἀνταποκρίνεται μιὰ ἔννοια τοῦ ὄντος.
 Δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑγιαί-
 νων» καὶ στὸ «ὁ ἄνθρωπος ὑγιαίνει». Ἡ ἀνάμεσα στὸ «ὁ
 ἄνθρωπος εἶναι βαδίζων ἢ τέμνων» ἀπὸ τὸ «ὁ ἄνθρωπος βα-
 δίζει ἢ τέμνει». Τὸ ἴδιο καὶ στίς ἄλλες περιπτώσεις.

Ἐπίσης, τὸ «εἶναι» [ἀπαρέμφατο] καὶ τὸ «ἐστὶ» σημαί-
 νουν ὅτι ἓνα πρᾶγμα εἶναι ἀληθινόν, καὶ τὸ «μὴ εἶναι» φανε-
 ρώνει ὅτι εἶναι ψευδές. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν κατάφαση καὶ τὴν
 ἄρνηση, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, στὴν φράση «ὁ Σωκράτης
 εἶναι μορφομένος» τὸ «εἶναι» σημαίνει ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀλή-
 θεια. Ἡ στὴν φράση «ὁ Σωκράτης δὲν εἶναι λευκός» σημαίνει
 ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Ἀλλὰ στὴν φράση «ἡ διαγώνιος δὲν
 εἶναι σύμμετρος» τὸ «δὲν εἶναι» σημαίνει ὅτι ἡ ἔκφραση εἶναι
 1017^b ψευδής.

Κι ἀκόμα τὸ «εἶναι» σημαίνει ὅτι μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τις
 προτάσεις μπορεῖ νὰ λεχθοῦν ἀπὸ τὴν ἀποψη μιᾶς δυνατότη-
 τας καὶ ἄλλες ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς πραγματικότητας. Γιατί

τῶν εἰρημένων τούτων· ὁρῶν τε γὰρ εἶναί φαμεν καὶ τὸ δυνάμει [ρήτῳ] ὁρῶν καὶ τὸ ἐντελεχεία, καὶ [τὸ] ἐπίστασθαι ὡσαύτως καὶ τὸ δυνάμενον χρῆσθαι τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τὸ χρώμενον, καὶ ἡρεμοῦν καὶ ᾧ ἤδη ὑπάρχει ἡρεμία καὶ 5 τὸ δυνάμενον ἡρεμεῖν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν· καὶ γὰρ Ἑρμῆν ἐν τῷ λίθῳ φαμέν εἶναι, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς γραμμῆς, καὶ σῖτον τὸν μήπω ἀδρόν. πότε δὲ δυνατόν καὶ πότε οὐπω, ἐν ἄλλοις διοριστέον.

8 Οὐσία λέγεται τά τε ἀπλᾶ σώματι, οἷον γῆ καὶ πῦρ 10 καὶ ὕδωρ καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ ὅλως σώματα καὶ τὰ ἐκ τούτων συνεστῶτα ζῷά τε καὶ δαιμόνια καὶ τὰ μόρια τούτων· ἅπαντα δὲ ταῦτα λέγεται οὐσία ὅτι οὐ καθ' ὑποκειμένου λέγεται ἀλλὰ κατὰ τούτων τὰ ἄλλα. ἄλλον δὲ τρόπον ὃ ἂν ᾗ αἴτιον τοῦ εἶναι, ἐνυπάρχον ἐν τοῖς τοιούτοις 15 ὅσα μὴ λέγεται καθ' ὑποκειμένου, οἷον ἡ ψυχὴ τῷ ζῷῳ. ἔτι ὅσα μόρια ἐνυπάρχοντά ἐστιν ἐν τοῖς τοιούτοις ὀρίζοντά τε καὶ τόδε τι σημαίνοντα, ὧν ἀναιρουμένων ἀναιρεῖται τὸ ὅλον, οἷον ἐπιπέδου σῶμα, ὥς φασί τινες, καὶ ἐπίπεδον γραμμῆς· καὶ ὅλως ὁ ἀριθμὸς δοκεῖ εἶναί τισι τοιούτους 20

ὁρῶν [αὐτὸς ποὺ βλέπει] εἶναι καὶ αὐτὸς ποὺ βλέπει δυνητικῶς [ποὺ μπορεῖ νὰ βλέπη] καὶ αὐτὸς ποὺ βλέπει πράγματι [αὐτὴ τὴν στιγμή]. Μὲ τὸ ἴδιον τρόπο ἀποκαλοῦμε καὶ τὸ γνωρίζειν μὲ τὴν ἔννοια ὅτι μποροῦμε νὰ χρησιμοποιοῦμε τὴν γνώση καὶ μὲ τὴν ἔννοια αὐτοῦ ποὺ τὴν χρησιμοποιεῖ. Καὶ ὀνομάζομε ἡρεμοῦν καὶ αὐτὸ στὸ ὁποῖο ὑπάρχει τώρα ἡ ἡρεμία καὶ αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ ἡρεμῇ. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν περίπτωσιν τῶν οὐσιῶν. Γιατί λέμε ὅτι ὁ Ἑρμῆς ὑπάρχει στὴν πέτρα καὶ τὸ ἥμισυ τῆς γραμμῆς στὸ ὅλο. Καὶ ὀνομάζομε σῖτο αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμα ὠριμος σίτος. Πότε ἓνα πρᾶγμα ὑπάρχει δυνάμει καὶ πότε ὄχι, θὰ τὸ ὀρίσουμε σὲ ἄλλο σημείο.

8

Οὐσία σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὰ ἀπλᾶ σώματα, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ἡ γῆ, ἡ φωτιά, τὸ νερὸ καὶ τὰ παρόμοια, καὶ γενικὰ τὰ σώματα καὶ τὰ πράγματα, τὰ ζῶα ἢ τὰ δαιμόνια καὶ τὰ μέρη αὐτῶν, ποὺ σύγκεινται ἀπὸ σώματα. Ὅλα αὐτὰ ὀνομάζονται οὐσίες, γιατί δὲν ἀποδίδονται ὡς ιδιότητες σὲ κανένα ὑποκείμενο, ἀλλὰ τὰ ἄλλα πράγματα προσδιορίζονται ἀπὸ αὐτά.

Ὑπὸ μιὰν ἄλλην ἔννοια, οὐσία εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπαρξῆς τῶν πραγμάτων καὶ ἐνυπάρχει σὲ αὐτά, τὰ ὁποῖα δὲν ἀποδίδονται ὡς ιδιότητες κάποιου ὑποκειμένου. Ἔτσι, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ψυχὴ εἶναι γιὰ τὰ ζῶα ἡ αἰτία τῆς ὑπαρξῆς τους. Ἐπίσης οὐσία εἶναι καὶ ὅλα τὰ μέρη ποὺ ἐνυπάρχουν στὰ πράγματα καὶ καθορίζουν τὴν σημασία καὶ τὴν ἀτομικότητά τους καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀναίρεση προκαλεῖ τὴν ἀναίρεση τοῦ ὅλου, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἐπίπεδο εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τοῦ σώματος, ὅπως ὑποστηρίζουν μερικοὶ [οἱ Πυθαγόρειοι καὶ οἱ Πλατωνικοί], καὶ ἡ γραμμὴ εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τοῦ ἐπιπέδου. Καὶ γενικὰ, ὁ ἀριθμὸς φαίνεται σὲ μερι-

(ἀναιρουμένου τε γὰρ οὐδὲν εἶναι, καὶ ὀρίζειν πάντα)· ἔτι τὸ τί ἦν εἶναι, οὗ ὁ λόγος ἐστὶν ὀρισμός, καὶ τοῦτο οὐσία λέγεται ἐκάστου. συμβαίνει δὴ κατὰ δύο τρόπους τὴν οὐσίαν λέγεσθαι, τό θ' ὑποκειμένον ἔσχατον, ὃ μηκέτι κατ' ἄλλου λέγεται, καὶ ὃ ἂν τότε τι ὄν καὶ χωριστὸν ᾗ· τοιοῦτον δὲ ἐκάστου ἡ μορφή 25 καὶ τὸ εἶδος.

9 Ταῦτά λέγεται τὰ μὲν κατὰ συμβεβηκός, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ μουσικὸν τὸ αὐτὸ ὅτι τῷ αὐτῷ συμβέβηκε, καὶ ἄνθρωπος καὶ μουσικὸν ὅτι θάτερον θατέρῳ συμβέβηκεν, τὸ δὲ μουσικὸν ἄνθρωπος ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ συμβέβηκεν· ἐκά- 30 τέρω δὲ τοῦτο καὶ τούτῳ ἐκάτερον ἐκείνων, καὶ γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ τῷ μουσικῷ καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ μουσικὸν ταῦτό λέγεται, καὶ τούτοις ἐκείνο (διὸ καὶ πάντα ταῦτα καθόλου οὐ λέγεται· οὐ γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ταῦτό 35 καὶ τὸ μουσικόν· τὰ γὰρ καθόλου καθ' αὐτὰ ὑπάρχει, τὰ 1018* δὲ συμβεβηκότα οὐ καθ' αὐτά· ἀλλ' ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἀπλῶς λέγεται· ταῦτό γὰρ δοκεῖ Σωκράτης καὶ Σωκράτης εἶναι μουσικός· τὸ δὲ Σωκράτης οὐκ ἐπὶ πολλῶν, διὸ οὐ πᾶς Σωκράτης λέγεται ὥσπερ πᾶς ἄνθρωπος)·—καὶ τὰ μὲν οὕτως

κοὺς ὅτι εἶναι τέτοιου χαρακτήρα, γιατί με τὴν κατάλυσή του δὲν υφίσταται τίποτε καὶ με αὐτὸν ὀρίζονται τὰ πάντα. Ἐπίσης, ἡ οὐσιαστικὴ ὑπαρξη, τῆς ὁποίας ἔκφραση εἶναι ὁ ὀρισμός, ὀνομάζεται οὐσία κάθε πράγματος.

Συμβαίνει ἡ οὐσία νὰ λέγεται ὑπὸ δυὸ ἔννοιες: ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἔσχατου ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ ὡς γνώρισμα σὲ ἄλλο, καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτοῦ ποὺ ἔχει μιὰ ἀτομικὴ καὶ χωριστὴ ὑπόσταση. Τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφή καθενὸς πράγματος χωριστὰ εἶναι τέτοιου χαρακτήρα.

9

Ἰδια λέγονται πράγματα ποὺ κατὰ σύμπτωση εἶναι ἴδια, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὸ «λευκός» καὶ τὸ «μορφωμένος» εἶναι τὰ ἴδια, γιατί εἶναι συμπτώματα τοῦ ἴδιου ὑποκειμένου. Καὶ τὸ «ἄνθρωπος» εἶναι τὸ ἴδιο με τὸ «μορφωμένος», γιατί τὸ ἓνα εἶναι σύμπτωμα τοῦ ἄλλου. Καὶ τὸ «μορφωμένος» εἶναι τὸ ἴδιο με τὸ «ἄνθρωπος», γιατί εἶναι ἓνα σύμπτωμα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τὸ «μορφωμένος ἄνθρωπος» εἶναι τὸ ἴδιο, ὅπως καὶ καθεμὶ ἀπὸ τίς ἔννοιες «μορφωμένος» καὶ «ἄνθρωπος» καὶ ἀντίστροφα. Γι' αὐτὸ ποτὲ κανένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς προσδιορισμοὺς δὲν λέγεται με τὴν γενικὴ ἔννοια. Γιατί δὲν εἶναι ἀληθὴ νὰ πῆς ὅτι κάθε ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἴδιο με τὸ «μορφωμένος». Γιατί οἱ καθολικοὶ προσδιορισμοὶ εἶναι οὐσιώδεις στὰ πράγματα, 1018α ἐνῶ οἱ περιστασιακοὶ προσδιορισμοὶ δὲν εἶναι, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀναφέρονται στὰ συγκεκριμένα πράγματα. «Σωκράτης» καὶ «μορφωμένος Σωκράτης» φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα. Κι ὁ «Σωκράτης» δὲν εἶναι ἓνα ὄνομα προσηγορικό, γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε «κάθε Σωκράτης», ὅπως λέμε «κάθε ἄνθρωπος».

Μὲ αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἔννοια, μερικὰ πράγματα λέγονται τὰ ἴδια, ἀλλὰ ὅμως λέγονται τὰ ἴδια ὑπὸ μία οὐσιώδη ἔννοια, στὸν

5 λέγεται ταῦτά, τὰ δὲ καθ' αὐτὰ ὅσα χρόνως καὶ τὸ ἔν· καὶ γὰρ ὣν ἡ ὕλη μία ἢ εἶδει ἢ ἀριθμῷ ταῦτά λέγεται καὶ ὦν ἡ οὐσία μία, ὥστε φανερόν ὅτι ἡ ταυτότης ἐνότης τίς ἐστιν ἡ πλείονων τοῦ εἶναι ἢ ὅταν χρήται ὡς πλείοσιν, οἷον ὅταν λέγῃ αὐτὸ αὐτῷ ταυτόν· ὡς δυσὶ γὰρ χρήται αὐτῷ.—ἕτερα
10 δὲ λέγεται ὦν ἢ τὰ εἶδη πλείω ἢ ἡ ὕλη ἢ ὁ λόγος τῆς οὐσίας· καὶ ὅλως ἀντικειμένως τῷ ταυτῷ λέγεται τὸ ἕτερον.

Διάφορα λέγεται ὅσ' ἕτερα ἐστὶ τὸ αὐτό τι ὄντα, μὴ μόνον ἀριθμῷ ἀλλ' ἢ εἶδει ἢ γένει ἢ ἀναλογίᾳ· ἔτι ὦν ἕτερον τὸ γένος, καὶ τὰ ἐναντία, καὶ ὅσα ἔχει ἐν τῇ οὐσίᾳ
15 τὴν ἑτερότητα. ὅμοια λέγεται τὰ τε πάντα ταῦτο πεπονθότα. καὶ τὰ πλείω ταῦτά πεπονθότα ἢ ἕτερα, καὶ ὦν ἡ ποιότης μία· καὶ καθ' ὅσα ἀλλοιοῦσθαι ἐνδέχεται τῶν ἐναντίων, τούτων τὸ πλείω ἔχον ἢ κυριώτερα ὅμοιον τούτῳ. ἀντικειμένως δὲ τοῖς ὁμοίοις τὰ ἀνόμοια.

20 Ἀντικείμενα λέγεται ἀντίφασις καὶ τὰναντία καὶ τὰ ἰο πρὸς τι καὶ στέρησις καὶ ἕξις καὶ ἐξ ὦν καὶ εἰς ἃ ἔσχατα

ἴδιο ἀριθμὸ ἐννοιῶν ὅπως τὸ ἓνα εἶναι οὐσιωδῶς ἓνα. Γιατί πράγματα τῶν ὁποίων ἡ ὕλη εἶναι μία ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ ἢ ὡς πρὸς τὴν μορφή καὶ πράγματα τῶν ὁποίων ἡ οὐσία εἶναι μία, λέγονται *τὰ ἴδια*. Ὡστε εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ταυτότητα εἶναι ἓνα εἶδος ἐνότητος τοῦ ὄντος, εἴτε δυὸ ἢ περισσοτέρων πραγμάτων, ἢ ἐνὸς πράγματος ποὺ λαμβάνεται ὡς περισσότερα τοῦ ἐνός, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὅταν ἓνα πρᾶγμα σύγκειται ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ. Γιατί λαμβάνεται ὡς δυὸ.

Ἄλλα (ἕτερα) λέγονται τὰ πράγματα, τῶν ὁποίων ἢ οἱ μορφές ἢ ἡ ὕλη ἢ ὁ ὁρισμὸς τῆς οὐσίας εἶναι πάνω ἀπὸ ἓνα. Καὶ γενικὰ ἡ ἐννοία ἕτερα χρησιμοποιεῖται ὡς ἀντίθετη πρὸς τὴν ἐννοία *τὰ ἴδια*.

Διάφορα λέγονται τὰ πράγματα ποὺ ἐνῶ ὑπὸ μιᾷ ἐννοίᾳ εἶναι τὰ ἴδια, εἶναι ὅμως ἄλλα ὅχι μόνο ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν μορφή ἢ ὡς πρὸς τὸ εἶδος ἢ ἀναλογικά. Ἐπίσης καὶ τὰ πράγματα ποὺ ἀνήκουν σὲ διαφορετικὸ γένος, καὶ τὰ ἀντίθετα καὶ ὅσα ἔχουν τὴν ἑτερότητα μέσα στὴν οὐσία τους.

Ὅμοια λέγονται τὰ πράγματα ποὺ ἔχουν τὰ ἴδια κατηγορούμενα ἀπὸ κάθε ἄποψη ἢ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἴδια παρὰ διαφορετικά. Καὶ τὰ πράγματα τῶν ὁποίων ἡ ποιότητα εἶναι μία. Ἐπίσης αὐτὰ ποὺ ἔχουν τὰ περισσότερα ἢ τὰ κυριώτερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ κατηγορούμενα, ποὺ μποροῦν νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἓνα πρᾶγμα (τ' ἀντίθετα π.χ.), εἶναι ὅμοια μὲ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ἀνόμοια εἶναι ὅσα παρουσιάζουν ἀντίθετες καταστάσεις.

Ὁ ὅρος *ἀντίθετα* χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἀντίφασιν καὶ γιὰ τὰ ἐναντία, γιὰ σχετικούς ὅρους, γιὰ τὴν στέρηση, τὴν κατάστασιν καὶ γιὰ τὰ ἔσχατα. Ἐπὶ παραδείγματι, ἡ διαδικασία

αἱ γενέσεις καὶ φθοραί· καὶ ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἅμα
 παρῆναι τῷ ἀμφοῖν δεκτικῷ, ταῦτα ἀντικείμενα λέγεται
 ἢ αὐτὰ ἢ ἐξ ὧν ἐστίν. φαιὸν γὰρ καὶ λευκὸν ἅμα τῷ
 25 αὐτῷ οὐχ ὑπάρχει, διότι ἐξ ὧν ἐστίν ἀντίκειται. ἐναντία λέ-
 γεται τὰ τε μὴ δυνατὰ ἅμα τῷ αὐτῷ παρῆναι τῶν δια-
 φερόντων κατὰ γένος, καὶ τὰ πλείστον διαφέροντα τῶν ἐν
 τῷ αὐτῷ γένει, καὶ τὰ πλείστον διαφέροντα τῶν ἐν ταύτῳ
 δεκτικῷ, καὶ τὰ πλείστον διαφέροντα τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν
 30 δύναμιν, καὶ ὧν ἡ διαφορὰ μεγίστη ἢ ἀπλῶς ἢ κατὰ
 γένος ἢ κατ' εἶδος. τὰ δ' ἄλλα ἐναντία λέγεται τὰ μὲν
 τῷ τὰ τοιαῦτα ἔχειν, τὰ δὲ τῷ δεκτικὰ εἶναι τῶν τοιούτων,
 τὰ δὲ τῷ ποιητικὰ ἢ παθητικὰ εἶναι τῶν τοιούτων, ἢ ποι-
 οῦντα ἢ πάσχοντα, ἢ ἀποβολαὶ ἢ λήψεις, ἢ ἕξεις ἢ στερή-
 35 σεις εἶναι τῶν τοιούτων. ἐπεὶ δὲ τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν πολλαχῶς
 λέγεται, ἀκολουθεῖν ἀνάγκη καὶ τὰλλα ὅσα κατὰ ταῦτα
 λέγεται, ὥστε καὶ τὸ ταῦτόν καὶ τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἐναντίον
 [ῶστ'] εἶναι ἕτερον καθ' ἐκάστην κατηγορίαν. [[ἕτερα δὲ τῷ εἶδει
 λέγεται ὅσα τε ταυτοῦ γένους ὄντα μὴ ὑπάλληλά ἐστι, καὶ 1018^b
 ὅσα ἐν τῷ αὐτῷ γένει ὄντα διαφορὰν ἔχει, καὶ ὅσα ἐν τῇ
 οὐσίᾳ ἐναντίωσιν ἔχει· καὶ τὰ ἐναντία ἕτερα τῷ εἶδει ἀλλή-
 λων ἢ πάντα ἢ τὰ λεγόμενα πρῶτως, καὶ ὅσων ἐν τῷ
 τελευταίῳ τοῦ γένους εἶδει οἱ λόγοι ἕτεροι (οἷον ἄνθρωπος 5

τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς. Ἀντίθετα λέγονται καὶ ὅσα δὲν
 μποροῦν νὰ συνυπάρχουν ταυτόχρονα σὲ κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ
 τὰ δέχεται ἀμφοτέρω. Ἡ τὰ ἴδια ἢ τὰ συστατικά τους. Τὸ
 φαιό, ἐπὶ παραδείγματι, καὶ τὸ λευκὸ δὲν μποροῦν νὰ συνυ-
 πάρχουν ταυτόχρονα στὸ ἴδιο πρᾶγμα. Γι' αὐτὸ τὰ συστατικά
 τους εἶναι ἀντίθετα.

Ἐναντία λέγονται γενικὰ ἔννοιες διάφορες, ποὺ δὲν μπο-
 ροῦν νὰ συνυπάρχουν ταυτόχρονα στὸ ἴδιο πρᾶγμα. Καὶ οἱ
 πιὸ διαφορετικὲς ἔννοιες στὸ ἴδιο γένος ἢ ποὺ ἀναφέρονται
 στὸ ἴδιο ὑποκείμενο ἢ ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια δύ-
 ναμη. Καὶ πράγματα τῶν ὁποίων ἡ διαφορὰ εἶναι μεγίστη
 ἀπολύτως ἢ ὡς πρὸς τὸ γένος ἢ ὡς πρὸς τὸ εἶδος. Ἀλλὰ
 πράγματα ὀνομάζονται ἐναντία ἢ γιατί ἔχουν κατηγορούμε-
 να αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἢ γιατί δέχονται τέτοια κατηγορούμενα
 ἢ γιατί μποροῦν νὰ παράγουν ἢ νὰ ὑφίστανται τέτοια ἢ πα-
 ράγουν τώρα ἢ ὑφίστανται ἢ εἶναι ἀπόρριψη ἢ κατάκτηση ἢ
 κατοχὴ ἢ στέρηση τέτοιων κατηγορουμένων. Καὶ ἐπειδὴ τὸ
 ἓνα καὶ τὸ ὄν λέγονται μὲ πολλὰς ἔννοιες, ὅλοι οἱ ἄλλοι ὅροι
 ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὸ ἓνα καὶ γιὰ τὸ ὄν πρέπει νὰ ποι-
 κίλλουν ἀνάλογα. Ὡστε τὸ ἴδιο καὶ τὸ ἄλλο καὶ τὸ ἐναντίο
 πρέπει ἐπίσης νὰ ποικίλλουν καὶ νὰ ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία
 σύμφωνα μὲ κάθε κατηγορία.

1018^b Ἀλλὰ ὡς πρὸς τὸ εἶδος λέγονται τὰ πράγματα ποὺ
 ἀνήκουν στὸ ἴδιο γένος καὶ δὲν ὑπάγεται τὸ ἓνα στὸ ἄλλο [δὲν
 εἶναι ἔννοιες ὑπάλληλες]. Ἡ ὅσα ἀνήκουν στὸ ἴδιο γένος καὶ
 περιέχουν μιὰ διαφορὰ. Ἡ ὅσα περιέχουν ἐναντίωση στὴν
 οὐσία τους. Καὶ τὰ ἐναντία ἐπίσης ἢ ὅλα ἢ αὐτὰ ποὺ ὀνομάζο-
 νται ἔτσι στὴν πρωταρχικὴ τους ἔννοια, εἶναι ἄλλα ὡς πρὸς
 τὸ εἶδος. Τέτοια εἶναι καὶ ὅλα τὰ πράγματα, τῶν ὁποίων ὁ τύ-
 πος εἶναι διαφορετικὸς στὸ τελευταῖο εἶδος τοῦ γένους,
 ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἵππος εἶναι ἄτομα

καὶ ἵππος ἄτομα τῷ γένει οἱ δὲ λόγοι ἕτεροι αὐτῶν), καὶ ὅσα ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ ὄντα ἔχει διαφοράν. ταῦτα δὲ τῷ εἶδει τὰ ἀντικειμένως λεγόμενα τούτοις.]]

II Πρώτερα καὶ ὕστερα λέγεται ἓνα μὲν, ὡς ὄντος τινὸς πρώτου καὶ ἀρχῆς ἐν ἐκάστῳ γένει, τῷ <εἶναι> ἐγγύτερον ἀρχῆς τοῦ τινὸς ὠρισμένης ἢ ἀπλῶς καὶ τῇ φύσει ἢ πρὸς τι ἢ πού ἢ ὑπὸ τινων, οἷον τὰ μὲν κατὰ τόπον τῷ εἶναι ἐγγύτερον ἢ φύσει τινὸς τόπου ὠρισμένου (οἷον τοῦ μέσου ἢ τοῦ ἐσχάτου) ἢ πρὸς τὸ τυχόν, τὸ δὲ πορρώτερον ὕστερον· τὰ δὲ κατὰ χρόνον (τὰ μὲν γὰρ τῷ πορρώτερον τοῦ νῦν, οἷον ἐπὶ τῶν 15 γενομένων, πρότερον γὰρ τὰ Τρωϊκὰ τῶν Μηδικῶν ὅτι πορρώτερον ἀπέχει τοῦ νῦν· τὰ δὲ τῷ ἐγγύτερον τοῦ νῦν, οἷον ἐπὶ τῶν μελλόντων, πρότερον γὰρ Νέμεα Πυθίων ὅτι ἐγγύτερον [τοῦ νῦν] τῷ νῦν ὡς ἀρχῇ καὶ πρώτῳ χρησαμένων)· τὰ δὲ κατὰ κίνησιν (τὸ γὰρ ἐγγύτερον τοῦ πρώτου κινήσαντος 20 πρότερον, οἷον παῖς ἀνδρός· ἀρχὴ δὲ καὶ αὕτη τις ἀπλῶς)· τὰ δὲ κατὰ δύναμιν (τὸ γὰρ ὑπερέχον τῇ δυνάμει πρότερον, καὶ τὸ δυνατώτερον· τοιοῦτον δ' ἐστὶν οὐ κατὰ τὴν προαίρεσιν

ὡς πρὸς τὸ γένος, ἀλλὰ ὁ τύπος τους εἶναι διαφορετικός. Καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς ἰδίας οὐσίας πού ἔχουν κάποια διαφορὰ εἶναι ἄλλα στοῦ εἶδος. Τὰ τελείως ἀντίθετα ὅλων αὐτῶν, ὀνομάζονται τὰ ἴδια ὡς πρὸς τὸ εἶδος.

11

Πρώτερα καὶ ὕστερα λέγονται ὑπὸ μίᾳ ἔννοια (ὅταν δηλ. κάτι εἶναι πρῶτο καὶ ἀποτελεῖ ἀφετηρία σὲ κάθε γένος) αὐτὰ πού εἶναι πλησιέστερα σὲ μιὰ ἀφετηρία, πού ὁρίζεται ἢ ἀπόλυτα ἢ ἀπὸ τὴν φύση ἢ σχετικὰ ἢ τοπικὰ ἢ ἀπὸ κάποια δράση. Ἐπὶ παραδείγματι, πράγματα εἶναι πρότερα στὴν φύση γιατί εἶναι πλησιέστερα σὲ κάποια θέση πού ὁρίζεται φυσικά, ὅπως τὸ μέσο ἢ τὸ ἄκρο, ἢ σὲ κάποια τυχαία σχέση. Καὶ ὕστερο εἶναι αὐτὸ πού βρίσκεται μακρύτερα. Ὑπὸ μιὰν ἄλλη ἔννοια, ἔχουμε τὸ πρότερο καὶ τὸ ὕστερο στὸν χρόνον. Μερικὰ πράγματα εἶναι πρότερα, γιατί βρίσκονται μακρύτερα ἀπὸ τὸ παρόν, ὅπως στὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, τὰ Τρωϊκὰ ἐπὶ παραδείγματι εἶναι πρότερα τῶν Μηδικῶν, γιατί βρίσκονται χρονικὰ μακρύτερα ἀπὸ τὸ παρόν. Κι ἄλλα γιατί εἶναι πλησιέστερα στοῦ παρόν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι στὴν περίπτωσι τῶν μελλοντικῶν γεγονότων, γιατί τὰ Νέμεα εἶναι πρότερα τῶν Πυθίων, γιατί βρίσκονται πλησιέστερα στοῦ παρόν λαμβανόμενο ὡς μιὰ ἀφετηρία καὶ πρώτη ἀρχή.

Ὑπὸ μιὰ ἄλλη ἔννοια πρότερα καὶ ὕστερα λέγονται τὰ πράγματα ὡς πρὸς τὴν κίνησι, γιατί αὐτὸ πού βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὸ πρῶτο κινεῖν εἶναι πρότερο. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ παῖς εἶναι πρότερος ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Αὐτὸ εἶναι ἓνα εἶδος ἀφετηρίας μὲ τὴν ἀπόλυτη ἔννοια. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς δυνάμεως τὰ πράγματα λέγονται πρότερα καὶ ὕστερα. Αὐτὸ δηλ. πού ὑπερέχει στὴν δύναμη, πού εἶναι δηλαδή ἰσχυρότερο, εἶναι πρότερο. Τέτοιο εἶναι ἐκεῖνο πού μὲ τὴν δική του

καὶ τὸ δυνατώτερον· τοιοῦτον δ' ἐστὶν οὐ κατὰ τὴν προαίρεσιν ἀνάγκη ἀκολουθεῖν θάτερον καὶ τὸ ὕστερον, ὥστε μὴ κινουντός τε ἐκείνου μὴ κινεῖσθαι καὶ κινουντος κινεῖσθαι· ἡ δὲ προ- 25 αἵρεσις ἀρχή· τὰ δὲ κατὰ τάξιν (ταῦτα δ' ἐστὶν ὅσα πρὸς τι ἐν ὠρισμένον διέστηκε κατὰ τινα λόγον, οἷον παραστάτης τριτοστάτου πρότερον καὶ παρανήτη νήτης· ἔνθα μὲν γὰρ ὁ κορυφαῖος ἔνθα δὲ ἡ μέση ἀρχή)—ταῦτα μὲν οὖν πρότερα τοῦτον λέγεται τὸν τρόπον, ἄλλον δὲ τρόπον τὸ τῇ γνώσει 30 πρότερον ὡς καὶ ἀπλῶς πρότερον. τούτων δὲ ἄλλως τὰ κατὰ τὸν λόγον καὶ τὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν. κατὰ μὲν γὰρ τὸν λόγον τὰ καθόλου πρότερα κατὰ δὲ τὴν αἴσθησιν τὰ καθ' ἕκαστα· καὶ κατὰ τὸν λόγον δὲ τὸ συμβεβηκὸς τοῦ ὅλου πρότερον, οἷον τὸ μουσικὸν τοῦ μουσικοῦ ἀνθρώπου· οὐ γὰρ 35 ἔσται ὁ λόγος ὅλος ἄνευ τοῦ μέρους· καίτοι οὐκ ἐνδέχεται μουσικὸν εἶναι μὴ ὄντος μουσικοῦ τινός. ἔτι πρότερα λέγεται τὰ τῶν προτέρων πάθη, οἷον εὐθύτης λειότητος· τὸ μὲν 1019^a γὰρ γραμμῆς καθ' αὐτὴν πάθος τὸ δὲ ἐπιφανείας. τὰ μὲν δὴ οὕτω λέγεται πρότερα καὶ ὕστερα, τὰ δὲ κατὰ φύσιν καὶ οὐσίαν, ὅσα ἐνδέχεται εἶναι ἄνευ ἄλλων, ἐκεῖνα δὲ ἄνευ

θέληση κάνει νὰ ἀκολουθῇ τὸ ἄλλο, τὸ ὕστερο, ὥστε ἂν ἐκεῖνο δὲν κινεῖ νὰ μὴν κινῆται τὸ ἄλλο, καὶ ἂν ἐκεῖνο κινῇ, νὰ κινῆται. Καὶ ἡ προαίρεση εἶναι μιὰ ἀρχή. Πρότερα καὶ ὕστερα λέγονται τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς τάξεως ποὺ κατέχουν σὲ μιὰ σειρὰ σὲ σχέση πρὸς ἓνα καθορισμένο ἀντικείμενο. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ δεύτερος ποὺ παραστέκεται στὸν ἀρχιχορευτή, εἶναι πρότερος ἀπὸ τὸν ἐπόμενο, δηλ. τὸν τρίτο, καὶ ἡ παρανήτη [δηλ. ἡ ἑβδομη χορδή] εἶναι πρότερη τῆς νήτης [δηλ. τῆς ὀγδόης]. Γιατί στὴν μιὰ περίπτωση ὁ κορυφαῖος εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ στὴν ἄλλη ἀρχὴ εἶναι ἡ μέση [χορδή].

Μὲ αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπο λέγονται τὰ πράγματα πρότερα σὲ αὐτὰ τὰ παραδείγματα. Ὑπὸ μιὰν ἄλλη ἔννοια, αὐτὸ ποὺ εἶναι πρότερο στὴν γνώση εἶναι καὶ μὲ τὴν ἀπόλυτη ἔννοια πρότερο. Κι ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ εἶναι πρότερα μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια, τὰ πρότερα ἀπὸ λογικὴ ἀποψη εἶναι διάφορα ἀπὸ τὰ πρότερα κατὰ τὴν αἴσθησιν. Τὰ γενικά (τὰ καθ' ὅλου) εἶναι πρότερα ἀπολύτως, ἐνῶ τὰ ἐπὶ μέρους εἶναι πρότερα κατὰ τὴν αἴσθησιν. Καὶ στὴν λογικὴ τὸ κατηγορούμενο εἶναι πρότερο ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ὅλο, ἐπὶ παραδείγματι τὸ «μορφωμένος» ἀπὸ τὸ «μορφωμένος ἄνθρωπος». Γιατί ὁ λογικὸς τύπος δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ὡς ὅλο χωρὶς τὸ μέρος. Καὶ πράγματι, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἔννοια «μορφωμένος» χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ κάποιο μορφωμένο πρόσωπο.

Ἐπίσης πρότερα λέγονται ιδιότητες ποὺ προηγούνται σὲ κάποιο ὑποκείμενο, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἡ εὐθύτης εἶναι πρότερη ἀπὸ τὴν λειότητα, γιατί ἡ εὐθύτης εἶναι ἓνα γνώρισμα τῆς γραμμῆς καθ' ἑαυτήν, ἐνῶ ἡ λειότης εἶναι γνώρισμα μιᾶς ἐπιφανείας 1019α.

Μερικὰ πράγματα λοιπὸν λέγονται πρότερα καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια. Ἄλλα ὅμως λέγονται ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν, καὶ συγκεκριμένα ὅσα μπορεῖ νὰ ὑφίστα-

ἐκείνων μή· ἢ διαιρέσει ἐχρήτο Πλάτων. (ἐπεὶ δὲ τὸ εἶναι
 5 πολλαχῶς, πρῶτον μὲν τὸ ὑποκείμενον πρότερον, διὸ ἢ
 οὐσία πρότερον, ἔπειτα ἄλλως τὰ κατὰ δύνάμιν καὶ κατ'
 ἐντελέχειαν· τὰ μὲν γὰρ κατὰ δύνάμιν πρότερά ἐστι τὰ
 δὲ κατὰ ἐντελέχειαν, οἷον κατὰ δύνάμιν μὲν ἢ ἡμίσεια
 τῆς ὅλης καὶ τὸ μόριον τοῦ ὅλου καὶ ἢ ὕλη τῆς οὐσίας, κατ'
 10 ἐντελέχειαν δ' ὕστερον· διαλυθέντος γὰρ κατ' ἐντελέχειαν
 ἔσται.) τρόπον δὴ τινα πάντα τὰ πρότερον καὶ ὕστερον λεγόμενα
 κατὰ ταῦτα λέγεται· τὰ μὲν γὰρ κατὰ γένεσιν ἐνδέχεται
 ἀνευ τῶν ἐτέρων εἶναι, οἷον τὸ ὅλον τῶν μορίων, τὰ δὲ κατὰ
 φθοράν, οἷον τὸ μόριον τοῦ ὅλου. ὁμοίως δὲ καὶ τὰλλα. I2
 15 Δύναμις λέγεται ἢ μὲν ἀρχὴ κινήσεως ἢ μεταβολῆς
 ἢ ἐν ἐτέρῳ ἢ ἢ ἑτερον, οἷον ἡ οἰκοδομικὴ δύναμις ἐστὶν ἢ οὐχ
 ὑπάρχει ἐν τῷ οἰκοδομουμένῳ, ἀλλ' ἡ ἱατρικὴ δύναμις οὐσα
 ὑπάρχει ἂν ἐν τῷ ἰατρευομένῳ, ἀλλ' οὐχ ἢ ἰατρευόμενος.
 ἢ μὲν οὖν οὕτως ἀρχὴ μεταβολῆς ἢ κινήσεως λέγεται δύνα-
 20 μιν ἐν ἐτέρῳ ἢ ἢ ἑτερον, ἢ δ' ὑφ' ἐτέρου ἢ ἢ ἑτερον. καθ' ἣν
 γὰρ τὸ πάσχον πάσχει τι, ὅτε μὲν ἐὰν ὁτιοῦν, δυνατόν αὐτὸ
 φαιέν εἶναι παθεῖν, ὅτε δ' οὐ κατὰ πᾶν πάθος ἀλλ' ἂν ἐπὶ

νται χωρὶς ἄλλα, ἐνῶ αὐτὰ τὰ ἄλλα δὲν μποροῦν νὰ ὑφίστανται
 χωρὶς ἐκεῖνα. Αὐτὴν τὴν διαίρεση χρησιμοποίησε ὁ Πλάτων.
 Καὶ ἐπειδὴ τὸ εἶναι ἔχει πολλαπλὴ ἔννοια, τὸ ὑποκείμενο,
 καὶ κατὰ συνέπεια ἡ οὐσία, εἶναι πρότερο. Ἡ δυνάμει
 προτεραιότης εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἐντελεχείᾳ. Μερικὰ
 πράγματα εἶναι πρότερα δυνάμει καὶ μερικὰ ἐντελεχείᾳ. Ἐπὶ
 παραδείγματι, δυνάμει τὸ ἥμισυ τῆς γραμμῆς εἶναι πρότερο
 τοῦ ὅλου, ἢ τὸ μέρος τοῦ ὅλου, ἢ ἡ ὕλη τῆς οὐσίας, ἐνῶ ἐντελε-
 χείᾳ εἶναι ὕστερο, γιατί μετὰ τὴν διάλυση αὐτὸ εἶναι ποὺ θὰ
 ὑπάρχει πράγματι.

Κατὰ κάποιον τρόπο λοιπόν, ὅλα τὰ πράγματα ποὺ ὀνο-
 μάζονται πρότερα ἢ ὕστερα λέγονται μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια.
 Γιατί μερικὰ μπορεῖ κατὰ τὴν γένεση νὰ ὑφίστανται χωρὶς
 ἄλλα, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ὅλο χωρὶς τὰ μέρη, καὶ
 ἄλλα κατὰ τὴν φθορά, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τὸ μέρος
 χωρὶς τὸ ὅλο. Ἀνάλογα συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἄλλα παραδείγ-
 ματα.

12

Δύναμις λέγεται ἢ πηγὴ κινήσεως ἢ μεταβολῆς ποὺ ὑπάρχει σὲ
 κάποιο ἄλλο πρᾶγμα ἢ στὸ ἴδιο, ὡς κάτι ἄλλο ὁμως. Ἐπὶ πα-
 ραδείγματι, ἡ οἰκοδομικὴ εἶναι μιὰ δύναμις, ἢ ὁποῖα δὲν
 ὑπάρχει στὸ οἰκοδομούμενο. Ἀλλὰ ἡ ἱατρικὴ, ποὺ εἶναι μιὰ
 δύναμις, μπορεῖ νὰ ὑπάρχει στὸν νοσηλεύμενο ἀσθενῆ.
 Ὡστε δύναμις εἶναι γενικὰ ἢ πηγὴ μεταβολῆς ἢ κινήσεως σὲ
 ἓνα ἄλλο πρᾶγμα ἢ στὸ ἴδιο πρᾶγμα, ὡς κάτι ἄλλο ὁμως. Ἡ ἢ
 πηγὴ τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς πράγματος ποὺ κινεῖται ἢ μεταβάλλεται
 ἀπὸ ἓνα ἄλλο ἢ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ὡς κάτι ἄλλο. Γιατί
 μὲ βάση αὐτὴν τὴν ἀρχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖα τὸ παθητικὸ
 πάσχει, τὸ ὀνομάζουμε ἱκανὸ νὰ πάσχη. Καμμιὰ φορὰ πά-
 σχει ἀπολύτως, κάποτε ὁμως ὄχι ὁποιοδήποτε πάθος, ἀλλὰ

τὸ βέλτιον· ἔτι ἢ τοῦ καλῶς τοῦτ' ἐπιτελεῖν ἢ κατὰ προ-
αἵρεσιν· ἐνίοτε γὰρ τοὺς μόνον ἂν πορευθέντας ἢ εἰπόντας, μὴ
25 καλῶς δὲ ἢ μὴ ὡς προείλοντο, οὐ φαμεν δύνασθαι λέγειν
ἢ βαδίζειν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν. ἔτι ὅσαι ἕξεις
καθ' ἃς ἀπαθῇ ὅλως ἢ ἀμετάβλητα ἢ μὴ ῥαδίως ἐπὶ τὸ
χειρόν εὐμετακίνητα, δυνάμεις λέγονται· κλᾶται μὲν γὰρ
καὶ συντρίβεται καὶ κάμπτεται καὶ ὅλως φθείρεται οὐ τῷ
30 δύνασθαι ἀλλὰ τῷ μὴ δύνασθαι καὶ ἐλλείπειν τινός·
ἀπαθῇ δὲ τῶν τοιούτων ἂ μόλις καὶ ἡρέμα πάσχει διὰ δύ-
ναμιν καὶ τῷ δύνασθαι καὶ τῷ ἔχειν πῶς. λεγομένης δὲ
τῆς δυνάμεως τοσαυταχῶς, καὶ τὸ δυνατόν ἓνα μὲν τρόπον
λεχθήσεται τὸ ἔχον κινήσεως ἀρχὴν ἢ μεταβολῆς (καὶ γὰρ
35 τὸ στατικὸν δυνατόν τι) ἐν ἐτέρῳ ἢ ἢ ἕτερον, ἓνα δ' ἐὰν ἔχη
τι αὐτοῦ ἄλλο δύναμιν τοιαύτην, ἓνα δ' ἐὰν ἔχη μεταβάλ- 10
λειν ἐφ' ὅτιον δύναμιν, εἴτ' ἐπὶ τὸ χειρόν εἴτ' ἐπὶ τὸ βέλ-
τιον (καὶ γὰρ τὸ φθειρόμενον δοκεῖ δυνατόν εἶναι φθείρε-
σθαι, ἢ οὐκ ἂν φθαρῆναι εἰ ἦν ἀδύνατον· νῦν δὲ ἔχει τινὰ
διάθεσιν καὶ αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τοῦ τοιούτου πάθους· ὅτε μὲν 5
δὴ τῷ ἔχειν τι δοκεῖ, ὅτε δὲ τῷ ἐστερηθῆναι τοιούτον εἶναι· εἰ
δ' ἢ στέρησις ἐστὶν ἕξις πως, πάντα τῷ ἔχειν ἂν εἴη τι,

μόνο ἂν ἡ μεταβολὴ γίνεται πρὸς τὸ καλύτερο. Δύναμη λέγε-
ται ἀκόμα ἢ ἱκανότητα νὰ ἐπιτελοῦμε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα καλῶς
ἢ κατὰ τὴν προαίρεσίν μας. Γιατὶ καμμιά φορά, – αὐτοὶ ποὺ
μποροῦν ἀπλῶς νὰ περπατήσουν ἢ νὰ μιλήσουν, χωρὶς νὰ
μποροῦν αὐτὸ νὰ τὸ πρᾶξουν ὅπως θὰ ἐπιθυμοῦσαν, λέμε ὅτι
δὲν μποροῦν νὰ βαδίσουν ἢ νὰ μιλήσουν. Τὸ ἴδιο καὶ στίς πε-
ριπτώσεις ποὺ πάσχουν κάτι.

Ἐπίσης δύναμη λέγονται ὅλες οἱ καταστάσεις κατὰ τίς
ὁποῖες τὰ πράγματα γενικὰ δὲν παθαίνουν τίποτε ἢ εἶναι
ἀμετάβλητα ἢ δὲν μεταβάλλονται εὐκολα στὸ χειρότερο.
Γιατὶ τὰ πράγματα σπάζουν καὶ συντρίβονται καὶ κάμπτο-
νται καὶ γενικὰ φθείρονται ὄχι ἀπὸ δύναμη ἀλλὰ ἀπὸ ἀδύνα-
μία κι' ἀπὸ ἔλλειψη κάποιου πράγματος. Καὶ τὰ πράγματα
δὲν παθαίνουν τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἂν ὑπόκεινται μὲ δυ-
σκολία σὲ αὐτὴ τὴν διαδικασίᾳ, γιατί ἔχουν μιὰ δύναμη καὶ
μποροῦν καὶ βρίσκονται σὲ μιὰ ὁρισμένη κατάστασι. Ἐπειδὴ
ἡ δύναμη λέγεται μὲ ὅλες αὐτὲς τίς ἔννοιες, καὶ τὸ δυνατό θὰ
εἶναι αὐτὸ ποὺ περιέχει μιὰ πηγὴ κινήσεως ἢ μεταβολῆς (για-
τί καὶ τὸ στατικὸν εἶναι δυνατό ὑπὸ μιὰ ἔννοια), ἡ ὁποία βρί-
σκεται σὲ ἄλλο πρᾶγμα ἢ στὸ ἴδιο ἀλλὰ ὡς κάτι ἄλλο. 1019β
Τὸ δυνατό λέγεται καὶ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχει μιὰ δύναμη
αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Κι ἀκόμα μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχει τὴν δύναμη
νὰ μεταβάλῃ τὰ πράγματα πρὸς ὁποιαδήποτε κατάστασι, ἢ
πρὸς τὸ χειρότερο ἢ πρὸς τὸ καλύτερο. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ φθεί-
ρεται, φαίνεται ὅτι εἶναι ἱκανὸ νὰ φθαρῇ, ἢ ἂν ἦταν ἀδύ-
νατο, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ φθαρῇ. Ἀλλὰ τώρα ἔχει κάποια
διάθεσι καὶ αἰτία καὶ ἀρχὴ ποὺ τὸ ὁδηγεῖ στὴν φθορά. Καὶ
φαίνεται τέτοιο ἄλλοτε γιατί ἔχει κάτι καὶ ἄλλοτε γιατί στε-
ρεῖται αὐτὸ τὸ κάτι. Τώρα, ἂν ἡ στέρησις εἶναι μιὰ κατάστασι
ἢ ἔξις, τότε τὸ κάθε τι θὰ εἶναι δυνατό μὲ τὸ νὰ ἔχη κάτι. [ᾧστε
ἓνα πρᾶγμα εἶναι δυνατό, μὲ τὸ νὰ ἔχη μιὰ ὁρισμένη ἔξις ἢ

εἰ δὲ μή, [τῷ τε ἔχειν ἕξιν τινὰ καὶ ἀρχὴν ἐστὶ δυνατόν] ὁμω-
 νύ-
 μως, ὥστε τῷ τε ἔχειν ἕξιν τινὰ καὶ ἀρχὴν ἐστὶ δυνατόν καὶ τῷ
 ἔχειν τὴν τούτου στέρησιν, εἰ ἐνδέχεται “ἔχειν” στέρησιν). ἕνα δὲ 10
 τῷ μὴ ἔχειν αὐτοῦ δύναμιν ἢ ἀρχὴν ἄλλο ἢ τὸ ἄλλο φθαρτικὴν. ἔτι
 δὲ ταῦτα πάντα ἢ τῷ μόνον ἂν συμβῆναι γενέσθαι ἢ μὴ γενέ-
 σθαι, ἢ τῷ καλῶς. καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀψύχοις ἐνεστὶν ἡ τοιαύτη
 δύναμις, οἷον ἐν τοῖς ὀργάνοις· τὴν μὲν γὰρ δύνασθαί φασι
 φθέγγεσθαι λύραν, τὴν δ’ οὐδέν, ἂν ἢ μὴ εὐφωγός. ἀδυνα- 15
 μία δὲ ἐστὶ στέρησις δυνάμεως καὶ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς
 οἷα εἴρηται, ἢ ὅλως ἢ τῷ πεφυκότι ἔχειν, ἢ καὶ ὅτε
 πέφυκεν ἤδη ἔχειν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἂν φαῖεν ἀδύνατον εἶναι
 γεννᾶν παῖδα καὶ ἄνδρα καὶ εὐνοῦχον. ἔτι δὲ καθ’ ἑκατέραν
 δύναμιν ἔστιν ἀδυναμία ἀντικειμένη, τῇ τε μόνον κινητικῇ 20
 καὶ τῇ καλῶς κινητικῇ. καὶ ἀδύνατα δὲ τὰ μὲν κατὰ τὴν
 ἀδυναμίαν ταύτην λέγεται, τὰ δὲ ἄλλον τρόπον [οἷον] δυ-
 νατόν τε καὶ ἀδύνατον, ἀδύνατον μὲν οὐ τὸ ἐναντίον ἐξ
 ἀνάγκης ἀληθές (οἷον τὸ τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι
 ἀδύνατον ὅτι ψεῦδος τὸ τοιοῦτον, οὐ τὸ ἐναντίον οὐ μόνον ἀλη- 25
 θές ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη †ἀσύμμετρον εἶναι· τὸ ἄρα σύμ-
 μετρον οὐ μόνον ψεῦδος ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνάγκης ψεῦδος). τὸ δ’
 ἐναντίον τούτῳ, [τὸ] δυνατόν, ὅταν μὴ ἀναγκαῖον ἢ τὸ ἐναν-
 τίον ψεῦδος εἶναι, οἷον τὸ καθῆσθαι ἄνθρωπον δυνατόν· οὐ

ἀρχὴ καὶ μὲ τὸ νὰ ἔχῃ τὴν στέρηση αὐτῆς, ἂν μπορεῖ νὰ ἔχῃ
 στέρηση]. Καὶ ἂν ἡ στέρηση δὲν εἶναι ὑπὸ μιᾷ ἔννοια ἕξι, ὁ
 ὅρος δυνατός εἶναι ἰσοδύναμος. Ὡστε ἕνα πρᾶγμα εἶναι δυ-
 νατό, ἂν οὔτε ἕνα ἄλλο πρᾶγμα οὔτε αὐτὸ τὸ ἴδιο ὥς κἀτι
 ἄλλο δὲν περιέχει μιὰ δύναμη ἢ μιὰ ἀρχὴ πού νὰ τὸ καταστρέ-
 φῃ. Ὅλα αὐτὰ τὰ πρᾶγματα εἶναι δυνατὰ ἢ γιατί μποροῦν
 ἀπλῶς νὰ συμβοῦν ἢ νὰ μὴ συμβοῦν ἢ γιατί μποροῦν νὰ γί-
 νουν καλῶς. Καὶ πράγματι, στὰ ἄψυχα ὑπάρχει αὐτὴ ἡ δύνα-
 μη, ἐπὶ παραδείγματι στὰ ὄργανα. Γιατί λένε ὅτι μιὰ λύρα
 μπορεῖ νὰ παίξῃ ὥραϊα καὶ μιὰ ἄλλη νὰ μὴν παίξῃ καθόλου,
 ἂν δὲν εἶναι καλὰ τονισμένη.

Ἀδυναμία εἶναι ἡ στέρηση δυνάμεως, ἕνα εἶδος καταλύσε-
 ως τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ὅπως τὴν περιγράψαμε, ἢ γενικὰ ἢ στὴν
 περίπτωσιν πού ἕνα πρᾶγμα ἔχει αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ἐκ φύσεως.
 Γιατί δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι ἀδύναμος κατὰ τὸν
 ἴδιον τρόπο νὰ γεννήσῃ ἕνα παιδί, ἕνας ἄνδρας καὶ ἕνας
 εὐνοῦχος. Κι ἀκόμα ὑπάρχει μιὰ ἀδυναμία πού ἀνταποκρί-
 νεται σὲ κάθε εἶδος δυνάμεως, καὶ στὴν ἰκανότητα κινήσεως
 ἀλλὰ καὶ στὴν ἰκανότητα ἐπιτυχοῦς κινήσεως.

Μερικὰ πρᾶγματα λέγονται ἀδύνατα μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια
 τῆς ἀδυναμίας, ἀλλὰ ὅμως λέγονται ὑπὸ ἄλλῃ ἔννοια, ὅπως
 εἶναι τὸ δυνατό [νὰ γίνῃ] καὶ τὸ ἀδύνατο [νὰ γίνῃ]. Ἀδύνατο
 σημαίνει αὐτὸ πού τὸ ἀντίθετό του εἶναι κατ’ ἀνάγκη ἀληθι-
 νό. Ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι ἀδύνατο ἢ διαγώνιος ἐνὸς τε-
 τραγώνου νὰ εἶναι σύμμετρον μὲ τὴν πλευρὴν, γιατί ἕνα τέτοιο
 πρᾶγμα εἶναι ψεῦδος, ἐνῶ τὸ ἀντίθετό του δὲν εἶναι μόνο
 ἀληθές, ἀλλὰ καὶ ἀναπόφευκτο. Ὡστε τὸ νὰ εἶναι σύμμετρος
 εἶναι ὄχι μόνο ψεῦδος, ἀλλὰ ἕνα ἀναγκαῖο ψεῦδος. Τὸ δὲ
 ἀντίθετο τοῦ ἀδυνάτου, δηλ. τὸ δυνατό [νὰ συμβῇ] εἶναι ὅταν
 τὸ ἀντίθετό του δὲν εἶναι ἕνα ἀναγκαῖο ψεῦδος, ὅπως ἐπὶ πα-
 ραδείγματι, εἶναι δυνατό νὰ καθῇ ἕνας ἄνθρωπος, γιατί

γὰρ ἐξ ἀνάγκης τὸ μὴ καθῆσθαι ψεῦδος. τὸ μὲν οὖν δυνα- 30
τὸν ἓνα μὲν τρόπον, ὥσπερ εἴρηται, τὸ μὴ ἐξ ἀνάγκης ψευ-
δος σημαίνει, ἓνα δὲ τὸ ἀληθές [εἶναι], ἓνα δὲ τὸ ἐνδεχό-
μενον ἀληθές εἶναι. κατὰ μεταφορὰν δὲ ἢ ἐν γεωμετρίᾳ
λέγεται δύναμις. ταῦτα μὲν οὖν δυνατὰ οὐ κατὰ δύνα-
μιν· τὰ δὲ λεγόμενα κατὰ δυνάμιν πάντα λέγεται πρὸς 35
τὴν πρώτην μίαν· αὕτη δ' ἐστὶν ἀρχὴ μεταβολῆς ἐν ἄλλῳ 1020^a
ἢ ἢ ἄλλο. τὰ γὰρ ἄλλα λέγεται δυνατὰ τῷ τὰ μὲν ἔχειν
αὐτῶν ἄλλο τι τοιαύτην δυνάμιν τὰ δὲ μὴ ἔχειν· τὰ δὲ
ὠδὶ ἔχειν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἀδύνατα. ὥστε ὁ κύριος ὅρος
5 τῆς πρώτης δυνάμεως ἂν εἴη ἀρχὴ μεταβλητικὴ ἐν ἄλλῳ
ἢ ἢ ἄλλο.

Ποσὸν λέγεται τὸ διαιρετὸν εἰς ἐνυπάρχοντα ὧν [ἐκά- 13
τερον ἢ] ἕκαστον ἐν τι καὶ τότε τι πέφυκεν εἶναι. πλήθος
μὲν οὖν ποσόν τι εἰς ἀριθμητὸν ἢ, μέγεθος δὲ ἂν μετρητὸν
10 ἢ. λέγεται δὲ πλήθος μὲν τὸ διαιρετὸν δυνάμει εἰς μὴ συν-
εχῇ, μέγεθος δὲ τὸ εἰς συνεχῇ· μεγέθους δὲ τὸ μὲν ἐφ' ἐν
συνεχῆς μήκος τὸ δ' ἐπὶ δύο πλάτος τὸ δ' ἐπὶ τρία βάθος.

δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκη ψεῦδος τὸ νὰ μὴ μπορῇ νὰ καθῆσθαι. Τὸ
δυνατό, λοιπόν, ὑπὸ μία ἔννοια σημαίνει, ὅπως εἴπαμε, αὐτὸ
ποῦ δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκη ψεῦδος. Ὑπὸ μιᾷ ἄλλῃ ἔννοια, ση-
μαίνει αὐτὸ ποῦ εἶναι ἀληθές. Καὶ ὑπὸ μιᾷ ἄλλῃ, σημαίνει
αὐτὸ ποῦ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινό. Ἡ «δύναμη» στὴν γεωμε-
τρία λέγεται κατὰ μεταφορά. 1020a Αὐτὲς εἶναι οἱ ἔννοιες
τοῦ δυνατοῦ ποῦ δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν δύναμη. Οἱ
ἄλλες ποῦ ἀνταποκρίνονται ὅλες σὲ αὐτὴν ἀναφέρονται στὴν
πρώτη σημασία, δηλ. τὴν δύναμη ὡς πηγὴ μεταβολῆς ποῦ
ὑπάρχει σὲ κάτι ἄλλο κι' ὅχι σὲ αὐτὸ ποῦ λαβαίνει χώρα ἡ με-
ταβολὴ ἢ στοῦ ἴδιο πράγματος, σὰν κάτι ἄλλο ὅμως. Ἄλλα πράγ-
ματα λέγονται ὅτι εἶναι δυνατά, γιατί κάτι ἔχει μιὰ δύναμη
πάνω σὲ αὐτά, ἄλλα γιατί δὲν ἔχει αὐτὴ τὴν δύναμη καὶ ἄλλα
γιατί τὴν ἔχει μὲ ἓναν ὁρισμένο τρόπο. Κατὰ παρόμοιο τρό-
πο χρησιμοποιεῖται καὶ ὁ ὅρος ἀδύνατο. Ὡστε ἡ κύρια σημα-
σία τῆς δυνάμεως στὴν ἀρχικὴ τῆς ἔννοια, εἶναι μιὰ ἀρχὴ ποῦ
παράγει μεταβολὴ ποῦ ὑπάρχει σὲ κάτι ἄλλο παρὰ σὲ αὐτὸ
στοῦ ὁποῖο συνετελεῖται ἡ μεταβολή, ἢ στοῦ ἴδιο πράγματος, ἀλλὰ
σὰν κάτι ἄλλο.

Ποσὸν λέγεται αὐτὸ ποῦ μπορεῖ νὰ διαιρεθῇ στὰ συστατικά
του μέρη, καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκ φύσεως κάτι τὸ ἀδιαί-
ρετο. Ἐνα εἶδος ποσοῦ εἶναι καὶ τὸ πλήθος ποῦ μπορεῖ νὰ
ἀριθμηθῇ. Ἐνῶ εἶναι ἓνα εἶδος μεγέθους, ἂν μπορεῖ νὰ με-
τρηθῇ. Πλήθος λέγεται αὐτὸ ποῦ μπορεῖ νὰ διαιρεθῇ σὲ μὴ συ-
νεχῇ μέρη, καὶ μέγεθος λέγεται αὐτὸ ποῦ μπορεῖ νὰ διαιρεθῇ
σὲ συνεχῇ μέρη. Τώρα ἀπὸ τὰ εἶδη τοῦ μεγέθους, αὐτὸ ποῦ
εἶναι συνεχές πρὸς μιὰ κατεύθυνση εἶναι τὸ μήκος, πρὸς δύο
κατευθύνσεις εἶναι τὸ πλάτος, καὶ πρὸς τρεῖς κατευθύνσεις
εἶναι τὸ βάθος. Κι ἀπὸ αὐτά, τὸ πλήθος, ὅταν εἶναι ὁρισμένο,

τούτων δὲ πλήθος μὲν τὸ πεπερασμένον ἀριθμὸς μήκος δὲ γραμμὴ πλάτος δὲ ἐπιφάνεια βάθος δὲ σῶμα. ἔτι τὰ
 15 μὲν λέγεται καθ' αὐτὰ ποσὰ ἅττα, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς οἶον ἢ μὲν γραμμὴ ποσὸν τι καθ' ἑαυτό, τὸ δὲ μουσικὸν κατὰ συμβεβηκός. τῶν δὲ καθ' αὐτὰ τὰ μὲν κατ' οὐσίαν ἐστίν, οἶον ἢ γραμμὴ ποσὸν τι (ἐν γὰρ τῷ λόγῳ τῷ τί ἐστι λέγοντι τὸ ποσὸν τι ὑπάρχει), τὰ δὲ πάθη καὶ ἕξεις
 20 τῆς τοιαύτης ἐστὶν οὐσίας, οἶον τὸ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον, καὶ μακρὸν καὶ βραχύ, καὶ πλατὺ καὶ στενόν, καὶ βαθὺ καὶ ταπεινὸν [καὶ βαρὺ καὶ κοῦφον] καὶ τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα. ἔστι δὲ καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν καὶ μείζον καὶ ἔλαττον, καὶ καθ' αὐτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα λεγόμενα, τοῦ
 25 ποσοῦ πάθη καθ' αὐτά· μεταφέρεται μέντοι καὶ ἐπ' ἄλλα ταῦτα τὰ ὀνόματα. τῶν δὲ κατὰ συμβεβηκὸς λεγομένων ποσῶν τὰ μὲν οὕτως λέγεται ὥσπερ ἐλέχθη ὅτι τὸ μουσικὸν ποσὸν καὶ τὸ λευκὸν τῷ εἶναι ποσὸν τι ᾧ ὑπάρχουσι, τὰ δὲ ὡς κίνησις καὶ χρόνος· καὶ γὰρ ταῦτα πόσ' ἅττα λέγεται
 30 καὶ συνεχῇ τῷ ἐκεῖνα διαιρετὰ εἶναι ὧν ἐστὶ ταῦτα πάθη. λέγω δὲ οὐ τὸ κινούμενον ἀλλ' ὃ ἐκινήθη· τῷ γὰρ ποσὸν εἶναι ἐκεῖνο καὶ ἡ κίνησις ποσὴ, ὃ δὲ χρόνος τῷ ταύτην.
 [Τὸ] ποιὸν λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ἢ διαφορὰ τῆς οὐσίας, 14 οἶον ποιόν τι ἄνθρωπος ζῶον ὅτι δίπουν, ἵππος δὲ τετράπουν,

εἶναι ἀριθμὸς, τὸ μήκος εἶναι γραμμὴ, τὸ πλάτος εἶναι ἐπιφάνεια καὶ τὸ βάθος εἶναι σῶμα.

Ἐπίσης, μερικὰ πράγματα λέγονται ὅτι εἶναι οὐσιαστικῶς ποσοτικά, ἄλλα μόνο συμπτωματικά, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἡ γραμμὴ εἶναι οὐσιαστικῶς, ἐνῶ ἡ ἔννοια «μορφωμένος» εἶναι μόνο συμπτωματικῶς ποσοτική. Κι ἀπὸ τὴν κατηγορία τῶν πρώτων, ἄλλα εἶναι ποσοτικά στὴν οὐσία τους, ὅπως ἡ γραμμὴ (γιατί ὁρίζεται σὰν μιὰ μορφὴ ποσοῦ), καὶ ἄλλα εἶναι γνωρίσματα τῆς οὐσίας αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἐπὶ παραδείγματι τὸ πολὺ καὶ τὸ λίγο, καὶ τὸ μακρὸ καὶ τὸ βραχύ, καὶ τὸ πλατὺ καὶ τὸ στενόν, καὶ τὸ βαθὺ καὶ τὸ χαμηλό, καὶ τὸ βαρὺ καὶ τὸ ἐλαφρὸ καὶ τὰ παρόμοια. Ἐπὶ πλέον τὸ «μεγάλο» καὶ τὸ «μικρό» καὶ τὸ «μεγαλύτερο» καὶ τὸ «μικρότερο» εἴτε χρησιμοποιοῦνται ἀπόλυτα εἴτε σχετικὰ τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο, εἶναι οὐσιαστικὰ γνωρίσματα τοῦ ποσοῦ. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα χρησιμοποιοῦνται καὶ μεταφορικὰ γιὰ ἄλλα πράγματα. Ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ λέγονται ποσὰ συμπτωματικῶς, ἄλλα λέγονται ἔτσι μὲ τὴν ἔννοια ποὺ εἴπαμε παραπάνω γιὰ τὸ «μορφωμένος» ἢ τὸ «λευκός», γιατί τὸ ὑποκείμενο στὸ ὁποῖο ἀνήκουν συμβαίνει νὰ εἶναι ποσό. Ἀλλὰ πάλι λέγονται μὲ τὴν ἔννοια ποὺ λέγεται ἡ κίνησις καὶ ὁ χρόνος. Γιατί αὐτὰ λέγονται ὅτι εἶναι ὑπὸ μιὰ ἔννοια ποσὰ καὶ συνεχῇ, γιατί τὰ ὑποκείμενα στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἶναι διαιρετὰ. Ἐννοῶ ὅχι τὸ πρᾶγμα ποὺ κινεῖται, ἀλλὰ ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο συντελέστηκε ἡ κίνησις. Ἐπειδὴ ἐκεῖνο εἶναι ποσό καὶ ἡ κίνησις εἶναι ποσοτική καὶ ἐπειδὴ ἡ κίνησις εἶναι ποσοτική, εἶναι ἐπίσης καὶ ὁ χρόνος.

Ποιὸν ὑπὸ μιὰ ἔννοια λέγεται ἢ διαφορὰ τῆς οὐσίας, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο μιᾶς ὁρισμένης ποιότητος γιατί εἶναι δίπουν, ἐνῶ ὁ ἵππος εἶναι τετράπουν. Καὶ

35 καὶ κύκλος ποιόν τι σχῆμα ὅτι ἀγώνιον, ὡς τῆς διαφορᾶς
 1020^b τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ποιότητος οὐσης.—ἓνα μὲν δὴ τρόπον
 τοῦτον λέγεται ἡ ποιότης [διαφορὰ οὐσίας], ἓνα δὲ ὡς τὰ ἀκί-
 νητα καὶ τὰ μαθηματικά, ὥσπερ οἱ ἀριθμοὶ ποιοῖ τινες,
 οἷον οἱ σύνθετοι καὶ μὴ μόνον ἐφ' ἓν ὄντες ἀλλ' ὡν μίμημα
 5 τὸ ἐπίπεδον καὶ τὸ στερεόν (οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ ποσάκεις ποσοὶ ἢ
 ποσάκεις ποσάκεις ποσοὶ), καὶ ὅλως ὁ παρὰ τὸ ποσὸν ὑπάρ-
 χει ἐν τῇ οὐσίᾳ· οὐσία γὰρ ἐκάστου τὸ ἄπαξ, οἷον τῶν ἐξ οὐχ
 ὁ δις ἢ τρις εἰσὶν ἀλλ' ὁ ἄπαξ· ἐξ γὰρ ἄπαξ ἐξ. ἔτι ὅσα
 πάθη τῶν κινουμένων οὐσιῶν, οἷον θερμότης καὶ ψυχρότης,
 καὶ λευκότης καὶ μελανία, καὶ βαρύτης καὶ κουφότης, καὶ 10
 ὅσα τοιαῦτα, καθ' ἃ λέγονται καὶ ἀλλοιοῦσθαι τὰ σώματα
 μεταβαλλόντων. ἔτι κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν καὶ ὅλως τὸ
 κακὸν καὶ ἀγαθόν. σχεδὸν δὴ κατὰ δύο τρόπους λέγοιτ' ἂν
 τὸ ποιόν, καὶ τούτων ἓνα τὸν κυριώτατον· πρώτη μὲν γὰρ
 ποιότης ἡ τῆς οὐσίας διαφορὰ (ταύτης δὲ τι καὶ ἡ ἐν τοῖς 15
 ἀριθμοῖς ποιότης μέρος· διαφορὰ γάρ τις οὐσιῶν, ἀλλ' ἡ οὐ
 κινουμένων ἢ οὐχ ἢ κινούμενα), τὰ δὲ <τὰ> πάθη τῶν κινουμένων
 ἢ κινούμενα, καὶ αἱ τῶν κινήσεων διαφοραί. ἀρετὴ δὲ καὶ
 κακία τῶν παθημάτων μέρος τι· διαφορὰς γὰρ δηλοῦσι τῆς
 κινήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας, καθ' ἃς ποιοῦσιν ἢ πάσχουσι κα- 20

ὁ κύκλος εἶναι σχῆμα μιᾶς ὁρισμένης ποιότητος, 1020^b γιατί
 δὲν ἔχει γωνίες, πρᾶγμα ποὺ δείχνει ὅτι ἡ διαφορὰ κατὰ τὴν
 οὐσία εἶναι ποιότητα. Ὑπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν μιὰ ἔννοια, ἡ
 ποιότητα εἶναι διαφορὰ τῆς οὐσίας. Ὑπὸ μιὰ ἄλλη ὁμως
 ἔννοια χρησιμοποιεῖται, ὅπως τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μαθηματι-
 κά, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι οἱ ἀριθμοὶ εἶναι κάποια ποιότητα,
 ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι σύνθετοι καὶ παριστάνονται
 γεωμετρικὰ ὄχι μὲ μιὰ γραμμὴ, ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα ἐπίπεδο ἢ στε-
 ρεὸ (αὐτὰ εἶναι προϊόντα δυὸ ἢ καὶ τριῶν σχετικῶν παραγό-
 ντων) καὶ γενικὰ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει στὴν οὐσία πέρα ἀπὸ
 τὴν ποσότητα. Γιατί ἡ οὐσία κάθε ἀριθμοῦ εἶναι αὐτὸ ποὺ χω-
 ράει σὲ αὐτὸν μιὰ φορὰ. Ἐπὶ παραδείγματι, τοῦ ἀριθμοῦ ἐξ ἡ
 οὐσία δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ χωράει δυὸ ἢ τρεῖς φορές, ἀλλὰ
 αὐτὸ ποὺ χωράει μιὰ φορὰ. Γιατί τὸ ἐξ εἶναι μιὰ φορὰ ἐξ.
 Ἐπίσης ποιόν εἶναι ὅλα τὰ πάθη [ἀλλοιώσεις] τῶν οὐσιῶν
 κατὰ τὴν κίνησή τους, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἡ θερμότητα
 καὶ ἡ ψυχρότητα, ἡ λευκότητα καὶ ἡ μαυρίλα, ἡ βαρύτητα καὶ
 ἡ ἐλαφρότητα, καὶ τὰ παρόμοια. Ἐπίσης ὁ ὅρος ποιόν χρησι-
 μοποιεῖται καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία καὶ γε-
 νικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Σχεδὸν κατὰ δύο τρόπους χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος ποιόν,
 κι' ἀπὸ αὐτοὺς ὁ ἓνας εἶναι ὁ κυριώτερος. Ποιότητα μὲ τὴν
 πρωταρχικὴ ἔννοια εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς οὐσίας. Μὲ αὐτὴν
 τὴν ἔννοια νοεῖται καὶ ἡ ποιότητα τῶν ἀριθμῶν, γιατί εἶναι
 διαφορὰ τῶν οὐσιῶν, ἀλλὰ πραγμάτων ποὺ ἢ δὲν κινοῦνται ἢ
 δὲν κινοῦνται κατὰ ἓναν ὁρισμένο τρόπο. Ἐπειτα ὑπάρχουν
 τὰ πάθη [οἱ ἀλλοιώσεις] πραγμάτων ποὺ κινοῦνται μὲ ἓναν
 ὁρισμένο τρόπο καὶ οἱ διαφορὲς τῶν κινήσεων. Ἡ ἀρετὴ καὶ
 ἡ κακία εἶναι μέρος αὐτῶν τῶν ἀλλοιώσεων, γιατί φανερώ-
 νουν διαφορὲς τῆς κινήσεως ἢ τῆς ἐνεργείας, σύμφωνα μὲ τὶς
 ὁποῖες τὰ πράγματα ποὺ βρίσκονται ἐν κινήσει ἐνεργοῦν ἢ

λῶς ἢ φαύλως τὰ ἐν κινήσει ὄντα· τὸ μὲν γὰρ ὡδὶ δυνάμενον κινεῖσθαι ἢ ἐνεργεῖν ἀγαθὸν τὸ δ' ὡδὶ καὶ ἐναντίως μοχθηρόν. μάλιστα δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν σημαίνει τὸ ποιοῦν ἐπὶ τῶν ἐμφύχων, καὶ τούτων μάλιστα ἐπὶ τοῖς ἔχουσι προαίρεσιν.

- 25
15 Πρὸς τι λέγεται τὰ μὲν ὡς διπλάσιον πρὸς ἡμισυ καὶ τριπλάσιον πρὸς τριτημόριον, καὶ ὅλως πολλαπλάσιον πρὸς πολλοστημόριον καὶ ὑπερέχον πρὸς ὑπερεχόμενον· τὰ δ' ὡς τὸ θερμαντικὸν πρὸς τὸ θερμαντὸν καὶ τὸ τμητικὸν πρὸς τὸ τμητόν, καὶ ὅλως τὸ ποιητικὸν πρὸς τὸ παθητικόν· τὰ δ' 30 ὡς τὸ μετρητὸν πρὸς τὸ μέτρον καὶ ἐπιστητὸν πρὸς ἐπιστήμην καὶ αἰσθητὸν πρὸς αἴσθησιν. λέγεται δὲ τὰ μὲν πρῶτα κατ' ἀριθμὸν ἢ ἀπλῶς ἢ ὠρισμένως, πρὸς αὐτοὺς ἢ πρὸς ἓν (οἶον τὸ μὲν διπλάσιον πρὸς ἓν ἀριθμὸς ὠρισμένος, τὸ δὲ πολλαπλάσιον κατ' ἀριθμὸν πρὸς ἓν, οὐχ ὠρισμένον δέ, οἶον τόνδε 35 ἢ τόνδε· τὸ δὲ ἡμιόλιον πρὸς τὸ ὑφημιόλιον κατ' ἀριθμὸν πρὸς 1021^a ἀριθμὸν ὠρισμένον· τὸ δ' ἐπιμόριον πρὸς τὸ ὑπεπιμόριον κατ' ἀριθμὸν ὠρισμένον· τὸ δ' ἐπιμόριον πρὸς τὸ ὑπεπιμόριον κατ' ἀριθμὸν ὠρισμένον, ὥσπερ τὸ πολλαπλάσιον πρὸς τὸ ἓν· τὸ δ' ὑπερέχον πρὸς τὸ ὑπερεχόμενον ὅλως ἀόριστον κατ' ἀριθμὸν·

πάσχουν καλὰ ἢ κακὰ. Αὐτὸ δηλ. ποὺ μπορεῖ νὰ κινῆται ἢ νὰ ἐνεργῇ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, εἶναι ἀγαθόν, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐνεργῇ κατ' ἄλλον τρόπο καὶ μάλιστα ἀντίθετο, εἶναι κακόν. Ἡ ποιότητα ἀναφέρεται εἰδικὰ στοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ στὴν περίπτωση τῶν ἐμφύχων καὶ εἰδικότερα σὲ αὐτὰ ποὺ ἔχουν ἐλευθερία βουλήσεως.

15

Σχετικὰ ὀνομάζονται τὰ πράγματα μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὸ διπλάσιο εἶναι σχετικὸ πρὸς τὸ μισό καὶ τὸ τριπλάσιο πρὸς τὸ ἓνα τρίτο, καὶ γενικὰ τὸ πολλαπλάσιο πρὸς τὸ πολλοστημόριο καὶ τὸ ὑπερέχον πρὸς τὸ περιεχόμενο. Λέγονται ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ πρᾶγμα ποὺ θερμαίνει ἢ τέμνει, εἶναι σχετικὸ πρὸς αὐτὸ ποὺ θερμαίνεται, ἢ τέμνεται, καὶ γενικὰ αὐτὸ ποὺ ἐνεργεῖ εἶναι σχετικὸ πρὸς αὐτὸ ποὺ πάσχει. Λέγονται ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὸ μετρητὸ [τὸ ἀντικείμενο ποὺ μπορεῖ νὰ μετρηθῇ] εἶναι σχετικὸ μὲ τὸ μέτρο καὶ αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ γνωσθῇ εἶναι σχετικὸ μὲ τὴν γνώση καὶ τὸ αἰσθητὸ μὲ τὴν αἴσθηση.

Μὲ τὴν πρώτη ἔννοια λέγονται σχετικὰ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ ἢ ἀπλᾶ μὲ μιὰ ὀρισμένη σχέση πρὸς τοὺς ἀριθμοὺς ἢ πρὸς τὸ ἓνα. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ διπλάσιο εἶναι ἓνας ὀρισμένος ἀριθμὸς σὲ σχέση πρὸς τὸ ἓνα, ἐνῶ τὸ πολλαπλάσιο εἶναι μιὰ ἀριθμητικὴ σχέση πρὸς τὴ μονάδα, ὅχι ὁμως καθορισμένη σχέση, ὅπως αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο. 1021a Ἡ σχέση αὐτοῦ ποὺ εἶναι μιάμιση φορὰ ἐνὸς πράγματος πρὸς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶναι μιὰ καθορισμένη ἀριθμητικὴ σχέση πρὸς ἓναν ἀριθμό. Καὶ τὸ πολλαπλάσιο τοῦ $n+1$: n ἐνὸς πράγματος εἶναι μιὰ ἀόριστη σχέση, ὅπως τὸ πολλαπλάσιο εἶναι μιὰ ἀόριστη σχέση πρὸς τὴν μονάδα. Καὶ ἡ σχέση αὐτοῦ ποὺ ὑπερέχει πρὸς αὐτὸ ποὺ ὑπερέχεται εἶναι τελείως ἀόριστη ἀριθμητικά, γιατί ὁ ἀριθ-

ὁ γὰρ ἀριθμὸς σύμμετρος, κατὰ μὴ συμμέτρου δὲ ἀριθμὸς οὐ λέγεται, τὸ δὲ ὑπερέχον πρὸς τὸ ὑπερεχόμενον τοσοῦτόν τέ ἐστι καὶ ἔτι, τοῦτο δ' ἀόριστον· ὁπότερον γὰρ ἔτυχεν ἐστίν, ἢ ἴσον ἢ οὐκ ἴσον· ταῦτά τε οὖν τὰ πρὸς τι πάντα κατ' ἀριθμὸν λέγεται καὶ ἀριθμοῦ πάθη, καὶ ἔτι τὸ ἴσον καὶ
 10 ὅμοιον καὶ ταῦτό κατ' ἄλλον τρόπον (κατὰ γὰρ τὸ ἐν λέγεται πάντα, ταῦτά μὲν γὰρ ὧν μία ἢ οὐσία, ὅμοια δ' ὧν ἢ ποιότης μία, ἴσα δὲ ὧν τὸ ποσὸν ἐν· τὸ δ' ἐν τοῦ ἀριθμοῦ ἀρχὴ καὶ μέτρον, ὥστε ταῦτα πάντα πρὸς τι λέγεται κατ' ἀριθμὸν μὲν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον)· τὰ δὲ
 15 ποιητικὰ καὶ παθητικὰ κατὰ δύναμιν ποιητικὴν καὶ παθητικὴν καὶ ἐνεργείας τὰς τῶν δυνάμεων, οἷον τὸ θερμαντικὸν πρὸς τὸ θερμαντὸν ὅτι δύναται, καὶ πάλιν τὸ θερμαῖνον πρὸς τὸ θερμαινόμενον καὶ τὸ τέμνον πρὸς τὸ τεμνόμενον ὡς ἐνεργοῦντα. τῶν δὲ κατ' ἀριθμὸν οὐκ εἰσὶν ἐνέργειαι ἀλλ'
 20 ἢ ὅν τρόπον ἐν ἐτέροις εἴρηται· αἱ δὲ κατὰ κίνησιν ἐνέργειαι οὐχ ὑπάρχουσιν. τῶν δὲ κατὰ δύναμιν καὶ κατὰ χρόνους ἤδη λέγονταί <τινα> πρὸς τι οἷον τὸ πεποιηκὸς πρὸς τὸ πεποιημένον καὶ τὸ ποιῆσον πρὸς τὸ ποιηθισόμενον. οὕτω γὰρ καὶ πατήρ υἱοῦ λέγεται πατήρ· τὸ μὲν γὰρ πεποιηκὸς τὸ δὲ πεπονθὸς

μὸς εἶναι σύμμετρος καὶ δὲν ἀποδίδεται ὡς γνώρισμα σὲ ἀσύμμετρο πρᾶγμα. Καὶ τὸ ὑπερέχον σὲ σχέση πρὸς τὸ ὑπερεχόμενον εἶναι τόσο περισσότερο καὶ κάτι ἀκόμη. Κι αὐτὸ τὸ κάτι ἀκόμα εἶναι ἀόριστο, γιατί εἶναι ἀδιάφορο ἂν εἶναι ἴσο ἢ ἄνισο πρὸς τὸ τόσο περισσότερο. Ὡστε ὅχι μόνο ὅλ' αὐτὰ λέγονται πράγματα σχετικὰ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὸ ἴσο καὶ τὸ ὅμοιο καὶ τὸ ἴδιο, μολονότι μὲ ἕναν ἄλλον τρόπο. Γιατί ὅλες αὐτὲς οἱ ἔννοιες χρησιμοποιοῦνται σχετικὰ πρὸς τὸ ἓνα. Τὰ πράγματα λέγονται τὰ ἴδια, ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ οὐσία εἶναι μία, ὅμοια λέγονται ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ ποιότητα εἶναι μία, καὶ ἴσα ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ ποσότητα εἶναι μία. Τὸ ἓνα λοιπὸν εἶναι ἡ ἀρχὴ [ἀφετηρία] καὶ τὸ μέτρο τοῦ ἀριθμοῦ, ὥστε ὅλ' αὐτὰ λέγονται σὲ σχέση πρὸς ἀριθμὸν, ὅχι ὁμως μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

Τὰ ἐνεργητικὰ καὶ τὰ παθητικὰ πράγματα λέγονται σχετικὰ πρὸς μιὰ ἐνεργητικὴ ἢ παθητικὴ δύναμη ἢ δράση τῶν δυνάμεων, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ θερμαίνει ὀνομάζεται σχετικὰ πρὸς αὐτὸ ποὺ θερμαίνεται, γιατί μπορεῖ νὰ τὸ θερμάνῃ. Καὶ πάλι αὐτὸ ποὺ θερμαίνεται ὀνομάζεται σχετικὸ πρὸς τὸ θερμαινόμενο καὶ αὐτὸ ποὺ τέμνει σχετικὰ μὲ αὐτὸ ποὺ τέμνεται, ἐπειδὴ οἱ δυνάμεις τοὺς εἶναι ἐνεργητικές. Οἱ ἀριθμητικές σχέσεις, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, δὲν εἶναι ἐνέργειες, ἐκτὸς ἀπ' τὶς περιπτώσεις ποὺ ἔχουν ἐκτεθῆ ἄλλοῦ. Ἐνέργειες ὡς πρὸς τὴν κίνηση δὲν ὑπάρχουν. Ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ εἶναι σχετικὰ ὡς πρὸς τὴν δύναμη, μερικὰ εἶναι ἐπὶ πλέον σχετικὰ καὶ πρὸς τοὺς ἰδιαίτερους χρόνους, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, αὐτὸ ποὺ ἔχει δημιουργήσῃ ἢ ποὺ θὰ δημιουργήσῃ εἶναι σχετικὸ πρὸς αὐτὸ ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ ἢ θὰ δημιουργηθῇ. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια ὁ πατέρας ὀνομάζεται πατέρας ἐνὸς παιδιοῦ, γιατί ὁ ἓνας εἶναι ποὺ ἐνήργησε κι' ὁ ἄλλος ποὺ ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας. Κι ἀκόμα

25 τί ἐστιν. ἔτι ἓνια κατὰ στέρησιν δυνάμεως, ὥσπερ τὸ ἀδύνατον καὶ ὅσα οὕτω λέγεται, οἷον τὸ ἀόρατον. τὰ μὲν οὖν κατ' ἀριθμὸν καὶ δύνάμιν λεγόμενα πρὸς τι πάντα ἐστὶ πρὸς τι τῷ ὅπερ ἐστὶν ἄλλου λέγεσθαι [[αὐτὸ ὃ ἐστίν]], ἀλλὰ μὴ τῷ ἄλλο πρὸς ἐκεῖνο· τὸ δὲ μετρητὸν καὶ τὸ ἐπιστητὸν καὶ τὸ
 30 διανοητὸν τῷ ἄλλο πρὸς αὐτὸ λέγεσθαι πρὸς τι λέγονται. τό τε γὰρ διανοητὸν σημαίνει ὅτι ἐστὶν αὐτοῦ διάνοια, οὐκ ἐστὶ δ' ἡ διάνοια πρὸς τοῦτο οὐ ἐστὶ διάνοια (δὲς γὰρ ταῦτόν εἰρημένον ἂν εἴη), ὁμοίως δὲ καὶ τινός ἐστιν ἡ ὄψις ὄψις, οὐχ
 1021^b οὐ ἐστὶν ὄψις (καίτοι γ' ἀληθὲς τοῦτο εἰπεῖν) ἀλλὰ πρὸς χρῶμα ἢ πρὸς ἄλλο τι τοιοῦτον. ἐκείνως δὲ δὲς τὸ αὐτὸ λεχθήσεται, ὅτι ἐστὶν <ἡ> ὄψις οὐ ἐστὶν [ἡ] ὄψις. τὰ μὲν οὖν καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα πρὸς τι τὰ μὲν οὕτω λέγεται, τὰ δὲ ἂν τὰ
 5 γένη αὐτῶν ἢ τοιαῦτα, οἷον ἡ ἰατρικὴ τῶν πρὸς τι ὅτι τὸ γένος αὐτῆς, ἡ ἐπιστήμη, δοκεῖ εἶναι πρὸς τι· ἔτι καθ' ὅσα τὰ ἔχοντα λέγεται πρὸς τι, οἷον ἰσότης ὅτι τὸ ἴσον καὶ ὁμοιότης ὅτι τὸ ὅμοιον· τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἄνθρωπος πρὸς τι ὅτι συμβέβηκεν αὐτῷ διπλασίῳ εἶναι,
 10 τοῦτο δ' ἐστὶ τῶν πρὸς τι· ἡ τὸ λευκόν, εἰ τῷ αὐτῷ συμβέβηκε διπλασίῳ καὶ λευκῷ εἶναι.

μερικά πράγματα εἶναι σχετικὰ ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι στεροῦνται δύναμη, ὅπως εἶναι τὸ ἀδύνατο καὶ ὅσα λέγονται με αὐτὴν τὴν ἔννοια, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἀόρατο.

Ὡστε λοιπὸν οἱ ἔννοιες πού σχετίζονται με ἀριθμούς καὶ δύναμη εἶναι σχετικές, ἐπειδὴ ἡ βαθύτερη οὐσία τους περιέχει ἀναφορὰ πρὸς κάτι ἄλλο πρᾶγμα, ἀλλὰ ὄχι γιατί κάποιο πρᾶγμα ἀναφέρεται στὴν οὐσία τους. Ἀλλὰ αὐτὸ πού μπορεῖ νὰ μετρηθῇ, νὰ γνωσθῇ ἢ νὰ κατανοηθῇ, ὀνομάζεται σχετικό, γιατί κάποιο πρᾶγμα εἶναι σχετικό με τὴν οὐσία τους. Γιατί ἡ ἔννοια διανοητὸ σημαίνει ὅτι ὑπάρχει κάποια διάνοια πού τὸ διανοεῖται. Ἀλλὰ ἡ διάνοια δὲν εἶναι σχετικὴ πρὸς αὐτὸ τοῦ ὁποίου εἶναι διάνοια, γιατί τότε τὸ ἴδιο πρᾶγμα θὰ λεγόταν δυὸ φορές. Ὁμοίως καὶ ἡ δρᾶση εἶναι δρᾶση κάποιου πράγματος, 1021β ὄχι αὐτοῦ τοῦ ὁποίου εἶναι ὄραση (μολονότι αὐτὸ εἶναι ἀληθές), ἀλλὰ εἶναι σχετικὴ πρὸς τὸ χρῶμα ἢ πρὸς κάτι παρόμοιο. Τὸ νὰ τὴν περιγράψουμε με ἄλλον τρόπο – ἡ ὄραση τοῦ ἀντικειμένου τῆς ὁράσεως – θὰ ἦταν σὰ νὰ λέγαμε τὸ ἴδιο πρᾶγμα δυὸ φορές.

Τὰ πράγματα λοιπὸν πού ὀνομάζονται σχετικὰ ἀπὸ τὴν φύση τους, μερικά λέγονται με αὐτὴν τὴν ἔννοια καὶ ἄλλα γιατί τὰ γένη στὰ ὁποῖα ὑπάγονται εἶναι τέτοια, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἰατρικὴ θεωρεῖται σχετικὴ, γιατί τὸ γένος της, δηλ. ἡ ἔννοια ἐπιστήμη, θεωρεῖται κάτι σχετικό. Κι ἀκόμα, τὰ πράγματα ὀνομάζονται σχετικὰ καὶ ὡς πρὸς τίς ιδιότητες πού ἔχουν. Ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἰσότης εἶναι ἔννοια σχετικὴ γιατί εἶναι καὶ τὰ ἴσα, ἐπίσης ἡ ὁμοιότητα γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Ἀλλὰ πράγματα εἶναι κατὰ σύμπτωση σχετικὰ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἓνας ἄνθρωπος εἶναι σχετικὸς γιατί συμβαίνει νὰ εἶναι «διπλάσιος» σὲ κάτι, κι' ἡ ἔννοια διπλάσιος εἶναι σχετικὴ. Ἡ ἡ ἔννοια «λευκός» εἶναι σχετικὴ, ἂν τὸ ἴδιο πρᾶγμα συμβαίνει νὰ εἶναι λευκὸ καὶ διπλάσιο.

Τέλειον λέγεται ἐν μὲν οὐ μὴ ἔστιν ἔξω τι λαβεῖν μηδὲ 16
ἐν μόριον (οἷον χρόνος τέλειος ἐκάστου οὗτος οὐ μὴ ἔστιν ἔξω
λαβεῖν χρόνον τινὰ ὅς τούτου μέρος ἐστὶ τοῦ χρόνου), καὶ τὸ
κατ' ἀρετὴν καὶ τὸ εὖ μὴ ἔχον ὑπερβολὴν πρὸς τὸ γένος, 15
οἷον τέλειος ἰατρός καὶ τέλειος αὐλητής ὅταν κατὰ τὸ εἶδος
τῆς οἰκείας ἀρετῆς μηδὲν ἐλλείπωσιν (οὕτω δὲ μεταφέροντες
καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν λέγομεν συκοφάντην τέλειον καὶ κλέ-
πτῃν τέλειον, ἐπειδὴ καὶ ἀγαθοὺς λέγομεν αὐτούς, οἷον κλέ-
πτῃν ἀγαθὸν καὶ συκοφάντην ἀγαθόν· καὶ ἡ ἀρετὴ τελείω- 20
σὶς τις· ἕκαστον γὰρ τότε τέλειον καὶ οὐσία πᾶσα τότε τε-
λεία, ὅταν κατὰ τὸ εἶδος τῆς οἰκείας ἀρετῆς μηδὲν ἐλλείπη
μόριον τοῦ κατὰ φύσιν μεγέθους)· ἔτι οἷς ὑπάρχει τὸ τέλος,
σπουδαῖον <ὄν>, ταῦτα λέγεται τέλεια· κατὰ γὰρ τὸ ἔχειν τὸ
τέλος τέλεια, ὥστ' ἐπεὶ τὸ τέλος τῶν ἐσχάτων τί ἐστι, καὶ 25
ἐπὶ τὰ φαῦλα μεταφέροντες λέγομεν τελείως ἀπολωλέναι
καὶ τελείως ἐφθάρθαι, ὅταν μηδὲν ἐλλείπη τῆς φθορᾶς καὶ
τοῦ κακοῦ ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἐσχάτῳ ᾗ· διὸ καὶ ἡ τελευτὴ κατὰ
μεταφορὰν λέγεται τέλος, ὅτι ἄμφω ἔσχατα· <τὸ> τέλος δὲ
καὶ τὸ οὐ ἔνεκα ἔσχατον. τὰ μὲν οὖν καθ' αὐτὰ λεγόμενα 30
τέλεια τοσαυταχῶς λέγεται, τὰ μὲν τῷ κατὰ τὸ εὖ μηδὲν
ἐλλείπειν μηδ' ἔχειν ὑπερβολὴν μηδὲ ἔξω τι λαβεῖν, τὰ δ'

Τέλειο λέγεται ἓνα πρᾶγμα ἔξω ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι ἀδύνατο
νὰ βρεθῇ οὔτε ἓνα ἀπὸ τὰ μέρη του, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι
τέλειος χρόνος κάθε πράγματος εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔξω ἀπὸ
αὐτὸν εἶναι ἀδύνατο νὰ βρεθῇ κάποιος χρόνος ποὺ νὰ ἀπο-
τελῇ μέρος αὐτοῦ. Τέλειο εἶναι κι' αὐτὸ ποὺ ὡς πρὸς τὴν ἱκα-
νότητα καὶ τὴν ἀρετὴ δὲν παίρνει ἄλλο στὸ εἶδος του, ὅπως
λέμε ἐπὶ παραδείγματι, τέλειος ἰατρός καὶ τέλειος ἀθλητής,
ὅταν στὸ εἶδος τῆς ἱκανότητός τους δὲν παρουσιάζουν καμ-
μιὰ ἔλλειψη. Ἔτσι κάνοντας τώρα μεταφορὰ τοῦ ὅρου, τὸν
χρησιμοποιοῦμε καὶ ἐπὶ κακοῦ. Λέμε, ἐπὶ παραδείγματι,
αὐτὸς εἶναι τέλειος συκοφάντης ἢ τέλειος κλέφτης, καὶ ἐπειδὴ
αὐτοὺς τοὺς λέμε καὶ ἱκανοὺς, ἱκανὸς κλέφτης καὶ ἱκανὸς συ-
κοφάντης. Καὶ ἡ ἀρετὴ [ἱκανότητα πλήρης] εἶναι μιὰ τελείω-
ση. Γιατὶ κάθε πρᾶγμα καὶ κάθε οὐσία τότε εἶναι τέλεια, ὅταν
ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἀρετῆς τους δὲν ὑστερεῖ οὔτε κατὰ ἓνα
μόριο στὸ φυσικό του μέγεθος.

Τέλεια λέγονται ἐπίσης τὰ πράγματα ποὺ φθάνουν στὸ
σκοπὸ τους, ἂν ὁ σκοπὸς τους (τέλος) εἶναι σπουδαῖος. Γιατὶ
πράγματι, κάτι ποὺ ἔχει τὸ τέλος εἶναι τέλειο. Ὡστε, ἐπειδὴ
τὸ τέλος εἶναι κάτι τὸ ἔσχατο κάνοντας μεταφορὰ καὶ στὰ
φαῦλα, λέμε ὅτι ἓνα πρᾶγμα ἔχει χαθῇ τελείως ἢ ἔχει φθαρῇ
τελείως, ὅταν δὲν ὑπάρχη κανένα ὑπόλοιπο στὴν φθορὰ του
καὶ στὸ κακὸ γενικά, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἔχει φθάσει στὰ ἔσχατα.
Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θάνατος κατὰ μεταφορὰ λέγεται τέλος, γιατί
καὶ τὰ δυὸ (δηλαδή τὸ τέλος καὶ ὁ θάνατος) εἶναι ἔσχατα. Τέ-
λος λέγεται καὶ τὸ ἔσχατο αἴτιο μιᾶς πράξεως.

Τὰ πράγματα λοιπὸν ποὺ λέγονται τέλεια καθ' ἑαυτά, ὀνο-
μάζονται ἔτσι μὲ ὅλες αὐτὲς τίς ἔννοιες. Ἀλλά, γιατί ὡς πρὸς
τὴν ἀρετὴ τους δὲν ἔχουν καμμιὰ ἔλλειψη καὶ δὲν μποροῦν νὰ
ξεπεραστοῦν καὶ γιατί κανένα μέρος τους δὲν μπορεῖ νὰ βρεθῇ

ὅλως κατὰ τὸ μὴ ἔχειν ὑπερβολὴν ἐν ἐκάστω γένει μὴδ' εἶναι τι ἔξω· τὰ δὲ ἄλλα ἤδη κατὰ ταῦτα τῷ ἢ ποιεῖν τι **1022^a** τοιοῦτον ἢ ἔχειν ἢ ἀρμόττειν τοιούτῳ ἢ ἀμῶς γέ πως λέγεσθαι πρὸς τὰ πρῶτως λεγόμενα τέλεια.

17 Πέρασ λέγεται τό τε ἔσχατον ἐκάστου καὶ οὐ ἔξω μὴδὲν ἔστι λαβεῖν πρῶτου καὶ οὐ ἔσω πάντα πρῶτου, καὶ ὁ ἂν ἦ εἶδος μεγέθους ἢ ἔχοντος μέγεθος, καὶ τὸ τέλος ἐκάστου (τοιούτου δ' ἐφ' ὃ ἡ κίνησις καὶ ἡ πρᾶξις, καὶ οὐκ ἀφ' οὗ—ὅτε δὲ ἀμφω, καὶ ἀφ' οὗ καὶ ἐφ' ὃ) καὶ τὸ οὐ ἔνεκα καὶ ἡ οὐσία ἢ ἐκάστου καὶ τὸ τί ἦν εἶναι ἐκάστω· τῆς γνώσεως γὰρ τοῦτο πέρας· εἰ δὲ τῆς γνώσεως, καὶ τοῦ πράγματος. ὥστε φανερόν ὅτι ὅσαχῶς τε ἡ ἀρχὴ λέγεται, τοσαυταχῶς καὶ τὸ πέρας, καὶ ἔτι πλεοναχῶς· ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ πέρας τι, τὸ δὲ πέρας οὐ πᾶν ἀρχή.

18 Τὸ καθ' ὃ λέγεται πολλαχῶς, ἓνα μὲν τρόπον τὸ εἶδος καὶ ἡ οὐσία ἐκάστου πράγματος, οἷον καθ' ὃ ἀγαθός, αὐτὸ ἀγαθόν, ἓνα δὲ ἐν ᾧ πρῶτῳ πέφυκε γίγνεσθαι, οἷον τὸ χρῶμα ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ. τὸ μὲν οὖν πρῶτως λεγόμενον

ἔξω ἀπὸ αὐτά. Ἔλλα, γιατί γενικά εἶναι ἀνυπερβλήτα στο εἶδος τους καὶ δὲν ἔχουν κανένα μέρος τους ἔξω. 1022a Ὅλα τὰ ἄλλα ὀνομάζονται τέλεια ἢ γιατί παράγουν ἢ κατέχουν κάτι τέτοιο ἢ ταιριάζουν σὲ αὐτὸ ἢ ἀναφέρονται κατὰ κάποιον τρόπο σὲ πράγματα ποὺ εἶναι τέλεια στὴν πρωταρχική τους ἔννοια.

17

Πέρασ λέγεται τὸ ἔσχατο μέρος κάθε πράγματος καὶ τὸ πρῶτο σημεῖο ἔξω ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖς νὰ βρῆς κανένα μῦριο αὐτοῦ τοῦ πράγματος καὶ τὸ πρῶτο σημεῖο μέσα στο ὁποῖο περιέχονται ὅλα τὰ μέρη. Καὶ ἓνα εἶδος μεγέθους ἢ ἐνὸς πράγματος ποὺ ἔχει μέγεθος. Τὸ τέλος κάθε πράγματος. Καὶ τέλος εἶναι αὐτὸ πρὸς τὸ ὁποῖο κατευθύνεται ἡ κίνησις ἢ ἡ πράξις καὶ ὅχι ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὀρμᾶται. Κάποτε πέρας θεωροῦνται καὶ τὰ δυό, καὶ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ὀρμᾶται καὶ τὸ τέλος πρὸς τὸ ὁποῖο κατευθύνεται, δηλαδὴ τὸ τελικὸ αἶτιο. Πέρασ λέγεται καὶ ἡ οὐσία κάθε πράγματος, γιατί αὐτὴ εἶναι τὸ πέρας τῆς γνώσεώς μας γι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Κι ἂν εἶναι τὸ πέρας τῆς γνώσεως, εἶναι καὶ τοῦ πράγματος. Ὡστε εἶναι φανερό ὅτι μὲ ὅσες ἔννοιες νοεῖται καὶ λέγεται ἡ ἀρχή, μὲ ἰσάριθμες νοεῖται καὶ τὸ πέρας, κι' ἀκόμα περισσότερες. Γιατί κάθε ἀρχὴ εἶναι κάποιο πέρας, ἐνῶ κάθε πέρας δὲν εἶναι καὶ ἀρχή.

18

Αὐτὸ δυνάμει τοῦ ὁποίου εἶναι μιὰ ἔννοια ποὺ λέγεται μὲ πολλές σημασίες. Μιὰ σημασία εἶναι ἡ μορφή καὶ ἡ οὐσία κάθε πράγματος, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, αὐτὸ δυνάμει τοῦ ὁποίου ἓνας εἶναι ἀγαθός, εἶναι ἀγαθὸ καθ' ἑαυτό. Ἄλλη σημασία εἶναι τὸ ἄμεσο ὑποκείμενο στο ὁποῖο παράγεται κατὰ φυσικὸ τρόπο κάτι, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τὸ χρῶμα παράγεται στὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων. Ὡστε αὐτὸ δυνάμει τοῦ ὁποίου

καθ' ὃ τὸ εἶδος ἐστὶ, δευτέρως δὲ ὡς ἡ ὕλη ἐκάστου καὶ τὸ ὑποκείμενον ἐκάστῳ πρῶτον. ὅλως δὲ τὸ καθ' ὃ ἰσαχῶς καὶ
 20 τὸ αἷτιον ὑπάρξει· κατὰ τί γὰρ ἐλήλυθεν ἢ οὐ ἔνεκα ἐλή-
 λυθε· λέγεται, καὶ κατὰ τί παραλελόγισται ἢ συλλελόγι-
 σται, ἢ τί τὸ αἷτιον τοῦ συλλογισμοῦ ἢ παραλογισμοῦ. ἔτι δὲ
 [τὸ] καθ' ὃ τὸ κατὰ θέσιν λέγεται, καθ' ὃ ἔστηκεν ἢ καθ' ὃ βα-
 δίζει· πάντα γὰρ θέσιν σημαίνει καὶ τόπον. ὥστε καὶ
 25 τὸ καθ' αὐτὸ πολλαχῶς ἀνάγκη λέγεσθαι. ἐν μὲν γὰρ
 καθ' αὐτὸ τὸ τί ἦν εἶναι ἐκάστῳ, οἷον ὁ Καλλίας καθ' αὐτόν
 Καλλίας καὶ τὸ τί ἦν εἶναι Καλλία· ἐν δὲ ὅσα ἐν τῷ τί
 ἐστὶν ὑπάρχει, οἷον ζῶον ὁ Καλλίας καθ' αὐτόν· ἐν γὰρ
 τῷ λόγῳ ἐνυπάρχει τὸ ζῶον· ζῶον γάρ τι ὁ Καλλίας. ἔτι
 30 δὲ εἰ ἐν αὐτῷ δέδεκται πρῶτῳ ἢ τῶν αὐτοῦ τινί, οἷον ἡ ἐπι-
 φάνεια λευκὴ καθ' ἑαυτήν, καὶ ζῆ ὁ ἄνθρωπος καθ' αὐτόν·
 ἢ γὰρ ψυχὴ μέρος τι τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ἣ πρώτῃ τὸ ζῆν. ἔτι
 οὐ μὴ ἔστιν ἄλλο αἷτιον· τοῦ γὰρ ἀνθρώπου πολλὰ αἷτια, τὸ
 ζῶον, τὸ δίπουν, ἀλλ' ὅμως καθ' αὐτόν ἄνθρωπος ὁ ἄνθρω-
 35 πός ἐστιν. ἔτι ὅσα μόνῳ ὑπάρχει καὶ ἣ μόνον· διὸ τὸ κε-
 χωρισμένον καθ' αὐτό.
 1022^b Διάθεσις λέγεται τοῦ ἔχοντος μέρη τάξις ἢ κατὰ τόπον ΙΘ
 ἢ κατὰ δύναμιν ἢ κατ' εἶδος· θέσιν γὰρ δεῖ τινὰ εἶναι,
 ὥσπερ καὶ τοῦνομα δηλοῖ ἢ διάθεσις.

στήν ἀρχικὴ τοῦ ἔννοια εἶναι ἡ μορφή καὶ κατὰ δεύτερο λόγο
 εἶναι ἡ ὕλη κάθε πράγματος καὶ τὸ ἄμεσο ὑποκείμενο. Καὶ γε-
 νικὰ ταῦτὸ δυνάμει τοῦ ὁποίου θὰ ὑπάρχει ἰσάριθμα καὶ μετὰ τὴν
 ἔννοια τοῦ αἰτίου. Γιατὶ λέμε ἀδιάκριτα «δυνάμει τίνος θὰ
 ἔλθει;» ἢ «γὰρ ποιὸ λόγῳ ἔχει ἔλθει;» ἢ «δυνάμει τίνος ἔχει συλ-
 λογιστῇ ἢ παραλογιστῇ;» ἢ ποιά εἶναι ἡ αἰτία τοῦ συλλογισμοῦ
 ἢ τοῦ παραλογισμοῦ του; Κι ἀκόμα, ὑπάρχει ἡ θετικὴ ἔννοια
 τοῦ καθ' ὅ, κατὰ τὴν ὁποία κάποιος στέκεται ἢ βαδίζει. Ὅλα
 αὐτὰ τὰ παραδείγματα φανερώνουν τόπο ἢ θέση.

Ὡστε καὶ τὸ καθ' αὐτὸ πρέπει νὰ λέγεται μετὰ πολλὰς ἔννοι-
 ες. Πρῶτα-πρῶτα σημαίνει τὴν οὐσίαν κάθε πράγματος. Ἐπὶ
 παραδείγματι, ὁ Καλλίας εἶναι καθ' αὐτόν ὁ Καλλίας καὶ ἡ
 οὐσία τοῦ Καλλία. Τὸ κάθε τι ποὺ περιέχεται στὸν ὀρισμὸ.
 Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Καλλίας καθ' αὐτόν εἶναι ἓνα ζῶο, γιατί
 τὸ ζῶο ἐνυπάρχει στὸν ὀρισμὸ, ἀφοῦ ὁ Καλλίας εἶναι ἓνα
 εἶδος ζώου. Κι ἀκόμα λέγεται μετὰ τὴν ἔννοια ἐνὸς γνωρίσματος
 ποὺ ἓνα πρᾶγμα ἔχει δεχθῇ στὸν ἑαυτό του ἢ κάποιο ἀπὸ τὰ
 μέρη του, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λευκὴ
 καθ' ἑαυτή, καὶ ὁ ἄνθρωπος ζῆ καθ' ἑαυτόν, γιατί ἡ ψυχὴ εἶναι
 ἓνα μέρος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου περιέχεται
 κατ' ἀρχὴν σὲ αὐτήν. Ἀκόμα λέγεται μετὰ τὴν ἔννοια αὐτοῦ ποὺ
 δὲν ἔχει ἄλλη αἰτία. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει πολλὰ αἷτια, εἶναι
 ζῶο, δίπουν κλπ. Ὡστόσο καθ' αὐτόν ὁ ἄνθρωπος εἶναι
 ἄνθρωπος. Ἀκόμα λέγονται ὅλα ὅσα ἀνήκουν σὲ ἓνα πρᾶγμα
 μόνο. Γι' αὐτό, αὐτὸ ποὺ εἶναι χωρισμένο εἶναι καθ' ἑαυτό.

1022b *Διάθεση* λέγεται ἡ διάταξη αὐτοῦ ποὺ ἔχει μέρη, ἢ στὸ
 χῶρο ἢ κατὰ δύναμιν ἢ κατὰ τὴν μορφή. Πρέπει νὰ εἶναι ἓνα
 εἶδος θέσεως, ὅπως πράγματι ὑποδηλώνει καὶ ἡ λέξις *διάθε-*
ση.

- Ἐξίς δὲ λέγεται ἓνα μὲν τρόπον οἷον ἐνέργειά τις τοῦ 20
 5 ἔχοντος καὶ ἐχομένου, ὥσπερ πρᾶξις τις ἢ κίνησις (ὅταν γὰρ
 τὸ μὲν ποιῇ τὸ δὲ ποιῇται, ἔστι ποίησις μεταξὺ· οὕτω καὶ
 τοῦ ἔχοντος ἐσθῆτα καὶ τῆς ἐχομένης ἐσθῆτος ἔστι μεταξὺ
 10 ἔξις)· ταύτην μὲν οὖν φανερόν ἐστι οὐκ ἐνδέχεται ἔχειν τὴν ἔξιν
 (εἰς ἄπειρον γὰρ βαδιεῖται, εἰ τοῦ ἐχομένου ἔσται ἔχειν τὴν
 15 ἔξιν), ἄλλον δὲ τρόπον ἔξις λέγεται διάθεσις καθ' ἣν ἢ εὖ
 ἢ κακῶς διάκειται τὸ διακείμενον, καὶ ἢ καθ' αὐτὸ ἢ πρὸς
 ἄλλο, οἷον ἡ ὑγίεια ἔξις τις· διάθεσις γάρ ἐστι τοιαύτη.
 ἔτι ἔξις λέγεται ἂν ἢ μόνον διαθέσεως τοιαύτης· διὸ καὶ
 ἡ τῶν μερῶν ἀρετὴ ἔξις τίς ἐστιν.
 20 Πάθος λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ποιότης καθ' ἣν ἀλ- 21
 λιοῦσθαι ἐνδέχεται, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, καὶ
 γλυκὺ καὶ πικρόν, καὶ βαρύτες καὶ κουφότες, καὶ ὅσα
 ἄλλα τοιαῦτα· ἓνα δὲ αἱ τούτων ἐνέργειαι καὶ ἀλλοιώσεις
 25 ἦδη. ἔτι τούτων μᾶλλον αἱ βλαβεραὶ ἀλλοιώσεις καὶ κινή-
 30 σεις, καὶ μάλιστα αἱ λυπηραὶ βλάβαι. ἔτι τὰ μεγέθη τῶν
 συμφορῶν [καὶ λυπηρῶν] πάθη λέγεται.
 22 Στέρησις λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ἂν μὴ ἔχῃ τι τῶν
 πεφυκότων ἔχεισθαι, κἂν μὴ αὐτὸ ἢ πεφυκὸς ἔχειν, οἷον

20

Ἐξίς ὑπὸ μιᾷ ἔννοια σημαίνει μιὰ ἐνέργεια τοῦ ἔχοντος καὶ
 τοῦ ἐχομένου, ὅπως στὴν περίπτωση μιᾶς πράξεως ἢ κινήσε-
 ως. Γιατὶ ὅταν ἓνα πρᾶγμα κάνει κι' ἓνα ἄλλο γίνεται, ὑπάρ-
 χει ἀνάμεσά τους μιὰ ἐνέργεια παραγωγική. Ἔτσι μεταξὺ τοῦ
 ἀνθρώπου ποὺ ἔχει μιὰ στολὴ καὶ τῆς στολῆς ποὺ κατέχεται
 ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὑπάρχει μιὰ ἔξις. Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι
 αὐτὴ [ἡ στολὴ] δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἔξιν, γιατί τότε θὰ ὑπάρξει
 μιὰ ἄπειρη σειρὰ, ἂν εἶναι δυνατό νὰ ἔχουμε τὴν ἔξιν τοῦ ἐχο-
 μένου. Ὑπὸ μιᾶν ἄλλῃ ἔννοια ἔξις σημαίνει διάθεση, δυνάμει
 τῆς ὁποίας τὸ πρᾶγμα διάκειται καλῶς ἢ κακῶς, ἢ ἀνεξάρτη-
 τα ἢ σὲ σχέση πρὸς κάτι ἄλλο. Ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ὑγεία
 εἶναι μιὰ ἔξις, γιατί εἶναι ἓνα εἶδος διαθέσεως. Κι' ἀκόμη, ἔξις
 λέγεται κι' ἓνα μέρος μιᾶς τέτοιας διαθέσεως. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ
 ἀρετὴ τῶν μερῶν εἶναι ἓνα εἶδος ἔξεως.

21

Πάθος λέγεται ὑπὸ μιᾷ ἔννοια μιὰ ποιότητα, δυνάμει τῆς
 ὁποίας εἶναι δυνατὴ ἡ ἀλλοίωση. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ
 ἄσπρο καὶ τὸ μαῦρο, τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸ, τὸ βαρὺ καὶ τὸ
 ἐλαφρὸ καὶ ἄλλα παρόμοια. Ὑπὸ μίαν ἄλλην ἔννοια, πάθος
 λέγονται οἱ ἐνέργειες αὐτῶν τῶν ποιοτήτων καὶ οἱ ἀλλοιώ-
 σεις ποὺ ἔχουν πραγματοποιηθῇ. Κι' ἀκόμα εἰδικότερα πάθη
 λέγονται μᾶλλον οἱ βλαβερὲς ἀλλοιώσεις καὶ κινήσεις καὶ
 μάλιστα οἱ βλάβες ποὺ προκαλοῦν λύπη. Τέλος, πάθη λέγο-
 νται ἀκόμα οἱ μεγάλες συμφορὲς καὶ στενοχώριες.

22

Στέρησης λέγεται ὑπὸ μιᾷ ἔννοια, ὅταν κάτι δὲν ἔχει ἓνα γνώ-
 ρισμα ποὺ εἶναι ἀπὸ φυσικοῦ του νὰ τὸ ἔχῃ, ἀλλὰ κι' ἂν δὲν
 εἶναι πλασμένο ἀπὸ τὴν φύση νὰ τὸ ἔχῃ. Ἐπὶ παραδείγματι,

φυτὸν ὁμμάτων ἐστερηῆσθαι λέγεται· ἓνα δὲ ἂν πεφυκὸς ἔχειν, ἢ αὐτὸ ἢ τὸ γένος, μὴ ἔχῃ, οἷον ἄλλως ἄνθρωπος ὁ ²⁵ τυφλὸς ὄψεως ἐστερηται καὶ ἀσπάλαξ, τὸ μὲν κατὰ τὸ γένος τὸ δὲ καθ' αὐτό. ἔτι ἂν πεφυκὸς καὶ ὅτε πέφυκεν ἔχειν μὴ ἔχῃ· ἢ γὰρ τυφλότης στέρησις τις, τυφλὸς δ' οὐ κατὰ πᾶσαν ἡλικίαν, ἀλλ' ἐν ᾗ πέφυκεν ἔχειν, ἂν μὴ ἔχῃ. ὁμοίως δὲ καὶ ἐν ᾧ ἂν ᾗ <πεφυκὸς> καὶ καθ' ὃ καὶ πρὸς ὃ καὶ ὡς, ³⁰ ἂν μὴ ἔχῃ [πεφυκός]. ἔτι ἢ βιαία ἐκάστου ἀφαίρεσις στέρησις λέγεται. καὶ ὅσαχῶς δὲ αἱ ἀπὸ τοῦ α ἀποφάσεις λέγονται, τοσαυταχῶς καὶ αἱ στέρησεις λέγονται· ἄνισον μὲν γὰρ τῷ μὴ ἔχειν ἰσότητα πεφυκὸς λέγεται, ἀόρατον δὲ καὶ τῷ ὅλως μὴ ἔχειν χρῶμα καὶ τῷ φαύλως, καὶ ἄπουν ³⁵ καὶ τῷ μὴ ἔχειν ὅλως πόδας καὶ τῷ φαύλους. ἔτι καὶ τῷ μικρὸν ἔχειν, οἷον τὸ ἀπύρηνον· τοῦτο δ' ἐστὶ τῷ φαύλως πως **1023^a** ἔχειν. ἔτι τῷ μὴ ῥαδίως ἢ τῷ μὴ καλῶς, οἷον τὸ ἄτμήτον οὐ μόνον τῷ μὴ τέμνεσθαι ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ ῥαδίως ἢ μὴ καλῶς. ἔτι τῷ πάντῃ μὴ ἔχειν· τυφλὸς γὰρ οὐ λέγεται ὁ

λέμε ὅτι τὸ φυτὸ στερεῖται ὀφθαλμῶν. Ὑπὸ μίαν ἄλλην ἔννοια στέρηση λέγεται, ἂν ἓνα πράγμα δὲν ἔχῃ ἓνα γνώρισμα, πού τὸ ἴδιο ἢ τὸ γένος του τὸ ἔχει ἐκ φύσεως. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ τυφλὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι στερημένος ἀπὸ τὴν ὄρασή του μὲ τὴν ἴδια ἔννοια πού εἶναι ὁ ἀσπάλαξ. Ὁ ἀσπάλαξ στερεῖται τὴν ὄραση γιατί τὴν στερεῖται γενικὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ ζώου, ἐνῶ ὁ τυφλὸς ἄνθρωπος εἶναι μιὰ περίπτωσις. Ἀκόμη ἡ στέρηση λέγεται ἂν ἓνα πράγμα πού δὲν ἔχει ἓνα γνώρισμα πού ἀπὸ τὴν φύση του ἔπρεπε νὰ τὸ ἔχῃ καὶ ὅταν ἀπὸ τὴν φύση του τὸ ἔχει. Γιατί ἡ τυφλότης εἶναι μιὰ μορφή στέρησεως, ἀλλὰ ἓνας ἄνθρωπος δὲν εἶναι τυφλὸς σὲ ὅποια-δήποτε ἡλικία, ἀλλὰ μόνο ἂν ἔχασε τὴν ὄρασή του σὲ μιὰ ἡλικία πού ἐκ φύσεως ἔπρεπε νὰ τὴν ἔχῃ. Κι ἀκόμα ἂν δὲν ἔχῃ ἓνα γνώρισμα, πού εἶναι μέσο, ὄργανο, σχέση καὶ τρόπος, πού ἐκ φύσεως θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἔχῃ. Ἐπίσης, στέρηση λέγεται ἢ βιαία ἀφαίρεσις ἑνὸς πράγματος. Ἡ στέρηση ἔχει τόσες ἔννοιες, ὅσες εἶναι οἱ ἔννοιες τῆς ἀρνήσεως πού παράγονται ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸ [στερητικὸ] μόριο «α». Ἄνισο, ἐπὶ παραδείγματι, λέγεται κάτι γιατί εἶναι καμωμένο νὰ μὴν ἔχῃ ἰσότητα. Καὶ ἀόρατο λέγεται ἓνα πράγμα ἢ γιατί δὲν ἔχει καθόλου χρῶμα ἢ γιατί ἔχει μόνο ἓνα ἄτονο, καὶ ἄπουν λέγεται εἴτε γιατί δὲν ἔχει καθόλου πόδια ἢ γιατί ἔχει ἀνάπηρα πόδια.

1023a Ἀκόμη τὸ στερητικὸ «α» μπορεῖ νὰ σημαίνει, ὅτι ἓνα πράγμα ἔχει κάτι σὲ μικρὸ βαθμό, ἐπὶ παραδείγματι, ἀπύρηνον εἶναι αὐτὸ πού ἔχει χαλασμένο πυρήνα. Ἀκόμη φανερώνει κάτι πού δὲν γίνεται εὐκολα ἢ δὲν γίνεται καλά. Ἐπὶ παραδείγματι, ἄτμητο νοεῖται ὅχι μόνο αὐτὸ πού δὲν τέμνεται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ πού δὲν τέμνεται εὐκολα ἢ δὲν τέμνεται καλά. Κι ἀκόμα μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἔχει τελείως κάτι. Τυφλός, ἐπὶ παραδείγματι, δὲν λέγεται ὁ μονόφθαλμος, ἀλλὰ ὁ

ἑτερόφθαλμος ἀλλ' ὁ ἐν ἀμφοῖν μὴ ἔχων ὄψιν· διὸ οὐ 5
 πᾶς ἀγαθὸς ἢ κακός, ἢ δίκαιος ἢ ἀδίκος, ἀλλὰ καὶ τὸ
 μεταξύ.

- 23 Τὸ ἔχειν λέγεται πολλαχῶς, ἓνα μὲν τρόπον τὸ ἄγειν
 κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἢ κατὰ τὴν αὐτοῦ ὁρμήν, διὸ
 λέγεται πυρετός τε ἔχειν τὸν ἄνθρωπον καὶ οἱ τύραννοι τὰς 10
 πόλεις καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ ἀμπεχόμενοι· ἓνα δ' ἐν ᾧ ἂν
 τι ὑπάρχη ὡς δεκτικῶ, οἷον ὁ χαλκὸς ἔχει τὸ εἶδος τοῦ
 ἀνδριάντος καὶ τὴν νόσον τὸ σῶμα· ἓνα δὲ ὡς τὸ περιέχον
 τὰ περιεχόμενα· ἐν ᾧ γάρ ἐστι περιέχοντι, ἔχεισθαι ὑπὸ
 τούτου λέγεται, οἷον τὸ ἀγγεῖον ἔχειν τὸ ὑγρὸν φάμεν 15
 καὶ τὴν πόλιν ἀνθρώπους καὶ τὴν ναῦν ναύτας· οὕτω δὲ καὶ
 τὸ ὅλον ἔχει τὰ μέρη. ἔτι τὸ κωλύον κατὰ τὴν αὐτοῦ
 ὁρμήν τι κινεῖσθαι ἢ πράττειν ἔχειν λέγεται τοῦτο αὐτό,
 οἷον καὶ οἱ κίονες τὰ ἐπικείμενα βάρη, καὶ ὡς οἱ ποιηταὶ
 τὸν Ἄτλαντα ποιοῦσι τὸν οὐρανὸν ἔχειν ὡς συμπεσόντ' ἂν 20
 ἐπὶ τὴν γῆν, ὥσπερ καὶ τῶν φυσιολόγων τινὲς φασιν· τοῦ-
 τον δὲ τὸν τρόπον καὶ τὸ συνέχον λέγεται ἃ συνέχει ἔχειν,
 ὡς διαχωρισθέντα ἂν κατὰ τὴν αὐτοῦ ὁρμήν ἕκαστον. καὶ
 τὸ ἐν τινι δὲ εἶναι ὁμοιοτρόπως λέγεται καὶ ἐπομένως τῷ
 25 ἔχειν.

τυφλὸς κι' ἀπὸ τὰ δυὸ μάτια. Γι' αὐτὸ ὁ καθένας δὲν εἶναι
 καλὸς ἢ κακός, δίκαιος ἢ ἀδίκος, γιατί ὑπάρχουν κι' οἱ ἐνδιά-
 μεσες καταστάσεις.

23

Τὸ ἔχω λέγεται μὲ πολλές ἔννοιες. Ὑπὸ μιᾶ ἔννοια σημαίνει
 νὰ κατευθύνῃ κάτι σύμφωνα μὲ τὴν φύση του ἢ τὴν ὁρμή του.
 Ὡς τοῦτο λέμε ὅτι πυρετὸς κατέχει τὸν ἄνθρωπο ἢ οἱ τύραννοι
 κατέχουν τίς πόλεις ἢ οἱ ντυμένοι ἔχουν ροῦχα. Μιλάμε γιὰ
 κάτι ὅτι ἔχει, ὅταν σὲ αὐτὸ ἐνυπάρχη κάτι ὡς ὕλη, ὅπως ἐπὶ
 παραδείγματι, ὁ χαλκὸς ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ ἀνδριάντα καὶ τὸ
 σῶμα ἔχει τὴν ἀρρώστια. Ὑπὸ μιᾶν ἄλλην ἔννοια νοεῖται,
 ὅπως τὸ περιέχον κρατεῖ τὸ περιεχόμενο. Γιατὶ λέμε ὅτι ἓνα
 πρᾶγμα περιέχεται ἀπὸ κάποιο ἄλλο, ἂν τὸ πρῶτο βρίσκεται
 μέσα στὸ δεύτερο. Ἐπὶ παραδείγματι, λέμε ὅτι τὸ δοχεῖο ἔχει
 τὸ ὑγρὸ κι' ἡ πόλη ἀνθρώπους καὶ τὸ πλοῖο ναῦτες. Μὲ αὐτὴν
 τὴν ἔννοια καὶ τὸ ὅλο ἔχει τὰ μέρη. Ὁ ἴδιος ὁρος ἐφαρμόζεται
 καὶ στὴν περίπτωσι ἐνὸς ποῦ ἐμποδίζει κάτι νὰ κινηθῇ ἢ νὰ
 ἐνεργήσῃ σύμφωνα μὲ τὴν ὁρμή του, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι,
 οἱ κίονες κρατοῦν τὰ βάρη, ποῦ ἀκουμποῦν ἐπάνω τους, καὶ
 ὅπως οἱ ποιητὲς παριστάνουν τὸν Ἄτλαντα, νὰ κρατῇ τὸν
 οὐρανό, γιατί ἄλλοιῶς θὰ ἔπεφτε πάνω στὴν γῆ, ὅπως ὑπο-
 στηρίζουν καὶ μερικοὶ φυσικοί.

Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια λέμε γιὰ κάτι ποῦ συνέχει [συγκρα-
 τεῖ] πολλὰ πράγματα μαζί, ὅτι ἔχει αὐτὰ ποῦ συγκρατεῖ, ὥστε
 νὰ παρουσιάζουν συνοχή, γιατί ἄλλοιῶς θὰ σκορποῦσαν
 πρὸς διάφορες κατευθύνσεις, ἀνάλογα μὲ τὴν ὁρμή του τὸ
 καθενα.

Καὶ τὸ νὰ ἐνυπάρχη κάτι, μέσα σὲ ἓνα ἄλλο πρᾶγμα, ἀπο-
 δίδεται συνήθως μὲ τὸ ἔχω.

Τὸ ἕκ τινος εἶναι λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ἐξ οὗ ἐστὶν 24
 ὡς ὕλης, καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ κατὰ τὸ πρῶτον γένος ἢ κατὰ
 τὸ ὕστατον εἶδος, οἷον ἔστι μὲν ὡς ἅπαντα τὰ τηκτὰ ἐξ
 ὕδατος, ἔστι δ' ὡς ἐκ χαλκοῦ ὁ ἀνδριὰς· ἓνα δ' ὡς ἐκ τῆς
 30 πρῶτης κινήσεως ἀρχῆς (οἷον ἐκ τίνος ἡ μάχη; ἐκ λοι-
 δορίας, ὅτι αὕτη ἀρχὴ τῆς μάχης)· ἓνα δ' <ὡς> ἐκ τοῦ συνθέτου
 ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς, ὥσπερ ἐκ τοῦ ὅλου τὰ μέρη
 καὶ ἐκ τῆς Ἰλιάδος τὸ ἔπος καὶ ἐκ τῆς οἰκίας οἱ λίθοι·
 τέλος μὲν γάρ ἐστιν ἡ μορφή, τέλειον δὲ τὸ ἔχον τέλος.
 35 τὰ δὲ ὡς ἐκ τοῦ μέρους τὸ εἶδος, οἷον ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ δί-
 ποδος καὶ ἡ συλλαβὴ ἐκ τοῦ στοιχείου· ἄλλως γὰρ τοῦτο
 1023^b καὶ ὁ ἀνδριὰς ἐκ χαλκοῦ· ἐκ τῆς αἰσθητῆς γὰρ ὕλης ἢ
 συνθετῆ οὐσία, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος ἐκ τῆς τοῦ εἶδους ὕλης.
 τὰ μὲν οὖν οὕτω λέγεται, τὰ δ' ἐὰν κατὰ μέρος τι τούτων τις
 ὑπάρχη τῶν τρόπων, οἷον ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς τὸ τέκνον
 5 καὶ ἐκ γῆς τὰ φυτά, ὅτι ἕκ τινος μέρους αὐτῶν. ἓνα δὲ
 μεθ' ὃ τῷ χρόνῳ, οἷον ἐξ ἡμέρας νύξ καὶ ἐξ εὐδίας χειμῶν,
 ὅτι τοῦτο μετὰ τοῦτο· τούτων δὲ τὰ μὲν τῷ ἔχειν μεταβολὴν

Τὸ νὰ εἶναι ἀπὸ κάτι λέγεται ὑπὸ μιᾷ ἔννοια νὰ προέρχεται
 ἀπὸ κάτι ὡς ὕλη, κι' αὐτὸ πάλι κατὰ δυὸ τρόπους: ἢ ὡς πρὸς
 τὸ ἀρχικὸ γένος ἢ ὡς πρὸς τὸ ὕστατο εἶδος. Ἐπὶ παραδείγμα-
 τι, μὲ τὴν μιᾷ ἔννοια τὸ κάθε ὕγρὸ προέρχεται ἀπὸ νερὸ καὶ μὲ
 τὴν ἄλλῃ ὁ ἀνδριὰς ἔγινε ἀπὸ χαλκὸ.

Μὲ μιᾷ ἄλλῃ ἔννοια λέγεται, ὅτι κάτι προέρχεται ἀπὸ τὴν
 πρώτη κινουῦσα ἀρχή, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, «ἀπὸ τί ξεκί-
 νησε ἡ μάχη;». Ἀπὸ τὴν λοιδορία, γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς
 μάχης. Μὲ ἄλλον τρόπον λέγεται, ὅτι κάτι προέρχεται ἀπὸ
 τὸν συνδυασμὸ ὕλης καὶ μορφῆς (ὅπως τὰ μέρη προέρχονται
 ἀπ' τὸ ὅλο, κι' ὁ στίχος ἀπ' τὴν Ἰλιάδα κι' οἱ πέτρες ἀπ' τὸ
 σπίτι). Γιατί ἡ μορφή εἶναι ἓνα τέλος καὶ τέλειο εἶναι ἓνα
 πρᾶγμα ποὺ ἔχει φθάσει στὸ τέλος του. Ἀκόμα λέγεται μὲ τὴν
 ἔννοια ὅτι ἡ μορφή προκύπτει ἀπ' τὸ μέρος τοῦ ὀρισμοῦ του,
 ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἄνθρωπος προκύπτει ἀπὸ τὴν
 ἔννοια τοῦ «δίποδος» καὶ ἡ συλλαβὴ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς
 (δηλ. τὰ γράμματα). 1023^b Αὐτὸς εἶναι ἓνας διαφορετικὸς
 τρόπος ἀπὸ αὐτὸν κατὰ τὸν ὅποῖον ὁ ἀνδριὰς κατασκευά-
 σθηκε ἀπὸ χαλκὸ. Γιατί ἡ σύνθετη οὐσία προέρχεται ἀπὸ
 αἰσθητὴ ὕλη, ἀλλὰ καὶ ἡ μορφή προέρχεται ἀπὸ τὴν ὕλη τῆς
 μορφῆς.

Αὐτὲς λοιπὸν εἶναι μερικὲς σημασίαις τοῦ ἀπὸ ποῦ προέρ-
 χεται κάτι, ἀλλὰ καμμιά φορὰ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τίς ἔννοιαις ἰσχύ-
 ει μόνον ἐν μέρει, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τὸ παιδί προέρχεται
 ἀπὸ τὴν μάνα καὶ τὸν πατέρα καὶ τὰ φυτὰ προέρχονται ἀπὸ
 τὴν γῆ, γιατί προέρχονται ἀπὸ ἓνα μέρος αὐτῶν τῶν πραγμά-
 των. Λαμβάνεται καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς διαδοχῆς στὸν χρόνο,
 ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, λέμε ὅτι ἡ νύχτα προέρχεται ἀπὸ τὴν
 μέρα, καὶ ἡ κακοκαιρία ἀπὸ τὴν εὐδία, ἐπειδὴ τὸ ἓνα ἐπακο-
 λουθεῖ τὸ ἄλλο. Ἔτσι λοιπὸν μιλάμε γιὰ τίς μεταβολὰς τῶν

εἰς ἄλληλα οὕτω λέγεται, ὥσπερ καὶ τὰ νῦν εἰρημένα, τὰ δὲ τῷ κατὰ τὸν χρόνον ἐφεξῆς μόνον, οἷον ἐξ ἰσημερίας
 10 ἐγένετο ὁ πλοῦς ὅτι μετ' ἰσημερίαν ἐγένετο, καὶ ἐκ Διονυσίων Θαργῆλια ὅτι μετὰ τὰ Διονύσια.

Μέρος λέγεται ἓνα μὲν τρόπον εἰς ὃ διαιρεθεῖν ἂν τὸ 25 ποσὸν ὅπως οὖν (ἀεὶ γὰρ τὸ ἀφαιρούμενον τοῦ ποσοῦ ἢ ποσὸν μέρος λέγεται ἐκείνου, οἷον τῶν τριῶν τὰ δύο μέρος λέγεταιί
 15 πως), ἄλλον δὲ τρόπον τὰ καταμετροῦντα τῶν τοιούτων μόνον· διὸ τὰ δύο τῶν τριῶν ἔστι μὲν ὥς λέγεται μέρος, ἔστι δ' ὥς οὐ. ἔτι εἰς ἃ τὸ εἶδος διαιρεθεῖν ἂν ἄνευ τοῦ ποσοῦ, καὶ ταῦτα μόρια λέγεται τούτου· διὸ τὰ εἶδη τοῦ γένους φασὶν εἶναι μόρια. ἔτι εἰς ἃ διαιρεῖται ἢ ἐξ ὧν σύγκειται
 20 τὸ ὅλον, ἢ τὸ εἶδος ἢ τὸ ἔχον [τὸ] εἶδος, οἷον τῆς σφαίρας τῆς χαλκῆς ἢ τοῦ κύβου τοῦ χαλκοῦ καὶ ὁ χαλκὸς μέρος (τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ ὕλη ἐν ἣ τὸ εἶδος) καὶ ἡ γωνία μέρος. ἔτι τὰ ἐν τῷ λόγῳ τῷ δηλοῦντι ἕκαστον, καὶ ταῦτα μόρια τοῦ ὅλου· διὸ τὸ γένος τοῦ εἶδους καὶ μέρος λέγεται, ἄλλως δὲ τὸ
 25 εἶδος τοῦ γένους μέρος.

26 Ὅλον λέγεται οὐ τε μὴθὲν ἄπεστι μέρος ἐξ ὧν λέγεται ὅλον φύσει, καὶ τὸ περιέχον τὰ περιεχόμενα ὥστε ἐν τι

πραγμάτων, ὅπως καὶ σὲ αὐτὰ τὰ παραδείγματα ποὺ ἀναφέραμε, καὶ γιὰ ἄλλα μιλάμε ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς χρονικῆς διαδοχῆς, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, «τὸ ταξίδι ἐγίνε ἐξ ἰσημερίας» μὲ τὴν ἔννοια, ὅτι ἐγίνε «μετὰ τὴν ἰσημερίαν», καὶ «ἐκ Διονυσίων τὰ Θαργῆλια» μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὰ Θαργῆλια γίνονται μετὰ τὰ Διονύσια.

25

Μέρος λέγεται αὐτὸ στό ὁποῖο κατὰ ἓναν τρόπο μπορεῖ νὰ διαιρεθῇ ἓνα ποσό. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ λαμβάνεται ἀπὸ ἓνα ποσό λέγεται μέρος ἐκείνου, ἐπὶ παραδείγματι, τοῦ ἀριθμοῦ 3 τὸ 2 λέγεται μέρος του. Μὲ ἄλλη ἔννοια ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὰ μέρη ποὺ μετροῦν τὸ ὅλο. Ἔτσι μὲ μιὰ ἔννοια ὀνομάζουμε τὸ 2 μέρος τοῦ 3, καὶ μὲ μιὰ ἄλλη ὄχι.

Ἐπίσης, τὰ μέρη στὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ διαιρεθῇ ἡ μορφή, χωριστὰ ἀπὸ τὴν ποσότητα, ὀνομάζονται ἐπίσης μέρη τῆς μορφῆς. Γι' αὐτὸ τὰ εἶδη ὀνομάζονται μέρη τοῦ γένους τους. Ἐπίσης, μέρος λέγεται μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὸ ὅλο (εἴτε ἡ μορφή ἢ αὐτὸ ποὺ εἶναι τὸ περιεχόμενο στὴν μορφή) διαιρεῖται μὲ τὴν ἔννοια τῶν συστατικῶν ἀπὸ τὰ ὁποῖα σύγκειται. Ἐπὶ παραδείγματι, μιᾶς χάλκινης σφαίρας ἢ ἐνὸς χάλκινου κύβου, μέρος δὲν εἶναι μόνο ὁ χαλκὸς (δηλ. ἡ ὕλη ποὺ περιέχει τὴν μορφή), ἀλλὰ καὶ ἡ γωνία. Ἐπίσης τὰ στοιχεῖα τοῦ ὀρισμοῦ κάθε πράγματος ὀνομάζονται κι' αὐτὰ μέρη τοῦ ὅλου. Γι' αὐτὸ τὸ γένος ὀνομάζεται μέρος τοῦ εἶδους, μολονότι ὑπὸ μιὰν ἄλλη ἔννοια καὶ τὸ εἶδος λέγεται μέρος τοῦ γένους.

26

Ὅλο λέγεται κάτι ποὺ δὲν τοῦ λείπει κανένα ἀπὸ τὰ συστατικά του μέρος ποὺ τὸ κάνουν νὰ ἀποτελῇ μιὰ φυσικὴ ὁλότητα.

εἶναι ἐκεῖνα· τοῦτα δὲ διχῶς· ἢ γὰρ ὡς ἕκαστον ἐν ἡ ὡς ἐκ τούτων τὸ ἐν. τὸ μὲν γὰρ καθόλου, καὶ τὸ ὅλως λεγόμενον ὡς ὅλον τι ὄν, οὕτως ἐστὶ καθόλου ὡς πολλὰ περιέχον τῷ 30 κατηγορεῖσθαι καθ' ἕκαστου καὶ ἐν ἅπαντα εἶναι ὡς ἕκαστον, οἷον ἄνθρωπον ἵππον θεόν, διότι ἅπαντα ζῶα· τὸ δὲ συνεχές καὶ πεπερασμένον, ὅταν ἐν τι ἐκ πλειόνων ἦ, ἐνυπαρχόντων μάλιστα μὲν δυνάμει, εἰ δὲ μή, ἐνεργείᾳ. τούτων δ' αὐτῶν μᾶλλον τὰ φύσει ἢ τέχνῃ τοιαῦτα, ὥσπερ καὶ 35 ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ἐλέγομεν, ὡς οὕσης τῆς ὁλότητος ἐνότητός τινος. ἐτι τοῦ ποσοῦ ἔχοντος δὲ ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ ἔσχατον, ὅσων 1024^a μὲν μὴ ποιῇ ἢ θέσις διαφορὰν, πᾶν λέγεται, ὅσων δὲ ποιῇ, ὅλον. ὅσα δὲ ἄμφω ἐνδέχεται, καὶ ὅλα καὶ πάντα· ἔστι δὲ ταῦτα ὅσων ἢ μὲν φύσις ἢ αὐτὴ μένει τῇ μεταθέσει, ἢ δὲ μορφῇ οὐ, οἷον κηρὸς καὶ ἱμάτιον· καὶ γὰρ ὅλον καὶ 5 πᾶν λέγεται· ἔχει γὰρ ἄμφω. ὕδωρ δὲ καὶ ὅσα ὑγρά καὶ ἀριθμὸς πᾶν μὲν λέγεται, ὅλος δ' ἀριθμὸς καὶ ὅλον ὕδωρ οὐ λέγεται, ἂν μὴ μεταφορᾷ. πάντα δὲ λέγεται ἐφ' οἷς τὸ πᾶν ὡς ἐφ' ἐνί, ἐπὶ τούτοις τὸ πάντα ὡς ἐπὶ διηρημένοις· πᾶς οὗτος ὁ ἀριθμὸς, πᾶσαι αὐταὶ αἱ μονάδες.

10

Λέγεται ἀκόμα κι' ἐκεῖνο ποὺ περιέχει τὰ μέρη του, ποὺ σχηματίζουν ἐνότητα. Κι αὐτὸ λέγεται μὲ δυὸ τρόπους, ἢ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι καθένα ἀπ' αὐτὰ ἀποτελεῖ μιὰ ἐνότητα, ἢ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι μιὰ ἐνότητα ἀποτελεῖται ἀπὸ αὐτά. Γιατὶ τὸ καθολικὸ καὶ τὸ λεγόμενον μὲ γενικὴ ἔννοια ὡς κάτι καθολικόν, εἶναι καθολικὸ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι περιέχει πολλὰ μέρη καὶ ἀποτελεῖ κοινὸ γνῶρισμα καθενὸς ἀπὸ αὐτά, καὶ τὸ καθένα καὶ ὅλα μαζί ἀποτελοῦν ἐνότητα, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἵππος, ὁ Θεός, γιατί ὅλα εἶναι ὄντα μὲ ζωή.

Τὸ συνεχές καὶ πεπερασμένο εἶναι ἓνα ὅλο, ὅταν ἀποτελεῖ ἐνότητα συγκείμενη ἀπὸ πολλὰ μέρη (εἰδικὰ ἂν τὰ μέρη ἐνυπάρχουν δυνάμει σὲ αὐτὴ, ἀλλοιῶς κι' ὅταν ὑπάρχουν ἐνεργείᾳ). Ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια πράγματα, αὐτὰ ποὺ εἶναι ἔτσι ἐκ φύσεως εἶναι πιὸ ἀληθινὰ παρὰ ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἔτσι τεχνητά, ἀκριβῶς ὅπως λέγαμε γιὰ τὸ ἓνα, γιατί καὶ ἡ ὁλότης εἶναι ἓνα εἶδος ἐνότητος.

1024a Ὡς περὶ μιὰ ποσότητα ἔχει ἀρχή, μέση καὶ τέλος, ὅταν ἡ θέση τοὺς δὲν παρουσιάζει διαφορὰ, λέγονται πᾶν, ὅταν ὁμως παρουσιάζει διαφορὰ, λέγονται ὅλο. Ὅσα ὁμως ταιριάζουν καὶ μὲ τίς δυὸ περιπτώσεις, λέγονται καὶ ὅλα καὶ πάντα. Καὶ τέτοια εἶναι τὰ πράγματα τῶν ὁποίων ἡ φύση παραμένει ἢ ἴδια κατὰ τὴν μετάθεση, ἢ μορφῇ ὁμως ὄχι, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ὁ κηρὸς καὶ τὸ ροῦχο, τὰ ὁποῖα ἔχουν καὶ τὰ δυὸ χαρακτηριστικά, γι' αὐτὸ καὶ λέγονται καὶ πᾶν καὶ ὅλο. Τὸ νερὸ ὁμως, καὶ γενικὰ ὅλα τὰ ὑγρά, καὶ ὁ ἀριθμὸς λέγονται πᾶν, ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ νερὸ ποτὲ δὲν λέγονται ὅλος καὶ ὅλο παρὰ μόνο μὲ μεταφορικὴ ἔννοια. Τὰ πράγματα λέγονται πάντα στὸν πληθυντικόν, αὐτὰ ποὺ καὶ στὸν ἐνικὸν λέγονται πᾶν γιὰ τὸ ἓνα. Λέμε ἐπὶ παραδείγματι, πᾶς αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς, πᾶσαι αὐτὲς οἱ μονάδες.

27 Κολοβὸν δὲ λέγεται τῶν ποσῶν οὐ τὸ τυχόν, ἀλλὰ μεριστόν τε δεῖ αὐτὸ εἶναι καὶ ὅλον. τά τε γὰρ δύο οὐ κολοβὰ θατέρου ἀφαιρουμένου ενός (οὐ γὰρ ἴσον τὸ κολόβωμα καὶ τὸ λοιπὸν οὐδέποτ' ἐστίν) οὐδ' ὅλως ἀριθμὸς οὐδεὶς· καὶ γὰρ τὴν οὐσίαν δεῖ μένειν· εἰ κύλιξ κολοβός, ἔτι εἶναι κύ- 15 λικα· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐκέτι ὁ αὐτός. πρὸς δὲ τούτοις κἂν ἀνομοιομερὴ ᾖ, οὐδὲ ταῦτα πάντα (ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἐστίν ὡς καὶ ἀνόμοια ἔχει μέρη, οἷον δυνάδα τριάδα), ἀλλ' ὅλως ὧν μὴ ποιεῖ ἢ θέσις διαφορὰν οὐδὲν κολοβόν, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ, ἀλλὰ δεῖ τοιαῦτα εἶναι ἅ κατὰ τὴν οὐσίαν θέσιν ἔχει. ἔτι 20 συνεχῇ· ἢ γὰρ ἀρμονία ἐξ ἀνομοιομερῶν μὲν καὶ θέσιν ἔχει, κολοβός δὲ οὐ γίγνεται. πρὸς δὲ τούτοις οὐδ' ὅσα ὅλα, οὐδὲ ταῦτα ὁπουοῦν μορίου στερήσει κολοβά. οὐ γὰρ δεῖ οὔτε τὰ κύρια τῆς οὐσίας οὔτε τὰ ὁπουοῦν ὄντα· οἷον ἂν τρυπηθῇ ἢ κύλιξ, οὐ κολοβός, ἀλλ' ἂν τὸ οὖς ἢ ἀκρωτήρ μιν τι, καὶ ὁ 25 ἄνθρωπος οὐκ ἔαν σάρκα ἢ τὸν σπλῆνα, ἀλλ' ἔαν ἀκρωτήριόν τι, καὶ τοῦτο οὐ πᾶν ἀλλ' ὁ <ἂν> μὴ ἔχῃ γένεσιν ἀφαιρεθὲν ὅλον. διὰ τοῦτο οἱ φαλακροὶ οὐ κολοβοί.

Γένος λέγεται τὸ μὲν ἔαν ᾖ ἢ γένεσις συνεχῆς τῶν τὸ 28 30 εἶδος ἐχόντων τὸ αὐτό, οἷον λέγεται ἕως ἂν ἀνθρώπων γέ-

Κολοβὸ λέγεται ἓνα ποσό, ὄχι τὸ τυχαῖο, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ μέρη καὶ νὰ συνιστᾷ ἓνα ὅλο. Ὁ ἀριθμὸς δὲν εἶναι κολοβός, ἂν ἀφαιρεθῇ ἢ μιὰ μονάδα, γιατί τὸ μέρος ποὺ ἀφαιρεῖται μὲ τὴν κολόβωση, ποτὲ δὲν εἶναι ἴσο μὲ τὸ ἄλλο ποὺ ἀπομένει. Καὶ γενικὰ κανεὶς ἀριθμὸς δὲν εἶναι κολοβός. Γιατί ἡ οὐσία πρέπει νὰ παραμένῃ. Ἄν ἓνα ποτήρι εἶναι κολοβό, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ποτήρι, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς δὲν μένει ὁ ἴδιος. Κι ἀκόμα, οὔτε ὅλα τὰ πράγματα ποὺ εἶναι ἀνομοιομερῆ εἶναι κολοβά. Γιατί ἓνας ἀριθμὸς ἔχει καὶ ὅμοια καὶ ἀνόμοια μέρη ὑπὸ μιᾷ ἔννοια, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἢ δυνάδα καὶ ἢ τριάδα. Ἀλλὰ γενικὰ, πράγματα, ποὺ ἡ θέση τους δὲν δημιουργεῖ καμμιά διαφορὰ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, τὸ νερό, ἢ φωτιά, δὲν εἶναι κολοβά. Γιὰ νὰ εἶναι κολοβά τὰ πράγματα, πρέπει νὰ εἶναι τέτοια ποὺ νὰ ἔχουν τὴν θέση τους σύμφωνα μὲ τὴν οὐσία τους. Κι ἀκόμα, πρέπει νὰ εἶναι συνεχῇ. Γιατί ἡ ἀρμονία συντίθεται ἀπὸ ἀνόμοια μέρη καὶ ἔχει θέση, ἀλλὰ δὲν γίνεται κολοβή. Κι ἀκόμα, κολοβά δὲν εἶναι ὅσα εἶναι ὅλα καὶ τοὺς ἀφαιρεθῇ κάποιο μέρος. Γιατί αὐτὰ ποὺ θὰ τοὺς ἀφαιρεθοῦν, δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὰ κύρια μέρη τῆς οὐσίας τους, οὔτε νὰ κατέχουν μιὰ ὁποιαδήποτε θέση. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ποτήρι δὲν εἶναι κολοβὸ ἂν τρυπηθῇ, παρὰ μόνο ἂν σπάσῃ τὸ χερούλι ἢ κάποια προεξοχή. Κι ὁ ἄνθρωπος δὲν γίνεται κολοβός ἂν χάσῃ σάρκα ἢ τὴν σπλῆνα του, ἀλλὰ ἂν χάσῃ κάποιο ἀπὸ τὰ ἄκρα του, καὶ ὄχι ὁποιοδήποτε, ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ δὲν ξαναγίνεται ἂν ἀφαιρεθῇ. Γι' αὐτὸ οἱ φαλακροὶ δὲν εἶναι κολοβοί.

Γένος (μὲ τὴν ἔννοια τῆς φυλῆς) λέγεται, ὅταν ἔχουμε συνεχῇ ἀναπαραγωγή τοῦ ἴδιου εἶδους. Ἐπὶ παραδείγματι, λέμε: «ἐφ'

νος ἤ, ὅτι ἕως ἂν ἡ ἡ γένεσις συνεχῆς αὐτῶν· τὸ δὲ ἀφ'
 οὗ ἂν ὥσι πρώτου κινήσαντος εἰς τὸ εἶναι· οὕτω γὰρ λέγονται
 Ἕλληνες τὸ γένος οἱ δὲ Ἴωνες, τῷ οἱ μὲν ἀπὸ Ἑλληνος οἱ
 δὲ ἀπὸ Ἴωνος εἶναι πρώτου γεννήσαντος· καὶ μᾶλλον οἱ ἀπὸ
 35 τοῦ γεννήσαντος ἢ τῆς ὕλης (λέγονται γὰρ καὶ ἀπὸ τοῦ θή-
 λεος τὸ γένος, οἷον οἱ ἀπὸ Πύρρας). ἔτι δὲ ὡς τὸ ἐπίπεδον
 1024^b τῶν σχημάτων γένος τῶν ἐπιπέδων καὶ τὸ στερεὸν τῶν στε-
 ρεῶν· ἕκαστον γὰρ τῶν σχημάτων τὸ μὲν ἐπίπεδον τοιονδί
 τὸ δὲ στερεόν ἐστι τοιονδί· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον ταῖς
 διαφοραῖς. ἔτι ὡς ἐν τοῖς λόγοις τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον, ὃ
 5 λέγεται ἐν τῷ τί ἐστι· τοῦτο (γὰρ) γένος, οὐ διαφοραὶ λέγονται
 αἱ ποιότητες. τὸ μὲν οὖν γένος τοσαυταχῶς λέγεται, τὸ μὲν
 κατὰ γένεσιν συνεχῇ τοῦ αὐτοῦ εἶδους, τὸ δὲ κατὰ τὸ πρῶτον
 κινήσαν ὁμοειδές, τὸ δ' ὡς ὕλη· οὐ γὰρ ἡ διαφορὰ καὶ ἡ
 ποιότης ἐστί, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ὃ λέγομεν ὕλην. ἕτερα
 10 δὲ τῷ γένει λέγεται ὧν τε ἕτερον τὸ πρῶτον ὑποκείμενον καὶ
 μὴ ἀναλύεται θάτερον εἰς θάτερον μὴδ' ἄμφω εἰς ταῦτόν,
 οἷον τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη ἕτερον τῷ γένει, καὶ ὅσα καθ' ἕτε-
 ρον σχῆμα κατηγορίας τοῦ ὄντος λέγεται (τὰ μὲν γὰρ τί
 ἐστὶ σημαίνει τῶν ὄντων τὰ δὲ ποιόν τι τὰ δ' ὡς διήρηται
 15 πρότερον)· οὐδὲ γὰρ ταῦτα ἀναλύεται οὐτ' εἰς ἄλληλα οὐτ'
 εἰς ἓν τι.

ὅσον θὰ ὑπάρχη τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων» μὲ τὴν ἔννοια «ἐφ'
 ὅσον θὰ συνεχίζεται ἡ γένεσις ἀνθρωπίνων ὄντων». Γένος λέ-
 γεται καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀρχικῆς καταγωγῆς ἀπὸ κάποιον
 [γενάρχη]. Ἔτσι, ἐπὶ παραδείγματι, μερικοὶ ὀνομάζονται
 Ἕλληνες τὸ γένος καὶ ἄλλοι Ἴωνες, γιατί ἀρχικὸς πρόγονος
 τῶν πρώτων ἦταν ὁ Ἕλλην καὶ τῶν δευτέρων ὁ Ἴων. Καὶ
 μᾶλλον παίρνουν τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν πατέρα παρὰ ἀπὸ τὴν ὕλη
 [τὴν μητέρα ποὺ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν βλέπει σὰν ὕλη].

Μερικοὶ ἀνάγουν τὸ γένος τοὺς καὶ σὲ θηλυκὰ ἄτομα,
 ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, «οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Πύρρα». 1024^b
 Ἀκόμα λέγεται καὶ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ ἐπίπεδο εἶναι
 τὸ γένος τῶν ἐπιπέδων σχημάτων καὶ τὸ στερεὸ εἶναι τὸ γέ-
 νος τῶν στερεῶν. Γιατί κάθε σχῆμα εἶναι ἢ ἐπίπεδο ἢ στερεό,
 αὐτοῦ βρῖσκεται ἡ διαφορὰ τοὺς. Ἀκόμα τὸ γένος λέγεται καὶ
 μὲ τὴν ἔννοια τοῦ πρώτου συνθετικοῦ ποὺ ἐκφράζει τὴν
 οὐσία ἐνὸς ὄρου, ἐνῶ οἱ ποιότητες λέγονται διαφορές. Τὸ γέ-
 νος λοιπὸν λέγεται μὲ αὐτὲς τίς ἔννοιες, δηλ. ὡς συνεχῆς γέ-
 νεσι τοῦ ἴδιου εἶδους, ὡς τὸ πρῶτο πλάσμα ποὺ ἄρχισε τὴν
 κίνηση στὴν ἀναπαραγωγή τοῦ εἶδους αὐτοῦ, κι' ἀκόμα ὡς
 ὕλη. Γιατί, αὐτὸ στὸ ὁποῖο ἀνήκει ἡ διαφορὰ ἢ ἡ ποιότητα,
 αὐτὸ εἶναι τὸ ὑποκείμενο, ποὺ τὸ ὀνομάζουμε ὕλη.

Διάφορα ὡς πρὸς τὸ γένος λέγονται τὰ πράγματα, τῶν
 ὁποίων τὰ ἅμεσα ὑποκείμενα εἶναι διαφορετικὰ καὶ δὲν ἀνα-
 λύεται τὸ ἓνα στὸ ἄλλο ἢ καὶ τὰ δυὸ στὸ ἴδιο πράγμα. Ἐπὶ πα-
 ραδείγματι, ἡ μορφή καὶ ἡ ὕλη εἶναι διάφορα στὸ γένος,
 καθὼς ἐπίσης καὶ ὅλα ὅσα ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς κατηγο-
 ρίες τοῦ ὄντος. Γιατί μερικὲς ἔννοιες ποὺ ἀποδίδονται στὰ
 ὄντα ἀναφέρονται στὴν οὐσία τοὺς, ἄλλες ἐκφράζουν μιὰ
 ποιότητα καὶ ἄλλες διάφορα ἄλλα πράγματα ποὺ ἔχουν ἥδη
 ξεχωρίσει. Γιατί κι' αὐτὰ ἐπίσης δὲν μποροῦν ν' ἀναλυθοῦν
 οὔτε τὸ ἓνα στὸ ἄλλο οὔτε σὲ κάποιον ἄλλο πρᾶγμα.

Τὸ ψεῦδος λέγεται ἄλλον μὲν τρόπον ὡς πρᾶγμα 29
 ψεῦδος, καὶ τούτου τὸ μὲν τῷ μὴ συγκεῖσθαι ἢ ἀδύνατον
 εἶναι συντεθῆναι (ὥσπερ λέγεται τὸ τὴν διάμετρον εἶναι
 20 σύμμετρον ἢ τὸ σὲ καθῆσθαι· τούτων γὰρ ψεῦδος τὸ μὲν
 αἰεὶ τὸ δὲ ποτέ· οὕτω γὰρ οὐκ ὄντα ταῦτα), τὰ δὲ ὅσα ἔστι
 μὲν ὄντα, πέφυκε μέντοι φαίνεσθαι ἢ μὴ οἰά εἶσιν ἢ ἂ μὴ
 ἔστιν (οἶον ἢ σκιαγραφία καὶ τὰ ἐνύπνια· ταῦτα γὰρ ἔστι
 μὲν τι, ἀλλ' οὐχ ὧν ἐμποιεῖ τὴν φαντασίαν)·—πράγματα
 25 μὲν οὖν ψευδῇ οὕτω λέγεται, ἢ τῷ μὴ εἶναι αὐτὰ ἢ τῷ
 τὴν ἀπ' αὐτῶν φαντασίαν μὴ ὄντος εἶναι· λόγος δὲ ψευ-
 δῆς ὁ τῶν μὴ ὄντων, ἢ ψευδῆς, διὸ πᾶς λόγος ψευδῆς ἐτέ-
 ρου ἢ οὐ ἔστιν ἀληθῆς, οἶον ὁ τοῦ κύκλου ψευδῆς τριγώνου.
 ἐκάστου δὲ λόγος ἔστι μὲν ὡς εἷς, ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι, ἔστι δ' ὡς
 30 πολλοί, ἐπεὶ ταυτό πως αὐτὸ καὶ αὐτὸ πεπονθός, οἶον Σω-
 κράτης καὶ Σωκράτης μουσικός (ὁ δὲ ψευδῆς λόγος οὐθενός
 ἔστιν ἀπλῶς λόγος)· διὸ Ἀντισθένης ᾤετο εὐήθως μὴθὲν ἀξιῶν
 λέγεσθαι πλὴν τῷ οἰκείῳ λόγῳ, ἐν ἑφ' ἑνός· ἐξ ὧν συν-
 ἔβαινε μὴ εἶναι ἀντιλέγειν, σχεδὸν δὲ μὴδὲ ψεύδεσθαι. ἔστι
 δ' ἕκαστον λέγειν οὐ μόνον τῷ αὐτοῦ λόγῳ ἀλλὰ καὶ τῷ 35
 ἐτέρου, ψευδῶς μὲν καὶ παντελῶς, ἔστι δ' ὡς καὶ ἀληθῶς,

Ψεῦδος λέγεται ὑπὸ μιᾷ ἔννοια τὸ πρᾶγμα ποὺ δὲν ἔχει ἢ δὲν
 μπορεῖ νὰ λάβῃ ὑπόστασις, ὅπως ἂν ποῦμε ὅτι ἡ διαγώνιος
 ἑνὸς τετραγώνου εἶναι σύμμετρος ἢ ὅτι σὺ κάθεσαι. Γιατί ἀπὸ
 αὐτό, τὸ πρῶτο εἶναι ψεῦδος πάντοτε. Τὸ δεύτερο κάποτε.
 Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια αὐτὰ δὲν εἶναι ἀληθινά. Ὑπὸ ἄλλη
 ἔννοια λέγεται γιὰ τὰ πράγματα ποὺ ὑπάρχουν πράγματι,
 εἶναι ὅμως ἀπὸ τὴν φύση τους τέτοια ποὺ νὰ μὴ φαίνονται τέ-
 τοια ποὺ εἶναι ἢ σὰν μὴ πραγματικά, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι,
 ἢ σκιαγραφία καὶ τὰ ὄνειρα. Γιατί αὐτὰ εἶναι πράγματι κάτι
 ἄλλα, ἄλλα ὅχι ὅπως ἐμφανίζονται.

Τὰ πράγματα λοιπὸν λέγονται ψευδῇ μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια.
 Ἡ δηλ. γιατί τὰ ἴδια εἶναι μὴ πραγματικά ἢ ἡ ἐντύπωση ποὺ
 δημιουργεῖται ἀπὸ αὐτὰ εἶναι φανταστική.

Ψευδῆς λόγος εἶναι ὁ λόγος γιὰ κάτι ποὺ δὲν ὑπάρχει. Γι'
 αὐτὸ κάθε ὁρισμὸς εἶναι ψευδῆς γιὰ ἕνα ἄλλο πρᾶγμα, ἐκτὸς
 μόνο γι' αὐτὸ στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ
 ὁρισμὸς τοῦ κύκλου εἶναι ψευδῆς γιὰ τὸ τρίγωνο. Τώρα κάθε
 πρᾶγματος ὑπάρχει ἕνας μόνος ὁρισμὸς, συγκεκριμένα αὐτὸς
 τῆς οὐσίας του. Ἀλλὰ ὑπὸ μιᾷ ἄλλῃ ἔννοια ὑπάρχουν πολλοὶ
 ὁρισμοί, γιατί τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ καὶ τὸ πρᾶγμα μὲ ἕναν
 προσδιορισμὸ εἶναι ὑπὸ μιᾷ ἔννοια τὸ ἴδιο, ὅπως ἐπὶ παρα-
 δείγματι ὁ «Σωκράτης» καὶ ὁ «μορφωμένος Σωκράτης».
 Ἀλλὰ ὁ ψευδῆς ὁρισμὸς δὲν εἶναι μὲ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια ὁρι-
 σμὸς ἑνὸς πρᾶγματος. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀνόητη ἢ ἄποψη τοῦ
 Ἀντισθένη, ποὺ ἐπέμενε ὅτι δὲν μπορεῖ ἕνα πρᾶγμα νὰ περι-
 γραφῇ μὲ τίποτε, ἐκτὸς μόνο μὲ τὸν ὁρισμὸ του. Ἀπὸ αὐτὸ
 καὶ ἡ ἀντίληψη ὅτι εἶναι ἀδύνατη ἡ ἀντίφασις καὶ σχεδὸν καὶ
 τὸ ψεῦδος. Ἀλλὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ὀρίσουμε τὸ κάθε τι ὅχι μό-
 νο μὲ τὸ δικό του ὁρισμὸ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ὁρισμὸ κάποιου
 ἄλλου πρᾶγματος, ἐντελῶς ψευδῶς, ἀλλὰ ὑπὸ μιᾷ ἔννοια καὶ

ὥσπερ τὰ ὀκτὼ διπλάσια τῷ τῆς δυάδος λόγῳ. τὰ μὲν οὖν **1025**
οὕτω λέγεται ψευδῇ, ἄνθρωπος δὲ ψευδῆς ὁ εὐχερὴς καὶ
προαιρετικὸς τῶν τοιούτων λόγων, μὴ δι' ἑτερόν τι ἀλλὰ
δι' αὐτό, καὶ ὁ ἄλλοις ἐμποιητικὸς τῶν τοιούτων λόγων,
ὥσπερ καὶ τὰ πράγματά φαμεν ψευδῇ εἶναι ὅσα ἐμποιεῖ
φαντασίαν ψευδῇ. διὸ ὁ ἐν τῷ Ἰππία λόγος παρακρούεται
ὥς ὁ αὐτὸς ψευδῆς καὶ ἀληθής. τὸν δυνάμενον γὰρ ψεύ-
σασθαι λαμβάνει ψευδῇ (οὗτος δ' ὁ εἰδὼς καὶ ὁ φρόνιμος). ἔτι
τὸν ἐκόντα <πράττοντα> τὰ φαῦλα βελτίω. τοῦτο δὲ ψεῦδος
λαμβάνει διὰ τῆς ἐπαγωγῆς—ὁ γὰρ ἐκὼν χωλαίνων τοῦ
ἄκοντος κρείττων—τὸ χωλαίνειν τὸ μιμεῖσθαι λέγων, ἐπεὶ
εἴ γε χωλὸς ἐκὼν, χείρων ἴσως, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ἡθους, καὶ
οὕτως.

30 Συμβεβηκὸς λέγεται ὁ ὑπάρχει μὲν τινι καὶ ἀληθὲς
εἰπεῖν, οὐ μέντοι οὐτ' ἐξ ἀνάγκης οὔτε <ὡς> ἐπὶ τὸ πολὺ, οἷον **5**
εἴ τις ὀρύττων φυτῷ βόθρον εὖρε θησαυρόν. τοῦτο τοίνυν συμ-
βεβηκὸς τῷ ὀρύττοντι τὸν βόθρον, τὸ εὖρεῖν θησαυρόν· οὔτε
γὰρ ἐξ ἀνάγκης τοῦτο ἐκ τούτου ἢ μετὰ τοῦτο, οὐθ' ὥς ἐπὶ τὸ
πολὺ ἂν τις φυτεύῃ θησαυρόν εὕρισκει. καὶ μουσικὸς δ'
ἂν τις εἴη λευκός· ἀλλ' ἐπεὶ οὔτε ἐξ ἀνάγκης οὐθ' ὥς ἐπὶ τὸ **20**
πολὺ τοῦτο γίγνεται, συμβεβηκὸς αὐτὸ λέγομεν. ὥστ' ἐπεὶ

ἀληθῶς, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ὀχτὼ μπορεῖ νὰ ὀρισθῇ
καὶ ὡς τὸ διπλάσιο τοῦ τέσσερα.

1025a Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια λοιπὸν χρησιμοποιεῖται ὁ
ὅρος ψευδῆς. Ἄνθρωπος ψευδῆς [ψεύτης] εἶναι αὐτὸς ποὺ
εἶναι πάντα ἔτοιμος καὶ πρόθυμος στὴν χρῆση αὐτῶν τῶν λό-
γων, ὅχι ἀπὸ ἄλλη αἰτία, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἰδίους αὐτοὺς λόγους.
Ψευδῆς εἶναι καὶ αὐτὸς ποὺ ἐμπνέει στοὺς ἄλλους τέτοιους
λόγους, ὅπως ἀκριβῶς λέμε ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα εἶναι
ψευδῇ, ὅταν μᾶς δημιουργοῦν ψευδεῖς ἐντυπώσεις. Γι' αὐτὸ ἢ
ἀπόδειξη στὸν Ἰππία¹, ὅτι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος εἶναι ψευδῆς καὶ
ἀληθής, δὲν εὐσταθεῖ. Γιατὶ θεωρεῖ ψευδῇ τὸν ἄνθρωπο ποὺ
μπορεῖ νὰ ἐξαπατήσῃ, ἀλλ' αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ξέρει
καὶ ποὺ εἶναι ἔξυπνος. Αὐτὸ τὸ ψεῦδος τὸ παίρνει ἀπὸ τὴν
ἐπαγωγή, ὅταν λέγῃ ὅτι αὐτὸς ποὺ κουτσαίνει μὲ τὴν θέλησή
του εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τὸ κάνει αὐτὸ χωρὶς τὴν
θέλησή του, παίρνοντας τὸ «κουτσαίνω» μὲ τὴν ἔννοια τοῦ
«μιμοῦμαι τὸν κουτσό». Γιατὶ ἂν κανεῖς κουτσαίνῃ μὲ τὴν θέ-
λησή του, ἴσως θὰ εἶναι χειρότερος, ὅπως καὶ στὴν περίπτω-
ση τοῦ ἡθους.

30

Συμπτωματικὸ λέγεται αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει σὲ κάτι καὶ εἶναι
ἀληθές, ἀλλὰ ὅχι κατ' ἀνάγκη οὔτε συνήθως. Ἐπὶ παραδείγ-
ματι, ἂν κανεῖς ἀνοίγῃ λάκκο γιὰ νὰ φυτέψῃ ἓνα δέντρο, καὶ
βρίσκει θησαυρό. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ γεγονός, τὸ ὅτι βρῆκε τὸν
θησαυρό, εἶναι συμπτωματικὸ γι' αὐτὸν ποὺ ἔσκαβε τὸν λάκ-
κο. Γιατὶ τὸ ἓνα δὲν ἦταν ἀναγκαῖα συνέπεια τοῦ ἄλλου, οὔτε
ὅταν κανεῖς φυτεύῃ βρίσκει συνήθως θησαυρό. Κι ἓνας μορ-
φωμένος μπορεῖ νὰ εἶναι λευκός. Ἀλλὰ ἐπειδὴ αὐτὸ δὲν συμ-
βαίνει μὲ μιὰ ἀναγκαιότητα οὔτε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γι' αὐτὸ
τὸ ὀνομάζουμε *συμπτωματικὸ*. Ὡστε, ἐπειδὴ ὑπάρχουν κα-

1. Πλάτωνος Ἰππίας ὁ νεώτερος, 365-375.

ἔστιν ὑπάρχον τι καὶ τινί, καὶ ἓνα τούτων καὶ ποὺ καὶ ποτέ, ὃ τι ἂν ὑπάρχη μὲν, ἀλλὰ μὴ διότι τοδὶ ἦν ἢ νῦν ἢ ἐν-
ταῦθα, συμβεβηκὸς ἔσται. οὐδὲ δὴ αἷτιον ὠρισμένον οὐδὲν
τοῦ συμβεβηκότος ἀλλὰ τὸ τυχόν· τοῦτο δ' ἀόριστον. συνέβη 25
τῷ εἰς Αἶγιναν ἔλθειν, εἰ μὴ διὰ τοῦτο ἀφίκετο ὅπως ἐκεῖ
ἔλθῃ, ἀλλ' ὑπὸ χειμῶνος ἐξωσθεῖς ἢ ὑπὸ ληστῶν ληφθεῖς.
γέγονε μὲν δὴ ἢ ἔστι τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐχ ἢ αὐτὸ
ἀλλ' ἢ ἕτερον· ὁ γὰρ χειμῶν αἷτιος τοῦ μὴ ὅπου ἔπλει ἐλ-
θεῖν [τοῦτο δ' ἦν Αἶγινα]. λέγεται δὲ καὶ ἄλλως συμβεβη- 30
κός, οἷον ὅσα ὑπάρχει ἐκάστῳ καθ' αὐτὸ μὴ ἐν τῇ οὐ-
σίᾳ ὄντα, οἷον τῷ τριγώνῳ τὸ δύο ὀρθὰς ἔχειν. καὶ ταῦτα
μὲν ἐνδέχεται αἰδία εἶναι, ἐκείνων δὲ οὐδέν. λόγος δὲ τού-
του ἐν ἑτέροις.

τηγορούμενα καὶ ὑποκείμενα καὶ μερικὰ κατηγορούμενα
ἀποδίδονται στὰ ὑποκείμενά τους μόνον σὲ ὀρισμένο χῶρο
καὶ χρόνο, ἓνα κατηγορούμενο ποὺ ἀποδίδεται σὲ ἓνα ὑπο-
κείμενο, ὅχι ὅμως ἐπειδὴ αὐτὸ ἦταν ἓνα ἰδιαίτερο ὑποκείμενο
στὸ συγκεκριμένο χῶρο καὶ χρόνο, τὸ λέμε *συμπτωματικό*.

Καὶ δὲν ὑπάρχει μιὰ καθορισμένη αἰτία γιὰ τὸ συμπτωματι-
κό, ἀλλὰ μόνον κάποια τύχη, δηλ. ἀόριστη αἰτία. Συνέβη, ἐπὶ πα-
ραδείγματι, σὲ κάποιον νὰ ἐρθῇ στὴν Αἶγινα, ὁ ὅποιος δὲν ξεκί-
νησε γιὰ νὰ πάῃ ἐκεῖ, ἀλλὰ ἐξόκειλε ἀπὸ τὴν τρικυμία ἢ γιὰτὶ
τὸν ἔπιασαν αἰχμάλωτο ληστές. Τὸ περιστατικό συνέβη πράγ-
ματι, ἀλλὰ ὅχι ἀπὸ δική του ἐσωτερικὴ αἰτία, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλη.
Γιατὶ ἡ τρικυμία ἦταν ἡ αἰτία τῆς ἀφίξεώς του σὲ ἓνα μέρος ποὺ
δὲν ἦταν ὁ προορισμὸς τοῦ ταξιδιοῦ του, δηλ. ἡ Αἶγινα.

Τὸ συμβεβηκὸς ἔχει ἐπίσης καὶ μιὰ ἄλλη ἔννοια, γιὰ ιδιότη-
τες, δηλ. ποὺ ὑπάρχουν σὲ ἓνα πρᾶγμα ὡς γνώρισμά του, ποὺ
δὲν ἀνήκουν ὅμως στὴν οὐσία του, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι,
τὸ ἄθροισμα τῶν γωνιῶν ἐνὸς τριγώνου ἰσοῦται μὲ δυὸ
ὀρθές. Γνωρίσματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους μπορεῖ νὰ εἶναι αἰώνια,
ἀλλὰ κανένα γνώρισμα ἀπὸ τὰ προηγούμενα δὲν μπορεῖ νὰ
εἶναι τέτοιου εἶδους. Ἀλλὰ γι' αὐτὰ θὰ μιλήσουμε ἄλλοῦ.

